

SEJM
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
X kadencja
Prezes Rady Ministrów
RM-0610-27-24

Druk nr 348

Warszawa, 29 kwietnia 2024 r.

Pan
Szymon Hołownia
Marszałek Sejmu
Rzeczypospolitej Polskiej

Szanowny Panie Marszałku,

na podstawie art. 118 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przedstawiam Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy

**- o ratyfikacji Umowy o partnerstwie między
Unią Europejską i jej państwami
członkowskimi, z jednej strony, a członkami
Organizacji Państw Afryki, Karaibów
i Pacyfiku, z drugiej strony, sporządzonej
w Apii dnia 15 listopada 2023 r.**

Do prezentowania stanowiska Rządu w tej sprawie w toku prac parlamentarnych został upoważniony Minister Spraw Zagranicznych.

Z poważaniem

Donald Tusk

/podpisano kwalifikowanym podpisem elektronicznym/

U S T A W A

z dnia

o ratyfikacji Umowy o partnerstwie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony, sporządzonej w Apii dnia 15 listopada 2023 r.

Art. 1. Wyraża się zgodę na dokonanie przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej ratyfikacji Umowy o partnerstwie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony, sporządzonej w Apii dnia 15 listopada 2023 r.

Art. 2. Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

podaje do powszechnej wiadomości:

Dnia 15 listopada 2023 roku w Apii została sporządzona Umowa o partnerstwie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony.

Po zaznajomieniu się z powyższą Umową, w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

- została ona uznana za słuszną zarówno w całości, jak i każde z postanowień w niej zawartych,
- jest przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona,
- będzie niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia

PREZYDENT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Andrzej Duda

PREZES RADY MINISTRÓW

Donald Tusk

UZASADNIENIE

1. Wyjaśnienie potrzeby i celu związania Rzeczypospolitej Polskiej umową

W ocenie Rzeczypospolitej Polskiej związanie się Umową o partnerstwie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony, sporządzoną w Apii dnia 15 listopada 2023 r. (dalej: „Umowa z Samoa”), jest korzystne i pożądane.

Realizacja głównych celów Umowy z Samoa, do których należą zacieśnianie współpracy politycznej Unii Europejskiej (dalej: „UE”) z Organizacją Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku (dalej: „OACPS”), propagowanie i ochrona praw człowieka, demokracji i praworządności, budowanie pokojowych państw i społeczeństw, wspieranie rozwoju społecznego, w tym eliminowanie ubóstwa i przeciwdziałanie nierównościom, a także mobilizowanie inwestycji i wspieranie handlu, będzie korzystna z punktu widzenia interesów Rzeczypospolitej Polskiej w regionie Afryki, Karaibów i Pacyfiku (dalej: „AKP”), szczególnie w kontekście wojny w Ukrainie oraz prowadzonych przez Rzeczpospolitą Polską działań wpisujących się w walkę z rosyjską dezinformacją i z budowaniem politycznych i ekonomicznych wpływów przez Rosję w państwach Globalnego Południa.

Umowa z Samoa przyczyni się także do skuteczniejszego zwalczania nieregularnej migracji z państw AKP do państw UE, w tym Rzeczypospolitej Polskiej:

- z jednej strony przez ograniczenie czynników wywołujących migracje, takich jak ubóstwo, głód, konflikty, brak dostępu do usług publicznych, niestabilność gospodarcza itp.,
- z drugiej strony przez stworzenie ram prawnych regulujących procesy readmisji i powrotów migrantów do państw pochodzenia.

2. Wskazanie różnic między dotychczasowym a projektowanym stanem prawnym

Umowa z Samoa stwarza ramy dla kontynuacji partnerstwa między UE i państwami AKP ustanowionego przez Umowę o partnerstwie między członkami grupy państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku z jednej strony a Wspólnotą Europejską i jej Państwami Członkowskimi z drugiej strony, podpisaną w Kotonu 23 czerwca 2000 roku (Dz. Urz. UE L 317 z 15.12.2000, str. 3; dalej: „Umowa z Kotonu”). W zamierzeniu Stron Umowa z Samoa nie tylko zapewnia kontynuację partnerstwa między UE a państwami AKP, ale także dostosowuje zasady partnerstwa do aktualnych wyzwań.

Umowa z Samoa ustanawia nowe ramy prawne stosunków UE z 79 państwami AKP. Ma zwiększyć zdolności UE i państw AKP do współdziałania w obliczu globalnych wyzwań. W porównaniu do dotychczasowej Umowy z Kotonu obejmuje znacznie szerszy zakres współpracy, reorientując się z tradycyjnie pojmowanej współpracy rozwojowej i współpracy gospodarczo-handlowej w kierunku szerszego, wzmocnionego partnerstwa politycznego. Strategiczne obszary priorytetowej współpracy obejmują: (i) prawa człowieka, demokrację i sprawowanie rządów, (ii) pokój i bezpieczeństwo, (iii) rozwój społeczny, (iv) zrównoważenie środowiskowe i zmianę klimatu, (v) trwały wzrost gospodarczy i rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, (vi) migrację i mobilność.

W wymiarze politycznym nowa umowa wykracza poza tradycyjny wymiar współpracy rozwojowej, kładąc większy nacisk na współpracę na forach międzynarodowych i budowanie sojuszy na arenie międzynarodowej (UE i jej państwa członkowskie oraz członkowie OACPS reprezentują łącznie ponad połowę miejsc w Organizacji Narodów Zjednoczonych, dalej: „ONZ”). Nowe porozumienie ma także wzmocnić zdolność OACPS–UE do wspólnego działania w zakresie wyzwań związanych ze środowiskiem i zmianami klimatu oraz innych kwestii o wymiarze globalnym, takich jak migracja i mobilność, pokój i bezpieczeństwo, czyli wszędzie, gdzie potrzebna jest silniejsza współpraca. W założeniu nowe porozumienie będzie lepszym narzędziem do realizacji Agendy ONZ 2030 i Celów Zrównoważonego Rozwoju, które jeszcze nie były zdefiniowane w momencie zawierania Umowy z Kotonu. W porównaniu do Umowy z Kotonu większy nacisk zostanie również poświęcony wzrostowi sprzyjającemu włączeniu społecznemu i tworzeniu miejsc pracy, w szczególności inwestycjom i rozwojowi sektora prywatnego. Ponadto nowe porozumienie ma wzmocnić dialog partnerski z różnymi podmiotami, w tym społeczeństwem obywatelskim.

W odniesieniu do migracji i mobilności, poprawa współpracy w zakresie powrotów i readmisji nielegalnych migrantów jest kluczowym elementem nowego porozumienia i kompleksowego podejścia do zarządzania migracją (*vide* Część II – Priorytety Strategiczne, Tytuł VI – Migracja i mobilność). Ponadto Załącznik I do Umowy z Samoa zawiera przepisy operacyjne dotyczące powrotów i readmisji.

Umowa z Samoa łączy współpracę podstawową (tj. priorytety strategiczne wspólne dla wszystkich państw OACPS) z trzema protokołami regionalnymi (Afryka, Karaiby, Pacyfik), które koncentrują się na potrzebach poszczególnych regionów i definiują regionalne priorytety współpracy. To nowe rozwiązanie w stosunku do Umowy z Kotonu pozwoli na nowe, zindywidualizowane podejście regionalne. Protokoły regionalne będą miały własne zasady

działania, aby zarządzać i kierować stosunkami z UE i różnymi zaangażowanymi regionami, w tym za pośrednictwem wspólnych komisji parlamentarnych. Większa regionalizacja współpracy będzie odzwierciedlona także w nowych rozwiązaniach instytucjonalnych.

Zostaną zachowane dotychczasowe instytucje: Rada Ministrów OACPS–UE, Komitet na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla OACPS–UE, Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS–UE, ale powstaną także nowe regionalne instytucje UE–OACPS, z silnym wymiarem parlamentarnym. W Umowie z Samoa instytucjonalne ramy współpracy politycznej prezentują się następująco:

- Rada Ministrów OACPS–UE (art. 88) – spotkania co do zasady co 3 lata (lub częściej, gdy to konieczne; poziom ministerialny);
- Komitet na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla OACPS–UE (art. 89) – spotkanie coroczne oraz na sesjach specjalnych;
- Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS–UE (art. 90) – posiedzenie raz do roku (posłowie do parlamentów państw AKP i posłowie do Parlamentu Europejskiego);
- Szczyt regionalny (art. 91);
- Nowe organy regionalne, odpowiednio dla Afryki, Karaibów i Pacyfiku (art. 92–94)
 - Regionalne Rady Ministrów (art. 92) – poziom ministerialny;
 - Wspólne Komitety Regionalne (art. 93) – poziom ambasadorów lub wyższych urzędników;
 - Regionalne Zgromadzenia Parlamentarne (art. 94) – organ przygotowawczy dla posiedzeń Regionalnych Rad Ministrów (posłowie do parlamentów państw AKP i posłowie do Parlamentu Europejskiego).

Kwestie finansowania działań rozwojowych nie zostały ujęte w równie rozbudowany sposób, co w Umowie z Kotonu (brak odrębnego protokołu finansowego). Umowa z Samoa określa w Części IV (art. 82 ust. 1 oraz art. 82 ust. 9), że UE udostępni odpowiedni poziom zasobów finansowych zgodnie ze swoimi przepisami i procedurami wewnętrznymi. Artykuł 82 ust. 9 uszczegóławia zasady programowania. W związku z wygaszaniem Europejskiego Funduszu Rozwoju, finansowanie większości programów rozwojowych na rzecz partnerskich państw AKP będzie się odbywać, tak jak obecnie, za pomocą Instrumentu Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej – Globalny wymiar Europy (ang. *NDICI – Global Europe*).

Umowy o partnerstwie gospodarczym (dalej: „umowy EPA”) zawarte na podstawie Umowy z Kotonu, jako samodzielne umowy międzynarodowe pozostaną w mocy. Umowa z Samoa

zapewni powiązanie z umowami EPA, zwłaszcza w odniesieniu do ogólnych zasad i dążenia do zrównoważonego wzrostu gospodarczego i rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

Ramy prawne funkcjonowania Europejskiego Banku Inwestycyjnego (dalej: „EBI”) zdefiniowane w Umowie z Samoa (Załącznik II) zostały ustanowione analogicznie do Umowy z Kotonu, jednak zakres tych postanowień w ramach Umowy z Kotonu i Umowy z Samoa nie jest w pełni symetryczny (np. w odniesieniu do personelu EBI na misjach poprzedni standard ochrony został obniżony). W przeciwieństwie do Umowy z Kotonu Umowa z Samoa zawiera m.in. wyraźne uznanie osobowości prawnej EBI w krajach AKP (Załącznik II, art. 1 ust. 1 Umowy z Samoa); wyraźne uznanie osobowości prawnej spółek zależnych EBI w krajach AKP (Załącznik II, art. 1 ust. 1 Umowy z Samoa); zwolnienia podatkowe i celne (Załącznik II, art. 1 ust. 2 Umowy z Samoa); dostępność walut dla pożyczkobiorców i EBI (Załącznik II, art. 3 Umowy z Samoa); zwolnienie EBI z przepisów bankowych w krajach AKP (Załącznik II, art. 2 Umowy z Samoa); uznawanie prawomocnych wyroków Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, sądów krajowych i trybunałów arbitrażowych (Załącznik II, art. 4 Umowy z Samoa).

3. Wskazanie przewidywanych skutków społecznych, gospodarczych, finansowych, politycznych i prawnych, związanych z wejściem w życie umowy wraz z określeniem źródeł finansowania

- a) **Skutki społeczne:** Umowa z Samoa przyczyni się do wsparcia rozwoju społecznego oraz redukcji ubóstwa i nierówności. W ramach umowy podjęto zobowiązania do wsparcia równouprawnienia płci i wzmocnienia usług społecznych, takich jak edukacja czy zdrowie. Partnerzy będą współpracować na rzecz rozwiązywania wyzwań, takich jak bezpieczeństwo żywnościowe, szybki wzrost liczby ludności, a także globalne kryzysy zdrowotne.

Umowa z Samoa stworzy także podstawy pod dalszą działalność EBI w państwach AKP. Dotychczasowe zaangażowanie EBI w postaci ponad 20 mld EUR inwestycji od 2003 r. przyniosło wymierne korzyści społeczne dla krajów AKP, generując tysiące dodatkowych miejsc pracy i przyczyniając się do wzrostu zamożności regionów czy rozwoju lokalnych rynków finansowych. Dodatkowo należy wziąć pod uwagę kontekst postpandemiczny oraz wojny w Ukrainie. Wydarzenia te miały i mają wpływ na poziom inflacji, a przez to na koszt finansowania inwestycji. Dzięki stworzeniu podstaw pod działalność EBI w państwach AKP, umowa pozwoli wielu państwom

AKP sfinansować swoje inwestycje, co przełoży się na skuteczniejszą walkę z ubóstwem, co będzie miało także swoje przełożenie na sytuację migracyjną i zmniejszenie liczby migrantów z państw AKP. Wejście w życie Umowy z Samoa wpłynie również na proces powrotów i readmisji uchodźców.

Wygasła w dniu 31 października 2023 r. Umowa z Kotonu w art. 13 zawierała zobowiązanie do przyjmowania bez dodatkowych formalności własnych obywateli nielegalnie przebywających na terytorium innego Państwa-Strony. W odniesieniu do współpracy z państwami, z którymi UE lub państwo członkowskie nie ma zawartej umowy o powrotach i readmisji, art. 13 stanowił istotny instrument i podstawę prawną współpracy w tym zakresie. W związku z wygaśnięciem Umowy z Kotonu zabrakłoby formalnych podstaw do współpracy w kwestii powrotów z dużą liczbą państw, z którymi nie ma innych umów w tym zakresie. Umowa z Samoa pozwoli utrzymać podstawy prawne umożliwiające współpracę z państwami AKP w zakresie powrotów. Dodatkowo przepisy dotyczące powrotów i readmisji w Umowie z Samoa są bardziej szczegółowe niż w Umowie z Kotonu.

- b) **Skutki gospodarcze:** Umowa z Samoa stworzy nowe możliwości gospodarcze dla partnerów. Szczególnie istotny będzie trwały wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu i tworzeniu miejsc pracy, stymulowaniu inwestycji oraz rozwojowi sektora prywatnego. Do przyspieszenia zrównoważonego rozwoju w znacznym stopniu przyczynią się rozwój nauki, technologii i badań naukowych oraz innowacje i transformacja cyfrowa. Usprawniona zostanie również współpraca w kwestiach gospodarczych i handlowych (art. 50), co ułatwi handel dwustronny i przepływy inwestycyjne (art. 41 i art. 42), zmniejszy bariery techniczne w handlu (art. 51–53), poprawi zamówienia rządowe (art. 52) i pomoże chronić własność intelektualną (art. 12 Protokołu regionalnego dotyczącego Afryki). Wszystkie obowiązujące umowy handlowe, takie jak umowy EPA, pozostaną w mocy.

Umowa z Samoa, w szczególności jej Załącznik II: Działania Europejskiego Banku Inwestycyjnego da możliwość kontynuacji operacji EBI w krajach AKP. Pozwoli to utrzymać UE i jej państwom członkowskim pozycję światowych liderów w dziedzinie międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju. Dalsze finansowanie działań w krajach AKP będzie miało duże znaczenie dla zaspokajania potrzeb inwestycyjnych regionów AKP, jak również dla unijnych priorytetów i zobowiązań.

Ustanowiona przez Umowę z Samoa dalsza współpraca z państwami AKP pozwoli podmiotom europejskim na konkurencyjność wobec ekspansji Chin czy Rosji w regionie.

- c) **Skutki finansowe:** Umowa nie zawiera protokołu finansowego. UE zobowiązuje się do udostępnienia odpowiedniego poziomu zasobów finansowych zgodnie ze swoimi regulacjami i procedurami wewnętrznymi. Zawarcie i realizacja postanowień umowy nie spowoduje bezpośrednich obciążeń finansowych dla Rzeczypospolitej Polskiej.
- d) **Skutki polityczne:** Ratyfikowanie Umowy z Samoa pod kątem prawno-instytucjonalnym oznacza stworzenie ram prawnych dla kontynuacji współpracy politycznej z państwami OACPS oraz dla wspólnych instytucji UE i OACPS (m.in. Komitetu na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla OACPS–UE, Rady Ministrów OACPS–UE, Wspólnego Zgromadzenia Parlamentarnego OACPS–UE). Jednocześnie umowa kładzie znacznie większy nacisk na współpracę polityczną niż Umowa z Kotonu.

Ratyfikowanie Umowy z Samoa jest korzystne z punktu widzenia interesów politycznych Rzeczypospolitej Polskiej w regionie AKP, szczególnie w kontekście wojny w Ukrainie oraz prowadzonych przez Rzeczpospolitą Polską działań wpisujących się w walkę z rosyjską dezinformacją i wpływami. Między innymi temu, a także rozwojowi współpracy gospodarczej z poszczególnymi krajami Afryki Subsaharyjskiej, służy zdecydowana intensyfikacja – w ciągu ostatniego roku – kontaktów politycznych i gospodarczych, w tym spotkań na najwyższym szczeblu. Zacieśnienie współpracy między UE a państwami AKP utrudni Rosji dalszą aktywność mającą na celu zwiększanie jej wpływów na tym kontynencie. W tym kontekście szczególnie istotna była zgoda wyrażona przez Radę UE na podpisanie porozumienia, udzielona przed szczytem Rosja – Afryka, który odbył się w dniach 26–29 lipca 2023 r. w Petersburgu.

Wzmocnienie współpracy politycznej z OACPS zapewnione przez Umowę z Samoa może mieć duży wpływ na uzyskiwanie poparcia w głosowaniach Zgromadzenia Ogólnego ONZ, szczególnie istotnych dla interesów UE i Rzeczypospolitej Polskiej, np. dotyczących rosyjskiej agresji na Ukrainę.

- e) **Skutki prawne:** W celu wykonania Umowy z Samoa nie jest konieczne przyjęcie określonych środków prawnych. Wejście w życie Umowy z Samoa nie spowoduje więc

konieczności zmiany polskiego prawa. Umowa z Samoa nie dotyczy bezpośrednio osób fizycznych ani prawnych.

Artykuł 19 umowy zawiera zobowiązanie Stron do pełnej współpracy z krajowymi, regionalnymi i międzynarodowymi mechanizmami wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, w tym z Międzynarodowym Trybunałem Karnym (dalej: „MTK”). Ponadto Umowa z Samoa zachęca Strony do ratyfikacji i wdrożenia Rzymskiego Statutu MTK oraz powiązanych instrumentów, a także do dalszego zwiększania skuteczności MTK. Przepisy te są szczególnie istotne w kontekście ścigania rosyjskich zbrodniarzy wojennych, a także w związku z faktem, że wiele państw będących Stronami Umowy z Samoa nie jest Stronami Statutu Rzymskiego MTK.

Przy podpisaniu Umowy z Samoa Rzeczpospolita Polska złożyła deklarację o następującej treści:

„W przypadkach gdy Umowa stanowi o „równości płci”, Rzeczpospolita Polska będzie interpretowała tę zasadę jako zasadę równości kobiet i mężczyzn, zgodnie z art. 2 i 3 Traktatu o Unii Europejskiej oraz art. 23 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. Ponadto Rzeczpospolita Polska rozumie sformułowanie „płeć” zawarte w tej Umowie i nieobecne w Traktatach jako „płeć”, zgodnie z art. 10, art. 19 ust. 1 i art. 157 ust. 2 i 4 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej.

Rzeczpospolita Polska rozumie prawa reprodukcyjne i inne pochodne, identyczne lub podobne wyłącznie jako działania, które mogą mieć na celu bezpośrednie wspieranie i ratowanie zdrowia i życia ludzkiego, w związku z czym sprzeciwia się wywodzeniu z tych praw aborcji i stosowania antykoncepcji jako formy promowania zdrowia, planowania rodziny lub gwarantowania praw człowieka. Aborcja nie jest prawem człowieka lecz przeciwnie – formą pozbawienia prawa do życia.

W odniesieniu do tzw. „edukacji seksualnej” Rzeczpospolita Polska rozumie ją jako edukację dostosowaną do wieku i treści zgodnie z odpowiednimi polskimi przepisami prawa i opartymi na nich programami nauczania.”.

W dniu 2 lutego 2024 r. Rada Ministrów wyraziła zgodę na wycofanie deklaracji złożonej w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej i jednocześnie upoważniła Ministra Spraw Zagranicznych do notyfikowania Depozytariuszowi Umowy z Samoa wycofania w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej złożonej deklaracji. W dniu 6 lutego

2024 r. zastępca Kierownika Stałego Przedstawicielstwa Rzeczypospolitej Polskiej przy UE notyfikował Depozytariuszowi Umowy z Samoa wycofanie deklaracji. W konsekwencji deklaracja nie wywoła żadnych skutków prawnych.

4. Wyjaśnienie wyboru trybu związania Rzeczypospolitej Polskiej umową

Ze względu na mieszany charakter Umowy z Samoa, wynikający z zakresu kompetencji UE oraz jej państw członkowskich, określonych w Traktacie o Unii Europejskiej oraz Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, jej wejście w życie wymaga przeprowadzenia odpowiedniej procedury wyrażenia zgody na związanie również we wszystkich państwach członkowskich UE, w tym w Rzeczypospolitej Polskiej.

Umowa z Samoa ustanawia mechanizm współpracy politycznej i handlowej między UE i jej państwami członkowskimi, a państwami AKP. Mechanizm ten charakteryzuje się wzajemnością praw i obowiązków oraz wspólnymi działaniami realizowanymi przez powołane w tym celu organy, według określonych procedur. Ponadto Umowa z Samoa zawiera kwestie uregulowane w Rzeczypospolitej Polskiej aktami rangi ustawowej. Dotyczy to m.in.: zwalczania terroryzmu, handlu ludźmi (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 2024 r. poz. 17), służby cywilnej (ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej, Dz. U. z 2024 r. poz. 409), statystyki (ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej, Dz. U. z 2023 r. poz. 773), ochrony danych osobowych (ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych, Dz. U. z 2019 r. poz. 1781), przeciwdziałania nielegalnemu handlowi środkami odurzającymi i nowymi substancjami psychoaktywnymi (ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz. U. z 2023 r. poz. 1939), cyberbezpieczeństwa (ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa, Dz. U. z 2023 r. poz. 913, z późn. zm.), współpracy między organami ścigania i migracji (ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz. U. z 2023 r. poz. 519, z późn. zm.).

W związku z powyższym Umowa z Samoa podlega ratyfikacji za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, zgodnie z art. 89 ust. 1 pkt 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. poz. 483, z późn. zm.).

Państwa, które podpisały Umowę o partnerstwie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony, sporządzoną w Apii dnia 15 listopada 2023 r.:

Stan na 29 marca 2024 r.

- 1) Królestwo Belgii
- 2) Republika Bułgarii
- 3) Republika Czeska
- 4) Królestwo Danii
- 5) Republika Federalna Niemiec
- 6) Republika Estońska
- 7) Irlandia
- 8) Republika Grecka
- 9) Królestwo Hiszpanii
- 10) Republika Francuska
- 11) Republika Chorwacji
- 12) Republika Włoska
- 13) Republika Cypryjska
- 14) Republika Łotewska
- 15) Republika Litewska
- 16) Wielkie Księstwo Luksemburga
- 17) Węgry
- 18) Republika Malty
- 19) Królestwo Niderlandów
- 20) Republika Austrii
- 21) Rzeczpospolita Polska
- 22) Republika Portugalska
- 23) Rumunia
- 24) Republika Słowenii
- 25) Republika Słowacka
- 26) Republika Finlandii
- 27) Królestwo Szwecji
- 28) Unia Europejska
- 29) Republika Angoli
- 30) Antigua i Barbuda
- 31) Wspólnota Bahamów
- 32) Barbados
- 33) Belize
- 34) Republika Beninu
- 35) Republika Botswany
- 36) Burkina Faso
- 37) Republika Burundi
- 38) Republika Zielonego Przylądka
- 39) Republika Kamerunu
- 40) Republika Środkowoafrykańska
- 41) Republika Czadu
- 42) Związek Komorów
- 43) Republika Konga
- 44) Wyspy Cooka
- 45) Wybrzeże Kości Słoniowej
- 46) Demokratyczna Republika Konga
- 47) Republika Dżibuti
- 48) Wspólnota Dominiki
- 49) Republika Dominikańska
- 50) Królestwo Eswatini
- 51) Federalna Demokratyczna Republika Etiopii

- 52) Republika Fidżi
- 53) Republika Gabońska
- 54) Republika Gambii
- 55) Republika Ghany
- 56) Grenada
- 57) Republika Gwinei
- 58) Republika Gwinei Bissau
- 59) Republika Haiti
- 60) Jamajka
- 61) Republika Kenii
- 62) Republika Kiribati
- 63) Królestwo Lesotho
- 64) Republika Liberii
- 65) Republika Madagaskaru
- 66) Republika Malawi
- 67) Republika Mali
- 68) Republika Wysp Marshalla
- 69) Islamska Republika Mauretańska
- 70) Republika Mauritiusu
- 71) Sfederowane Stany Mikronezji
- 72) Republika Mozambiku
- 73) Republika Namibii
- 74) Republika Nigru
- 75) Niue
- 76) Republika Palau
- 77) Niezależne Państwo Papui-Nowej Gwinei
- 78) Republika Rwandy
- 79) Federacja Saint Kitts i Nevis
- 80) Saint Vincent i Grenadyny
- 81) Niezależne Państwo Samoa
- 82) Demokratyczna Republika Wysp Świętego Tomasza i Książęcej
- 83) Republika Senegalu
- 84) Republika Seszeli
- 85) Republika Sierra Leone
- 86) Wyspy Salomona
- 87) Federalna Republika Somalii
- 88) Republika Sudanu
- 89) Republika Surinamu
- 90) Zjednoczona Republika Tanzanii
- 91) Demokratyczna Republika Timoru Wschodniego
- 92) Republika Togijska
- 93) Republika Ugandy
- 94) Republika Vanuatu
- 95) Republika Zambii
- 96) Republika Zimbabwe

Państwa, które staną się stronami Umowy o partnerstwie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony, sporządzonej w Apii dnia 15 listopada 2023 r., po jej wejściu w życie:

- 1) Królestwo Belgii
- 2) Republika Bułgarii
- 3) Republika Czeska
- 4) Królestwo Danii
- 5) Republika Federalna Niemiec
- 6) Republika Estońska
- 7) Irlandia
- 8) Republika Grecka
- 9) Królestwo Hiszpanii
- 10) Republika Francuska
- 11) Republika Chorwacji
- 12) Republika Włoska
- 13) Republika Cypryjska
- 14) Republika Łotewska
- 15) Republika Litewska
- 16) Wielkie Księstwo Luksemburga
- 17) Węgry
- 18) Republika Malty
- 19) Królestwo Niderlandów
- 20) Republika Austrii
- 21) Rzeczpospolita Polska
- 22) Republika Portugalska
- 23) Rumunia
- 24) Republika Słowenii
- 25) Republika Słowacka
- 26) Republika Finlandii
- 27) Królestwo Szwecji
- 28) Unia Europejska
- 29) Republika Angoli
- 30) Antigua i Barbuda
- 31) Wspólnota Bahamów
- 32) Barbados
- 33) Belize
- 34) Republika Beninu
- 35) Republika Botswany
- 36) Burkina Faso
- 37) Republika Burundi
- 38) Republika Zielonego Przylądka
- 39) Republika Kamerunu
- 40) Republika Środkowoafrykańska
- 41) Republika Czadu
- 42) Związek Komorów
- 43) Republika Konga
- 44) Wyspy Cooka
- 45) Wybrzeże Kości Słoniowej
- 46) Republika Kuby
- 47) Demokratyczna Republika Konga
- 48) Republika Dżibuti
- 49) Wspólnota Dominiki
- 50) Republika Dominikańska
- 51) Republika Gwinei Równikowej
- 52) Państwo Erytrea
- 53) Królestwo Eswatini

- 54) Federalna Demokratyczna Republika Etiopii
- 55) Republika Fidżi
- 56) Republika Gabońska
- 57) Republika Gambii
- 58) Republika Ghany
- 59) Grenada
- 60) Republika Gwinei
- 61) Republika Gwinei Bissau
- 62) Kooperacyjna Republika Gujany
- 63) Republika Haiti
- 64) Jamajka
- 65) Republika Kenii
- 66) Republika Kiribati
- 67) Królestwo Lesotho
- 68) Republika Liberii
- 69) Republika Madagaskaru
- 70) Republika Malawi
- 71) Republika Malediwów
- 72) Republika Mali
- 73) Republika Wysp Marshalla
- 74) Islamska Republika Mauretańska
- 75) Republika Mauritiusu
- 76) Sfederowane Stany Mikronezji
- 77) Republika Mozambiku
- 78) Republika Namibii
- 79) Republika Nauru
- 80) Republika Nigru
- 81) Federalna Republika Nigerii
- 82) Niue
- 83) Republika Palau
- 84) Niezależne Państwo Papui-Nowej Gwinei
- 85) Republika Rwandy
- 86) Federacja Saint Kitts i Nevis
- 87) Saint Lucia
- 88) Saint Vincent i Grenadyny
- 89) Niezależne Państwo Samoa
- 90) Demokratyczna Republika Wysp Świętego Tomasza i Książęcej
- 91) Republika Senegalu
- 92) Republika Seszeli
- 93) Republika Sierra Leone
- 94) Wyspy Salomona
- 95) Federalna Republika Somalii
- 96) Republika Sudanu
- 97) Republika Surinamu
- 98) Zjednoczona Republika Tanzanii
- 99) Demokratyczna Republika Timoru Wschodniego
- 100) Republika Togijska
- 101) Królestwo Tonga
- 102) Republika Trynidadu i Tobago
- 103) Tuvalu
- 104) Republika Ugandy
- 105) Republika Vanuatu
- 106) Republika Zambii
- 107) Republika Zimbabwe

2023/2862

28.12.2023

Umowa o partnerstwie między unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony,
a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony

CZĘŚĆ I – POSTANOWIENIA OGÓLNE

CZĘŚĆ II – PRIORYTETY STRATEGICZNE

TYTUŁ I – PRAWA CZŁOWIEKA, DEMOKRACJA I SPRAWOWANIE RZĄDÓW W SPOŁECZEŃSTWACH
UKIERUNKOWANYCH NA LUDZI I OPARTYCH NA PRAWACH

TYTUŁ II – POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

TYTUŁ III – ROZWÓJ SPOŁECZNY

TYTUŁ IV – ZRÓWNOWAŻONY WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄCZENIU SPO-
LECZNEMU

TYTUŁ V – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ŚRODOWISKA I ZMIANA KLIMATU

TYTUŁ VI – MIGRACJA I MOBILNOŚĆ

CZĘŚĆ III – ŚWIATOWE SOJUSZE I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ IV – ŚRODKI WSPÓŁPRACY I WDRAŻANIA

CZĘŚĆ V – RAMY INSTYTUCJONALNE

CZĘŚĆ VI – POSTANOWIENIA KOŃCOWE

PROTOKOŁY REGIONALNE:

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY AFRYKI

CZĘŚĆ I – RAMY WSPÓŁPRACY

CZĘŚĆ II – KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I – ZRÓWNOWAŻONY WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄ-
CZENIU SPOŁECZNEMU

TYTUŁ II – ROZWÓJ SPOŁECZNY

TYTUŁ III – ŚRODOWISKO, ZARZĄDZANIE ZASOBAMI NATURALNYMI I ZMIANA KLI-
MATU

TYTUŁ IV – POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

TYTUŁ V – PRAWA CZŁOWIEKA, DEMOKRACJA I SPRAWOWANIE RZĄDÓW

TYTUŁ VI – MIGRACJA I MOBILNOŚĆ

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU KARAIBÓW:

CZĘŚĆ I – RAMY WSPÓŁPRACY

CZĘŚĆ II – KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I – ZRÓWNOWAŻONY WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄ-
CZENIU SPOŁECZNEMU

TYTUŁ II – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ŚRODOWISKA, ZMIANA KLIMATU I ZRÓWNO-
WAŻONE ZARZĄDZANIE ZASOBAMI NATURALNYMI

TYTUŁ III – PRAWA CZŁOWIEKA, SPRAWOWANIE RZĄDÓW, POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

TYTUŁ IV – ROZWÓJ SPOŁECZNY, SPÓJNOŚĆ SPOŁECZNA I MOBILNOŚĆ

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU PACYFIKU:

CZĘŚĆ I – RAMY WSPÓŁPRACY

CZĘŚĆ II – KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ŚRODOWISKA I ZMIANA KLIMATU

TYTUŁ II – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ GOSPODARCZY SPRZYJAJĄCY WŁĄCZENIU SPOŁECZNEMU

TYTUŁ III – OCEANY, MORZA I RYBOŁÓWSTWO

TYTUŁ IV – BEZPIECZEŃSTWO, PRAWA CZŁOWIEKA, DEMOKRACJA I SPRAWOWANIE RZĄDÓW

TYTUŁ V – ROZWÓJ SPOŁECZNY

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK I: PROCESY POWROTU I READMISJI

ZAŁĄCZNIK II: DZIAŁANIA EUROPEJSKIEGO BANKU INWESTYCYJNEGO

KRÓLESTWO BELGII,

REPUBLIKA BUŁGARI,

REPUBLIKA CZESKA,

KRÓLESTWO DANII,

REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC,

REPUBLIKA ESTOŃSKA,

IRLANDIA,

REPUBLIKA GRECKA,

KRÓLESTWO HISZPANII,

REPUBLIKA FRANCUSKA,

REPUBLIKA CHORWACJI,

REPUBLIKA WŁOSKA,

REPUBLIKA CYPRYJSKA,

REPUBLIKA ŁOTEWSKA,

REPUBLIKA LITEWSKA,

WIELKIE KSIĘSTWO LUKSEMBURGA,

WĘGRY,

REPUBLIKA MALTY,

KRÓLESTWO NIDERLANDÓW,

REPUBLIKA AUSTRII,

RZECZPOSPOLITA POLSKA,

REPUBLIKA PORTUGALSKA,

RUMUNIA,

REPUBLIKA SŁOWENII,

REPUBLIKA SŁOWACKA,

REPUBLIKA FINLANDII,

KRÓLESTWO SZWECJI,

Umawiające się Strony Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zwane dalej „państwami członkowskimi Unii Europejskiej”,

i

UNIA EUROPEJSKA,

zwane dalej łącznie „Stroną UE”,

z jednej strony, oraz

REPUBLIKA ANGOLI,

ANTIGUA I BARBUDA,

WSPÓLNOTA BAHAMÓW,

BARBADOS,

BELIZE,

REPUBLIKA BENINU,

REPUBLIKA BOTSWANY,

BURKINA FASO,

REPUBLIKA BURUNDI,

REPUBLIKA ZIELONEGO PRZYŁĄDKA,

REPUBLIKA KAMERUNU,

REPUBLIKA ŚRODKOWOAFRYKAŃSKA,

REPUBLIKA CZADU,

ZWIĄZEK KOMORÓW,

REPUBLIKA KONGA,

WYSPY COOKA,

REPUBLIKA WYBRZEŻA KOŚCI SŁONIOWEJ,

REPUBLIKA KUBY,

DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA KONGA,

REPUBLIKA DŻIBUTI,

WSPÓLNOTA DOMINIKI,

REPUBLIKA DOMINIKAŃSKA,
REPUBLIKA GWINEI RÓWNIKOWEJ,
PAŃSTWO ERYTREA,
KRÓLESTWO ESWATINI,
FEDERALNA DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA ETIOPII,
REPUBLIKA FIDŻI,
REPUBLIKA GABOŃSKA,
REPUBLIKA GAMBII,
REPUBLIKA GHANY,
GRENADA,
REPUBLIKA GWINEI,
REPUBLIKA GWINEI BISSAU,
KOOOPERACYJNA REPUBLIKA GUJANY,
REPUBLIKA HAITI,
JAMAJKA,
REPUBLIKA KENII,
REPUBLIKA KIRIBATI,
KRÓLESTWO LESOTHO,
REPUBLIKA LIBERII,
REPUBLIKA MADAGASKARU,
REPUBLIKA MALAWI,
REPUBLIKA MALEDIWÓW,
REPUBLIKA MALI,
REPUBLIKA WYSP MARSHALLA,
ISLAMSKA REPUBLIKA MAURETAŃSKA,
REPUBLIKA MAURITIUSU,
SFEDEROWANE STANY MIKRONEZJI,
REPUBLIKA MOZAMBIKU,
REPUBLIKA NAMIBII,
REPUBLIKA NAURU,
REPUBLIKA NIGRU,
FEDERALNA REPUBLIKA NIGERII,
NIUE,

REPUBLIKA PALAU,
NIEZALEŻNE PAŃSTWO PAPUI-NOWEJ GWINEI,
REPUBLIKA RWANDY,
FEDERACJA SAINT KITTS I NEVIS,
SAINT LUCIA,
SAINT VINCENT I GRENADYNY,
NIEZALEŻNE PAŃSTWO SAMOA,
DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA WYSP ŚWIĘTEGO TOMASZA I KSIĄŻĘCEJ,
REPUBLIKA SENEGALU,
REPUBLIKA SESZELI,
REPUBLIKA SIERRA LEONE,
WYSPY SALOMONA,
FEDERALNA REPUBLIKA SOMALII,
REPUBLIKA SUDANU,
REPUBLIKA SURINAMU,
ZJEDNOCZONA REPUBLIKA TANZANII,
DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA TIMORU WSCHODNIEGO,
REPUBLIKA TOGIJSKA,
KRÓLESTWO TONGA,
REPUBLIKA TRYNIDADU I TOBAGO,
TUVALU,
REPUBLIKA UGANDY,
REPUBLIKA VANUATU,
REPUBLIKA ZAMBII,
REPUBLIKA ZIMBABWE,

członkowie Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku (OACPS), zwane dalej „członkami OACPS”, z drugiej strony,
zwane dalej łącznie „Stronami”,

UWZGLĘDNIAJĄC, z jednej strony, zmienione Porozumienie z Georgetown ustanawiające Organizację Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, a z drugiej strony, Traktat o Unii Europejskiej i Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej;

UWZGLĘDNIAJĄC silne powiązania istniejące między Stronami oraz łączące je ściśle więzi polityczne, gospodarcze i kulturowe;

POTWIERDZAJĄC swoje przywiązanie do międzynarodowego porządku opartego na zasadach, którego kluczową zasadą jest multilateralizm, a centralnym elementem – Organizacja Narodów Zjednoczonych;

POTWIERDZAJĄC swoje zaangażowanie na rzecz zrównoważonego rozwoju zgodnie z Agendą na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030;

PODKREŚLAJĄC znaczenie regularnego dialogu w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, na wszystkich odpowiednich szczeblach;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do wzmocnienia partnerstwa poprzez koordynację działań na forach międzynarodowych w oparciu o wspólne interesy, wspólne wartości i wzajemny szacunek oraz mając świadomość swoich zdolności do kształtowania rezultatów o wymiarze ogólnoświatowym w drodze wspólnych działań;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do przestrzegania zasad demokracji i praw człowieka, określonych w Powszechnej deklaracji praw człowieka oraz innych odpowiednich instrumentów międzynarodowych dotyczących praw człowieka, a także zasad praworządności i dobrych rządów;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego silnego zaangażowania na rzecz wspierania pokoju i bezpieczeństwa oraz do swoich zobowiązań międzynarodowych w zakresie nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia, a także do swojej determinacji w zapobieganiu najpoważniejszym przestępstwom budzącym niepokój społeczności międzynarodowej oraz w ich ściganiu;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do wspierania uwzględniającej udział wielu zainteresowanych stron współpracy na rzecz osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, z uwzględnieniem różnych ról odgrywanych przez różne zainteresowane strony, przy jednoczesnym zapewnieniu, aby wszystkie one działały zgodnie z zasadą praworządności;

PODKREŚLAJĄC pilną potrzebę stawienia czoła globalnym wyzwaniom środowiskowym, znaczenie Porozumienia klimatycznego z Paryża, pilną potrzebę budowania stabilnych i zrównoważonych gospodarek niskoemisyjnych i społeczeństw odpornych na zmiany klimatu, a także dążenie do osiągnięcia wspólnych celów w zakresie ochrony środowiska, zmiany klimatu i energii odnawialnej;

UZNAJĄC znaczenie strukturalnych przemian gospodarczych dla osiągnięcia zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego zobowiązania do przestrzegania zasad i przepisów regulujących handel międzynarodowy, w szczególności tych uzgodnionych w ramach Światowej Organizacji Handlu;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego zobowiązania do poszanowania praw pracowniczych, uwzględniając zasady ustanowione w konwencjach Międzynarodowej Organizacji Pracy;

UZNAJĄC ważną rolę nauki, technologii, badań naukowych i innowacji w przyspieszaniu przejścia do społeczeństw opartych na wiedzy, ułatwionego dzięki wykorzystaniu narzędzi cyfrowych w dążeniu do zrównoważonego rozwoju;

ODWOŁUJĄC SIĘ do swojego zobowiązania do wspierania rozwoju społecznego, eliminowania ubóstwa oraz zwalczania dyskryminacji i nierówności, bez pozostawiania kogokolwiek w tyle;

UZNAJĄC, że zmiany demograficzne, w połączeniu ze zmianami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi, stwarzają możliwości oraz stanowią wyzwania dla zrównoważonego rozwoju;

POTWIERDZAJĄC, że równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt są niezbędne do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu;

UZNAJĄC znaczenie młodzieży dla kształtowania przyszłości i wkładu w zrównoważony rozwój;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do wspierania partnerstwa ukierunkowanego na ludzi oraz zacieśniania kontaktów międzyludzkich, w tym poprzez współpracę i wymianę w dziedzinie nauki, technologii, innowacji, edukacji i kultury;

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązanie do zacieśniania współpracy i dialogu w dziedzinie migracji i mobilności;

UZNAJĄC rosnące zagrożenia powodowane przez klęski żywiołowe, wstrząsy gospodarcze i inne wstrząsy zewnętrzne, w tym pandemię;

POTWIERDZAJĄC swoją gotowość do współpracy na rzecz wspierania integracji regionalnej i kontynentalnej, w szczególności z myślą o osiągnięciu celów określonych w Agendzie 2063 Unii Afrykańskiej oraz w ramach integracji i współpracy regionów Karaibów i Pacyfiku;

ODWOŁUJĄC SIĘ do zasad spójności polityki na rzecz rozwoju i skuteczności pomocy, a także do zasad planu działania z Addis Abeby;

UWZGLĘDNIAJĄC Umowę o partnerstwie między członkami grupy państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku z jednej strony a Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi z drugiej strony (⁽¹⁾), z późniejszymi zmianami (zwaną dalej „umową z Kotonu”),

UZGADNIAJĄ, CO NASTĘPUJE:

CZĘŚĆ I

POSTANOWIENIA OGÓLNE

Artykuł 1

Cele

1. Unia Europejska i jej państwa członkowskie, zwane dalej „Stroną UE”, z jednej strony, oraz członkowie Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku (OACPS), z drugiej strony, zwane dalej łącznie „Stronami”, postanawiają niniejszym zawrzeć niniejszą umowę ustanawiającą wzmocnione partnerstwo polityczne w celu osiągnięcia wzajemnie korzystnych rezultatów w zakresie wspólnych i powiązanych interesów oraz zgodnie z ich wspólnymi wartościami.

2. Niniejsza umowa przyczynia się do osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), przy czym Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, przyjęta na Szczycie w sprawie Zrównoważonego Rozwoju ONZ w dniu 25 września 2015 r. (zwana dalej „Agendą 2030”) oraz Porozumienie paryskie przyjęte w ramach Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu, sporządzone w Paryżu w dniu 12 grudnia 2015 r. (zwane dalej „Porozumieniem paryskim”) stanowią nadrzędne ramy, którymi kieruje się to partnerstwo w ramach niniejszej umowy.

3. Celem niniejszej umowy jest:

- a) propagowanie, ochrona i przestrzeganie praw człowieka, zasad demokracji, praworządności i dobrych rządów, zwracając szczególną uwagę na równość płci;
- b) budowanie pokojowych i odpornych państw i społeczeństw, przeciwdziałanie bieżącym i pojawiającym się zagrożeniom dla pokoju i bezpieczeństwa;
- c) wspieranie rozwoju społecznego, a w szczególności eliminowanie ubóstwa i przeciwdziałanie nierównościom, zapewniając każdemu godne życie i nie pozostawiając nikogo w tyle, zwracając szczególną uwagę na kobiety i dziewczęta;
- d) mobilizowanie inwestycji, wspieranie handlu i pobudzanie rozwoju sektora prywatnego w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz tworzenia godnych miejsc pracy dla wszystkich;
- e) zwalczanie zmiany klimatu, ochrona środowiska i zapewnienie zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi; oraz
- f) wdrażanie kompleksowego i wyważonego podejścia do migracji, tak aby czerpać korzyści z bezpiecznej, uporządkowanej i uregulowanej migracji i mobilności, powstrzymać migrację nieuregulowaną, eliminując jednocześnie jej pierwotne przyczyny, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego oraz zgodnie z odpowiednimi kompetencjami Stron.

4. Dialog oparty na partnerstwie oraz działania dostosowane do specyfiki Stron stanowią główne narzędzia służące osiągnięciu celów niniejszej umowy.

5. Niniejsza umowa ułatwia zajmowanie przez Strony wspólnego stanowiska na arenie międzynarodowej, wzmacniając partnerstwo na rzecz propagowania multilateralizmu i międzynarodowego porządku opartego na zasadach, w celu przyspieszenia globalnych działań.

(⁽¹⁾) Dz.U. WE L 317 z 15.12.2000, s. 3.

Artykuł 2

Zasady

1. Strony dążą do osiągnięcia celów niniejszej umowy w duchu współodpowiedzialności, solidarności, wzajemności, wzajemnego szacunku i odpowiedzialności.
2. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do rozwijania przyjaznych stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady suwerennej równości wszystkich państw, a także do powstrzymania się od gróźb lub użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub niezależności politycznej któregośkolwiek państwa, lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych (zwaną dalej „Kartą ONZ”).
3. Strony postanawiają wdrażać każdy z protokołów regionalnych zgodnie z ogólnymi zasadami uzgodnionymi w części ogólnej, uwzględniając jednocześnie specyfikę regionów. Strony zgadzają się również dostosować działania do różnych potrzeb państw najsłabiej rozwiniętych, państw śródlądowych, małych rozwijających się państw wyspiarskich i nisko położonych państw nadbrzeżnych, biorąc pod uwagę różnorodne wyzwania, przed którymi stoją te państwa.
4. Strony podejmują decyzje i działania na najbardziej właściwym szczeblu wewnętrznym, regionalnym lub wielonarodowym.
5. Strony systematycznie propagują podejście uwzględniające problematykę płci oraz zapewniają włączanie kwestii równości płci do głównego nurtu wszystkich polityk.
6. Strony przyjmują w swojej współpracy zintegrowane podejście obejmujące elementy polityczne, gospodarcze, społeczne, środowiskowe i kulturowe.
7. Strony intensyfikują starania na rzecz dalszej integracji i współpracy regionalnej w celu jak najlepszego rozwiązywania problemów w zakresie bezpieczeństwa, czerpania korzyści gospodarczych z globalizacji oraz, w stosownych przypadkach, sprostania transgranicznym wyzwaniom i możliwościom.
8. Strony propagują podejście uwzględniające udział wielu zainteresowanych stron, umożliwiające uczestnictwo wielu różnych podmiotów – w tym parlamentów, władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego – w procesach dialogu w ramach partnerstwa oraz współpracy w ramach partnerstwa.
9. Aby skuteczniej i efektywniej realizować cele partnerstwa w ramach niniejszej umowy, współpraca może być prowadzona w ramach formalnych i doraźnych struktur regionalnych. Strony mogą również uzgodnić postanowienia i elastyczne procedury, które umożliwiają zainteresowanym Stronom pogłębienie dialogu i współpracy w zakresie konkretnych zagadnień tematycznych i kwestii międzyregionalnych.

Artykuł 3

Dialog w ramach partnerstwa

1. Strony angażują się w regularny, wyważony, kompleksowy i rzeczowy dialog w ramach partnerstwa dotyczący wszystkich obszarów niniejszej umowy, prowadzący do podjęcia zobowiązań oraz, w stosownych przypadkach, działań po obu stronach w celu skutecznego wdrożenia niniejszej umowy.
2. Strony zgadzają się, że celem dialogu w ramach partnerstwa jest wymiana informacji, wspieranie wzajemnego zrozumienia oraz ułatwianie ustanawiania uzgodnionych priorytetów i wspólnych porządków na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym. Strony współpracują i koordynują działania w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania oraz dotyczących nowych wyzwań w środowisku międzynarodowym.
3. Strony postanawiają o prowadzeniu dialogu w ramach partnerstwa w sposób elastyczny i dostosowany do potrzeb, w regularnych odstępach czasu, w odpowiedniej formie i na najbardziej właściwym szczeblu wewnętrznym, regionalnym lub wielonarodowym, oraz przy pełnym wykorzystaniu wszystkich możliwych kanałów, w tym w środowisku regionalnym i międzynarodowym. Strony postanawiają monitorować i oceniać skuteczność dialogu w ramach partnerstwa i w stosownych przypadkach dostosowywać jego zakres.
4. Strony postanawiają należycie informować parlamenty oraz, w stosownych przypadkach, przedstawicieli organizacji społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, prowadzić konsultacje z nimi oraz zapewniać im możliwość wnoszenia wkładu w dialog w ramach partnerstwa. W stosownych przypadkach do dialogu w ramach partnerstwa włączane są organizacje regionalne i kontynentalne.

Artykuł 4

Spójność polityki

1. Strony opracowują spójne strategie polityczne na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, aby osiągnąć cele niniejszej umowy, stosując ukierunkowane, strategiczne i partnerskie podejście.
2. Strony indywidualnie i wspólnie wspierają synergii między swoimi politykami w celu uniknięcia lub zminimalizowania negatywnych skutków, jakie polityki te mogą mieć dla pozostałych Stron. Strony zobowiązują się również do informowania pozostałych Stron o inicjatywach i środkach, które mogą mieć na nie istotny wpływ, oraz, w stosownych przypadkach, do konsultowania się z nimi w tym zakresie.
3. Strony potwierdzają swoje zaangażowanie w zapewnienie spójności polityki na rzecz rozwoju jako jednego z kluczowych czynników osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju.

Artykuł 5

Podmioty

1. Strony przyznają, że rządy odgrywają główną rolę w określaniu i wdrażaniu priorytetów i strategii swoich państw. Strony uznają kluczową rolę parlamentów w kształtowaniu i przyjmowaniu przepisów, uzgadnianiu budżetów i rozliczaniu rządów. Strony uznają rolę i wkład władz lokalnych w zwiększanie demokratycznej odpowiedzialności oraz uzupełnianie działań rządów.
2. Strony uznają ważną rolę organizacji subregionalnych, regionalnych, kontynentalnych i międzykontynentalnych w osiąganiu celów niniejszej umowy, w szczególności celów jej protokołów regionalnych.
3. Strony uznają istotną rolę i wkład zainteresowanych stron, we wszystkich formach i z uwzględnieniem specyfiki krajowej, a więc społeczeństwa obywatelskiego, partnerów gospodarczych i społecznych, w tym organizacji związków zawodowych, oraz sektora prywatnego, a także postanawiają wspierać i wzmacniać ich skuteczny udział w celu wspierania bardziej sprzyjających włączeniu społecznemu i procesów politycznych uwzględniających udział wielu zainteresowanych stron. W tym celu Strony zapewniają, aby w stosownych przypadkach wszystkie te zainteresowane strony były informowane o strategiach i politykach sektorowych, aby prowadzono z nimi konsultacje w tych kwestiach, aby wносиły wkład w szeroko zakrojony proces dialogu, otrzymywały wsparcie w zakresie budowania zdolności w najważniejszych obszarach oraz uczestniczyły we wdrażaniu programów współpracy w dziedzinach, które ich dotyczą. Takie uczestnictwo w programach współpracy będzie uzależnione od tego, w jakim stopniu te zainteresowane strony zaspokajają potrzeby ludności, oraz od ich szczególnych kompetencji, a także od posiadania przez nie odpowiedzialnych i przejrzystych struktur zarządzania.

Artykuł 6

Struktura

1. Niniejsza umowa składa się z części ogólnej (części I – VI), trzech protokołów regionalnych (zwanym dalej „protokołami regionalnymi”) oraz załączników.
2. Część ogólna i załączniki są prawnie wiążące dla Stron.
3. Protokoły regionalne są prawnie wiążące dla Strony UE oraz, odpowiednio, dla członków OACPS z Afryki, regionu Karaibów oraz regionu Pacyfiku. Żadne z postanowień protokołów regionalnych, ich interpretacja ani wdrażanie nie mogą wpływać na postanowienia zawarte w części ogólnej i w decyzjach Rady Ministrów OACPS–UE ani od nich odbiegać.

Artykuł 7

Zagadnienia przekrojowe

1. Strony postanawiają systematycznie uwzględniać następujące zagadnienia przekrojowe przy podejmowaniu decyzji o działaniach we wszystkich obszarach współpracy: prawa człowieka, demokracja, równość płci, pokój i bezpieczeństwo, ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianie klimatu, kultura oraz młodzież.

2. Strony współpracują na rzecz wspierania budowania zdolności, aby skutecznie sprostać wyzwaniom oraz osiągnąć cele określone w niniejszej umowie. Strony dążą do wspierania wzmacniania instytucji, propagowania wymiany najlepszych praktyk oraz ułatwiania transferu wiedzy i dzielenia się nią.
3. Strony wzmacniają odporność państw, społeczności i jednostek, w szczególności szczególnie wrażliwych społeczności, w obliczu wyzwań związanych ze środowiskiem i zmianą klimatu, wstrząsów gospodarczych, konfliktów i kryzysów politycznych, a także epidemii i pandemii.

CZĘŚĆ II

PRIORYTETY STRATEGICZNE

TYTUŁ I

Prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów w społeczeństwach ukierunkowanych na ludzi i opartych na prawach

Artykuł 8

Strony potwierdzają swoją determinację w dążeniu do propagowania, ochrony i przestrzegania praw człowieka, podstawowych wolności i zasad demokracji oraz wzmacniania praworządności i dobrych rządów, zgodnie z Kartą ONZ, Powszechną deklaracją praw człowieka oraz prawem międzynarodowym, w szczególności prawem międzynarodowym praw człowieka oraz, w stosownych przypadkach, międzynarodowym prawem humanitarnym.

Strony propagują politykę ukierunkowaną na ludzi i opartą na prawach, obejmującą wszystkie prawa człowieka i zapewniającą równe możliwości wszystkim członkom społeczeństwa, ukierunkowaną na zrównoważony rozwój skoncentrowany na człowieku. Strony uznają, że poszanowanie demokracji, praw człowieka, podstawowych wolności, praworządności i dobrych rządów stanowi integralną część zrównoważonego rozwoju.

Artykuł 9

Prawa człowieka, demokracja i praworządność

1. Uznając, że prawa człowieka są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane, Strony propagują, chronią i przestrzegają wszystkich praw człowieka – obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych. Strony chronią i zapewniają pełne i równe korzystanie ze wszystkich podstawowych wolności, takich jak wolność opinii i wypowiedzi, wolność zgromadzeń i stowarzyszania się oraz wolność myśli, religii i przekonań.
2. Strony zobowiązują się do propagowania powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez dyskryminacji z jakichkolwiek względów, w tym ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub społeczne, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne poglądy, niepełnosprawność, wiek lub inny status. Strony zobowiązują się do zwalczania wszystkich form rasizmu, dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji oraz wszystkich form przemocy i dyskryminacji, w tym wszystkich przypadków nawoływania do nienawiści. Strony zobowiązują się do uznawania i wspierania praw ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP).
3. Strony prowadzą dialog w ramach partnerstwa na szczeblu dwustronnym na temat kary śmierci. W przypadku gdy w przepisach krajowych przewidziano karę śmierci i jest ona nadal stosowana, Strony przestrzegają sprawiedliwości proceduralnej i norm minimalnych uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym.

4. Strony potwierdzają, że uznawane powszechnie zasady demokracji, stanowiące podwaliny organizacji państwa, zapewniają usankcjonowanie jego władzy, zgodność z prawem jego działań znajdującą odzwierciedlenie w jego systemie konstytucyjnym, ustawodawczym i regulacyjnym, a także istnienie mechanizmów określających możliwości uczestniczenia we władzy. Strony przestrzegają tych zasad oraz wzmacniają ich stosowanie poprzez zapewnianie przejrzystych i wiarygodnych wyborów sprzyjających włączeniu społecznemu, z należyтым poszanowaniem suwerenności, a także poprzez umożliwienie i wspieranie partycypacyjnych procesów decyzyjnych. Strony propagują przestrzeganie najlepszych praktyk wyborczych i wzajemną współpracę, w tym – w stosownych przypadkach – w zakresie obserwacji wyborów w państwach Strony UE i w państwach będących członkami OACPS.

5. Strony aktywnie wspierają konsolidację praworządności na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, uznając jej kluczowe znaczenie dla ochrony praw człowieka oraz skutecznego funkcjonowania instytucji demokratycznych. Obejmuje to zapewnienie istnienia niezależnego, bezstronnego i dobrze funkcjonującego systemu sądowego, równości wobec prawa, prawa do rzetelnego procesu sądowego i sprawiedliwości proceduralnej oraz dostępu do skutecznych mechanizmów dochodzenia roszczeń na drodze prawnej.

6. Strony uznają prawo do rozwoju oparte na niepodzielności, współzależności, powszechności i niezbywalności wszystkich praw człowieka, na mocy którego każdy człowiek i wszystkie ludy mają prawo do udziału w rozwoju gospodarczym, społecznym, kulturalnym i politycznym, w którym wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności mogą być w pełni realizowane, oraz do przyczyniania się do tego rozwoju i korzystania z niego. Strony wspierają środki służące wzmocnieniu prawa do rozwoju oraz zapewniają między innymi równość możliwości dla wszystkich w zakresie dostępu do podstawowych zasobów i niezbędnych usług, takich jak edukacja, świadczenia opieki zdrowotnej, żywność, mieszkalnictwo, zatrudnienie i sprawiedliwy podział dochodów, oraz do korzystania z tych zasobów i usług.

7. Strony zgadzają się, że poszanowanie praw człowieka, zasad demokracji oraz praworządności tworzy podwaliny ich polityki wewnętrznej i międzynarodowej oraz stanowi istotny element niniejszej umowy.

Artykuł 10

Równość płci

1. Strony potwierdzają swoje zdecydowane zaangażowanie na rzecz osiągnięcia równości płci, pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka przez wszystkich, a także wzmocnienia pozycji każdego jako czynnika napędzającego zrównoważony rozwój. Strony włączają zasadę równości płci do swoich konstytucji krajowych lub innych odpowiednich przepisów.

2. Strony przyznają, że różnice w traktowaniu kobiet i mężczyzn pozbawiają kobiety ich podstawowych praw człowieka oraz możliwości. Strony przyjmują i wzmacniają egzekwowalne przepisy, ramy prawne oraz racjonalne polityki, programy i mechanizmy w celu zapewnienia kobietom i dziewczętom równego dostępu do wszystkich sfer życia, równych możliwości we wszystkich sferach życia, równej kontroli nad nad wszystkimi sferami życia oraz pełnego i równego uczestnictwa w nich, na równi z mężczyznami i chłopcami.

3. Strony koncentrują się w szczególności na poprawie dostępu kobiet, a w stosownych przypadkach dziewcząt, do wszystkich zasobów potrzebnych im w ciągu całego życia do realizacji ich pełnego potencjału oraz pełnego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności, w tym w odniesieniu do wysokiej jakości edukacji, zdrowia, możliwości zatrudnienia, dostępu do zasobów gospodarczych i kontroli nad nimi, kształtowania polityki, struktur zarządzania i przedsiębiorstw prywatnych, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet w szczególnie trudnej sytuacji. Strony wspierają pełne i skuteczne uczestnictwo kobiet oraz ich równe możliwości w zakresie przywództwa na wszystkich szczeblach podejmowania decyzji w życiu politycznym, gospodarczym i publicznym.

4. Strony zobowiązują się do zapobiegania wszystkim formom przemocy seksualnej oraz przemocy i dyskryminacji ze względu na płeć w sferze publicznej i prywatnej, w tym handlowi ludźmi, wykorzystywaniu seksualnemu i niegodziwemu traktowaniu w celach seksualnych, oraz do ich zwalczania i ścigania. Strony podejmują wszystkie środki niezbędne do zwalczania głęboko zakorzenionych uprzedzeń ze względu na płeć oraz eliminowania wszystkich szkodliwych praktyk, takich jak dziecięce, wczesne i przymusowe małżeństwo oraz okaleczanie żeńskich narządów płciowych.

Artykuł 11

Spółeczeństwa integracyjne i pluralistyczne

1. Strony zobowiązują się do zapewnienia równych możliwości wszystkim członkom społeczeństwa we wszystkich sferach życia. Strony zapobiegają praktykom dyskryminacyjnym, zakazują ich i eliminują je oraz przyjmują skuteczne środki służące zapewnieniu pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka.
2. Strony chronią i wspierają stanowiące filary demokracji wolność wypowiedzi, wolność opinii, wolność zgromadzeń oraz niezależność i pluralizm mediów, mając na uwadze to, że są one nie tylko prawami człowieka, ale również koniecznymi warunkami demokracji, rozwoju i dialogu.
3. Strony wspierają społeczeństwa integracyjne i pluralistyczne, w tym demokrację wielopartyjną. Strony propagują kluczową rolę skutecznych, przejrzystych i odpowiedzialnych zgromadzeń narodowych i lokalnych oraz partii politycznych. Strony propagują również aktywne i rzeczywiste uczestnictwo wszystkich zainteresowanych stron i obywateli – w tym kobiet i młodzieży – w elastycznych, sprzyjających włączeniu społecznemu, partycypacyjnych i reprezentatywnych procesach politycznych oraz w procesach decyzyjnych na wszystkich szczeblach.
4. Strony utrzymują i zwiększają przestrzeń sprzyjającą aktywnemu, zorganizowanemu i przejrzystemu społeczeństwu obywatelskiemu, uznając jego rolę w propagowaniu i monitorowaniu demokracji, praw człowieka, podstawowych wolności, sprawiedliwości społecznej i włączenia społecznego oraz jego rolę obrońcy podmiotów praw i praworządności, zwiększając tym samym wewnętrzną przejrzystość i odpowiedzialność.
5. Uznając, że internet stanowi platformę wymiany wiedzy i pomysłów, Strony dążą do pełnego wykorzystania potencjału rozwiązań cyfrowych w celu propagowania równego publicznego dostępu do informacji na wszystkich szczeblach oraz partycypacyjnego podejmowania decyzji, a także podnoszenia kompetencji informatycznych, jednocześnie zobowiązując do nadzoru nad ryzykiem nadużyć oraz propagując otwarte postawy wobec różnorodności oraz jej poszanowanie.

Artykuł 12

Dobre rządy

1. Strony potwierdzają, że podstawę dobrych rządów stanowią przejrzyste, odpowiedzialne, rozliczalne i partycypacyjne rządy oraz odpowiednie mechanizmy nadzoru. Strony zgadzają się, że dobre rządy mają zasadnicze znaczenie dla poszanowania wszystkich praw człowieka, zasad demokracji i praworządności. Strony zobowiązują się do zapewnienia powszechnego dostępu do usług publicznych bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Ponadto Strony zobowiązują się do zapewnienia przejrzystości i odpowiedzialności jako integralnych elementów dobrych rządów oraz rozwoju instytucjonalnego.
2. Strony zobowiązują się do przejrzystego i odpowiedzialnego zarządzania zasobami ludzkimi, naturalnymi, gospodarczymi i finansowymi na potrzeby zapewnienia sprawiedliwego podziału korzyści i zrównoważonego rozwoju.
3. Strony zobowiązują się do stworzenia środowiska sprzyjającego przejrzystości i odpowiedzialności w administracji publicznej, w tym do zwiększenia uczciwości i niezależności instytucji zarządzających. Strony opracowują i wdrażają systemy należytego zarządzania finansami publicznymi, zgodne z podstawowymi zasadami skuteczności, przejrzystości i odpowiedzialności, w celu ochrony finansów publicznych oraz poprawy świadczenia usług publicznych poprzez wyeliminowanie utrudnień w administracji oraz usunięcie luk regulacyjnych.
4. Strony zapewniają przejrzystość i odpowiedzialność w finansowaniu publicznym, w tym pomocy finansowej, oraz świadczeniu usług publicznych. Strony usprawniają pobór dochodów oraz zwalczają uchylanie się od opodatkowania i unikanie go oraz nielegalne przepływy finansowe. Strony zgadzają się współpracować w walce z praniem pieniędzy i finansowaniem terroryzmu oraz angażować się w odpowiednim czasie w dialog w ramach partnerstwa na szczeblu dwustronnym i międzynarodowym w kwestiach związanych z przeciwdziałaniem praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu.

5. Strony zwalczają korupcję na wszystkich szczeblach i we wszystkich jej formach, opracowując i wdrażając lub utrzymując skuteczną, skoordynowaną politykę antykorupcyjną, która odzwierciedla zasady praworządności, właściwego zarządzania sprawami publicznymi i własnością publiczną, uczciwości, przejrzystości i odpowiedzialności. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki mające na celu zapobieganie przekupstwu i przywłaszczaniu, sprzeniewierzaniu lub innemu przekierowywaniu zasobów przez urzędników publicznych z bezpośrednią lub pośrednią korzyścią dla nich, ściąganie w tym zakresie, oraz odzyskiwanie i zwrot mienia uzyskanego w wyniku korupcji.

6. Strony uznają zasady dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych, w tym globalne standardy dotyczące przejrzystości, wymiany informacji i uczciwego opodatkowania, oraz minimalne standardy przeciwdziałania erozji bazy podatkowej i przenoszeniu zysków (BEPS), a także zobowiązują się do wdrażania tych zasad i standardów. Strony propagują dobre zarządzanie w kwestiach podatkowych, usprawniają współpracę międzynarodową w kwestiach podatkowych oraz ułatwiają pobór dochodów podatkowych. Strony współpracują na rzecz zwiększenia zdolności do przestrzegania tych zasad i standardów oraz czerpania korzyści z dobrze prosperującego sektora finansowego opartego na zasadach. Strony zgadzają się angażować się w odpowiednim czasie w dialog w ramach partnerstwa na szczeblu dwustronnym i międzynarodowym w kwestiach podatkowych.

7. Strony zgadzają się, że dobre rządy tworzą podwaliny ich polityki wewnętrznej i międzynarodowej oraz stanowią podstawowy element niniejszej umowy. Ponadto Strony postanawiają, że poważne przypadki korupcji, w tym akty przekupstwa prowadzące do takiej korupcji, stanowią naruszenie tego elementu.

Artykuł 13

Administracja publiczna

Uznając znaczenie dobrze przygotowanych, skutecznych i efektywnych systemów i procesów w służbie cywilnej dysponującej solidną bazą zasobów ludzkich, Strony zobowiązują się do wspierania współpracy w tej dziedzinie. Strony postanawiają również współpracować na rzecz modernizacji swoich administracji publicznych oraz rozwoju odpowiedzialnej, skutecznej, przejrzystej i profesjonalnej służby cywilnej. Starania w tym zakresie powinny być ukierunkowane między innymi na poprawę sprawności organizacyjnej, zwiększenie skuteczności instytucji w świadczeniu usług, przyspieszenie wdrażania e-rządzenia i usług cyfrowych oraz transformacji cyfrowej rejestrów publicznych, a także wzmocnienie procesów decentralizacji, zgodnie z odpowiednimi strategiami rozwoju gospodarczego i społecznego.

Artykuł 14

statystyka

1. Uznając, że statystyka ma zasadnicze znaczenie dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, Strony rozwijają i wzmacniają swoje systemy statystyczne, w tym gromadzenie, przetwarzanie, kontrolę jakości i rozpowszechnianie danych statystycznych, aby przyczynić się do osiągnięcia długoterminowego celu, jakim są dostępne, aktualne i wiarygodne zdezagregowane dane wysokiej jakości, porównywalne na szczeblu międzynarodowym, ponieważ mają one kluczowe znaczenie przy podejmowaniu decyzji służących wspieraniu priorytetów Stron w zakresie rozwoju społecznego i gospodarczego, a także dla wspierania i monitorowania postępów.

2. Strony zobowiązują się do zwiększenia umiejętności statystycznych i propagowania wykorzystywania danych przy podejmowaniu decyzji poprzez angażowanie użytkowników po stronie rządu i spoza niego oraz wykorzystywanie nowych technologii i źródeł danych. Strony współpracują w zakresie wykorzystywania technologii do zbierania i ochrony danych oraz wspierają rozpowszechnianie porównywalnych statystyk na szczeblu krajowym i regionalnym.

3. Strony zapewniają niezależność zawodową swoich urzędów statystycznych.

Artykuł 15

Dane osobowe

1. Strony uznają swój wspólny interes w ochronie prawa każdej jednostki do prywatności w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych, a także znaczenie utrzymania solidnych systemów ochrony danych oraz zapewnienia ich skutecznego egzekwowania. Strony zapewniają między innymi, aby dane osobowe przetwarzano rzetelnie i w sposób przejrzysty oraz aby zbierano je w wyraźnie określonych, konkretnych i uzasadnionych celach i nie przetwarzano ich w sposób niezgodny z tymi celami.

Do celów niniejszego artykułu „przetwarzanie” oznacza każdą operację lub zestaw operacji wykonywanych na danych osobowych lub zestawach danych osobowych, w sposób zautomatyzowany lub niezautomatyzowany, taką jak zbieranie, utrwalanie, organizowanie, porządkowanie, przechowywanie, adaptowanie lub modyfikowanie, pobieranie, przeglądanie, wykorzystywanie, ujawnianie poprzez przesłanie, rozpowszechnianie lub innego rodzaju udostępnianie, układanie lub kompilowanie, ograniczanie, usuwanie lub niszczenie.

2. Strony zapewniają wysoki poziom ochrony danych osobowych każdej jednostki zgodnie z obowiązującymi normami wielostronnymi oraz międzynarodowymi instrumentami i praktykami prawnymi. W tym celu Strony ustanawiają odpowiednie systemy prawne i regulacyjne oraz polityki, a także odpowiednie zdolności administracyjne do ich wdrażania, w tym niezależne organy nadzorcze.

TYTUŁ II

Pokój i bezpieczeństwo

Artykuł 16

Strony przyznają, że pokój, stabilność i bezpieczeństwo, w tym bezpieczeństwo ludzi i odporność, mają zasadnicze znaczenie dla zrównoważonego rozwoju i dobrobytu. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju bez pokoju i bezpieczeństwa nie jest możliwe, a bez rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu nie może być trwałego pokoju i bezpieczeństwa. Strony stosują kompleksowe i zintegrowane podejście do konfliktów i kryzysów, w tym sytuacji kruchej stabilności, przeciwdziałają rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia oraz zajmują się wszystkimi poważnymi przestępstwami budzącymi zaniepokojenie społeczności międzynarodowej. Strony podejmują działania w odpowiedzi na nowe lub rosnące zagrożenia dla bezpieczeństwa, w tym terroryzm i jego finansowanie, brutalny ekstremizm, przestępczość zorganizowaną, rozprzestrzenianie broni masowego rażenia, piractwo oraz handel ludźmi, nielegalny obrót środkami odurzającymi, bronią i innymi nielegalnymi towarami, a także cyberprzestępczość i zagrożenia dla cyberbezpieczeństwa.

Artykuł 17

Konflikty i kryzysy

1. Strony stosują zintegrowane podejście do konfliktów i kryzysów, w tym podejmując starania w zakresie zapobiegania, mediacji, rozwiązywania konfliktów i pojednania, a także zarządzania kryzysowego oraz utrzymywania i wspierania pokoju. Strony wspierają wymiar sprawiedliwości okresu przejściowego za pomocą dostosowanych do kontekstu środków propagujących prawdę, sprawiedliwość, zadośćuczynienie i gwarancje niepowtórzenia. Strony przyczyniają się do budowy instytucji i państwowości oraz zapewnienia bezpieczeństwa ludziom, zwracając szczególną uwagę na sytuacje kruchej stabilności.

2. Strony współpracują na rzecz całościowego zapobiegania pierwotnym przyczynom konfliktów i niestabilności oraz eliminowania tych przyczyn. Strony zwracają szczególną uwagę na skuteczne zarządzanie zasobami naturalnymi, w szczególności w odniesieniu do surowców, tak aby przyniosło ono trwałe korzyści całemu społeczeństwu i aby ich nielegalne wykorzystywanie i nielegalny handel nimi nie przyczyniały się do powstawania i utrzymywania się konfliktów.

3. Strony uznają znaczenie dialogu i konsultacji opartych na wzajemnym szacunku jako sposobu rozwiązywania konfliktów, z udziałem władz i społeczności lokalnych, a także organizacji społeczeństwa obywatelskiego. W tym kontekście Strony działają w ścisłej współpracy z organizacjami kontynentalnymi i regionalnymi.

4. Strony podejmują w sposób skoordynowany wszystkie stosowne działania w zakresie zapobiegania nasilaniu się przemocy, ograniczenia jej zasięgu terytorialnego oraz ułatwiania pokojowego rozstrzygania sporów. Strony zwracają szczególną uwagę na zapewnienie wykorzystywania zasobów finansowych zgodnie z zasadami i celami niniejszej umowy oraz przeciwdziałanie sprzeniewieraniu środków finansowych na cele zbrojne. Strony podejmują również środki zapobiegające działalności najemników i służące rozwiązaniu problemu dzieci-żołnierzy oraz dążą do ustalenia odpowiednich limitów wydatków na cele wojskowe.

5. W sytuacjach pokonfliktowych Strony podejmują wszystkie stosowne działania służące stabilizacji w okresie przejściowym w celu przywróceniu pokojowej, stabilnej i demokratycznej sytuacji. Może to obejmować wspieranie rozbrojenia i demobilizacji, a także powrót i trwałą reintegrację społeczną byłych kombatanów. Strony zapewniają stworzenie niezbędnych powiązań między środkami nadzwyczajnymi, odnową oraz bardziej długoterminowymi celami rozwoju.

6. Strony wspierają skuteczny udział wszystkich obywateli, w tym kobiet i młodzieży, w budowaniu pokoju, zapobieganiu konfliktom, mediacji, rozwiązywaniu konfliktów oraz działaniach humanitarnych, a także w zarządzaniu kryzysowym oraz utrzymywaniu i wspieraniu pokoju. Strony uznają za ważne zajęcie się sytuacją kobiet i dziewcząt będących ofiarami przemocy ze względu na płeć w trakcie konfliktów, a także odrębnym problemem przestępczości i przemocy wobec ludzi szczególnie wrażliwych i osób z niepełnosprawnościami.

Artykuł 18

Nierozprzestrzenianie broni masowego rażenia

1. Strony przyznają, że rozprzestrzenianie broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia, zarówno do państw, jak i do podmiotów niepaństwowych, stanowi jedno z największych zagrożeń dla stabilności i bezpieczeństwa międzynarodowego. Strony zgodnie postanawiają zatem współpracować w walce z rozprzestrzenianiem broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia oraz przyczyniać się do tej walki, w pełnym poszanowaniu zobowiązań wynikających z obowiązujących je umów i układów międzynarodowych o rozbrojeniu i nieprolifracji oraz innych właściwych zobowiązań międzynarodowych, oraz wdrażając te zobowiązania na poziomie wewnętrznym. Strony zgadzają się, że niniejsze postanowienie stanowi istotny element niniejszej umowy.

2. Ponadto Strony zgodnie postanawiają współpracować w walce z rozprzestrzenianiem broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia: po pierwsze poprzez podejmowanie działań mających na celu, stosownie do przypadku, podpisanie lub ratyfikację wszystkich odpowiednich instrumentów międzynarodowych lub przystąpienie do nich oraz ich pełne wdrożenie i pełne przestrzeganie; po drugie poprzez ustanowienie i utrzymanie skutecznego systemu kontroli wywozu, obejmującego zarówno kontrolę wywozu, jak i kontrolę tranzytu towarów związanych z bronią masowego rażenia, w tym kontrolę końcowego przeznaczenia technologii podwójnego zastosowania pod kątem broni masowego rażenia, oraz przewidującego skuteczne kary w przypadku naruszenia kontroli wywozu; a po trzecie poprzez współpracę na wielostronnych forach i w ramach wielostronnych reżimów kontroli eksportu.

3. Strony postanawiają nawiązać regularny dialog w ramach partnerstwa, który uzupełni i skonsoliduje ich współpracę na rzecz nieprolifracji broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia.

4. Uznając, że zagrożenia chemiczne, biologiczne, radiologiczne i jądrowe mogą mieć wysoce destrukcyjny wpływ na społeczeństwa oraz uznając, że mogą one wynikać z działalności przestępczej, w tym z nielegalnego rozprzestrzeniania, nielegalnego handlu, terroryzmu, wypadków lub zagrożeń naturalnych, takich jak pandemia, Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności instytucjonalnych w celu ograniczania tych zagrożeń.

Artykuł 19

Poważna przestępczość budząca zaniepokojenie społeczności międzynarodowej

1. Strony postanawiają współdziałać w celu zapobiegania ludobójstwu, zbrodniom przeciwko ludzkości i zbrodniom wojennym, wykorzystując odpowiednie ramy dwustronne i wielostronne, zgodnie z zasadą obowiązku ochrony.

2. Potwierdzając, że najpoważniejsze przestępstwa budzące zaniepokojenie całej społeczności międzynarodowej nie mogą pozostać bezkarne, Strony zapewniają sprawiedliwe i skuteczne postępowanie i ściganie tych przestępstw, podejmując w tym celu, stosownie do przypadku, środki na szczeblu krajowym, regionalnym lub międzynarodowym.

3. Strony uznają, że ustanowienie i skuteczne funkcjonowanie Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) stanowi ważne osiągnięcie na rzecz pokoju i sprawiedliwości na świecie. Strony ponawiają swoje zobowiązanie do pełnej współpracy z krajowymi, regionalnymi i międzynarodowymi mechanizmami wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, w tym z MTK, zgodnie z zasadą komplementarności. Zachęca się Strony do ratyfikacji i wdrożenia Rzymskiego Statutu MTK oraz powiązanych instrumentów, a także do dalszego zwiększania skuteczności MTK. Podejmuje się starania na rzecz wzmocnienia mechanizmów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych na wszystkich szczeblach.

Artykuł 20

Terroryzm i brutalny ekstremizm

1. Strony ponawiają kategoryczne potępienie wszystkich aktów terroryzmu i brutalnego ekstremizmu oraz radykalizacji, zobowiązując się do zwalczania tych aktów w drodze współpracy międzynarodowej zgodnie z Kartą ONZ oraz prawem międzynarodowym i odpowiednimi konwencjami i instrumentami. Uznając, że walka z terroryzmem we wszystkich jego postaciach i przejawach stanowi wspólny priorytet, Strony współpracują na wszystkich szczeblach na rzecz zapobiegania terroryzmowi, brutalnemu ekstremizmowi i radykalizacji oraz na rzecz ich zwalczania. Uznając znaczenie zwalczania wszystkich czynników przyczyniających się do brutalnego ekstremizmu we wszystkich jego postaciach, w tym nietolerancji religijnej, nawoływania do nienawiści, ksenofobii, rasizmu, a także innych form nietolerancji, Strony zobowiązują się do przeciwstawiania się brutalnemu ekstremizmowi oraz wspierania tolerancji religijnej i dialogu międzyreligijnego.
2. Strony zgadzają się, że istotne jest prowadzenie walki z terroryzmem przy pełnym poszanowaniu praworządności i w pełnej zgodności z prawem międzynarodowym, w tym z prawem międzynarodowym praw człowieka, międzynarodowym prawem uchodźczym i międzynarodowym prawem humanitarnym, zasadami Karty ONZ, odpowiednimi rezolucjami i oświadczeniami Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz odpowiednimi międzynarodowymi instrumentami dotyczącymi zwalczania terroryzmu.
3. Strony współpracują w zakresie ochrony infrastruktury krytycznej, rozwiązywania problemów związanych z terroryzmem mających wpływ na granice, a także wzmacniania ochrony lotnictwa cywilnego.

Artykuł 21

Przestępczość zorganizowana

1. Uznając, że zorganizowana działalność przestępcza ma negatywne skutki polityczne, gospodarcze, kulturowe i społeczne, Strony wzmacniają współpracę w celu skuteczniejszego zapobiegania tej działalności i jej zwalczania. Strony współpracują w ramach zintegrowanego podejścia w celu eliminowania pierwotnych przyczyn przestępczości oraz zapewnienia alternatyw dla przestępczości. W tym względzie Strony podejmują działania w odniesieniu do powiązań między przestępczością zorganizowaną a handlem ludźmi i przemytem migrantów, nielegalnego handlu bronią, materiałami niebezpiecznymi, środkami odurzającymi i ich prekursorami, dziką fauną i florą, drewnem i dobrami kultury oraz innej nielegalnej działalności gospodarczej i finansowej.
2. Strony zobowiązują się do zintensyfikowania starań na rzecz zapobiegania handlowi ludźmi, jego zwalczania i eliminowania oraz do wspierania w opracowywaniu i wdrażaniu odpowiednich ram i strategii legislacyjnych i instytucjonalnych, ze szczególnym uwzględnieniem osób w szczególnie trudnej sytuacji, w tym kobiet, dzieci i małoletnich bez opieki, oraz ich szczególnych potrzeb. Strony zapewniają stałe przestrzeganie norm Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 15 listopada 2000 r. oraz jej Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi.
3. Strony zwiększają starania na rzecz odzyskania i zwrotu skradzionego mienia oraz zwalczania wszystkich form przestępczości zorganizowanej. W związku z tym Strony wzmacniają ramy prawne i administracyjne w celu zwalczania prania pieniędzy i nielegalnych przepływów finansowych, w tym oszustw podatkowych i oszustw w zamówieniach publicznych oraz korupcji czynnej i biernej zarówno w sektorze prywatnym, jak i publicznym, które mogą mieć szkodliwy wpływ na mobilizację zasobów wewnętrznych.
4. Strony wspierają bezpieczeństwo obywateli, ze szczególnym naciskiem na wzmocnienie instytucji i praworządności, ochronę praw człowieka oraz wspieranie reform wymiaru sprawiedliwości i sektora bezpieczeństwa. Strony propagują multidyscyplinarne programy ukierunkowane na szczególnie wrażliwe grupy oraz służące wspieraniu ofiar przemocy, w tym przemocy z użyciem broni palnej, a także mediację i inne rozwiązania oparte na zapobieganiu i pojednaniu na poziomie społeczności lokalnych.

Artykuł 22

Ochrona na morzu

1. Strony zgadzają się na wzmocnienie ochrony na morzu, w szczególności w zakresie zwalczania różnych form przestępczości popełnianej na morzu i nielegalnego handlu, zwalczania piractwa i zbrojnych napaści na statki, ochrony krytycznych infrastruktur morskich oraz propagowania wolności żeglugi i praworządności na morzu, zgodnie z Konwencją ONZ o prawie morza, sporządzoną w Montego Bay w dniu 10 grudnia 1982 r. (UNCLOS).

2. Strony postanawiają zwiększyć starania w dziedzinie egzekwowania prawa morskiego w celu zwalczania zagrożeń morskich w państwach najbardziej dotkniętych przestępstwami popełnianymi na morzu. Strony postanawiają wzmocnić procesy prowadzenia postępowania i ścigania jako sposób przeciwdziałania przestępstwom popełnianym na morzu. Strony postanawiają również wspierać wdrażanie modeli ścigania piractwa w ramach jurysdykcji krajowej jako regionalnej reakcji z zakresu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz mechanizmu odstrasżającego w odniesieniu do przestępstw popełnianych na morzu, takich jak piractwo, zbrojna napaść, zanieczyszczenie morza i wody, przemyt migrantów, nielegalny obrót środkami odurzającymi i nielegalny handel bronią oraz transport odpadów jądrowych. Strony postanawiają wspierać inicjatywy regionalne w dziedzinie ochrony na morzu, zwalczania piractwa i ochrony przed zanieczyszczeniem morza.

Artykuł 23

Broń strzelecka i lekka oraz inna broń konwencjonalna

1. Strony przyznają, że rozprzestrzenianie nielegalnej broni strzeleckiej i lekkiej stanowi poważne zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

2. Strony postanawiają zintensyfikować walkę z nielegalnym handlem, nadmiernym gromadzeniem i niekontrolowanym rozprzestrzenianiem broni strzeleckiej i lekkiej oraz innej broni konwencjonalnej i amunicji do niej, w tym w wyniku nieodpowiednio zabezpieczonych i niewłaściwie zarządzanych zapasów i składów, zgodnie z Programem działania ONZ na rzecz zapobiegania nielegalnemu handlowi bronią strzelecką i lekką, zwalczania i eliminowania go we wszystkich aspektach. Strony postanawiają wspierać śledzenie sieci przemytniczych oparte na danych wywiadowczych, aby skuteczniej przeciwdziałać zagrożeniu, jakie wciąż stanowi masowy wypływ państwowych zapasów dla stabilności regionalnej. Strony pracują nad zwiększeniem krajowego potencjału właściwych jednostek ścigania i punktów kontaktowych w celu gromadzenia, zajmowania, śledzenia i analizowania nielegalnej broni palnej oraz powiązanych danych z zakresu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, lepszego zrozumienia i monitorowania przepływów nielegalnego handlu oraz wspierania wymiany informacji i współpracy międzynarodowej.

3. Strony uznają znaczenie wprowadzenia kontroli międzynarodowego handlu bronią konwencjonalną, w tym jej przywozu i wywozu, zgodnie z obowiązującymi normami międzynarodowymi, w tym Traktatem o handlu bronią, sporządzonym w Nowym Jorku w dniu 2 kwietnia 2013 r., oraz odpowiednimi rezolucjami ONZ. Strony dążą do stosowania takich kontroli w odpowiedzialny sposób, co przyczyni się do międzynarodowego i regionalnego pokoju, bezpieczeństwa i stabilności oraz ograniczenia cierpień ludzkich, a także do zapobiegania przekierowywaniu broni konwencjonalnej do podmiotów nieupoważnionych. Strony uznają również znaczenie wewnętrznej regulacji i kontroli legalnego nabywania i posiadania broni palnej w celu ograniczenia przemocy zbrojnej.

4. Strony współpracują na rzecz usuwania min i wybuchowych pozostałości wojennych, w tym improwizowanych urządzeń wybuchowych.

Artykuł 24

Niedozwolone środki odurzające

1. Strony dążą do zapewnienia kompleksowego, wyważonego, zintegrowanego i opartego na dowodach podejścia do zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnemu handlowi środkami odurzającymi i nowymi substancjami psychoaktywnymi, a także do propagowania ograniczania popytu na środki odurzające. W tym celu zajmują się czynnikami ryzyka mającymi wpływ na jednostki, społeczności i społeczeństwo, które mogą obejmować brak usług, potrzeby infrastrukturalne, przemoc związaną ze środkami odurzającymi, wykluczenie, marginalizację i dezintegrację społeczną, aby przyczynić się do upowszechniania pokojowych i integracyjnych społeczeństw.

2. Strony postanawiają, że polityki i działania w zakresie środków odurzających, w tym zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego, społeczności naukowej i środowiska akademickiego, mają na celu wzmocnienie struktur zapobiegania problemom związanym z niedozwolonymi środkami odurzającymi oraz ich skutecznego rozwiązywania, ograniczania w wymierny sposób podaży niedozwolonych środków odurzających, nielegalnego handlu nimi oraz popytu na nie.

3. Strony dążą do ograniczenia negatywnych skutków używania środków odurzających dla jednostek i społeczeństwa jako całości, a także do skutecznego ograniczenia nielegalnego rozprowadzania oraz nielegalnego handlu prekursorami sklasyfikowanymi i niesklasyfikowanymi, w tym „pre-prekursorami narkotyków”.

4. Strony ściśle współpracują między sobą oraz z właściwymi organizacjami międzynarodowymi w celu utrzymywania skoordynowanych starań i działań na rzecz zwalczania handlu niedozwolonymi środkami odurzającymi.

Artykuł 25

Cyberbezpieczeństwo i cyberprzestępczość

1. Strony uznają znaczenie otwartego, bezpiecznego i stabilnego, dostępnego i pokojowego środowiska technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT), opartego na normach, przepisach i zasadach dotyczących odpowiedzialnego zachowania państw oraz na stosowaniu obowiązującego prawa międzynarodowego. W tym celu Strony zobowiązują się do wzmocnienia współpracy na rzecz wspierania cyberbezpieczeństwa, zapobiegania cyberprzestępczości i przestępczości elektronicznej wykorzystującej zaawansowaną technologię oraz nadużyciom w mediach społecznościowych, a także ich zwalczania, oraz do poprawy bezpieczeństwa sieci w drodze wymiany najlepszych praktyk zwiększających cyberodporność, w tym w odniesieniu do ochrony infrastruktury krytycznej.

2. Strony uznają potrzebę zapobiegania cyberprzestępczości, w tym wykorzystywaniu seksualnemu dzieci i ich niegodziwemu traktowaniu w celach seksualnych w internecie, oraz zwalczania jej, w drodze współpracy i wymiany najlepszych praktyk w zakresie zwalczania cyberprzestępstw, w oparciu o obowiązujące normy i standardy międzynarodowe, w tym te zawarte w budapeszteńskiej Konwencji o cyberprzestępczości, sporządzonej w Budapeszcie w dniu 23 listopada 2001 r. oraz Konwencji Unii Afrykańskiej o cyberbezpieczeństwie i ochronie danych osobowych, sporządzonej w Malabo w dniu 27 czerwca 2014 r.

Artykuł 26

Współpraca w zakresie ścigania przestępstw

1. Strony ułatwiają współpracę między regionalnymi i międzynarodowymi organami, agencjami i służbami ścigania w celu utrudniania i likwidacji przestępczości transgranicznej i wspólnych dla nich zagrożeń terrorystycznych. Współpraca taka przyczynia się do zapobiegania przestępczości i obejmuje między innymi wymianę opinii na temat ram ustawodawczych, a także pomoc administracyjną i techniczną mającą na celu poprawę zdolności instytucjonalnych i operacyjnych organów ścigania oraz wymianę informacji i środków związanych z postępowaniami.

2. Uznając znaczenie bezpiecznych granic, Strony dążą do sprostania istniejącym i przyszłym wyzwaniom związanym z granicami, stosując podejście oparte na zintegrowanym zarządzaniu granicami. Strony wspierają uzasadnione reakcje międzysektorowe mające na celu zapobieganie przestępczości transgranicznej i innym zagrożeniom, wykrywanie ich oraz – w stosownych przypadkach – ich zwalczanie.

TYTUŁ III

Rozwój społeczny

Artykuł 27

Strony potwierdzają swoją determinację do współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju i eliminacji ubóstwa we wszystkich jego formach, do zwalczania nierówności oraz wspierania spójności społecznej. Strony postanawiają również współpracować w celu zapewnienia każdemu środków niezbędnych do godnego życia na odpowiednim poziomie, w tym dzięki odpowiednim systemom ochrony socjalnej i usługom społecznym. Strony zwracają szczególną uwagę na kobiety i dziewczęta, młodzież, dzieci oraz ludzi najbardziej wrażliwych i znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, zgodnie z zasadami niepozostawiania nikogo w tyle i docierania w pierwszej kolejności do tych, którzy najbardziej tego potrzebują. Strony postanawiają również współpracować, aby sprostać wyzwaniom związanym z szybkim wzrostem liczby ludności oraz wykorzystać wynikające z tego możliwości.

Rozdział 1

Dostęp do usług społecznych

Artykuł 28

Edukacja

1. Strony wspierają sprzyjające włączeniu społecznemu kształcenie się przez całe życie i sprawiedliwą edukację wysokiej jakości na wszystkich poziomach. Strony pracują nad zapewnieniem, aby wszystkie dziewczęta i wszyscy chłopcy zdobyli bezpłatne i godziwe wykształcenie podstawowe i średnie wysokiej jakości, a także mieli dostęp do wysokiej jakości rozwoju we wczesnym dzieciństwie oraz opieki i edukacji przedszkolnej, z należytym uwzględnieniem różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn. Strony pracują nad zapewnieniem wszystkim kobietom i mężczyznom równego dostępu do przystępnego cenowo wysokiej jakości kształcenia technicznego i zawodowego oraz szkolnictwa wyższego, w tym uniwersytetów. Szczególną uwagę zwraca się na inwestowanie w nauki przyrodnicze, technologię, inżynierię i matematykę (STEM) oraz na promowanie edukacji cyfrowej i artystycznej dla wszystkich.

2. Strony intensyfikują starania na rzecz zapewnienia, aby każdy posiadał wiedzę, umiejętności i zdolności pozwalające mu cieszyć się lepszą jakością życia, w pełni angażować się w życie społeczne, przyczyniać się do dobrostanu społecznego i dobrobytu gospodarczego swojej społeczności oraz aktywnie i sprawiedliwie uczestniczyć w życiu demokratycznym i kulturalnym.
3. Strony wspierają bezpieczne szkoły i sprawnie funkcjonujące systemy edukacji, dysponujące odpowiednimi zasobami na potrzeby planowania oferty edukacyjnej i szkoleniowej, zarządzania nią oraz zapewniania jej skuteczności, w tym za pośrednictwem internetu i innych niekonwencjonalnych środków. Strony współpracują na rzecz ustanowienia i wzmocnienia systemów zapewniania jakości oraz wzajemnego uznawania kwalifikacji. Strony ułatwiają mobilność studentów, pracowników i nauczycieli akademickich pomiędzy państwami Afryki, Karaibów i Pacyfiku oraz pomiędzy nimi a Unią Europejską.

Artykuł 29

Opieka zdrowotna

1. Strony uznają, że zdrowie ma zasadnicze znaczenie dla życia ludzi i jest kluczowym wskaźnikiem zrównoważonego rozwoju. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do ochrony i propagowania najwyższego osiągalnego poziomu zdrowia fizycznego i psychicznego dla wszystkich.
2. Strony wzmacniają krajowe systemy opieki zdrowotnej za pomocą zrównoważonych mechanizmów finansowania i zasobów opieki zdrowotnej, infrastruktury operacyjnej, wykwalifikowanych pracowników sektora zdrowia, w tym w odniesieniu do ich rekrutacji i zatrzymywania, oraz odpowiednich technologii, takich jak narzędzia cyfrowe, wspierających rozwój medycyny mobilnej.
3. Strony propagują powszechne zabezpieczenie zdrowotne, sprawiedliwy i powszechny dostęp do kompleksowych usług medycznych wysokiej jakości oraz dostęp do bezpiecznych, skutecznych i przystępnych cenowo wysokiej jakości leków podstawowych i szczepionek.
4. Strony współpracują na rzecz zapobiegania chorobom zakaźnym oraz innym poważnym transgranicznym zagrożeniom dla zdrowia, takim jak oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe, oraz reagowania na nie, a także na rzecz zmniejszenia obciążenia chorobami niezakaźnymi dzięki lepszej profilaktyce i zwalczaniu. Strony współpracują na rzecz rozwiązywania światowych kryzysów zdrowotnych i zapobiegania ich nasilaniu się, między innymi poprzez wspieranie systemów wczesnego ostrzegania na potrzeby szybkiej wymiany informacji, gotowości i wczesnego działania w zakresie ratującej życie pomocy humanitarnej oraz opracowanie spójnych i wielosektorowych planów zwiększania zdolności systemów opieki zdrowotnej. Strony wspierają badania i rozwój oraz wprowadzanie szczepionek, diagnostyki i leków.
5. Strony wspierają powszechny dostęp do produktów z zakresu zdrowia seksualnego i prokreacyjnego oraz świadczeń opieki zdrowotnej, w tym do planowania rodziny, informacji i edukacji, a także włączenie zdrowia prokreacyjnego do krajowych strategii i programów.

Artykuł 30

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony uznają, że osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego i poprawy odżywiania stanowi jedno z głównych globalnych wyzwań w walce z ubóstwem i rosnącą nierównością, w związku z czym postanawiają zająć się strukturalnymi przyczynami tego zjawiska, do których należą konflikty, kryzysy, degradacja zasobów naturalnych i zmiana klimatu.
2. Strony propagują odporne źródła utrzymania, bezpieczny dostęp do gruntów, wody i innych zasobów oraz wspierają zrównoważony wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu w produkcji rolnej oraz wydajność, a także efektywne łańcuchy wartości.
3. Strony wspierają działania w zakresie przystosowania się do zmiany i zmienności klimatu w ramach łańcuchów wartości produkcji żywności.
4. Strony dążą do zapewnienia dostępu dla wszystkich do wystarczającej ilości przystępnej cenowo, bezpiecznej i pożywnej żywności, do zwiększenia możliwości zróżnicowanej produkcji żywności oraz do opracowania polityki bezpieczeństwa żywnościowego i żywienia oraz mechanizmów ochrony socjalnej na rzecz bezpieczeństwa żywnościowego i lepszego odżywiania, zwiększających odporność osób szczególnie wrażliwych, w szczególności w krajach zmagających się z powtarzającymi się kryzysami.

5. Strony intensyfikują skoordynowane, przyspieszone międzysektorowe starania na rzecz wyeliminowania głodu, rozwiązania problemu wszystkich form niedożywienia oraz na rzecz zapewnienia, aby dało się uniknąć klęski głodu w każdych okolicznościach.

Artykuł 31

Woda, usługi sanitarne i mieszkalnictwo

1. Strony wspierają powszechny dostęp do odpowiedniej i bezpiecznej wody pitnej, w tym poprzez zrównoważone i zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi i sieciami wodociągowymi, a także poprzez efektywniejsze wykorzystywanie wody i jej recykling.
2. Strony dążą do zapewnienia odpowiedniego i sprawiedliwego dostępu do usług sanitarnych, w tym gospodarowania odpadami i propagowania higieny dla wszystkich, zwracając szczególną uwagę na potrzeby kobiet i dziewcząt oraz tych w szczególnie trudnej sytuacji.
3. Strony przyznają, że odpowiednie, bezpieczne i przystępne cenowo mieszkalnictwo wywiera transformacyjny wpływ na szczególnie wrażliwe i zmarginalizowane społeczności oraz ma znaczący wpływ na zdrowie ludzi i rozwój społeczno-gospodarczy ich społeczności. Strony pracują nad zapewnieniem dostępu dla wszystkich do odpowiedniego, bezpiecznego i przystępnego cenowo mieszkalnictwa poprzez opracowanie odpowiednich polityk, strategii, planów i kodeksów budowlanych, oraz na rzecz modernizacji slumsów.
4. Strony wspierają dostęp do przystępnej cenowo, stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii dla wszystkich oraz dobrze ugruntowane systemy energetyczne służące między innymi wspieraniu sektorów gospodarki wodnej, usług sanitarnych i mieszkalnictwa.

Rozdział 2

Nierówność i spójność społeczna

Artykuł 32

Spójność społeczna i ochrona socjalna

1. Strony dążą do wzmocnienia spójności społecznej poprzez stopniowe osiąganie większej równości i większego włączenia społecznego oraz poprzez zapewnienie, aby rozwój społeczny postępował równoległe z rozwojem gospodarczym, nie pozostawiając nikogo w tyle. Szczególną uwagę poświęca się osobom w niekorzystnej sytuacji, szczególnie wrażliwym i marginalizowanym, w tym osobom starszym i sierotom, zgodnie z zasadami solidarności i niedyskryminacji. W szczególności Strony wspierają:
 - a) polityki gospodarcze ukierunkowane na bardziej integracyjne społeczeństwo, pozwalające na lepszą dystrybucję dochodów i tworzonej wartości;
 - b) sprawiedliwe i racjonalne polityki fiskalne i płacowe, umożliwiające lepszą redystrybucję dóbr, zapewniające odpowiedni poziom wydatków socjalnych i ograniczające gospodarkę nieformalną;
 - c) skuteczne polityki społeczne i sprawiedliwy dostęp do usług społecznych, pomocy społecznej i zabezpieczenia społecznego oraz wymiaru sprawiedliwości; oraz
 - d) polityki zatrudnienia ukierunkowane na osiągnięcie pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich, w tym dla osób młodych i osób z niepełnosprawnościami, oraz osiągnięcie równości wynagrodzeń za taką samą pracę lub pracę o takiej samej wartości.
2. Strony wspierają rozwój i wdrażanie polityk oraz systemów ochrony socjalnej i zabezpieczenia społecznego w celu eliminacji ubóstwa oraz zwiększenia spójności społecznej. Strony uznają transformacyjną rolę, jaką w społeczeństwach odgrywają polityki i systemy ochrony socjalnej, wspierając sprawiedliwość, włączenie społeczne i dialog z partnerami społecznymi oraz wzmacniając sprawiedliwy wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony zobowiązują się do stopniowego tworzenia powszechnych, krajowych systemów ochrony socjalnej, w tym do przyjęcia minimum ochrony socjalnej.

3. Strony propagują prawa osób z niepełnosprawnościami w celu zapewnienia takim osobom pełnej integracji w społeczeństwie i równego udziału w rynku pracy, z uwzględnieniem ich szczególnych potrzeb. Strony podejmują konkretne działania na rzecz podpisania, ratyfikowania i pełnego wdrożenia Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 13 grudnia 2006 r.

Artykuł 33

Godna praca

1. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do osiągnięcia pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich kobiet i mężczyzn, w tym dla osób młodych i osób z niepełnosprawnościami. W tym celu wspierają program godnej pracy określony w Deklaracji Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) dotyczącej sprawiedliwości społecznej na rzecz uczciwej globalizacji z 2008 r.

2. Strony potwierdzają swoje zobowiązania wynikające z członkostwa w MOP oraz te podjęte na mocy Deklaracji MOP dotyczącej podstawowych zasad i praw w pracy oraz działań następczych w związku z tą deklaracją. Strony potwierdzają swoje zaangażowanie w dialog społeczny oraz propagowanie i skuteczne wdrażanie uznanych na szczeblu międzynarodowym podstawowych norm pracy, określonych w odpowiednich konwencjach i protokołach MOP dotyczących wolności zrzeszania się i prawa do negocjacji zbiorowych, zniesienia pracy przymusowej oraz położenia kresu współczesnemu niewolnictwu i handlowi ludźmi, eliminacji pracy dzieci, ze szczególnym naciskiem na jej najgorsze formy, najniższego wieku dopuszczania do pracy, równego wynagrodzenia i niedyskryminacji w zakresie zatrudnienia. Strony podejmują stałe i nieprzerwane starania na rzecz, odpowiednio, ratyfikacji tych konwencji i protokołów lub przystąpienia do nich, jeżeli jeszcze tego nie uczyniły.

3. Strony wspierają bezpieczne i pewne środowisko pracy dla wszystkich pracowników. Strony przyjmują i wdrażają środki i polityki dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy, zarówno w gospodarce formalnej, jak i nieformalnej, oraz pracują nad ustanowieniem i utrzymaniem skutecznego systemu inspekcji pracy, zgodnego z międzynarodowymi normami pracy określonymi przez MOP.

Rozdział 3

Ludność i rozwój

Artykuł 34

Demografia

1. Strony przyznają, że wzrost demograficzny i zmiany demograficzne mogą mieć znaczący wpływ na korzyści wynikające z rozwoju i na postępy gospodarcze, oraz współpracują na rzecz zintegrowanego podejścia, które minimalizuje wyzwania oraz maksymalizuje korzyści wynikające z dywidendy demograficznej. W tym celu Strony dążą do ustanowienia, wspierania, utrzymania i podtrzymywania reform strukturalnych i przekształceń systemów gospodarczych i społecznych, aby stworzyć godne możliwości edukacji, zatrudnienia i utrzymania dla wschodzącej młodej ludności.

2. Strony wspierają procesy dialogu politycznego sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz uwzględniają tendencje i prognozy demograficzne we wszystkich obszarach polityk, aby wzmocnić pozycję dzieci i osób młodych oraz wspierać ich pełny i aktywny udział w życiu społecznym, a także wzmocnić pozycję osób starszych i zagwarantować spełnienie ich potrzeb oraz umożliwić im aktywne zaangażowanie.

3. Strony wspierają urbanizację, która sprzyja włączeniu społecznemu i jest zrównoważona, poprzez skuteczne zarządzanie i planowanie przestrzeni miejskiej, mając na celu zminimalizowanie wszelkiego negatywnego wpływu na środowisko oraz zajęcie się wszelkimi innymi negatywnymi skutkami społecznymi i gospodarczymi spowodowanymi szybkim wzrostem liczby ludności na obszarach miejskich. Strony pracują nad skutecznym sprostaniem wyzwaniom oraz wykorzystaniem możliwości, jakie niesie szybka urbanizacja, w tym poprzez krajowe polityki miejskie, zintegrowane partycypacyjne planowanie przestrzeni miejskiej, świadczenie usług komunalnych, w tym gospodarowanie odpadami, oraz finansowanie rozwoju obszarów miejskich i infrastruktury, w celu stworzenia odpornych i nadających się do życia miast i miejscowości.

Artykuł 35

Młodzież

1. Strony postanawiają wspierać aktywny udział osób młodych w społeczeństwie, w tym w opracowywaniu i wdrażaniu dotyczących ich polityk oraz w działaniach następnych. Obejmuje to:
 - a) wsparcie w zdobywaniu wiedzy, umiejętności i zdolności do pełnego zaangażowania w życie społeczne, w tym umiejętności istotnych dla rynku pracy, poprzez edukację, szkolenie zawodowe i techniczne oraz dostęp do technologii cyfrowych;
 - b) tworzenie możliwości godnego zatrudnienia, w tym poprzez wspieranie przedsiębiorczości młodzieży; oraz
 - c) wspieranie upodmiotowienia młodzieży i odpowiedzialnego obywatelstwa poprzez otwieranie przestrzeni dla aktywnego udziału młodzieży w życiu politycznym i kulturalnym oraz w budowaniu i utrzymywaniu pokoju, w tym z myślą o przeciwdziałaniu radykalizacji i brutalnemu ekstremizmowi.
2. Strony zgadzają się, że zapewnienie dzieciom bezpiecznego i opiekuńczego otoczenia jest istotnym elementem wspierania zdrowej młodej ludności, zdolnej do osiągnięcia swojego pełnego potencjału, w tym w wymiarze fizycznym, psychologicznym, społecznym i gospodarczym. Strony pracują nad zapewnieniem uznawania i realizacji praw i potrzeb dziewcząt i chłopców od urodzenia i wczesnego dzieciństwa do wieku młodzieńczego i w okresie wchodzenia w dorosłość. Strony pracują także nad poprawą ochrony dzieci oraz udziałem dzieci w podejmowaniu decyzji, które ich dotyczą.

Artykuł 36

Równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt

1. Strony przyznają, że równość płci i upodmiotowienie ekonomiczne kobiet są niezbędne do osiągnięcia sprawiedliwego zrównoważonego rozwoju i wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony podejmują reformy, w tym poprzez tworzenie i konsolidację ram prawnych, w celu przyznania kobietom równych praw do zasobów gospodarczych i finansowych, a także dostępu do ziemi i zasobów naturalnych oraz kontroli nad nimi, dziedziczenia i innych form własności. Strony podejmują działania mające na celu zwiększenie pełnego i skutecznego uczestnictwa kobiet w życiu politycznym.
- Oprócz równego dostępu do zatrudnienia i godnych warunków pracy Strony wspierają uznanie nieodpłatnej opieki i pracy w gospodarstwie domowym poprzez świadczenie usług publicznych, infrastrukturę i polityki ochrony socjalnej oraz promowanie podziału obowiązków w gospodarstwie domowym i w rodzinie jako całości.
2. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych, oraz opowiadają się za prawami i zdrowiem prokreacyjnym i seksualnym w tym kontekście.
3. Strony przyznają, że utrzymanie higieny menstruacyjnej jest ważne dla zdrowia kobiet i dziewcząt, a także dla ich godności, mobilności i dobrego samopoczucia, dlatego postanawiają propagować adekwatne i odpowiednie środki wspierające.

Rozdział 4

Kultura

Artykuł 37

Kultura a zrównoważony rozwój

1. Strony potwierdzają, że kultura jest kluczowym elementem zrównoważonego rozwoju oraz integralną częścią jego wymiaru społecznego, gospodarczego i środowiskowego. Strony zobowiązują się do włączenia perspektywy kulturowej do swoich polityk i strategii rozwoju poprzez uwzględnienie specyfiki kulturowej oraz systemów wiedzy lokalnej i tubylczej.
2. Strony wzmacniają wkład podmiotów kultury w zrównoważony rozwój, zapewniając ich udział w pogłębionym dialogu, sieciach zawodowych i partnerstwach z wieloma zainteresowanymi stronami.

Artykuł 38

Różnorodność kulturowa i wzajemne zrozumienie

1. Strony uznają, że wszyscy ludzie mają prawo do swobodnego uczestnictwa w życiu kulturalnym danej społeczności, zgodnie z Powszechną deklaracją praw człowieka, oraz zobowiązują się do ochrony i zachowania praw kulturalnych i wolności ekspresji artystycznej.
2. Strony postanawiają propagować wizję rozwoju społecznego, która uwzględnia dialog między kulturami oraz uznanie różnorodności kulturowej za wspólne dziedzictwo ludzkości. Strony zobowiązują się do pogłębiania wzajemnego zrozumienia i wiedzy o swoich kulturach, z należyтым poszanowaniem różnorodności, uniwersalnych wartości i praw człowieka, poprzez wspieranie wymiaru kulturowego w edukacji, a także wymiany kulturalne i wspólne inicjatywy służące zachęcaniu do dialogu międzykulturowego.
3. Strony uznają rolę, jaką odgrywa kultura w utrzymaniu pokoju i spójności narodowej. Strony potwierdzają, że poszanowanie różnorodności kulturowej, tolerancja, dialog i współpraca w atmosferze wzajemnego zaufania i zrozumienia mają kluczowe znaczenie dla zapewnienia i utrzymania pokoju i bezpieczeństwa oraz dla procesów pojednania, a także dla przywrócenia pamięci zbiorowej i więzi społecznych między społecznościami. Strony umacniają rolę kultury w budowaniu odporności, a także w doprowadzaniu do trwałego pokryzysowego ożywienia i odbudowy, zwłaszcza w rozwoju obszarów miejskich.

Artykuł 39

Dziedzictwo kulturowe i sektory kreatywne

1. Strony propagują uznanie dziedzictwa za czynnik jednoczący, który może odzwierciedlać różne tożsamości i spuścizny, a jednocześnie sprzyjać tworzeniu wspólnych wartości. Strony pracują nad ochroną, zachowaniem, konserwacją i rozwojem zarówno materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zgodnie z normami i konwencjami międzynarodowymi, jako narzędzia spójności społecznej, kreatywności i innowacji.
2. Strony zgadzają się, że sektor kultury i sektor kreatywny, w tym sztuka współczesna, mają zasadnicze znaczenie dla wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, dywersyfikacji i tworzenia miejsc pracy. W związku z tym Strony wspierają przedsiębiorczość kulturalną oraz długoterminowy rozwój sektora kultury i sektora kreatywnego.
3. Zgodnie z obowiązującym prawem międzynarodowym Strony podejmują środki mające na celu zapobieganie nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury oraz zwalczanie tych zjawisk. Strony propagują konserwację, budowanie zdolności oraz współpracę między specjalistami zajmującymi się dziedzictwem kulturowym, społecznościami rdzennymi i instytucjami kultury, a także prowadzą współpracę międzynarodową i stały dialog w celu wspierania dostępu do dziedzictwa kulturowego.

TYTUŁ IV

Zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 40

1. Strony uznają znaczenie wzmocnienia swoich stosunków gospodarczych we wspólnym interesie i z obopólną korzyścią, z myślą o osiągnięciu strukturalnej transformacji gospodarczej poprzez zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu zgodny z celami zrównoważonego rozwoju, uwzględniając poziomy rozwoju poszczególnych Stron. Strony realizują zintegrowane strategie obejmujące gospodarczy, społeczny i środowiskowy wymiar zrównoważonego rozwoju. Strony podejmują odpowiednie środki służące tworzeniu godnych miejsc pracy dla wszystkich oraz wspierają przejście na gospodarkę niskoemisyjną i zasobooszczędną. Strony wspierają upodmiotowienie społeczne i ekonomiczne grup zmarginalizowanych, kobiet i młodzieży.

2. Strony wspierają rozwój sektora prywatnego oraz przyciągają i zatrzymują inwestycje wewnętrzne i zagraniczne, w tym inwestycje ze strony własnej diaspory. Strony pobudzają handel oraz współpracują w zakresie nauki, technologii, innowacji i badań naukowych, mając na celu stworzenie silnych, konkurencyjnych i zróżnicowanych gospodarek, pogłębienie integracji regionalnej oraz wspieranie włączania gospodarek członków OACPS do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości. Strony pracują nad poprawą stabilności makroekonomicznej i finansowej w celu zwiększenia inwestycji i wzmocnienia zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Strony postanawiają zwiększyć zdolność produkcyjną i regulacyjną, wzmocnić przedsiębiorczość oraz wspierać produkcję i uprzemysłowienie, koncentrując się na innowacji i tworzeniu wartości dodanej w sektorach produkcji i usług. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności, aby ułatwić strukturalną transformację gospodarczą oraz wzmocnić zrównoważony handel.

3. Strony wspierają dialog publiczno-prywatny skoncentrowany na kwestiach, które mają pozytywny wpływ na ich starania w zakresie transformacji gospodarczej i zrównoważonego wzrostu gospodarczego, a także angażują się we współpracę ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami oraz zapewniają poszanowanie i ochronę praw człowieka i podstawowych norm pracy.

Rozdział 1

Inwestycje

Artykuł 41

Mobilizacja zrównoważonych i odpowiedzialnych inwestycji

1. Strony zobowiązują się do mobilizowania zrównoważonych i odpowiedzialnych inwestycji z myślą o wzmocnieniu zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu. W tym celu Strony wprowadzają klimat sprzyjający inwestycjom, który przyciąga inwestycje wewnętrzne i zagraniczne, w tym inwestycje ich własnej diaspory, oraz utrzymuje prawo do wprowadzania przejrzystych, przewidywalnych i skutecznych ram regulacyjnych, ram administracyjnych i ram polityki.

2. Strony postanawiają wspierać niezbędne reformy i polityki gospodarcze i instytucjonalne, które opierają się na ogólnej strategii rozwoju danego państwa oraz są spójne i synergiczne na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, w celu stworzenia środowiska sprzyjającego zrównoważonym inwestycjom oraz ułatwienia rozwoju dynamicznego, rentownego i konkurencyjnego sektora prywatnego.

3. Strony współpracują w celu ustanowienia solidnych systemów finansowych, aby zmobilizować inwestycje na rzecz zrównoważonych projektów. Strony podejmują środki służące wspieraniu inwestycji, zwiększając dostęp do finansowania za pośrednictwem pomocy technicznej, dotacji, gwarancji i innowacyjnych instrumentów finansowych w celu ograniczenia ryzyka, zwiększenia zaufania inwestorów oraz wykorzystania prywatnych i publicznych źródeł finansowania. W działaniach tych uwzględniają również potrzebę zaradzenia niedoskonałościom rynku lub nieoptymalnym sytuacjom inwestycyjnym, zapewniając jednocześnie dodatkowość inwestycji, które nie miałyby miejsca bez tych środków wspierających. Szczególną uwagę zwracają na sektory priorytetowe określone w art. 44 ust. 6.

4. Strony postanawiają poprawić otoczenie regulacyjne, a także jakość, dostępność i przystępność usług finansowych i niefinansowych, w celu wspierania rozwoju mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) w kontekście mobilizacji inwestycji wewnętrznych.

5. Strony rozumieją i uznają znaczenie odpowiedzialnego inwestowania przez właściwe podmioty jako środka do osiągnięcia długoterminowej i zrównoważonej wartości gospodarczej, społecznej i środowiskowej. W tym celu Strony promują praktyki w zakresie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oraz odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej, w tym uznane na szczeblu międzynarodowym wytyczne dotyczące wdrażania, normy i mające zastosowanie instrumenty, które zapewniają inwestorom, rządów i innym podmiotom wytyczne dotyczące wdrażania społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej jako uzupełnienie przepisów krajowych i innych mających zastosowanie przepisów.

Artykuł 42

Ułatwienie i ochrona inwestycji

1. Strony postanawiają ułatwiać inwestycje poprzez przepisy ustawowe, wykonawcze i polityki mające na celu zmniejszenie barier regulacyjnych i administracyjnych, zwiększenie przejrzystości oraz unikanie szkodliwej konkurencji dla inwestycji. Strony postanawiają, że środki takie opracowuje się w sposób przejrzysty i udostępnia publicznie, aby zachęcić do dialogu publiczno-prywatnego oraz zapewnić możliwość udziału wszystkim zainteresowanym stronom.

2. Strony współpracują na rzecz wspierania skutecznego wykorzystania narzędzi cyfrowych do ułatwiania inwestycji.
3. Zgodnie ze swoimi własnymi strategiami Strony zgadzają się co do znaczenia zapewnienia pewności prawa i odpowiedniej ochrony dokonanych inwestycjom, które muszą być traktowane w sposób niedyskryminacyjny i muszą mieć zapewnione skuteczne mechanizmy zapobiegania sporom oraz ich rozwiązywania. W tym względzie Strony potwierdzają znaczenie zawierania międzynarodowych umów inwestycyjnych, które w pełni zachowują ich suwerenne prawo do regulowania inwestycji dla uzasadnionych celów polityki publicznej.
4. Strony wzmacniają zdolność odpowiednich instytucji publicznych i prywatnych do skutecznego wspierania i ułatwiania inwestycji oraz do zapobiegania sporom związanym z inwestycjami oraz ich rozstrzygania.

Rozdział 2

Wzrost gospodarczy, dywersyfikacja i uprzemysłowienie

Artykuł 43

Zrównoważony wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu

1. Strony zgadzają się co do znaczenia transformacji gospodarczej, rozwoju sektora prywatnego i postępu przemysłowego dla zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony wspierają pełne i produktywnie zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich poprzez zwiększoną konkurencyjność, dywersyfikację, transformację cyfrową, innowacje, dostęp do finansowania, wartość dodaną w przemyśle wytwórczym i sektorze usług oraz powiązania między sektorami i gałęziami przemysłu. Strony zwracają szczególną uwagę na lokalne MMŚP i oraz na formalizację nieformalnej działalności gospodarczej.
2. Strony wspierają przejście na gospodarkę niskoemisyjną i zasobooszczędną. Strony wspierają zrównoważone podejście do konsumpcji i produkcji, racjonalne ekologicznie gospodarowanie odpadami i chemikaliami oraz środki zmniejszające wszelkie formy zanieczyszczenia. Strony zgadzają się, że dobre zarządzanie urbanizacją stanowi kluczowy element postępu zrównoważonego rozwoju gospodarczego. Strony współpracują zatem w celu skutecznego sprostania wyzwaniom i wykorzystania możliwości w zakresie szybkiej urbanizacji, a także wspierają rozwój obszarów miejskich i infrastruktury oraz skuteczne powiązania między obszarami wiejskimi a miejskimi.
3. Strony postanawiają współpracować w obszarze zatrudnienia i spraw społecznych, w szczególności z myślą o wspieraniu włączenia gospodarczego i społecznego oraz wzmocnieniu pozycji kobiet, młodzieży oraz osób najuboższych i szczególnie wrażliwych. Ponadto Strony postanawiają zapewnić poszanowanie norm pracy i standardów społecznych zawartych w konwencjach i protokołach MOP oraz zapewnić dostęp do wymiaru sprawiedliwości zgodnie z zasadą sprawiedliwości proceduralnej, w tym do odpowiednich i skutecznych środków odwoławczych.

Artykuł 44

Transformacja gospodarcza i uprzemysłowienie

1. Strony wzmacniają współpracę w obszarze transformacji gospodarczej, w tym uprzemysłowienia. Strony wspierają przejście od zależności od towarów do zróżnicowanych gospodarek, a także wspierają wykorzystanie zasobów naturalnych, dodawanie wartości oraz włączanie w regionalne i globalne łańcuchy wartości. Strony zgadzają się co do ważnej roli, jaką odgrywa sektor usług w transformacji gospodarczej i uprzemysłowieniu.
2. Strony współpracują na rzecz wspierania rozwoju zdolności produkcyjnych, poprawy wydajności, dywersyfikacji i konkurencyjności. Strony dążą do przewyciężenia ograniczeń po stronie podaży między innymi poprzez wspieranie innowacji technologicznych, ich rozwoju i rozpowszechniania, poprawę klimatu biznesowego i inwestycyjnego, wzmocnienie zdolności regulacyjnych, stabilność makroekonomiczną, a także rozwój skutecznych rynków kapitałowych i solidnych systemów finansowych w celu poprawy dostępu do finansowania, w szczególności dla sektora prywatnego. W tym celu Strony potwierdzają znaczenie transformacji cyfrowej gospodarki dla przyspieszenia rozwoju zdolności produkcyjnych. Nacisk kładzie się na sektory i gałęzie przemysłu o wysokiej wartości dodanej i dużym potencjale tworzenia godnych miejsc pracy.

3. Strony zobowiązują się do poprawy stabilności makroekonomicznej i finansowej poprzez prowadzenie racjonalnej i przejrzystej polityki fiskalnej i pieniężnej oraz do wspierania reform gospodarczych i strukturalnych, tak aby stworzyć środowisko sprzyjające zwiększonym inwestycjom oraz wspierać rozwój sektora prywatnego. Strony uznają ponadto znaczenie niezależności banków centralnych w określaniu celów ich polityki oraz w prowadzeniu polityki pieniężnej. Ponadto Strony postanawiają utrzymywać dialog i wymianę informacji między swoimi organami, stosownie do przypadku, aby poprawić zrozumienie podstaw gospodarek poszczególnych Stron.

4. Strony intensyfikują starania w zakresie kształcenia i szkolenia technicznego i zawodowego oraz badań naukowych i innowacji, a także skuteczniej łączą takie środki z możliwościami i zapotrzebowaniem na umiejętności na rynku pracy. Strony współpracują na rzecz wzajemnego wykorzystywania swoich doświadczeń, w tym w zakresie rozwoju zdolności produkcyjnych poprzez rozwój umiejętności i upowszechnianie transferu technologii, oraz wspierają powiązania między przedsiębiorstwami członków OACPS i Strony UE, z naciskiem na MMŚP.

5. Strony potwierdzają znaczącą rolę infrastruktury w rozwiązywaniu problemów związanych z ograniczeniami po stronie podaży oraz w rozwoju konkurencyjnych regionalnych i subregionalnych łańcuchów wartości poprzez ułatwianie skutecznego przepływu towarów, usług i kapitału. Strony współpracują na rzecz rozwoju efektywnej i zrównoważonej infrastruktury, w tym transportu lotniczego, lądowego i morskiego, energii, wody i łączności cyfrowej, z należyтым uwzględnieniem różnorodnych potrzeb gospodarek najsłabiej rozwiniętych, śródlądowych i wyspiarskich. W związku z tym Strony współpracują na rzecz mobilizacji zasobów publicznych i prywatnych, w tym poprzez inwestycje w rozwój infrastruktury.

6. Zobowiązując się do dążenia do wspólnego wzrostu gospodarczego, Strony postanawiają współpracować między innymi w następujących obszarach, które uznaje się za sektory priorytetowe: rolnictwo i agrobiznes, zwierzęta gospodarskie i skóra, niebieska gospodarka, rybołówstwo, górnictwo i przemysł wydobywczy, branża kultury i branża kreatywna, zrównoważona turystyka, zrównoważona energia, ICT i transport. Strony podkreślają znaczącą rolę tych sektorów w tworzeniu wartości dodanej, tworzeniu godnych miejsc pracy, zwiększaniu zdolności produkcyjnych oraz w ogólnym staraniach podejmowanych na rzecz transformacji gospodarczej. W związku z tym Strony zgodnie współpracują przy określaniu czynników wzrostu dla każdego sektora, mobilizowaniu inwestycji i rozwiązywaniu problemów związanych z ograniczeniami, które utrudniają tworzenie powiązań retrospektywnych i perspektywicznych.

7. Strony wspierają dialog, stymulują transfer umiejętności i technologii, działają na rzecz poprawy łańcuchów wartości oraz zacieśniają współpracę w celu wzajemnej wymiany doświadczeń i rozpowszechniania najlepszych praktyk w sektorze rolnictwa. Strony współpracują również na rzecz wspierania mechanizmów i ram służących zwiększeniu zrównoważonej produkcji rolnej wysokiej jakości.

Artykuł 45

Rozwój sektora prywatnego

1. Uznając znaczenie rozwoju sektora prywatnego dla transformacji gospodarczej i tworzenia miejsc pracy, Strony dążą do wspierania przedsiębiorczości oraz rozwoju i poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw. Szczególną uwagę poświęca się MMŚP, w tym przedsiębiorstwom typu start-up, zwłaszcza poprzez propagowanie sprzyjających ram prawnych, administracyjnych i instytucjonalnych, w celu ich skutecznego włączenia do zrównoważonych łańcuchów dostaw i wartości. Zwraca się również uwagę na sektor nieformalny oraz na przekształcanie nieformalnych działalności gospodarczych w formalne, a także na zachęcanie do włączania celów związanych ze zrównoważonym rozwojem do modeli biznesowych. Strony postanawiają ponadto wspierać rozwój przedsiębiorczości wśród kobiet i młodzieży w kontekście ich upodmiotowienia ekonomicznego i wspierania rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony potwierdzają znaczenie budowania zdolności regionalnych i krajowych w celu poprawy konkurencyjności w sektorze średnio zaawansowanej i zaawansowanej technologicznie produkcji.

2. Strony wspierają dialog i współpracę między sektorem publicznym a prywatnym, w tym poprzez fora biznesowe sektora prywatnego. Strony umacniają współpracę w zakresie wzajemnej wymiany doświadczeń i rozpowszechniania najlepszych praktyk służących wspieraniu przedsiębiorczości, wspierają dialog i kontakty między przedsiębiorstwami oraz stymulują transfer umiejętności i technologii.

3. Strony zgadzają się co do potrzeby ustanowienia strategii i opracowania lepszych polityk dotyczących włączenia finansowego oraz odpowiednich przepisów oraz co do potrzeby poprawy dostępu do finansowania oraz do usług finansowych i niefinansowych, w tym poprzez innowacyjne mechanizmy finansowania, ze szczególnym uwzględnieniem zapewniania przystępnych cenowo kredytów dla rolników prowadzących gospodarstwa rodzinne, małych gospodarstw rolnych, MMŚP oraz kobiet i osób młodych prowadzących działalność gospodarczą.

4. Strony przyznają, że zarówno publiczne, jak i prywatne źródła finansowania odgrywają kluczową rolę we wspieraniu rozwoju sektora prywatnego, w szczególności poprzez narzędzia i mechanizmy takie jak partnerstwa publiczno-prywatne (PPP) i finansowanie mieszane (ang. *blended*), oraz w stymulowaniu inwestycji w różnych odpowiednich sektorach, w tym w dziedzinie rozwoju infrastruktury. W związku z tym Strony współpracują na rzecz opracowania przejrzystych i przewidywalnych ram i strategii w zakresie wykorzystywania PPP, w tym wzmocnienia zdolności instytucjonalnych w zakresie negocjowania, wdrażania i monitorowania projektów w ramach PPP.

Rozdział 3

Nauka, technologia, innowacje i badania naukowe

Artykuł 46

Nauka, technologia i innowacje

1. Strony uznają rolę nauki, technologii i innowacji w poszerzaniu granic wiedzy, przyspieszaniu przemian i przeskoków w kierunku zrównoważonego rozwoju poprzez transformację gospodarczą, tworzenie łańcucha wartości i powiązań między przedsiębiorstwami, w ułatwianiu rozwoju wiedzy i wzmacnianiu pozycji ludności, w szczególności kobiet i młodzieży, oraz we wspieraniu decydentów i osób odpowiedzialnych za wyznaczanie kierunków polityki w dążeniu do zrównoważonego rozwoju.

2. Strony pracują nad rozwojem społeczeństw opartych na wiedzy. Strony postanawiają inwestować w kapitał ludzki, wspierać przyjęcie spójnej i kompleksowej polityki oraz ram regulacyjnych, a także rozwijać konektywność infrastruktury i narzędzia cyfrowe.

3. Strony wzmacniają współpracę na podstawie obopólnych korzyści, wykorzystując istniejące mechanizmy, a jednocześnie badając nowe sposoby finansowania nauki, technologii i innowacji, z zastrzeżeniem odpowiedniej i skutecznej ochrony praw własności intelektualnej. Strony propagują wiedzę tubylczą, tradycyjną i lokalną jako narzędzie służące do wypełniania luk w wiedzy i technologii w odpowiednich sektorach.

4. Strony zachęcają do inwestycji w tworzenie, rozpowszechnianie i transfer nowych technologii, ze szczególnym uwzględnieniem czystych i innowacyjnych technologii chroniących środowisko. Strony upowszechniają energię ze źródeł odnawialnych oraz współpracują w zakresie rozwoju zdolności produkcyjnych i regulacyjnych.

5. Strony zajmują się potencjalnym wpływem technologii na społeczeństwo, rozwiązują kwestie związane z cyberbezpieczeństwem oraz zapewniają ochronę danych osobowych, a także rozważają skutki technologii przełomowej, w tym sztucznej inteligencji i robotyki.

6. Strony uznają rolę przestrzeni kosmicznej jako czynnika umożliwiającego osiągnięcie korzyści społecznych i gospodarczych, w tym w obszarach środowiska, zmiany klimatu, zarządzania oceanami, transportu, energii, rolnictwa, górnictwa i leśnictwa. Strony współpracują w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowania i usługi globalnego systemu nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, wykorzystywanie zastosowań i usług obserwacji Ziemi oraz nauk o Ziemi.

Artykuł 47

Badania i rozwój

1. Strony zgadzają się, że badania i rozwój mają kluczowe znaczenie dla tworzenia dobrobytu gospodarczego i możliwości godnej pracy oraz mogą w zasadniczy sposób przyczynić się do osiągnięcia celów niniejszej umowy.

2. Strony zachęcają do tworzenia i rozpowszechniania nowej wiedzy, biorąc pod uwagę jej potencjalny wpływ, w tym szkodliwe skutki, na środowisko i społeczeństwo. Strony wspierają podnoszenie kwalifikacji z myślą o dotrzymaniu kroku postępowi technologicznemu i innowacjom technologicznym, a także wspierają mobilność i szkolenia naukowców. Strony promują partnerstwa między przemysłem, środowiskiem akademickim i sektorem publicznym, a także działania sektora prywatnego mające na celu gromadzenie wiedzy i wypróbowywanie pomysłów dla potrzeb stworzenia nowych produktów o rzeczywistym potencjale handlowym, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i osób młodych jako innowatorów.

3. Strony wspierają inwestycje w badania i rozwój, zwłaszcza w segmentach łańcuchów wartości o wysokiej wartości dodanej, oraz dążą do sprostania wyzwaniom społecznym, zwłaszcza w dziedzinie środowiska, zmiany klimatu, energii, bezpieczeństwa żywności i zapewnienia dostępu do niej oraz zdrowia.

Artykuł 48

ICT i gospodarka cyfrowa

1. Strony współpracują na rzecz zmniejszenia przepaści cyfrowej poprzez wspieranie współpracy w zakresie rozwoju społeczeństwa cyfrowego z korzyścią dla obywateli i przedsiębiorstw dzięki dostępności technologii cyfrowych, w tym ICT dostosowanych do lokalnych warunków. Strony wspierają środki umożliwiające łatwy dostęp do ICT, między innymi poprzez wykorzystanie przystępnych cenowo i odnawialnych źródeł energii oraz rozwój i ponowne rozmieszczenie tanich sieci bezprzewodowych. Strony działają również na rzecz zapewnienia większej komplementarności i harmonizacji systemów komunikacyjnych oraz dostosowania ich do nowych technologii.

2. Strony zgadzają się, że gospodarka cyfrowa odgrywa kluczową rolę jako czynnik wzmacniający i przyspieszający zmiany, który może przyczynić się do znaczącej dywersyfikacji gospodarczej, stworzyć miejsca pracy oraz umożliwić skokowe przyspieszenie wzrostu. Strony postanawiają przyspieszyć transformację cyfrową w celu zmniejszenia kosztów transakcji i asymetrii informacji, z myślą o nadrzędnym celu, jakim jest poprawa wydajności i zrównoważoności.

3. Strony propagują i wspierają przedsiębiorczość cyfrową, w szczególności wśród kobiet i młodzieży, oraz transformację cyfrową MŚP. Strony zachęcają do rozwoju handlu elektronicznego w celu reorganizacji łańcuchów dostaw i rozszerzenia rynków oraz zachęcają do rozpowszechniania elektronicznych usług bankowych, w tym w celu zmniejszenia kosztów przekazów pieniężnych, a także do wdrażania rozwiązań w zakresie e-rządzenia.

4. Strony współpracują w zakresie opracowywania polityki prywatności i ochrony danych oraz zarządzania nią, upowszechniają środki ułatwiające przepływ danych oraz wspierają ramy regulacyjne służące wspieraniu produkcji, sprzedaży i dostarczania produktów cyfrowych.

Rozdział 4

Współpraca handlowa

Artykuł 49

Handel a zrównoważony rozwój

1. Strony uznają, że rozwój społeczny i gospodarczy oraz ochrona środowiska są współzależne i wzajemnie się wzmacniają. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie – przy należyтым uwzględnieniu swoich poziomów rozwoju – do większego uwzględnienia kwestii zrównoważonego rozwoju, na który składa się rozwój gospodarczy, rozwój społeczny i ochrona środowiska, we wszystkich aspektach ich stosunków handlowych, w celu wspierania zrównoważonego wzrostu. W tym celu Strony wspierają w swoich stosunkach handlowych wysoki poziom ochrony środowiska, ochrony socjalnej i ochrony pracy, w szczególności zobowiązania określone w art. 54, tytule V rozdział 1–3 oraz w tytule III rozdział 2 części ogólnej, aby osiągnąć założenia globalnych celów zrównoważonego rozwoju, uzgodnionych w ramach Agendy 2030. Strony postanawiają ponadto, że środki w zakresie ochrony środowiska i środki społeczne nie powinny być wykorzystywane do celów protekcyjnych.

2. Strony zgadzają się, że nie należy zachęcać do wymiany handlowej ani inwestycji poprzez obniżenie lub oferowanie obniżenia poziomu ochrony przewidzianego w przepisach wewnętrznych dotyczących środowiska lub pracy, lub poziomu egzekwowania tych przepisów.

3. Strony wzajemnie uznają swoje prawa do określania celów i priorytetów polityki zrównoważonego rozwoju oraz ustanawiania własnych poziomów ochrony wewnętrznej, jakie uznają za stosowne, w obszarach społecznych, pracowniczych i środowiskowych, w tym w zakresie zmiany klimatu, pod warunkiem że przyjęte przepisy i polityki nie są niezgodne z ich zobowiązaniami w zakresie uznanych na szczeblu międzynarodowym norm ochrony i odpowiednich umów.

4. Strony wspierają handel produktami uzyskanymi w drodze zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, ich ochrony i efektywnego wykorzystania. Strony współpracują również na rzecz wspierania handlu towarami i usługami mającymi szczególne znaczenie dla łagodzenia zmiany klimatu oraz inwestycji w takie towary i usługi, w tym w wytwarzane i regenerowane produkty niskoemisyjne, energię ze źródeł odnawialnych oraz produkty i usługi energooszczędne, zgodnie ze swoimi zobowiązaniami międzynarodowymi.

5. Strony współpracują na rzecz propagowania spójności i wzajemnego wsparcia między polityką handlową, polityką w dziedzinie pracy i polityką ochrony środowiska oraz wzmacniają dialog i wymianę informacji i najlepszych praktyk w zakresie aspektów zrównoważonego rozwoju związanych z handlem, w tym z udziałem właściwych zainteresowanych stron. W tym kontekście Strony postanawiają również współpracować na rzecz propagowania praktyk w zakresie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oraz odpowiedzialnego prowadzenia działalności gospodarczej, w tym uznanych na szczeblu międzynarodowym wytycznych, norm i mających zastosowanie instrumentów, poprzez włączenie tych praktyk do handlu i działalności gospodarczej. Ponadto celem współpracy jest sprostanie wyzwaniom i wykorzystanie możliwości, jakie stwarzają związane z handlem aspekty prywatnych i publicznych dobrowolnych systemów zapewniania zgodności ze zrównoważonym rozwojem, powiązanych między innymi z pracą, środowiskiem, ochroną różnorodności biologicznej, zrównoważonym wykorzystywaniem zasobów leśnych i zarządzaniem nimi oraz zrównoważonymi praktykami połowowymi i handlem produktami rybołówstwa, którymi gospodaruje się w sposób zrównoważony.

6. Strony postanawiają utrzymać lub ustanowić, w stosownych przypadkach, systemy wspierania i monitorowania skutecznego wdrażania uznanych na szczeblu międzynarodowym standardów społecznych, norm pracy i norm środowiskowych oraz odpowiednich umów w kontekście ich stosunków handlowych, w tym poprzez wzmocnienie zdolności instytucjonalnych w zakresie przyjmowania i egzekwowania odpowiednich przepisów.

Artykuł 50

Ustalenia dotyczące handlu

1. Strony uznają znaczenie korzystania z osiągnięć umowy z Kotonu w kontekście swoich stosunków handlowych. Strony podkreślają znaczenie handlu w całości kształcie swoich stosunków oraz zobowiązują się do wspierania intensyfikacji i dywersyfikacji przepływów handlowych z obopólną korzyścią, w szczególności w celu włączenia gospodarek członków OACPS do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości.

2. Strony postanawiają prowadzić współpracę handlową zgodnie z wielostronnym systemem handlowym opartym na zasadach, z myślą o wzmocnieniu wolnego, sprawiedliwego i otwartego handlu na rzecz osiągnięcia zrównoważonego wzrostu i rozwoju, w szczególności członków OACPS. W tym celu współpraca musi być zgodna ze zobowiązaniami przyjętymi przez Strony w ramach Światowej Organizacji Handlu (WTO), w tym z postanowieniami o specjalnym i różnicowym traktowaniu.

3. Strony uznają znaczenie dokonywania ustaleń dotyczących handlu w celu osiągnięcia większych możliwości handlowych oraz wspierania ich skutecznej integracji z gospodarką światową. Strony wzajemnie uznają swoje prawo do dokonywania regionalnych lub wielostronnych ustaleń w celu ograniczenia lub zniesienia środków pozataryfowych wpływających na handel towarami i usługami. Strony dążą ponadto do ograniczenia ewentualnego negatywnego wpływu swoich odpowiednich ustaleń dotyczących handlu ze stronami trzecimi na pozycję konkurencyjną, jaką zajmuje każda ze Stron na rynkach krajowych pozostałych Stron.

4. Mając na uwadze potrzebę rozwijania obowiązujących uzgodnień preferencyjnych oraz umów o partnerstwie gospodarczym (UPG) jako instrumentów współpracy handlowej, Strony zgadzają się, że współpracę wzmacnia się przede wszystkim z myślą o wspieraniu konkretnego wdrażania tych obowiązujących instrumentów.

5. Strony zgadzają się ponadto, że ramy UPG mają charakter sprzyjający włączeniu społecznemu oraz uwzględniają różnorodność sytuacji w państwach będących członkami OACPS i regionach OACPS na różnych etapach procesu UPG oraz poziom rozwoju członków OACPS. Sygnatariusze UPG potwierdzają swoje zobowiązania do podjęcia wszystkich środków niezbędnych do zapewnienia ich pełnego wdrożenia, co powinno sprzyjać ich wzrostowi i rozwojowi gospodarczemu, przyczyniając się jednocześnie do pogłębienia procesów integracji regionalnej w Afryce, regionie Karaibów i regionie Pacyfiku (AKP). Strony uznają znaczenie rozszerzenia zakresu UPG oraz popierają przystępowanie do nich nowych państw członkowskich. Strony postanawiają utrzymać, na właściwych szczeblach, ustalenia AKP-UE na rzecz monitorowania wdrażania UPG lub dokonać takich ustaleń, a także ocenić ich wpływ na rozwój gospodarek członków OACPS w regionach AKP oraz na ich procesy integracji regionalnej.

6. Strony poszczególnych UPG zgadzają się, że zawarte w nich odesłania do postanowień umowy z Kotonu dotyczących właściwych środków rozumie się jako odesłania do odpowiadających im postanowień niniejszej umowy.

7. Ponadto Strony postanawiają, że ich współpraca musi przyczyniać się do intensyfikacji starań i procesów integracji regionalnej w AKP oraz do dalszego wspierania regionalnej wymiany handlowej wewnątrz AKP.

8. Strony podkreślają znaczenie swojego aktywnego udziału w WTO oraz innych właściwych organizacjach międzynarodowych poprzez przystępowanie do tych organizacji oraz postępowanie ściśle zgodnie z ich programami i działaniami. Strony postanawiają ściśle współpracować w zakresie definiowania i wspierania wspólnych interesów w dziedzinie międzynarodowej współpracy gospodarczej i handlowej, w szczególności w ramach WTO. W tym kontekście szczególną uwagę zwraca się na poprawę dostępu produktów i usług pochodzących z państw będących członkami OACPS do rynku Unii Europejskiej oraz innych rynków.

9. Strony są zgodne co do znaczenia elastyczności zasad WTO w uwzględnianiu poszczególnych poziomów rozwoju państw i regionów AKP, a także trudności napotykanych przy realizacji ich zobowiązań. Strony postanawiają zatem współpracować w celu rozwinięcia niezbędnego i odpowiedniego potencjału, aby skutecznie realizować swoje zobowiązania w ramach WTO. Strony uznają również innowacyjne podejście do specjalnego i zróżnicowanego traktowania właściwego dla Porozumienia o ułatwieniach w handlu (TFA) WTO, które umożliwia krajom najsłabiej rozwiniętym i krajom rozwijającym się pełną realizację ich zobowiązań pod warunkiem zapewnienia wymaganego wsparcia handlowego zgodnie z powiadomieniami w ramach wdrażania TFA.

10. Strony uznają znaczenie wzmacniania dialogu na rzecz rozwiązywania kwestii dotyczących handlu i powiązanych kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Strony postanawiają wspierać zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego w ten dialog.

Artykuł 51

Handel usługami

1. Strony zgadzają się, że handel usługami jest potężnym motorem wzrostu i rozwoju ich gospodarek, a ponadto potwierdzają swoje prawa i obowiązki wynikające z Układu ogólnego w sprawie handlu usługami (GATS) WTO.

2. Strony zobowiązują się do współpracy w handlu usługami i do jego zwiększania, zwłaszcza w zakresie sposobów świadczenia usług będących przedmiotem ich zainteresowania eksportowego, w tym przepływu osób fizycznych w celach biznesowych, oraz w sektorach, które uznają za priorytetowe, w tym w sektorze ICT, turystyki, transportu, usług środowiskowych, usług finansowych i usług sportowych oraz w innych sektorach priorytetowych, w zależności od przypadku.

3. Uwzględniając art. 39 ust. 2, Strony współpracują na rzecz wzmocnienia potencjału w zakresie świadczenia usług związanych z branżą kultury i branżą kreatywną.

4. Strony współpracują na rzecz usunięcia barier w handlu usługami w celu ułatwienia dostępu do rynków i zwiększeniu handlu. Ponadto Strony postanawiają wzmocnić swoją współpracę na rzecz wspierania rozwoju wewnętrznych ram regulacyjnych i zdolności, poprawy zdolności usługodawców do przestrzegania przepisów i norm Strony UE oraz członków OACPS na szczeblu kontynentalnym, regionalnym, krajowym i niższym niż krajowy oraz zachęcania do zawierania, w stosownych przypadkach, umów o wzajemnym uznawaniu w sektorach usług będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, o których mowa w ust. 2.

5. Strony uznają znaczenie opłacalnych i wydajnych usług transportu morskiego jako głównego środka transportu ułatwiającego handel. Strony zwiększają konkurencyjność usług transportu morskiego poprzez poprawę konektywności, aby zapewnić bezpieczniejszy przepływ towarów i osób w sektorze transportu morskiego. W tym celu Strony współpracują na odpowiednich forach na rzecz liberalizacji transportu morskiego jako głównego środka transportu ułatwiającego handel. Strony umożliwiają dostęp do międzynarodowych rynków transportu morskiego oraz do portów i usług w portach na niedyskryminacyjnych i komercyjnych zasadach. Strony współpracują w ramach działań mających na celu rozwój i wspieranie opłacalnych i wydajnych usług transportu morskiego w państwach będących członkami OACPS z myślą o zwiększeniu udziału podmiotów gospodarczych z państw będących członkami OACPS w międzynarodowych usługach transportu morskiego.

Artykuł 52

Obszary związane z handlem

1. Strony uznają rosnące znaczenie środków pozataryfowych w handlu w miarę eliminacji barier taryfowych. Strony uznają zatem potrzebę współpracy na rzecz monitorowania i usuwania niepotrzebnych przeszkód w handlu, a tym samym zwiększania i ułatwiania handlu między Stroną UE a członkami OACPS oraz między członkami OACPS. W tym względzie Strony postanawiają utrzymać, w stosownych przypadkach, ustalenia dotyczące środków pozataryfowych, które mogą mieć negatywny wpływ na wywóz na rynek drugiej Strony, lub dokonać takich ustaleń.

2. Strony postanawiają wzmocnić współpracę w dziedzinie normalizacji i certyfikacji towarów w celu zapobiegania zbędnym barierom technicznym w handlu, identyfikowania ich i eliminowania w ramach Porozumienia w sprawie barier technicznych w handlu (zwanego dalej „porozumieniem TBT”) WTO oraz dążą do rozwijania tej współpracy poprzez zwiększanie i wzmacnianie przejrzystości. Ponadto Strony postanawiają współpracować w celu ustanowienia i zwiększenia zdolności technicznych oraz infrastruktury instytucjonalnej w kwestiach dotyczących barier technicznych w handlu.

3. Strony potwierdzają prawa każdej ze Stron do przyjmowania lub egzekwowania środków sanitarnych i fitosanitarnych w celu ochrony życia lub zdrowia ludzi, zwierząt lub roślin na swoim terytorium, przy jednoczesnym zapewnieniu, aby takie środki sanitarne i fitosanitarne przyjęte przez każdą ze Stron nie tworzyły niepotrzebnych przeszkód w handlu zgodnie z Porozumieniem w sprawie stosowania środków sanitarnych i fitosanitarnych (zwanym dalej „porozumieniem SPS”) WTO. W tym celu Strony postanawiają wzmocnić swoją współpracę w celu skutecznego wdrożenia zasad i reguł porozumienia SPS, uwzględniając przy tym swoje poziomy rozwoju. W tym kontekście Strony współpracują na rzecz rozwiązania kwestii sanitarnych i fitosanitarnych, w tym kwestii oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe, oraz kwestii dobrostanu zwierząt, w celu wzmocnienia zdolności Stron oraz poprawy dostępu do rynków drugiej Strony, przy jednoczesnym zagwarantowaniu odpowiedniego poziomu ochrony ludzi, zwierząt i roślin.

4. Strony uznają, że system własności intelektualnej ma na celu wspieranie postępu gospodarczego, społecznego i kulturalnego poprzez stymulowanie kreatywności i innowacji technologicznych, zwłaszcza pomiędzy Stroną UE a regionami AKP, przyczyniając się jednocześnie do tworzenia bardziej zrównoważonej i sprzyjającej włączeniu społecznemu gospodarki. W tym kontekście Strony potwierdzają znaczenie ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej, jak określono w art. 7 Porozumienia w sprawie handlowych aspektów ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej (zwanego dalej „porozumieniem TRIPS”) WTO, które powinny przyczyniać się do wspierania innowacji technologicznych oraz do transferu i upowszechniania technologii, z wzajemną korzyścią dla producentów i użytkowników wiedzy technicznej, a także w sposób sprzyjający osiągnięciu dobrobytu społecznego i gospodarczego oraz równowadze praw i obowiązków. Strony uznają potrzebę ochrony praw własności intelektualnej, w tym praw autorskich i pokrewnych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych, wzorów przemysłowych, topografii układów scalonych, praw do ochrony odmian roślin oraz patentów. Ochrona ta obejmuje również ochronę przed nieuczciwą konkurencją oraz ochronę informacji niejawnych. Strony podkreślają w tym kontekście znaczenie przestrzegania porozumienia TRIPS, Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzonej w Rio de Janeiro w dniu 5 czerwca 1992 r., oraz konwencji, o których mowa w części I porozumienia TRIPS, stosownie do poziomu rozwoju poszczególnych państw. Strony podkreślają ponadto znaczenie współpracy i pomocy technicznej w dziedzinie własności intelektualnej dla środków, procedur i środków odwoławczych niezbędnych do zapewnienia egzekwowania praw własności intelektualnej z myślą o osiągnięciu skutecznego poziomu ochrony, w szczególności w państwach będących członkami OACPS.

5. Strony potwierdzają, że wprowadzenie i wdrożenie skutecznych i racjonalnych polityk i przepisów konkurencji ma zasadnicze znaczenie dla poprawy i zagwarantowania klimatu przyjaznego inwestycjom, zrównoważonego procesu uprzemysłowienia oraz przejrzystości w dostępie do rynków. Strony zobowiązują się zatem do wdrożenia krajowych lub regionalnych przepisów i polityk w celu skutecznego zwalczania antykonkurencyjnych praktyk handlowych, w tym dotacji związanych z działalnością gospodarczą przyznawanych przez Strony, które mogą zakłócać prawidłowe funkcjonowanie rynków oraz negatywnie wpływać na interesy handlowe pozostałych Stron. Strony zobowiązują się do zapewnienia równych możliwości publicznym i prywatnym uczestnikom rynku. Strony postanawiają również wzmocnić współpracę w tej dziedzinie z właściwymi krajowymi i regionalnymi organami w celu sformułowania i wspierania skutecznej polityki konkurencji, która zapewni stopniowe i skuteczne egzekwowanie zasad konkurencji. W tym kontekście Strony postanawiają współpracować na rzecz rozwinięcia odpowiednich zdolności w celu stworzenia odpowiednich ram prawnych dla ochrony konkurencji i jej egzekwowania poprzez właściwe agencje ochrony konkurencji, w szczególności na terytorium członków OACPS.

6. Strony postanawiają zwiększyć współpracę w celu zapewnienia lepszego funkcjonowania międzynarodowych rynków towarowych oraz przejrzystości rynku.

7. Strony uznają znaczenie przejrzystych zamówień publicznych we wspieraniu rozwoju gospodarczego i uprzemysłowienia. Strony są zgodne co do znaczenia współpracy w zwiększaniu wzajemnego zrozumienia ich odpowiednich systemów udzielania zamówień publicznych. Strony zobowiązują się do przestrzegania zasad przejrzystości, konkurencyjności i przewidywalności systemów udzielania zamówień oraz współpracują w tym zakresie.

Artykuł 53

Ułatwienia w handlu

Strony uznają znaczenie obniżenia kosztów handlu dla osiągnięcia zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu w swoich gospodarkach. W związku z tym Strony współpracują na rzecz uproszczenia procedur przywozu, wywozu, tranzytu i innych procedur celnych, w tym transformacji cyfrowej procedur celnych i odprawy celnej, a także w celu zwiększenia przejrzystości przepisów celnych i handlowych oraz ułatwienia legalnego handlu, na podstawie swoich odpowiednich zobowiązań w ramach TFA. Zgodnie z postanowieniami TFA członkowie OACPS potrzebują odpowiedniej i przewidywalnej pomocy technicznej na rzecz budowania ich zdolności do pełnego wdrożenia niniejszej umowy. Strony zobowiązują się ponadto do zapewnienia tej pomocy w zależności od potrzeb członków OACPS w zakresie wdrażania, zgłoszonych w ramach TFA.

TYTUŁ V

Zrównoważony rozwój środowiska i zmiana klimatu

Artykuł 54

1. Strony zgadzają się, że degradacja środowiska, niezrównoważone wykorzystywanie zasobów naturalnych oraz zmiana klimatu stanowią poważne zagrożenie dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju oraz dla życia, jakości życia i źródeł utrzymania obecnych i przyszłych pokoleń. W związku z tym Strony potwierdzają potrzebę zapewnienia wysokiego poziomu ochrony środowiska oraz skutecznej ochrony zasobów naturalnych i zrównoważonego gospodarowania nimi, w tym różnorodności biologicznej. Strony potwierdzają również potrzebę uzgodnienia ambitnych działań na rzecz zarządzania negatywnymi skutkami zmiany klimatu i ograniczania tych skutków oraz skierowania swoich gospodarek na zrównoważone i odporne ścieżki niskoemisyjnego wzrostu, a jednocześnie przyczynienia się do tworzenia godnych miejsc pracy dla wszystkich.
2. Strony uwzględniają zrównoważony rozwój środowiska, walkę ze zmianą klimatu oraz dążenie do ekologicznego wzrostu we wszystkich obszarach polityki, planach i inwestycjach. Strony dążą do budowania skutecznych sojuszy w odniesieniu do odpowiednich kwestii na arenie międzynarodowej w celu stymulowania globalnych działań i zapewnienia konstruktywnego zaangażowania władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego. Strony skutecznie wdrażają wielostronne umowy środowiskowe, których są stronami.
3. Strony dążą do budowania i wzmacniania odporności, w szczególności odporności szczególnie wrażliwych społeczności, w obliczu wyzwań związanych ze środowiskiem i zmianą klimatu oraz klęsk żywiołowych i katastrof spowodowanych przez człowieka.
4. Wspierając zrównoważony rozwój środowiska oraz przeciwdziałając zmianie klimatu i klęskom żywiołowym, Strony biorą pod uwagę: (i) wrażliwość małych rozwijających się państw wyspiarskich, krajów najsłabiej rozwiniętych, rozwijających się państw śródlądowych oraz ludności nadmorskiej, w tym ich starania na rzecz przystosowania się, zwłaszcza do zagrożenia, jakie stanowią zmiana klimatu i wyczerpywanie się zasobów naturalnych; (ii) narażenie i wrażliwość państw na nasilanie się problemów związanych z suszami, powodzią, erozją obszarów przybrzeżnych, niedoborem wody, degradacją gleby i lasów, utratą różnorodności biologicznej, wylesianiem i pustynnieniem; (iii) potrzebę minimalizowania strat i szkód związanych z negatywnymi skutkami zmiany klimatu, w tym ze zjawiskami rozwijającymi się stopniowo, takimi jak podnoszenie się poziomu mórz i oceanów, oraz zapobiegania im i radzenia sobie z nimi; (iv) powiązania między strategiami dotyczącymi zmiany klimatu a zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi, odpornością i bezpieczeństwem żywnościowym; (v) kluczową rolę ekosystemów naturalnych w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego i żywienia oraz w przeciwdziałaniu zmianie klimatu; (vi) związek między degradacją środowiska i zmianą klimatu a przymusowym wysiedleniem i migracją; oraz (vii) negatywny wpływ zmiany klimatu i degradacji środowiska na pokój i bezpieczeństwo.

Rozdział 1

Zrównoważony rozwój środowiska

Artykuł 55

Środowisko i zasoby naturalne

1. Strony pracują nad zachowaniem, ochroną, poprawą i rekultywacją środowiska. W tym celu Strony wspierają środki na szczeblu krajowym, regionalnym i globalnym, w tym w obszarach wysokiej wartości różnorodności biologicznej i ochrony ekosystemów naturalnych, jakości powietrza, jakości wody, niedoboru wody i susz, gospodarowania odpadami, zanieczyszczenia przemysłowego i zagrożeń przemysłowych oraz gospodarowania chemikaliami.

2. Strony wspierają ochronę zasobów naturalnych, w tym gruntów, wody, lasów, różnorodności biologicznej i ekosystemów, oraz zrównoważone zarządzanie nimi i ich wykorzystywanie. Strony propagują działania mające na celu położenie kresu nielegalnemu handlowi gatunkami chronionymi flory i fauny oraz likwidację popytu na nielegalne produkty z dzikiej fauny i flory oraz ich podaży. Strony propagują zrównoważone zarządzanie prawem własności gruntów, łowisk i lasów.
3. Strony wspierają instrumenty prawne, zintegrowane strategie w zakresie środowiska i rozwoju oraz dobre rządy na potrzeby uwzględnienia kwestii różnorodności biologicznej we wszystkich właściwych sektorach w celu powstrzymania utraty różnorodności biologicznej oraz w celu zapewnienia dalszej realizacji usług ekosystemowych. Strony propagują podejścia ekosystemowe oraz rozwiązania oparte na zasobach przyrody w dążeniu do celów w zakresie ochrony środowiska. Strony uznają znaczenie ekosystemów i różnorodności biologicznej dla przeciwdziałania zmianie klimatu oraz dla ochrony i odbudowy wszystkich ekosystemów, w tym ekosystemów wodnych i lądowych. Strony ustanawiają również obszary chronione, zarządzają nimi i usprawniają gospodarowanie nimi.
4. Strony uznają, że ekosystemy naturalne, a w szczególności lasy, stanowią siedliska zwierząt i roślin oraz odgrywają istotną rolę w łagodzeniu zmiany klimatu i przystosowywaniu się do niej, w ochronie różnorodności biologicznej oraz w zapobieganiu pustoszczeniu i degradacji gruntów, a także zwalczaniu tych zjawisk. Strony uznają również, że lasy, tereny podmokłe i sawanny zapewniają ochronę wody i gleby oraz ochronę przed zagrożeniami naturalnymi, a także inne usługi środowiskowe. W związku z powyższym Strony wspierają ochronę i odbudowę wszystkich ekosystemów, w tym lasów.
5. Strony kontynuują walkę z pustoszczeniem, degradacją gruntów i suszą oraz dążą do przywrócenia i rekultywacji terenów zdegradowanych i zdegradowanej gleby, aby zapewnić zrównoważone zarządzanie gruntami oraz osiągnąć środowisko neutralne pod względem degradacji gruntów. Strony ograniczają utratę różnorodności biologicznej, tworzą możliwości zatrudnienia oraz przyczyniają się do poprawy zapewniania usług ekosystemowych i funkcji ekosystemu, w tym poprzez zwiększenie gotowości i odporności na ryzyko suszy, a także dalsze ograniczanie ryzyka i wpływu burz piaskowych i pyłowych.
6. Strony propagują sprawiedliwy i równy dostęp i podział korzyści wynikających z wykorzystania zasobów genetycznych oraz odpowiedni dostęp do tych zasobów, zgodnie z ustaleniami międzynarodowymi.
7. Strony wspierają upowszechnianie podejść opartych na gospodarce o obiegu zamkniętym oraz zrównoważonych praktyk konsumpcyjnych i produkcyjnych, a także starają się wykorzystywać możliwości inwestycyjne oferowane przez najlepsze dostępne czyste technologie.

Rozdział 2

Oceany, morza i zasoby morskie

Artykuł 56

Zarządzanie oceanami

1. Strony uznają rosnącą presję wywieraną przez człowieka na morza i oceany oraz jej skumulowane skutki dla mórz i oceanów, a także uznają, że morza i oceany mają charakter wzajemnie powiązanego wspólnego dobra, którego zachowanie, ochrona i zarządzanie którym są wspólnym obowiązkiem wymagającym zbiorowych i skoordynowanych działań zainteresowanych stron. Strony potwierdzają uniwersalny i jednolity charakter UNCLOS jako podstawy krajowych, regionalnych i globalnych działań i współpracy w sektorach morskich.
2. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami oraz skutecznie reagują na rosnącą presję wywieraną na morza i oceany, która zagraża odporności ekosystemów morskich i ich wkładowi w łagodzenie zmiany klimatu i przystosowywanie się do niej.
3. Strony wspierają i usprawniają ochronę i odbudowę ekosystemów morskich oraz ochronę zasobów morskich i zrównoważone zarządzanie nimi, w tym na obszarach znajdujących się poza ich własną jurysdykcją, w celu osiągnięcia zdrowych i wydajnych oceanów. Strony wspierają zrównoważone zarządzanie rybołówstwem na szczeblu krajowym, regionalnym i globalnym, współpracując z właściwymi regionalnymi organizacjami ds. zarządzania rybołówstwem oraz zwalczając nielegalne, nieraportowane i nieuregulowane połowy. Strony propagują ochronę zagrożonych gatunków wodnych oraz działania mające na celu kontrolę zanieczyszczeń i odpadów morskich, a także przeciwdziałanie skutkom zmiany klimatu, w tym zakwaszeniu oceanów.

4. Strony wspierają zrównoważony rozwój niebieskiej gospodarki w celu zapewnienia wkładu oceanów w bezpieczeństwo żywnościowe i żywieniowe oraz w celu poprawy źródeł utrzymania, tworzenia możliwości zatrudnienia oraz zapewnienia sprawiedliwości społecznej i dobrobytu kulturowego obecnym i przyszłym pokoleniom.
5. Strony wspierają wdrażanie polityk i strategii na rzecz niebieskiego wzrostu w celu propagowania zintegrowanego zarządzania oceanami służącego odbudowie, ochronie i utrzymaniu różnorodności, produktywności, odporności, podstawowych funkcji i wartości ekosystemów morskich samych w sobie.
6. Strony wspierają dialog i współpracę we wszystkich aspektach zarządzania oceanami, w tym w kwestiach związanych ze zmianą klimatu, podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz jego możliwymi skutkami i następstwami, górnictwem podmorskim, rybołówstwem, zanieczyszczeniem morza oraz badaniami i rozwojem.

Rozdział 3

Zmiana klimatu

Artykuł 57

Zobowiązania klimatyczne

1. Strony przyznają, że niekorzystne skutki zmiany klimatu i zmienności klimatu stanowią zagrożenie dla życia i źródeł utrzymania ludności. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do podjęcia pilnych działań na rzecz zapobiegania zmianie klimatu, przeciwdziałania jej skutkom oraz pilnej i skoordynowanej współpracy na szczeblu międzynarodowym, regionalnym, międzyregionalnym i krajowym w celu wzmocnienia globalnej reakcji na zmianę klimatu.
2. Strony skutecznie wdrażają Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzoną w Nowym Jorku w dniu 9 maja 1992 r., oraz Porozumienie paryskie.
3. Strony są zdeterminowane, aby osiągnąć ogólny cel, jakim jest utrzymanie średniej temperatury globalnej na poziomie znacznie niższym niż 2 °C powyżej poziomu przedindustrialnego oraz podejmowanie starań mających na celu ograniczenie wzrostu temperatury do 1,5 °C powyżej poziomu przedindustrialnego, zwiększenie zdolności do adaptacji, zmniejszenie podatności i wzmocnienie odporności oraz zapewnienie zgodności wszystkich inwestycji i przepływów finansowych z Porozumieniem paryskim.

Artykuł 58

Działania w dziedzinie klimatu

1. Strony postanawiają podjąć działania w dziedzinie klimatu z myślą o przystosowaniu się do zmiany klimatu i o jej łagodzeniu, a także o sposobach wdrażania, oraz skoncentrować się na krajach najbardziej wrażliwych, w tym na małych rozwijających się państwach wyspiarskich, nisko położonych państwach nadbrzeżnych, krajach najsłabiej rozwiniętych i rozwijających się państwach śródlądowych.
2. Strony postanawiają wdrażać swoje ustalone na poziomie krajowym wkłady i śledzić postępy w ich realizacji oraz dążyć do sformułowania i przekazania informacji na temat długoterminowych strategii rozwoju niskoemisyjnego do połowy stulecia, aby osiągnąć cel dotyczący temperatury uzgodniony w Porozumieniu paryskim, przy jednoczesnym uwzględnieniu wspólnej, lecz zróżnicowanej odpowiedzialności i różnych zdolności w świetle różnych uwarunkowań krajowych. Strony zobowiązują się do wzmocnienia powiązań między ustalonymi na poziomie krajowym wkładami, Agendą 2030 i swoimi strategiami krajowymi.
3. Strony postanawiają zaangażować się w planowanie i wdrażanie adaptacji oraz monitorowanie postępów we wdrażaniu krajowych planów adaptacji i innych strategii. W tym celu Strony zobowiązują się do utworzenia i wzmocnienia skutecznych struktur zarządzania. Strony uznają potrzebę dalszych postępów w uwzględnianiu krajowych planów adaptacji i innych strategii adaptacji w krajowych strategiach i procesach w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju odpornego na zmianę klimatu.

Artykuł 59

Zmiana klimatu i bezpieczeństwo

Strony podejmują działania w odpowiedzi na zagrożenie dla bezpieczeństwa wynikające ze zmiany klimatu i degradacji środowiska, w szczególności w sytuacjach kruchej stabilności oraz w odniesieniu do krajów najbardziej wrażliwych. Strony opracowują strategie w zakresie odporności, uwzględniając zagrożenie dla bezpieczeństwa.

Rozdział 4

Kłęski żywiołowe

Artykuł 60

Zmniejszanie ryzyka związanego z kłęskami żywiołowymi oraz zarządzanie nim

1. Strony uznają negatywny wpływ, jaki na zrównoważony rozwój mają kłęski żywiołowe, w tym tsunami, trzęsienia ziemi i erupcje wulkaniczne, a także rosnąca częstotliwość i intensywność zjawisk związanych z klimatem, takich jak cyklony i huragany, powódzie i susze.
2. Strony propagują spójne polityki i strategie na wszystkich szczeblach w celu określenia słabych punktów i innych czynników ryzyka. Strony współpracują na rzecz zwiększenia odporności na kłęski żywiołowe w odniesieniu do krótko- i długoterminowych skutków kłesk żywiołowych oraz zwracają szczególną uwagę na koordynację, komplementarność i synergie między strategiami zmniejszania ryzyka związanego z kłęskami żywiołowymi i strategiami przystosowania się do zmiany klimatu. Strony podejmują działania w zakresie wczesnego ostrzegania i działania zapobiegawcze oraz usprawniają zmniejszanie ryzyka i poprawiają gotowość, wzmacniając oddolną komunikację i zarządzanie ryzykiem oraz skutecznie włączając zmniejszanie ryzyka związanego z kłęskami żywiołowymi do strategii rozwoju.
3. Strony systematycznie włączają kompleksową ocenę ryzyka, zarządzanie ryzykiem i odporność do swoich działań, zapewniając w ten sposób jednostkom, społecznościom, instytucjom i państwom możliwość lepszego przygotowania się na wstrząsy i wstrząsy wtórne, opierania się im, przystosowania się do nich i szybkiego ich przezwyciężenia, w tym wówczas, gdy skutki przeważają nad najlepszymi staraniami na rzecz przystosowania się, bez szkody dla długoterminowych perspektyw rozwoju.
4. Strony zapobiegają ryzyku związanemu z kłęskami żywiołowymi, stosując zintegrowane podejście uwzględniające wiele zagrożeń, obejmujące zrozumienie ryzyka związanego z kłęskami żywiołowymi, wzmocnienie zarządzania nim oraz budowanie zdolności instytucjonalnych w celu skutecznej realizacji inwestycji o rozpoznanym poziomie ryzyka. Strony zapewniają sprzyjające włączeniu społecznemu oraz sprawiedliwe wyniki służące budowaniu odporności szczególnie wrażliwych.
5. Strony opracowują strategie służące wzmocnieniu odporności obszarów miejskich i wiejskich, z myślą o poprawie zarządzania ryzykiem związanym z kłęskami żywiołowymi, ze szczególnym uwzględnieniem nieplanowanych osiedli.

Artykuł 61

Reagowanie na kłęski żywiołowe oraz odbudowa

1. Strony zgadzają się, że wczesne i skoordynowane reagowanie na kłęski żywiołowe ma zasadnicze znaczenie dla odnowy i odbudowy po kłęsce żywiołowej. Strony są zgodne co do znaczenia skoordynowanej oceny potrzeb, zwiększonej gotowości na wypadek kłesk żywiołowych oraz zdolności do lokalnych, wczesnych i skutecznych reakcji, które zaspokajają potrzeby osób dotkniętych kryzysem, w tym w drodze skutecznych strategii komunikacji.
2. Strony zgadzają się, że w perspektywie krótkoterminowej w ramach starań w zakresie reagowania na kłęski żywiołowe i odbudowy traktuje się priorytetowo pomoc nadzwyczajną i rehabilitację, w tym wsparcie dla wczesnej odbudowy. Strony zgadzają się, że pomoc pokryzysowa ma na celu powiązanie pomocy doraźnej z długofalowym rozwojem poprzez proces zrównoważonej odbudowy, lepsze odbudowywanie, w tym starania na rzecz odbudowy i odnowy struktury społeczno-ekonomicznej i kulturowej. Wiąże się to ze wzmocnioną koordynacją, od samego początku kryzysu, działań zainteresowanych stron zajmujących się pomocą humanitarną i tych zajmujących się rozwojem, w celu odpowiedniego budowania odporności ludności dotkniętej kryzysem.

TYTUŁ VI

Migracja i mobilność

Artykuł 62

Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do zwiększenia współpracy w zakresie migracji i mobilności, kierując się zasadami solidarności, partnerstwa i współodpowiedzialności. Strony przyjmują kompleksowe, spójne, pragmatyczne i wyważone podejście, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego, w tym prawa międzynarodowego praw człowieka oraz, w stosownych przypadkach, międzynarodowego prawa uchodźczego i międzynarodowego prawa humanitarnego, a także zasady suwerenności, z uwzględnieniem swoich własnych kompetencji. Strony uznają, że migracja i mobilność mogą mieć pozytywny wpływ na zrównoważony rozwój, jeżeli właściwie się nimi zarządza, oraz potwierdzają potrzebę przeciwdziałania negatywnym skutkom, jakie może mieć migracja nieuregulowana dla krajów pochodzenia, krajów tranzytu i krajów docelowych. Strony postanawiają dążyć do zwiększenia zdolności skutecznego i efektywnego zarządzania migracją we wszystkich jej aspektach. Strony ponawiają swoje zobowiązanie do zapewnienia poszanowania godności wszystkich uchodźców i migrantów oraz ochrony ich praw człowieka. Strony zajmują się wszystkimi istotnymi aspektami migracji i mobilności, o których mowa w niniejszym tytule, w ramach regularnego dialogu w ramach partnerstwa.

Rozdział 1

Legalna migracja i mobilność

Artykuł 63

Legalna migracja i mobilność

1. Strony dążą do czerpania korzyści z bezpiecznej, uporządkowanej i uregulowanej migracji i mobilności, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego oraz zgodnie ze swoimi własnymi kompetencjami. W tym względzie Strony pracują nad rozwinięciem i wykorzystywaniem legalnych ścieżek migracji, w tym migracji pracowników oraz innych programów mobilności, z uwzględnieniem priorytetów krajowych oraz potrzeb rynku pracy.
2. Strony pracują nad wdrożeniem przejrzystych i skutecznych wymogów dotyczących przyjmowania i pobytu do celów pracy, badań, nauki, szkolenia i wolontariatu, z myślą o ułatwieniu migracji i mobilności cyrkulacyjnej. Strony zwiększają przejrzystość informacji w zakresie mających zastosowanie przepisów migracyjnych.
3. Strony uznają migrację cyrkulacyjną za środek wspierający wzrost i rozwój w krajach pochodzenia i krajach docelowych. W tym celu Strony rozważają programy migracji cyrkulacyjnej oraz wdrażają i usprawniają, stosownie do przypadku, ramy prawne ułatwiające procedury ponownego wjazdu obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, oraz rozważają aspekty ich reintegracji w krajach pochodzenia w celu zapewnienia, aby zdobyte przez nich doświadczenie lub kwalifikacje mogły przynieść korzyści lokalnemu rynkowi pracy i lokalnej społeczności.
4. Strony prowadzą dialog w sprawie procedur dotyczących legalnej migracji, w tym łączenia rodzin oraz, w stosownych przypadkach, możliwości przenoszenia uprawnień emerytalnych. Strony kontynuują otwartą wymianę w kwestiach wizowych oraz w zakresie ułatwiania mobilności i kontaktów międzyludzkich, w tym w dziedzinach takich jak turystyka, kultura, sport, edukacja, badania i biznes, z myślą o wspieraniu wzajemnego zrozumienia oraz propagowaniu wspólnych wartości.
5. Strony wspierają współpracę między odpowiednimi agencjami i instytucjami, władzami lokalnymi, społeczeństwem obywatelskim i partnerami społecznymi na rzecz wspierania wspólnych projektów badawczych, określania niedoborów kwalifikacji, a także możliwości inwestycyjnych i możliwości zatrudnienia oraz oceny polityk i strategii w zakresie migracji pracowników.
6. Strony współpracują na rzecz poprawy przejrzystości i porównywalności wszystkich kwalifikacji, aby ułatwić ich uznawanie na potrzeby dostępu do dalszego kształcenia, a także ich akceptację na rynku pracy.
7. Strony współpracują na rzecz usprawnienia i zmodernizowania systemów rejestrów stanu cywilnego, z myślą o zwiększeniu bezpieczeństwa i skuteczności wydawania dowodów tożsamości i paszportów.

Artykuł 64

Integracja i niedyskryminacja

1. Strony podejmują starania na rzecz przyjęcia skutecznych polityk integracyjnych w odniesieniu do tych, którzy legalnie przebywają na ich terytorium, w celu przyznania im praw i nałożenia na nich obowiązków porównywalnych z prawami i obowiązkami swoich własnych obywateli, a także starania na rzecz propagowania spójności społecznej. W tym kontekście Strony wspierają opracowanie i wdrażanie strategii na rzecz integracji obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, na rynkach pracy i w społeczeństwach przyjmujących, wspierając i wzmacniając współpracę i koordynację różnych podmiotów działających na rzecz integracji na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym, w tym władz lokalnych i społeczeństwa obywatelskiego.
2. Strony postanawiają zapewnić sprawiedliwe traktowanie obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, zwiększyć niedyskryminację w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym, a także opracować środki służące zwalczaniu rasizmu i ksenofobii.
3. Strony zgadzają się, że traktowanie obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, musi być pozbawione wszelkiej dyskryminacji ze względu na obywatelstwo w zakresie warunków pracy, wynagrodzenia i zwalniania w porównaniu z własnymi obywatelami – odpowiednio – poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej i poszczególnych członków OACPS. W tym celu Strony współpracują na rzecz zapewnienia, aby przepisy migracyjne oraz mechanizmy rekrutacji były oparte na uczciwych i etycznych zasadach, które zapewniają uczciwe traktowanie, traktowanie z godnością oraz ochronę przed wykorzystywaniem wszystkich obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub członka OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej.

Rozdział 2

Migracja a rozwój

Artykuł 65

Migracja a rozwój

Strony zgadzają się, że odpowiednio zarządzana migracja może być źródłem dobrobytu, innowacji i zrównoważonego rozwoju, a ponadto postanawiają współpracować i wspierać kraje pochodzenia, między innymi poprzez zwiększanie możliwości wzrostu i zatrudnienia, wspieranie inwestycji, rozwoju sektora prywatnego, handlu i innowacji, edukacji i szkolenia zawodowego, zdrowia, ochrony socjalnej i bezpieczeństwa, w szczególności w odniesieniu do młodzieży i kobiet. Strony współpracują, aby stworzyć warunki ograniczające negatywny wpływ utraty siły wykwalifikowanej na rozwój krajów pochodzenia.

Artykuł 66

Diaspora a rozwój

Strony uznają znaczącą rolę diaspyry oraz różne formy wkładu, jaki jej członkowie wnoszą w rozwój swoich krajów pochodzenia, w tym w formie finansów, inwestycji, transferu wiedzy, wiedzy specjalistycznej i technologii, powiązań kulturowych, sieci i mechanizmów, a także ich wkładu w krajowe procesy pojednania.

Artykuł 67

Przekazy pieniężne

1. Strony podejmują starania mające na celu propagowanie tańszych, bezpieczniejszych, szybszych i zgodnych z prawem przekazów pieniężnych, aby ułatwić wewnętrzne inwestycje produkcyjne, w tym poprzez stosowanie nowych technologii oraz innowacyjnych instrumentów.
2. Strony współpracują na rzecz ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 % oraz wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 %, zgodnie z celami uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym, a także na rzecz poprawy ram regulacyjnych służących zwiększeniu zaangażowania podmiotów nietradingowych.

Artykuł 68

Migracja Południe–Południe

1. Strony uznają znaczenie migracji Południe–Południe zarówno w kontekście wyzwań, jak i możliwości, w tym potencjalnych korzyści z odpowiednio zarządzanej migracji Południe–Południe dla zrównoważonego rozwoju krajów pochodzenia, krajów tranzytu i krajów docelowych. W tym celu Strony wspierają polityki i działania służące wspieraniu rozwoju gospodarczego i społecznego w krajach pochodzenia, krajach tranzytu i krajach docelowych.
2. Strony wymieniają się doświadczeniami i najlepszymi praktykami w zakresie łagodzenia społecznego i gospodarczego wpływu przepływów migracji Południe–Południe na kraje pochodzenia, kraje tranzytu i kraje docelowe, a także zwiększają współpracę na szczeblu krajowym i regionalnym.

Artykuł 69

Kłęski żywiołowe, zmiana klimatu i degradacja środowiska

1. Strony uwzględniają związek między migracją, w tym przymusowym wysiedleniem, a kłeskami żywiołowymi, zmianą klimatu i degradacją środowiska.
2. Strony podejmują działania mające na celu zaspokojenie potrzeb wysiedleńców poprzez przyjęcie strategii na rzecz łagodzenia skutków kłesk żywiołowych, negatywnych skutków zmiany klimatu i degradacji środowiska oraz dostosowania się do tych zjawisk i budowania na nie odporności na wszystkich właściwych szczeblach, w tym na szczeblu międzyregionalnym.

Rozdział 3

Migracja nieuregulowana

Artykuł 70

Pierwotne przyczyny migracji nieuregulowanej

1. Strony potwierdzają wspólne polityczne zobowiązanie do zajęcia się pierwotnymi przyczynami migracji nieuregulowanej i przymusowych wysiedleń oraz do opracowania odpowiednich odpowiedzi na nie.
2. Strony potwierdzają swoją determinację do powstrzymywania przepływów migracji nieuregulowanej, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego i praw człowieka. W związku z tym Strony uznają negatywny wpływ migracji nieuregulowanej na kraje pochodzenia, kraje tranzytu i kraje docelowe, w tym związane z tym wyzwania humanitarne oraz wyzwania dotyczące bezpieczeństwa. Strony przyznają, że migranci są w większym stopniu narażeni na naruszenia praw człowieka oraz na stanie się ofiarami handlu ludźmi i wykorzystywania, oraz postanawiają wdrożyć środki służące ochronie tych migrantów przed wszystkimi formami wyzysku i wykorzystywania.

Artykuł 71

Przemyt migrantów

1. Strony zwiększają wspólne starania na rzecz zapobiegania przestępczości transgranicznej i przemytowi migrantów oraz wspólnie zwiększają starania na rzecz położenia kresu bezkarności organizacji przestępczych poprzez skuteczne postępowanie i ściganie.
2. Strony zapewniają wdrożenie odpowiednich ram ustawodawczych i instytucjonalnych zgodnie z przepisami Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, w szczególności jej Protokołu przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną. Strony zobowiązują się również do usprawnienia wymiany informacji oraz do wspierania współpracy operacyjnej, policyjnej i sądowej.

Artykuł 72

Handel ludźmi

Strony zwalczają handel ludźmi zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz Protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi. Strony wzmacniają również działania zapobiegawcze, w tym przeciwdziałając bezkarności wszystkich sprawców, oraz zapewniają wszystkim ofiarom dostęp do przysługujących im praw, uwzględniając w szczególności podatność na zagrożenia kobiet i dzieci.

Artykuł 73

Zintegrowane zarządzanie granicami

Strony propagują i wspierają zintegrowane zarządzanie granicami, w tym kontrolę graniczną, gromadzenie i wymianę informacji i danych wywiadowczych, oraz zapobieganie produkcji fałszywych dokumentów i posługiwaniu się nimi, a także współpracę operacyjną, policyjną i sądową w zakresie prowadzenia postępowań i ścigania przestępstw.

Rozdział 4

Powroty, readmisja i reintegracja

Artykuł 74

Powroty i readmisja

1. Strony potwierdzają swoje prawo do zawrócenia nielegalnie przebywających migrantów oraz potwierdzają zobowiązanie prawne każdego państwa członkowskiego Unii Europejskiej i każdego członka OACPS do readmisji swoich własnych obywateli nielegalnie przebywających na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, bezwarunkowo i bez żadnych dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3. W tym celu Strony współpracują w zakresie powrotów i readmisji oraz zapewniają pełną ochronę i poszanowanie praw i godności jednostek, w tym w ramach każdej procedury wszczynanej w celu zawrócenia nielegalnie przebywających migrantów do ich krajów pochodzenia.

2. Każde państwo członkowskie Unii Europejskiej akceptuje powrót i readmisję wszelkich swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium członka OACPS, na wniosek tego państwa i bez żadnych dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do tych osób, które nie posiadają ważnego dokumentu podróży.

Każdy członek OACPS akceptuje powrót i readmisję swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej, na wniosek tego państwa członkowskiego i bez żadnych dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do tych osób, które nie posiadają ważnego dokumentu podróży.

W przypadku państw członkowskich Unii Europejskiej zobowiązania określone w niniejszym ustępie mają zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do osób posiadających obywatelstwo państwa członkowskiego Unii Europejskiej. W odniesieniu do członków OACPS zobowiązania określone w niniejszym ustępie mają zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do osób, które zgodnie z systemami prawnymi tych państw uznaje się za ich obywateli.

3. Państwa członkowskie Unii Europejskiej i członkowie OACPS bezzwłocznie rozpatrują wzajemnie składane wnioski o readmisję. Prowadzą procesy weryfikacji przy użyciu najbardziej odpowiednich i najbardziej skutecznych procedur identyfikacji w celu potwierdzenia obywatelstwa danej osoby oraz wydają odpowiednie dokumenty podróży do celów powrotu, jak określono w załączniku I. Żadne z postanowień tego załącznika nie uniemożliwia powrotu danej osoby na mocy innych formalnych lub nieformalnych uzgodnień między państwem, któremu przedłożono wniosek o readmisję, a państwem składającym wniosek o readmisję.

4. Niezależnie od procedur przewidzianych w art. 101 ust. 5, jeżeli jedna Strona uzna, że druga Strona nie dopełniła terminu, o którym mowa w załączniku I, zgodnie ze standardem 5.26 w rozdziale 5 załącznika 9 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, Strona ta odpowiednio powiadamia o tym daną drugą Stronę. Jeżeli ta druga Strona nadal nie wywiązuje się z tych zobowiązań, Strona powiadamiająca może wprowadzić proporcjonalne środki począwszy od 30 dni od powiadomienia.

5. Strony postanawiają monitorować realizację tych zobowiązań w ramach regularnego dialogu w ramach partnerstwa.

Artykuł 75

Reintegracja

Strony analizują sposoby współpracy w celu propagowania dobrowolnego powrotu oraz ułatwienia zrównoważonej reintegracji osób powracających, w tym – w stosownych przypadkach – poprzez programy trwałej reintegracji. Szczególną uwagę zwraca się na potrzeby osób powracających w szczególnie trudnej sytuacji, takich jak dzieci, osoby starsze, osoby z niepełnosprawnościami i ofiary handlu ludźmi.

Rozdział 5

Ochrona i azyl

Artykuł 76

Uchodźcy i inni wysiedleńcy

1. Strony zobowiązują się do wzmocnienia ochrony i poszanowania godności uchodźców i innych wysiedleńców zgodnie z prawem międzynarodowym i prawem międzynarodowym praw człowieka, w tym z zasadą non-refoulement oraz, w stosownych przypadkach, z międzynarodowym prawem uchodźczym i międzynarodowym prawem humanitarnym.
2. Strony wspierają integrację uchodźców i innych wysiedleńców, stosownie do przypadku, w państwach przyjmujących oraz zwiększają zdolności krajów pierwszego azylu, krajów tranzytu i krajów docelowych. Strony współpracują na rzecz zapewnienia uchodźcom i wysiedleńcom w krajach tranzytu i krajach przyjmujących bezpieczeństwa w obozach uchodźców, a także dostępu do wymiaru sprawiedliwości, pomocy prawnej, ochrony świadków oraz wsparcia medycznego i społeczno-psychologicznego.
3. Strony poświęcają szczególną uwagę osobom w szczególnie trudnej sytuacji i ich szczególnym potrzebom, w tym kobietom, dzieciom i małoletnim bez opieki, uwzględniając zasady najlepszego interesu dziecka.

CZĘŚĆ III

ŚWIATOWE SOJUSZE I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

Artykuł 77

Strony potwierdzają znaczenie współpracy na szczeblu międzynarodowym w celu propagowania i obrony ich wspólnych interesów oraz zachowania i rozwijania multilateralizmu. Strony zobowiązują się do połączenia sił na rzecz bardziej pokojowego, kooperatywnego i sprawiedliwego świata, mocno zakorzenionego we wspólnych wartościach pokoju, demokracji, prawach człowieka, praworządności, równości płci, zrównoważonym rozwoju, ochronie środowiska i przeciwdziałaniu zmianie klimatu. Strony są zgodne co do znaczenia budowania i umacniania światowych sojuszy dla osiągnięcia skutecznego systemu wielostronnego przynoszącego rezultaty w stawianiu czoła wyzwaniom o wymiarze światowym w celu zapewnienia bezpieczniejszego i lepszego świata dla wszystkich.

Artykuł 78

Multilateralizm a globalne sprawowanie rządów

1. Strony zobowiązują się do przestrzegania międzynarodowego porządku opartego na zasadach, którego kluczową zasadą jest multilateralizm, a centralnym elementem ONZ. Strony propagują międzynarodowy dialog oraz poszukują wielostronnych rozwiązań służących przyspieszeniu globalnych działań.
2. Strony podejmują niezbędne działania na rzecz, odpowiednio, ratyfikacji odpowiednich umów i konwencji międzynarodowych lub przystąpienia do nich oraz na rzecz ich wdrożenia i wprowadzenia do prawa wewnętrznego.
3. Strony dążą do wzmocnienia globalnego sprawowania rządów oraz wspierania niezbędnych reform i modernizacji instytucji wielostronnych, aby stały się one bardziej reprezentatywne, elastyczne, skuteczne, efektywne, sprzyjające włączeniu społecznemu, przejrzyste, demokratyczne i odpowiedzialne.
4. Strony pogłębiają swoje podejście do multilateralizmu uwzględniające udział wielu zainteresowanych stron poprzez skuteczniejsze angażowanie społeczeństwa obywatelskiego, sektora prywatnego i partnerów społecznych w opracowywanie sposobów reagowania na globalne wyzwania.

Artykuł 79

Współpraca w ramach organizacji i forów międzynarodowych

1. Strony dążą do przyjęcia wspólnych rezolucji, deklaracji i oświadczeń, koordynowania stanowisk oraz, w stosownych przypadkach, głosowania, a także do podejmowania wspólnych działań w oparciu o wspólne interesy, wzajemny szacunek i równość, tak aby zapewnić większą obecność i silniejszy głos w organizacjach i na forach międzynarodowych i regionalnych.

2. Strony wprowadzają odpowiednie sposoby działania zapewniające skuteczną współpracę i koordynację na szczeblu międzynarodowym, w tym poprzez zwoływanie posiedzeń na szczeblu ministrów członków OACPS–Strony UE. Strony dokładają starań, aby regularnie określać, na poziomie politycznym i operacyjnym, wspólne stanowiska w zakresie szeregu zagadnień strategicznych oraz łączyć siły w kwestiach leżących we wspólnym i światowym interesie w celu przyspieszenia globalnych działań.

3. Strony mogą aktywnie dążyć do ścisłej współpracy oraz budować strategiczne sojusze z państwami trzecimi i ugrupowaniami, które podzielają ich wartości i interesy, aby w miarę możliwości zmaksymalizować oparte na współpracy rozwiązania wspólnych wyzwań.

Artykuł 80

Obszary działań międzynarodowych

1. Strony postanawiają współpracować i podejmować wspólne działania w kwestiach związanych z priorytetami strategicznymi określonymi w części II oraz w innych obszarach problemowych, zgodnie z tym, co uznają za konieczne.

2. Strony wzmacniają współpracę i dialog w celu zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Strony przyjmują sprzyjające włączeniu społecznemu i zintegrowane podejście do zapobiegania konfliktom i kryzysom oraz ich rozwiązywania, oparte na szerokich, głębokich i trwałych partnerstwach regionalnych i międzynarodowych. Strony pracują na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym nad zwiększeniem skuteczności wielostronnego zaangażowania na rzecz trwałego pokoju i bezpieczeństwa poprzez wzmocnione partnerstwa z ONZ oraz podmiotami regionalnymi i subregionalnymi. Strony zajmują się poważnymi przestępstwami budzącymi zaniepokojenie społeczności międzynarodowej oraz międzynarodowymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa, takimi jak przestępczość zorganizowana, terroryzm i brutalny ekstremizm, oraz współpracują na rzecz rozwijania i zwiększania skuteczności międzynarodowej struktury kontroli zbrojeń, nieprolifracji i rozbrojenia, a także poprawy cyberbezpieczeństwa i zwalczania cyberprzestępstw.

3. Strony angażują się na forach międzynarodowych na rzecz przestrzegania międzynarodowych norm i porozumień, aby propagować i chronić prawa człowieka dla wszystkich, osiągnąć równość płci oraz wzmacniać demokrację i praworządność. Strony współpracują z organami i mechanizmami ONZ, które zajmują się prawami człowieka, oraz w pełni wspierają działanie Rady Praw Człowieka ONZ. W stosownych przypadkach Strony ustanawiają międzyregionalne sojusze służące wspólnym wartościom i interesom.

4. Strony współpracują, aby przyspieszyć osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju oraz innych uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym planów działania na rzecz propagowania rozwoju społecznego. Strony ściśle współpracują na szczeblu międzynarodowym, aby:

- a) wyeliminować skrajne ubóstwo i głód;
- b) zająć się problemem braku bezpieczeństwa żywnościowego oraz reagować na niego;
- c) propagować powszechny dostęp do wysokiej jakości przystępnych cenowo usług społecznych, takich jak edukacja, zdrowie, woda, infrastruktura sanitarna i mieszkalnictwo;
- d) wzmacniać pozycję kobiet i młodzieży; oraz
- e) chronić najbardziej wrażliwych w społeczeństwie oraz ułatwiać ich włączenie w życie gospodarcze, społeczne i polityczne oraz ich uczestnictwo w nim, nie pozostawiając nikogo w tyle.

Strony współpracują na rzecz zwiększenia spójności i zgodności międzynarodowego systemu finansowego i walutowego w celu zapewnienia lepszego dostępu do finansowania rozwoju, aby wspierać zrównoważony rozwój.

5. Strony współpracują na szczeblu międzynarodowym, aby osiągnąć zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu za pomocą środków mających na celu strukturalną transformację gospodarczą, tworzenie godnych miejsc pracy dla wszystkich oraz integrację członków OACPS z gospodarką światową, w tym w drodze integracji regionalnej i kontynentalnej. Strony zachowują i wzmacniają wielostronny system handlowy oparty na zasadach, którego centralnym elementem jest WTO, we wszystkich jego funkcjach, w celu zapewnienia, aby mógł on skutecznie sprostać wyzwaniom związanym z handlem światowym i wykorzystać potencjał rozwojowy handlu.

6. Strony zacieśniają współpracę, aby propagować silne i zdecydowane zbiorowe działania w zakresie zrównoważonego rozwoju środowiska i zmiany klimatu, zwiększając globalne ambicje i torując drogę do realizacji długoterminowych celów Porozumienia paryskiego. Strony wspierają międzynarodowe normy i umowy, które zapewniają globalne dobro publiczne i chronią przyszłe pokolenia, w tym starania na rzecz usprawnienia międzynarodowego zarządzania oceanami.

7. Strony współpracują z partnerami z całego świata w celu wdrażania kompleksowego i całościowego podejścia do wszystkich aspektów związanych z migracją i mobilnością, opartego na zasadach solidarności, współodpowiedzialności i partnerstwa.

CZĘŚĆ IV

ŚRODKI WSPÓŁPRACY I WDRAŻANIA

Artykuł 81

Skuteczne i zróżnicowane środki współpracy

1. Strony postanawiają zmobilizować zasoby zarówno finansowe, jak i niefinansowe, aby osiągnąć cele określone w niniejszej umowie z uwzględnieniem wspólnych interesów, w duchu rzeczywistego partnerstwa oraz zgodnie z zasadą „niepozostawiania nikogo w tyle”. Strony podkreślają znaczenie finansowania rozwoju jako elementu kluczowego dla wdrożenia Agendy 2030 i Porozumienia paryskiego.

2. Strony zgadzają się, że środki współpracy muszą być zróżnicowane i obejmować szereg polityk i instrumentów ze wszystkich dostępnych źródeł i od wszystkich podmiotów. Strony zgadzają się również, że środki współpracy muszą być zaplanowane tak, aby odzwierciedlały cele, strategie i priorytety różnych krajów i regionów ustanowione na szczeblu krajowym, regionalnym, kontynentalnym i międzyregionalnym, oraz że muszą być one wdrażane na podstawie tych celów, strategii i priorytetów.

3. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do przestrzegania zasad skuteczności pomocy rozwojowej, a mianowicie odpowiedzialności krajów partnerskich za priorytety rozwojowe, sprzyjających włączni społecznemu partnerstw, ukierunkowania na wyniki, przejrzystości i wzajemnej odpowiedzialności.

Artykuł 82

Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju

1. Strona UE potwierdza swoje zobowiązanie polityczne do wzmocnienia zasobów współpracy na rzecz rozwoju w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, szczególnie poprzez eliminację ubóstwa oraz walkę z degradacją środowiska i ze zmianą klimatu. Strona UE zobowiązuje się do udostępnienia odpowiedniego poziomu zasobów finansowych zgodnie ze swoimi przepisami i procedurami wewnętrznymi.

2. Strony zgadzają się, że przy podziale zasobów priorytetowo traktowane muszą być kraje najbardziej potrzebujące, w przypadku których zasoby te mogą mieć największy wpływ, w szczególności kraje najsłabiej rozwinięte, kraje o niskim dochodzie, kraje znajdujące się w sytuacji kryzysu lub konfliktu, kraje znajdujące się w sytuacji kruchej stabilności lub w szczególnie trudnej sytuacji po kryzysie lub konflikcie, w tym małe rozwijające się państwa wyspiarskie oraz rozwijające się państwa śródlądowe. Należyta uwagę poświęca się również szczególnym wyzwaniom stojącym przed krajami o średnim dochodzie, zwłaszcza w odniesieniu do nierówności, wykluczenia społecznego i ich dostępu do zasobów.

3. Strona UE mobilizuje zasoby, aby wspierać programy w państwach Afryki, Karaibów i Pacyfiku, a także wnosi wkład we współpracę i inicjatywy regionalne, międzyregionalne i międzykontynentalne mające na celu zacieśnienie współpracy między Stronami w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania i wspólnej troski.

4. Strony zgadzają się, że współpraca może przybierać różne formy, takie jak programy wsparcia polityki sektorowej, środki współpracy administracyjnej i technicznej, budowanie zdolności, uzgodnienia trójstronne, a także że można ją realizować za pomocą różnych form finansowania i procedur, w tym wsparcia budżetowego, gwarancji budżetowych oraz działań łączonych (ang. *blending*).

5. Strona UE i bardziej zaawansowani członkowie OACPS zobowiązują się do rozwijania nowych form zaangażowania, takich jak innowacyjne instrumenty finansowe i współfinansowanie.

6. Strony współpracują na rzecz wspierania mobilizacji zasobów wewnętrznych, zapewniania pomocy humanitarnej i pomocy w sytuacjach kryzysowych, stawiania czoła nieprzewidzianym okolicznościom, nowym potrzebom lub pojawiającym się wyzwaniom, ułatwiania handlu oraz propagowania międzynarodowych inicjatyw lub priorytetów, a także propagując wykorzystywanie zasobów finansowych na te cele.

7. Strony postanawiają, że każda decyzja o udzieleniu wsparcia budżetowego musi:

- a) opierać się na przejrzystym zestawie kryteriów kwalifikowalności oraz uważnej ocenie zagrożeń i korzyści;
- b) opierać się na odpowiedzialności państwa, wzajemnej odpowiedzialności oraz wspólnym zobowiązaniu do przestrzegania uniwersalnych wartości i zasad;
- c) obejmować wzmocniony dialog merytoryczny, lepsze zarządzanie, dodatkowe starania na rzecz realizacji podejścia „pobieraj więcej i wydawaj lepiej”; oraz
- d) być zróżnicowana w taki sposób, aby lepiej odpowiadała sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej państwa korzystającego ze wsparcia.

8. Strony postanawiają wspierać przewidywalność i bezpieczeństwo przepływów zasobów oraz zintensyfikować starania na rzecz dalszej poprawy sposobu, w jaki zarządzają współpracą na rzecz rozwoju i ją realizują, w szczególności poprzez większą koordynację i spójność oraz z uwzględnieniem przewagi komparatywnej każdej ze Stron, w tym doświadczeń z okresu transformacji.

9. Strony zgadzają się, że programowanie musi opierać się na wczesnym, stałym i sprzyjającym włączeniu społecznemu dialogu między Stroną UE a członkami OACPS, w tym między władzami krajowymi i lokalnymi, organizacjami regionalnymi, kontynentalnymi i międzynarodowymi, oraz przy udziale parlamentów, społeczeństwa obywatelskiego, sektora prywatnego i innych zainteresowanych stron, w celu zwiększenia demokratycznej odpowiedzialności za ten proces oraz zachęcania do wspierania strategii krajowych i regionalnych. Strony zgadzają się, że – w stosownych przypadkach – programowanie musi być zsynchronizowane z cyklami strategicznymi beneficjentów oraz zobowiązują się wykorzystać w tym celu swoje instytucje, systemy i procedury. Strony zgadzają się również, że w ramach programowania muszą zostać zapewnione szczególne, dostosowane do potrzeb, wieloletnie ramy współpracy, w tym zróżnicowane środki współpracy.

10. Strony zgadzają się, że trzeba zachęcać do współpracy z państwami trzecimi i innymi podmiotami, w tym współpracy Południe–Południe i współpracy trójstronnej, w przypadku wyraźnej wartości dodanej oraz udowodnionej przewagi komparatywnej.

11. Strony mogą zdecydować o przeprowadzeniu, we wspólnie uzgodnionym terminie, przeglądu zarządzania zasobami finansowymi i ich wpływu, aby zwiększyć skuteczność programowania i przyznawania pomocy.

12. Strony wzmacniają dialog i współpracę w zakresie należytego wykorzystywania zasobów finansowych, w tym – w stosownych przypadkach – poprzez współpracę z Europejskim Urzędem ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych.

Artykuł 83

Wewnętrzne zasoby publiczne

1. Członkowie OACPS będący Stronami niniejszej umowy potwierdzają swoje zobowiązanie do zwiększenia mobilizacji dochodów krajowych. Wspierają środowiska zwiększające wewnętrzne przepływy środków prywatnych oraz pobudzają handel jako siłę napędową rozwoju.

2. Członkowie OACPS będący Stronami niniejszej umowy dążą do zwiększenia poboru dochodów za pomocą zmodernizowanych systemów podatkowych, usprawnionej polityki podatkowej, skuteczniejszego poboru podatków oraz wzmocnionej i zreformowanej administracji podatkowej. Współpracują na rzecz zwiększenia sprawiedliwości, przejrzystości, efektywności i skuteczności swoich systemów podatkowych, w tym poprzez rozszerzenie podstawy opodatkowania oraz kontynuowanie starań na rzecz włączenia sektora nieformalnego do gospodarki formalnej zgodnie z warunkami panującymi w danym państwie. Wzmacniają legitymizację podatków poprzez zwiększenie skuteczności i efektywności swoich wydatków publicznych.

3. Strony postanawiają zwiększyć starania na rzecz zwalczania nielegalnych przepływów finansowych w celu ich wyeliminowania, współpracować w zakresie odzyskiwania utraconych aktywów i kapitału oraz wzmacniać stosowanie dobrych praktyk w zakresie zwrotu aktywów w celu wspierania zrównoważonego rozwoju. Strony wspierają środki przeciwdziałania korupcji, zwalczania nadużyć finansowych i przeciwdziałania praniu pieniędzy, a także podejmują środki mające na celu zwalczanie unikania opodatkowania, uchylania się od opodatkowania oraz innych szkodliwych praktyk podatkowych, poprzez zacieśnioną współpracę międzynarodową, lepsze przepisy wewnętrzne oraz zwiększone zdolności i skuteczniejszą wymianę informacji.

4. Strony wzmacniają dobre zarządzanie w kwestiach finansowych i podatkowych, przejrzystość i odpowiedzialność oraz współpracują w tym zakresie. Strony zobowiązują się do zintensyfikowania międzynarodowej współpracy podatkowej w sposób sprzyjający włączeniu społecznemu, uczciwy i przejrzysty i w związku z tym postanawiają współpracować w kwestiach podatkowych na forach międzynarodowych.

Artykuł 84

Wewnętrzne i międzynarodowe zasoby prywatne

1. Strony przyznają, że przepływy kapitału prywatnego stanowią istotne uzupełnienie krajowych działań na rzecz rozwoju. Strony opracowują polityki oraz w razie potrzeby usprawniają ramy i instrumenty regulacyjne w celu lepszego dopasowania zachęt dla sektora prywatnego do celów publicznych. Strony współpracują na rzecz mobilizowania zrównoważonych odpowiedzialnych inwestycji, zachęcania sektora prywatnego do angażowania się jako partner w proces rozwoju oraz inwestowania w obszary o zasadniczym znaczeniu dla zrównoważonego rozwoju.

2. Strony dążą do stosowania mechanizmu łączenia (ang. *blending*) dotacji i pożyczek oraz gwarancji jako narzędzi służących pozyskaniu finansowania prywatnego i pozwalających zaradzić niedoskonałościom rynku, przy jednoczesnym ograniczeniu zakłóceń na rynku.

3. Strony uznają znaczenie przekazów pieniężnych jako kluczowego prywatnego źródła finansowania zrównoważonego rozwoju. Strony wdrażają odpowiednie przepisy i ramy regulacyjne, aby stworzyć konkurencyjny i przejrzysty rynek dla tańszych, szybszych i bezpieczniejszych przekazów pieniężnych za pośrednictwem legalnych i oficjalnych kanałów zarówno w państwach źródła, jak i w państwach odbierających, oraz ustanowić innowacyjne i przystępne cenowo rozwiązania w zakresie przekazów pieniężnych. Strony zachęcają do tworzenia innowacyjnych produktów finansowych oraz tworzą zachęty w celu zwiększenia wkładu swojej diaspory w rozwój. Strony zachęcają do dialogu między wszystkimi odpowiedzialnymi zainteresowanymi podmiotami publicznymi i prywatnymi w celu ułatwienia przepływu przekazów pieniężnych, z myślą o zwiększeniu ich wpływu na rozwój.

Artykuł 85

Dług i zdolność obsługi zadłużenia

1. Strony zobowiązują się do zapewnienia długoterminowej stabilności zadłużenia za pomocą skoordynowanej polityki ukierunkowanej, stosownie do przypadku, na finansowanie długu, łagodzenie skutków zadłużenia, restrukturyzację długu lub zarządzanie nim. Strony postanawiają wspierać kraje w budowaniu zdolności do zarządzania długiem oraz w opracowywaniu średnio- i długoterminowych strategii zarządzania długiem.

2. Strony podkreślają znaczenie współpracy dłużników i wierzycieli na rzecz zapobiegania kryzysom zadłużeniowym i ich rozwiązywania. Strony zgadzają się co do potrzeby wzmocnienia dialogu, wymiany informacji oraz przejrzystości, aby oceny i analizy długookresowej zdolności do obsługi zadłużenia były oparte na kompleksowych, obiektywnych i wiarygodnych danych.

3. Mając na uwadze powiązania między zadłużeniem a wzrostem gospodarczym, Strony zobowiązują się do podjęcia dialogu i współpracy w kontekście międzynarodowych debat na temat ogólnego problemu zadłużenia, bez uszczerbku dla debat o charakterze szczególnym prowadzonych na poszczególnych forach.

4. Strony postanawiają, w stosownych przypadkach, wnieść wkład w inicjatywy na rzecz ulg w spłacie zadłużenia zatwierdzone na szczelnie międzynarodowym w celu zmniejszenia obciążenia związanego z obsługą zadłużenia członków OACPS.

CZĘŚĆ V

RAMY INSTYTUCJONALNE

Artykuł 86

Wspólne instytucje

1. Strony niniejszym ustanawiają następujące wspólne instytucje na szczeblu członków OACPS i Strony UE: Radę Ministrów OACPS-UE, Komitet na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla (OACPS-UE ALSOC) oraz Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE. Strony niniejszym ustanawiają również, jako wspólne instytucje dla każdego z protokołów regionalnych: Radę Ministrów, Wspólny Komitet oraz Zgromadzenie Parlamentarne.

2. Strony dążą do zapewnienia koordynacji i komplementarności między wspólnymi instytucjami niniejszej umowy i wspólnymi instytucjami innych ram lub umów, których są stronami – w tym UPG – bez uszczerbku dla ich odpowiednich postanowień.

Artykuł 87

Szczyt szefów państw lub rządów

Strony mogą zwoływać posiedzenia na szczeblu szefów państw lub rządów, za wspólnym porozumieniem, w odpowiedniej formie, na podstawie wspólnie ustalonego harmonogramu i programu.

Artykuł 88

Rada Ministrów OACPS–UE

1. W skład Rady Ministrów OACPS–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego członka OACPS na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym. Radzie Ministrów OACPS–UE współprzewodniczą, z jednej strony, przewodniczący wyznaczony przez członków OACPS oraz, z drugiej strony, przewodniczący wyznaczony przez Stronę UE.

2. Rada Ministrów OACPS–UE zbiera się co do zasady co trzy lata oraz w każdym przypadku, gdy zostanie to uznane za konieczne z inicjatywy współprzewodniczących, w formie i składzie dostosowanym do kwestii, którymi ma się zająć. W stosownych przypadkach w posiedzeniach mogą uczestniczyć obserwatorzy.

3. Rada Ministrów OACPS–UE może ustanawiać komisje i grupy robocze, aby skuteczniej i efektywniej zajmować się konkretnymi kwestiami, takimi jak handel i finansowanie rozwoju. Może również przekazać uprawnienia Komitetowi Wysokich Urzędników na szczeblu Ambasadorów OACPS–UE.

4. Funkcje Rady Ministrów OACPS–UE są następujące:

- a) zapewnienie strategicznego kierownictwa politycznego;
- b) nadzorowanie skutecznego i spójnego wdrożenia niniejszej umowy;
- c) przyjmowanie wytycznych politycznych i podejmowanie decyzji w celu nadania skuteczności konkretnym aspektom niezbędnym do wdrożenia postanowień niniejszej umowy; oraz
- d) przyjmowanie wspólnych stanowisk i uzgadnianie wspólnych działań w zakresie współpracy międzynarodowej oraz ułatwianie koordynacji w ramach organizacji i forów międzynarodowych.

5. Rada Ministrów OACPS–UE przyjmuje decyzje, które są wiążące dla wszystkich Stron, chyba że określono inaczej, lub wydaje zalecenia dotyczące którejkolwiek ze swoich funkcji wymienionych w ust. 4 w drodze porozumienia Stron. Posiedzenia Rady Ministrów OACPS–UE są ważne wyłącznie wtedy, gdy obecni są przedstawiciele Unii Europejskiej, co najmniej połowy państw członkowskich Unii Europejskiej oraz co najmniej dwie trzecie członków reprezentujących rządy członków OACPS. Każdy członek Rady Ministrów OACPS–UE, który nie może uczestniczyć w posiedzeniu, może być reprezentowany. Przedstawiciel wykonuje wszystkie uprawnienia tego członka. Rada Ministrów OACPS–UE przedkłada Wspólnemu Zgromadzeniu Parlamentarnemu sprawozdanie z wdrożenia niniejszej umowy. Analizuje i bierze pod uwagę uchwały i zalecenia przyjęte przez Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne.

6. Rada Ministrów OACPS-UE może podejmować decyzje lub wydawać zalecenia w drodze procedury pisemnej. Zastosowanie procedury pisemnej może zaproponować każda ze Stron i może ona zostać wszczęta za zgodą współprzewodniczących. Zasady określone w ust. 5 stosuje się odpowiednio do procedury pisemnej.

7. Rada Ministrów OACPS-UE przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 89

Komitet na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla OACPS-UE

1. W skład Komitetu na szczeblu Ambasadorów lub Urzędników Wyższego Szczebla OACPS-UE (OACPS-UE ALSOC) wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego członka OACPS na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla i Sekretarz Generalny OACPS z urzędu oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla. ALSOC OACPS-UE spotyka się corocznie oraz na sesjach specjalnych na wniosek współprzewodniczących, w szczególności w celu przygotowania sesji Rady Ministrów OACPS-UE. Współprzewodniczą mu te same Strony, które współprzewodniczą Radzie Ministrów OACPS-UE. Podejmuje decyzje i wydaje zalecenia w drodze porozumienia Stron. W stosownych przypadkach w posiedzeniach mogą uczestniczyć obserwatorzy.

2. ALSOC OACPS-UE przygotowuje sesje Rady Ministrów OACPS-UE oraz wspiera ją w wykonywaniu jej zadań, a także wykonuje wszelkie zadania powierzone mu przez Radę Ministrów OACPS-UE.

3. ALSOC OACPS-UE przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 90

Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE

1. Każdy członek każdego z trzech Regionalnych Zgromadzeń Parlamentarnych jest członkiem Wspólnego Zgromadzenia Parlamentarnego OACPS-UE. Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE zbiera się raz do roku, jak określono szczegółowo w regulaminie, o którym mowa w ust. 3. Jego obradom współprzewodniczy poseł do Parlamentu Europejskiego oraz członek parlamentu członka OACPS, wyznaczeni zgodnie z ich odpowiednimi procedurami.

2. Funkcje Wspólnego Zgromadzenia Parlamentarnego OACPS-UE – jako organu doradczego – są następujące:

- a) przyjmowanie rezolucji i wydawanie zaleceń z myślą o osiągnięciu celów niniejszej umowy; oraz
- b) wspieranie procesów demokratycznych, wspieranie współpracy między parlamentami oraz ułatwianie lepszego zrozumienia między ludnością członków OACPS a ludnością Unii Europejskiej.

3. Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne OACPS-UE przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 91

Szczyt regionalny

Strony każdego z protokołów regionalnych mogą zdecydować o zwołaniu posiedzenia na szczeblu szefów państw lub rządów, z częstotliwością uzgodnioną przez odpowiednie Strony na podstawie wspólnie ustalonego harmonogramu i programu.

Artykuł 92

Regionalne Rady Ministrów

1. Strony niniejszym ustanawiają Radę Ministrów dla każdego z trzech protokołów regionalnych:

- a) w skład Rady Ministrów Afryka–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z państw-Stron w Afryce na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym;
- b) w skład Rady Ministrów Karaiby–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z państw-Stron w regionie Karaibów na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym; oraz
- c) w skład Rady Ministrów Pacyfik–UE wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z państw-Stron w regionie Pacyfiku na szczeblu ministerialnym oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ministerialnym.

Każdej Regionalnej Radzie Ministrów współprzewodniczy, z jednej strony, przewodniczący wyznaczony odpowiednio przez państwa-Strony z Afryki, regionu Karaibów lub regionu Pacyfiku oraz, z drugiej strony, przewodniczący wyznaczony przez Stronę UE, zgodnie z ich własnymi procedurami.

Każda Regionalna Rada Ministrów zbiera się z częstotliwością, która zostanie uzgodniona przez odpowiednie Strony, w składzie dostosowanym do kwestii, którymi należy się zająć, oraz z inicjatywy współprzewodniczących, i podejmuje decyzje w drodze porozumienia.

2. Funkcje każdej Regionalnej Rady Ministrów są następujące:

- a) określanie priorytetów oraz, w stosownych przypadkach, opracowywanie planów działania w odniesieniu do celów ich odpowiedniego protokołu regionalnego;
- b) przyjmowanie decyzji i wydawanie zaleceń w celu wykonania konkretnych aspektów odpowiedniego protokołu regionalnego, w tym decyzji dotyczących jego przeglądu lub zmiany, zgodnie z art. 99 ust. 5; decyzje są wiążące dla wszystkich Stron odpowiedniego protokołu regionalnego, chyba że określono inaczej; oraz
- c) prowadzenie dialogu i wymiana poglądów na temat wszelkich kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania.

3. Każda Regionalna Rada Ministrów przyjmuje decyzje lub wydaje zalecenia w drodze porozumienia. Jej posiedzenia są ważne wyłącznie wtedy, gdy obecni są przedstawiciele Unii Europejskiej, co najmniej połowy państw członkowskich Unii Europejskiej oraz co najmniej dwie trzecie członków reprezentujących odpowiednio region Afryki, Karaibów lub Pacyfiku. Każdy członek Regionalnej Rady Ministrów, który nie może uczestniczyć w posiedzeniu, może być reprezentowany. Przedstawiciel wykonuje wszystkie uprawnienia tego członka.

4. Każda Regionalna Rada Ministrów:

- a) może przyjmować decyzje lub wydawać zalecenia w drodze procedury pisemnej; zasady określone w ust. 88 stosuje się odpowiednio do procedury pisemnej Regionalnej Rady Ministrów;
- b) może ustanawiać podkomitety i grupy robocze, aby skuteczniej i efektywniej zajmować się konkretnymi kwestiami, a także może przekazywać uprawnienia odpowiedniemu Wspólnemu Komitetowi Regionalnemu;
- c) przedkłada Radzie Ministrów OACPS–UE sprawozdanie z wdrożenia odpowiednich protokołów; oraz
- d) przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 93

Wspólne Komitety Regionalne

1. W skład każdego Wspólnego Komitetu Regionalnego wchodzi, z jednej strony, przedstawiciel każdego z członków OACPS w Afryce dla protokołu dotyczącego partnerstwa Afryka-UE, każdego z członków OACPS w regionie Karaibów dla protokołu dotyczącego partnerstwa Karaiby-UE oraz każdego z członków OACPS w regionie Pacyfiku dla protokołu dotyczącego partnerstwa Pacyfik-UE, na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla oraz, z drugiej strony, przedstawiciele Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na szczeblu ambasadorów lub urzędników wyższego szczebla.
2. Każdemu Wspólnemu Komitetowi Regionalnemu współprzewodniczą te same Strony, które współprzewodniczą odpowiedniej Regionalnej Radzie Ministrów. W stosownych przypadkach może on podjąć decyzję o zaproszeniu obserwatorów na wniosek którejkolwiek ze Stron, za zgodą współprzewodniczących.
3. Każdy Wspólny Komitet Regionalny przygotowuje sesje swojej odpowiedniej Regionalnej Rady Ministrów oraz wspiera ją w wykonywaniu jej zadań, a także wykonuje wszelkie zadania powierzone mu przez odpowiednią Regionalną Radę Ministrów.
4. Każdy Wspólny Komitet Regionalny przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 94

Regionalne Zgromadzenia Parlamentarne

1. Strony niniejszym ustanawiają dla każdego z trzech protokołów regionalnych Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne, którego współprzewodniczącym jest, z jednej strony, poseł do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członek parlamentu z odpowiednich Stron Afryki, regionu Karaibów lub regionu Pacyfiku, wyznaczony na przewodniczącego zgodnie z ich własnymi procedurami:
 - a) w skład Zgromadzenia Parlamentarnego Afryka-UE wchodzi, z jednej strony, posłowie do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członkowie parlamentu każdego państwa-Strony w Afryce, w równej liczbie;
 - b) w skład Zgromadzenia Parlamentarnego Karaiby-UE wchodzi, z jednej strony, posłowie do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członkowie parlamentu każdego państwa-Strony w regionie Karaibów, w równej liczbie;
 - c) w skład Zgromadzenia Parlamentarnego Pacyfik-UE wchodzi, z jednej strony, posłowie do Parlamentu Europejskiego oraz, z drugiej strony, członkowie parlamentu każdego państwa-Strony w regionie Pacyfiku, w równej liczbie.
2. Każde Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne, jako organ doradczy, zbiera się w szczególności przed posiedzeniami właściwej Regionalnej Rady Ministrów. W związku z tym każde Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne otrzymuje w odpowiednim czasie program prac właściwej Regionalnej Rady Ministrów, na podstawie którego może formułować zalecenia dla tej Rady Ministrów, a także jest informowane o decyzjach i zaleceniach właściwej Regionalnej Rady Ministrów.
3. Każde Regionalne Zgromadzenie Parlamentarne:
 - a) może przyjmować rezolucje oraz prowadzić dyskusje dotyczące wszelkich kwestii dotyczących swojego odpowiedniego protokołu regionalnego;
 - b) może wspierać procesy demokratyczne poprzez dialog i konsultacje, a także ułatwiać lepsze zrozumienie między ludnością Unii Europejskiej a ludnością Afryki, regionu Karaibów i regionu Pacyfiku;
 - c) współpracuje ze Wspólnym Zgromadzeniem Parlamentarnym OACPS-UE w kwestiach dotyczących niniejszej umowy w celu zapewnienia koordynacji i spójności; oraz
 - d) przyjmuje swój regulamin na swoim pierwszym posiedzeniu, ale nie później niż sześć miesięcy po wejściu w życie niniejszej umowy.

Artykuł 95

Udział zainteresowanych stron

1. Strony zgadzają się, że udział zainteresowanych stron, w szczególności władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i przedstawicieli sektora prywatnego, odgrywa kluczową rolę w świadomym podejmowaniu decyzji oraz w realizacji celów niniejszego partnerstwa.
2. Zainteresowane strony są informowane w odpowiednim czasie i mogą wносить wkład w szeroki proces dialogu, w szczególności w związku z posiedzeniami odpowiedniej Rady Ministrów.
3. Aby wspierać taki udział, w stosownych przypadkach ustanawia się otwarte i przejrzyste mechanizmy zorganizowanych konsultacji z zainteresowanymi stronami.
4. Wyniki konsultacji z zainteresowanymi stronami przekazuje się, stosownie do przypadku, właściwej Radzie Ministrów, właściwemu Wspólnemu Komitetowi lub właściwemu Zgromadzeniu Parlamentarnemu.

CZĘŚĆ VI

POSTANOWIENIA KOŃCOWE

Artykuł 96

Terytorialny zakres stosowania

Niniejsza umowa ma zastosowanie, z jednej strony, do terytoriów, do których stosuje się Traktat o Unii Europejskiej i Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, i na warunkach określonych w tych traktatach oraz, z drugiej strony, do terytoriów członków OACPS.

Artykuł 97

Inne umowy lub ustalenia

Żaden traktat, konwencja, umowa ani porozumienie zawarte między jednym państwem członkowskim Unii Europejskiej lub większą ich liczbą a jednym członkiem OACPS lub większą ich liczbą nie może utrudniać wdrażania niniejszej umowy.

Artykuł 98

Zgoda na związanie się postanowieniami niniejszej umowy, jej wejście w życie i tymczasowe stosowanie

1. Strony wyrażają zgodę na związanie się postanowieniami niniejszej umowy zgodnie ze swoimi odpowiednimi przepisami i procedurami.
2. Niniejsza umowa wchodzi w życie pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po dniu, w którym Unia Europejska i jej państwa członkowskie oraz co najmniej dwie trzecie członków OACPS zakończyły swoje odpowiednie procedury wewnętrzne w tym celu i złożyły dokumenty, w których wyraziły zgodę na związanie się postanowieniami niniejszej umowy Sekretariatowi Generalnemu Rady Unii Europejskiej (zwanemu dalej „depozytariuszem”), który przesyła uwierzytelniony odpis dokumentów do Sekretariatu OACPS.
3. Członek OACPS, który do dnia wejścia w życie niniejszej umowy zgodnie z ust. 2 nie zakończył procedur określonych w ust. 2, może to uczynić wyłącznie w terminie 12 miesięcy od tego dnia. W przypadku takich członków OACPS niniejszą umowę stosuje się od pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po złożeniu przez nie dokumentów, w których wyraziły zgodę na związanie się postanowieniami niniejszej umowy, depozytariuszowi, który przesyła uwierzytelniony odpis dokumentów do Sekretariatu OACPS. Tacy członkowie OACPS uznają ważność każdego środka podjętego w celu wdrożenia niniejszej umowy po dniu jej wejścia w życie zgodnie z ust. 2.

4. Niezależnie od ust. 2 i 3 Unia Europejska i członkowie OACPS mogą stosować niniejszą umowę tymczasowo w całości lub w części, do czasu jej wejścia w życie oraz zgodnie z ich odpowiednimi procedurami wewnętrznymi. Tymczasowe stosowanie rozpoczyna się pierwszego dnia drugiego miesiąca po dniu podpisania niniejszej umowy. Przed rozpoczęciem tymczasowego stosowania Unia Europejska powiadomi członków OACPS o częściach niniejszej umowy, które są tymczasowo stosowane.

Artykuł 99

Okres obowiązywania i zmiana

1. Niniejsza umowa zostaje zawarta na początkowy okres 20 lat. Trzy lata przed upływem tego początkowego okresu Strony podejmują dialog w celu przeglądu postanowień, które będą regulowały ich stosunki w przyszłości. Niniejsza umowa zostaje automatycznie jednorazowo przedłużona na okres pięciu lat, chyba że Strony postanowią o jej rozwiązaniu lub przedłużeniu przed upływem początkowego okresu 20 lat.

2. Strony mogą przedkładać propozycje zmian niniejszej umowy Radzie Ministrów OACPS–UE nie później niż sześć miesięcy przed odpowiednim posiedzeniem Rady Ministrów OACPS–UE. Wszelkie zmiany zatwierdzane są przez Radę Ministrów OACPS–UE i objęte są procedurą określoną w art. 98 w odniesieniu do wejścia w życie i tymczasowego stosowania niniejszej umowy.

3. W ciągu sześciu miesięcy od wygaśnięcia Agendy 2030 Strony podejmują negocjacje w celu dokonania przeglądu i zmiany priorytetów strategicznych niniejszej umowy, w tym protokołu regionalnego dotyczącego Afryki, protokołu regionalnego dotyczącego regionu Karaibów i protokołu regionalnego dotyczącego regionu Pacyfiku, oraz wprowadzenia wszelkich innych niezbędnych zmian. Zmieniona umowa wchodzi w życie zgodnie z procedurami określonymi dla wejścia w życie i tymczasowego stosowania niniejszej umowy.

4. Strony mogą przedkładać propozycje zmian załączników do niniejszej umowy Radzie Ministrów OACPS–UE nie później niż sześć miesięcy przed odpowiednim posiedzeniem Rady Ministrów OACPS–UE. Wszelkie zmiany zatwierdza Rada Ministrów OACPS–UE.

5. Strony odpowiedniego protokołu regionalnego mogą przedstawiać propozycje zmian swoich protokołów właściwej Regionalnej Radzie Ministrów oraz Radzie Ministrów OACPS–UE nie później niż 120 dni przed odpowiednim posiedzeniem właściwej Regionalnej Rady Ministrów. Wszelkie zmiany przyjmowane są przez właściwą Regionalną Radę Ministrów oraz niezwłocznie powiadamia się o nich Radę Ministrów OACPS–UE, która może udzielić zgody w terminie 120 dni od dnia powiadomienia, w tym w drodze procedury pisemnej lub przekazania uprawnień OACPS-UE ALSOC. Rada Ministrów OACPS-UE może odmówić udzielenia zgody na zmianę uznawaną za niezgodną z niniejszą umową, a uzasadnienie odmowy przekazuje właściwej Regionalnej Radzie Ministrów. Uznaje się, że brak odmowy udzielenia zgody w terminie 120 dni od dnia powiadomienia oznacza zgodę. Zmieniony protokół regionalny wchodzi w życie pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po udzieleniu zgody.

6. Rada Ministrów OACPS–UE może przyjąć wszelkie środki przejściowe niezbędne w przypadku, gdy Strony przewidują zawarcie nowej umowy oraz do czasu wejścia w życie takiej umowy lub rozpoczęcia jej tymczasowego stosowania.

Artykuł 100

Wypowiedzenie

Strona UE może wypowiedzieć niniejszą umowę w odniesieniu do każdego członka OACPS, a każdy członek OACPS może ją wypowiedzieć w odniesieniu do Strony UE. Wypowiedzenie staje się skuteczne sześć miesięcy po otrzymaniu przez depozytariusza pisemnego powiadomienia o wypowiedzeniu, którego uwierzytelniony odpis przesyła on do Sekretariatu OACPS.

Artykuł 101

Rozstrzyganie sporów oraz wypełnianie zobowiązań

1. Strony podejmują wszelkie środki ogólne i szczegółowe niezbędne do wykonywania ich zobowiązań w ramach niniejszej umowy. Strony rozstrzygają rozbieżności i spory dotyczące stosowania niniejszej umowy między sobą, a kwestie interpretacyjne związane z niniejszą umową rozstrzygają zgodnie z niniejszym artykułem.

2. Bez uszczerbku dla procedur, o których mowa w ust. 3–9 niniejszego artykułu oraz w art. 74 ust. 4, wszelkie kwestie dotyczące interpretacji niniejszej umowy mogą być rozstrzygane w drodze konsultacji w ramach Rady Ministrów OACP-S–UE lub, za zgodą Stron, w ramach specjalnego podkomitetu lub jakiegokolwiek innego odpowiedniego mechanizmu podlegającego Radzie Ministrów OACPS–UE. Strony przedstawiają odpowiednie informacje niezbędne do dokładnego zbadania sprawy w celu jej rozstrzygnięcia w odpowiednim czasie i w sposób polubowny.

3. Do celów ust. 4–9 termin „Strona” odnosi się, z jednej strony, do Unii Europejskiej i jej państw członkowskich oraz, z drugiej strony, do każdego członka OACPS.

4. Strony rozstrzygają występujące między nimi rozbieżności w drodze dialogu w ramach partnerstwa, w celu uniknięcia sytuacji, w których jedna ze Stron mogłaby uznać za konieczne zastosowanie procedury konsultacyjnej przewidzianej w ust. 5 i 6.

5. Jeżeli którakolwiek ze Stron uzna, że druga Strona nie wypełnia jakichkolwiek zobowiązań wynikających z niniejszej umowy, powiadamia o tym tę drugą Stronę oraz przedstawia jej wszystkie istotne informacje niezbędne do dokładnego zbadania sytuacji, w celu znalezienia wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 90 dni od dnia powiadomienia. Jeśli zostanie to uznane za niewystarczające, Strony przeprowadzają zorganizowane i systematyczne konsultacje. W przypadku gdy Strony nie są w stanie osiągnąć wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 120 dni od rozpoczęcia konsultacji, Strona powiadamiająca może podjąć środki proporcjonalne do niewypełnienia konkretnego zobowiązania.

6. Niezależnie od ust. 5, jeżeli którakolwiek ze Stron uzna, że druga Strona narusza którykolwiek z istotnych elementów określonych w art. 9 i 18, z wyjątkiem szczególnie nagłych przypadków, lub w poważnych przypadkach korupcji określonych w art. 12, powiadamia o tym drugą Stronę, przedstawiając jej wszystkie odpowiednie informacje niezbędne do dokładnego zbadania sytuacji w celu znalezienia wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 60 dni od dnia powiadomienia. Jeśli zostanie to uznane za niewystarczające, Strony przeprowadzają zorganizowane i systematyczne konsultacje. Z zachowaniem dwustronnego charakteru konsultacji oraz za zgodą zainteresowanych Stron w etapie zorganizowanych i systematycznych konsultacji uczestniczy specjalny wspólny komitet. Specjalny wspólny komitet, składający się w równej liczbie z przedstawicieli Strony UE i członków OACPS, przestrzegając zasad rzeczywistego partnerstwa i wzajemnej odpowiedzialności, stosownie do przypadku doradza w kwestii wypełniania zobowiązań i udziela pomocy, tak aby Strona naruszająca podjęła działania niezbędne do wypełnienia zobowiązań wynikających z niniejszej umowy. Strona, której to dotyczy, ponosi wyłączną odpowiedzialność za wypełnienie swoich zobowiązań w ramach niniejszej umowy. W przypadku gdy Strony nie są w stanie osiągnąć wzajemnie akceptowalnego rozwiązania w ciągu 90 dni od rozpoczęcia konsultacji, Strona powiadamiająca może podjąć odpowiednie środki.

7. Jeśli którakolwiek ze Stron uzna, że naruszenie któregoś z istotnych elementów stanowi szczególnie nagły przypadek, może podjąć odpowiednie środki ze skutkiem natychmiastowym, bez uprzednich konsultacji. Szczególnie nagłe przypadki oznaczają wyjątkowe przypadki szczególnie poważnego i rażącego naruszenia jednego z istotnych elementów, o których mowa w art. 9 i 18.

8. „Odpowiednie środki”, o których mowa w ust. 6 i 7, podejmuje się z pełnym poszanowaniem prawa międzynarodowego i muszą być one proporcjonalne do niewykonania zobowiązań w ramach niniejszej umowy. W pierwszej kolejności stosuje się środki w najmniejszym stopniu zakłócające funkcjonowanie niniejszej umowy. Odpowiednie środki mogą obejmować zawieszenie niniejszej umowy, w całości lub w części. Po podjęciu odpowiednich środków, na wniosek którejkolwiek ze Stron, mogą zostać zwołane konsultacje w celu dokładnego zbadania sytuacji oraz znalezienia rozwiązań pozwalających na wycofanie odpowiednich środków.

9. Strony postanawiają, że konsultacje prowadzone są na szczepku i w formie, które uznaje się za najbardziej sprzyjające znalezieniu wzajemnie akceptowalnego rozwiązania. Strony zgadzają się, że z zachowaniem dwustronnego charakteru konsultacji, za zgodą zainteresowanych Stron, w proces konsultacji mogą zostać zaangażowane odpowiednie podmioty regionalne i międzynarodowe.

Artykuł 102

Przystąpienie

1. Każde nowe państwo członkowskie Unii Europejskiej staje się Stroną niniejszej umowy z dniem jego przystąpienia do Unii Europejskiej na mocy klauzuli zawartej w tym celu w akcie przystąpienia. Jeżeli w akcie przystąpienia do Unii Europejskiej nie przewidziano takiego automatycznego przystąpienia nowego państwa członkowskiego do niniejszej umowy, dane państwo członkowskie przystępuje do niniejszej umowy poprzez złożenie aktu przystąpienia u depozytariusza, który przesyła uwierzytelniony odpis do Sekretariatu OACPS.

2. Wszelkie wnioski o przystąpienie do niniejszej umowy złożone przez niepodległe państwo będące członkiem OACPS lub jakiegokolwiek inne niepodległe państwo, którego cechy strukturalne oraz sytuacja gospodarcza i społeczna są porównywalne z cechami i sytuacją członków OACPS, przekazuje się Radzie Ministrów OACPS-UE. Jeżeli Rada Ministrów OACPS-UE zatwierdzi wniosek, zainteresowane państwo przystępuje do niniejszej umowy poprzez złożenie aktu przystąpienia u depozytariusza, który przesyła uwierzytelniony odpis do Sekretariatu OACPS.

3. Strony dokonują przeglądu skutków przystąpienia nowych państw dla niniejszej umowy.

4. Rada Ministrów OACPS-UE może decydować o wszelkich środkach przejściowych lub wprowadzających zmiany, które mogłyby być konieczne.

Artykuł 103

Status obserwatora

Dążąc do realizacji celów niniejszej umowy, podmioty trzecie, w tym organizacje regionalne i kontynentalne, mogą uzyskać status obserwatora w instytucjach ustanowionych na mocy części V części ogólnej niniejszej umowy decyzją właściwej wspólnej instytucji.

Artykuł 104

Teksty autentyczne

Niniejszą umowę sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach w językach: angielskim, bułgarskim, chorwackim, czeskim, duńskim, estońskim, fińskim, francuskim, greckim, hiszpańskim, irlandzkim, litewskim, łotewskim, maltańskim, niderlandzkim, niemieckim, polskim, portugalskim, rumuńskim, słowackim, słoweńskim, szwedzkim, węgierskim i włoskim, przy czym teksty w każdym z tych języków są jednakowo autentyczne.

PROTOKOŁY REGIONALNE

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY AFRYKI

CZĘŚĆ I

RAMY WSPÓŁPRACY

Rozdział 1

Charakter i zakres stosowania

Artykuł 1

Rzeczywiste partnerstwo

1. Do celów niniejszego protokołu „Strony” oznaczają odpowiednie Strony związane niniejszym protokołem zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
2. Stosunki między Stronami regulują postanowienia części ogólnej niniejszej umowy oraz priorytety strategiczne określone w niniejszym protokole, które wzajemnie się uzupełniają i wzmacniają, zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
3. Strony wdrażają niniejszy protokół w duchu współodpowiedzialności, wzajemności, wzajemnej odpowiedzialności i przejrzystości, przy zachowaniu komplementarności obowiązków na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym.

Artykuł 2

Priorytety strategiczne

1. Strony podejmują szczególne środki w następujących kluczowych obszarach zaangażowania określonych w części II niniejszego protokołu:
 - a) zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu;
 - b) rozwój społeczny;
 - c) środowisko, zarządzanie zasobami naturalnymi i zmiana klimatu;
 - d) pokój i bezpieczeństwo;
 - e) prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów;
 - f) migracja i mobilność.
2. Strony mogą uzgodnić inne obszary zaangażowania i współpracy za obopólną zgodą.

Artykuł 3

Integracja oraz współpraca regionalna i kontynentalna

1. Strony wspierają wzajemne połączenia i powiązania strategiczne między Afryką a Unią Europejską.
2. Strony wspierają integrację regionalną i kontynentalną w Afryce jako skuteczny sposób na osiągnięcie pokoju i dobrobytu, a także na realizację priorytetów niniejszego protokołu, uwzględniając cele Agendy 2063 Unii Afrykańskiej (UA) (zwanej dalej „Agendą 2063”) oraz innych odpowiednich ram regionalnych.

3. Strony wspierają regionalną integrację gospodarczą w Afryce, między innymi poprzez tworzenie większych rynków, wzmocnienie wzajemnych połączeń oraz swobodny przepływ osób, towarów, usług, kapitału, pracowników i technologii, w kontekście wdrażania Traktatu o utworzeniu Afrykańskiej Wspólnoty Gospodarczej, sporządzonego w Abudży w dniu 3 czerwca 1991 r., oraz Umowy o afrykańskiej kontynentalnej strefie wolnego handlu, sporządzonej w Kigali w dniu 21 marca 2018 r.
4. Strony wspierają UA i organizacje regionalne w propagowaniu pokoju, bezpieczeństwa, demokracji i sprawowania rządów w kontekście mechanizmów regionalnych i kontynentalnych, takich jak afrykańska architektura pokoju i bezpieczeństwa (APSA) oraz afrykańska architektura dobrych rządów (AGA).
5. Strony postanawiają zapewnić spójność i komplementarność między niniejszym protokołem a partnerstwem międzykontynentalnym, jak określono na kolejnych szczytach UA–UE oraz w powiązanych z nimi dokumentach końcowych. Dążąc do osiągnięcia priorytetów kontynentalnych określonych w Agendzie 2063, Strony uznają rolę UA oraz regionalnych wspólnot gospodarczych (REC) w kwestiach kontynentalnych i międzyregionalnych. W tym kontekście Strony mogą podejmować dialog i współpracę w kwestiach międzyregionalnych i kontynentalnych z krajami afrykańskimi, które nie są Stronami niniejszej umowy.
6. Strony postanawiają nawiązać i wzmocnić współpracę z REC, uznając ich rolę jako elementów składowych w ramach programu integracji afrykańskiej. Strony postanawiają również współpracować z innymi właściwymi podmiotami regionalnymi i kontynentalnymi, które chcą i mogą wspierać realizację wspólnych celów.
7. Strony zachęcają do współpracy regionalnej z krajami i terytoriami zamorskimi stowarzyszonymi z UE oraz z regionami najbardziej oddalonymi UE w obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania.

Roździał 2

Podmioty i procesy

Artykuł 4

Postanowienia instytucjonalne

1. W niniejszym protokole przewidziano następujące wspólne instytucje ustanowione na mocy niniejszego protokołu, których skład i funkcje określono w części ogólnej niniejszej umowy:
 - a) Rada Ministrów Afryka–UE;
 - b) Wspólny Komitet Afryka–UE;
 - c) Zgromadzenie Parlamentarne Afryka–UE.
2. W ramach współpracy i wdrażania niniejszego protokołu Strony uwzględniają strategiczne i polityczne wytyczne szczytów UA–UE.

Artykuł 5

Konsultacje z zainteresowanymi stronami

Strony ustanawiają mechanizmy otwartych i przejrzystych konsultacji ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym z władzami lokalnymi oraz przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, aby informować je na bieżąco o procesach politycznych i wdrażaniu niniejszego protokołu oraz zbierać informacje na ten temat, zgodnie z art. 5 ust. 3 części ogólnej niniejszej umowy.

Artykuł 6

Wdrażanie i monitorowanie

1. Strony propagują skuteczne ustalenia dotyczące współpracy w odniesieniu do każdego obszaru zaangażowania oraz prowadzą powiązane działania na najbardziej właściwym szczeblu: wewnętrznym, regionalnym, wielonarodowym lub kontynentalnym. W tym celu Strony uznają rolę organizacji regionalnych i kontynentalnych we wdrażaniu niniejszego protokołu oraz dążą do wzmocnienia zaangażowania właściwych zainteresowanych stron.

2. Strony monitorują wdrażanie niniejszego protokołu, w tym poprzez stosowanie podejścia uwzględniającego udział wielu zainteresowanych stron. Strony mogą dokonywać jego regularnego przeglądu oraz, w stosownych przypadkach, zmieniać i rozszerzać jego zakres w istniejących i nowych obszarach zaangażowania, zgodnie z procedurą określoną w art. 99 ust. 5 części ogólnej niniejszej umowy.

CZĘŚĆ II

KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I

Zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 7

Strony wspierają zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu we wspólnym interesie i dla wspólnych korzyści, wspierając strukturalną restrukturyzację ekonomiczną i dywersyfikację, tworząc wysokiej jakości miejsca pracy oferujące godne warunki pracy oraz zapewniając postępy w regionalnej integracji gospodarczej. Strony inwestują w kapitał ludzki i umiejętności, wspierają solidne ramy makroekonomiczne oraz tworzą otoczenie biznesowe sprzyjające większym przepływom inwestycji i rozwojowi sektora prywatnego. Strony podejmują środki oraz współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności w celu łagodzenia zmiany klimatu i minimalizowania innego ryzyka środowiskowego, wspierając zmianę paradygmatu w produkcji i konsumpcji oraz infrastrukturę odporną na zmianę klimatu, energię ze źródeł odnawialnych i czyste technologie, racjonalne gospodarowanie odpadami i chemikaliami oraz zintegrowaną gospodarkę wodną, mając na celu uniezależnienie wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska oraz umożliwienie stopniowego przejścia do gospodarek o obiegu zamkniętym. Strony wykorzystują kluczowe sektory, które charakteryzują się wysokim wzrostem i dużym potencjałem tworzenia godnych miejsc pracy, prowadząc do włączenia w regionalne i globalne łańcuchy dużej wartości. Strony dokładają starań w celu zapewnienia, aby wszyscy korzystali z odblokowanych możliwości rynkowych, zwracając szczególną uwagę na kobiety i młodzież, oraz aby propagowano i wdrażano podstawowe normy pracy, w tym w drodze skutecznego dialogu społecznego.

Rozdział 1

Transformacja gospodarcza

Artykuł 8

Zarządzanie gospodarką

1. Strony poprawiają stabilność makroekonomiczną oraz wspierają reformy strukturalne i odpowiednią politykę gospodarczą, fiskalną i pieniężną, które tworzą niezbędną przestrzeń dla ekspansji inwestycji, tworzenia miejsc pracy i rozwoju sektora prywatnego, a także zwiększają odporność na wstrząsy gospodarcze. Strony ułatwiają proces reform gospodarczych poprzez dążenie do lepszego wspólnego zrozumienia podstawowych zasad rządzących ich systemami gospodarczymi oraz formułowania i wdrażania polityki gospodarczej oraz wymiany informacji na te tematy.

2. Strony postanawiają wspierać zasady dobrego zarządzania gospodarką, przyjąć środki mające na celu poprawę zarządzania finansami publicznymi, dążyć do długookresowej zdolności do obsługi długu publicznego, wzmocnić krajowe i regionalne systemy statystyczne oraz regionalne wielostronne mechanizmy nadzoru, a także wspierać przejrzyste wykończenie budżetu z publicznym dostępem do dokumentów, skuteczne systemy kontroli oraz konkurencyjne, przejrzyste i rozliczalny system zamówień publicznych.

Artykuł 9

Kapitał ludzki i umiejętności

1. Strony wzmacniają kapitał ludzki poprzez inwestycje w obszary edukacji, podnoszenia kwalifikacji i budowania zdolności w celu sprostania zapotrzebowaniu na rynku pracy i zwiększenia wydajności pracy, zwracając szczególną uwagę na zasady równości płci i niedyskryminacji. Strony zapewniają, aby krajowe systemy edukacji i programy nauczania były ukierunkowane na przyszłe wymogi w zakresie zatrudnienia oraz zaspokajały krajowe potrzeby w zakresie zdolności.
2. Strony wspierają systemy kształcenia i szkolenia technicznego i zawodowego kierowane popytem – w tym poprzez angażowanie się w partnerstwa z sektorem prywatnym – które są dostosowane do potrzeb i możliwości lokalnych i regionalnych rynków pracy, w szczególności na obszarach wiejskich i w regionach oddalonych.
3. Strony współpracują nad opracowaniem i wdrożeniem polityk, których celem jest poprawa umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej oraz włączenie ich do systemu edukacji.

Artykuł 10

Otoczenie biznesowe i klimat inwestycyjny

1. Strony ulepszają krajowe i regionalne ramy regulacyjne oraz upraszczają przepisy i procesy dotyczące działalności gospodarczej, ograniczają i usprawniają formalności administracyjne, wzmacniają współpracę i budują zdolności w celu wdrożenia skutecznej polityki konkurencji. Strony przyjmują otwarte, przejrzyste i jasne ramy regulacyjne dla przedsiębiorstw i inwestycji, obejmujące ochronę praw własności, praw do ziemi oraz praw własności intelektualnej. Strony zapewniają skuteczne, przejrzyste i przewidywalne systemy podatkowe oraz zwiększają rolę organów celnych w ułatwianiu handlu, przy jednoczesnym egzekwowaniu przepisów wprowadzonych w celu zwalczania nadużyć i innych naruszeń. Strony wspierają polityki, które zwiększają znaczenie, efektywność i skuteczność instytucji rynku pracy, zachowując właściwą równowagę między elastycznością a ochroną pracowników.
2. Strony wspierają reformy sektora finansowego poprzez środki wspierające poprawę dostępu do finansowania i usług finansowych, w szczególności dla mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), rozwój i wzajemne powiązania rynków finansowych oraz integrację rynków kapitałowych w celu zapewnienia skutecznego przeznaczenia oszczędności na inwestycje produkcyjne i sektor prywatny. Strony dążą do wspierania konkurencji między dostawcami usług finansowych, rozwojowi rentownych bankowych i pozabankowych sektorów finansowych oraz wzmocnienia mobilnych i cyfrowych usług finansowych w celu zwiększenia dostępu do finansowania, w szczególności dla MŚP. Strony dążą również do zwiększenia współpracy we wdrażaniu norm międzynarodowych oraz do zapewnienia otwartych rynków, ochrony konsumentów i innych użytkowników oraz zwiększonego dostępu do usług mobilnych.
3. Strony dokładają starań, aby zapewniać przedsiębiorcom i inwestorom odpowiednie i łatwo dostępne informacje na temat możliwości rynkowych oraz sposobów zakładania nowych przedsiębiorstw w Afryce i w UE. Strony wspierają zorganizowany dialog publiczno-prywatny, tworzenie sieci kontaktów między podmiotami gospodarczymi oraz rozwój partnerstw biznesowych, aby zapewnić uwzględnienie punktów widzenia sektora prywatnego w staraniach na rzecz zmniejszenia ryzyka inwestycyjnego i usuwania przeszkód dla zrównoważonych inwestycji przy jednoczesnym priorytetowym traktowaniu programów reform klimatu inwestycyjnego.
4. Strony wspierają budowanie zdolności organów publicznych w celu udoskonalania polityki i realizacji reform regulacyjnych w zakresie otoczenia biznesowego i klimatu inwestycyjnego, w tym w drodze szkoleń oraz transferu wiedzy oraz wiedzy fachowej.
5. Strony postanawiają odpowiednio uwzględniać kwestie związane z otoczeniem biznesowym i klimatem inwestycyjnym w prowadzonym przez nie dialogu.

Artykuł 11

Infrastruktura

1. Strony wspierają zrównoważony i odporny rozwój kluczowych elementów infrastruktury, takich jak energia, transport, technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) oraz łączność cyfrowa, aby ułatwić transformację swoich gospodarek, uwzględniając Program rozwoju infrastruktury w Afryce.
2. Strony współpracują w zakresie określania, wspierania i wspólnego finansowania projektów, które mają ułatwić transformację ich gospodarek. Strony współpracują na rzecz budowy i utrzymania dobrze ukierunkowanej infrastruktury, w tym kompleksów przemysłowych i stref przetwórstwa eksportowego, w celu wspierania konkurencyjnych gałęzi przemysłu i sektorów powiązanych z rynkami światowymi.
3. Strony usprawniają zarządzanie sektorem infrastruktury. Strony mobilizują inwestycje, zwiększają mobilizację zasobów wewnętrznych, zachęcają do tworzenia partnerstw publiczno-prywatnych oraz wykorzystują umiejętności i innowacje sektora prywatnego w zakresie zapewniania infrastruktury i powiązanych usług.
4. Strony postanawiają ułatwić rozwój i utrzymanie zrównoważonej i odpornej infrastruktury poprzez zwiększone wsparcie finansowe, technologiczne i techniczne, ze szczególnym uwzględnieniem krajów najsłabiej rozwiniętych, rozwijających się państw śródlądowych i małych rozwijających się państw wyspiarskich.

Artykuł 12

Własność intelektualna

1. Strony wzmacniają współpracę w zakresie praw własności intelektualnej, w tym przy formułowaniu ram regulacyjnych służących ich propagowaniu, ochronie i egzekwowaniu, uwzględniając leżące u ich podstaw cele polityki.
2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności do propagowania, ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej na poziomie wewnętrznym, regionalnym i kontynentalnym.
3. Strony zapewniają, aby w ich prawie dostępne były procedury egzekwowania, tak aby umożliwić posiadaczom praw podjęcie skutecznych działań przeciwko wszelkim aktom naruszenia praw własności intelektualnej.
4. Strony rozwijają zdolności w celu wspierania rejestracji i ochrony oznaczeń geograficznych zarówno afrykańskich, jak i europejskich produktów rolnych i spożywczych. Strony podejmują działania w celu wspierania wdrażania strategii kontynentalnej UA na rzecz oznaczeń geograficznych w Afryce, a także wspierania lokalnych społeczności w czerpaniu pełnych korzyści z oznaczeń geograficznych oraz osiągnięciu wyższego poziomu w regionalnych i globalnych łańcuchach wartości.

Artykuł 13

Inwestycje

1. Strony zobowiązują się do współpracy w celu odblokowania zrównoważonego i odpowiedzialnego inwestowania ze źródeł wewnętrznych i zagranicznych, publicznych i prywatnych. Strony poświęcają szczególną uwagę sektorom, które są niezbędne do rozwoju gospodarczego, mają duży potencjał tworzenia trwałych miejsc pracy, szczególnie w sektorach wnoszących wartość dodaną, oraz sprzyjają zrównoważonemu rozwojowi środowiska.
2. Strony postanawiają ułatwiać inwestycje za pomocą przepisów ustawowych, wykonawczych i polityk, które postanawiają opracowywać w sposób przejrzysty, zachęcając do dialogu publiczno-prywatnego oraz zapewniając możliwość udziału wszystkim zainteresowanym stronom.
3. Strony zwiększają starania na rzecz poprawy klimatu inwestycyjnego i otoczenia biznesowego. Strony wspierają środki, które wypełniają lukę w wiedzy inwestorów zagranicznych na temat lokalnych warunków inwestycyjnych. Strony wspierają kontakty handlowe i sieci informacyjne oraz ułatwiają wspólne inwestycje i wspólne przedsięwzięcia.

4. Strony wspierają skuteczne i bardziej strategiczne wykorzystanie inwestycji publicznych do przyciągnięcia inwestycji z sektora prywatnego poprzez finansowanie mieszane (ang. *blending*), gwarancje oraz inne innowacyjne instrumenty finansowe w celu pozyskania dodatkowych środków z rynków kapitałowych, zmniejszenia ryzyka związanego z inwestycjami oraz ułatwienia dostępu do finansowania. Strony uwzględniają inne inicjatywy, które przyczyniają się do finansowania i wspierania inwestycji sektora prywatnego w Afryce, w celu zapewnienia spójności.

5. Strony propagują społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw oraz odpowiedzialne prowadzenie działalności gospodarczej w całym łańcuchu wartości, zapewniając wspomagające ramy polityczne, które zachęcają przedsiębiorstwa do stosowania odpowiednich praktyk, oraz wspierając przestrzeganie, wdrażanie, monitorowanie i rozpowszechnianie odpowiednich norm międzynarodowych, takich jak Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka, Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych oraz Tróstronna deklaracja zasad dotyczących przedsiębiorstw wielonarodowych i polityki społecznej MOP. Strony uznają wkład innych dobrowolnych inicjatyw, w tym samoregulacji branżowej, w zrównoważoność i społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw.

Artykuł 14

Uprzemysłowienie

1. Strony wspierają zrównoważone uprzemysłowienie sprzyjające włączeniu społecznemu w Afryce poprzez innowacje i rozwój technologiczny, koncentrując się na sektorach tworzących wysoką wartość dodaną oraz sprzyjających tworzeniu miejsc pracy.

2. Strony wspierają transformację gospodarek afrykańskich i ich przejście od zależności od towarów do zróżnicowanych gospodarek poprzez obróbkę i przetwarzanie surowców na miejscu, wytwórstwo zapewniające wartość dodaną oraz włączanie się w regionalne i globalne łańcuchy wartości, w tym z uwzględnieniem strategii na rzecz przyspieszenia rozwoju przemysłowego w Afryce.

3. Strony pracują nad usunięciem utrudnień, które hamują rozwój przemysłu. Strony zajmują się ograniczeniami w zakresie podaży, wspierają zwiększanie wydajności, zachęcają do stosowania zaawansowanych ICT i sztucznej inteligencji oraz wspierają transformację cyfrową, z uwzględnieniem technologii SMAC: *social* (technologie społecznościowe), *mobile* (urządzenia mobilne), *analytics* (analitika danych), *cloud* (chmura obliczeniowa). Strony wspierają praktyki przyjazne klimatowi i środowisku oraz wykorzystanie czystej i przystępnej cenowo energii.

4. Strony podejmują starania mające na celu stworzenie powiązań z przemysłem poprzez większą wartość dodaną, między innymi dla rolnictwa i krajów bogatych w zasoby. Strony wspierają stosunki między mniejszymi a większymi gałęziami przemysłu w Afryce. Strony rozwijają sektor usług, aby zapewnić jego skuteczny wkład w uprzemysłowienie.

5. Strony ułatwiają rozwój MMŚP w Afryce, w tym rozwijając powiązania w Afryce, a także synergie z przedsiębiorstwami z UE. Strony wspierają polityki na rzecz rozwoju przedsiębiorczości wśród młodzieży i kobiet w kontekście ich upodmiotowienia ekonomicznego oraz wspierania rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

Artykuł 15

Rozwój sektora prywatnego

1. Strony wspierają i wzmacniają rolę sektora prywatnego jako skutecznego czynnika zrównoważonego rozwoju opartego na społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i odpowiedzialnym prowadzeniu działalności gospodarczej. Strony zapewniają otoczenie sprzyjające uwolnieniu potencjału przedsiębiorczości wynikającego z dostępnych możliwości oraz lepszemu wykorzystaniu bazy przedsiębiorczości w Afryce, łącząc zestaw narzędzi takich jak finansowanie, usługi i szkolenia, kulturę biznesu i ramy regulacyjne, innowacje i stosowanie nowoczesnych technologii. Strony zwracają szczególną uwagę na sektor nieformalny oraz formalizację nieformalnej działalności gospodarczej.

2. Strony ustanawiają właściwe ramy prowadzenia działalności gospodarczej oraz wspierają MMŚP i przedsiębiorstwa typu start-up w celu wykorzystania możliwości wzrostu, w tym poprzez wspieranie inicjatyw na rzecz ich umiędzynarodowienia. Strony wzmacniają usługi wspierające MMŚP, koncentrując się na środkach towarzyszących, dostępie do rynku, budowaniu zdolności i unowocześnianiu prowadzenia działalności. Strony propagują i wspierają innowacje i przedsiębiorczość, w szczególności wśród młodzieży i kobiet.

3. Strony wspierają zorganizowany dialog między sektorami prywatnymi Afryki i UE oraz współpracę między MMŚP z Afryki i UE, aby pomóc w stworzeniu lepszego otoczenia biznesowego umożliwiającego wzrost we wszystkich sektorach gospodarki.
4. Strony wspierają zaangażowanie i działania sektora prywatnego w zakresie rozwoju ekologicznych przedsiębiorstw i gospodarki o obiegu zamkniętym, w tym poprzez rozwój przedsiębiorczości społecznej oraz ułatwianie dostępu do zrównoważonego finansowania.
5. Strony zachęcają do stosowania na szerszą skalę swoich własnych walut w transakcjach międzynarodowych oraz ułatwiają je.

Artykuł 16

Współpraca handlowa

1. Uznając znaczenie handlu jako głównego czynnika przyczyniającego się do wzrostu i rozwoju gospodarczego, Strony zwiększają możliwości handlowe dla swoich wzajemnych korzyści. Strony współpracują na rzecz budowania potencjału handlowego oraz stworzenia warunków ramowych i polityk ułatwiających zwiększenie przepływów handlowych między nimi.
2. Strony zgadzają się, że współpraca handlowa musi być wdrażana w pełnej zgodności z przepisami WTO, w tym tymi dotyczącymi specjalnego i różnicowanego traktowania.
3. Strony zgadzają się, że współpraca handlowa opiera się przede wszystkim na obowiązujących uzgodnieniach preferencyjnych oraz umowach o partnerstwie gospodarczym (UPG).
4. Sygnatariusze UPG wspierają ich wdrażanie, w tym możliwość rozszerzenia ich zakresu oraz, w stosownych przypadkach, przystąpienia nowych członków.
5. Strony współpracują na rzecz wspierania, przy pomocy swoich odpowiednich środków, wdrażania Afrykańskiej Kontynentalnej Strefy Wolnego Handlu.
6. Strony zgadzają się, że wdrożenie UPG, Umowy o Afrykańskiej Kontynentalnej Strefie Wolnego Handlu oraz innych mających zastosowanie ustaleń dotyczących handlu wzajemnie się uzupełniają i wspierają oraz przyczyniają się do pogłębiania procesu integracji regionalnej i kontynentalnej w ramach programu działań UA na rzecz handlu i przemian strukturalnych.
7. Strony postanawiają utrzymać, na odpowiednich szczeblach, wspólne ustalenia na rzecz monitorowania wdrażania UPG lub dokonać takich ustaleń, oraz prowadzić dyskusje na temat innych mających zastosowanie ustaleń dotyczących handlu, a także ocenić ich wpływ na rozwój afrykańskich gospodarek oraz na ich procesy integracji regionalnej i kontynentalnej.
8. Strony wspierają procesy regionalnej integracji gospodarczej, w tym poprzez ułatwienia w handlu i harmonizację przepisów, oraz wspierają wymianę handlową na kontynencie afrykańskim i włączanie państw afrykańskich do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości. Strony zgadzają się również ułatwiać i stymulować tworzenie i konsolidację regionalnych rynków towarów i usług.
9. Strony wspierają inicjatywy, które zmniejszają i eliminują zbędne bariery techniczne w handlu w ramach Porozumienia w sprawie barier technicznych w handlu (zwanego dalej „porozumieniem TBT”) WTO. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia przepisów i praktyk sanitarnych i fitosanitarnych zgodnie z Porozumieniem w sprawie środków sanitarnych i fitosanitarnych (zwanym dalej „porozumieniem SPS”) WTO. Strony współpracują w szczególności na rzecz opracowania norm międzynarodowych, które wspierają odpowiednie ramy polityki Stron. Strony współpracują na rzecz zwiększenia przejrzystości przy opracowywaniu środków regulacyjnych i wdrażaniu norm, przepisów technicznych i procedur oceny zgodności (testowanie, certyfikacja, kalibracja). Strony uwzględniają między innymi kwestie metrologii i akredytacji laboratoriów i innych jednostek oceniających zgodność w połączeniu z odpowiednią infrastrukturą nadzoru rynku.
10. Strony współpracują w dziedzinie ułatwień w handlu, na podstawie swoich odpowiednich zobowiązań w ramach Porozumienia o ułatwieniach w handlu (TFA) WTO. Strony przyjmują środki, w tym środki pomocy technicznej, w celu wdrożenia porozumienia TBT, porozumienia SPS i TFA, , oraz wspierają zapewnianie zgodności z normami międzynarodowymi poprzez odpowiednie budowanie zdolności.

11. Strony stymulują rozwój rynku poprzez powiązania infrastrukturalne oraz traktują priorytetowo usuwanie zbędnych barier i ograniczeń w eksporcie w handlu między Afryką a Unią Europejską.
12. W zależności od swojego własnego poziomu rozwoju i priorytetów Strony zobowiązują się do zwiększenia dostępu towarów do rynków Afryki i UE w celu maksymalizacji korzyści wynikających z obowiązujących umów handlowych.

Rozdział 2

Kluczowe sektory

Artykuł 17

Rolnictwo

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia wysokiej jakości zrównoważonej produkcji rolnej, wydajności i przetwarzania w celu zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego, poprawy źródeł utrzymania, tworzenia godnych miejsc pracy, poprawy łańcuchów wartości i zwiększenia dochodów. Strony wzmacniają praktyki odporne na zmianę klimatu, propagują zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i usługami ekosystemowymi oraz ich zrównoważone wykorzystanie, eliminują zachęty powodujące powstawanie niezrównoważonych modeli produkcji oraz wykorzystują najbardziej zrównoważone, efektywne energetycznie i niskoemisyjne technologie. Strony zapewniają przejście na zrównoważone systemy żywnościowe, zwracając uwagę na wszystkie wymiary zrównoważoności, oraz wzmacniają odporność swoich systemów rolno-spożywczych na ryzyko związane z klimatem i ryzyko środowiskowe oraz wstrząsy zewnętrzne.
2. Strony współpracują na rzecz pobudzenia inwestycji publicznych i prywatnych, lepszego powiązania przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego z Afryki i UE, wymiany najlepszych praktyk oraz połączenia unijnej i afrykańskiej wiedzy fachowej w zakresie rozwoju rolnictwa. Strony wspierają wdrażanie Kompleksowego programu rozwoju rolnictwa w Afryce.
3. Strony pobudzają inwestycje, wprowadzając przyjazne dla inwestorów przepisy i uregulowania w celu wspierania odpowiedzialnych inwestycji prywatnych i umożliwienia im pomyślnego rozwoju w sektorze rolno-spożywczym. Strony wspierają rozwój zrównoważonych rolno-spożywczych łańcuchów wartości, między innymi poprzez poprawę infrastruktury obszarów wiejskich, intensyfikację szkolenia i kształcenia zawodowego, badania i technologie w dziedzinie rolnictwa oraz ułatwiony dostęp do finansowania i rynków.
4. Strony współpracują na rzecz poprawy możliwości dostępu producentów rolnych, przetwórców i eksporterów do rynków krajowych, regionalnych i międzynarodowych. Strony wspierają budowanie zdolności w dziedzinie norm sanitarnych i fitosanitarnych, systemów sprawiedliwego handlu w zakresie przetwórstwa rolnego, dostępu do usług, doradztwa rolniczego i odpowiednich technologii, ze szczególnym uwzględnieniem zdolności młodych rolników, kobiet, małych gospodarstw rolnych oraz rolników prowadzących gospodarstwo rodzinne. Strony budują zdolności organizacji rolnictwa rodzinnego i MMŚP w zakresie technik produkcji i przetwarzania poprzez ustanowienie strategii uprzedmiotawiania, szczególnie osób młodych i kobiet.
5. Strony współpracują w zakresie zarządzania sektorem rolnictwa, w szczególności poprzez środki wsparcia dla systemów informowania i wczesnego ostrzegania w celu zapobiegania kryzysom, poprzez sprzyjające włączeniu społecznemu kształtowanie polityki oraz budowanie zdolności organizacji zawodowych na poziomie krajowym, regionalnym i kontynentalnym. Strony ułatwiają dostęp do gruntów rolnych i praw do spadku, w tym rolnikom prowadzącym gospodarstwa rodzinne, osobom młodym i kobietom.

Artykuł 18

Zwierzęta gospodarskie i skóry

1. Strony współpracują na rzecz poprawy zrównoważonej produkcji zwierzęcej, pasterstwa i transgranicznego sezonowego pasterstwa wędrownego, rozwoju łańcuchów wartości zwierząt gospodarskich, w tym poprzez zwiększanie zdolności organizacji zawodowych, oraz wspierania przetwarzania, przechowywania i rozwoju produktów pochodzenia zwierzęcego i handlu produktami pochodzenia zwierzęcego, takimi jak skóra, mleko i mięso, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju środowiska, odporności na zmianę klimatu, rozwoju społeczno-gospodarczego oraz wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony współpracują również na rzecz modernizacji infrastruktury przetwarzania i wprowadzania do obrotu zwierząt gospodarskich i produktów zwierzęcych w celu ułatwienia dostępu do rynków i wzmocnienia rynków międzyregionalnych w Afryce.

2. Strony współpracują na rzecz rozwoju i modernizacji sektora produkcji zwierzęcej zgodnie z celami Kompleksowego programu rozwoju rolnictwa w Afryce, uwzględniając strategię rozwoju zwierząt gospodarskich w Afryce.

3. Strony współpracują na rzecz poprawy zdrowia zwierząt, usprawnienia usług weterynaryjnych oraz zapewnienia zrównoważonego zarządzania zasobami rolno-pastwiskowymi. Strony zachęcają do ustanowienia odpowiednich krajowych i regionalnych ram regulacyjnych oraz do wzmocnienia zdolności badawczych w dziedzinie weterynarii. Strony współpracują na rzecz przeciwdziałania ryzyku wynikającemu z transgranicznych chorób zwierząt poprzez wzmacnianie mechanizmów monitorowania i transgranicznej współpracy epidemiologicznej.

Artykuł 19

Niebieska gospodarka i rybołówstwo

1. Strony wspierają niebieską gospodarkę, godząc zrównoważony wzrost gospodarczy z poprawą źródeł utrzymania, sprawiedliwością społeczną, ochroną ekosystemów morskich i śródlądowych oraz ich różnorodności biologicznej, a także z odpornością na zmianę klimatu, oraz zwiększając bezpieczeństwo żywnościowe oraz przejrzyste, niezawodne i bezpieczne systemy żywnościowe.

2. Strony postanawiają wspierać zrównoważone i odpowiedzialne inwestowanie w niebieską gospodarkę oraz wspierać ukierunkowane interwencje, których celem jest pobudzenie większych inwestycji sektora prywatnego. Strony wspierają zintegrowane zarządzanie zlewniami oraz planowanie przestrzenne obszarów morskich w celu pogodzenia wymagań dotyczących wielokrotnego użytkowania z ochroną środowiska. Ponadto Strony wspierają rozwój i transfer technologii oraz wymianę wiedzy, innowacji, najlepszych praktyk i doświadczeń zdobytych w zakresie zrównoważonej niebieskiej gospodarki.

3. Strony wspierają zrównoważone rybołówstwo morskie i śródlądowe na potrzeby tworzenia miejsc pracy i dochodów, walki z ubóstwem oraz zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego i poprawy odżywiania. Strony ułatwiają prowadzenie wspólnych przedsięwzięć, wspierają dodawanie wartości oraz zajmują się problemem pozbiornych strat poprzez odpowiednie środki, a także wspierają poprawę dostępu do rynków. Strony zwiększają korzyści społeczne i gospodarcze wynikające z rybołówstwa łodziowego, w tym rybołówstwa rzemieślniczego, tworząc zrównoważone łańcuchy wartości w sektorze rybołówstwa oraz wzmacniając inwestycje i zdolności lokalne, zwracając jednocześnie uwagę na udział osób szczególnie wrażliwych i zmarginalizowanych.

4. Strony zapewniają ochronę zasobów rybnych wód morskich i śródlądowych oraz zrównoważone zarządzanie tymi zasobami i ich zrównoważoną eksploatację w celu utrzymania stad ryb na zrównoważonych poziomach, uniknięcia przełowienia, wsparcia wdrażania polityk przyjaznych klimatowi oraz zminimalizowania negatywnego wpływu rybołówstwa na środowisko naturalne. Strony wspierają współpracę regionalną oraz propagują najlepsze praktyki w zakresie zarządzania rybołówstwem, w tym zbieranie i przekazywanie danych i statystyk dotyczących rybołówstwa.

5. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonej marikultury i akwakultury słodkowodnej poprzez skuteczne planowanie przestrzenne, podejście ekosystemowe, lepszy dostęp do finansowania oraz bardziej wyrównane warunki działania dla inwestorów, zapewniając jednocześnie, aby akwakultura spełniała oczekiwania społeczności lokalnych.

6. Strony wspierają zrównoważony rozwój turystyki przybrzeżnej i morskiej, która przynosi dochody i tworzy miejsca pracy, z należyтым uwzględnieniem wymiaru środowiskowego i społecznego.

7. Strony badają potencjał innowacyjnej, nowej i pojawiającej się zrównoważonej działalności morskiej, w tym energii pływów. Strony ustanawiają niezbędne ramy regulacyjne i polityczne dla przyszłego rozwoju poprzez wspieranie badań oraz zmniejszanie utrudnień technicznych w celu ułatwienia dostępu inwestorom, unikając jednocześnie zagrożeń dla środowiska morskiego.

8. Strony wspierają wdrażanie strategii i planów działania w zakresie niebieskiej gospodarki. Strony ułatwiają angażowanie się sektora prywatnego oraz innych zainteresowanych stron w rozwój i wdrażanie zrównoważonej niebieskiej gospodarki. Strony zwracają należytą uwagę na rozwój małych rozwijających się państw wyspiarskich, uznając ich zależność od oceanu.

Artykuł 20

Przemysł wydobywczy i przetwórstwo

1. Strony wspierają sektor przemysłu wydobywczego w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu i rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz transformacji gospodarek afrykańskich. Strony wspierają inwestycje w przemysł wydobywczy i przetwórczy, uwzględniając zasadę suwerenności państw nad zasobami naturalnymi. Strony propagują większą integrację między afrykańskimi i unijnymi łańcuchami wartości.
2. Strony wspierają sprawiedliwy, odpowiedzialny i niezakłócony dostęp do zasobów wydobywczych, w pełni szanując suwerenność państw nad zasobami naturalnymi, a także wspierają zrównoważony handel między afrykańskimi i unijnymi podmiotami gospodarczymi oraz przestrzegają praw społeczności, na które ma to wpływ. Strony wspierają rozwój, harmonizację i wdrażanie spójnych polityk oraz solidnych ram regulacyjnych i prawnych w zakresie poszukiwania, eksploatacji, przeładunku, koncesjonowania, zamawiania, opodatkowywania, przetwarzania i wywozu zasobów wydobywczych. Strony wspierają udział lokalnych MMSP w sektorze przemysłu wydobywczego poprzez ułatwianie transferu umiejętności i technologii, tak aby przyczynić się do zwiększenia ich konkurencyjności, z myślą o tym, by stały się one pełnoprawnymi uczestnikami łańcuchów wartości.
3. Strony propagują dobre rządy w sektorze wydobywczym na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego. Strony wzmacniają przepisy wewnętrzne w celu zapewnienia zgodności z zasadami i wytycznymi uznanymi na szczeblu międzynarodowym, uwzględniając – w stosownych przypadkach – strategie regionalne. Strony zwalczają oszustwa podatkowe i uchylanie się od opodatkowania oraz zapewniają, aby wszystkie podmioty gospodarcze uiszczaly podatki, opłaty i należności licencyjne należne państwom przyjmującym. Strony wykorzystują krajowe, regionalne i międzynarodowe środki prawne do zwalczania nielegalnej eksploatacji surowców mineralnych oraz handlu tymi surowcami.
4. Strony wspierają krajowe, regionalne i międzynarodowe inicjatywy mające na celu osiągnięcie większej przejrzystości i odpowiedzialności w korzystaniu z zasobów wydobywczych i zarządzaniu nimi, w tym propagując proces Kimberley i Inicjatywę przejrzystości w branżach wydobywczych oraz inne odpowiednie inicjatywy na rzecz odpowiedzialnego i zrównoważonego wydobycia i pozyskiwania minerałów, takie jak Wytyczne OECD dotyczące należytej staranności dla odpowiedzialnych łańcuchów dostaw minerałów z obszarów dotkniętych konfliktami i obszarów wysokiego ryzyka.
5. Strony wspierają opracowywanie odpowiednich przepisów i mechanizmów, uwzględniając potrzeby górników prowadzących wydobycie rzemieślnicze i na małą skalę, społeczności lokalnych i społeczeństwa obywatelskiego, wspierając jednocześnie ich zaangażowanie, w celu zapewnienia zrównoważonej eksploatacji zasobów wydobywczych sprzyjającej włączeniu społecznemu. Strony promują zrównoważony rozwój środowiska, praktyki przyjazne klimatowi, godne warunki pracy, zdrowie i bezpieczeństwo społeczności lokalnych oraz poszanowanie praw człowieka, zgodnie z międzynarodowymi obowiązkami i zobowiązaniami. Strony współpracują na rzecz budowania zdolności produkcyjnych lokalnych przedsiębiorców w łańcuchach wartości przemysłu wydobywczego oraz górników prowadzących wydobycie rzemieślnicze i na małą skalę, a także wspierają partnerstwa społeczne między przedsiębiorstwami górniczymi, społecznościami lokalnymi i innymi właściwymi zainteresowanymi stronami. Strony wspierają krajowe i regionalne działania związane z mapowaniem i poszukiwaniem w celu poprawy jakości systemów zarządzania informacjami geologicznymi i danymi geoprzestrzennymi w Afryce.

Artykuł 21

Produkcja

1. Strony współpracują na rzecz wspierania zrównoważonej produkcji w Afryce, opracowując dostosowane do potrzeb strategie mające na celu zmniejszenie zależności od podstawowej produkcji wyrobów o niskiej jakości oraz tworzenie wartości dodanej na poziomie lokalnym i regionalnym.
2. Strony opracowują polityki, których celem jest przyciągnięcie do przemysłu wytwórczego większej liczby bezpośrednich inwestycji wewnętrznych i zagranicznych. Strony współpracują na rzecz wspierania zdolności MMSP. Strony wspierają klastry, sieci i partnerstwa na rzecz innowacji i zaawansowanej produkcji.
3. Strony dokładają starań, aby zwiększyć udział produkcji sprzyjającej tworzeniu miejsc pracy. Strony współpracują na rzecz przyswajania nowych i powstających technologii z myślą o przekształcaniu łańcuchów dostaw i modernizacji produkcji.
4. Strony wspierają starania na rzecz zwiększenia handlu wyrobami gotowymi poprzez powiązania z rynkami i ułatwienia w handlu, w tym w celu podwyższenia norm jakości i rozbudowy infrastruktury. Strony wzmacniają integrację regionalną w celu uwolnienia potencjału produkcyjnego Afryki oraz poprawy jej konkurencyjności na rynkach światowych.

Artykuł 22**Usługi**

1. Strony podejmują środki wspierające rozwój dynamicznego i solidnego sektora usług, aby utorować drogę zwiększeniu handlu usługami, ich eksportu i inwestycji oraz wzmocnieniu integracji regionalnej i współpracy międzyregionalnej.
2. Strony opracowują polityki i środki ukierunkowane na konkretne sektory mające na celu zajęcie się przeszkodami regulacyjnymi, poprawę ram instytucjonalnych i regulacyjnych oraz wzmocnienie zdolności w zakresie świadczenia usług. Strony wspierają wdrożenie Układu ogólnego w sprawie handlu usługami (GATS) WTO, pogłębiają współpracę regionalną, zmniejszają rozdrobnienie rynków usług w Afryce, wzmacniają generowanie i analizę danych dotyczących handlu usługami oraz wspierają monitorowanie integracji usług oraz wpływu reform na obniżanie kosztów handlu.
3. Strony współpracują na rzecz zwiększenia handlu usługami, w tym przepływu osób fizycznych w celach biznesowych między Afryką a UE, ze szczególnym uwzględnieniem sektorów kluczowych dla ich wzrostu i rozwoju gospodarczego, takich jak ICT, zdrowie, usługi finansowe, dystrybucja, turystyka, budownictwo i powiązane usługi inżynierskie, zgodnie z obowiązującymi umowami międzynarodowymi.
4. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia potencjału w zakresie świadczenia usług związanych z branżą kultury i branżą kreatywną.

Artykuł 23**Transport**

1. Strony współpracują na rzecz osiągnięcia nowoczesnych, bezpiecznych, pewnych i zrównoważonych systemów transportu, zwiększając wzajemne połączenia w Afryce oraz między Afryką a UE.
2. Strony poprawiają ogólne zarządzanie sektorem transportu, opracowując i wdrażając skuteczne przepisy, które umożliwiają uczciwą konkurencję w ramach poszczególnych rodzajów transportu oraz pomiędzy nimi. Strony dążą do zmniejszenia wpływu poszczególnych rodzajów transportu na środowisko, wspierając czystą energię poprzez wprowadzanie ulepszonych norm paliwowych i technologii efektywnych energetycznie.
3. Strony pobudzają inwestycje w celu wspierania dalszego rozwoju infrastruktury i sieci transportowych (tj. drogowych, powietrznych, wodnych i kolejowych), zwracając szczególną uwagę na brakujące ogniwa infrastruktury oraz ich utrzymanie, z uwzględnieniem Programu rozwoju infrastruktury w Afryce. Strony poprawiają dostęp społeczności wiejskich oraz mieszkających w regionach oddalonych do podstawowej infrastruktury w celu wzmocnienia ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Strony pracują nad wzmocnieniem zrównoważonej infrastruktury portowej i urządzeń portowych oraz badają możliwość stworzenia ekologicznych portów.
4. Strony współpracują w sektorze lotnictwa, w tym poprzez wspieranie tworzenia i wzmocniania wspólnego rynku afrykańskiego transportu powietrznego. Strony pobudzają inwestycje, rozszerzają i pogłębiają współpracę regulacyjną oraz zwiększają bezpieczeństwo i ochronę oraz nadzór przestrzeni powietrznej, w tym swoją zdolność do reagowania na związane z tym zagrożenia i ryzyko.

Artykuł 24**Zrównoważona energia**

1. Strony dokładają starań, aby przyspieszyć dostęp do przystępnej cenowo zrównoważonej energii, rozwijać odporną infrastrukturę energetyczną, w szczególności na obszarach wiejskich, oraz wspierać rozwój energii ze źródeł odnawialnych i efektywność energetyczną. Strony propagują stosowanie najbardziej efektywnych technologii energetycznych i niskoemisyjnych we wszystkich sektorach, w szczególności w rolnictwie, przemyśle wytwórczym, przemyśle wydobywczym i turystyce.
2. Strony wspierają bezpieczeństwo energetyczne oraz ustanawiają i umacniają skuteczne połączenia międzysystemowe w Afryce oraz między Afryką a UE w celu zapewnienia niezawodnych dostaw energii po przystępnej cenie. Strony podejmują działania w odpowiedzi na wyzwania regulacyjne, gospodarcze i społeczne oraz inne wyzwania związane z rozwojem strategicznych korzyści zrównoważonej energii.

3. Strony ułatwiają funkcjonowanie otwartych, przejrzystych, konkurencyjnych i sprawnych rynków energii, przyjmując ramy prawne i regulacyjne sprzyjające inwestycjom w zrównoważoną energię, magazynowanie energii i efektywność energetyczną. Strony stopniowo wycofują szkodliwe dla środowiska dopłaty do paliw kopalnych. Strony zobowiązują się do wzmocnienia partnerstwa między sektorami prywatnymi Afryki i UE oraz zaangażowania ich sektora publicznego i prywatnego w celu zwiększenia inwestycji w zrównoważone wytwarzanie energii, efektywność energetyczną i dostęp do energii. Strony mobilizują inwestycje w zróżnicowany i czysty koszyk energetyczny dla energii elektrycznej, wspierając źródła odnawialne. Strony wspierają wdrażanie odpowiednich krajowych i regionalnych inicjatyw na rzecz energii w Afryce, w tym przyczyniając się do realizacji celów Afrykańskiej Inicjatywy na rzecz Energii Odnawialnej.

4. Strony wspierają efektywność energetyczną i oszczędność energii na wszystkich etapach łańcucha energetycznego, od produkcji po zużycie. Strony postanawiają dążyć do zwiększenia zdolności w zakresie produkcji i magazynowania zrównoważonej energii oraz do poprawy infrastruktury przesyłowej i dystrybucyjnej poprzez wspieranie rozwiązań, które są bezpieczne, zrównoważone, zasobooszczędne i przyjazne klimatowi i które skuteczniej przyczyniają się do eliminacji ubóstwa.

5. Strony wspierają rozwój i wykorzystanie czystych, zróżnicowanych, opłacalnych i zrównoważonych technologii energetycznych, ze szczególnym uwzględnieniem technologii energii odnawialnej i niskoemisyjnych technologii energetycznych oraz środków służących efektywności energetycznej i oszczędności energii, poprzez zwiększanie zdolności i wspieranie partnerstw, powiązań i wspólnych przedsięwzięć podmiotów gospodarczych z Afryki i UE. Strony wspierają wspólne sieci badań naukowych i innowacji w zakresie energii ze źródeł odnawialnych i efektywności energetycznej.

6. Strony wspierają reformy sektorowe oraz rozwój odpowiednich ram regulacyjnych i ram polityki w celu zapewnienia regionalnych połączeń międzysystemowych oraz współpracy regionalnej w dziedzinie energii. Strony wzmacniają regionalne rynki ofertowe jako narzędzie zintegrowanych transgranicznych rynków energii i handlu energią.

Artykuł 25

ICT oraz gospodarka cyfrowa

1. Strony zwiększają dostęp do otwartych, przystępnych cenowo i bezpiecznych ICT, w tym wspierając inwestycje prywatne i publiczne. Strony dążą do ustanowienia niezbędnych instytucji regulacyjnych udzielających licencji usługodawcom, wspierających zachowania konkurencyjne oraz zapewniających sprawiedliwe traktowanie konsumentów oraz ochronę danych i ochronę konsumentów.

2. Strony poprawiają dostęp do technologii i usług cyfrowych oraz zapewniają przystępną cenowo łączność cyfrową, w tym poprzez sprzyjające ramy polityczne i regulacyjne. Strony poprawiają otoczenie biznesowe oraz ułatwiają dostęp do finansowania i usług w zakresie wsparcia przedsiębiorstw, aby wspierać przedsiębiorczość opartą na technologiach cyfrowych oraz włączyć cyfryzację do głównego nurtu polityki, tak aby zwiększyć skuteczność i efektywność interwencji we wszystkich sektorach gospodarki w celu osiągnięcia wzrostu gospodarczego i transformacji sprzyjających włączeniu społecznemu.

3. Strony współpracują na rzecz stworzenia sprzyjającego środowiska, w szczególności poprzez ustanowienie i dostosowanie odpowiednich ram prawnych i instytucjonalnych, aby uwolnić potencjał gospodarki cyfrowej, w tym handlu elektronicznego, w zakresie tworzenia miejsc pracy i rozwoju gospodarczego, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i młodzieży.

4. Strony wspierają przejście do gospodarek opartych na wiedzy.

Artykuł 26

Turystyka

1. Strony współpracują na rzecz stworzenia środowiska sprzyjającego wyważonemu i zrównoważonemu rozwojowi turystyki, który sprzyja rozwojowi gospodarczemu, tworzy miejsca pracy oraz wspiera integrację aspektów środowiskowych, kulturowych i społecznych, w tym poprzez podejmowanie działań w odpowiedzi na wyzwania charakterystyczne dla branży turystycznej.

2. Strony pobudzają inwestycje w propagowanie i rozwój produktów turystycznych, z należyтым uwzględnieniem konkurencyjnej pozycji MMŚP. Strony wzmacniają powiązania między sektorem turystycznym a innymi odpowiednimi sektorami gospodarki, takimi jak rolnictwo, leśnictwo, transport, niebieska gospodarka, branża kultury i dziedzictwo kulturowe, w celu optymalizacji korzyści społeczno-gospodarczych płynących z turystyki.
3. Strony zwiększają ochronę i wsparcie dziedzictwa kulturowego i zasobów naturalnych, zwracając szczególną uwagę na ochronę środowiska i dzikiej fauny i flory. Strony szanują integralność i interesy społeczności lokalnych oraz maksymalizują ich zaangażowanie w proces rozwoju turystyki, w szczególności turystyki wiejskiej i wspólnotowej oraz ekoturystyki.
4. Strony opracowują inicjatywy wspierające zrównoważoną turystykę oraz podnoszące standardy usług. Strony wspierają szkolenia oraz wymianę doświadczeń, informacji i danych statystycznych będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w sektorze turystyki.

Rozdział 3

Nauka, rozwój technologii, badania naukowe i innowacje

Artykuł 27

Rozwój nauki i technologii

Strony zacieśniają współpracę w dziedzinach nauki i technologii z obopólną korzyścią, w celu wspierania rozwoju społecznego i gospodarczego, sprostania globalnym wyzwaniom społecznym oraz poprawy konkurencyjności regionalnej.

Artykuł 28

Badania naukowe i innowacje

1. Strony postanawiają zmobilizować zasoby w celu wspierania działań w zakresie badań naukowych i innowacji, których celem jest wspieranie wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz przejście do społeczeństw i gospodarek opartych na wiedzy.
2. Strony wspierają rozwój infrastruktury i obiektów badawczych. Strony wspierają badania podstawowe i stosowane, w tym w dziedzinie inżynierii i sztucznej inteligencji, oraz zachęcają do korzystania z otwartych danych w dążeniu do osiągnięcia doskonałości naukowej przynoszącej wzajemne korzyści. Strony wspierają badania naukowe prowadzone na uniwersytetach, w afrykańskich instytutach i ośrodkach badań naukowych, zwracając szczególną uwagę na budowanie zdolności oraz transfer technologii i wiedzy fachowej. Strony zwiększają udział w światowych badaniach oraz rozwoju i transferze technologii, innowacjach i tworzeniu wiedzy.
3. Strony propagują i wspierają innowacyjne programy mobilności i szkoleń dla studentów, kadry akademickiej i naukowców oraz budują zdolność instytucji szkolnictwa wyższego do skutecznego tworzenia sieci badań naukowych i innowacji. Strony zachęcają do dialogu, wymiany wiedzy i współpracy między środowiskiem akademickim, naukowcami i innowatorami oraz sektorem prywatnym w celu zwiększenia wydajności i konkurencyjności oraz wzmocnienia ekosystemów przedsiębiorczości.

Artykuł 29

Technologia kosmiczna i geoprzestrzenna

1. Strony wykorzystują potencjalne korzyści płynące z nauki o przestrzeni kosmicznej, technologii, innowacji i zastosowań w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowanie i usługi globalnego systemu nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, obserwacja Ziemi i nauka o Ziemi, w szczególności w zakresie wykorzystywania wczesnego ostrzegania i nadzoru. Strony współpracują na rzecz rozwijania odpowiedzialnego i zrównoważonego rynku kosmicznego i przemysłu, który wspiera ich potrzeby oraz odpowiada na nie.

2. Strony współpracują w prowadzeniu działań wykorzystujących technologie kosmiczne i ich zastosowania na rzecz zrównoważonego rozwoju i poprawy dobrobytu ludzi oraz działań stanowiących odpowiedź na możliwości i wyzwania społeczno-gospodarcze Afryki, uwzględniając afrykańską strategię polityki kosmicznej. Strony poprawiają dostęp do danych, informacji, usług i produktów pozyskiwanych w przestrzeni kosmicznej.

TYTUŁ II

Rozwój społeczny

Artykuł 30

Strony pracują nad wyeliminowaniem ubóstwa we wszystkich jego formach do 2030 r., zwalczaniem nierówności, osiągnięciem równości płci oraz stworzeniem warunków umożliwiających wszystkim godne życie, uczestnictwo w życiu demokratycznym oraz aktywny wkład w zrównoważony wzrost gospodarczy. Strony wspierają ochronę socjalną w celu wyeliminowania ubóstwa i zwalczania nierówności oraz jako sposób stworzenia samonapędzającego się mechanizmu pozwalającego osiągnąć sprawiedliwy i zrównoważony rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony inwestują w kapitał ludzki jako integralną część rozwoju społecznego, a także sposób na zwiększenie możliwości zatrudnienia osób młodych w celu zwiększenia wydajności i przedsiębiorczości.

Rozdział 1

Rozwój społeczny

Artykuł 31

Edukacja

1. Strony dążą do osiągnięcia powszechnego, sprzyjającego włączeniu społecznemu i sprawiedliwego dostępu do edukacji o wysokiej jakości na wszystkich poziomach, od edukacji przedszkolnej do szkolnictwa wyższego, w tym do poprawy współczynnika skolaryzacji i wskaźnika kontynuacji nauki w szkole. Strony podnoszą jakość kształcenia formalnego i uczenia się pozaformalnego, współpracują przy opracowywaniu programów nauczania oraz poprawiają infrastrukturę i wyposażenie ośrodków edukacyjnych. Strony szczególnie uwagę zwracają na szczególne potrzeby kobiet i dziewcząt, a także grup najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych, w tym osób z niepełnosprawnościami, oraz tych znajdujących się w sytuacjach nadzwyczajnych i sytuacjach kruchej stabilności.

2. Strony wspierają upowszechnianie i stosowanie na szerszą skalę nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki (STEM) oraz sztuki, dla wszystkich. Strony propagują wykorzystywanie dostępnych i przystępnych cenowo technologii cyfrowych oraz rozwijanie umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej dla wszystkich.

3. Strony dokładają starań, aby zwiększyć liczbę osób rozpoczynających naukę na poziomie szkolnictwa wyższego, technicznego i zawodowego oraz uczenie się w miejscu pracy i podejmujących kształcenie dorosłych, a także podnieść jakość takiego kształcenia i szkolenia, aby stworzyć masę krytyczną wykwalifikowanych pracowników w zakresie innowacji i osób z wyższym wykształceniem oraz aby skutecznie reagować na konkretne potrzeby gospodarcze.

4. Strony współpracują w zachęcaniu do uznawania kwalifikacji i zapewniania ich przejrzystości oraz do poprawy zapewniania jakości kwalifikacji i zwiększania ich znaczenia. Strony zwiększają wsparcie dla konkretnych inicjatyw, których celem jest ułatwienie mobilności studentów, pracowników, kadry akademickiej i naukowców między Afryką a UE. Strony wspierają współpracę partnerską między instytucjami oraz propagują rozwój i transfer wiedzy.

Artykuł 32

Zdrowie

1. Strony dążą do osiągnięcia powszechnego zabezpieczenia zdrowotnego oraz sprawiedliwego dostępu do wysokiej jakości podstawowych świadczeń zdrowotnych, w tym poprzez wzmocnienie krajowych systemów opieki zdrowotnej oraz zapewnienie funkcjonujących nowoczesnych zakładów opieki zdrowotnej.

2. Strony współpracują na rzecz wyeliminowania możliwej do uniknięcia umieralności i zachorowalności matek, dzieci i noworodków. Strony dążą do zapewnienia powszechnego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego. Strony współpracują na rzecz zwalczania wzrostu zachorowalności na choroby niezakaźne oraz obciążenia nimi.
3. Strony współpracują na rzecz zwalczania chorób zakaźnych i chorób wektorowych, w tym zaniedbanych chorób tropikalnych. Strony współpracują na rzecz zwalczania pandemii chorób takich jak HIV/AIDS, gruźlica i malaria oraz znacznego zmniejszenia wskaźnika umieralności spowodowanej tymi chorobami. Strony wspierają dostęp do bezpiecznych i przystępnych cenowo leków podstawowych, szczepionek i diagnostyki, w tym powszechny dostęp do leczenia antyretrowirusowego dla nosicieli wirusa HIV i chorych na AIDS.
4. Strony wzmacniają zdolności w zakresie gotowości na wypadek sytuacji wyjątkowej oraz reagowania w celu wykrywania ognisk epidemicznych i innych zagrożeń dla zdrowia, takich jak oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe, oraz w celu zapobiegania im i reagowania na nie, stosując podejście „jedno zdrowie”. Strony zgadzają się zwiększyć wsparcie dla krajowych i regionalnych systemów profilaktyki zdrowotnej, nadzoru i monitorowania zdrowia.
5. Strony współpracują przy propagowaniu wiedzy tubylczej i uregulowań dotyczących medycyny tradycyjnej w działaniach z zakresu zdrowia publicznego.

Artykuł 33

Woda, infrastruktura sanitarna i mieszkalnictwo

1. Strony pracują nad zapewnieniem, aby każdy miał dostęp do nowoczesnych i nadających się do zamieszkania mieszkań oferujących wysokiej jakości usługi podstawowe.
2. Strony wspierają dostęp do przystępnego cenowo i godnego mieszkalnictwa dla wszystkich na zrównoważonych osiedlach ludzkich, uwzględniając przy wprowadzaniu w życie polityki mieszkaniowej skuteczne planowanie terytorialne i prawo własności gruntu, a także systemy użytkowania i zarządzania. Strony pracują nad zmniejszeniem odsetka osób mieszkających w slumsach oraz współpracują na rzecz modernizacji slumsów i nieformalnych osiedli.
3. Strony wspierają powszechny dostęp do wystarczającej ilości bezpiecznej, fizycznie dostępnej i przystępnej cenowo wody pitnej do użytku osobistego i domowego, w tym poprzez zrównoważone i zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi i sieciami wodociągowymi, a także efektywniejsze wykorzystanie wody i jej recykling.
4. Strony zwiększają fizyczny, przystępny cenowo i zadowalający dostęp dla wszystkich, we wszystkich sferach życia, do bezpiecznej, higienicznej, pewnej oraz akceptowalnej społecznie i kulturowo infrastruktury sanitarnej zapewniającej prywatność i poszanowanie godności.
5. Strony zwiększają dostęp do zrównoważonych usług energetycznych dla wszystkich oraz i wspierają efektywność wykorzystania energii przez gospodarstwa domowe.

Artykuł 34

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony zwiększają dostęp do bezpiecznej i pożywej żywności, aby osiągnąć cel „zero głodu” oraz wyeliminować głód i inne formy kryzysów żywnościowych. Strony wspierają tworzenie odpowiednich systemów zaopatrzenia w żywność i jej przechowywania.
2. Strony zwalczają wszystkie formy niedożywienia, w tym poprzez poprawę produkcji i dystrybucji żywności oraz zapewnienie lepszych warunków sanitarnych i środowiskowych. Strony wspierają zrównoważoną produkcję rolną oraz wydajność, w tym na poziomie rybołówstwa łodziowego, aby uwolnić ich pełny potencjał jako kluczowych źródeł bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego, między innymi zapewniając lepszy dostęp do finansowania dla drobnych producentów oraz rozwiniętą infrastrukturę nawadniającą, magazynową i transportową, aby ułatwić dostęp do rynku i oraz zapewnić bezpieczeństwo i jakość produktów żywnościowych.
3. Strony zwiększają odporność najbardziej wrażliwych społeczności na wstrząsy związane z żywnością poprzez wzmocnione siatki bezpieczeństwa socjalnego. Strony wzmacniają koordynację między rozwojem i działaniami humanitarnymi, tak aby lepiej przewidywać głód i inne rodzaje kryzysów żywnościowych, zapobiegać im i przygotowywać się na nie, oraz zapewniają podejmowanie w odpowiednim czasie działań w celu udostępniania żywności na poziomie lokalnym.

Rozdział 2

Nierówność oraz spójność społeczna

Artykuł 35

Nierówność i ochrona socjalna

1. Strony wspierają rozwój i wdrażanie polityk oraz systemów ochrony socjalnej i zabezpieczenia społecznego w celu eliminacji ubóstwa, zwalczania nierówności oraz zwiększenia spójności społecznej.
2. Strony wspierają transformacyjną rolę polityk i systemów ochrony socjalnej wspierających sprawiedliwość, włączenie społeczne i dialog z partnerami społecznymi oraz wzmacniających sprawiedliwy i zrównoważony wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony dążą do tworzenia coraz bardziej powszechnych państwowych systemów ochrony socjalnej, w tym przez przyjmowanie minimum ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem osób w szczególnie trudnej sytuacji.
3. Strony współpracują we wspieraniu uzyskania i utrzymania wzrostu dochodu przez 40 % najbiedniejszej części ludności na poziomie wyższym niż średnia krajowa.
4. Strony dokładają starań, aby zapewnić zabezpieczenie społeczne wszystkim osobom pracującym w gospodarce formalnej. Strony dążą również do zwiększenia liczby ludzi mających dostęp do zabezpieczenia społecznego w sektorze nieformalnym i gospodarce wiejskiej, aby stopniowo osiągnąć jego powszechność.
5. Strony opracowują inicjatywy, których celem jest wspieranie przejścia z sektora nieformalnego do gospodarki formalnej, w tym w zakresie dostępu do kredytów i mikrofinansowania, a także wzmocnionych środków w zakresie ochrony socjalnej.
6. Strony wspierają i ułatwiają dialog między organizacjami pracodawców i pracowników w gospodarce formalnej i nieformalnej oraz organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, w tym poprzez budowanie zdolności.

Artykuł 36

Godna praca

1. Strony wspierają rozwój i wdrażanie polityki makroekonomicznej, polityki zatrudnienia i polityki społecznej, które koncentrują się na tworzeniu pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich, w szczególności dla młodzieży i kobiet, a także osób i grup szczególnie wrażliwych.
2. Strony rozwijają i utrzymują dobrze funkcjonujące rynki pracy sprzyjające włączeniu społecznemu oraz przyjmują środki odnoszące się do gospodarki nieformalnej i zapobiegające nieuczciwym praktykom na rynku pracy.
3. Strony wspierają środki, które zapewniają równe możliwości zatrudnienia i jednakowe wynagrodzenie za pracę jednakowej wartości oraz gwarantują odpowiedni płatny urlop rodzicielski, zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym. Strony przyjmują środki zapobiegawcze i ochronne przeciwko wszystkim formom dyskryminacji w miejscu zatrudnienia, zapewniają poszanowanie praw podstawowych w pracy oraz poprawiają warunki dotyczące zdrowia i bezpieczeństwa pracowników.
4. Strony pracują nad wyeliminowaniem pracy dzieci, ze szczególnym naciskiem na jej najgorsze formy.

Artykuł 37

Osoby z niepełnosprawnościami

1. Strony propagują, chronią i zapewniają pełne i równe korzystanie ze wszystkich praw człowieka przez wszystkie osoby z niepełnosprawnościami, w celu skutecznego wdrożenia Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.
2. Strony podejmują środki służące zapewnieniu pełnego włączenia społecznego osób z niepełnosprawnościami i ich udziału we wszystkich sferach życia publicznego i prywatnego, w tym w sprawach demokratycznych i politycznych oraz w procesach decyzyjnych. Strony zapobiegają wszelkim szkodliwym praktykom i wszystkim formom wykorzystywania, przemocy i nadużyć lub dyskryminacji wobec osób z niepełnosprawnościami oraz zwalczają i eliminują takie praktyki i działania, a także chronią członków rodziny, opiekunów lub pośredników przed dyskryminacją ze względu na ich związek z osobami z niepełnosprawnościami.
3. Strony wspierają równy i pozbawiony barier dostęp osób z niepełnosprawnościami do usług społecznych, transportu i innej infrastruktury fizycznej, a także do działalności rekreacyjnej i kulturalnej oraz, w stosownych przypadkach, wspierają alternatywne metody komunikacji, aby umożliwić im pełną integrację w społeczeństwie.
4. Strony wspierają równy dostęp do rynków pracy, zakazując wszelkiej dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w odniesieniu do wszystkich form i warunków zatrudnienia. Strony wspierają zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami w sektorze publicznym i prywatnym, wdrażając ukierunkowane polityki i środki zachęcające, w tym w zakresie samozatrudnienia i przedsiębiorczości.

Artykuł 38

Kultura, sport i kontakty międzyludzkie

1. Strony wspierają kulturę jako siłę napędową rozwoju gospodarczego i zrównoważonego rozwoju. Strony tworzą środowisko sprzyjające innowacjom, różnorodności i rozwojowi w dziedzinie kultury, a także tworzeniu, ochronie, produkcji i dystrybucji dzieł kultury. Strony zachęcają do korzystania z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu promowania swojej kultury.
2. Strony zwiększają ochronę i promocję materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz różnorodność form wyrazu kulturowego, w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia i wspierania wyważonej wymiany kulturalnej.
3. Strony dążą do wspierania mobilności osób zawodowo związanych z kulturą i obiegu dzieł sztuki oraz do realizowania wspólnych inicjatyw w różnych sektorach kultury i sektorach kreatywnych. Strony wspierają wymianę międzykulturową i dialog między organizacjami młodzieżowymi i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego z Afryki i UE.
4. Strony wspierają rozwój branż kreatywnych. Strony pracują nad wprowadzeniem środków wsparcia mających na celu stymulowanie twórczości artystycznej oraz ułatwianie wymiany ekspresji artystycznej.
5. Strony promują sport jako czynnik napędzający zrównoważony rozwój, włączenie społeczne, niedyskryminację oraz postępy w dziedzinie praw człowieka. Strony dążą do tworzenia odpowiedniej infrastruktury oraz zachęcania ludności do udziału w zajęciach sportowych i innych zajęciach wychowania fizycznego. Ponadto Strony wspierają sport jako sposób prowadzenia dialogu międzykulturowego i współpracy między narodami, zapobiegania konfliktom i przemocy oraz pojednania pokonfliktowego.

Rozdział 3

Ludność i rozwój

Artykuł 39

Demografia

1. Strony uznają potrzebę zarządzania możliwościami i wyzwaniem związanym ze zmianami demograficznymi w celu lepszego spełnienia oczekiwań i nadziei przyszłych pokoleń w Afryce i UE.
2. Strony zapewniają systematyczne zbieranie, analizę, przechowywanie i rozpowszechnianie danych statystycznych i informacji dotyczących całej ludności zgodnie z normami etycznymi, i normami dotyczącymi poufności i prywatności oraz uwzględniają dane i tendencje w swoich planach rozwoju.
3. Strony inwestują w kobiety i młodzież oraz wzmacniają ich pozycję, uznając ich kluczową rolę w procesach demograficznych. Strony propagują prawa człowieka kobiet i młodzieży oraz zapewniają kobietom i młodzieży niezbędną edukację i umiejętności. Strony mobilizują inwestycje oraz otwierają możliwości gospodarcze, tak aby wykorzystać potencjał dużych populacji młodzieży.

Artykuł 40

Równość płci i wzmocnienie pozycji kobiet

1. Strony wzmacniają współpracę mającą na celu poprawę i rozszerzenie równego uczestnictwa i równych możliwości dla wszystkich we wszystkich sektorach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zapewniają konsekwentne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki i programów.
2. Strony współpracują na rzecz wspierania rozwoju społecznego kobiet i dziewcząt. Strony dążą do usunięcia wszystkich barier w dziedzinie zdrowia i edukacji w celu wyeliminowania różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn. Strony pracują nad powszechnym i równym dostępem do kształcenia formalnego i szkolenia zawodowego w celu rozwinięcia pełnego potencjału kobiet i dziewcząt oraz wsparcia ich w realizacji ich aspiracji. Strony zapewniają dostosowanie materiałów dydaktycznych i metod nauczania, tak aby uwzględniały one aspekt płci, oraz zachęcają kobiety i dziewczęta do podejmowania studiów w dziedzinach STEM.
3. Strony ułatwiają kobietom równy dostęp do możliwości gospodarczych, zatrudnienia oraz usług kredytowych i finansowych, a także kontrolę nad gruntami i innymi aktywami produkcyjnymi oraz ich użytkowanie. Strony wspierają kobiety prowadzące działalność gospodarczą, eliminują różnicowanie wynagrodzenia ze względu na płeć oraz usuwają dyskryminujące przepisy i praktyki. Strony podejmują skuteczne środki służące identyfikowaniu przejawów seksizmu oraz podejmowaniu działań przeciwko nim oraz eliminowaniu pierwotnych przyczyn dyskryminacji ze względu na płeć, takich jak negatywne normy społeczne i stereotypy płci, w tym w środkach masowego przekazu.
4. Strony wzmacniają wagę opinii kobiet i dziewcząt oraz ich udział w życiu politycznym poprzez środki mające na celu osiągnięcie parytetu płci w procesach wyborczych i politycznych i w sprawowaniu rządów oraz na wysokim szczeblu stanowiskach rządowych, w tym w organach konstytucyjnych i przedsiębiorstwach państwowych, a także wspierają odgrywanie przez kobiety i dziewczęta aktywnej roli w staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania.
5. Strony przyjmują i egzekwują przepisy chroniące kobiety i dziewczęta przed wszystkimi formami przemocy, w tym przed przemocą seksualną i przemocą ze względu na płeć, wykorzystywaniem seksualnym i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych oraz handlem ludźmi.

6. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych. Ponadto Strony podkreślają potrzebę zapewnienia powszechnego dostępu do przystępnych cenowo, rzetelnych i wyczerpujących informacji oraz edukacji na temat zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, uwzględniając opracowane przez UNESCO międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej, a także potrzebę świadczenia odpowiednich usług opieki zdrowotnej. Strony wspierają ratyfikację i skuteczne wdrożenie Protokołu do Afrykańskiej karty praw człowieka i ludów o prawach kobiet w Afryce, sporządzonego w Bandżulu w dniu 26 czerwca 1981 r. (zwanego dalej „Protokołem z Maputo”) i zachęcają do prowadzenia działań w tym zakresie oraz, w stosownych przypadkach, wspierają skuteczne wdrażanie Planu działania z Maputo na lata 2016–2030.

Artykuł 41

Młodzież

1. Strony wspierają przedsiębiorczość młodzieży oraz zobowiązują się do zapewnienia osobom młodym godnego zatrudnienia, w tym pomagając im w zdobywaniu umiejętności istotnych z punktu widzenia rynku pracy poprzez edukację, szkolenie zawodowe i techniczne oraz lepszy dostęp do technologii cyfrowych, a także do ułatwienia im dostępu do gruntów i kredytów. Strony tworzą służby zatrudnienia przyjazne młodzieży, aby skojarzyć osoby młode z możliwościami zatrudnienia.

2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia pozycji osób młodych oraz pracują nad otwarciem przestrzeni dla ich aktywnego włączenia w procesy decyzyjne oraz ich udziału w życiu demokratycznym i politycznym, a także w staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania. Strony wspierają polityki i programy dotyczące młodzieży zmarginalizowanej, w tym programy rzecznictwa młodzieży, aby dać jej możliwość i motywację do ponownej integracji społecznej.

3. Strony wspierają inicjatywy mające na celu zapewnienie wszystkim dzieciom dostępu do podstawowych usług wysokiej jakości, zapobieganie werbowaniu i wykorzystywaniu dzieci w sytuacjach konfliktu oraz położenie kresu wszystkim formom przemocy i szkodliwym praktykom stosowanym wobec dzieci, w tym dziecięcemu, wczesnemu i przymusowemu małżeństwu, pracy dzieci, znęcaniu się nad dziećmi i karom cielesnym, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci znajdujących się w trudnej sytuacji.

Artykuł 42

Zrównoważona urbanizacja i rozwój obszarów wiejskich

1. Strony zwiększają potencjał miast jako ośrodków zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz innowacji.

2. Strony wspierają zrównoważone gospodarowanie gruntami oraz sprawiedliwe zarządzanie rynkami gruntów, ze szczególnym uwzględnieniem przejrzystych i uregulowanych praw dotyczących nabywania i własności gruntów. Strony wspierają również zrównoważoną mobilność miejską oraz inteligentne i bezpieczne miasta, w których wykorzystuje się możliwości wynikające z transformacji cyfrowej i technologii. Strony włączają rozwiązania z zakresu zrównoważonej produkcji energii i efektywności energetycznej, zachęcają do produktywnego wykorzystania energii, poprawiają gospodarowanie odpadami oraz przeciwdziałają wszystkim formom zanieczyszczenia. Strony wspierają rozwiązania w zakresie mobilności miejskiej oraz zapewniają, aby świadczenie usług i infrastruktura były skonstruowane w sposób przyjazny dla klimatu i środowiska, a zasoby były wykorzystywane efektywnie. Strony budują odporność miast na wstrząsy oraz wykorzystują szanse dla niskoemisyjnej gospodarki odpornej na zmianę klimatu.

3. Strony propagują zrównoważony rozwój terytorialny gospodarek i społeczności wiejskich, ze szczególnym naciskiem na tworzenie miejsc pracy i generowanie dochodów. Strony przyspieszają dywersyfikację wsi poprzez tworzenie wartości dodanej lokalnych produktów oraz wykorzystywanie zasobów naturalnych i kulturowych. Strony propagują wyważone i zintegrowane polityki terytorialne i miejskie sprzyjające włączeniu społecznemu, wielopoziomową koordynację rządową angażującą w aktywny sposób władze i społeczności lokalne, a także tworzenie ściślejszych więzi między obszarami miejskimi i wiejskimi.

TYTUŁ III

Środowisko, zarządzanie zasobami naturalnymi i zmiana klimatu

Artykuł 43

Strony podejmują ambitne działania na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej, ochrony i poprawy jakości środowiska oraz zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, aby zatrzymać zmianę klimatu i degradację środowiska i odwrócić ich skutki oraz osiągnąć zrównoważony rozwój. Strony przyjmują konkretne środki w celu ograniczenia utraty różnorodności biologicznej i zapobiegania jej, utrzymania i odbudowy ekosystemów, ochrony dzikiej fauny i flory oraz zwalczania nielegalnego handlu dziką fauną i florą, wspierania zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi, gruntowymi i innymi zasobami naturalnymi, wzmocnienia zarządzania oceanami, zwalczania wszystkich form zanieczyszczenia, wspierania racjonalnego gospodarowania odpadami oraz budowania odporności na klęski żywiołowe. Strony współpracują na rzecz zapobiegania dalszemu nasilaniu się skutków zmiany klimatu i degradacji środowiska jako czynników wielokrotnie zwiększających zagrożenie, które mają poważne konsekwencje dla pokoju i bezpieczeństwa. Strony przyspieszają przejście na bardziej ekologiczne ścieżki rozwoju w kluczowych sektorach gospodarki, propagują gospodarkę o obiegu zamkniętym i efektywne gospodarowanie zasobami oraz wspierają czystą i zrównoważoną energię i technologie niskoemisyjne, zapewniając, aby wzrost gospodarczy szedł w parze z przechodzeniem na gospodarkę niskoemisyjną i ze zrównoważonym rozwojem środowiska. Strony dążą do budowania skutecznych sojuszy na arenie międzynarodowej w celu stymulowania globalnych działań. Strony budują zdolność do wdrażania wielostronnych umów środowiskowych, których są stronami, oraz uwzględniają zrównoważony rozwój środowiska, cele dotyczące zmiany klimatu oraz dążenie do ekologicznego wzrostu w krajowych i lokalnych politykach, planach i inwestycjach. Strony wspierają konstruktywne zaangażowanie władz lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego oraz poszanowanie praw dla wszystkich, w tym ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych.

Rozdział 1

Zrównoważony rozwój środowiska i zarządzanie zasobami naturalnymi

Artykuł 44

Różnorodność biologiczna i ekosystemy

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zachowania, ochrony i odtworzenia różnorodności biologicznej i ekosystemów, tak aby zapewniane przez nie istotne usługi gospodarcze, społeczne i kulturalne nadal wspierały dobrostan człowieka i wzrost gospodarczy. Strony opracowują i wdrażają krajowe strategie i plany działań na rzecz różnorodności biologicznej zgodnie z Konwencją o różnorodności biologicznej i protokołami do niej.
2. Strony wprowadzają przepisy oraz przyjmują zintegrowane strategie na rzecz uwzględniania kwestii różnorodności biologicznej we wszystkich odpowiednich sektorach. Strony wspierają innowacyjne możliwości, takie jak rozwiązania oparte na zasobach przyrody lub agroekologia, a także wycenę usług ekosystemowych, w celu jak największego włączenia różnorodności biologicznej do głównego nurtu polityki.
3. Strony przyjmują sprzyjające włączeniu społecznemu podejście w celu przeciwdziałania kluczowym czynnikom powodującym utratę siedlisk, takim jak zmiana sposobu użytkowania gruntów, ekspansja produkcji rolnej na własne potrzeby oraz rozwój rolnictwa komercyjnego, obszarów miejskich i infrastruktury energetycznej. Strony podejmują środki mające na celu kontrolę eksploatacji lasów, karczowania gruntów pod uprawę, pożarów, wypasu zwierząt i gatunków inwazyjnych. Strony chronią i zachowują lasy, tereny zalesione, tereny wypasu, tereny podmokłe i inne obszary pokryte roślinnością oraz propagują ich zrównoważone użytkowanie i rekultywację. Strony utrzymują i zwiększają różnorodność gatunkową i genetyczną roślin i zwierząt lądowych, słodkowodnych lub morskich.
4. Strony zwiększają starania na rzecz tworzenia obszarów chronionych do celów zachowania różnorodności biologicznej oraz skutecznego zarządzania i poprawy gospodarowania tymi obszarami.
5. Strony wzmacniają zaangażowanie społeczności lokalnych i ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), w ochronę ekosystemów, w tym poprzez wspieranie ekoturystyki i zrównoważonej turystyki oraz tworzenie miejsca pracy i innych możliwości gospodarczych.

Artykuł 45

Gospodarka o obiegu zamkniętym

1. Strony zapobiegają wytwarzaniu odpadów u źródła lub je minimalizują. Strony poprawiają możliwość wielokrotnego użytkowania produktów, zdolność do recyklingu oraz efektywne użytkowanie zasobów w celu dostosowania produkcji i konsumpcji do osiągnięcia gospodarki o obiegu zamkniętym, w tym poprzez odpowiednie usługi zbierania i sortowania odpadów oraz racjonalne ekologicznie inicjatywy w zakresie recyklingu oraz zakłady recyklingu. Strony zobowiązują się przyjąć polityki w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym w celu ochrony środowiska i zdrowia ludzi, uczynienia produktów bardziej energooszczędnymi i zasobooszczędnymi, poszerzenia wyboru dla konsumentów oraz poprawy gospodarowania odpadami.

2. Strony ustanawiają niezbędne wewnętrzne ramy regulacyjne i mechanizmy egzekwowania prawa w celu racjonalnego ekologicznie zarządzania chemikaliami i gospodarowania odpadami oraz w celu wdrożenia odpowiednich umów wielostronnych. Strony podejmują środki niezbędne do zwalczania dumpingu i nielegalnego handlu odpadami niebezpiecznymi, w tym materiałami promieniotwórczymi, odpadami chemicznymi i organicznymi, zgodnie z postanowieniami Konwencji bazylejskiej o kontroli transgranicznego przemieszczania i usuwania odpadów niebezpiecznych, sporządzonej w Bazylei w dniu 22 marca 1989 r., oraz biorąc pod uwagę postanowienia Konwencji z Bamako w sprawie zakazu przywozu do Afryki odpadów niebezpiecznych oraz kontroli transgranicznego przemieszczania takich odpadów i gospodarowania nimi w Afryce, sporządzonej w Bamako w dniu 30 stycznia 1991 r. Strony zapobiegają obecności substancji niebezpiecznych lub minimalizują obecność tych substancji w cyklach materiałowych oraz zarządzają chemikaliami w produktach w całym cyklu ich życia. Strony wspierają świadome podejmowanie decyzji w sprawie odpowiednich środków ochrony środowiska i zdrowia ludzi, w tym przed zanieczyszczeniem wynikającym z niewłaściwego gospodarowania odpadami, a także naprawiania związanych z tym szkód w środowisku.

3. Strony skutecznie przeciwdziałają wszystkim formom zanieczyszczenia. Strony podejmują środki mające na celu wykrywanie i zgłaszanie zanieczyszczeń oraz zapobieganie im. Strony zwiększają starania na rzecz zapobiegania zanieczyszczeniu tworzywami sztucznymi oraz usuwania tworzyw sztucznych i mikrodrobin plastiku ze środowiska. Strony badają możliwości wzmocnienia współpracy w zakresie zwalczania zanieczyszczenia powietrza. Strony zwiększają świadomość zagrożeń dla zdrowia publicznego i środowiska wynikających z zanieczyszczeń oraz świadomość wielorakich korzyści płynących z poprawy jakości powietrza, w tym prowadząc publiczne kampanie informacyjne.

Artykuł 46

Zarządzanie oceanami

1. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS) w celu zapewnienia bezpiecznego, pewnego, czystego i zrównoważonego zarządzania oceanami, zmniejszenia oddziaływania na morza i oceany, wspierania zrównoważonego rozwoju niebieskiej gospodarki oraz pogłębienia wiedzy o oceanach.

2. Strony zapewniają ochronę żywych zasobów morza, zrównoważone zarządzanie nimi oraz ich zrównoważone wykorzystanie na szczeblu dwustronnym, regionalnym i wielostronnym, w szczególności w kontekście umów o partnerstwie w sprawie zrównoważonych połowów oraz w ramach regionalnych organizacji ds. zarządzania rybołówstwem.

3. Strony utrzymują lub przyjmują inicjatywy mające na celu zwalczanie nielegalnych, nieraportowanych i nieuregulowanych połowów (zwanych dalej „połowami NNN”), w tym, w stosownych przypadkach, wdrażanie polityk oraz środków służących wykluczeniu produktów pochodzących z połowów NNN z przepływów handlowych. Strony wspierają oraz skutecznie wdrażają i egzekwują środki w zakresie monitorowania, kontroli i nadzoru, takie jak programy obecności obserwatorów, systemy monitorowania statków, licencje połowowe i upoważnienia do połowów, rejestrowanie i raportowanie połowów, kontrola przeładunków, inspekcje, kontrola przeprowadzana przez państwo portu, a także środki powiązane mające na celu zapewnienie przestrzegania przepisów, w tym sankcje na podstawie przepisów wewnętrznych, służące ochronie zasobów rybnych i zapobieganiu przełowieniu.

4. Strony postanawiają, że podejmą niezbędne działania na rzecz zakazania określonych form dotacji dla rybołówstwa, które przyczyniają się do nadmiernej zdolności połowowej i przełowienia, wyeliminują dotacje, które przyczyniają się do połowów NNN oraz powstrzymają się od wprowadzania nowych dotacji tego rodzaju, uznając, że odpowiednie i skuteczne specjalne i zróżnicowane traktowanie afrykańskich krajów rozwijających się i najsłabiej rozwiniętych powinno stanowić integralną część negocjacji w ramach WTO dotyczących dotacji dla rybołówstwa.

5. Strony zmniejszają oddziaływanie na oceany poprzez ochronę, zachowanie i odbudowę ekosystemów przybrzeżnych i morskich, waloryzację morskiego i przybrzeżnego kapitału naturalnego oraz walkę z zanieczyszczeniem morza, w tym z wyciekami ropy naftowej, niszczeniem dna morskiego, zanieczyszczeniem hałasem i odpadami morskimi, w tym tworzywami sztucznymi i mikrodrobinami plastiku ze źródeł lądowych i morskich. Strony wspierają uregulowanie kwestii redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków i dążą do takiego uregulowania oraz aktywnie wspierają pilne wdrożenie Wstępnej strategii Międzynarodowej Organizacji Morskiej w sprawie redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków. Strony intensyfikują działania związane ze sprzątaniem oceanu i wybrzeży, zwracając szczególną uwagę na strefy gromadzenia się odpadów w wirach oceanicznych.
6. Strony podejmują działania związane z oceanami, które przyczyniają się do łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej.
7. Strony opracowują środki związane z ochroną i zrównoważonym użytkowaniem różnorodności biologicznej mórz na podstawie najlepszych dostępnych informacji naukowych.
8. Strony uznają ogólne obawy dotyczące wpływu górnictwa podmorskiego na środowisko morskie i jego różnorodność biologiczną. Strony wykorzystują najlepsze dostępne dane naukowe, stosują zasadę ostrożności i podejście ekosystemowe oraz wspierają badania i dzielą się najlepszymi praktykami w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania związanych z surowcami mineralnymi dna morskiego, aby zapewnić racjonalne zarządzanie środowiskowe działaniami na rzecz ochrony i zachowania środowiska morskiego oraz jego różnorodności biologicznej.

Artykuł 47

Gospodarowanie gruntami i degradacja gruntów

1. Strony współpracują na rzecz zapobiegania degradacji gruntów oraz opracowania długoterminowych zintegrowanych strategii ochrony gruntów i zrównoważonego gospodarowania nimi.
2. Strony propagują zintegrowane podejścia oraz przyjmują środki mające na celu ochronę i polepszenie gleby. Strony zwalczają erozję i degradację gleby oraz pogarszanie się jej właściwości fizycznych, chemicznych i biologicznych. Strony przeciwdziałają zanieczyszczeniom powodowanym szczególnie przez działalność rolniczą, w tym akwakulturę i hodowlę zwierząt. Strony zapewniają zrównoważone i sprawiedliwe prawa do ziemi i dzierżawy gruntu oraz zrównoważone zarządzanie zasobami gruntowymi, wodnymi i leśnymi, a także stwarzają zrównoważone możliwości gospodarcze dla ludności mieszkającej na obszarach wiejskich. Strony zapewniają, aby nierolnicze formy użytkowania gruntów, w tym między innymi publiczne roboty budowlane, górnictwo i unieszkodliwianie odpadów, nie powodowały erozji, zanieczyszczenia ani jakiegokolwiek innej formy degradacji gruntów.
3. Strony podejmują środki na rzecz skutecznego gospodarowania gruntami i infrastruktury, które zwiększają odporność w państwach podatnych na zagrożenia, a jednocześnie poprawiają zdolność reagowania na klęski żywiołowe i katastrofy. Strony planują i wdrażają środki łagodzące i rekultywacyjne oparte na najlepszych praktykach i najlepszej wiedzy naukowej oraz na lokalnej wiedzy i doświadczeniu na obszarach dotkniętych degradacją gruntów.

Artykuł 48

Lasy

1. Strony wspierają zrównoważoną gospodarkę leśną i zrównoważone wykorzystywanie zasobów leśnych. Strony powstrzymują wylesianie i degradację lasów oraz zwalczają nielegalne pozyskiwanie drewna i związany z nim handel.
2. Strony wspierają inicjatywy na rzecz odtwarzania ekosystemów leśnych w celu odwrócenia wylesiania, tworzą rezerwy leśne, odtwarzają zdegradowane ekosystemy leśne, w razie konieczności realizują programy zalesiania oraz ograniczają wypas w lasach do okresów i intensywności umożliwiających regenerację lasów.
3. Strony wspierają zrównoważone łańcuchy wartości towarów rolnych i leśnych, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i inne możliwości gospodarcze w zakresie ochrony ekosystemów.

4. Strony wspierają wdrażanie planu działań UE na rzecz egzekwowania prawa, zarządzania i handlu w dziedzinie leśnictwa (FLEGT), w tym poprzez zawieranie i wdrażanie umów o dobrowolnym partnerstwie. Strony wzmacniają spójność i pozytywne interakcje na szczeblu krajowym między planem działań FLEGT a Warszawskimi Ramami redukcji emisji spowodowanych wylesianiem i degradacją lasów (REDD+).

5. Strony wzmacniają zaangażowanie lokalnych władz i społeczności w ochronę lasów. Strony zwiększają świadomość społeczną w zakresie wylesiania na wszystkich szczeblach oraz zachęcają do konsumpcji produktów zasobooszczędnych i energooszczędnych z lasów zarządzanych w sposób zrównoważony. Strony propagują i wspierają wykorzystywanie przez ludność lokalną alternatywnych i zrównoważonych paliw do gotowania.

Artykuł 49

Dzika fauna i flora

1. Strony wspierają ochronę *in situ* krajobrazów Afryki kluczowych dla ochrony różnorodności biologicznej, w szczególności transgranicznych obszarów chronionych, które są siedliskami kluczowych gatunków dzikiej fauny i flory, oraz zapewniają odpowiednią łączność ekologiczną, aby umożliwić migrację dzikiej przyrody i przystosowanie się zasięgu występowania gatunków do zmiany klimatu. Strony wzmacniają również agencje odpowiedzialne za obszary chronione oraz wspierają zaangażowanie społeczności wiejskich w zrównoważone gospodarowanie dziką fauną i florą oraz terenami zalesionymi.

2. Strony zwalczają nielegalny handel dziką fauną i florą, wspierając opracowywanie i egzekwowanie polityk i przepisów mających na celu uznanie go za poważne przestępstwo, wzmacniając środki na rzecz zwalczania kłusownictwa oraz monitorowanie ścigania przestępstw, a także wspierając międzynarodową koordynację w kontekście Międzynarodowego Konwencji ds. Zwalczania Przestępstw przeciwko Dzikiej Faunie i Florze, w tym Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (CITES), sporządzonej w Waszyngtonie w dniu 3 marca 1973 r., oraz innych odpowiednich ram międzynarodowych. Strony zwiększają świadomość społeczną, edukując konsumentów i wywierając na nich wpływ, niszcząc zapasy oraz propagując dyplomację i rzecznicstwo na wysokim szczeblu.

3. Strony wspierają starania na rzecz propagowania zrównoważonego spożycia mięsa z buszu, rozwijając jednocześnie przystępne cenowo alternatywne źródła białka oraz zrównoważone źródła utrzymania.

Artykuł 50

Gospodarka wodna i gospodarowanie wodą słodką

1. Strony gospodarują swoimi zasobami wodnymi w sposób zrównoważony w celu utrzymania wysokich poziomów pod względem ilości i jakości. Strony wspierają zintegrowane gospodarowanie zasobami wodnymi oraz wdrażają polityki w zakresie planowania, ochrony, wykorzystania i rozwoju wód podziemnych i powierzchniowych oraz zarządzania nimi, a także zbierania i wykorzystywania wody deszczowej. Strony chronią i odtwarzają źródła wody i ekosystemy wodne, zapobiegają zanieczyszczeniu wody, zbierają i oczyszczają ścieki oraz umożliwiają racjonalny ekologicznie rozwój obszarów miejskich. Strony optymalizują wkład sektora gospodarki wodnej, w celu łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej.

2. Strony propagują współpracę na rzecz transgranicznego gospodarowania zasobami wodnymi w celu osiągnięcia zrównoważonego charakteru zaopatrzenia w wodę słodką, zapobiegania degradacji gruntów i pustynnieniu, wzmacniania odporności na zagrożenia związane z wodą, na przykład powodzie, susze i zanieczyszczenia, w tym poprzez systemy gromadzenia i przechowywania wody, a także zapobiegania ryzyku wystąpienia konfliktów.

3. Strony wspierają zrównoważoną gospodarkę wodną i dobre zarządzanie zasobami wodnymi na wszystkich szczeblach. Strony wzmacniają dialog między władzami publicznymi, sektorem prywatnym i społeczeństwem obywatelskim oraz zachęcają do tworzenia partnerstw między nimi.

4. Strony wspierają zrównoważoną eksploatację i zrównoważone zarządzanie w dziedzinie rybołówstwa słodkowodnego w celu utrzymania zdrowych stad ryb oraz zminimalizowania wszelkich negatywnych skutków dla środowiska naturalnego. Strony zwalczają połowy NNN naruszające przepisy wewnętrzne. Strony wzmacniają zdolności, wspierają współpracę regionalną oraz przyjmują środki służące poprawie gospodarowania i zarządzania w dziedzinie rybołówstwa słodkowodnego na szczeblu krajowym i regionalnym. Strony uwzględniają w głównym nurcie rybołówstwa słodkowodnego i akwakultury problematykę łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej, wspierają odtwarzanie i ochronę ekosystemów wodnych i ich różnorodności biologicznej oraz zwalczają wszystkie formy zanieczyszczenia mające wpływ na jeziora i rzeki.

Rozdział 2

Zmiana klimatu i kłęski żywiołowe

Artykuł 51

Działania w dziedzinie klimatu

1. Strony dążą do osiągnięcia celów Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu oraz kierują się jej zasadami. Strony wdrażają kompleksowe i sprzyjające włączeniu społecznemu wewnętrzne polityki i programy klimatyczne, aby przyspieszyć wdrożenie Porozumienia paryskiego.

2. Strony formułują, ogłaszają i utrzymują kolejne ambitne ustalone na poziomie krajowym wkłady, opracowują i wdrażają odpowiednie ambitne krajowe plany adaptacji, stosownie do przypadku, opracowują długoterminowe wizje niskoemisyjnego rozwoju odpornego na zmianę klimatu oraz inwestują w zdolności w zakresie łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej. Strony opracowują mechanizmy monitorowania, sprawozdawczości i weryfikacji oraz systemy oceny, aby śledzić postępy w działaniach w dziedzinie klimatu.

3. Strony opracowują długoterminowe strategie mające na celu redukcję emisji pochodzących z sektora transportu (drogowego, lotniczego i morskiego). Strony propagują inteligentną mobilność miejską oraz wspierają wdrażanie podejść politycznych oraz pozytywnych zachęt do redukcji emisji pochodzących z niezrównoważonego gospodarowania gruntami, wylesiania i degradacji lasów. Strony angażują się w propagowanie energii ze źródeł odnawialnych i efektywności energetycznej oraz zachęcają państwa do transformacji energetycznej. Strony stopniowo wycofują nieefektywne dopłaty do paliw kopalnych, które zachęcają do rozrzutnej konsumpcji, oraz minimalizują ewentualne niekorzystne skutki dla swojego rozwoju w sposób chroniący osoby ubogie i społeczności, na które ma to wpływ. Strony wzmacniają współpracę międzynarodową w celu zachowania i zwiększenia, stosownie do przypadku, pochłaniaczy i rezerwuarów gazów cieplarnianych.

4. Strony propagują ambitny cel dotyczący ograniczenia stosowania wodorofluorowęglowodorów w ramach Protokołu montrealskiego w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową, sporządzonego w Montrealu w dniu 16 września 1987 r., poprzez współpracę na rzecz wspierania ratyfikacji poprawki z Kigali do tego protokołu oraz pracują nad zapewnieniem szybkiego wdrożenia tej poprawki, aby osiągnąć ambitny cel dotyczący globalnego ograniczenia produkcji i konsumpcji wodorofluorowęglowodorów.

5. Strony uznają zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa wynikające ze zmiany klimatu i degradacji środowiska, w szczególności w sytuacjach kruchej stabilności oraz w państwach najbardziej wrażliwych, a także podejmują działania w odpowiedzi na to zagrożenie. Strony podejmują środki i współdziałają na rzecz wzmocnienia działań w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu i zwiększania odporności, aby zapewnić zapobieganie konfliktom poprzez systemy wczesnego ostrzegania, uwzględniając zagrożenia bezpieczeństwa związane z negatywnymi skutkami zmiany klimatu i czynnikami ryzyka środowiskowego, oraz wzmacniają powiązanie między wczesnym ostrzeganiem a wczesnym działaniem w różnych obszarach polityki, w tym poprzez oceny ryzyka i skutków.

6. Strony dążą do unikania, ograniczania i usuwania strat i szkód związanych z negatywnymi skutkami zmiany klimatu, w tym ekstremalnymi zdarzeniami meteorologicznymi i zjawiskami rozwijającymi się stopniowo, w ramach swoich działań wewnętrznych i międzynarodowych, oraz uznają w tym kontekście istotną rolę zrównoważonego rozwoju w zmniejszaniu ryzyka strat i szkód.

7. Strony podejmują działania w celu dostosowania przepływów finansowych na drodze do niskiego poziomu emisji gazów cieplarnianych i rozwoju odpornego na zmianę klimatu.

8. Strony dążą do zwiększenia wiedzy i zdolności w zakresie wariantów strategicznych i instrumentów oraz najlepszych praktyk, aby poprawić zasobooszczędność w trakcie całego cyklu życia zasobów i produktów naturalnych. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia naukowej i technicznej zdolności osób i instytucji do działań w dziedzinie klimatu oraz zarządzania środowiskowego i monitorowania środowiska na wszystkich właściwych szczeblach, ze szczególnym uwzględnieniem państw najbardziej wrażliwych. Strony propagują wykorzystywanie technologii kosmicznych i systemów informacyjnych.

9. Strony poprawiają koordynację na wszystkich szczeblach sprawowania rządów, aby zachęcać władze lokalne do podejmowania i realizacji ambitnych zobowiązań w dziedzinie energii i klimatu oraz umożliwiać im działania w tym zakresie. Strony wspierają synergie między administracją publiczną, organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i przedsiębiorstwami prywatnymi oraz wspierają udział sektora prywatnego w przechodzeniu na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu, w tym poprzez wspólne badania. Strony propagują istniejące inicjatywy, takie jak Światowe Porozumienie Burmistrzów w sprawie Klimatu i Energii, oraz wspierają wdrażanie ich planów działania.

Artykuł 52

Susza i pustynnienie

1. Strony zwalczają pustynnienie poprzez poprawę gospodarki gruntami, zwalczanie degradacji gruntów oraz zrównoważone gospodarowanie gruntami i wodą. Strony przyspieszają postępy w zakresie wdrażania krajowych planów działania i celów w zakresie neutralności degradacji gruntów Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zwalczania pustynnienia, sporządzonej w Paryżu w dniu 17 czerwca 1994 r., a także innych odpowiednich inicjatyw międzynarodowych i regionalnych, w tym inicjatywy Wielki Zielony Mur.

2. Strony współpracują w celu przygotowania się na wypadek sytuacji wyjątkowych spowodowanych suszą i reagowania na nie oraz pracują nad zwiększeniem odporności na degradację środowiska, pustynnienie, związane z nimi zagrożenia dla zdrowia i kryzysy humanitarne poprzez zajęcie się czynnikami powodującymi podatność na zagrożenia.

Artykuł 53

Odporność na klęski żywiołowe

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia odporności ludności, społeczeństw i infrastruktury na klęski żywiołowe, uwzględniając wpływ zmiany klimatu. Strony wspierają wymianę informacji i dobrych praktyk w zakresie wdrażania i monitorowania Ram z Sendai dotyczących ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych w latach 2015–2030 poprzez zintegrowane strategie krajowe i lokalne.

2. Strony propagują zarządzanie ryzykiem związanym z klęskami żywiołowymi, w tym kompleksową ocenę ryzyka, wdrażanie planów ograniczania ryzyka na wszystkich szczeblach, wzmacnianie powiązań między zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi a przystosowaniem się do zmiany klimatu oraz zbieranie i wykorzystywanie statystyk dotyczących klęsk żywiołowych oraz danych dotyczących strat spowodowanych klęskami żywiołowymi. Strony wspierają rozwój kultury zapobiegania ryzyku i ochrony finansowej, w tym poprzez odpowiednie i innowacyjne narzędzia, takie jak mechanizmy przeniesienia ryzyka.

3. Strony przygotowują się na wypadek sytuacji wyjątkowych spowodowanych ekstremalnymi zdarzeniami meteorologicznymi i klęskami żywiołowymi, takimi jak powodzie i podnoszący się poziom mórz i oceanów, erozja obszarów przybrzeżnych i zamulenie, oraz reagują na nie. Strony współpracują na rzecz oceny i łagodzenia skutków ekstremalnych zdarzeń meteorologicznych i klęsk żywiołowych.

4. Strony wzmacniają regionalną zdolność do reagowania na klęski żywiołowe i sytuacje wyjątkowe, w tym mechanizmy ochrony ludności, oraz zdolności społeczności i instytucji lokalnych, koncentrując się na najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych gospodarstwach domowych i grupach.

5. Strony wspierają wykorzystywanie technologii kosmicznych i systemów informacyjnych do poprawy środków zapobiegania, gotowości i reagowania oraz środków odbudowy.

TYTUŁ IV

Pokój i bezpieczeństwo

Artykuł 54

Strony wspierają współpracę i koordynację na szczeblu regionalnym, międzyregionalnym, kontynentalnym i globalnym w zakresie propagowania i utrzymywania pokoju i bezpieczeństwa w Afryce i Europie. Strony wspierają wspólne starania i mechanizmy mające na celu zapewnienie pokoju, zapobieganie terroryzmowi i brutalnemu ekstremizmowi oraz ich zwalczanie, przeciwdziałanie wszystkim formom przestępczości zorganizowanej i zagrożeniom dla bezpieczeństwa oraz wzmocnienie ochrony na morzu, uwzględniając złożoność wszystkich tych wyzwań oraz potrzebę wyeliminowania ich pierwotnych przyczyn. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zrównoważonego finansowania na potrzeby wszystkich działań w dziedzinie pokoju i bezpieczeństwa.

Artykuł 55

Współpraca regionalna i wielostronna

1. Strony rozwijają dialog i współpracę instytucjonalną w celu sprostania wyzwaniom związanym z pokojem i bezpieczeństwem. Strony zwiększają wsparcie na rzecz skuteczniejszego uruchomienia APSA, jak przewidziano w Agendzie 2063. Strony wspierają synergię pomiędzy APSA i AGA zgodnie z programem reform UA.
2. Strony wspierają starania UA i REC oraz mechanizmy regionalne i inne ustalenia dotyczące współpracy regionalnej w zakresie bezpieczeństwa na rzecz osiągnięcia pokojowych, integracyjnych i odpornych społeczeństw. Strony wzmacniają współpracę między UA, UE i ONZ oraz współpracę wielostronną z innymi właściwymi organizacjami międzynarodowymi i państwami trzecimi, stosownie do przypadku.
3. Strony propagują odpowiedzialność lokalną, włączenie społeczne, odporność i zrównoważoność wszystkich działań, współpracując z władzami krajowymi i lokalnymi, społecznościami i społeczeństwem obywatelskim.

Artykuł 56

Konflikty i kryzysy

1. Strony pracują nad zapewnieniem pokojowego rozwiązania wszystkich konfliktów międzypaństwowych i wewnątrzpaństwowych w Afryce. Strony wdrażają zintegrowane podejście do konfliktów i kryzysów zgodne z prawem międzynarodowym, praw człowieka i międzynarodowym prawem humanitarnym, pogłębiając swoją współpracę strategiczną oraz wzmacniając wspólne działania na wszystkich etapach cyklu konfliktu, począwszy od zapobiegania i wczesnego ostrzegania aż po trwałe budowanie pokoju dzięki mediacjom, zarządzaniu kryzysowemu i stabilizacji, a także reformie sektora bezpieczeństwa.
2. Strony wspierają inicjatywy i mechanizmy mające na celu zapobieganie konfliktom oraz unikanie zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa. Strony podejmują skoordynowane działania w celu wyeliminowania pierwotnych przyczyn konfliktów i kryzysów, przeciwdziałania zagrożeniom wynikającym z powstających i nasilających się konfliktów siłowych oraz zwiększenia wsparcia na rzecz inicjatyw dyplomatycznych, działań mediacyjnych i dialogu wielostronnego w celu rozwiązywania sporów i konfliktów za pomocą środków pokojowych. W tym celu Strony wspierają pełne uruchomienie kontynentalnego systemu wczesnego ostrzegania.
3. Strony współpracują w obszarach zarządzania kryzysowego i pokojowego rozwiązywania konfliktów, w tym poprzez współpracę między operacjami wspierania pokoju prowadzonymi przez stronę afrykańską, operacjami zarządzania kryzysowego UE oraz operacjami utrzymywania pokoju ONZ, w przypadku gdy operacje takie odbywają się w tej samej strefie.
4. Strony współpracują w zakresie stabilizacji sytuacji po zakończeniu konfliktów, konsolidują i wspierają wdrażanie procesów rozwiązywania kryzysów, towarzyszą procesom konstytucyjnym i wyborczym oraz propagują sprawiedliwość okresu przejściowego, procesy pojednawcze i środki reintegracji ofiar konfliktów zbrojnych i wojen. Strony wspierają rekultywację i odbudowę obszarów zniszczonych przez wojnę.

5. Strony propagują programy działań na rzecz kobiet, pokoju i bezpieczeństwa oraz na rzecz młodzieży, pokoju i bezpieczeństwa, a także wzmacniają aktywną rolę kobiet i młodzieży w działaniach na rzecz pokoju i bezpieczeństwa, od wczesnego ostrzegania, mediacji i rozwiązywania konfliktów po budowanie i utrzymywanie pokoju, zgodnie z odpowiednimi rezolucjami Rady Bezpieczeństwa ONZ (zwanej dalej „RB ONZ”), w szczególności rezolucjami RB ONZ nr 1325 (2000) i nr 2250 (2015), a także z polityką i decyzjami UA i UE.

Artykuł 57

Terroryzm, brutalny ekstremizm i radykalizacja

1. Strony zapobiegają wszystkim formom terroryzmu i zwalczają je, eliminując te czynniki, które mogą tworzyć otoczenie sprzyjające brutalnemu ekstremizmowi i radykalizacji postaw, w tym poprzez wspieranie tolerancji religijnej i dialogu międzywyznaniowego, a także reagując na wyzwania wynikające z powiązań między terroryzmem a transgraniczną przestępczością zorganizowaną, przy pełnym poszanowaniu praworządności i prawa międzynarodowego, w tym praw człowieka, prawa uchodźczego i międzynarodowego prawa humanitarnego.

2. Strony zwiększają współpracę, aby umożliwić jednostkom i społecznościom zapobieganie aktom terroryzmu, brutalnego ekstremizmu i radykalizacji oraz zwiększenie odporności na te zjawiska. Strony dokładają starań, aby zaangażować wszystkie właściwezainteresowane strony, w tym młodzież, przywódców religijnych i społeczeństwo obywatelskie, we współpracę na rzecz upowszechniania wzajemnego zrozumienia, różnorodności i dialogu międzyreligijnego, określenia interwencji dostosowanych do potrzeb oraz przeciwdziałania rekrutacji, radykalizacji i nawoływaniu do popełniania aktów terrorystycznych w internecie i poza nim. Strony współpracują nad zwiększeniem wsparcia dla ofiar terroryzmu.

3. Strony współpracują na rzecz wdrożenia wszystkich odpowiednich rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ, w tym rezolucji RB ONZ nr 2396 (2017) i nr 2462 (2019), oraz Zgromadzenia Ogólnego ONZ, a także konwencji i instrumentów międzynarodowych, w tym globalnej strategii zwalczania terroryzmu ONZ oraz Planu działań ONZ w kwestii zapobiegania brutalnemu ekstremizmowi.

4. Strony intensyfikują starania na rzecz wymiany informacji i wiedzy specjalistycznej w zakresie grup terrorystycznych i ich siatek wsparcia, z pełnym poszanowaniem praworządności i prawa międzynarodowego praw człowieka. Strony wspierają inicjatywy na rzecz współpracy w zakresie ścigania przestępstw oraz wzmacniają zdolność do zwalczania terroryzmu w sposób zapewniający poszanowanie praw człowieka, w tym poprzez szkolenia i profesjonalizację sił bezpieczeństwa. Strony współpracują na rzecz przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu poprzez identyfikację, wykrywanie, konfiskatę i zabezpieczanie lub zajmowanie wszelkich środków finansowych i wszelkich innych aktywów wykorzystywanych lub przeznaczonych do popełnienia aktu terrorystycznego.

5. Strony zapobiegają nabywaniu broni masowego rażenia przez sprawców aktów terroryzmu, brutalnego ekstremizmu i radykalizacji.

Artykuł 58

Przestępczość zorganizowana

1. Strony zwalczają wszystkie formy przestępczości zorganizowanej, w szczególności handel ludźmi oraz nielegalny handel bronią strzelecką i lekką, niedozwolonymi środkami odurzającymi, materiałami niebezpiecznymi, dobrami kultury oraz dziką fauną i florą, a także przestępstwa przeciwko środowisku, poprzez lepsze zarządzanie kontrolą graniczną, gromadzenie i udostępnianie informacji i danych oraz wymianę wiedzy specjalistycznej i pomocy technicznej. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami ją uzupełniającymi.

2. Strony w odpowiedni sposób zwalczają handel ludźmi zgodnie ze standardami określonymi w Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi. Strony zapobiegają handlowi ludźmi poprzez wzmocnienie współpracy w zakresie ścigania przestępstw i współpracy sądowej, aby przeciwdziałać bezkarności wszystkich sprawców zaangażowanych w łańcuch handlu ludźmi oraz poprzez ograniczanie popytu na wszystkie formy wyzysku. Strony zapewniają odpowiednią ochronę ofiar, uwzględniając specyfikę tego przestępstwa związaną z płcią z uwagi na fakt, że proceder ten jest w nieproporcjonalnie dużym stopniu ukierunkowany na kobiety i dziewczęta oraz głównie w celu wykorzystywania seksualnego.

3. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki mające na celu zapobieganie przemytowi migrantów i zwalczanie go poprzez wzmocnienie współpracy organów ścigania i współpracy sądowej w postępowaniach oraz w ściganiu przemytu migrantów i powiązanych przestępstw zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami ją uzupełniającymi, w tym Protokołem przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną.

4. Strony wzmacniają współpracę na rzecz zapobiegania wykorzystywaniu ich instytucji finansowych oraz określonych niefinansowych przedsiębiorstw i zawodów do finansowania terroryzmu i prania pieniędzy z działalności przestępczej, w tym do celów korupcji, oraz na rzecz zwalczania takiego wykorzystywania. Strony wymieniają informacje oraz wprowadzają odpowiednie środki w celu zwalczania prania pieniędzy i finansowania terroryzmu, aby zapewnić pełne i skuteczne wdrożenie zaleceń Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy. Strony wspierają ustanowienie przepisów krajowych dotyczących odzyskiwania mienia oraz krajowych organów ds. odzyskiwania mienia, a także konfiskatę mienia pochodzącego z działalności przestępczej i wykorzystanie go na cele pożytku publicznego, rozszerzenie odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw i pośredników oraz zapewnienie przerwania nielegalnych przepływów finansowych, a tym samym pozbawienie przestępców zysków.

5. Strony wprowadzają przepisy oraz opracowują inicjatywy mające na celu zwalczanie przestępczości, w tym przestępczości i przemocy w miastach. Strony propagują kontrolę broni palnej, aby zapobiegać negatywnemu wpływowi, jaki przemoc zbrojna wywiera na społeczeństwo ogółem i na ludzi, oraz aby ograniczać ten wpływ, a także tworzyć bezpieczne środowisko dla zrównoważonego rozwoju. Strony zwalczają wszystkie formy przemocy oraz wspierają ofiary przemocy.

Artykuł 59

Broń strzelecka i lekka

1. Strony wspierają skuteczne wdrażanie Traktatu o handlu bronią oraz Protokołu ONZ przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i obrotowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją. Strony wspierają plan działania na rzecz wdrażania strategii Unii Afrykańskiej w sprawie kontroli nielegalnego rozprzestrzeniania, obrotu i handlu bronią strzelecką i lekką oraz Program działania ONZ na rzecz zapobiegania nielegalnemu handlowi bronią strzelecką i lekką, zwalczania i eliminowania go we wszystkich aspektach.

2. Strony współpracują na rzecz zwalczania nielegalnego rozprzestrzeniania broni strzeleckiej i lekkiej, która jest wykorzystywana do podtrzymywania konfliktów zbrojnych i terroryzmu oraz stanowi pożywkę dla przestępstw z użyciem broni, takich jak kradzieże bydła i kłusownictwo, oraz nielegalnego handlu nią, w tym poprzez lepsze zarządzanie zapasami, niszczenie nadwyżek broni i amunicji, oznakowanie, rejestrację i śledzenie broni oraz kontrolę wywozu i przywozu.

Artykuł 60

Cyberbezpieczeństwo i cyberprzestępczość

1. Strony dążą do opracowania i wdrożenia przepisów i środków mających na celu utrzymanie otwartego, wolnego, bezpiecznego, stabilnego, dostępnego i pokojowego środowiska technologii informacyjno-komunikacyjnych. Strony pracują nad wspieraniem rozwoju i wdrażania, w ramach ONZ, uznanych na szczeblu międzynarodowym norm odpowiedzialnego zachowania w cyberprzestrzeni w pełnej zgodności z międzynarodowymi zobowiązaniami w zakresie praw człowieka.

2. Strony współpracują na rzecz zapobiegania cyberprzestępczości i dystrybucji nielegalnych treści w internecie oraz zwalczania tych zjawisk. Strony wymieniają się informacjami na temat edukacji i szkolenia osób prowadzących postępowania w sprawie cyberprzestępstw, na temat prowadzenia takich postępowań oraz w dziedzinie kryminalistyki cyfrowej, zapewniając jednocześnie wysoki poziom ochrony danych. Strony propagują kulturę cyberbezpieczeństwa oraz współpracują na rzecz zapobiegania cyberprzestępczości i jej zwalczania, w oparciu o obowiązujące normy i standardy międzynarodowe, w tym te zawarte w budapeszteńskiej Konwencji o cyberprzestępczości oraz Konwencji UA o cyberbezpieczeństwie i ochronie danych osobowych.

Artykuł 61

Niedozwolone środki odurzające

1. Strony wzmacniają wyważone, zintegrowane i oparte na dowodach podejście w ramach swoich polityk w dziedzinie narkotyków. Strony dokładają starań, aby zapobiegać uprawie i produkcji niedozwolonych środków odurzających i substancji psychoaktywnych oraz handlowi nimi, a także zwalczać te działania, w tym poprzez przyjęcie skuteczniejszych środków zapobiegania przestępstwom związanym z narkotykami oraz ścigania przestępstw zgodnie z mającymi zastosowanie międzynarodowymi zobowiązaniami w zakresie praw człowieka.
2. Strony intensyfikują i przyspieszają starania na rzecz zmniejszenia popytu, angażują się w programy prewencyjne i edukacyjne oraz podejmują środki niezbędne do eliminowania zdrowotnych i społecznych skutków stosowania środków odurzających. Strony wspierają dialog z właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym ze społeczeństwem obywatelskim, społecznością naukową i środowiskiem akademickim, w celu skutecznego rozwiązywania problemów związanych z używaniem niedozwolonych środków odurzających.

Artykuł 62

Ochrona na morzu

1. Strony podejmują na szczeblu krajowym, regionalnym i kontynentalnym inicjatywy, które przyczyniają się do poprawy ochrony na morzu, w szczególności na Morzu Czerwonym, w Rogu Afryki, na Oceanie Indyjskim i w Zatoce Gwinejskiej. Strony wspierają współpracę między UA, UE i ONZ oraz z organizacjami regionalnymi i subregionalnymi, a także zachęcają do dążenia do komplementarności ich działań.
2. Strony współpracują na rzecz zwalczania wszelkiego rodzaju transgranicznej przestępczości zorganizowanej na morzu, w tym handlu ludźmi, nielegalnego handlu bronią strzelecką i lekką, niedozwolonymi środkami odurzającymi, dziką fauną i florą oraz przemytu migrantów. Strony powstrzymują i zwalczają akty piractwa i zbrojne napaści na statki, w tym kradzieże ropy naftowej i gazu, oraz zapobiegają im, w celu zapewnienia bezpiecznych i otwartych szlaków handlowych.
3. Strony intensyfikują wielostronne starania na rzecz skutecznego reagowania na przestępstwa popełniane na pełnym morzu. Strony opracowują środki mające na celu zwiększenie zdolności ścigania przestępstw oraz odpowiedzialności państw nadbrzeżnych i organizacji regionalnych, a także wspierają regionalną koordynację i wymianę informacji w celu zwalczania zagrożeń na morzu i przeciwdziałania różnym formom przestępczości na morzu.
4. Strony opracowują i wzmacniają międzyregionalne mechanizmy wymiany informacji, a także propagują nadzór morski i morską orientację sytuacyjną oraz współpracę między strażami przybrzeżnymi i marynarkami wojennymi państw nadbrzeżnych.
5. Strony propagują i szanują wolność morza pełnego, wolność żeglugi oraz inne zasady, prawa i obowiązki określone w prawie międzynarodowym, propagując jednocześnie powszechne stosowanie UNCLOS, a także innych odpowiednich międzynarodowych instrumentów prawnych.

Artykuł 63

Współpraca w zakresie ścigania przestępstw

1. Strony rozwijają dialog i współpracę w zakresie ścigania przestępstw, w tym poprzez współpracę strategiczną między organami UA takimi jak AFRIPOL a organami UE takimi jak Europol, w celu ułatwiania zapobiegania działalności transgranicznych zorganizowanych siatek przestępczych i terrorystycznych w regionie Afryki i w UE, wykrywania takiej działalności, prowadzenia postępowań w jej sprawie oraz ścigania.
2. Strony współpracują w obszarze usług poszukiwawczo-ratowniczych, a także w innych sytuacjach nadzwyczajnych, oraz zachęcają państwa do zawierania w tym kontekście umów dwustronnych.
3. Strony wzmacniają współpracę w zakresie zintegrowanego zarządzania granicami oraz usprawniają gromadzenie i udostępnianie informacji i danych.

4. Strony postanawiają dążyć do zwiększenia zdolności policji, w tym poprzez ukierunkowane programy szkoleń dla funkcjonariuszy policji na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym, dostosowane do realiów kontekstu afrykańskiego.

TYTUŁ V

Prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów

Artykuł 64

Strony wspierają odporne, zrównoważone i integracyjne społeczeństwa oparte na odpowiedzialnych, skutecznych i przejrzystych instytucjach i procesach decyzyjnych na wszystkich szczeblach, w których prawa człowieka, podstawowe wolności, praworządność i zasady demokracji są przestrzegane, propagowane i realizowane. Strony pracują nad przyspieszeniem postępów w osiąganiu równości płci. Strony zapewniają jednostkom i społeczeństwu obywatelskiemu otwartą przestrzeń sprzyjającą im oraz umożliwiającą im wyrażanie własnych aspiracji, obaw i opinii lub wnoszenie wkładu we wszystkie kwestie polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne, przyczyniając się do zwiększania zaufania do instytucji publicznych.

Artykuł 65

Prawa człowieka

1. Strony wprowadzają i wdrażają przepisy, które przyczyniają się do ochrony, propagowania i przestrzegania praw człowieka, niezależnie od tego, czy są to prawa obywatelskie, polityczne, gospodarcze, społeczne czy kulturowe. Strony wspierają ratyfikację, wprowadzenie do prawa wewnętrznego oraz wdrażanie Afrykańskiej karty praw człowieka i ludów, a także instrumentów AGA.
2. Strony w pełni stosują zasadę niedyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny, w tym ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub społeczne, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne poglądy, niepełnosprawność, wiek lub inny status, jednocześnie traktując priorytetowo przyjęcie kompleksowych przepisów dotyczących równości i niedyskryminacji. Strony podejmują działania na rzecz zapewnienia pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka przez kobiety i dziewczęta oraz wzmocnienia ich pozycji, w tym poprzez zachęcanie do podpisania, i ratyfikacji – tam, gdzie jest to nadal potrzebne – oraz wdrożenia Protokołu z Maputo. Strony podejmują wszelkie starania na rzecz propagowania i ochrony praw dziecka, w tym poprzez zachęcanie do podpisania, i ratyfikacji – tam, gdzie jest to nadal potrzebne – oraz wdrożenia Afrykańskiej Karty Praw i Dobra Dziecka. Strony przyjmują środki mające na celu wspieranie pełnego korzystania z praw człowieka przez osoby należące do mniejszości, osoby z niepełnosprawnościami i osoby z albinizmem, a także ludność rdzenną, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP).
3. Strony skutecznie zwalczają bezkarność, zapewniając praworządność oraz niezależne, bezstronne i skuteczne funkcjonowanie systemu wymiaru sprawiedliwości. Strony gwarantują ofiarom i ocalałym prawo do odpowiedniego, skutecznego i szybkiego zadośćuczynienia.
4. Strony wspierają afrykański system ochrony praw człowieka, w szczególności Afrykańską Komisję Praw Człowieka i Ludów oraz Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów, w udzielaniu państwom afrykańskim pomocy w wypełnianiu zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego praw człowieka. Strony przestrzegają integralności i niezależności tych organów oraz chronią tę integralność i niezależność, a także zapewniają, aby wszystkie państwa Afryki przestrzegały orzeczeń Afrykańskiego Trybunału Praw Człowieka i Ludów.
5. Strony wzmacniają zdolności społeczeństwa obywatelskiego oraz chronią obrońców praw człowieka działających na szczeblu krajowym, regionalnym i kontynentalnym. Strony współpracują na rzecz podnoszenia świadomości w zakresie praw człowieka, w tym poprzez współpracę z krajowymi instytucjami praw człowieka, systemami edukacji i mediami.

Artykuł 66

Równość płci

1. Strony zapewniają równość wobec prawa oraz równy dostęp do wymiaru sprawiedliwości, ochrony i korzyści wynikających z prawa dla wszystkich. Strony podejmują środki mające na celu zapewnienie, poprawę i rozszerzenie równego uczestnictwa i równych możliwości we wszystkich sferach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zapewniają systematyczne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki i programów.

2. Strony współpracują na rzecz zapobiegania wszystkim formom przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć, dyskryminacji i molestowania, a także przemocy domowej, oraz zwalczają je, a także zwalczają handel ludźmi. Strony podejmują wszystkie środki niezbędne do zorganizowania skoordynowanych działań na rzecz położenia kresu dziecięcym, wczesnym i przymusowym małżeństwom, okaleczaniu żeńskich narządów płciowych oraz innym szkodliwym praktykom dyskryminującym kobiety i dziewczęta. Strony zapewniają wsparcie ofiarom i ocalałym z wszystkich form przemocy. Strony zobowiązują się do pełnego, skutecznego i niedyskryminującego wdrożenia Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 1979 r., oraz protokołu fakultatywnego do tej konwencji.

3. Strony zapewniają przestrzeganie i propagowanie praw socjalnych kobiet i dziewcząt, w szczególności poprzez usunięcie wszystkich barier w obszarze edukacji o wysokiej jakości i zdrowia oraz wyeliminowanie różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn. Strony wzmacniają prawa gospodarcze kobiet i dziewcząt.

4. Strony zapewniają, aby w obowiązujących przepisach przewidziane było prawo kobiet i dziewcząt do pełnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia publicznego oraz aby przepisy te tworzyły warunki i możliwości zajmowania przez kobiety równorzędnych stanowisk, w tym w zakresie przywództwa politycznego i podejmowania decyzji. Strony wzmacniają rolę kobiet oraz zwiększają ich udział na wszystkich szczeblach w obszarach pokoju i bezpieczeństwa, a także zapobiegania konfliktom, przemocy i ekstremizmowi oraz rozwiązywania tych problemów.

Artykuł 67

Demokracja

1. Strony propagują i wzmacniają uniwersalne wartości i zasady demokracji. Strony chronią podział władzy, wspierają pluralizm polityczny oraz wzmacniają przejrzystość procesów demokratycznych, uczestnictwo w nich i zaufanie do nich, a także zaufanie między przywódcami politycznymi a społeczeństwami, w tym poprzez wspieranie ratyfikacji i wdrażania Afrykańskiej karty na rzecz demokracji, wyborów i dobrych rządów.

2. Strony zapewniają uczciwość procesów wyborczych poprzez zagwarantowanie sprzyjających włączeniu społecznemu, przejrzystych i wiarygodnych wyborów zgodnie z ustalonymi cyklami wyborczymi i postanowieniami konstytucyjnymi, przy należyтым poszanowaniu suwerenności. Strony propagują międzynarodowe i regionalne standardy i najlepsze praktyki w zakresie organizacji wyborów, a także wzmacniają niezależne i bezstronne komisje wyborcze, zapewniając równe możliwości wszystkim partiom politycznym i kandydatom. Strony usprawniają współpracę w zakresie obserwacji wyborów, w tym – w stosownych przypadkach – działania następcze w związku z zaleceniami dotyczącymi obserwacji wyborów, a także wzmacniają współpracę z UA i REC. Strony wzmacniają krajowe mechanizmy szybkiego rozstrzygania sporów związanych z wyborami.

3. Strony wzmacniają zdolności wybranych parlamentów do pełnienia funkcji ustawodawczych, budżetowych i nadzorczych, z poszanowaniem prerogatyw wszystkich członków.

4. Strony wprowadzają wewnętrzne przepisy ustawowe i wykonawcze przewidujące różne szczeble instytucji rządowych posiadające mandat do wykonywania swoich kompetencji zgodnie z przekazanymi uprawnieniami. Strony wzmacniają administrację lokalną oraz decentralizują władzę na rzecz demokratycznie wybranych władz lokalnych zgodnie z przepisami prawa krajowego.

5. Strony wspierają integracyjne i pluralistyczne społeczeństwa. Strony usuwają wszelkie ograniczenia wolności zrzeszania się, wolności wypowiedzi i wolności pokojowego zgromadzania się. Strony zachowują i poszerzają przestrzeń sprzyjającą społeczeństwu obywatelskiemu w zakresie rzecznictwa i kształtowania polityki, a także zapewniania wolnych i niezależnych mediów, aby umożliwić domaganie się od rządów najwyższego poziomu przejrzystości i odpowiedzialności w zarządzaniu sprawami publicznymi. Strony wspierają konstruktywne relacje państwo–obywatel oraz podnoszą świadomość w zakresie zasad demokracji i praw człowieka, w tym poprzez systemy edukacji i mediów.

Artykuł 68

Praworządność i wymiar sprawiedliwości

1. Strony współpracują w zakresie konsolidacji praworządności oraz wzmacniania instytucji na wszystkich szczeblach sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Strony przestrzegają niezależności sądów i dążą do zapewnienia niezależnego, bezstronnego i skutecznego funkcjonowania systemu wymiaru sprawiedliwości oraz do poprawy skutecznego i sprawliwego dostępu obywateli do wymiaru sprawiedliwości i pomocy prawnej.

2. Strony zapobiegają wszystkim formom tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania przez podmioty państwowe i niepaństwowe we wszystkich kontekstach, w tym w kontekście terroryzmu, zarządzania kryzysowego i migracji, oraz potępiają i eliminują je, wspierając ratyfikację i skuteczne wdrażanie Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 10 grudnia 1984 r., oraz protokołu fakultatywnego do tej konwencji.

3. Strony zapewniają, aby naruszenia i nadużycia prawa międzynarodowego praw człowieka oraz naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, w tym zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciw ludzkości i ludobójstwo, a także rekrutacja dzieci-żołnierzy oraz przemoc seksualna i przemoc ze względu na płeć oraz ze względu na tożsamość, były należycie badane w ramach postępowań i ścigane. Strony wzmacniają przepisy wewnętrzne i systemy sądowe, w tym poprzez skuteczną współpracę międzypaństwową i wzajemną pomoc prawną dla państw, które chcą wewnętrznie ścigać najpoważniejsze zbrodnie międzynarodowe.

4. Strony ułatwiają reformy wymiaru sprawiedliwości, zapewniając unowocześnione, przejrzyste i skuteczne systemy i procedury sądowe, zapewniając odpowiednie szkolenia i poprawiając dostęp do przepisów, orzecznictwa i innych informacji prawnych, modernizując systemy penitencjarne i maksymalizując ich rolę resocjalizacyjną oraz przeciwdziałając naruszeniom praw człowieka przez siły bezpieczeństwa.

Artykuł 69

Dobre rządy

1. Strony wspierają starania na rzecz konsolidacji dobrych rządów poprzez propagowanie kultury demokratycznej i praktyk demokratycznych, tworzenie i wzmacnianie odpowiedzialnych, przejrzystych i reagujących instytucji rządowych na wszystkich szczeblach oraz propagowanie pluralizmu politycznego, przejrzystości i tolerancji. Strony wspierają pełne wdrożenie instrumentów AGA oraz zachęcają do skutecznej koordynacji i harmonizacji polityk publicznych państw afrykańskich.

2. Strony wzmacniają zdolności rządów na wszystkich szczeblach do świadczenia wysokiej jakości usług publicznych, zapewniania skutecznej, przejrzystej, odpowiedzialnej i sprzyjającej włączeniu społecznemu administracji publicznej, propagowania bezstronności i skuteczności organów ścigania oraz wspierania aktywności obywatelskiej i dostępu do informacji publicznych.

3. Strony wspierają wykorzystywanie technologii cyfrowych oraz przyspieszają wdrożenie przyjaznych dla użytkownika i uproszczonych rozwiązań w zakresie e-rządzenia jako środka poprawiającego dostęp do informacji publicznych i usług publicznych oraz ich dostępność, a także zwiększającego przejrzystość i odpowiedzialność, jednocześnie zapobiegającego nadużyciom oraz wspierającego i chroniącego prawa człowieka i podstawowe wolności.

Artykuł 70

Administracja publiczna, statystyki i dane osobowe

1. Strony rozbudowują zdolności w zakresie opracowywania i wdrażania polityki, rozwijają profesjonalną i sprawną służbę cywilną, poprawiają mechanizmy legislacyjne i mechanizmy sprawowania rządów oraz wzmacniają zdolność rządów do świadczenia wysokiej jakości usług publicznych.

2. Strony zapewniają bezstronność, sprawiedliwość, sprawiedliwość proceduralną i ciągłość świadczenia usług publicznych oraz wspierają instytucje, które są odpowiedzialne, sprzyjające włączeniu społecznemu i przejrzyste w odniesieniu do świadczenia skutecznych i efektywnych usług publicznych, w tym poprzez propagowanie Afrykańskiej karty wartości i zasad w służbie cywilnej i administracji.

3. Strony wspierają tworzenie i przechowywanie danych i informacji statystycznych oraz zarządzanie nimi i rozpowszechnianie ich na szczeblu krajowym, regionalnym i kontynentalnym, w tym poprzez propagowanie Afrykańskiej karty w sprawie statystyk jako ram polityki rozwoju statystyki w Afryce. Strony opracowują solidne, bezpieczne i sprzyjające włączeniu społecznemu systemy identyfikacji w celu zapewnienia każdemu obywatelowi tożsamości prawnej, w tym poprzez wzmocnienie systemu ewidencji i ruchu naturalnego ludności.

4. Strony zapewniają wysoki poziom ochrony prawa każdej osoby fizycznej do prywatności w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych, zgodnie z obowiązującymi normami wielostronnymi oraz międzynarodowymi instrumentami i praktykami prawnymi. Strony dążą do utrzymania silnych systemów ochrony danych oraz do zapewnienia ich skutecznego egzekwowania dzięki działalności niezależnych organów nadzorczych.

Artykuł 71

Korupcja

1. Strony ustanawiają i wzmacniają przepisy, instytucje i inne środki mające na celu zapobieganie korupcji we wszystkich jej formach, nadużyciom finansowym, finansowym przestępstwu korporacyjnemu i przestępstwu powiązanym w sektorze publicznym i prywatnym oraz ich zwalczanie, w tym poprzez wdrażanie i propagowanie odpowiednich norm i instrumentów międzynarodowych, w szczególności Konwencji ONZ przeciwko korupcji, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 31 października 2003 r. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki niezbędne do zapobiegania korupcji oraz do zapewnienia skutecznego egzekwowania przepisów antykorupcyjnych, prowadzenia bezstronnych postępowań i bezstronnego ścigania, a także stosowania skutecznych, proporcjonalnych i odstraszających sankcji i kar za korupcję i przestępstwa związane z korupcją. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki mające na celu zapewnienie skutecznej ochrony przed ewentualnymi działaniami odwetowymi, w tym w kontekście związanym z pracą, oraz przed zastraszaniem osób zgłaszających przypadki korupcji i przestępstw powiązanych oraz świadków składających zeznania w sprawie takich przestępstw, w tym ochronę ich tożsamości.

2. Strony przyjmują środki ustawodawcze w celu umożliwienia zabezpieczenia i zajęcia korzyści pochodzących z czynów korupcyjnych i przestępstw powiązanych oraz narzędzi służących do popełnienia takich czynów lub przestępstw powiązanych lub innych składników majątku, których wartość odpowiada wartości takich korzyści i narzędzi. Strony współpracują na rzecz odzyskiwania takich korzyści i narzędzi oraz zwracania ich poprzednim prawowitym właścicielom w kraju pochodzenia, zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko korupcji. Strony przyjmują środki ustawodawcze i inne środki w celu zwalczania prania dochodów z korupcji.

3. Strony zapewniają przejrzystość i odpowiedzialność w zarządzaniu zasobami publicznymi, w tym odzyskanymi i zwróconymi środkami. Strony zachęcają do podejmowania działań wspierających wartości kultury przejrzystości, uczciwości i legalności oraz zmieniających stosunek społeczeństwa do praktyk korupcyjnych. Strony wzmacniają zdolności i wiedzę fachową administracji publicznej w zakresie walki z korupcją. Strony wspierają powoływanie wyspecjalizowanych organów w dziedzinie walki z korupcją.

4. Strony współpracują przy prowadzeniu postępowań w sprawie czynów korupcyjnych i przestępstw powiązanych, w tym tych popełnionych w ramach międzynarodowych transakcji handlowych.

Artykuł 72

Zarządzanie finansami

1. Strony propagują należyte zarządzanie finansami publicznymi, w tym skuteczną i przejrzystą mobilizację zasobów wewnętrznych, zarządzanie budżetem i korzystanie z dochodów publicznych zgodnie z zasadami Inicjatywy podatkowej z Addis Abeby. Strony propagują zrównoważone zarządzanie długiem publicznym, zrównoważone systemy zamówień oraz wsparcie dla krajowych organów nadzoru.

2. Strony usprawniają zarządzanie zasobami naturalnymi i zarządzanie dochodami z nich, umożliwiając wspólnotom i społeczeństwom rozwijanie się dzięki korzystaniu z nich, w tym poprzez realizację założeń Inicjatywy przejrzystości w branżach wydobywczych oraz procesu Kimberley.

3. Strony zwalczają oszustwa podatkowe, uchylanie się od opodatkowania, unikanie opodatkowania i nielegalne przepływy finansowe oraz usprawniają odzyskiwanie mienia. Strony pracują nad zapewnieniem skutecznych, efektywnych, pewnych, przejrzystych i sprawiedliwych systemów podatkowych.

4. Strony podejmują konkretne środki, w tym poprzez wprowadzenie przepisów, oraz wzmacniają odpowiednie instytucje i mechanizmy w celu wdrożenia zasad dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych.

TYTUŁ VI

Migracja i mobilność

Artykuł 73

Strony przyjmują kompleksowe i wyważone podejście do kwestii migracji. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do ochrony praw człowieka wszystkich uchodźców i migrantów oraz podchodzą do migracji w duchu solidarności, rzeczywistego partnerstwa i współodpowiedzialności, oraz zgodnie ze swoimi własnymi kompetencjami, a także z pełnym poszanowaniem prawa międzynarodowego, w tym prawa międzynarodowego praw człowieka. Strony przyznają, że interesy afrykańskie i europejskie w zakresie migracji są ze sobą powiązane oraz że dobrze zarządzane migracja i mobilność mogą być źródłem dobrobytu, innowacji i zrównoważonego rozwoju. Strony podejmują dialog i współpracę we wszystkich aspektach związanych z legalną migracją i migracją nieuregulowaną, w tym poprzez wprowadzanie konkretnych środków w zakresie legalnej migracji, ograniczanie migracji nieuregulowanej oraz zajęcie się jej pierwotnymi przyczynami, zapobieganie przemytowi migrantów i zwalczanie go, zwalczanie handlu ludźmi, ratowanie życia i zapewnianie ochrony, wzmacnianie zaangażowania diaspory i jej inwestycji na rzecz zrównoważonego rozwoju, maksymalizację oddziaływania przekazów pieniężnych, wzmocnienie współpracy w zakresie powrotów, readmisji i trwałej reintegracji osób powracających, a także zwracanie szczególnej uwagi na osoby w szczególnie trudnej sytuacji, takie jak kobiety, dzieci i małoletni bez opieki, oraz na ich szczególne potrzeby. Strony postanawiają współpracować w zakresie stosowania podejścia opartego na zintegrowanym zarządzaniu granicami, aby ułatwić legalny przepływ osób przez granice oraz ograniczać migrację nieuregulowaną. Strony pogłębiają współpracę i dialog w oparciu o istniejące inicjatywy, w szczególności działania podejmowane w następstwie Planu działania z Valletty, procesów rabackiego i chartumskiego oraz dialogu międzykontynentalnego UA–UE w kwestiach migracji i mobilności. Strony zachęcają do współpracy trójstronnej między państwami Afryki Subsaharyjskiej, państwami śródziemnomorskimi i państwami europejskimi w kwestiach związanych z migracją. Strony wspierają dialog w ramach rozwiązywania wszelkich kwestii związanych z migracją oraz współpracują na rzecz propagowania odpowiednich i właściwych strategii reagowania.

Artykuł 74

Legalna migracja i mobilność

1. Strony dążą do zwiększenia transferu wiedzy i dzielenia się wiedzą oraz wzmocnienia programów mobilności, które ułatwiają wymianę akademicką studentów, naukowców, pracowników akademickich i instytucji.
2. Strony starają się ułatwiać wizyty w celach związanych z działalnością gospodarczą i inwestycyjną.
3. Strony dążą do opracowania, zgodnie ze swoimi kompetencjami, sposobów skutecznego zarządzania migracją i mobilnością pracowników, w tym odpowiednich środków ochrony socjalnej oraz zwalczania wszystkich form wyzysku.
4. Strony współpracują na rzecz poprawy przejrzystości i porównywalności kwalifikacji, aby ułatwić ich uznawanie, a także ich akceptację na rynku pracy.
5. W stosownych przypadkach Strony prowadzą dialog w sprawie procedur dotyczących możliwości przenoszenia uprawnień emerytalnych legalnie przebywających migrantów.
6. Strony współpracują w zakresie kampanii podnoszących świadomość na temat legalnej migracji, aby migranci podejmowali świadome decyzje oraz aby informować ich o możliwościach w zakresie bezpiecznych i legalnych ścieżek migracji. Strony udostępniają również informacje o możliwościach zmiany statusu w swoich porządkach prawnych.
7. Strony pracują nad wdrożeniem przejrzystych i skutecznych wymogów dotyczących przyjmowania i pobytu do celów pracy, badań, nauki, szkolenia i wolontariatu, aby ułatwić migrację i mobilność cyrkulacyjną.
8. Strony ułatwiają migrantom dostęp do procedur łączenia rodzin, biorąc pod uwagę najlepszy interes dziecka.
9. Strony współpracują na rzecz poprawy i modernizacji cywilnych systemów rejestracji oraz wydawania biometrycznych dokumentów podróży opartych na specyfikacjach Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego, w tym poprzez podejmowanie starań na rzecz zwalczania oszustw dotyczących tożsamości i fałszowania dokumentów.

Artykuł 75

Mobilność wewnątrzafrykańska

1. Strony uznają znaczenie mobilności wewnątrzafrykańskiej oraz jej potencjalne znaczące korzyści w zakresie integracji regionalnej i zrównoważonego rozwoju państw przyjmujących i państw pochodzenia.
2. Strony zobowiązują się do dalszego wspierania współpracy wewnątrzafrykańskiej w zakresie zarządzania migracjami, z uwzględnieniem ram polityki migracyjnej UA dotyczących Afryki.

Artykuł 76

Diaspora, przekazy pieniężne i zrównoważony rozwój

1. Strony zachęcają diaspory do angażowania się w zrównoważony rozwój swoich państw pochodzenia oraz wspierają je w tym. Strony współpracują na rzecz propagowania i ułatwiania inwestycji dokonywanych przez przedstawicieli diaspory oraz zakładania przez nich przedsiębiorstw jako sposobów pobudzenia rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości lokalnej w państwach pochodzenia, a także transferu wiedzy, doświadczenia i technologii.
2. Strony dążą do znaczącego ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 %, w szczególności w krajach o niskim i średnim dochodzie, oraz do wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 % zgodnie z celami uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym, współpracują na rzecz zwiększenia liczby punktów dostępu do usług przekazów pieniężnych, w szczególności na obszarach wiejskich, wspierają włączenie finansowe, w tym poprzez innowacyjne instrumenty finansowe i nowe technologie, oraz ulepszają ramy regulacyjne służące zwiększeniu zaangażowania podmiotów nietradycyjnych.
3. Strony wspierają prace instytucji, które pomagają we wdrażaniu strategii i instrumentów służących wykorzystywaniu przekazów pieniężnych i inwestycji diaspory na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Artykuł 77

Migracja nieuregulowana, przemyt migrantów i handel ludźmi

1. Strony współpracują na rzecz wyeliminowania pierwotnych przyczyn migracji nieuregulowanej i przymusowych wysiedleń oraz opracowania odpowiednich odpowiedzi na nie. Strony współpracują na rzecz wspierania państw pochodzenia za pomocą odpowiednich strategii, w tym na rzecz wspierania wzrostu gospodarczego i zrównoważonego rozwoju.
2. Strony zobowiązują się do ograniczania migracji nieuregulowanej poprzez wzmocnioną współpracę w zakresie zintegrowanego zarządzania granicami, usprawnienia gromadzenia i wymiany informacji i danych oraz wspierania współpracy policyjnej i sądowej, ze szczególnym uwzględnieniem państw pochodzenia i tranzytu przepływów migracyjnych. Strony współpracują na rzecz rozwoju i utrzymania, w stosownych przypadkach, sieci łączności w celu wspierania nadzoru morskogo i ratowania życia na morzu.
3. Strony ustanawiają i wdrażają przepisy, wzmacniają instytucje i oraz zwiększają wspólne starania w celu zwalczania handlu ludźmi, w tym w celu ochrony ofiar tego procederu i udzielania im pomocy, a także zapobiegają przemytowi migrantów i zwalczają go zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami ją uzupełniającymi, w szczególności Protokołem przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną oraz Protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi.
4. Strony współpracują na rzecz monitorowania szlaków migracji nieuregulowanej, intensyfikacji starań na szczeblu krajowym, regionalnym i międzyregionalnym oraz zwiększenia wspólnych starań na rzecz likwidacji sieci przestępczych zajmujących się przemytem migrantów i handlem ludźmi. Strony współpracują w zakresie wymiany istotnych informacji i danych wywiadowczych dotyczących szlaków przemytu migrantów i handlu ludźmi oraz sieci przestępczych, w tym w odniesieniu do sposobów działania i transakcji finansowych, w celu poprawy zbierania danych oraz wzmocnienia strategii analizy i rozpowszechniania danych. Strony zapewniają skuteczne wdrożenie odpowiednich przepisów i środków przeciwnie tym, którzy wykorzystują migrantów o nieuregulowanym statusie. Strony intensyfikują starania w zakresie prowadzenia postępowań i ścigania karnego sprawców.

5. Strony wspierają kampanie uświadamiające na temat zagrożeń związanych z migracją nieuregulowaną, wykorzystując wszystkie dostępne środki na szczeblu regionalnym, krajowym i lokalnym zgodnie z odpowiednimi strategiami i programami.

Artykuł 78

Powroty, readmisja i reintegracja

1. Strony potwierdzają swoje prawo do zawracania nielegalnie przebywających migrantów oraz potwierdzają zobowiązanie prawne każdego państwa członkowskiego Unii Europejskiej i każdego członka OACPS do readmisji własnych obywateli nielegalnie przebywających na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, bezwarunkowo i bez jakichkolwiek dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3. W tym celu Strony współpracują w zakresie powrotów i readmisji oraz zapewniają pełną ochronę i poszanowanie praw i godności jednostek, w tym w ramach każdej procedury wszczynanej w celu zawrócenia nielegalnie przebywających migrantów do ich krajów pochodzenia.

2. Każde państwo członkowskie Unii Europejskiej akceptuje powrót i readmisję swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium członka OACPS na wniosek tego państwa i bez jakichkolwiek dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do osób nieposiadających ważnego dokumentu podróży.

Każdy członek OACPS akceptuje powrót i readmisję swoich obywateli nielegalnie przebywających na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej na wniosek tego państwa członkowskiego Unii Europejskiej i bez jakichkolwiek dodatkowych formalności innych niż weryfikacja przewidziana w ust. 3 w odniesieniu do osób nieposiadających ważnego dokumentu podróży.

W przypadku Unii Europejskiej zobowiązania określone w niniejszym ustępie stosuje się wyłącznie w odniesieniu do osób posiadających obywatelstwo państwa członkowskiego Unii Europejskiej. W odniesieniu do członków OACPS zobowiązania określone w niniejszym ustępie stosuje się wyłącznie w odniesieniu do osób, które uznawane są za obywateli tych państw zgodnie z ich odpowiednimi systemami prawnymi.

3. Państwa członkowskie Unii Europejskiej i członkowie OACPS bezzwłocznie rozpatrują wzajemnie składane wnioski o readmisję. Prowadzą procesy weryfikacji przy użyciu najbardziej odpowiednich i najbardziej skutecznych procedur identyfikacji w celu potwierdzenia obywatelstwa danej osoby oraz wydają odpowiednie dokumenty podróży do celów powrotu, jak określono w załączniku I. Żadne z postanowień tego załącznika nie uniemożliwia powrotu danej osoby na mocy innych formalnych lub nieformalnych uzgodnień między państwem, któremu przedłożono wniosek o readmisję a państwem składającym wniosek o readmisję.

4. Niezależnie od procedur przewidzianych w art. 101 ust. 5 części ogólnej niniejszej umowy, jeżeli jedna Strona uzna, że druga Strona nie dopełniła terminu, o którym mowa w załączniku I, zgodnie ze standardem 5.26 w rozdziale 5 załącznika 9 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, Strona ta odpowiednio powiadamia o tym drugą Stronę. Jeżeli ta druga Strona nadal nie wywiązuje się z tych zobowiązań, Strona powiadamiająca może podjąć proporcjonalne środki poczynawszy od 30 dni od powiadomienia.

5. Strony postanawiają monitorować realizację tych zobowiązań w ramach regularnego dialogu w ramach partnerstwa.

Artykuł 79

Ochrona i azyl

1. Strony zobowiązują się do zagwarantowania wysokiego poziomu ochrony i pomocy dla wysiedleńców, w tym uchodźców, osób ubiegających się o azyl i osób wewnętrznie przesiedlonych, w pełnej zgodności z prawem międzynarodowym, prawem międzynarodowym praw człowieka oraz, w stosownych przypadkach, międzynarodowym prawem uchodźczym i międzynarodowym prawem humanitarnym, w tym z podstawową zasadą non-refoulement.

2. Strony uznają, że obozy dla uchodźców powinny być wyjątkiem i w miarę możliwości środkiem tymczasowym w odpowiedzi na sytuację nadzwyczajną oraz że preferowanym rozwiązaniem powinna być trwała integracja uchodźców. Strony wzmacniają współpracę w celu ułatwienia trwałej integracji uchodźców w społecznościach przyjmujących i w krajach azylu. Strony wspierają wdrażanie ram działań na rzecz uchodźców ONZ.
 3. Strony zapewniają uchodźcom i osobom ubiegającym się o azyl możliwość korzystania z praw człowieka poprzez bezpieczny dostęp do podstawowych usług, zgodnie z zobowiązaniami międzynarodowymi.
 4. Strony zawsze zabezpieczają najlepszy interes dziecka oraz zapewniają wszystkim dzieciom-uchodźcom pełny dostęp do systemu edukacji w bezpiecznym środowisku edukacyjnym. Przy rozwiązywaniu problemów dzieci Strony stosują podejście uwzględniające aspekt płci oraz zapewniają, aby dzieci nie były uznawane za przestępców ze względu na to, że one same lub ich rodzice mają status uchodźcy, oraz aby nie stosowano wobec nich z tego względu środków karnych.
-

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU KARAIBÓW

CZĘŚĆ I

RAMY WSPÓŁPRACY

Rozdział 1

Charakter i zakres stosowania

Artykuł 1

Rzeczywiste partnerstwo

1. Do celów niniejszego protokołu „Strony” oznaczają odpowiednie Strony związane niniejszym protokołem zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
2. Stosunki między Stronami regulują postanowienia części ogólnej niniejszej umowy oraz postanowienia niniejszego protokołu, które wzajemnie się uzupełniają i wzmacniają, zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
3. Strony postanawiają wdrożyć niniejszy protokół, przy zachowaniu komplementarności obowiązków na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, w oparciu o zasady wzajemnego szacunku i odpowiedzialności, równości i współodpowiedzialności oraz poprzez angażowanie wszystkich właściwych zainteresowanych stron. Strony wdrażają niniejszy protokół w sposób wykorzystujący głębokie więzi polityczne, gospodarcze i kulturowe łączące Strony niniejszej umowy oraz wzmacniający te więzi.
4. Strony wspierają procesy integracji i współpracy regionalnej, intensyfikują starania na rzecz multilateralizmu i międzynarodowego porządku opartego na zasadach oraz opracowują i wdrażają wielowymiarowe i spójne polityki i środki służące rozwijaniu wszystkich wymiarów zrównoważonego rozwoju, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki i odpowiednie umowy międzynarodowe.

Artykuł 2

Priorytety strategiczne

1. Strony potwierdzają szeroki i wszechstronny charakter partnerstwa regionalnego z regionem Karaibów oraz postanawiają, że priorytetami strategicznymi niniejszego protokołu są między innymi:
 - a) wzmocnienie ich partnerstwa politycznego, opartego na regularnym i skutecznym dialogu oraz wspieraniu wspólnych interesów;
 - b) pogłębianie stosunków gospodarczych, wspieranie transformacji i dywersyfikacji oraz wspieranie zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu poprzez handel, inwestycje, rozwój sektora prywatnego i zrównoważone uprzemysłowienie;
 - c) poprawa zrównoważonego rozwoju środowiska i odporności na zmianę klimatu, dążenie do zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi oraz wzmocnienie zarządzania klęskami żywiołowymi;
 - d) budowanie sprzyjających włączeniu społecznemu, pokojowych i bezpiecznych społeczeństw, ze szczególnym naciskiem na postępy w zakresie praw człowieka, równości płci, sprawiedliwości i sprawowania rządów, w tym zarządzania finansowego, oraz bezpieczeństwa obywateli;

e) inwestowanie w rozwój społeczny, walka z ubóstwem i rosnącymi nierównościami, wykorzystywanie korzyści płynących z migracji, wykorzystywanie wiedzy, umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i inwestycji diaspory oraz zapewnianie, aby nikt nie pozostał w tyle.

2. Strony zwracają szczególną uwagę na Haiti jako jedyny kraj najsłabiej rozwinięty w regionie Karaibów, z myślą o eliminowaniu problemów strukturalnych tego państwa, wspierając jednocześnie konsolidację jego instytucji, poprawę sprawowania rządów oraz zmniejszanie ubóstwa i nierówności społecznych.

Artykuł 3

Multilateralizm i tworzenie sojuszy

1. Strony potwierdzają swoje zdecydowane zaangażowanie na rzecz multilateralizmu. Strony wzmacniają współpracę oraz, w stosownych przypadkach, ustalają wspólne stanowiska w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz innych organizacji i forów międzynarodowych i regionalnych.

2. Strony wzmacniają dialog i konsultacje w celu tworzenia strategicznych sojuszy w zakresie globalnych kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w tym zmiany klimatu, zarządzania oceanami, zrównoważonego rozwoju, rozwoju społecznego, praw człowieka oraz kwestii związanych z pokojem i bezpieczeństwem oraz zapobieganiem konfliktom i ich rozwiązywaniem. Strony współpracują na rzecz rozwiązywania problemów małych rozwijających się państw wyspiarskich w odpowiednich globalnych ramach polityki.

3. Strony zobowiązują się do podpisania lub ratyfikacji kluczowych odpowiednich i mających zastosowanie międzynarodowych umów i konwencji lub przystąpienia do nich, stosownie do przypadku, a także do ich wdrożenia.

Artykuł 4

Integracja i współpraca regionalna

1. Strony wspierają integrację i współpracę w regionie Karaibów jako ważny sposób osiągnięcia pokoju i dobrobytu, budowania zrównoważonych i odpornych gospodarek i społeczeństw oraz zwiększania konkurencyjności na rynkach międzynarodowych. Strony wspierają ustanawianie i wzmacnianie uzupełniających polityk wewnętrznych i zdolności, przyczyniając się w ten sposób do wspierania stabilności, spójności i dobrobytu w regionie Karaibów.

2. Strony postanawiają dążyć do powszechnego uznania Karaibów za strefę pokoju. Strony wspierają również zrównoważony rozwój Morza Karaibskiego w świetle jego roli jako czynnika wspomagającego integrację i współpracę regionalną w regionie Karaibów.

3. Strony wzmacniają współpracę z organizacjami integracji regionalnej oraz krajami i terytoriami, które mają te same wartości oraz są chętne i zdolne do wspierania realizacji wspólnych celów, a także przyczyniają się do gospodarczego, społecznego i politycznego rozwoju regionu Karaibów jako całości. W stosownych przypadkach Strony wspierają opracowanie podejść regionalnych do kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w tym wspólnie z szeroko rozumianym regionem Karaibów i Ameryki Łacińskiej.

Rozdział 2

Podmioty i procesy

Artykuł 5

Postanowienia instytucjonalne

1. W niniejszym protokole przewidziano następujące instytucje ustanowione na mocy niniejszego protokołu, których skład i funkcje określono w części ogólnej niniejszej umowy:

- a) Rada Ministrów Karaiby–UE;
- b) Wspólny Komitet Karaiby–UE;
- c) Zgromadzenie Parlamentarne Karaiby–UE.

2. Strony mogą zdecydować o zwoływaniu posiedzeń na szczeblu szefów państw lub rządów w celu nadania partnerstwu Karaiby–UE strategicznego kierunku politycznego oraz w celu sprawowania nadzoru.

Artykuł 6

Kraje i terytoria zamorskie oraz regiony najbardziej oddalone w regionie Karaibów

1. Strony wzmacniają ściśle i historyczne więzi gospodarcze, kulturowe i międzyludzkie między członkami OACPS regionu Karaibów a krajami i terytoriami zamorskimi stowarzyszonymi z UE oraz regionami najbardziej oddalonymi UE. Strony ułatwiają udział krajów i terytoriów zamorskich stowarzyszonych z UE oraz regionów najbardziej oddalonych UE w procesach integracji i współpracy regionalnej, a także – w stosownych przypadkach – w organizacjach regionalnych, w szczególności w dziedzinach takich jak handel, inwestycje i współpraca gospodarcza, rozwój sektora prywatnego, energia, konektywność i cyfryzacja, rozwój społeczny oraz zmiana klimatu, zrównoważony rozwój środowiska, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i turystyka.
2. Strony postanawiają przyznać krajom i terytoriom zamorskim w regionie Karaibów rolę obserwatorów we wspólnych instytucjach ustanowionych na mocy niniejszego protokołu.

Artykuł 7

Konsultacje z zainteresowanymi stronami

Strony ustanawiają i rozwijają mechanizmy konsultacji i dialogu ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym z władzami lokalnymi oraz przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, w celu informowania ich, doradzania im i konsultacji z nimi oraz w celu zbierania od nich informacji na potrzeby procesów politycznych i wdrażania niniejszego protokołu. Konsultacje i dialog prowadzone są w celu zapewniania informacji na potrzeby posiedzeń Rady Ministrów Karaiby–UE.

Artykuł 8

Wdrażanie i monitorowanie

1. Strony realizują swoje zobowiązania na najbardziej właściwym szczeblu, zgodnie ze swoimi ramami polityki. Strony opracowują i stosują środki mające na celu maksymalizację wpływu wdrożenia niniejszego protokołu oraz wzmacnianie zaangażowania wszystkich zainteresowanych stron.
2. Strony monitorują niniejszy protokół oraz dokonują jego przeglądu w celu zapewnienia, aby jego wdrożenie było w pełni zgodne z zasadą rzeczywistego partnerstwa i jego priorytetami strategicznymi. Strony mogą dokonywać regularnego przeglądu protokołu oraz, za obopólną zgodą, rozszerzać jego zakres stosowania, w szczególności na nowe obszary zaangażowania, zgodnie z procedurą określoną w art. 99 części ogólnej niniejszej umowy.

CZĘŚĆ II

KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I

Zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 9

Strony wspierają zrównoważony wzrost i rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu poprzez transformację i dywersyfikację gospodarczą, zwiększenie odporności gospodarczej, rozwijanie integracji i współpracy regionalnej, wzmacnianie stosunków gospodarczych i handlowych oraz usprawnianie przejścia ku pełnemu zatrudnieniu i godnej pracy dla wszystkich. Strony współpracują na rzecz ułatwienia większych przepływów handlowych i inwestycyjnych poprzez poprawę stabilności makroekonomicznej i finansowej oraz otoczenia biznesowego, na rzecz wspierania transformacji cyfrowej, przyspieszenia rozwoju sektora prywatnego i uprzemysłowienia oraz na rzecz wspierania gospodarek niskoemisyjnych i odpornych na zmianę klimatu, zapewniając, aby wszyscy ludzie korzystali z odblokowanych możliwości rynkowych. Strony przestrzegają praw człowieka i podstawowych norm pracy oraz chronią je, w tym w drodze dialogu społecznego, promują zrównoważony rozwój środowiska oraz wspierają wspólny dobrobyt. Strony postanawiają skoncentrować starania na kluczowych i powstających sektorach gospodarki, które mają efekt mnożnikowy w zakresie zrównoważonego wzrostu gospodarczego, tworzenia wartości dodanej i miejsc pracy oraz eliminacji ubóstwa.

Rozdział I

Ogólne ramy gospodarcze

Artykuł 10

Czynniki rozwoju gospodarczego

1. Strony poprawiają stabilność makroekonomiczną i finansową, wzmacniają zarządzanie finansami publicznymi oraz dążą do zdolności do obsługi długu publicznego. Strony wspierają integrację i współpracę gospodarczą w regionie Karaibów, aby umożliwić państwom korzystanie z głębszego włączenia do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości. Strony harmonizują i upraszczają przepisy i procesy dotyczące działalności gospodarczej, przyjmują racjonalną politykę konkurencji, w tym przejrzystość w kwestii dotacji publicznych, oraz zapewniają skuteczne i przewidywalne systemy podatkowe, w tym na poziomie wewnątrzregionalnym.
2. Strony tworzą wspierające otoczenie prawne, zwiększają skuteczność administracji publicznych i systemów sądowych, poprawiają klimat biznesowy poprzez reformę wymogów regulacyjnych, zwiększają dostęp do finansowania oraz zapewniają ochronę praw do użytkowania gruntów i praw własności oraz praw własności intelektualnej.
3. Strony wspierają polityki zwiększające znaczenie, efektywność i skuteczność rynków pracy oraz wspierają mobilność pracowników, w tym jej wymiar wewnątrzregionalny. Strony wspierają edukację o wysokiej jakości i rozwój umiejętności oraz rozwijają odpowiednie kształcenie i szkolenie techniczne i zawodowe. Strony zapewniają, aby postępy w zakresie kapitału ludzkiego były dostosowane do potrzeb i możliwości rynków pracy oraz aby były wzmacniane przez zaangażowanie sektora prywatnego.
4. Strony wspierają rozwój kluczowej infrastruktury, takiej jak infrastruktura energetyczna, transportowa, wodna i sanitarna, oraz łączności cyfrowej. Strony współpracują na rzecz wykorzystywania możliwości wynikających z rozwoju technologii i z gospodarki cyfrowej, w tym w obszarze sztucznej inteligencji.
5. Strony współpracują na rzecz poprawy dostępu do finansowania, w szczególności dla mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), w tym poprzez regulowane usługi bankowe i pozabankowe. Strony rozwijają i ulepszają cyfrowe usługi finansowe, w tym poprzez wzmocnioną współpracę we wdrażaniu uzgodnionych norm międzynarodowych oraz zapewnienie skutecznych i wiarygodnych rynków, ochrony konsumentów oraz lepszego dostępu do mobilnych usług finansowych.
6. Strony zwalczają wszystkie formy zanieczyszczeń wynikających z działalności gospodarczej, w tym poprzez jasne określenie odpowiedzialności i przypisanie jej podmiotom branżowym i gospodarczym w całym łańcuchu dostaw w oparciu o zasadę rozszerzonej odpowiedzialności producenta i zasadę „zanieczyszczający płaci”. Strony wspierają inicjatywy na rzecz ekologicznego wzrostu, bardziej efektywne wykorzystanie zasobów oraz przyjmowanie czystych i racjonalnych ekologicznie technologii i procesów przemysłowych.
7. Strony rozwijają gospodarkę o obiegu zamkniętym, wspierając zrównoważoną konsumpcję i produkcję zasobów, w tym poprzez wzmacnianie zdolności naukowych i technicznych, wprowadzanie norm, wymianę najlepszych praktyk oraz racjonalizację nieefektywnych dopłat do paliw kopalnych.
8. Strony wspierają rejestrację i ochronę oznaczeń geograficznych oraz podejmują działania wspierające szersze wykorzystanie technologii i innowacji do tworzenia większej wartości w regionalnych i globalnych łańcuchach wartości.

Artykuł 11

Inwestycje

1. Strony zobowiązują się do pobudzania inwestycji publicznych i prywatnych, w szczególności w sektorach oferujących wartość dodaną, mających duży potencjał tworzenia trwałych miejsc pracy i wysokiego wzrostu gospodarczego.

2. Strony harmonizują i usprawniają przepisy, procedury i wymogi związane z inwestycjami. W tym celu traktują priorytetowo szczególne potrzeby MMŚP. Strony wspierają opracowywanie regionalnych polityk, strategii i narzędzi inwestycyjnych.
3. Strony zachęcają do inwestycji oraz ułatwiają inwestycje w regionie Karaibów, w tym poprzez wzmacnianie środków ułatwiających prowadzenie działalności gospodarczej. Ponadto Strony wspierają inwestycje, zwiększając przejrzystość w zakresie możliwości rynkowych oraz warunków i procedur związanych z inwestycjami, a także poprawiają informowanie inwestorów i zwiększanie ich świadomości w tym zakresie. Strony ułatwiają wzmacnianie analizy technicznej i umiejętności w zakresie tendencji gospodarczych i zarządzania ryzykiem w odniesieniu do inwestycji.
4. Strony wykorzystują w sposób strategiczny finanse publiczne do wzmocnienia mechanizmów i instrumentów inwestycyjnych oraz pozyskania dodatkowych inwestycji publicznych i prywatnych, w tym poprzez finansowanie mieszane (ang. *blended*), gwarancje i inne innowacyjne instrumenty finansowe, uwzględniając jednocześnie długookresową zdolność do obsługi długu.

Artykuł 12

Rozwój sektora prywatnego i uprzemysłowienie

1. Strony wspierają rozwój sektora prywatnego i zrównoważone uprzemysłowienie oraz opracowują polityki mające na celu zwiększenie poziomu przedsiębiorczości, dywersyfikacji i produktywności. Ponadto Strony wspierają konkurencyjność przedsiębiorstw, poprzez zapewnienie między innymi zwiększonej zdolności do zapewnienia zgodności z odpowiednimi normami międzynarodowymi, wzmocnione środki innowacyjne oraz lepszy dostęp do innowacyjnych instrumentów finansowych. Strony wspierają zdolności instytucjonalne do wnoszenia wkładu w kształtowanie polityki handlowej i gospodarczej.
2. Strony traktują priorytetowo rozwój przedsiębiorczości kobiet i młodzieży, w szczególności poprzez rozwijanie ukierunkowanego wsparcia i szkoleń w zakresie działalności gospodarczej, oraz dostęp do przystępnych cenowo i niezawodnych technologii oraz finansowania.
3. Strony wspierają wzrost i konkurencyjność MMŚP, wspierają regionalny rozwój biznesu oraz ułatwiają kontakty między podmiotami gospodarczymi z Karaibów i UE.
4. Strony zwracają szczególną uwagę na sektor nieformalny oraz na przekształcanie nieformalnych działalności gospodarczych w formalne, w tym poprzez ukierunkowane wsparcie rozwoju biznesu.
5. Strony wspierają oraz ułatwiają tworzenie i wzmacnianie regionalnych organizacji handlowych i samorządów zawodowych sektora prywatnego, między innymi poprzez podnoszenie zdolności technicznych, badawczych, instytucjonalnych oraz w zakresie rzecznictwa politycznego.
6. Strony pobudzają transformację cyfrową oraz wspierają inicjatywy w zakresie badań, rozwoju i innowacji w kluczowych sektorach gospodarki, w tym poprzez zwiększanie powiązania między przemysłem, instytucjami badawczymi i akademickimi, w celu zwiększenia wolumenu produktów wysokiej wartości, zwiększenia konkurencyjności i rozwijania nowych rynków.
7. Strony propagują szersze wykorzystywanie partnerstw publiczno-prywatnych jako sposobu mobilizacji kapitału wewnętrznego i zagranicznego.
8. Strony wspierają bardziej efektywne wykorzystanie zasobów oraz przyjęcie czystszych i bardziej racjonalnych ekologicznie technologii i procesów przemysłowych.
9. Strony wspierają rozwój przemysłu w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Strony przyjmują ukierunkowane strategie polityczne mające na celu ułatwienie rozwoju przemysłowego oraz stworzenie możliwości przemysłowych, w szczególności poprzez tworzenie powiązań i podejmowanie działań wnoszących wartość dodaną. Strony opracowują i wdrażają zrównoważone krajowe i regionalne polityki przemysłowe w celu zwiększenia konkurencyjności sektora prywatnego, w szczególności w zakresie produkcji z wykorzystaniem średnio zaawansowanych i zaawansowanych technologii oraz wywozu. Strony wspierają i ułatwiają rozwój odpowiednich technologii w celu przyspieszenia dywersyfikacji swoich gospodarek w kierunku produktów przemysłowych o wysokiej wartości.
10. Strony wspierają stosowanie na szerszą skalę swoich własnych walut w transakcjach międzynarodowych.

Artykuł 13

Współpraca handlowa

1. Strony wspierają procesy integracji i współpracy regionalnej w regionie Karaibów, w tym poprzez większe ułatwienia w handlu i harmonizację przepisów, aby umożliwić państwom i podmiotom gospodarczym czerpanie korzyści z prowadzenia wymiany handlowej z ich sąsiadami oraz wspierać ich włączanie w kluczowe regionalne i globalne łańcuchy wartości. Strony podejmują konkretne działania na rzecz wspierania rozwoju Jednolitego Rynku i Gospodarki CARICOM (CSME) oraz unii gospodarczej Organizacji Państw Wschodniokaraibskich (OECS).
2. Strony wspierają wdrażanie Umowy o partnerstwie gospodarczym między państwami CARIFORUM, z jednej strony, a Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi, z drugiej strony (UPG CARIFORUM–UE) w celu zwiększenia jej skuteczności jako narzędzia wspierania zrównoważonego rozwoju oraz w celu zapewnienia jej przydatności w handlu. W tym celu Strony współpracują na rzecz wzmocnienia mechanizmów, procedur i instytucji, aby zwiększyć krajowe i regionalne zdolności produkcyjne i regulacyjne. Strony współpracują również na rzecz ustanowienia odpowiednich polityk wsparcia, aby ułatwić zwiększenie przepływów handlowych, w tym poprzez wzmocnienie produkcji i przedsiębiorczości, zapewnienie wysokiej jakości infrastruktury, poszerzenie cyfrowych ram wsparcia, zwiększenie inwestycji w sektorach wnoszących wartość dodaną oraz rozwój skutecznego handlu elektronicznego.
3. Strony wspierają handel w szeroko rozumianym regionie Karaibów, w tym w krajach i terytoriach zamorskich stowarzyszonych z UE i na innych terytoriach, jako sposób wspierania zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.
4. Strony wspierają wdrażanie Porozumienia o ułatwieniach w handlu WTO oraz ułatwiają handel, między innymi poprzez przyjmowanie środków wsparcia w celu zmniejszenia zarówno kosztów handlu, jak i obciążeń finansowych i regulacyjnych MMŚP.
5. Strony dążą do innowacyjnego, specjalnego i zróżnicowanego traktowania w ramach nowych wielostronnych lub dwustronnych umów handlowych, w zależności od przypadku, na przykład zapewniając, aby elastyczność zobowiązań handlowych odzwierciedlała wykazane potrzeby w zakresie zdolności wdrażania.

Rozdział 2

Priorytetowe sektory gospodarki

Artykuł 14

Usługi

1. Strony zwiększają zdolności regulacyjne i produkcyjne kluczowych podsektorów usług, między innymi poprzez rozwijanie polityk sektorowych, ram ustawodawczych oraz krajowych i regionalnych zdolności regulacyjnych, aby umożliwić usługodawcom wykorzystanie możliwości rynkowych w ramach UPG CARIFORUM–UE, Jednolitego Rynku i Gospodarki CARICOM, Organizacji Państw Wschodniokaraibskich oraz innych wewnątrz karaibskich porozumień regionalnych. Strony zwracają szczególną uwagę na usługi świadczone w ramach zawodów regulowanych, usługi konferencyjne, przetwarzania danych, rekreacyjne, branżę kultury i branżę kreatywną, oraz usługi sportowe, edukacyjne, finansowe, komunikacyjne, audiowizualne, transportowe, środowiskowe i turystyczne.
2. Strony opracowują strategie i odpowiednie polityki w celu poprawy dostępu do finansowania handlu i usług finansowych. Strony zwiększają również zdolności zbierania, przechowywania, rozpowszechniania i analizowania danych i statystyk dotyczących handlu usługami.
3. Strony współpracują na rzecz wspierania i wzmocniania roli usług w konkurencyjności handlu oraz pogłębiania łańcuchów wartości, między innymi poprzez wspieranie innowacji w dziedzinie produkcji związanej z usługami oraz zwiększanie roli usług jako wkładu w produkcję towarów.
4. Strony wspierają zwiększanie zdolności regionalnych samorządów zawodowych do wnoszenia wkładu w negocjowanie i skuteczne propagowanie umów o wzajemnym uznawaniu.

Artykuł 15

Niebieska gospodarka

1. Strony wspierają rozwój zrównoważonych i innowacyjnych niebieskich gospodarek. W tym zakresie Strony starają się zachować równowagę między wzrostem gospodarczym i tworzeniem godnych miejsc pracy a większym bezpieczeństwem żywnościowym i żywieniowym, lepszymi źródłami utrzymania, sprawiedliwością społeczną i wzmocnionymi ekosystemami morskimi, przy jednoczesnym ograniczeniu ryzyka środowiskowego i szkodliwego wpływu na środowisko. Strony wspierają stosowanie podejścia ostrożnościowego i opartego na dowodach naukowych w odniesieniu do zachowania i ochrony ekosystemów morskich i różnorodności biologicznej oraz zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych. Strony wspierają inwestycje wewnętrzne i zagraniczne oraz rozwijają niezbędne ramy regulacyjne i infrastrukturę w celu wspierania działalności związanej z niebieską gospodarką. Strony wspierają również współpracę dwustronną i wielostronną na rzecz wspierania rozwoju zrównoważonych i innowacyjnych niebieskich gospodarek.
2. Strony wzmacniają zrównoważony rozwój rybołówstwa poprzez wspieranie zrównoważonych łańcuchów wartości w sektorze rybołówstwa oraz budowanie lokalnych zdolności przetwarzania produktów rybołówstwa i spełnianie wymogów regulacyjnych rynków międzynarodowych, uwzględniając potrzeby rybołówstwa łodziowego oraz zapewniając rybakom i pracownikom bezpieczne, zdrowe i godne warunki pracy.
3. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonej akwakultury, w tym marikultury, poprzez skuteczne planowanie przestrzenne, stosowanie podejścia ekosystemowego oraz zapewnianie bardziej wyrównanych warunków działania dla inwestorów, przy jednoczesnym zapewnieniu reakcji na obawy społeczności lokalnych.
4. Strony wykorzystują możliwości w obszarze biotechnologii morskiej, między innymi poprzez wspieranie badań naukowych, wspieranie współpracy między środowiskiem akademickim, podmiotami gospodarczymi i decydentami, wspieranie transferu technologii oraz zmniejszanie utrudnień technicznych w celu ułatwienia dostępu inwestorom, unikając jednocześnie zagrożeń dla środowiska morskiego.

Artykuł 16

Rolnictwo

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia i dywersyfikacji zrównoważonej produkcji rolnej oraz wydajności rolnictwa w celu zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego, poprawy źródeł utrzymania, tworzenia godnych miejsc pracy oraz zwiększenia dochodów dzięki dostępowi do rynków regionalnych i międzynarodowych. Strony wzmacniają praktyki rolnicze odporne na zmianę klimatu, w szczególności w małych gospodarstwach, propagują zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i usługami ekosystemowymi oraz ich efektywne wykorzystanie, a także eliminują zachęty, które prowadzą do niezrównoważonej produkcji.
2. Strony wzmacniają krajowe i regionalne badania naukowe, szkolenia, naukę i innowacje w zakresie inteligentnego rolnictwa.
3. Strony pobudzają inwestycje w sektorze rolno-spożywczym i rozwijają go oraz ustanawiają przepisy i uregulowania służące wspieraniu wzrostu inwestycji w tym sektorze. Strony współpracują na rzecz poprawy możliwości producentów, przetwórców i eksporterów w zakresie dostępu do rynków i uzyskania większej wartości w lokalnych, regionalnych i globalnych łańcuchach wartości, w tym poprzez propagowanie szerszego wykorzystania technologii i innowacji, zwiększanie zdolności do pokonywania barier pozataryfowych, w szczególności barier technicznych w handlu oraz norm sanitarnych i fitosanitarnych, a także upowszechnianie sprawiedliwego handlu i programów ekologicznych w celu tworzenia wartości dodanej w przetwórstwie rolnym.
4. Strony zapewniają kobietom równe prawa do ziemi i prawa do spadku oraz poprawiają ich dostęp do finansowania i rynków, a także do usług wsparcia i doradztwa rolniczego. Strony wspierają również przedsiębiorczość młodzieży, w tym poprzez zapewnienie ukierunkowanych usług oświatowych, technologii i finansowania.

Artykuł 17

Przemysł wydobywczy

1. Strony upowszechniają sprawiedliwy i niedyskryminujący dostęp do zrównoważonego wydobycia minerałów i surowców oraz handlu nimi, z pełnym poszanowaniem suwerenności państw nad zasobami naturalnymi oraz przestrzegając praw społeczności, na które ma to wpływ. Strony wspierają sprawiedliwy podział zasobów oraz zwalczają nielegalną eksploatację zasobów mineralnych za pomocą krajowych, regionalnych i międzynarodowych środków prawnych.
2. Strony propagują przejrzystość, odpowiedzialność i odpowiedzialne zarządzanie w przemyśle wydobywczym zgodnie z Inicjatywą przejrzystości w branżach wydobywczych oraz innymi odpowiednimi zobowiązaniami regionalnymi i międzynarodowymi.
3. Strony wzmacniają społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw i odpowiedzialne prowadzenie działalności gospodarczej w całym łańcuchu wartości, w tym poprzez opracowanie i wdrożenie odpowiednich przepisów, w stosownych przypadkach, z uwzględnieniem odpowiednich norm międzynarodowych.

Artykuł 18

Zrównoważona energia

1. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego, zapewnienia dostępu do zrównoważonej energii dla wszystkich, w tym konsumentom najbardziej wrażliwym i kluczowym sektorom gospodarki, oraz budowania odporności infrastruktury energetycznej w celu poprawy dostępności, stabilności dostaw i przystępności cenowej czystej energii.
2. Strony ułatwiają funkcjonowanie otwartych i przejrzystych rynków energii napędzających zrównoważone inwestycje sprzyjające włączeniu społecznemu, w szczególności inwestycje w produkcję, kogenerację, przesył i dystrybucję energii ze źródeł odnawialnych oraz efektywność energetyczną. Strony współpracują w zakresie wzmacniania przedsiębiorczości w tym sektorze.
3. Strony współpracują na rzecz zwiększenia inwestycji publicznych i prywatnych w energię odnawialną i efektywność energetyczną, zwracając uwagę na opracowanie i wdrożenie odpowiednich krajowych i regionalnych inicjatyw na rzecz energii oraz wspierających systemów infrastruktury służącej zapewnianiu jakości.
4. Strony wspierają efektywność energetyczną i oszczędność energii na wszystkich etapach łańcucha energetycznego, od produkcji po zużycie.
5. Strony współpracują na rzecz ustanowienia i wzmocnienia skutecznych połączeń międzysystemowych oraz na rzecz wspierania transformacji energetycznej regionu Karaibów poprzez opracowywanie i wykorzystywanie czystych, zróżnicowanych, opłacalnych i zrównoważonych technologii energetycznych, w tym technologii w zakresie energii odnawialnej i niskoemisyjnych technologii energetycznych, na rzecz upowszechniania transferu technologii oraz na rzecz rozwoju potencjału ludzkiego i zdolności technicznych oraz badań naukowych i innowacji.

Artykuł 19

Konektywność

1. Strony wzmacniają zrównoważoną, kompleksową wewnątrzregionalną wzajemną łączność, opartą na zasadach. Strony współpracują na rzecz poprawy połączeń transportowych oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) i infrastruktury cyfrowej w sposób odporny i zrównoważony. Strony dążą do tworzenia możliwości gospodarczych, między innymi poprzez wzmacnianie zdolności technicznych i potencjału ludzkiego kluczowych podmiotów.
2. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonego transportu wysokiej jakości oraz powiązanych systemów infrastruktury, ułatwiając tym samym i usprawniając przepływ osób, w tym osób o ograniczonej możliwości poruszania się, oraz towarów. Strony dążą do zapewnienia lepszego dostępu do infrastruktury transportu wiejskiego, miejskiego, lotniczego, morskiego, śródlądowego, kolejowego i drogowego, w tym poprzez rozwój i wspieranie współpracy wewnątrzregionalnej w całym regionie Karaibów.

3. Strony pobudzają inwestycje w sektorze transportu oraz poprawiają ogólne zarządzanie tym sektorem, w tym poprzez eliminowanie ograniczenia przepustowości oraz opracowanie i wdrażanie skutecznych przepisów sprzyjających uczciwej konkurencji w ramach poszczególnych rodzajów transportu i pomiędzy nimi.
4. Strony zwiększają dostęp do otwartych, przystępnych cenowo i bezpiecznych ICT dla wszystkich, w tym poprzez wspieranie ukierunkowanych inwestycji. Strony rozwijają niezbędne ramy ustawodawcze i instytucje regulacyjne służące udzielaniu licencji usługodawcom, wspieraniu zachowań konkurencyjnych, zapewnianiu sprawiedliwego traktowania konsumentów oraz wspieraniu ochrony danych i konsumentów.
5. Strony zwiększają dostęp do otwartej, przystępnej cenowo, bezpiecznej i niezawodnej konektywności sieci szerokopasmowych dla wszystkich oraz rozwijają infrastrukturę cyfrową, w tym poprzez modernizację kabli podmorskich oraz stosowanie innych nowoczesnych technologii transmisyjnych. Strony opracowują ramy polityki i ramy regulacyjne służące ułatwieniu skutecznego udzielania licencji usługodawcom, wspierania zachowań konkurencyjnych oraz zapewniania sprawiedliwego traktowania i ochrony konsumentów, a także zapewnieniu poufności komunikacji i ochronie praw osób w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych.
6. Strony wspierają ustanowienie regionalnej gospodarki cyfrowej w celu tworzenia godnych miejsc pracy i rozwoju gospodarczego poprzez tworzenie sprzyjających ram regulacyjnych służących wspieraniu przedsiębiorczości cyfrowej, mobilizowaniu inwestycji i ułatwianiu sektorowi prywatnemu pobudzania transformacji cyfrowej. Strony współpracują na rzecz wyeliminowania zbędnych barier, opracowania platform zaufania elektronicznego i podpisu elektronicznego w celu wspierania rozwoju handlu, wspierania powstawania nowych produktów, wspierania opracowywania i stosowania odpowiednich norm międzynarodowych, otwartych danych oraz zapewniania postępów w ochronie konsumentów i danych osobowych.

Artykuł 20

Turystyka

1. Strony współpracują na rzecz wspierania wyważonego i zrównoważonego rozwoju turystyki, aby wspierać rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu. Strony zapewniają uwzględnienie aspektów środowiskowych, kulturowych i społecznych, a także zrównoważone użytkowanie i zachowanie różnorodności biologicznej i innych zasobów naturalnych w planowaniu i rozwoju polityki turystycznej.
2. Strony pobudzają inwestycje mające na celu wspieranie i rozwój produktów i usług turystycznych, a tym samym tworzenie godnych miejsc pracy, poprzez zawiązywanie innowacyjnych partnerstw z najważniejszymi podmiotami gospodarczymi, inwestowanie w rozwój kapitału ludzkiego i marketing oraz ułatwianie kontaktów między przedsiębiorstwami w celu zwiększenia konkurencyjności i poprawy standardów usług. W tym zakresie Strony postanawiają zwracać szczególną uwagę na MMSP.
3. Strony wzmacniają powiązania między sektorem turystyki a innymi odpowiednimi sektorami gospodarki, w szczególności rolnictwem, przemysłem wytwórczym, niebieską gospodarką i transportem. Strony mobilizują inwestycje w zrównoważoną energię, podstawową infrastrukturę i usługi, technologie cyfrowe, statystykę i rozwój społeczny w celu zwiększenia konkurencyjności i zrównoważoności branży turystycznej.
4. Strony podejmują działania na rzecz czerpania jak największych korzyści społeczno-gospodarczych z turystyki. Strony wzmacniają ochronę i promowanie dziedzictwa kulturowego i zasobów naturalnych oraz wspierają wszystkie innowacyjne formy turystyki, z jednoczesnym poszanowaniem integralności i interesów ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych, maksymalizując przy tym ich zaangażowanie w proces rozwoju turystyki.

Artykuł 21

Badania naukowe, innowacje i technologia

1. Strony współpracują w zakresie nauki, badań naukowych, innowacji i rozwoju technologicznego w celu wspierania dywersyfikacji gospodarczej, wspierania rozwoju społecznego i gospodarczego, poprawy konkurencyjności regionalnej oraz ułatwiania powstawania gospodarki cyfrowej sprzyjającej włączeniu społecznemu. Strony rozwijają wzajemne połączenia i interoperacyjność sieci badawczych oraz infrastruktury i usług w zakresie obliczeń i danych naukowych, a także wspierają taki rozwój w swoim kontekście regionalnym.

2. Strony wspierają rozwój zdolności, infrastruktury i obiektów badawczych, publikacji oraz danych naukowych. Strony propagują i wspierają innowacyjne programy szkoleń i mobilności dla kadry akademickiej i naukowców. Strony zwiększają zdolność instytucji szkolnictwa wyższego do skutecznej współpracy w dziedzinie badań naukowych oraz innowacji naukowych i technologicznych, w tym poprzez zapewnianie dostępu do programów wymiany akademickiej. Strony ułatwiają współpracę między administracjami publicznymi, instytucjami akademickimi i przedsiębiorstwami. Strony promują otwarte dane oraz wspierają innowacje w celu zapewnienia postępów gospodarczych i w celu dążenia do osiągnięcia doskonałości naukowej przynoszącej wzajemne korzyści.

3. Strony wspierają rozwój gospodarek opartych na wiedzy oraz sprzyjających włączeniu społecznemu społeczeństw cyfrowych. Strony wspierają ochronę i wykorzystywanie tradycyjnej wiedzy, różnorodność biologiczną oraz zrównoważone zarządzanie innymi zasobami naturalnymi, a także transfer technologii i wiedzy specjalistycznej.

4. Strony współpracują w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowania i usługi globalnych systemów nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, obserwacja Ziemi i nauki o Ziemi, w szczególności w zakresie wykorzystywania mechanizmów wczesnego ostrzegania i nadzoru.

Artykuł 22

Branża kultury i branża kreatywna

1. Strony wspierają branżę kultury i branżę kreatywną jako czynniki napędzające zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy oraz tworzenie godnych miejsc pracy. Strony przyjmują między innymi środki na rzecz wsparcia kreatywnego rozwoju oraz digitalizacji spektakli i produkcji artystycznych. Strony wymieniają się najlepszymi praktykami w zakresie wspierania rozwoju kulturalnego i przedsiębiorczości w dziedzinie kultury.

2. Strony wspierają zrównoważony rozwój poprzez poprawę wymiany kulturalnej, wspieranie koprodukcji, wspólnych inicjatyw kulturalnych i kreatywnych oraz zwiększanie mobilności osób zawodowo związanych z kulturą i pracą twórczą oraz specjalistów w powiązanych dziedzinach edukacji. Strony wspierają obieg dzieł sztuki zgodny z obowiązującymi konwencjami międzynarodowymi.

3. Strony wspierają dialog międzykulturowy wśród młodzieży, organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz jednostek z UE i regionu Karaibów.

Artykuł 23

Produkcja

1. Strony współpracują na rzecz wspierania zrównoważonej produkcji w celu pogłębiania wartości dodanej, szczególnie w dziedzinie wywozu produktów zaawansowanych technologicznie, w celu ułatwienia większej dywersyfikacji oraz w celu maksymalizacji potencjału w zakresie powiązań w tył łańcucha z kluczowymi sektorami gospodarki, takimi jak rolnictwo, niebieska gospodarka, przemysł wydobywczy i usługi.

2. Strony opracowują polityki służące przyciągnięciu do przemysłu wytwórczego bezpośrednich inwestycji wewnętrznych i zagranicznych. Strony wspierają ułatwienia dla przedsiębiorstw w celu rozwoju współpracy partnerskiej, pogłębiania partnerstw handlowych oraz rozwoju ośrodków, ekosystemów i sieci przemysłowych.

3. Strony współpracują na rzecz opracowania środków mających na celu zwiększenie konkurencyjności przemysłu wytwórczego poprzez poprawę zdolności produkcyjnej oraz rozwiązywanie problemów takich jak niedobór wykwalifikowanej siły roboczej, deficyty logistyczne i infrastrukturalne oraz ograniczony dostęp do finansowania i analizy rynkowej. Strony wspierają badania naukowe i innowacje, rozwój i stosowanie kluczowych technologii wspomagających oraz wzmacniają powiązania między przemysłem a instytucjami badawczymi i akademickimi.

4. Strony wspierają zwiększenie handlu wyrobami gotowymi, między innymi poprzez zapewnienie lepszych powiązań z rynkami eksportowymi, zwiększonego potencjału regulacyjnego w zakresie handlu, ułatwień w handlu oraz poprawy zdolności do zapewnienia zgodności z odpowiednimi normami międzynarodowymi w zakresie pracy i środowiska.

Artykuł 24

Międzynarodowe usługi biznesowe i finansowe

Strony pracują nad rozwojem opartego na zasadach sektora międzynarodowych usług biznesowych i finansowych w regionie Karaibów, między innymi wspierając ukierunkowaną współpracę zmierzającą do wzmocnienia ram regulacyjnych w regionie Karaibów, aby zapewnić zgodność z normami uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym, opracować odpowiednie polityki sektorowe, poprawić rozwój umiejętności oraz zwiększyć wykorzystanie technologii i cyfryzacji. Strony dokładają wszelkich starań, aby zapewnić wdrożenie i egzekwowanie na swoich terytoriach norm uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym w zakresie regulacji i nadzoru w sektorze międzynarodowych usług biznesowych i finansowych.

TYTUŁ II

Zrównoważony rozwój środowiska, zmiana klimatu i zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi

Artykuł 25

Strony uznają zagrożenie egzystencjalne dla krajów, na które ma to wpływ, oraz wpływ długotrwałych wyzwań związanych z klimatem i zrównoważonym rozwojem środowiska na źródła utrzymania. Strony podejmują ambitne działania w celu łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej, ochrony i poprawy jakości środowiska oraz dążenia do zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych i zrównoważonego zarządzania nimi, aby zwiększyć odporność na zmianę klimatu i odwrócić degradację środowiska. Strony przyjmują konkretne środki służące przeciwdziałaniu utracie różnorodności biologicznej, utrzymywaniu i odbudowie ekosystemów, propagowaniu zarządzania oceanami, odwróceniu wylesiania oraz zapobieganiu klęskom żywiołowym oraz zagrożeniom antropogenicznym i reagowaniu na nie, w tym poprzez finansowanie działań w związku ze zmianą klimatu, wspieranie transferu technologii oraz budowanie zdolności, stosownie do przypadku. Strony inwestują w ekologiczny wzrost, propagują gospodarki o obiegu zamkniętym oraz wspierają przejście na odporny na zmianę klimatu i niskoemisyjny rozwój, przy jednoczesnym zapewnieniu, aby wzrost gospodarczy stanowił pełne uzupełnienie zrównoważonego rozwoju środowiska. Strony współpracują na poziomie szeroko rozumianego regionu Karaibów oraz kontynuują współpracę Południe-Południe i współpracę trójstronną.

Artykuł 26

Działania w dziedzinie klimatu

1. Strony opracowują kompleksowe i sprzyjające włączeniu społecznemu wewnętrzne polityki i programy klimatyczne oraz wdrażają konkretne działania w celu przyspieszenia pełnego wdrożenia Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu i jej Porozumienia paryskiego, a także podtrzymania wielostronnego działania w zakresie zmiany klimatu.
2. Strony wspierają włączenie polityk dotyczących zmiany klimatu oraz środków na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu do krajowych i regionalnych strategii i planów oraz dialogów politycznych. Strony współpracują na rzecz wspierania działań w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu, w tym unikania, minimalizowania i usuwania strat i szkód związanych z negatywnymi skutkami zmiany klimatu. Strony opracowują mechanizmy monitorowania, sprawozdawczości i weryfikacji oraz systemy oceny, aby śledzić postępy w działaniach w dziedzinie klimatu.
3. Strony współpracują na rzecz stopniowego przygotowania i aktualizowania ambitnych ustalonych na poziomie krajowym wkładów i przekazywania informacji o nich, na rzecz realizacji krajowych i regionalnych środków łagodzących niezbędnych do osiągnięcia celów takich wkładów oraz na rzecz opracowania długoterminowych strategii rozwoju niskoemisyjnego i odpornego na zmianę klimatu.
4. Strony opracowują i wdrażają krajowe plany adaptacji oraz strategie krajowe i regionalne. Strony uwzględniają działania w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu we wszystkich kluczowych szczególnie wrażliwych sektorach, w tym w infrastrukturze, oraz opracowują skuteczny system zarządzania w celu wdrożenia działań w zakresie przystosowania się oraz ułatwienia wymiany wiedzy i dobrych praktyk związanych ze zmianą klimatu na szczeblu krajowym i regionalnym.
5. Strony podejmują działania na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych, w tym z lotnictwa i żeglugi, zgodnie ze swoimi międzynarodowymi zobowiązaniami i obowiązkami, w tym tymi wynikającymi z Porozumienia paryskiego.

6. Biorąc pod uwagę zagrożenia, jakie zmiana klimatu stwarza dla pokoju i bezpieczeństwa oraz dobrobytu ludności i społeczności, Strony współpracują na rzecz wzmocnienia swoich zdolności przystosowania się do zmiany klimatu i łagodzenia jej skutków oraz na rzecz wspierania środków służących budowaniu odporności ludności i społeczności, aby zmniejszać ich podatność na zagrożenia.
7. Strony wspierają wycofanie produkcji i wykorzystania wodorofluorowęglowodorów na mocy Protokołu montrealskiego w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową, sporządzonego w Montrealu w dniu 16 września 1987 r., w drodze współpracy na rzecz wspierania ratyfikacji poprawki z Kigali do tego protokołu oraz zapewnienia jej szybkiego wdrożenia.
8. Strony racjonalizują i stopniowo wycofują nieefektywne dopłaty do paliw kopalnych, które zachęcają do rozrzutnej konsumpcji, oraz minimalizują ewentualne niekorzystne skutki w sposób chroniący ubogich i szczególnie wrażliwe społeczności. Strony propagują przechodzenie na odnawialne i czystsze źródła energii zgodnie z działaniami w ramach wkładów ustalonych na poziomie krajowym.
9. Strony współpracują na rzecz przyspieszenia rozwoju gospodarek niskoemisyjnych i odporności na zmianę klimatu poprzez wzmocnienie ekologicznego wzrostu w kluczowych i powstających sektorach gospodarki, w tym poprzez przyjmowanie eko innowacji, wspieranie transferu technologii, opracowywanie norm i wymianę najlepszych praktyk.
10. Strony opracowują innowacyjne narzędzia finansowania oraz dostosowują przepływy finansowe do ścieżki prowadzącej do rozwoju niskoemisyjnego i odpornego na zmianę klimatu, koncentrując się na finansowaniu działań w związku ze zmianą klimatu, które sprzyja włączeniu społecznemu i ma na celu ochronę najuboższych i najbardziej wrażliwych przed negatywnymi skutkami zmiany klimatu. Strony propagują instrumenty polityki gospodarczej wspierające działania w zakresie zmiany klimatu, takie jak – stosownie do przypadku – ustalanie opłat za emisję gazów cieplarnianych, instrumenty rynkowe i podatki od emisji dwutlenku węgla.
11. Strony propagują zwiększoną koordynację na wszystkich szczeblach rządów służącą realizacji ambitnych zobowiązań w zakresie klimatu i energii. Strony zachęcają władze lokalne do działania, wzmacniają ich pozycję oraz wspierają inicjatywy takie jak Światowe Porozumienie Burmistrzów w sprawie Klimatu i Energii oraz Przyspieszenie przejścia na energię ze źródeł odnawialnych w małych rozwijających się państwach wyspiarskich.
12. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia naukowej i technicznej zdolności osób i instytucji w zakresie działań w dziedzinie klimatu oraz zarządzania środowiskowego i monitorowania środowiska, w tym z wykorzystaniem technologii kosmicznych i systemów informacyjnych, oraz w zakresie świadczenia kompleksowych usług klimatycznych, w szczególności na rzecz szczególnie wrażliwych zainteresowanych podmiotów.

Artykuł 27

Różnorodność biologiczna, ekosystemy i zasoby naturalne

1. Strony wspierają ochronę, zrównoważone użytkowanie i odbudowę ekosystemów, w tym z myślą o poprawie źródeł utrzymania ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych, usprawniając jednocześnie realizację usług ekosystemowych oraz umożliwiając zrównoważony rozwój swoich państw. Strony chronią, odbudowują i poprawiają stan różnorodności biologicznej oraz podejmują środki na rzecz szybszego wdrożenia Konwencji o różnorodności biologicznej i Potoku z Nagoi o dostępie do zasobów genetycznych oraz sprawiedliwym i równym podziale korzyści wynikających z wykorzystania tych zasobów, sporządzonej w Nagoi w dniu 29 października 2010 r. Współpracują w ramach negocjacji wielostronnych dotyczących ochrony zasobów naturalnych, ekosystemów i różnorodności biologicznej. Strony uznają, że w Morzu Karaibskim występują delikatne ekosystemy i niepowtarzalna różnorodność biologiczna, w związku z tym współpracują na rzecz wspierania ich ochrony. Strony podejmują środki służące uniknięciu lub zmniejszeniu wpływu inwazyjnych gatunków obcych na lokalne gatunki i ekosystemy oraz na źródła utrzymania.
2. Strony propagują systemy zrównoważonej zintegrowanej gospodarki wodnej, zachowują i chronią źródła wody i ekosystemy, odprowadzają i oczyszczają ścieki, przeciwdziałają degradacji gruntów i zanieczyszczeniu zasobów wodnych i zasobów wód podziemnych oraz ograniczają niepewność co do dostępności wody za pomocą systemów gromadzenia i przechowywania wody.
3. Strony współpracują na rzecz zrównoważonego gospodarowania glebami i ich ochrony w celu zachowania ich kluczowej roli, między innymi w rolnictwie, mieszkalnictwie i infrastrukturze, a także w łagodzeniu zmiany klimatu i przystosowaniu się do jej skutków oraz pełnieniu funkcji naturalnych rezerwuarów wody deszczowej.

4. Strony chronią dziką faunę i florę oraz zwalczają nielegalny handel dziką fauną i florą poprzez wspieranie przyjmowania i egzekwowania polityk i przepisów służących uznaniu go za poważne przestępstwo. Strony wzmacniają środki zwalczania kłusownictwa oraz monitorowanie ścigania przestępstw, a także wspierają międzynarodową koordynację, w tym w kontekście Międzynarodowego Konsorcjum ds. Zwalczania Przestępstw przeciwko Dzikiej Faunie i Florze (ICCCWC), Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (CITES), sporządzonej w Waszyngtonie w dniu 3 marca 1973 r., oraz innych odpowiednich ram międzynarodowych. Strony podejmują działania na rzecz zwiększania świadomości społecznej, edukowania konsumentów i wywierania na nich wpływu, niszczenia zapasów nielegalnie sprzedawanej dzikiej fauny i flory, zwiększania roli społeczności lokalnych oraz propagowania dyplomacji i rzecznictwa na wysokim szczeblu w zakresie potrzeby ochrony dzikiej fauny i flory.

5. Strony pracują nad ustanowieniem i aktualizacją niezbędnych ram regulacyjnych i mechanizmów egzekwowania prawa w celu poprawy gospodarowania wszystkimi odpadami i substancjami niebezpiecznymi. Strony współpracują na rzecz zapobiegania wytwarzaniu odpadów u źródła lub jego minimalizowania oraz na rzecz poprawy możliwości wielokrotnego użytkowania produktów, zdolności do recyklingu i efektywnego użytkowania zasobów, w tym poprzez wdrożenie wydajnych systemów zbierania i skutecznego recyklingu, w celu dostosowania produkcji i konsumpcji do osiągnięcia gospodarki o obiegu zamkniętym. Strony podejmują środki mające na celu zapobieganie obecności substancji niebezpiecznych w cyklach materiałowych lub minimalizowanie jej oraz zarządzanie chemikaliami w produktach w całym cyklu ich życia. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia właściwego zarządzania substancjami niebezpiecznymi i skażeniami jądrowymi oraz położenia kresu nielegalnemu transgranicznemu przemieszczaniu takich substancji niebezpiecznych i skażeń jądrowych przez Morze Karaibskie.

6. Strony podejmują działania mające na celu eliminowanie wszystkich form zanieczyszczeń oraz zwiększają świadomość zagrożeń dla zdrowia publicznego i środowiska wynikających z zanieczyszczenia powietrza oraz wielorakich korzyści płynących z poprawy jakości powietrza, w tym poprzez prowadzenie publicznych kampanii informacyjnych.

7. Strony pracują nad stworzeniem ram mających na celu ochronę delikatnych ekosystemów i różnorodności biologicznej, w tym poprzez wspieranie środków mających na celu zwalczanie przestępstw przeciwko środowisku. Strony współpracują w zakresie prowadzenia badań naukowych oraz ochrony i zrównoważonego wykorzystywania różnorodności biologicznej, w tym poprzez tworzenie ośrodków wiedzy i partnerstw w dziedzinie badań. Strony propagują stosowanie uznawanych na poziomie międzynarodowym systemów zarządzania środowiskowego jako sposobu na zminimalizowanie wszelkiego negatywnego wpływu na środowisko. Strony wzmacniają zaangażowanie ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych w ochronę ekosystemów, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i innych możliwości gospodarczych.

Artykuł 28

Lasy

1. Strony propagują zrównoważoną gospodarkę zasobami leśnictwa i ich zrównoważone wykorzystanie. Strony współpracują na rzecz odwrócenia wylesiania, wspierania ponownego zalesiania i powstrzymania degradacji lasów oraz przywrócenia zdolności lasów do zapewniania usług ekosystemowych.

2. Strony wspierają zrównoważone łańcuchy wartości produktów leśnych, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i wykorzystanie możliwości gospodarczych w zakresie ochrony ekosystemów. Strony zwalczają nielegalne pozyskiwanie drewna i związane z nim handel oraz propagują odpowiedzialną działalność górnictwa.

3. Strony wspierają wdrażanie mechanizmów zrównoważonego rozwoju, takich jak plan działania UE na rzecz egzekwowania prawa, zarządzania i handlu w dziedzinie leśnictwa (FLEGT), w tym poprzez zawieranie lub wdrażanie umów o dobrowolnym partnerstwie. Strony wzmacniają spójność i pozytywne interakcje na szczeblu krajowym między mechanizmami zrównoważonego rozwoju a warszawskimi ramami dla redukcji emisji spowodowanych wylesianiem i degradacją lasów (REDD+).

4. Strony wzmacniają zaangażowanie lokalnych władz i społeczności w zrównoważone zarządzanie lasami. Strony zwiększają świadomość społeczną w zakresie wylesiania na wszystkich szczeblach oraz zachęcają do produkcji i konsumpcji produktów zasobooszczędnych i energooszczędnych z lasów zarządzanych w sposób zrównoważony.

Artykuł 29

Zarządzanie oceanami

1. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami zgodnie z Konwencją ONZ o prawie morza (UNCLOS) w celu zapewnienia bezpiecznych, chronionych i czystych oceanów zarządzanych w zrównoważony sposób, zmniejszenia oddziaływania na morza i oceany oraz wspierania zrównoważonego rozwoju niebieskiej gospodarki. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia krajowych i regionalnych zdolności do odpowiedzialnego i rozliczalnego zarządzania zasobami oceanicznymi i przybrzeżnymi, opracowania środków na rzecz zrównoważonej eksploatacji i ochrony morskiej różnorodności biologicznej obszarów objętych jurysdykcją krajową i znajdujących się poza nią, a także zarządzania tymi obszarami, propagowania wiedzy i badań oraz ułatwiania transferu technologii w zakresie zarządzania oceanami. Strony podejmują działania związane z oceanami, które przyczyniają się do łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej.
2. Strony współpracują na rzecz zapewnienia ochrony żywych zasobów morza i zrównoważonego zarządzania nimi oraz ich zrównoważonego wykorzystania na szczeblu dwustronnym, regionalnym i wielostronnym oraz na szczeblu regionalnych organizacji ds. zarządzania rybołówstwem.
3. Strony wspierają zrównoważony rozwój zasobów rybnych i zrównoważone zarządzanie nimi, między innymi poprzez przyjęcie niezbędnych ram regulacyjnych, zwiększenie zdolności w zakresie zarządzania, zgodności, egzekwowania przepisów, poprawę dostępu do finansowania, propagowanie najlepszych praktyk i transfer technologii. Strony utrzymują lub przyjmują inicjatywy mające na celu zwalczanie nielegalnych, nieraportowanych i nieuregulowanych połowów (zwanych dalej „połowami NNN”), w tym – w stosownych przypadkach – wdrażanie systemów identyfikowalności oraz środków służących wykluczeniu z przepływów handlowych produktów pochodzących z połowów NNN. Strony wspierają i skutecznie wdrażają monitorowanie, kontrolę i nadzór oraz powiązane środki egzekwowania przepisów zapewniające ich przestrzeganie, aby chronić zasoby rybne i zapobiegać przełowieniu, zgodnie z UNCLOS.
4. Strony postanawiają podjąć niezbędne działania w celu zakazania określonych form dotacji dla rybołówstwa, które przyczyniają się do nadmiernej zdolności połowowej i przełowienia, wyeliminują dotacje, które przyczyniają się do połowów NNN, oraz powstrzymać się od wprowadzania nowych dotacji tego rodzaju, uznając, że odpowiednie i skuteczne specjalne i zróżnicowane traktowanie krajów rozwijających się i krajów najsłabiej rozwiniętych powinno stanowić integralną część negocjacji w ramach WTO w sprawie dotacji dla rybołówstwa oraz wszelkich późniejszych porozumień, które mogą zostać zawarte.
5. Strony współpracują na rzecz ochrony i odbudowy ekosystemów przybrzeżnych i morskich oraz ich różnorodności biologicznej, a także wspierania waloryzacji morskiego i przybrzeżnego kapitału naturalnego. Strony opracowują środki zapobiegające zakwaszaniu oceanów oraz służące łagodzeniu jego wpływu na ekosystemy różnorodności biologicznej mórz, w tym na rify koralowe, na zrównoważone rybołówstwo oraz na źródła utrzymania społeczności przybrzeżnych zależnych od zasobów morskich.
6. Strony zwalczają zanieczyszczenie morza, w tym zanieczyszczenie hałasem, oraz zmniejszają ilość odpadów morskich, w szczególności tworzyw sztucznych i mikrodrobin plastiku. Strony zajmują się pierwotnymi przyczynami powstawania odpadów morskich, w tym poprzez polityki i środki w zakresie gospodarowania odpadami oraz zapobiegania ich powstawaniu. Strony intensyfikują działania związane ze sprzątaniem oceanu i wybrzeży, zwracając szczególną uwagę na strefy gromadzenia się odpadów w wirach oceanicznych.
7. Strony wspierają uregulowanie kwestii redukcji emisji gazów cieplarnianych związanych z branżą morską oraz aktywnie wspierają pilne wdrożenie wstępnej strategii Międzynarodowej Organizacji Morskiej ws. redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków.
8. Strony opracowują obszarowe środki ochrony oraz narzędzia zarządzania w celu ochrony i odbudowy obszarów i zasobów przybrzeżnych i morskich, w tym morskich obszarów chronionych, zgodnie z prawem krajowym i międzynarodowym oraz w oparciu o najlepsze dostępne informacje naukowe i wiedzę społeczności lokalnych.
9. Strony zachęcają do dialogu i współpracy we wszystkich aspektach zarządzania oceanami, w tym w kwestiach związanych z podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz jego możliwym wpływem i skutkami.
10. Strony uznają ogólne obawy dotyczące wpływu górnictwa podmorskiego na środowisko morskie i jego różnorodność biologiczną. Strony wykorzystują najlepsze dostępne dane naukowe, stosują zasadę ostrożności i podejście ekosystemowe, wspierają badania oraz dzielą się najlepszymi praktykami w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania związanych z surowcami mineralnymi dna morskiego, aby zapewnić racjonalne zarządzanie środowiskowe działaniami na rzecz ochrony i zachowania środowiska morskiego oraz jego różnorodności biologicznej.

Artykuł 30

Odporność na klęski żywiołowe oraz kompleksowe zarządzanie klęskami żywiołowymi

1. Strony współpracują na rzecz budowania odporności ludności, społeczeństw i infrastruktury na klęski żywiołowe oraz zwiększenia zdolności w zakresie monitorowania, wczesnego ostrzegania i oceny ryzyka w celu poprawy zapobiegania, ograniczania, gotowości, reagowania i odbudowy zgodnie z Ramami z Sendai dotyczącymi ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych w latach 2015-2030 (zwanymi dalej „Ramami z Sendai”).
2. Strony wzmacniają odporność poprzez inwestowanie w zapobieganie ryzyku wystąpienia klęsk żywiołowych i gotowość na nie, włączając starania na rzecz zmniejszenia ryzyka do działań naprawczych oraz propagując ubezpieczenie od ryzyka finansowego oraz przystępne cenowo rozwiązania w zakresie transferu ryzyka. Strony wspierają zbieranie i wykorzystywanie statystyk dotyczących klęsk żywiołowych i danych dotyczących strat spowodowanych klęskami żywiołowymi, kompleksową ocenę ryzyka oraz wdrażanie planów jego ograniczania na wszystkich szczeblach.
3. Strony przyjmują środki służące wzmocnieniu powiązania między zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi a przystosowaniem się do zmiany klimatu oraz propagują wymianę informacji i najlepszych praktyk w zakresie wdrażania i monitorowania Ram z Sendai. Strony traktują priorytetowo odporność na zmianę klimatu i zagrożenia naturalne, stawiając je w centrum wszystkich starań na rzecz odbudowy i odnowy, w tym poprzez wdrożenie podejścia polegającego na „lepszym odbudowywaniu”.
4. Strony współpracują na rzecz przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych i zagrożeń antropogenicznych poprzez terminowe i skuteczne udzielanie pomocy humanitarnej i pomocy w przypadku klęsk żywiołowych.
5. Strony wzmacniają sprzyjające włączeniu społecznemu zarządzanie ryzykiem na wszystkich szczeblach. Strony zwiększają również zdolności w zakresie monitorowania, wczesnego ostrzegania i oceny ryzyka oraz poprawiają wewnętrzne i regionalne środki zapobiegania, łagodzenia skutków, gotowości, reagowania i odbudowy, w tym mechanizmy ochrony ludności w celu wzmocnienia potencjału krajowych i regionalnych centrów doskonałości ds. zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi i innowacji w dziedzinie klimatu. Strony propagują zaangażowanie społeczności, na które ma to wpływ, społeczeństwa obywatelskiego i władz lokalnych w opracowywanie i wdrażanie odpowiedzi politycznych, koncentrując się na najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych gospodarstwach domowych i grupach.
6. Strony zwiększają odporność środowiska, między innymi poprzez wspieranie wykorzystania ICT oraz technologii kosmicznych do przyspieszenia procesów zapobiegania klęskom żywiołowym, przygotowania i reagowania na nie oraz odbudowy po nich. Strony wspierają możliwości intensyfikacji badań i rozpowszechniania najlepszych praktyk dotyczących zarządzania ryzykiem związanym z klęskami żywiołowymi.

TYTUŁ III

Prawa człowieka, sprawowanie rządów, pokój i bezpieczeństwo

Artykuł 31

Strony wspierają dialog i współpracę na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa we wszystkich jego wymiarach oraz na rzecz osiągnięcia celu, jakim są pokojowe i odporne społeczeństwa. Strony propagują i w pełni chronią prawa człowieka, godność ludzką, podstawowe wolności i zasady demokracji, tworzą odpowiedzialne i przejrzyste instytucje, wzmacniają sprawowanie rządów i systemy wymiaru sprawiedliwości oraz gwarantują jednostkom i grupom adekwatną i odpowiednią przestrzeń do wyrażania aspiracji i wnoszenia wkładu w kształtowanie polityki. W tym celu Strony zwracają szczególną uwagę na wspieranie praw młodzieży, kobiet i dziewcząt, ludności rdzennej, jak określono w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz osób starszych i osób z niepełnosprawnościami. Strony intensyfikują starania na rzecz wspierania bezpieczeństwa obywateli oraz zapobiegania przestępczości zorganizowanej i jej zwalczania, w szczególności w odniesieniu do niedozwolonych środków odurzających, ochrony na morzu, cyberbezpieczeństwa, prania pieniędzy, zarządzania granicami, korupcji, wszystkich form nielegalnego handlu oraz nielegalnego handlu bronią strzelecką i lekką i amunicją do niej.

Rozdział 1

Prawa człowieka, sprawiedliwość i sprawowanie rządów

Artykuł 32

Prawa człowieka

1. Strony przyczyniają się do ochrony, propagowania i przestrzegania praw człowieka zgodnie z prawem międzynarodowym. Strony wspierają powszechną ratyfikację i wdrażanie międzynarodowych instrumentów praw człowieka, przyczyniają się do ich powszechnej ratyfikacji i wdrożenia, wdrażają te instrumenty, których są sygnatariuszami oraz rozważają przystąpienie do tych, których nie są jeszcze stronami. Strony stosują w pełni zasadę niedyskryminacji określoną w art. 9 części ogólnej niniejszej umowy, nadając priorytet przyjęciu i wdrożeniu kompleksowych przepisów dotyczących równości i niedyskryminacji.
2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia ochrony prawnej, aby zapewnić odpowiedzialność za naruszenia i nadużycia praw człowieka oraz ułatwiać dostęp do wymiaru sprawiedliwości, a także zapewnić odpowiednie i skuteczne środki zaradcze dla ofiar i ocalałych, którzy doświadczyli takich naruszeń i nadużyć.
3. Strony dokładają większych starań, aby osiągnąć równość płci oraz zapewnić kobietom i dziewczętom możliwość pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka, a także wzmocnić ich pozycję.
4. Strony propagują i chronią prawa dziecka, zwalczają pracę dzieci oraz znęcanie się nad dziećmi, a także wszystkie formy wykorzystywania dzieci.
5. Strony wspierają prawa osób z niepełnosprawnościami oraz podejmują bardziej zdecydowane środki na rzecz zapewnienia ich pełnej integracji w społeczeństwie.
6. Strony nadal rozwijają i wspierają mechanizmy monitorowania praw człowieka, w tym swoje obowiązki sprawozdawcze. Strony uznają niezależność krajowych instytucji praw człowieka i przestrzegają tej niezależności oraz wspierają tworzenie bezpiecznego i sprzyjającego środowiska, w którym obrońcy praw człowieka mogą swobodnie działać i mieć dostęp do mechanizmów regionalnych lub międzynarodowych, stosownie do przypadku. Strony wspierają udział krajowych instytucji praw człowieka i obrońców praw człowieka w strukturach i procesach konsultacyjnych. Strony zapewniają pełny i skuteczny udział ludności rdzennej we wszystkich sprawach, które jej dotyczą, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP). Strony zapewniają, aby w procesach konsultacyjnych uwzględniano również rolę tradycyjnej wiedzy oraz obawy społeczności lokalnych.
7. Strony współpracują na rzecz zwiększenia świadomości w zakresie praw człowieka i demokracji, w tym za pośrednictwem systemów edukacji i mediów.

Artykuł 33

Praworządność i wymiar sprawiedliwości

1. Strony współpracują na rzecz zwiększenia skutecznego i sprawiedliwego dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla wszystkich oraz współpracują w zakresie konsolidacji praworządności oraz wzmocnienia instytucji na wszystkich szczeblach w obszarach egzekwowania prawa i sprawowania wymiaru sprawiedliwości. W tym celu Strony zwiększają dostęp do usług prawnych dla osób w szczególnie trudnej sytuacji.
2. Strony współpracują na rzecz zapewnienia niezależności, odpowiedzialności i bezstronności sądownictwa. Strony dążą do zmodernizowanych i skutecznych systemów i procedur sądowych, w tym poprzez wymianę najlepszych praktyk, zwiększają zdolność do szybkiego i sprawiedliwego wymierzania sprawiedliwości, rozwijają stosowanie alternatywnych prawnych mechanizmów rozstrzygania sporów, zmniejszają zaległości oraz nadmierne korzystanie z tymczasowego areztowania, zapewniają odpowiednie szkolenia, a także poprawiają dostęp przedstawicieli zawodów prawniczych i społeczeństwa do przepisów, orzecznictwa i innych informacji prawnych.

3. Strony przeciwstawiają się wszystkim formom tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania lub karania oraz potępiają je. Strony zapobiegają popełnianiu naruszeń przez siły bezpieczeństwa i zwalczają takie naruszenia oraz zwiększają poszanowanie praworządności w łańcuchach bezpieczeństwa i sądownictwa, w tym poprzez szkolenia w zakresie etyki. Strony wzmacniają walkę z bezkarnością i odmawianiem ofiarom prawa do sprawiedliwości i rekompensaty, ze szczególnym naciskiem na postawienie sprawców naruszeń praw człowieka przed sądem.

4. Strony współpracują na rzecz modernizacji systemów penitencjarnych oraz maksymalizacji ich roli resocjalizacyjnej, w tym poprzez poprawę poszanowania praw więźniów, wdrażanie programów resocjalizacyjnych i edukacyjnych, zwiększenie stopnia reintegracji społecznej osadzonych, wspieranie opieki nad więźniami, działania na rzecz likwidacji przeludnienia, poprawę zarządzania i administrowania więzieniami oraz warunków w więzieniach zgodnie z najlepszymi praktykami i normami międzynarodowymi, a także zapewnienie alternatyw dla kary pozbawienia wolności za mniej poważne przestępstwa.

Artykuł 34

Sprawowanie rządów

1. Strony podejmują konkretne środki służące tworzeniu sprzyjających włączeniu społecznemu, odpowiedzialnych i przejrzystych instytucji publicznych. Strony wzmacniają zdolność do opracowywania i wdrażania polityki, rozwijają odpowiedzialną, skuteczną, przejrzystą i profesjonalną służbę cywilną, usprawniają świadczenie wysokiej jakości usług publicznych, poprawiają mechanizmy legislacyjne i mechanizmy sprawowania rządów oraz wspierają bezstronność i skuteczność organów ścigania.

2. Strony wzmacniają zdolności parlamentów oraz instytucji lokalnych, gminnych, krajowych i regionalnych w celu zapewnienia i zwiększenia poszanowania zasad demokracji i praktyk demokratycznych.

3. Strony propagują poszanowanie wolności wypowiedzi oraz niezależność i pluralizm mediów, a także chronią i poszerzają przestrzeń sprzyjającą rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego w celu poprawy demokratycznej odpowiedzialności.

4. Strony przyspieszają szersze wykorzystanie infrastruktury e-rządzenia i usług cyfrowych jako środka poprawiającego dostęp do usług publicznych i ich dostępność, a tym samym wspierają rozwój odpowiedzialnych i przejrzystych instytucji publicznych.

5. Strony rozwijają i wzmacniają instytucje, przepisy i mechanizmy mające na celu zapobieganie korupcji, przekupstwu, nadużyciom finansowym i przestępstwom korporacyjnym oraz zwalczanie ich, w tym w zakresie konfiskaty i zwrotu odzyskanych aktywów. Strony zapewniają skuteczne egzekwowanie przepisów antykorupcyjnych, prowadzenie bezstronnych postępowań i bezstronne ściganie, a także stosowanie skutecznych, proporcjonalnych sankcji i kar za korupcję i przestępstwa związane z korupcją. Strony propagują i wdrażają odpowiednie normy i instrumenty międzynarodowe, w szczególności Konwencję ONZ przeciwko korupcji, sporządzoną w Nowym Jorku w dniu 31 października 2003 r., uznając, że korupcja jest kwestią ponadnarodową, powiązaną z innymi formami przestępczości transgranicznej i gospodarczej oraz wymagającą wspólnych i multidyscyplinarnych działań również na szczeblu międzynarodowym.

Artykuł 35

Finanse publiczne i zarządzanie finansami

1. Strony propagują należyte zarządzanie finansami publicznymi, w tym wzmocnione i skuteczne wykorzystanie dochodów publicznych, zrównoważone zarządzanie długiem publicznym, zrównoważone systemy zamówień oraz wspierają krajowe organy nadzoru. Strony propagują większą odpowiedzialność, przejrzystość, uczciwość, zgodność z prawem i rzetelność w zarządzaniu zasobami publicznymi. Strony wspierają środki mające na celu stworzenie skutecznych, sprawiedliwych i przejrzystych systemów wydatków publicznych. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia mobilizacji zasobów wewnętrznych w małych rozwijających się państwach wyspiarskich w regionie Karaibów, aby wspierać ich zrównoważony rozwój i zwiększoną odporność gospodarczą.

2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia finansów publicznych, między innymi poprzez poprawę zdolności do przestrzegania norm międzynarodowych, opracowywanie ram politycznych i środków mających na celu zwiększenie efektywności, skuteczności, przejrzystości i sprawiedliwości systemów podatkowych oraz współpracę w ramach ONZ i innych odpowiednich globalnych organów ds. finansów publicznych.

3. Strony podejmują środki mające na celu zwalczanie nielegalnych przepływów finansowych, oszustw podatkowych i uchylania się od opodatkowania oraz ograniczenie możliwości unikania opodatkowania, w tym w ramach konsultacji dwustronnych i wielostronnych. Strony stosują zasady dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych, między innymi wprowadzając przepisy, opracowując kompleksowe strategie polityczne, przyjmując konkretne środki oraz wzmacniając odpowiednie instytucje i mechanizmy.

Rozdział 2

Przestępczość i bezpieczeństwo

Artykuł 36

Bezpieczeństwo ludzi i obywateli

1. Strony stosują zintegrowane podejście mające na celu zapobieganie zagrożeniom związanym z przestępczością i zmniejszanie tych zagrożeń oraz propagowanie inicjatyw dotyczących pojednania, resocjalizacji i ponownej integracji społecznej.

2. Strony ścigają wszystkie formy przemocy, w tym przemocy seksualnej, przemocy ze względu na płeć i przemocy domowej, oraz zwalczają je i starają się im zapobiegać. Strony dążą do wspierania ofiar i ocalałych, niesienia im pomocy i wzmacniania ich pozycji, a także do przyjęcia środków przeciwdziałania marginalizacji, wiktymizacji i stygmatyzacji.

3. Strony zwalczają przemoc ze strony grup przestępczych poprzez kompleksowe ograniczanie ryzyka, stosowanie środków zapobiegawczych i edukacyjnych, świadczenie odpowiednich usług społecznych, podejmowanie działań na poziomie społeczności lokalnych na rzecz przerwania spirali przemocy oraz stwarzanie alternatywnych możliwości utrzymania dla osób młodych i ludzi szczególnie wrażliwych. Ponadto Strony rozwiązują problem dostępu do broni strzeleckiej i lekkiej i amunicji do niej oraz zwalczanie wykorzystywania takiej broni i amunicji, aby zapobiegać negatywnemu wpływowi przemocy z użyciem broni na społeczeństwo i ludzi oraz ograniczać ten wpływ.

4. Strony zajmują się problemami społecznymi oraz związanymi z bezpieczeństwem powstającymi w wyniku wydalenia zagranicznych przestępców i osób po odbyciu kary oraz dążą do współpracy na rzecz ułatwienia ich resocjalizacji i ponownej integracji społecznej oraz zminimalizowania odsetka powrotności do przestępstwa. Strony zapewniają terminową wymianę odpowiednich informacji dotyczących wydalenia za pośrednictwem odpowiednich kanałów, zgodnie z mającymi zastosowanie porozumieniami o współpracy administracyjnej lub sądowej, a także propagują współpracę wśród organów ścigania, zgodnie z niniejszym protokołem.

Artykuł 37

Przestępczość zorganizowana

1. Strony zwalczają wszystkie formy przestępczości zorganizowanej, w tym poprzez współpracę na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, a także przyjmując środki ustawodawcze i inne środki zgodnie z Konwencją ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i protokołami uzupełniającymi do niej. Strony współpracują na rzecz zwiększenia swoich możliwości spełnienia międzynarodowych wymogów w zakresie sprawozdawczości. Strony zwalczają przemyt migrantów i handel ludźmi, niedozwolonymi środkami odurzającymi, zagrożonymi gatunkami dzikich zwierząt i roślin, substancjami niebezpiecznymi i odpadami. Strony podejmują również działania w celu zwalczania przestępstw przeciwko środowisku, w tym nielegalnego pozyskiwania drewna i związanego z nim handlu. Strony współpracują także w zakresie zwalczania nielegalnego handlu bronią strzelecką i lekką i amunicją do niej oraz inną bronią konwencjonalną i produktami podwójnego zastosowania. W tym zakresie Strony współpracują między innymi na rzecz poprawy wykrywania nielegalnej broni strzeleckiej i lekkiej i amunicji do niej, śledzenia ich pochodzenia, wspierania ich niszczenia oraz zwiększania zdolności do prowadzenia skutecznych postępowań i skutecznego ścigania przestępczości związanej z bronią, a także dzielą się najlepszymi praktykami.

2. Strony wzmacniają ochronę ofiar handlu ludźmi, czynią postępy w prowadzeniu postępowań i ściganiu sprawców, współpracują na rzecz zapobiegania przypadkom nielegalnego handlu ludźmi i identyfikowania takich przypadków, a także opracowują skuteczne środki służące reintegracji ofiar w ich społeczeństwach. Strony zapewniają wszystkim ofiarom dostęp do przysługujących im praw, uwzględniając szczególnie trudną sytuację kobiet i dzieci. Strony propagują wymianę informacji, w tym danych wywiadowczych dotyczących przestępczości, oraz wzmacniają zdolności do opracowywania strategii i wdrażania działań mających na celu zwalczanie handlu ludźmi oraz przemytu migrantów.

3. Strony współpracują na rzecz zapobiegania wykorzystywaniu swoich instytucji finansowych i określonych niefinansowych przedsiębiorstw i zawodów do finansowania terroryzmu i prania pieniędzy z działalności przestępczej oraz zwalczają takie wykorzystywanie. Strony propagują wymianę informacji i współpracę, w tym w zakresie budowania zdolności i innych form pomocy technicznej. Strony wdrażają środki na rzecz zwalczania prania pieniędzy i finansowania terroryzmu, przerywania nielegalnych przepływów finansowych, a tym samym pozbawienia przestępców zysków, oraz zapewnienia skutecznego i pełnego wdrożenia zaleceń Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy. Strony wspierają ustanowienie i wzmocnienie przepisów krajowych i krajowych organów ds. odzyskiwania mienia, konfiskatę mienia pochodzącego z przestępstwa, jego zwrot i wykorzystanie na cele pożytku publicznego oraz rozszerzenie odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw i pośredników.

4. Strony wzmacniają współpracę w zakresie zapobiegania przestępczości wykorzystującej zaawansowane technologie, cyberprzestępczości i przestępczości elektronicznej oraz dystrybucji nielegalnej zawartości on-line oraz ich zwalczania. Strony wzmacniają zdolność do zwalczania cyberprzestępczości, między innymi mobilizując i szkoląc zasoby ludzkie oraz wspierając współpracę między decydentami, podmiotami gospodarczymi i naukowcami. Strony wymieniają się informacjami na temat kształcenia i szkolenia osób prowadzących postępowania w sprawie cyberprzestępstw, na temat prowadzenia takich postępowań oraz w dziedzinie kryminalistyki cyfrowej. Strony przyznają, że budapeszteńska Konwencja o cyberprzestępczości oraz inne mające zastosowanie normy międzynarodowe stanowią podstawę do propagowania współpracy międzynarodowej oraz przyczyniają się do opracowywania wewnętrznych strategii politycznych w zakresie cyberprzestępczości.

5. Strony podejmują środki mające na celu zwiększenie odporności jednostek i całych społeczności na terroryzm i brutalny ekstremizm. Strony intensyfikują starania na rzecz wymiany informacji i wiedzy specjalistycznej na temat grup terrorystycznych i ich siatek wsparcia, z pełnym poszanowaniem praworządności, praw człowieka i prawa do prywatności. Strony współpracują na rzecz postawienia przed sądem sprawców terroryzmu oraz przyjmują środki ułatwiające resocjalizację i ponowną integrację społeczną obywateli, odpowiednio, każdego z państw członkowskich Unii Europejskiej i każdego z państw-Stron z regionu Karaibów, którzy ulegli radykalizacji.

Artykuł 38

Niedozwolone środki odurzające

1. Strony współpracują na rzecz złagodzenia wyzwań, w tym tych dotyczących kwestii bezpieczeństwa i zdrowia, jakie stwarzają uprawa, produkcja i konsumpcja niedozwolonych środków odurzających i substancji psychoaktywnych oraz nielegalny handel i tranzyt tych substancji przez ich terytoria. Współpraca taka odbywa się, stosownie do przypadku, na poziomie dwustronnym, regionalnym, wielostronnym lub trójstronnym.

2. Strony współpracują na rzecz zmniejszenia podaży środków odurzających i popytu na nie, kierując się zasadą współodpowiedzialności oraz stosując zintegrowane, wyważone podejście oparte na dowodach.

3. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia zdolności wymiaru sprawiedliwości oraz zwiększenia potencjału w zakresie ścigania przestępstw, w tym swoich zdolności sprawozdawczych. Strony identyfikują transgraniczne zorganizowane grupy przestępcze, przerywają ich działanie i likwidują je, poprzez wzmocnione mechanizmy wymiany informacji oraz dane wywiadowcze dotyczące przestępczości związanej ze środkami odurzającymi, a jednocześnie wspierają prowadzenie wspólnych postępowań i operacji, w tym z sąsiadującymi krajami.

4. Strony podejmują działania mające na celu wyeliminowanie czynników ryzyka związanych z nadużywaniem środków odurzających, zagrażających jednostkom, społecznościom i społeczeństwom. Strony wzmacniają praworządność oraz tworzą odpowiedzialne, skuteczne i sprzyjające włączeniu społecznemu instytucje i służby publiczne w celu zwalczania przemocy związanej ze środkami odurzającymi.

5. Strony przyjmują środki mające na celu wspieranie alternatywnych działań rozwojowych na rzecz zastąpienia uprawy nielegalnych środków odurzających i ich produkcji na obszarach miejskich i wiejskich, aby zwiększyć dobrobyt gospodarczy szczególnie wrażliwych społeczności, na które ma to wpływ, wspierając jednocześnie włączenie społeczne na poziomie społeczności i szerzej pojmowanego społeczeństwa.

6. Strony intensyfikują i przyspieszają starania na rzecz zmniejszenia popytu na niedozwolone środki odurzające oraz podejmują środki niezbędne do zwalczania zdrowotnych i społecznych skutków ich stosowania. Ponadto Strony podejmują właściwe dla wieku i płci środki dostosowane do szczególnych potrzeb szczególnie wrażliwych grup, między innymi poprzez profilaktykę, leczenie, opiekę, resocjalizację i programy ponownej integracji społecznej.

7. Strony podejmują działania mające na celu wyeliminowanie nowych i pojawiających się zagrożeń związanych z nielegalną produkcją, używaniem i nadużywaniem syntetycznych substancji zawierających opioidy, a także opracowują i ulepsząją programy oraz usprawniają mechanizmy sprawozdawczości w celu zwalczania nielegalnego wykorzystywania prekursorów chemicznych.

Artykuł 39

Współpraca w zakresie ścigania przestępstw oraz zintegrowanego zarządzania granicami

1. Strony wspierają dialog i współpracę w zakresie ścigania przestępstw oraz strategiczną współpracę sądową. Strony propagują współpracę między organami ścigania w celu terminowej wymiany informacji i danych wywiadowczych dotyczących przestępczości, zachęcają do wymiany najlepszych praktyk oraz rozwijają potencjał w tym zakresie.
2. Strony wspierają współpracę regionalną w zakresie bezpieczeństwa poprzez wzmocnienie zintegrowanego zarządzania granicami, wymianę informacji i danych wywiadowczych oraz gromadzenie i analizę danych, z poszanowaniem odpowiednich ram prawnych dotyczących ochrony danych osobowych. Strony propagują pokojowe rozstrzyganie granicznych sporów i kontrowersji zgodnie z prawem międzynarodowym. Strony wspierają środki budowy zaufania oraz, w stosownych przypadkach, szczegółowe strategie rozwoju w celu zwiększenia zaufania i zmniejszenia możliwych napięć na granicach.

Artykuł 40

Bezpieczeństwo morskie i lotnicze

1. Strony rozwijają współpracę w kwestiach morskich i lotniczych w celu poprawy bezpieczeństwa i ochrony oraz zwiększają, między innymi, nacisk na ładunki wysokiego ryzyka i zarządzanie takimi ładunkami, zgodnie z prawem międzynarodowym i odpowiednimi rezolucjami ONZ.
2. Strony wzmacniają ochronę na morzu, zgodnie z UNCLOS, poprzez reagowanie na zagrożenia wobec statków oraz krytycznych instalacji morskich i mienia morskiego, poprawiając monitorowanie i egzekwując przestrzeganie odpowiednich przepisów ustawowych i wykonawczych. Strony podejmują działania mające na celu zwalczanie piractwa, zbrojnych napaści oraz wszystkich form przestępczości zorganizowanej na morzu, w tym poprzez wykorzystywanie technologii kosmicznych.

TYTUŁ IV

Rozwój społeczny, spójność społeczna i mobilność

Artykuł 41

Strony są zdeterminowane, aby do 2030 r. wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach, skutecznie zająć się nierównością, osiągnąć równość płci oraz wzmocnić pozycję kobiet i młodzieży, aby zapewnić każdemu niezbędne środki do godnego życia. Strony są również zdeterminowane, aby wspierać spójność społeczną oraz tworzyć warunki do skutecznego udziału ludzi w życiu demokratycznym oraz wnoszenia przez nich aktywnego wkładu w zrównoważony wzrost gospodarczy. Strony zwracają szczególną uwagę na osoby w szczególnie trudnej sytuacji, w tym kobiety, dzieci, osoby starsze, ludność rdzenną, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalne i osoby z niepełnosprawnościami. Strony podejmują konkretne środki w celu wspierania ochrony socjalnej jako podstawowej inwestycji przyczyniającej się do eliminacji ubóstwa i zwalczania nierówności, a także będącej istotnym środkiem do stworzenia samonapędzającego się mechanizmu pozwalającego uzyskać zrównoważony rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu poprzez zwiększenie reinwestowania korzyści gospodarczych w społeczeństwo i ludzi oraz wzmacnianie odporności społecznej. Strony przyjmują kompleksowe i wyważone podejście do kwestii migracji. Strony przyjmują podejście do migracji w duchu solidarności, partnerstwa i współodpowiedzialności oraz zgodnie ze swoimi odpowiednimi kompetencjami. Strony wykorzystują korzyści płynące z migracji, wspierają integrację migrantów, wykorzystują wiedzę diaspory, jej umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i inwestycje oraz maksymalizują wykorzystanie przekazów pieniężnych jako źródła finansowania zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Strony prowadzą również otwarty dialog dotyczący mobilności między Unią Europejską i regionem Karaibów oraz współpracują na rzecz zmniejszenia negatywnego wpływu utraty umiejętności na rozwój krajów.

Rozdział 1

Usługi społeczne

Artykuł 42

Edukacja

1. Strony konsolidują i promują sprzyjający włączeniu społecznemu, przystępny cenowo i sprawiedliwy dostęp do edukacji na wszystkich poziomach oraz dążą do podniesienia jej jakości, w tym poprzez sprawniejsze i sprzyjające włączeniu społecznemu krajowe systemy edukacji oraz ulepszoną infrastrukturę i sprzęt, ze szczególnym uwzględnieniem osób z niepełnosprawnościami. Strony wspierają postępy czynione w kierunku osiągnięcia równości płci, aby rozwijać sprzyjające środowisko, w którym chłopcy i dziewczęta mają równy dostęp do możliwości kształcenia oraz osiągają porównywalny poziom wykształcenia.
2. Strony wspierają upowszechnianie i stosowanie na szerszą skalę nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki oraz sztuki na wszystkich poziomach systemu edukacji.
3. Strony propagują wykorzystywanie dostępnych i przystępnych cenowo innowacyjnych technologii do celów kształcenia oraz rozwijania umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej dla wszystkich.
4. Strony współpracują na rzecz zwiększenia liczby osób rozpoczynających naukę w ramach szkolnictwa wyższego, rozpoczynających szkolenie techniczne i zawodowe, a także angażujących się w uczenie się pozaformalne, uczenie się w miejscu pracy i kształcenie się przez całe życie oraz na rzecz zwiększenia jakości tych form kształcenia, aby zwiększyć liczbę osób o wysokim poziomie wykształcenia oraz pracowników o wysokich umiejętnościach.
5. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia rozwoju akademickiego, propagują wzajemne uznawanie kwalifikacji oraz ułatwiają mobilność studentów, pracowników i nauczycieli akademickich między regionem Karaibów a Unią Europejską.
6. Strony współpracują na rzecz wspierania badań akademickich, rozwoju i innowacji, między innymi poprzez wzmacnianie współpracy między kluczowymi instytucjami oraz zwiększanie wykorzystania badań i analiz naukowych w dążeniu do osiągnięcia doskonałości naukowej przynoszącej wzajemne korzyści.

Artykuł 43

Opieka zdrowotna

1. Strony wspierają powszechne i przystępne cenowo zabezpieczenie zdrowotne oraz sprawiedliwy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej, w tym poprzez usprawnianie krajowych systemów opieki zdrowotnej, rozwijanie trwałej infrastruktury wysokiej jakości oraz zapewnianie dostępu do bezpiecznych i przystępnych cenowo leków, szczepionek i diagnostyki.
2. Strony współpracują na rzecz ograniczania rosnącej zachorowalności na choroby zakaźne i związanych z nimi obciążeń, podejmując działania zapobiegawcze i kontrolne, w tym poprzez propagowanie zdrowego sposobu odżywiania się i stylu życia, wykorzystywanie narzędzi cyfrowych oraz edukację zdrowotną.
3. Strony wzmacniają krajową i regionalną zdolność do szybkiego i skutecznego wykrywania ognisk chorób zakaźnych i innego rodzaju stanów zagrożenia zdrowia o znaczeniu krajowym i międzynarodowym oraz do szybkiego i skutecznego reagowania na takie ogniska i stany zagrożenia, stosując podejście „jedno zdrowie”, obejmujące kwestie zdrowia ludzi i zwierząt, roślin i ekosystemów.
4. Strony współpracują w reagowaniu na stany zagrożenia zdrowia publicznego, między innymi poprzez wykorzystywanie systemów wczesnego ostrzegania na potrzeby szybkiej wymiany informacji, opracowywanie spójnych i wielosektorowych planów poprawy wydajności systemów opieki zdrowotnej, zapewnienie podstawowych i przystępnych cenowo leków, szczepionek i sprzętu medycznego, w tym diagnostyki, a także dostarczenie pomocy humanitarnej i udzielenie wsparcia humanitarne. Ponadto Strony wzmacniają współpracę międzynarodową w celu łagodzenia skutków globalnych stanów zagrożenia zdrowia publicznego.
5. Strony propagują badania i wymianę wiedzy, doświadczeń i najlepszych praktyk w sektorze opieki zdrowotnej.

Artykuł 44

Mieszkalnictwo, woda i infrastruktura sanitarna

1. Strony wspierają powszechny dostęp do godnego, bezpiecznego i przystępnego cenowo mieszkalnictwa, ze szczególnym uwzględnieniem ludności szczególnie wrażliwej i zmarginalizowanej, w tym ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP), oraz społeczności lokalnych, aby wywrzeć pozytywny wpływ na zdrowie ludzi, wspierać rozwój społeczno-gospodarczy społeczności oraz zwalczać nierówności między gospodarstwami domowymi na obszarach miejskich a gospodarstwami domowymi na obszarach wiejskich. Strony propagują przyjazne klimatu budownictwo mieszkaniowe i infrastrukturę, między innymi poprzez opracowanie i egzekwowanie kodeksów budowlanych.
2. Strony zwiększają dostęp do bezpiecznych, przystępnych cenowo i zrównoważonych źródeł zaopatrzenia w wodę, w tym poprzez rozwijanie zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania zasobami wodnymi i gospodarowania odpadami stałymi oraz propagowanie środków na rzecz recyklingu wody.
3. Strony wspierają zapewnianie odpowiedniego, sprawiedliwego i przystępnego cenowo dostępu do usług sanitarnych i higieny dla wszystkich, zwracając szczególną uwagę na potrzeby kobiet i dziewcząt oraz tych w szczególnie trudnej sytuacji.
4. Strony propagują powszechny i ulepszony dostęp do przystępnej cenowo energii elektrycznej oraz zwiększają efektywne i zrównoważone wykorzystanie energii dla wszystkich.

Artykuł 45

Zrównoważona urbanizacja i rozwój obszarów wiejskich

1. Strony propagują środowisko sprzyjające zrównoważonemu rozwojowi obszarów wiejskich i miejskich. Strony wspierają zrównoważone gospodarowanie gruntami, ze szczególnym uwzględnieniem przejrzystych i uregulowanych praw dotyczących nabywania i własności gruntów, zrównoważoną mobilność miejską oraz inteligentne i bezpieczne miasta.
2. Strony wspierają zrównoważony rozwój gospodarek i społeczności wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia miejsc pracy i generowania dochodów. Strony przyspieszają dywersyfikację wsi poprzez tworzenie wartości dodanej produkcji lokalnej oraz wykorzystywanie zasobów naturalnych i kulturowych.
3. Strony propagują wyważone i zintegrowane polityki miejskie i wiejskie sprzyjające włączeniu społecznemu oraz wielopoziomową współpracę rządową, poprzez aktywne angażowanie władz i społeczności lokalnych oraz zacieśnianie więzi między obszarami miejskimi i wiejskimi.

Artykuł 46

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia dostępu do wystarczającej ilości przystępnej cenowo, bezpiecznej i pożywnej żywności dla wszystkich, aby wyeliminować wszystkie formy niedożywienia oraz zapobiegać kryzysom żywnościowym. W tym celu Strony zwracają szczególną uwagę na kraje najbardziej wrażliwe, w tym te dotknięte klęskami żywiołowymi, oraz osoby w szczególnie trudnej sytuacji.
2. Uznając negatywny wpływ zmniejszonej produkcji rolnej, dużą zależność od importowanych produktów żywnościowych oraz nadmierną eksploatację zasobów rybnych na bezpieczeństwo żywnościowe i odżywianie, Strony wspierają zrównoważony rozwój lokalnej gospodarki rolnej, rybołówstwa i produkcji żywności.
3. Strony współpracują na rzecz ograniczania skutków kryzysów żywnościowych oraz zapewniają terminowe dostarczanie żywności na poziomie lokalnym dzięki opracowywaniu interwencji politycznych i rozwijaniu infrastruktury, w tym poprzez inwestowanie w odporne na zmiany klimatu systemy transportu i magazynowania. W tym kontekście Strony zajmują się potrzebami najbardziej wrażliwych społeczności.

Rozdział 2

Spójność społeczna

Artykuł 47

Równość, ochrona socjalna i godna praca

1. Strony propagują równość poprzez przyjmowanie strategii politycznych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wzrostu dochodu najbiedniejszej części ludności na poziomie wyższym niż średnia krajowa.
2. Strony propagują sprawiedliwe i racjonalne polityki fiskalne, gospodarcze i społeczne zorientowane na społeczeństwa bardziej integracyjne, z lepszym rozkładem dochodu, pozwalającym na zmniejszenie nierówności i niesprawiedliwości.
3. Strony pracują nad rozszerzeniem zakresu ochrony socjalnej, szczególnie dla osób w szczególnie trudnej sytuacji, aby stopniowo osiągnąć powszechny dostęp do niej poprzez siatki bezpieczeństwa socjalnego, podstawowe bezpieczeństwo finansowe oraz odpowiednie systemy opieki socjalnej reagujące na nagłe zmiany. Strony propagują badania i wymianę wiedzy, doświadczeń i najlepszych praktyk w zakresie ochrony socjalnej.
4. Strony propagują tworzenie sprzyjających włączeniu społecznemu i dobrze funkcjonujących rynków pracy i polityk zatrudnienia, ukierunkowanych na osiągnięcie międzynarodowych standardów godnej pracy dla wszystkich, a także sprawiedliwych płac umożliwiających godny poziom życia, w tym poprzez poprawę warunków dotyczących zdrowia i bezpieczeństwa pracowników. Strony zwalczają wszystkie formy wykorzystywania, w tym seksualnego wykorzystywania i wyzysku pracowników, zarówno w sektorze formalnym, jak i nieformalnym.
5. Strony podejmują działania mające na celu rozwiązanie problemów związanych z gospodarką nieformalną, w tym w zakresie innowacyjnego dostępu do usług finansowych, kredytów i mikrofinansowania oraz zwiększenia skuteczności środków w zakresie ochrony socjalnej, aby ułatwić płynne przejście do gospodarki formalnej.
6. Strony podejmują konkretne środki służące propagowaniu praw osób z niepełnosprawnościami, aby zapewnić postępy w skutecznym wdrażaniu odpowiednich umów międzynarodowych oraz wspierać pełne włączenie społeczne takich osób bez jakiegokolwiek dyskryminacji, a także i ich równy dostęp do usług społecznych i rynków pracy.
7. Strony wspierają spójność społeczną, między innymi poprzez ochronę i zwiększenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności form wyrazu kulturowego.

Artykuł 48

Równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt

1. Strony wzmacniają polityki, programy i mechanizmy mające na celu propagowanie równości płci oraz zapewnienie i poprawę równych możliwości uczestnictwa we wszystkich sektorach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zapewniają systematyczne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki, w tym poprzez tworzenie i konsolidację ram prawnych.
2. Strony zapewniają integralność cielesną i psychiczną kobiet i dziewcząt poprzez przyjęcie środków ustawodawczych i politycznych mających na celu likwidację praktyk dotyczących dziecięcych, wczesnych i przymusowych małżeństw oraz eliminowanie wszystkich form przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć, w szczególności przemocy domowej wobec kobiet i mężczyzn, handlu ludźmi, wszystkich form seksualnego wykorzystywania i wyzysku pracowników oraz wszystkich form molestowania, zarówno w sferze publicznej, jak i prywatnej. Strony ułatwiają dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz wspierają kampanie prewencyjne i uświadamiające, aby przyspieszyć zmianę zachowań w celu zagwarantowania równości płci oraz wzmocnienia pozycji kobiet i dziewcząt.
3. Strony wspierają skuteczne wdrażanie wszystkich odpowiednich umów międzynarodowych, w tym Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 1979 r., oraz zachęcając do ratyfikacji protokołu fakultatywnego do tej konwencji.

4. Strony zapewniają przestrzeganie i propagowanie praw kobiet i dziewcząt. Strony wzmacniają ich prawa socjalne, w szczególności w dziedzinie zdrowia i edukacji, w tym dostęp do usług z zakresu planowania rodziny. Strony wzmacniają prawa gospodarcze kobiet, w tym poprzez ułatwianie im dostępu do możliwości gospodarczych, usług finansowych, technologii prorozwojowych, zatrudnienia oraz kontroli i użytkowania gruntów i innych aktywów produkcyjnych. Strony wspierają kobiety prowadzące działalność gospodarczą, zmniejszają różnicowanie wynagrodzenia ze względu na płeć oraz usuwają inne dyskryminujące przepisy i praktyki.

5. Strony wzmacniają udział i wagę opinii kobiet i dziewcząt w życiu politycznym, w tym poprzez zwiększony dostęp do procesów i stanowisk wyborczych, politycznych oraz sprawowania rządów, a także w staraniach na rzecz budowania społeczności.

6. Strony wzmacniają pozycję organizacji kobiet i dziewcząt oraz wzmacniają zdolności instytucji krajowych i regionalnych w zakresie rozwiązywania problemów związanych z przemocą wobec kobiet i dziewcząt, w tym do zapobiegania wszystkim formom przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć i ochrony przed taką przemocą. Strony opracowują mechanizmy prowadzenia postępowań w sprawie molestowania oraz mechanizmy odpowiedzialności, zapewniają opiekę i wsparcie dla ofiar oraz propagują zapewnianie warunków bezpieczeństwa i ochrony kobiet i dziewcząt.

7. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych. Ponadto Strony podkreślają potrzebę zapewnienia powszechnego dostępu do przystępnych cenowo rzetelnych i wyczerpujących informacji oraz edukacji na temat zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, uwzględniając opracowane przez UNESCO międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej, a także potrzebę udzielania świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego. W stosownych przypadkach Strony dążą do skutecznego wdrożenia Konsensusu z Montevideo w sprawie ludności i rozwoju.

Artykuł 49

Młodzież

1. Strony opracowują ukierunkowane polityki, aby wspierać upodmiotowienie młodzieży oraz ułatwiać jej udział w życiu politycznym, społecznym, obywatelskim i gospodarczym.

2. Strony wspierają przedsiębiorczość młodzieży oraz tworzenie trwałych miejsc pracy we wszystkich sektorach na godnych warunkach dla osób młodych, w tym poprzez pomaganie im w zdobywaniu umiejętności odpowiednich dla rynku pracy poprzez edukację, szkolenie techniczne i zawodowe oraz zwiększony dostęp do technologii, a także poprzez wspieranie służb zatrudnienia w celu łączenia młodych ludzi z możliwościami zatrudnienia oraz zapewnianie dostępu do usług finansowych i partnerstw dla przedsiębiorstw typu start-up.

3. Strony ustanawiają struktury sprawowania rządów w celu propagowania odpowiedzialnego obywatelstwa młodzieży, zwiększania wpływu osób młodych na procesy decyzyjne oraz sprzyjania ich aktywnemu udziałowi w życiu politycznym i staraniach na rzecz budowania społeczności. Strony wspierają większy udział młodzieży w działaniach na rzecz środowiska, w szczególności w programach monitorowania zmiany klimatu i przystosowania do niej.

4. Strony podejmują środki służące poprawie dostępu młodzieży do wymiaru sprawiedliwości oraz wzmocnieniu systemów ochrony dzieci. Strony podejmują wszystkie odpowiednie środki służące ochronie dzieci przed wszystkimi formami przemocy fizycznej lub psychicznej, krzywdy, nadużycia, zaniedbania lub złego traktowania, znęcania się i wyzysku, w tym niegodziwego traktowania w celach seksualnych.

5. Strony wspierają programy społeczne i programy dotyczące wymiaru sprawiedliwości mające na celu zapobieganie przestępczości nieletnich oraz integrację młodzieży w życiu gospodarczym i społecznym. Strony wspierają instytucje, takie jak szkoły, organizacje społeczne i wyznaniowe oraz grupy młodzieżowe, które przyczyniają się do budowania odporności zagrożonej młodzieży i szczególnie wrażliwych społeczności.

Artykuł 50

Sport

Strony propagują sport i wychowanie fizyczne jako czynnik napędzający zrównoważony rozwój, zdrowie i zdrowy styl życia, włączenie społeczne, niedyskryminację oraz postępy w dziedzinie praw człowieka. Strony współpracują, aby wykorzystać ekonomiczną, kulturową i społeczną siłę sportu, między innymi rozwijając odpowiednią infrastrukturę, propagując udział w zajęciach sportowych i innych zajęciach wychowania fizycznego oraz wymieniając najlepsze praktyki. Strony wspierają mobilność sportowców i osób zawodowo związanych ze sportem jako środek wzmacniający dialog międzykulturowy i współpracę międzykulturową.

Rozdział 3

Migracja, mobilność i rozwój

Artykuł 51

Migracja, mobilność i rozwój

1. Strony uznają wkład legalnie przebywających migrantów oraz swojej diaspory w życie gospodarcze, społeczne, polityczne i kulturalne państw przyjmujących. Strony wspierają ich integrację między innymi poprzez wspieranie przedsiębiorczości, wsparcie biznesowe oraz rozwój umiejętności zgodnie ze swoimi odpowiednimi kompetencjami. Strony potwierdzają swoje zobowiązanie do poszanowania praw człowieka wszystkich migrantów i wysiedleńców, w tym uchodźców i osób ubiegających się o azyl, przy pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem ludzi w szczególnie trudnej sytuacji, zwłaszcza kobiet i dzieci.
2. Strony prowadzą otwarty dialog w celu wspierania mobilności i krótkoterminowych pobytów, aby wzmocnić wymianę w dziedzinach takich jak turystyka i biznes, a także aby pielęgnować wzajemne zrozumienie i propagować wspólne wartości. Wymiana ta uwzględnia również szczególną sytuację krajów i terytoriów zamorskich stowarzyszonych z UE oraz regionów najbardziej oddalonych UE, ze względu na ich geograficzną bliskość oraz więzi gospodarcze i kulturowe oraz inne obszary współpracy.
3. Strony rozważają opracowanie programów migracji cyrkulacyjnej oraz wdrażają i ulepszają, w stosownych przypadkach, ramy prawne ułatwiające procedury ponownego wjazdu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej lub członków OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej. Strony uwzględniają aspekty reintegracji obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej lub członków OACPS, którzy przebywają legalnie na terytoriach – odpowiednio – członków OACPS lub państw członkowskich Unii Europejskiej, w państwach pochodzenia w celu zapewnienia, aby zdobyte przez nich doświadczenie lub kwalifikacje mogły przynieść korzyści lokalnemu rynkowi pracy i lokalnej społeczności.
4. Strony współpracują ze sobą w celu zmniejszenia negatywnego wpływu utraty kwalifikacji na rozwój krajów. Ponadto Strony stosują spójne podejście na rzecz przyspieszenia szkolenia wybranych specjalistów w rejonie Karaibów, które obejmuje rozszerzenie programów szkoleń oraz propagowanie udziału obywateli UE.
5. Uznając znaczenie przekazów pieniężnych jako środka sprzyjającego włączeniu społecznemu i zrównoważonemu rozwojowi, pod warunkiem odpowiedniego zarządzania nimi, Strony dążą do ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 %, wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 % do 2030 r., wspierania włączenia finansowego za pomocą innowacyjnych instrumentów finansowych i nowych technologii, a także poprawy ram regulacyjnych służących zwiększeniu zaangażowania nietradycyjnych podmiotów gospodarczych. Strony zwiększają wkład diaspory w zrównoważony rozwój krajów pochodzenia, wspierając i ułatwiając inwestycje diaspory oraz tworzenie przedsiębiorstw jako środek służący pobudzeniu lokalnego rozwoju i przedsiębiorczości w krajach pochodzenia, a także sprzyjający transferowi wiedzy, doświadczeń i technologii.

6. Strony opracowują środki mające na celu czerpanie korzyści z migracji Południe–Południe oraz łagodzenie wszelkich jej negatywnych skutków w oparciu o zasady solidarności, wspólnego dobrobytu i odpowiedzialności.

7. Strony propagują wymianę najlepszych praktyk w zakresie programów mobilności Karaiby–UE oraz programów mobilności wewnątrzregionalnej, w tym swobodnego przepływu osób w procesach integracji regionalnej.

PROTOKÓŁ REGIONALNY DOTYCZĄCY REGIONU PACYFIKU**CZĘŚĆ I****RAMY WSPÓŁPRACY****Rozdział 1****Charakter i zakres stosowania****Artykuł 1****Rzeczywiste partnerstwo**

1. Do celów niniejszego protokołu „Strony” oznaczają odpowiednie Strony związane niniejszym protokołem zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
2. Stosunki między Stronami regulują postanowienia części ogólnej niniejszej umowy oraz szczegółowe cele określone w niniejszym protokole, które wzajemnie się uzupełniają i wzmacniają, zgodnie z art. 6 części ogólnej niniejszej umowy.
3. Strony postanawiają wzmocnić swoje stosunki oraz zintensyfikować współpracę w celu propagowania wspólnych wartości, wspólnych interesów, obowiązków i zobowiązań. To rzeczywiste partnerstwo wdraża się w duchu wzajemnego szacunku i odpowiedzialności, równości i współodpowiedzialności.

Artykuł 2**Multilateralizm**

1. Strony wzmacniają dialog i współpracę oraz intensyfikują starania służące wspieraniu multilateralizmu i międzynarodowego porządku opartego na zasadach.
2. W ramach odpowiedniego dialogu w ramach partnerstwa, o którym mowa w art. 3 części ogólnej, Strony dążą do budowania koalicji strategicznych w szeregu kwestii globalnych, w szczególności dotyczących zmiany klimatu, zarządzania oceanami, różnorodności biologicznej, zrównoważonego rozwoju gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, praw człowieka oraz kwestii związanych z pokojem i bezpieczeństwem. W stosownych przypadkach Strony koordynują swoje stanowiska w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz innych organizacji i forów międzynarodowych i regionalnych. Strony podejmują konkretne środki w celu podpisania lub ratyfikacji najważniejszych międzynarodowych umów i konwencji lub przystąpienia do nich, stosownie do przypadku, a także ich wdrażania.

Artykuł 3**Cele**

Strony potwierdzają szeroki i wszechstronny charakter niniejszego protokołu oraz postanawiają, że jego celami są między innymi:

- a) wzmocnienie ich partnerstwa politycznego, opartego na regularnym dialogu i wspieraniu wspólnych interesów;
- b) poprawa odporności środowiskowej i odporności na zmianę klimatu oraz dążenie do zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi;
- c) budowa demokratycznych i pokojowych społeczeństw opartych na prawach, praworządności i dobrych rządach oraz poczynienie postępów w obszarze równości płci i zarządzania finansowego;
- d) wspieranie zrównoważonego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu poprzez pobudzanie inwestycji i rozwój sektora prywatnego, ze szczególnym uwzględnieniem niebieskiej gospodarki i zwiększonej konektywności;

- e) wspieranie konkretnych środków mających na celu wzmocnienie zarządzania oceanami oraz ochronę i zrównoważone gospodarowanie żywymi zasobami morza, w tym rybołówstwem; oraz
- f) inwestowanie w rozwój społeczny, przeciwdziałanie nierównościom oraz zapewnienie, aby nikt nie pozostał w tyle, ze szczególnym uwzględnieniem wspierania młodzieży oraz upodmiotowienia ekonomicznego, społecznego i politycznego kobiet i dziewcząt.

Artykuł 4

Integracja i współpraca regionalna

1. Strony wspierają proces integracji i współpracy regionalnej w regionie Pacyfiku jako sposób radzenia sobie z wyzwaniami transnarodowymi oraz ułatwiania wdrażania niniejszego protokołu w celu czerpania z niego pełnych korzyści, z uwzględnieniem ich odpowiednich ram polityki, w tym ram na rzecz regionalizmu na Pacyfiku.
2. Strony postanawiają zacieśnić współpracę z organizacjami regionalnymi, krajami i terytoriami, które mają te same wartości oraz są chętne i zdolne do propagowania wspólnych celów i dążenia do ich osiągnięcia, a tym samym do przyczyniania się do politycznego, gospodarczego i społecznego rozwoju regionu Pacyfiku jako całości.
3. Strony propagują i wspierają współpracę Południe–Południe oraz współpracę trójstronną jako sposób wzmocnienia współpracy regionalnej.

Rozdział 2

Podmioty i procesy

Artykuł 5

Postanowienia instytucjonalne

1. Wspólnymi instytucjami ustanowionymi na mocy niniejszego protokołu, zgodnie z definicją zawartą w części ogólnej niniejszej umowy, obejmującą również ich skład i funkcje, są:
 - a) Rada Ministrów Pacyfik–UE;
 - b) Wspólny Komitet Pacyfik–UE;
 - c) Zgromadzenie Parlamentarne Pacyfik–UE.
2. Strony mogą zdecydować o zwoływaniu posiedzeń na szczeblu szefów państw lub rządów, jeśli uznają to za konieczne, na podstawie wspólnie ustalonego harmonogramu i programu.

Artykuł 6

Kraje i terytoria zamorskie w regionie Pacyfiku

1. Strony postanawiają wzmocnić powiązania między krajami i terytoriami zamorskimi stowarzyszonymi z UE w regionie Pacyfiku oraz członkami OACPS w regionie Pacyfiku.
2. Strony dążą do zaangażowania, w stosownych przypadkach, krajów i terytoriów zamorskich w integrację i współpracę regionalną oraz działania w ramach organizacji regionalnych, zwłaszcza w obszarach zmiany klimatu, zrównoważonego rozwoju środowiska, zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi, konektywności oraz handlu i inwestycji.
3. Strony postanawiają, że kraje i terytoria zamorskie w regionie Pacyfiku otrzymają rolę obserwatorów we wspólnych instytucjach ustanowionych na mocy niniejszego protokołu.

Artykuł 7

Mechanizmy konsultacji i zaangażowania z zainteresowanymi stronami

Strony ustanawiają mechanizmy dialogu i konsultacji ze wszystkimi właściwymi zainteresowanymi stronami, w tym z władzami lokalnymi oraz przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego, aby informować je na bieżąco o wdrażaniu niniejszego protokołu oraz gromadzić informacje z myślą o jego wdrażaniu, w tym w kontekście Rady Ministrów Pacyfiku-UE.

Artykuł 8

Wdrażanie, monitorowanie i ocena

1. Wdrażając działania w każdym z obszarów współpracy, zgodnie z ramami prawnymi ustanowionymi na mocy niniejszej umowy, Strony uwzględniają swoje odpowiednie ramy strategiczne i polityczne, w tym – w stosownych przypadkach – strategię regionalną przyjętą przez członków OACPS w regionie Pacyfiku.
2. Strony podejmują działania i wdrażają środki na najbardziej właściwym szczeblu: wewnętrznym, regionalnym lub wielonarodowym. Strony starają się maksymalizować wpływ na zainteresowane strony oraz wzmocnić ich zaangażowanie, w tym poprzez budowanie zdolności.
3. Strony monitorują niniejszy protokół, aby zapewnić skuteczne i efektywne wdrażanie działań i środków, w tym poprzez stosowanie podejścia uwzględniającego udział wielu zainteresowanych stron. Strony mogą dostosowywać go do zmieniających się okoliczności oraz rozszerzać jego zakres, aby zwiększyć współpracę w istniejących i nowych obszarach, zgodnie z procedurą określoną w art. 99 ust. 5 części ogólnej niniejszej umowy.
4. Strony prowadzą regularne niezależne monitorowanie oraz oceny działań przewidzianych w kluczowych obszarach współpracy określonych w niniejszym protokole.

CZĘŚĆ II

KLUCZOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY

TYTUŁ I

Zrównoważony rozwój środowiska i zmiana klimatu

Artykuł 9

Uznając, jak poważne zagrożenie stanowią zmiana klimatu, podnoszenie się poziomu morza oraz degradacja środowiska dla zrównoważonego rozwoju i życia ludności, a także uznając znaczące zagrożenie dla małych rozwijających się państw wyspiarskich, Strony budują odporność na zmianę klimatu oraz dążą do odwrócenia degradacji środowiska. Strony podejmują ambitne działania na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej, aby zapobiec ryzyku strat i szkód, zminimalizować to ryzyko i zaradzić mu, aby chronić środowisko i poprawiać jego jakość oraz aby wspierać zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi. Strony przyjmują środki mające na celu przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej, utrzymanie i odbudowę ekosystemów, propagowanie zarządzania oceanami oraz zapobieganie klęskom żywiołowym i reagowanie na nie. Strony inwestują w ekologiczny wzrost, gospodarki o obiegu zamkniętym i energię ze źródeł odnawialnych, zapewniając, aby wzrost gospodarczy szedł w parze ze zrównoważonym rozwojem środowiska.

Artykuł 10

Działania na rzecz klimatu

1. Odwołując się do celów, zasad i postanowień Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu oraz Porozumienia paryskiego, a także podkreślając potrzebę zintensyfikowania globalnych starań na rzecz przeciwdziałania zmianie klimatu w świetle ustaleń zawartych w sprawozdaniu specjalnym Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu w sprawie skutków globalnego ocieplenia o 1,5 °C powyżej poziomu przedindustrialnego, Strony postanawiają przyczynić się do redukcji globalnych emisji, zgodnie z celem ograniczenia wzrostu średniej temperatury globalnej do poziomu znacznie niższego niż 2 °C powyżej poziomu przedindustrialnego, oraz podejmować starania mające na celu ograniczenie globalnego ocieplenia do 1,5 °C. Strony uznają znaczenie jak najszybszego osiągnięcia zerowej globalnej emisji antropogenicznej netto. W tym celu Strony zobowiązują się do wniesienia kolejnych wkładów ustalonych na poziomie krajowym, które będą stopniowo zwiększane powyżej obecnych wkładów oraz będą odzwierciedlać ich najwyższy możliwy poziom ambicji, w świetle różnych uwarunkowań krajowych, a także potwierdzają cel, jakim jest osiągnięcie przez nie neutralności klimatycznej do 2050 r.
2. Strony opracowują kompleksowe i sprzyjające włączeniu społecznemu wewnętrzne polityki i programy klimatyczne, w tym poprzez ramy legislacyjne i ramy sprawowania rządów, oraz podejmują konkretne działania w celu zwiększenia zakresu wdrożenia Porozumienia paryskiego. Strony opracowują mechanizmy monitorowania, sprawozdawczości i weryfikacji oraz systemy oceny, aby śledzić postępy w działaniach w dziedzinie klimatu.
3. Strony przyspieszają i intensyfikują starania na rzecz przystosowania się do skutków zmiany klimatu, w tym poprzez opracowanie i wdrożenie ambitnych krajowych planów adaptacji. Strony opracowują i wdrażają polityki, strategie i ramy legislacyjne w celu włączenia takiego przystosowania do odpowiednich sektorów społeczno-ekonomicznych i środowiskowych.
4. Uznając, że sektory energii z paliw kopalnych i transportu znacząco przyczyniają się do emisji dwutlenku węgla, Strony zobowiązują się do opracowania rozwiązań w zakresie efektywności energetycznej i energii ze źródeł odnawialnych oraz do dalszej redukcji emisji dwutlenku węgla z sektorów transportu lądowego, lotniczego i morskiego. Strony wzmacniają wspólne działania w zakresie rozwoju i transferu technologii. Strony dążą do racjonalizacji i stopniowego wycofania nieefektywnych dopłat do paliw kopalnych, które zachęcają do rozrzutnej konsumpcji, oraz do minimalizowania ewentualnych niekorzystnych skutków w sposób chroniący ubogich i społeczności, na które ma to wpływ.
5. Strony stosują zintegrowane, całościowe i wyważone rozwiązania nierynkowe w działaniach dotyczących zmian klimatu i ich skutków, uwzględniając wrażliwość małych rozwijających się państw wyspiarskich oraz biorąc pod uwagę ich odpowiednie ramy polityki, w tym ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku oraz partnerstwo na rzecz odporności w regionie Pacyfiku.
6. Strony wspierają działania w zakresie dostosowania przepływów finansowych do środków na rzecz niskiej emisji gazów cieplarnianych oraz rozwoju odpornego na zmianę klimatu. Strony współpracują na rzecz uruchomienia finansowania działań w związku ze zmianą klimatu z wielu różnych źródeł, instrumentów i kanałów, aby wesprzeć opracowywanie i wdrażanie krajowych planów adaptacji oraz ustalonych na poziomie krajowym wkładów przewyższających obecne poziomy, zgodnie z Porozumieniem paryskim.
7. Strony propagują ambitny cel dotyczący ograniczenia stosowania wodorofluorowęglowodorów na mocy Protokołu montrealskiego w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową, sporządzonego w Montrealu w dniu 16 września 1987 r., oraz poprawki z Kigali do tego protokołu. Strony zachęcają wszystkie Strony protokołu do ratyfikacji tej poprawki oraz zapewniają jej szybkie wdrożenie.
8. Strony wzmacniają koordynację na wszystkich szczeblach sprawowania rządów oraz podejmują działania oparte na najlepszych dostępnych danych naukowych i – w stosownych przypadkach – na tradycyjnej wiedzy oraz systemach wiedzy tubylczej i lokalnej. Strony zachęcają władze lokalne do podejmowania i realizacji ambitnych zobowiązań w zakresie energii i klimatu oraz umożliwiają im działania w tym zakresie. Strony propagują istniejące inicjatywy, takie jak Światowe Porozumienie Burmistrzów w sprawie Klimatu i Energii, oraz wspierają wdrażanie ich planów działania.
9. Strony współpracują na rzecz rozwoju sieci wiedzy w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu i reagowania na nią oraz na rzecz wzmocnienia zdolności naukowej i technicznej, zdolności osób i instytucji w zakresie działań w dziedzinie klimatu oraz zarządzania środowiskowego i monitoringu środowiska, w tym poprzez wykorzystanie technologii kosmicznych i systemów informacyjnych.

Artykuł 11

Środowisko oraz zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi

1. Strony wspierają ochronę, zrównoważone wykorzystanie i odbudowę ekosystemów oraz usług przez nie zapewnianych, łącząc różnorodność biologiczną ze źródłami utrzymania. Strony chronią, odbudowują i zwiększają różnorodność biologiczną zgodnie z postanowieniami Konwencji o różnorodności biologicznej oraz globalnymi ramami różnorodności biologicznej na okres po 2020 r. Strony wspierają opracowywanie strategii długoterminowych ukierunkowanych na włączenie kwestii różnorodności biologicznej do krajowych i regionalnych ram w regionie Pacyfiku, zapewniając koordynację i spójność między instytucjami oraz gromadząc dowody na potrzeby świadomego podejmowania decyzji.
2. Strony propagują zintegrowane podejście oraz zwiększają skuteczność mechanizmów egzekwowania w zakresie zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi i środowiskiem oraz zrównoważonego wykorzystania ich na wszystkich szczeblach, w tym rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym i zielonej gospodarki, z uwzględnieniem potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń oraz – w stosownych przypadkach – praktyk tubylczych, tradycyjnych i zwyczajowych.
3. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zrównoważonej gospodarki leśnej i zrównoważonego zarządzania innymi zasobami drzewnymi, ograniczenia i odwrócenia procesu wylesiania, zwalczania nielegalnego pozyskiwania drewna i produktów drewnopochodnych oraz handlu nimi, przywrócenia funkcji lasów naturalnych, w tym usług ekosystemowych, oraz propagowania odpowiedzialnego górnictwa, uwzględniając wymogi w zakresie zrównoważonego rozwoju, w tym potrzeby gospodarcze, społeczne i środowiskowe ich rosnących populacji.
4. Strony wspierają systemy zrównoważonej zintegrowanej gospodarki wodnej, zachowując i chroniąc źródła wody i ekosystemy, odprowadzając i oczyszczając ścieki, przeciwdziałając degradacji gruntów, zanieczyszczeniu zasobów wodnych i zasobów wód podziemnych oraz niepewności co do dostępności wody za pomocą systemów gromadzenia i przechowywania wody.
5. Strony współpracują na rzecz zwalczania zagrożeń powodowanych przez inwazyjne gatunki obce pod względem wyginięcia gatunków, różnorodności biologicznej, funkcji i usług ekosystemu, źródeł utrzymania i odporności ludności oraz handlu i rozwoju gospodarczego.
6. Strony skutecznie przeciwdziałają wszystkim formom zanieczyszczenia. Strony pracują nad ustanowieniem niezbędnych ram regulacyjnych i mechanizmów egzekwowania prawa w celu racjonalnego gospodarowania chemikaliami i odpadami. Strony dążą do zapobiegania wytwarzaniu odpadów u źródła lub jego minimalizowania, a także do poprawy możliwości wielokrotnego użytkowania produktów, zdolności do recyklingu i efektywnego użytkowania zasobów w celu dostosowania produkcji i konsumpcji do osiągnięcia gospodarki o obiegu zamkniętym. Strony podejmują środki mające na celu zapobieganie obecności substancji niebezpiecznych w cyklach materiałowych lub minimalizowanie jej oraz zarządzanie chemikaliami w produktach w całym cyklu ich życia.

Artykuł 12

Odporność na klęski żywiołowe

1. Strony współpracują na rzecz wypracowania odporności ludności, społeczeństw, instytucji i infrastruktury na klęski żywiołowe. Strony biorą pod uwagę silne powiązania między klęskami żywiołowymi a zmianą klimatu oraz wpływ klęsk żywiołowych na rozwój społeczny, źródła utrzymania ludności, zwłaszcza szczególnie wrażliwych grup i jednostek, dziedzictwo kulturowe, integralność środowiskową, rozwój gospodarczy i bezpieczeństwo ludzi. Strony dążą do wdrożenia i monitorowania Ram z Sendai dotyczących ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych w latach 2015–2030, w tym w drodze wymiany informacji i najlepszych praktyk, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki, w tym ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku.
2. Strony propagują całościowe podejście do zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi, w tym uwzględniając ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku, inwestowanie w zapobieganie ryzyku i gotowość na nie, włączenie starań na rzecz zmniejszenia ryzyka do działań naprawczych oraz propagowanie ubezpieczenia od ryzyka finansowego. Strony wspierają odporność służb użyteczności publicznej, infrastruktury, bezpieczeństwa żywnościowego i bezpieczeństwa wodnego, zapewniając, aby w ramach inwestycji uwzględniano realistyczną ocenę przyszłych zagrożeń i reagowano na nie. Strony stawiają odporność na zmianę klimatu w centrum wszystkich starań na rzecz odbudowy i odnowy, w tym poprzez wdrażanie podejścia polegającego na „lepszym odbudowywaniu”.

3. Strony współpracują na rzecz zwiększenia dostępu do odpowiednich technologii w zakresie wzmocnienia odporności oraz ich transferu i systematycznego wykorzystywania. Strony inwestują w zbieranie i wykorzystywanie statystyk dotyczących klęsk żywiołowych i danych dotyczących strat spowodowanych klęskami żywiołowymi, kompleksową ocenę ryzyka, wdrażanie planów ograniczania ryzyka na wszystkich szczeblach oraz wzmocnienie powiązań między zmniejszaniem ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi a przystosowaniem się do zmiany klimatu. Strony wspierają wykorzystanie technologii kosmicznych i informacji do poprawy środków zapobiegania klęskom żywiołowym, przygotowania i reagowania na nie oraz odbudowy po nich.

4. Strony pracują nad wzmocnieniem sprzyjającego włączeniu społecznemu zarządzania ryzykiem na wszystkich szczeblach, w tym budowaniem zdolności krajowych i regionalnych centrów doskonałości ds. zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi i innowacji w dziedzinie klimatu. Strony pracują nad zwiększeniem zdolności w zakresie monitorowania, wczesnego ostrzegania i oceny ryzyka, zwiększenia wewnętrznego i regionalnego potencjału i zdolności w zakresie zapobiegania, ograniczania, gotowości, reagowania i odbudowy, w tym mechanizmów ochrony ludności, a także zdolności społeczności i instytucji lokalnych, koncentrując się na najbardziej wrażliwych i zmarginalizowanych gospodarstwach domowych i grupach.

5. Strony monitorują priorytety i cele w zakresie zarządzania ryzykiem związanym z klęskami żywiołowymi i ze zmianą klimatu oraz oceniają je w odniesieniu do najlepszych praktyk międzynarodowych.

TYTUŁ II

Zrównoważony rozwój gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu

Artykuł 13

1. Strony realizują zintegrowane strategie oraz wdrażają reformy w celu budowania odpornych i zróżnicowanych gospodarek, wspierania wzrostu gospodarczego i transformacji gospodarczej, zacieśnienia stosunków biznesowych i handlowych oraz wspierania przejścia na pełne zatrudnienie wysokiej jakości. Strony zobowiązują się do tworzenia otoczenia biznesowego sprzyjającego większym przepływom inwestycji i rozwojowi sektora prywatnego. Strony wzmocniają i pogłębiają wewnątrzregionalną współpracę gospodarczą, w tym mobilność towarów i usług. Strony zachęcają do stosowania na szerszą skalę swoich własnych walut w transakcjach międzynarodowych oraz ułatwiają je.

2. Strony propagują środki służące wsparciu transformacyjnego charakteru nauki, technologii, innowacji i badań naukowych. Strony pracują nad osiągnięciem niskoemisyjnej i odpornej na zmianę klimatu gospodarki o obiegu zamkniętym oraz zapewnienia, aby wszyscy ludzie korzystali z odblokowanych możliwości rynkowych, zapewnienia przestrzegania i utrzymania podstawowych norm pracy, w tym w drodze dialogu społecznego, a także zapewnieniem wspierania upodmiotowienia społecznego i ekonomicznego oraz włączenia społeczno-ekonomicznego ludzi szczególnie wrażliwych, kobiet i młodzieży, w tym przez odpowiednie działania w zakresie ochrony socjalnej. Strony postanawiają skoncentrować się na kluczowych sektorach, które mają efekt mnożnikowy w zakresie zrównoważonego wzrostu, tworzenia miejsc pracy i eliminacji ubóstwa, w tym na możliwości współpracy w zakresie nowych obszarów gospodarczych.

Rozdział 1

Wzrost gospodarczy i dywersyfikacja

Artykuł 14

Czynniki rozwoju gospodarczego

1. Strony stosują środki sprzyjające osiąganiu wyższych poziomów wydajności gospodarczej przez dywersyfikację, modernizację technologiczną i innowacje, traktując te kwestie jako priorytetowe, a także środki, które przyczyniają się do poprawy stabilności sektora makroekonomicznego i sektora finansowego, upraszczają i harmonizują przepisy i procesy dotyczące działalności gospodarczej, wzmocniają skuteczny i przewidywalny system podatkowy oraz poprawiają skuteczność administracji publicznej i systemu sądowego. Strony przyjmują racjonalną politykę konkurencji oraz zapewniają ochronę praw do ziemi, praw własności i praw własności intelektualnej.

2. Strony postanawiają wspierać racjonalne przepisy ustawowe, wykonawcze i polityki w zakresie ułatwiania prowadzenia działalności gospodarczej mające na celu zmniejszenie barier regulacyjnych i administracyjnych oraz zwiększenie przejrzystości, przy jednoczesnym rozwoju umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kultury korporacyjnej w celu zwiększenia inwestycji i zapewnienia rozwoju sektora prywatnego. Strony propagują również społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw oraz odpowiedzialne prowadzenie działalności gospodarczej, w tym w kwestiach związanych z ochroną środowiska.
3. Strony postanawiają zająć się kwestią rozwoju i wzmocnienia kapitału ludzkiego, w szczególności poprzez inwestycje i wsparcie na rzecz tworzenia dobrze wykształconej, wyszkolonej, wykwalifikowanej i efektywnej siły roboczej, przeszkolonej w wystarczającym stopniu, aby mieć dostęp do godnej pracy, w tym w nowych dynamicznie rozwijających się sektorach, odpowiadającej potrzebom rynków pracy i przyczyniającej się do zwiększenia zaangażowania sektora prywatnego. Strony kładą szczególny nacisk na zwiększanie umiejętności cyfrowych, edukację i szkolenie techniczne i zawodowe oraz programy szkolnictwa wyższego.
4. Strony wspierają polityki, które zwiększają znaczenie, efektywność i skuteczność instytucji rynku pracy. Strony promują wewnątrzzregionalną mobilność pracowników, aby wspierać potrzeby rozwojowe członków OACPS w regionie Pacyfiku oraz odpowiadać pozytywnie na potrzeby sektora prywatnego i przyczyniać się do lepszej integracji gospodarczej, większych inwestycji i większej wydajności przedsiębiorstw.
5. Strony wspierają rozwój kluczowej infrastruktury, takiej jak infrastruktura energetyczna, transportowa i wodna, a także usług w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) i łączności cyfrowej.
6. Strony wspierają rozwój obszarów wiejskich oraz zróżnicowanie gospodarki wiejskiej, w tym poprzez wzmocnienie powiązań między odporną infrastrukturą, turystyką, rolnictwem i przemysłem.
7. Strony wspierają środki służące poprawie jakości, dostępności i przystępności usług ubezpieczeniowych, finansowych i pozafinansowych dla przedsiębiorstw prywatnych, zarówno w sektorze formalnym, jak i nieformalnym. Strony poprawiają dostęp do przystępnego finansowania, w tym poprzez rozwijanie rentownych systemów bankowych i pozabankowych oraz wzmacnianie cyfrowych usług finansowych ułatwiających tworzenie wartości dodanej poprzez włączanie przedsiębiorstw, szczególnie mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw, do regionalnych i globalnych łańcuchów wartości, a także poprzez zwiększanie produkcji, potencjału regulacyjnego w zakresie handlu, przedsiębiorczości, usprawnienie ułatwień dla przedsiębiorstw, dywersyfikację produktów i kierunków wywozu oraz doskonalenie technologiczne i innowacje, w tym w odniesieniu do platform handlu elektronicznego.

Artykuł 15

Inwestycje

1. Strony zobowiązują się do wspierania, tworzenia i utrzymania środowiska sprzyjającego odpowiedzialnym inwestycjom dla ich obopólnej korzyści. Strony usprawniają i przyspieszają procedury i wymogi administracyjne oraz wspierają środki sprzyjające tworzeniu przewidywalnego i bezpiecznego klimatu inwestycyjnego, ułatwiające zawiązywanie partnerstw oraz wspierające dialog między sektorem publicznym a prywatnym.
2. Strony postanawiają przyciągnąć i utrzymać zrównoważone i odpowiedzialne inwestycje publiczne i prywatne, w tym bezpośrednie inwestycje zagraniczne, poprzez finansowanie mieszane (ang. *blending*), gwarancje i inne innowacyjne instrumenty finansowe w celu zwiększenia zaufania inwestora. Strony dokładają starań, aby zapewniać inwestorom odpowiednie i łatwo dostępne informacje na temat możliwości rynkowych zarówno w UE, jak i w państwach będących członkami OACPS w regionie Pacyfiku.
3. Strony zobowiązują się do współpracy na rzecz ułatwiania inwestycji za pomocą odpowiedniego połączenia działań interwencyjnych, przy szczególnym uwzględnieniu młodzieży i kobiet.

Artykuł 16

Rozwój sektora prywatnego

1. Strony wspierają rozwój dynamicznego, konkurencyjnego i odpowiedzialnego sektora prywatnego, w tym poprzez przyjmowanie niezbędnych polityk i reform gospodarczych, instytucjonalnych i ustawodawczych na szczeblu krajowym lub regionalnym, lub na obu tych szczeblach. Strony podejmują środki na rzecz zwiększenia i poprawy produktywności i efektywności sektora prywatnego. Strony zwracają szczególną uwagę na wzrost i poprawę konkurencyjności mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw, na inkubatory przedsiębiorczości oraz na rozwój branży rzemieślniczej.
2. Strony korzystają z możliwości, jakie stwarza postęp technologiczny i gospodarka cyfrowa. Strony dążą do mobilizowania inwestycji na potrzeby wsparcia badań naukowych i innowacji oraz gospodarki cyfrowej, a także do zachęcania sektora prywatnego do pobudzania transformacji cyfrowej, w szczególności w zakresie inwestycji, innowacji, znajomości rynku, dostępu i wiedzy fachowej.
3. Strony wspierają rozwój przemysłu w celu osiągnięcia zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Strony przyjmują ukierunkowane strategie polityczne mające na celu ułatwienie rozwoju przemysłowego i stworzenie możliwości dla przemysłu, w szczególności poprzez tworzenie powiązań i podejmowanie działań tworzących wartość dodaną, w tym dotyczących przemysłu na małą skalę. Strony wspierają rozwój odpowiednich technologii i procesów oraz dywersyfikacji produktów niszowych. Strony opracowują i wdrażają strategie sprzyjające budowaniu regionalnych i krajowych zdolności w odniesieniu do konkurencyjności w zakresie średnio zaawansowanej i zaawansowanej technologicznie produkcji i wywozu.
4. Strony wspierają bardziej efektywne wykorzystanie zasobów oraz przyjęcie czystszych i bardziej racjonalnych ekologicznie technologii i procesów przemysłowych. Strony skutecznie walczą ze wszystkimi formami zanieczyszczeń wynikających z działalności gospodarczej, w tym poprzez jasne określenie odpowiedzialności oraz przypisanie jej podmiotom branżowym i gospodarczym w całym łańcuchu dostaw w oparciu o zasadę rozszerzonej odpowiedzialności producenta i zasadę „zanieczyszczający płaci”.

Artykuł 17

Nauka, technologia, innowacje i badania naukowe

1. Strony współpracują w zakresie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji w celu wspierania rozwoju społecznego i gospodarczego, sprostania wyzwaniom społecznym oraz poprawy konkurencyjności regionalnej. Strony rozwijają wzajemne połączenia i interoperacyjność sieci badawczych oraz infrastruktury i usług w zakresie obliczeń i danych naukowych, wspierając taki rozwój w kontekście regionalnym.
2. Strony ułatwiają sobie wzajemnie, w stosownych przypadkach, dostęp do swoich programów naukowych, technologicznych i innowacyjnych, infrastruktury i obiektów badawczych, publikacji oraz danych naukowych w istotnych dziedzinach, w tym w dziedzinie zmiany klimatu i oceanów.
3. Strony współpracują w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w obszarze cywilnych działań w przestrzeni kosmicznej, takich jak badania kosmiczne, zastosowania i usługi globalnego systemu nawigacji satelitarnej, rozwój systemów wspomagających opartych na wyposażeniu satelitarnym, obserwacja Ziemi i nauka o Ziemi, w szczególności w zakresie wykorzystywania wczesnego ostrzegania i nadzoru.

Artykuł 18

Przekazy pieniężne

Uznając znaczenie przekazów pieniężnych jako głównego środka sprzyjającego włączeniu społecznemu i zrównoważonemu rozwojowi, Strony dążą do ograniczenia kosztów transakcji przekazów pieniężnych do poziomu poniżej 3 % oraz do wyeliminowania kanałów przekazów o kosztach przekraczających 5 % do 2030 r., propagowaniu świadomości w zakresie wiedzy finansowej i włączenia finansowego za pomocą innowacyjnych instrumentów finansowych, a także poprawy ram regulacyjnych służących zwiększeniu zaangażowania podmiotów nietradycyjnych, w tym dzięki wykorzystaniu nowych technologii.

Rozdział 2

Współpraca handlowa

Artykuł 19

Integracja handlowa

1. Strony zobowiązują się do zwiększenia możliwości handlowych dla swojej wzajemnej korzyści, a także w ramach szerzej rozumianego regionu, w tym krajów i terytoriów zamorskich. Strony dążą do wspierania sprawnej i stopniowej integracji członków OACPS w regionie Pacyfiku z gospodarką światową, w szczególności poprzez pełne wykorzystanie potencjału integracji regionalnej oraz handlu z innymi regionami.
2. Strony wspierają wdrażanie i funkcjonowanie obowiązującej Umowy przejściowej o partnerstwie między Wspólnotą Europejską, z jednej strony, a państwami Pacyfiku, z drugiej strony, zachęcając do przystąpienia do niej zainteresowane państwa oraz, w stosownych przypadkach, rozszerzając zakres stosowania tej umowy.
3. Strony wspierają procesy regionalnej integracji gospodarczej w regionie Pacyfiku, w tym ułatwienia w handlu i harmonizację przepisów, aby umożliwić państwom czerpanie korzyści z prowadzenia wymiany handlowej z sąsiadami oraz wspierać ich włączanie w regionalne i globalne łańcuchy wartości.

Artykuł 20

Zdolności handlowe

1. Strony współpracują w zakresie budowania zdolności handlowych, w tym poprzez wzmocnienie produkcji i przedsiębiorczości oraz zwiększenie inwestycji w sektory, które wnoszą wartość dodaną. Strony zapewniają wdrożenie ramowych warunków i właściwych wewnętrznych strategii politycznych, aby ułatwić zwiększenie przepływów handlowych.
2. Strony współpracują w dziedzinie ułatwień w handlu, rozwijając swoje odpowiednie zobowiązania w ramach Porozumienia o ułatwieniach w handlu WTO. W ramach takiej współpracy uwzględnia się szczególne potrzeby członków OACPS w regionie Pacyfiku, w tym potrzeby związane z ograniczeniami geograficznymi, technologią, finansowaniem handlu i konektywnością. Strony dążą do obniżenia kosztów handlu związanych z przywozem, wywozem, tranzytem i innymi procedurami celnymi dotyczącymi przepływu towarów i usług, w tym do automatyzacji procedur celnych.
3. Strony współpracują na rzecz zapobiegania niepotrzebnym barierom technicznym w handlu i niepotrzebnym barierom pozataryfowym ograniczającym wywóz oraz na rzecz identyfikacji i eliminacji takich barier. W szczególności Strony współpracują na rzecz zapewnienia zgodności z normami międzynarodowymi poprzez zapewnianie odpowiedniego wsparcia w zakresie budowania zdolności oraz usprawnionych mechanizmów kontroli jakości i laboratoriów certyfikacji.
4. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia przepisów i praktyk sanitarnych i fitosanitarnych, w tym za pomocą mechanizmów instytucjonalnych i regulacyjnych oraz odpowiednich systemów informacyjnych i infrastruktury.
5. Strony współpracują na rzecz wdrożenia ustaleń dotyczących współpracy administracyjnej i weryfikacji w swoich stosunkach handlowych.
6. Uznając wkład technologii cyfrowej w ułatwienia w handlu, Strony postanawiają współpracować na rzecz odpowiednich regionalnych platform cyfrowych regionu Pacyfiku na potrzeby handlu krajowego i transgranicznego.

Artykuł 21

Usługi

1. Strony wspierają rozwój silnego i dynamicznego sektora usług, uznając jego znaczenie pod względem jego udziału we wzroście gospodarczym i tworzeniu miejsc pracy, pod względem wkładu wnoszonego we wszystkie działania gospodarcze i pod względem ułatwiania transformacyjnych procesów produkcji i wywozu.
2. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia potencjału w zakresie świadczenia usług. Strony zwracają szczególną uwagę na usługi związane z przepływem osób fizycznych w celach biznesowych, usługi finansowe i inne usługi biznesowe, turystykę, branżę kultury i branżę kreatywną oraz budownictwo i powiązane usługi inżynieryjne.
3. Strony postanawiają, że będą wspierać, w stosownych przypadkach, zawieranie umów o wzajemnym uznawaniu, w tym w celu ułatwienia uznawania kwalifikacji zawodowych. Strony współpracują na rzecz zniesienia barier w handlu usługami, aby wspierać konkurencję, tworzyć miejsca pracy, pobudzać wzrost i rozwój oraz podnosić jakość swojego sektora usług.

Rozdział 3

Kluczowe sektory

Artykuł 22

Niebieska gospodarka

1. Strony propagują dobrze zarządzaną i zrównoważoną niebieską gospodarkę, która służy pogodzeniu zrównoważonego wzrostu gospodarczego z tworzeniem miejsc pracy, poprawą źródeł utrzymania i sprawiedliwością społeczną, sprawiedliwymi korzyściami ekonomicznymi oraz większym bezpieczeństwem żywnościowym, w oparciu o ochronę ekosystemów morskich i różnorodności biologicznej, a także zrównoważonym wykorzystaniem zasobów.
2. Strony współpracują na rzecz rozwoju zrównoważonej akwakultury poprzez skuteczne planowanie przestrzenne, podejście ekosystemowe i bardziej wyrównane warunki działania dla inwestorów, zapewniając, aby akwakultura uwzględniała obawy społeczności lokalnych.
3. Strony wzmacniają zrównoważony rozwój rybołówstwa, w tym na poziomie rybołówstwa łodziowego, propagując zrównoważone łańcuchy wartości poprzez zwiększenie inwestycji w produktywność i lokalne zdolności przetwórcze, zapewniając jednocześnie zrównoważony charakter zasobów rybnych oraz większe bezpieczeństwo żywnościowe i bezpieczeństwo żywności.
4. Strony wykorzystują możliwości w obszarze biotechnologii morskiej poprzez wspieranie badań oraz zmniejszanie utrudnień technicznych w celu ułatwienia dostępu inwestorom, unikając jednocześnie zagrożeń dla środowiska morskiego.
5. Strony wspierają badania naukowe, innowacje i wymianę wiedzy, najlepszych praktyk oraz doświadczeń zdobytych w zakresie niebieskiej gospodarki, w tym wzmacniając planowanie przestrzenne i podejmowanie racjonalnych decyzji inwestycyjnych.
6. Strony propagują energię z morskich źródeł odnawialnych w celu przyspieszenia przejścia na czystą energię na wszystkich wyspach.

Artykuł 23

Rolnictwo

1. Strony propagują zrównoważone rolnictwo oraz wspierają praktyki i działania agroekologiczne mające na celu budowanie rolnictwa odpornego na zmianę klimatu oraz zapewnienie wartości dodanej i dywersyfikacji w celu poprawy źródeł utrzymania, zwiększenia dochodów i tworzenia godnych miejsc pracy.

2. Strony współpracują na rzecz zwiększenia możliwości dla producentów, przetwórców i eksporterów, w szczególności małych gospodarstw, w zakresie dostępu do rynku na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, w tym poprzez lepsze wsparcie doradztwa rolniczego, lepszą infrastrukturę wiejską oraz lepszy dostęp do finansowania. Strony współpracują na rzecz zapewnienia przestrzegania praktyk i norm przyjętych na szczeblu międzynarodowym, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki.

3. Strony propagują bezpieczeństwo żywnościowe przez tworzenie łańcuchów wartości ukierunkowanych na zaspokajanie potrzeb żywieniowych o wysokiej różnorodności biologicznej i sprzyjających włączeniu społecznemu, w tym poprzez tworzenie wartości dodanej i przetwórstwo na poziomie lokalnym oraz zwiększanie zdolności uczestników łańcucha wartości. Strony angażują się w rejestrowanie i ochronę oznaczeń geograficznych produktów rolnych i spożywczych z regionu Pacyfiku i Unii Europejskiej.

4. Strony współpracują na rzecz zwalczania szkodników, chorób oraz inwazyjnych gatunków obcych mających wpływ na ich rolnictwo.

Artykuł 24

Turystyka

1. Strony zobowiązują się do zapewniania wyważonego i zrównoważonego rozwoju turystyki dzięki maksymalizacji jej potencjału w zakresie wzrostu gospodarczego, tworzenia godnych miejsc pracy i zwiększania dochodów rządowych, przy jednoczesnym zapewnieniu integracji wymiarów środowiskowego, kulturalnego i społecznego.

2. Strony wzmacniają ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego i zasobów naturalnych oraz wzmacniają powiązania pomiędzy sektorem turystyki a innymi odpowiednimi sektorami gospodarki, w szczególności sektorem transportu, rolnictwa i niebieskiej gospodarki.

3. Strony współpracują na rzecz propagowania praktyk sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi oraz dążą do optymalizacji społeczno-gospodarczych korzyści z turystyki, chroniąc grunty, oceany, ludzi i kultury, z poszanowaniem integralności i interesów społeczności lokalnych oraz wspierając ich zaangażowanie w proces rozwoju turystyki, w szczególności turystyki wiejskiej i wspólnotowej oraz ekoturystyki. Strony zachęcają do inwestycji w nowe technologie w zakresie badań naukowych i rozwoju statystycznego, w odporność na zmianę klimatu i klęski żywiołowe, różnorodność biologiczną, gospodarowanie odpadami, energię ze źródeł odnawialnych i efektywność energetyczną, bezpieczeństwo wodne i żywnościowe oraz źródła utrzymania i udział społeczności.

4. Strony pobudzają inwestycje w promowanie i rozwój produktów i usług turystycznych. Strony wspierają rozwój innowacyjnych partnerstw z odpowiednimi liniami lotniczymi i organizatorami rejsów wycieczkowych oraz inwestują w rozwój kapitału ludzkiego, szkolenia z zakresu turystyki i budowanie zdolności, marketing, w tym marketing cyfrowy, a także zachęcają do kontaktów biznesowych i wymiany wykwalifikowanego personelu, w celu wspierania konkurencyjności, poprawy standardów usług oraz na rzecz dalszego rozwoju sektora turystyki.

Artykuł 25

Zrównoważona energia

1. Strony uznają znaczenie sektora energetycznego dla dobrobytu gospodarczego oraz dla rozwoju społecznego i bezpieczeństwa ludzi, a także potrzebę sprawnego przejścia na gospodarkę niskoemisyjną. Strony dążą do wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego oraz odporności infrastruktury energetycznej w celu poprawy dostępności i przystępności cenowej czystej energii.

2. Strony postanawiają wspierać reformy energetyczne w regionie Pacyfiku, które przyczyniają się do zmniejszenia intensywności emisji dwutlenku węgla w ramach procesów rozwojowych w tym regionie, zwiększenia efektywności dostaw i zużycia energii przez użytkowników końcowych, wzmocnienia odporności infrastruktury energetycznej oraz obniżenia emisji gazów cieplarnianych netto, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki, w tym ramy działania w obszarze bezpieczeństwa energetycznego w regionie Pacyfiku oraz ramy na rzecz odpornego rozwoju w regionie Pacyfiku.

3. Strony ułatwiają funkcjonowanie otwartych i przejrzystych rynków energii napędzających zrównoważone inwestycje sprzyjające włączeniu społecznemu w dziedzinie odpowiedzialnej produkcji, przesyłu i dystrybucji energii oraz efektywności energetycznej.
4. Strony wspierają efektywność energetyczną i oszczędność energii na wszystkich etapach łańcucha energetycznego, od produkcji po zużycie, oraz wzmacniają, usprawniają i przekształcają zakłady produkcji, wytwarzania i dystrybucji energii, w tym poprzez wzmacnianie i rozbudowanie miejskich i wiejskich sieci dystrybucji energii.
5. Strony propagują transformację energetyczną regionu Pacyfiku poprzez opracowywanie i wykorzystywanie czystych, zróżnicowanych, opłacalnych i zrównoważonych technologii energetycznych, w tym technologii w zakresie energii odnawialnej i niskoemisyjnych technologii energetycznych.

Artykuł 26

Konektywność

1. Uznając ograniczenia geograficzne, z jakimi zmagają się państwa wyspiarskie regionu Pacyfiku, Strony wzmacniają konektywność w całym regionie Pacyfiku, zapewniając, aby była ona zrównoważona, kompleksowa i oparta na zasadach oraz aby wspierała inwestycje i równe warunki działania dla przedsiębiorstw. Strony dążą do budowania pewnych, bezpiecznych, odpornych i zrównoważonych połączeń transportowych – powietrznych, lądowych i morskich – oraz sieci cyfrowych, od mobilnych do stacjonarnych, od szkieletowej sieci internetowej do lokalnej pętli abonenckiej i od sieci przewodowych do satelitarnych. Strony zobowiązują się do działania na rzecz konektywności elektroenergetycznej w celu wspierania nowoczesnych, efektywnych i czystych rozwiązań oraz wspierania kontaktów międzyludzkich.
2. Strony zobowiązują się do restrukturyzacji, wzmocnienia i usprawnienia transportu i powiązanych systemów infrastruktury oraz ułatwienia i usprawnienia przepływu pasażerów, w tym pasażerów o ograniczonej możliwości poruszania się, oraz towarów, a także zapewnienia opłacalnego, pewnego, bezpiecznego i zrównoważonego dostępu do wiarygodnych i skutecznych usług transportu miejskiego, powietrznego, morskiego, śródlądowego, kolejowego i drogowego. Strony poprawiają ogólne zarządzanie sektorem transportu poprzez opracowanie i wdrażanie skutecznych przepisów w celu ułatwienia harmonizacji w regionie Pacyfiku, umożliwienia uczciwej konkurencji i interoperacyjności w ramach poszczególnych rodzajów transportu i pomiędzy nimi, a także zachęcania do uczestnictwa sektora prywatnego w projektach dotyczących transportu i wspierania takiego uczestnictwa, w tym w zakresie konserwacji oraz eliminowania ograniczeń zdolności i brakujących ogniw w infrastrukturze.
3. Strony uznają znaczenie opłacalnych i wydajnych usług transportu morskiego jako głównego środka transportu ułatwiającego handel. Strony współpracują w sektorze transportu morskiego na rzecz wspierania starań członków OACPS w regionie Pacyfiku w zakresie rozwijania konkurencyjnych portów i usług portowych, w tym infrastruktury żegludowej, w celu usprawnienia przepływu towarów i osób.
4. Strony współpracują w sektorze lotnictwa, w tym uwzględniając wzrost liczby tras i częstotliwości przewozów lotniczych do regionu Pacyfiku. Strony współpracują na rzecz poprawy i zwiększenia bezpieczeństwa lotniczego i ochrony lotnictwa oraz na rzecz poprawy nadzoru przestrzeni powietrznej, w tym zdolności do reagowania na powiązane zagrożenia i ryzyko. Strony postanawiają wzmocnić i udoskonalić urządzenia pomocy nawigacyjnej dla podróży lotniczych i morskich, w tym kontrolę ruchu lotniczego i kartografię.
5. Strony dążą do zwiększenia dostępu do otwartej, przystępnej cenowo i bezpiecznej konektywności sieci szerokopasmowych i infrastruktury cyfrowej, w tym poprzez modernizację kabli podmorskich. Strony podejmują środki służące ułatwianiu dostępu do ICT oraz wspieraniu odpowiedniego wykorzystywania sztucznej inteligencji i internetu rzeczy, a także wdrażania ekstensywnych i tanich sieci bezprzewodowych dostosowanych do uwarunkowań lokalnych. Strony dążą do ustanowienia niezbędnych instytucji regulacyjnych udzielających licencji usługodawcom, wspierających zachowania konkurencyjne oraz zapewniających dobrobyt i ochronę konsumentów, wzmacniając współpracę regionalną, z uwzględnieniem odpowiednich ram polityki Stron, w tym regionalnego strategicznego planu działania regionu Pacyfiku na rzecz ICT.

Artykuł 27

Przemysł wydobywczy

1. Uznając wkład przemysłu wydobywczego w rozwój gospodarczy, Strony ułatwiają zrównoważone i odpowiedzialne inwestowanie poprzez odpowiednie przepisy, polityki i ramy regulacyjne zgodne z najlepszymi praktykami międzynarodowymi. Strony dążą do zapewnienia sprawiedliwego i niezakłóconego dostępu do zasobów wydobywczych, przy jednoczesnym pełnym poszanowaniu przepisów krajowych i suwerenności państw nad zasobami naturalnymi oraz praw społeczności lokalnych, na które ma to wpływ.
2. Strony postanawiają propagować odpowiedzialne zarządzanie zasobami wydobywczymi, w tym rozwój ram legislacyjnych, uwzględniając wpływ na środowisko. Strony propagują przejrzystość i odpowiedzialność, zgodnie z zasadami określonymi w Inicjatywie przejrzystości w branżach wydobywczych.
3. Strony propagują wykorzystywanie odpowiednich technologii w celu ułatwienia zrównoważonego i odpowiedzialnego poszukiwania i wykorzystywania zasobów wydobywczych.

Artykuł 28

Leśnictwo

1. Strony propagują zrównoważoną gospodarkę leśną oraz zrównoważone wykorzystywanie zasobów leśnych, ograniczają i powstrzymują wylesianie i degradację lasów, chronią różnorodność biologiczną lasów i ekosystemy, walczą z nielegalnym pozyskiwaniem drewna i związaną z tym wymianą handlową oraz promują zasobooszczędne i energooszczędne produkty pochodzące z lasów, w których prowadzona jest zrównoważona gospodarka leśna.
2. Strony propagują zrównoważone łańcuchy wartości w przemyśle rolnym oraz zrównoważone łańcuchy wartości towarów i produktów leśnych, traktując priorytetowo tworzenie miejsc pracy i inne możliwości gospodarcze w zakresie ochrony ekosystemów. Strony współpracują w zakresie zrównoważonej gospodarki leśnej, w tym w zakresie legalnego i zrównoważonego zapewniania produktów do celów handlowych oraz zrównoważonej komercjalizacji flory i fauny leśnej, z pełnym poszanowaniem najlepszych praktyk i norm międzynarodowych i oraz odpowiednich umów międzynarodowych. Strony współpracują w zakresie wykorzystywania odpowiedniej technologii oraz metod identyfikacji i uprawy ziół i innych surowców leśnych, które mogą być składnikami produktów leczniczych, oraz propagują taką technologię oraz takie metody, zapewniając jednocześnie, aby nie dochodziło do utraty różnorodności biologicznej, zaburzeń w równowadze ekosystemu oraz utrudnień w dostępie do produktów leczniczych.
3. Strony współpracują na rzecz usprawnienia gospodarowania lasami oraz poprawy ich zrównoważoności, w tym poprzez uwzględnienie plan działania UE na rzecz egzekwowania prawa, zarządzania i handlu w dziedzinie leśnictwa (FLEGT) oraz zachęcanie do opracowywania umów o dobrowolnym partnerstwie. Strony dążą do wzmocnienia spójności i pozytywnych interakcji na szczeblu krajowym między FLEGT a działaniami w dziedzinie klimatu w sektorze leśnym i sektorze użytkowania gruntów, w tym w kontekście innych międzynarodowych inicjatyw, w szczególności warszawskich ram redukcji emisji spowodowanych wylesianiem i degradacją lasów (REDD+). Strony angażują się w opracowywanie i przegląd polityk, przepisów ustawowych, wykonawczych, strategii i planów na rzecz działań w dziedzinie klimatu w sektorze leśnym i użytkowania gruntów zgodnie z ustalonymi na poziomie krajowym wkładami poszczególnych państw. Strony podejmują działania mające na celu podniesienie jakości inwentaryzacji emisji i eliminacji w sektorze leśnym.
4. Strony wspierają opracowywanie strategii adaptacji i ochrony lasów oraz inicjatywy służące poprawie zdrowia lasów, odwróceniu wylesiania, odtworzeniu zdegradowanych ekosystemów leśnych, poprawie odporności na zmianę klimatu oraz przywróceniu zalesienia. Uznając znaczenie naturalnych i dziewiczych lasów w zapewnianiu usług ekosystemowych, klimatycznych i kulturowych, od których zależne są nasze społeczności, Strony współpracują na rzecz opracowywania i wdrożenia odpowiednich podejść i pozytywnych zachęt do przystosowania i ochrony takich lasów.
5. Strony wspierają wzmocnianie instytucji i agencji odpowiadających za zrównoważone gospodarowanie lasami na szczeblu regionalnym, subregionalnym i krajowym oraz budowanie ich zdolności. Strony zwiększają świadomość społeczną w zakresie wylesiania na wszystkich szczeblach oraz zachęcają do konsumpcji produktów zasobooszczędnych i energooszczędnych z lasów zarządzanych w sposób zrównoważony. Strony propagują i wspierają wykorzystywanie przez społeczności lokalne alternatywnych, zrównoważonych i czystych paliw do gotowania. Strony wzmocniają zaangażowanie lokalnych władz i społeczności w ochronę lasów.

TYTUŁ III

Oceany, morza i rybołówstwo

Artykuł 29

Strony uznają kluczowe znaczenie oceanów dla życia na ziemi, zrównoważonego rozwoju i źródeł utrzymania ludności. Strony postanawiają zintensyfikować starania mające na celu ochronę oceanów i mórz przed negatywnymi konsekwencjami i wpływem różnych oddziaływań, takich jak zmiana klimatu, zakwaszanie oceanów i blaknięcie koralowców, nadmierna eksploatacja, nielegalne, nieraportowane i nieuregulowane połowy (zwane dalej „połowami NNN”) oraz inne destruktcyjne i niezrównoważone działania. Strony wspierają zrównoważony rozwój niebieskiej gospodarki, chronią ekosystemy morskie i różnorodność biologiczną, zmniejszają wszelkiego rodzaju zanieczyszczenie oraz wdrażają polityki łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej.

Rozdział 1

Zarządzanie oceanami

Artykuł 30

Zrównoważone oceany

1. Strony uznają starania drugiej Strony mające na celu zapewnienie lepszego i zintegrowanego zarządzania oceanami, wzmocnionej ochrony regionalnego i subregionalnego rybołówstwa oraz środków w zakresie zarządzania takim rybołówstwem, monitorowania, kontroli i nadzoru rybołówstwa, innych strategii regionalnych oraz instrumentów na rzecz skutecznego zarządzania oceanami.
2. Strony realizują niezbędne działania na rzecz wdrożenia odpowiednich międzynarodowych i regionalnych traktatów, konwencji i umów dotyczących zarządzania oceanami, których są stroną, oraz ochrony zasobów i zarządzania zasobami, które są w nich przewidziane.
3. Strony wzmacniają zarządzanie oceanami w celu ich zrównoważonego wykorzystywania i ochrony zgodnie z Konwencją ONZ o prawie morza (UNCLOS) oraz z uwzględnieniem odpowiednich ram regionalnych, w tym poprzez propagowanie zintegrowanego podejścia do zarządzania, uwzględniającego wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy zrównoważonego rozwoju.
4. Strony współpracują na rzecz złagodzenia i zmniejszenia oddziaływania na oceany i ich zasoby, aby zapewnić bezpieczne, chronione i czyste oceany zarządzane w zrównoważony sposób, a także na rzecz pogłębienia wiedzy na temat oceanów. Strony współpracują w zakresie ochrony, zachowania i przywrócenia ekosystemów przybrzeżnych i morskich.
5. Strony współpracują na rzecz zapobiegania zanieczyszczeniu mórz i jego ograniczenia oraz walczą z zanieczyszczeniem hałasem i odpadami morskimi, w tym tworzywami sztucznymi i mikrodrobinami plastiku, wyciekami ropy naftowej i zanieczyszczeniami nuklearnymi. Strony wspierają uregulowanie kwestii redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków i dążą do takiego uregulowania, aktywnie wspierając pilne wdrożenie Wstępnej strategii Międzynarodowej Organizacji Morskiej w sprawie redukcji emisji gazów cieplarnianych ze statków. Strony wprowadzają przepisy ustawowe i wykonawcze regulujące usuwanie szkodliwych odpadów i śmieci, w tym nakładając kary za naruszanie przepisów.
6. Strony postanawiają podejmować decyzje w oparciu o najlepsze dostępne dane naukowe, odpowiednio uwzględniając zasady podejścia ekosystemowego, zasadę ostrożności oraz znaczenie wiedzy tradycyjnej i tubylczej.
7. Strony wzmacniają współpracę w zakresie badań naukowych, opracowywania i wdrażania środków ochrony i zarządzania, planowania przestrzennego obszarów morskich oraz ustanawiania chronionych obszarów morskich i rezerwatów morskich, zgodnie z prawem międzynarodowym oraz w oparciu o najlepsze dostępne dane naukowe, a także z uwzględnieniem wiedzy tubylczej i wiedzy społeczności lokalnych.

8. Strony współpracują na rzecz budowania zdolności i wiedzy specjalistycznej w dziedzinie zarządzania oceanami, w tym poprzez prowadzenie morskich badań naukowych i transfer technologii morskiej, zgodnie z UNCLOS.
9. Strony zachęcają do dialogu i współpracy we wszystkich aspektach zarządzania oceanami, w tym w kwestiach związanych ze zmianą klimatu, podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz jego możliwymi skutkami i następstwami, górnictwem podmorskim, rybołówstwem, zanieczyszczeniem morza oraz badaniami i rozwojem.
10. Strony uznają ogólne obawy dotyczące wpływu górnictwa podmorskiego na środowisko morskie i jego różnorodność biologiczną. Strony wykorzystują najlepsze dostępne dane naukowe, stosują zasadę ostrożności i podejście ekosystemowe, wspierają badania oraz dzielą się najlepszymi praktykami w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania związanych z surowcami mineralnymi dna morskiego, aby zapewnić racjonalne zarządzanie środowiskowe działaniami na rzecz ochrony i zachowania środowiska morskiego i jego różnorodności biologicznej.

Artykuł 31

Różnorodność biologiczna obszarów znajdujących się poza krajową jurysdykcją

1. Strony współpracują, w tym za pośrednictwem właściwych organizacji oraz porozumień międzynarodowych i regionalnych, w zakresie ochrony i zrównoważonego wykorzystywania różnorodności biologicznej mórz na obszarach znajdujących się poza krajową jurysdykcją, opierając się na najlepszych dostępnych danych naukowych.
2. Strony wspierają budowanie zdolności oraz transfer technologii morskiej na rzecz ochrony i zrównoważonego wykorzystywania różnorodności biologicznej mórz na obszarach znajdujących się poza krajową jurysdykcją, w tym w drodze współpracy międzynarodowej.

Rozdział 2

Rybołówstwo

Artykuł 32

Zrównoważona ochrona zasobów rybnych i zrównoważone zarządzanie nimi

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia ochrony zasobów rybnych i zrównoważonego zarządzania tymi zasobami oraz ich zrównoważonego wykorzystania na szczeblu dwustronnym, subregionalnym, regionalnym i wielostronnym, stosownie do przypadku.
2. Strony współpracują na rzecz zapewnienia ochrony zasobów rybnych, skutecznego zarządzania nimi oraz ich zrównoważonego pozyskiwania, a także na rzecz optymalizacji korzyści społecznych i gospodarczych.
3. Strony postanawiają propagować przejrzyste i naukowe środki ochrony i zarządzania zgodne z prawem międzynarodowym, w szczególności z zasadami i postanowieniami UNCLOS oraz porozumienia ONZ o zasobach rybnych, a w stosownych przypadkach przestrzegać środków ochrony i zarządzania przyjętych przez regionalne organizacje ds. zarządzania rybołówstwem.
4. Strony współpracują na rzecz zapewnienia zrównoważonego rozwoju gospodarczego rybołówstwa przybrzeżnego poprzez wprowadzanie skutecznych polityk oraz przepisów ustawowych i wykonawczych. Strony wspierają dostęp społeczności lokalnych oraz rybaków zajmujących się rybołówstwem łodziowym i rzemieślniczym do zasobów rybnych, a także wspierają bezpieczeństwo żywnościowe oraz sprawiedliwość międzypokoleniową i wewnątrzpokoleniową.

Artykuł 33

Nielegalne, nieraportowane i nieuregulowane połowy

1. Zgodnie z zobowiązaniami międzynarodowymi Strony utrzymują lub przyjmują inicjatywy na rzecz zwalczania połowów NNN na obszarze swoich własnych jurysdykcji, innych jurysdykcji oraz na morzu pełnym, uznając, że działalność ta stanowi poważne zagrożenie dla skutecznej ochrony i zrównoważonej eksploatacji łowisk oraz dla zarządzania rybołówstwem.

2. Strony wdrażają polityki i środki mające na celu wykluczenie z przepływów handlowych produktów pochodzących z połowów NNN. Strony wdrażają i egzekwują środki monitorowania, kontroli i nadzoru, takie jak programy obecności obserwatorów, systemy monitorowania statków, licencje połowowe i upoważnienia do połowów, rejestracja i raporty połowowe, kontrola przeładunku, inspekcje i kontrola przeprowadzana przez państwo portu oraz powiązane środki, aby zapewnić przestrzeganie przepisów, w tym działania w zakresie egzekwowania przepisów oraz kary zgodne z przepisami wewnętrznymi, w celu ochrony zasobów rybnych, zapobiegania przełowieniu oraz wspierania zrównoważonego rybołówstwa.

3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami wynikającymi z obowiązujących przepisów krajowych oraz instrumentów subregionalnych, regionalnych i międzynarodowych, Strony postanawiają nie zezwalać na wstęp statków Stron, co do których stwierdzono, że brały udział w połowach NNN na obszarze innych jurysdykcji i na morzu pełnym lub że w przeszłości brały udział w połowach NNN, oraz odmawiać obsługi takich statków lub wydalać je ze swoich portów.

4. Strony dążą do ratyfikacji odpowiednich umów międzynarodowych dotyczących połowów NNN, w szczególności Umowy o środkach stosowanych przez państwo portu w celu zapobiegania nielegalnym, nieraportowanym i nieuregulowanym połowom oraz ich powstrzymywania i eliminowania, sporządzonej w Rzymie w dniu 22 listopada 2009 r., oraz wspierają komplementarność i spójność międzynarodowych i regionalnych środków i strategii na rzecz zwalczania połowów NNN.

Artykuł 34

Szkodliwe dotacje połowowe

Strony postanawiają, że podejmą niezbędne działania w celu zakazania określonych form dotacji dla rybołówstwa, które przyczyniają się do nadmiernej zdolności połowowej i przełowienia, oraz wyeliminują dotacje, które przyczyniają się do połowów NNN, a także powstrzymują się od wprowadzania nowych dotacji tego rodzaju, uznając, że odpowiednie i skuteczne specjalne i zróżnicowane traktowanie krajów rozwijających się i najsłabiej rozwiniętych regionu Pacyfiku powinno stanowić integralną część negocjacji w ramach WTO w sprawie dotacji dla rybołówstwa.

TYTUŁ IV

Bezpieczeństwo, prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów

Artykuł 35

Strony współpracują na rzecz osiągnięcia pokojowych i odpornych społeczeństw, ochrony, propagowania i przestrzegania praw człowieka oraz wzmacniania zasad demokracji i dobrych rządów. Strony wspierają odpowiedzialne i przejrzyste instytucje na wszystkich szczeblach oraz podejmują konkretne działania w zakresie dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych oraz zwalczania korupcji, nadużyć finansowych i prania pieniędzy. Strony podejmują działania w odpowiedzi na nowe lub rosnące zagrożenia dla bezpieczeństwa, w tym terroryzm, zagrożenia dla cyberbezpieczeństwa oraz wszystkie formy transgranicznej przestępczości zorganizowanej, szczególnie w odniesieniu do ochrony na morzu, cyberprzestępczości, bezpieczeństwa ludzi i ochrony przed zagrożeniami ze strony środowiska, jednocześnie chroniąc prawa człowieka, w tym w drodze współpracy regionalnej, z uwzględnieniem swoich odpowiednich ram polityki, w tym zasad określonych w Deklaracji z Boe w sprawie bezpieczeństwa regionalnego oraz odpowiednich strategii UE w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. W stosownych przypadkach, zgodnie z obowiązującymi zobowiązaniami międzynarodowymi, Strony dążą do ułatwienia działania mechanizmów ochrony praw człowieka, w tym Biura Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka, w odpowiednich kwestiach.

Rozdział 1

Bezpieczeństwo

Artykuł 36

Pokój i bezpieczeństwo

1. Strony współpracują na rzecz zapewnienia pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości poprzez ochronę, propagowanie i przestrzeganie praw człowieka, dobre rządy, zwiększone bezpieczeństwo ludzi, ochronę przed zagrożeniami ze strony środowiska oraz zapobieganie konfliktom i budowanie pokoju.

2. Strony zwalczają wszystkie formy przemocy związanej z tożsamością, w tym przemoc seksualną, przemoc ze względu na płeć, przemoc na tle światopoglądowym oraz przemoc ze względu na przynależność religijną i etniczną. Strony wspierają procesy pojednania poprzez mechanizmy wymiaru sprawiedliwości okresu przejściowego, w tym praktyki tradycyjne lub zwyczajowe, w przypadku gdy nie są one niezgodne w uznanymi na szczeblu międzynarodowym prawami człowieka. Strony zapewniają wsparcie wszystkim ofiarom przemocy.
3. Strony współpracują na rzecz wzmocnienia ochrony na morzu, zgodnie z UNCLOS oraz z uwzględnieniem odpowiednich ram regionalnych, poprzez wymianę informacji, reagowanie na zagrożenia wobec statków oraz morskich instalacji i mienia, a także egzekwowanie odpowiednich przepisów ustawowych i wykonawczych. Strony współpracują na rzecz rozwiązywania problemów związanych z bezpieczeństwem wynikających z przestępczości transgranicznej, takich jak nielegalny obrót środkami odurzającymi, piractwo i zbrojne napadzi na statki, praca przymusowa, handel ludźmi i przemysł migrantów, w tym poprzez wykorzystywanie technologii kosmicznych.
4. Strony dążą do opracowania nowych inicjatyw w celu zapobiegania terroryzmowi i zwalczania go we wszystkich jego formach, przy pełnym poszanowaniu praworządności i prawa międzynarodowego, zwalczając czynniki, które mogą tworzyć otoczenie sprzyjające brutalnemu ekstremizmowi i radykalizacji. Strony opracowują nowe lub wzmacniają obowiązujące przepisy i krajowe strategie oraz współpracują na rzecz zwalczania terroryzmu i jego finansowania oraz powiązanych zagrożeń, a także na rzecz przeciwdziałania terroryzmowi, jego finansowaniu i powiązanym zagrożeniom, w pełnej zgodności z prawem międzynarodowym, w stosownych przypadkach. Strony współpracują na rzecz wdrożenia wszystkich odpowiednich rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (RB ONZ), w tym rezolucji RB ONZ nr 2396 (2017) i nr 2462 (2019), oraz rezolucji Zgromadzenia Ogólnego. Strony powstrzymują się od udzielania wsparcia w jakiegokolwiek formie państwom i podmiotom niepaństwowym, które usiłują rozwinąć, nabyć, wyprodukować, posiadać, przetransportować, przekazać lub wykorzystać broń jądrową, chemiczną, biologiczną lub jakąkolwiek inną broń oraz środki jej przenoszenia do celów terrorystycznych. Strony wzmacniają współpracę, aby umożliwić jednostkom i społecznościom zapobieganie aktom terroryzmu, brutalnego ekstremizmu i radykalizacji oraz zwiększenie odporności na te zjawiska.
5. Strony potwierdzają, że zmiana klimatu stanowi zagrożenie egzystencjalne dla źródeł utrzymania, bezpieczeństwa i dobrobytu ludności i społeczności oraz zobowiązują się do poczynienia postępów we wdrażaniu Porozumienia paryskiego. Strony propagują globalne uznanie zmiany klimatu jako ryzyka dla bezpieczeństwa oraz współpracują na rzecz zapobiegania dalszemu działaniu skutków zmiany klimatu jako czynnika wielokrotnego zagrożenia, takie jak zagrożenia związane z podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów oraz ekstremalne zjawiska pogodowe, pociągające za sobą poważne konsekwencje dla pokoju i bezpieczeństwa. Strony uznają zagrożenie, jakie zmiana klimatu stanowi dla pokoju i bezpieczeństwa, oraz podejmują działania w odpowiedzi na to zagrożenie, wzmacniając działania w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu i zwiększenia odporności, a także systemów wczesnego ostrzegania.
6. Strony wzmacniają współpracę na rzecz wspierania cyberbezpieczeństwa oraz zapobiegania cyberprzestępstwom i przestępczości wykorzystującej cyberprzestrzeń, w tym kradzieży własności intelektualnej z wykorzystaniem cyberprzestrzeni, oraz ich zwalczania. Strony współpracują na rzecz wymiany najlepszych praktyk służących skuteczniejszej ochronie krajowej i regionalnej infrastruktury krytycznej przed cyberatakami. Strony promują zarządzanie internetem uwzględniające udział wielu zainteresowanych stron oraz zajmują się kwestiami związanymi z dystrybucją nielegalnych lub szkodliwych materiałów w internecie. Strony wymieniają się informacjami na temat kształcenia i szkolenia ekspertów technicznych ds. cyberbezpieczeństwa oraz osób prowadzących postępowania w sprawie cyberprzestępstw, na temat prowadzenia takich postępowań i w dziedzinie kryminalistyki cyfrowej. Strony wzmacniają współpracę międzynarodową w celu wspierania bezpieczeństwa i stabilności w cyberprzestrzeni. Strony uznają, że cyberprzestępczość jest problemem globalnym oraz przyznają konieczność dalszego rozwijania obowiązujących norm i standardów międzynarodowych, w tym tych zawartych w budapeszteńskiej konwencji o cyberprzestępczości.

Artykuł 37

Przestępczość zorganizowana

1. Strony wzmacniają i wdrażają przepisy i strategie mające na celu zwalczanie transgranicznej przestępczości zorganizowanej, w tym między innymi związanej z handlem ludźmi, niedozwolonymi środkami odurzającymi oraz bronią strzelecką i lekką, oraz zwalczanie nielegalnego pozyskiwania drewna i związanego z nim handlu, nielegalnego handlu zagrożonymi gatunkami, w tym zagrożonymi gatunkami morskimi, dzikimi zwierzętami i roślinami oraz produktami pochodnymi, a także innej nielegalnej działalności gospodarczej i finansowej.
2. Strony współpracują na rzecz utrzymania skoordynowanych starań i na rzecz zapobiegania wykorzystywaniu ich systemów finansowych do finansowania działalności przestępczej oraz na rzecz zwalczania takiego wykorzystywania. Strony wymieniają informacje oraz wdrażają odpowiednie środki w celu zwalczania prania pieniędzy, finansowania terroryzmu i nielegalnych przepływów finansowych, zgodnie z odpowiednimi normami i ramami międzynarodowymi, w szczególności zaleceniami Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy.

3. Strony wzmacniają dialog i współpracę w zakresie ścigania przestępstw w celu zwalczania działalności transgranicznych zorganizowanych sieci przestępczych i terrorystycznych. Strony usprawniają koordynację między krajowymi i regionalnymi mechanizmami bezpieczeństwa poprzez otwarty dialog i wymianę informacji strategicznych, aby wspierać wczesne ostrzeganie i współpracę z właściwymi organizacjami międzynarodowymi, partnerami i zainteresowanymi stronami.

Rozdział 2

Prawa człowieka, demokracja i sprawowanie rządów

Artykuł 38

Prawa człowieka

1. Strony uznają, że prawa człowieka są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane oraz postanawiają przestrzegać wszystkich praw człowieka – obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturowych – oraz chronić je, przestrzegać ich i propagować je. Strony podejmują niezbędne działania zgodnie z odpowiednimi umowami międzynarodowymi, aby zapewnić pełne i równe korzystanie ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, w tym wolności opinii i wypowiedzi, wolności zgromadzeń i stowarzyszania się, wolności myśli, religii i przekonań. Strony eliminują i zwalczają wszystkie formy rasizmu, dyskryminacji, dyskryminacji ze względu na płeć, w tym jej przejawów w postaci przemocy motywowanej płcią, handlu ludźmi, z uwzględnieniem faktu, że szczególnie narażone na wykorzystywanie seksualne są kobiety i dziewczęta, nawoływania do nienawiści i przestępstw z nienawiści, a także ksenofobii i związanej z nią nietolerancji.

2. Strony intensyfikują starania, aby osiągnąć równość płci i pełne korzystanie ze wszystkich praw człowieka przez kobiety i dziewczęta oraz wzmocnienie ich pozycji. Strony propagują, chronią i realizują prawa dziecka.

3. Strony propagują prawa osób należących do mniejszości oraz czynią postępy w zakresie praw ludności rdzennej, jak przewidziano w Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej (UNDRIP).

4. Strony wspierają środki mające na celu wzmocnienie podejścia do rozwoju opartego na prawach oraz podejmują niezbędne działania ukierunkowane na zapewnienie, między innymi, równego i niedyskryminacyjnego korzystania z praw człowieka dla wszystkich, w tym dostępu do zasobów i usług niezbędnych do zapewnienia prawa do odpowiedniego poziomu życia oraz kontroli nad takimi zasobami i usługami. Obejmuje to między innymi prawo do edukacji, prawo do zdrowia, w tym zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, prawo do pożywienia, prawo do dostępu do wody pitnej i urządzeń sanitarnych, prawo do odpowiednich warunków mieszkaniowych, prawo do pracy oraz prawo do sprawiedliwości. Działania, które należy podjąć na rzecz realizacji tych praw, obejmują dostępne usługi ukierunkowane na zaradzenie przyczynom i negatywnym skutkom zmiany klimatu oraz propagowanie sprawiedliwego i równego podziału zasobów.

5. Strony współpracują na rzecz przestrzegania praw człowieka w regionie Pacyfiku, w tym poprzez ustanowienie i wzmocnienie niezależnych krajowych i regionalnych instytucji i mechanizmów ochrony praw człowieka, a także zapewnienie bezpiecznego środowiska sprzyjającego aktywnemu udziałowi społeczeństwa obywatelskiego, obrońców praw człowieka i innych właściwych zainteresowanych stron, w tym poprzez budowanie ich zdolności oraz zapewnianie im dostępu do regionalnych i międzynarodowych mechanizmów ochrony praw człowieka.

Artykuł 39

Demokracja i sprawowanie rządów

1. Strony wspierają procesy i instytucje demokratyczne zgodnie z zasadami uznanymi na szczeblu międzynarodowym oraz krajowymi ramami prawnymi, w tym odpowiedzialne rządy wybrane w drodze pokojowych, sprzyjających włączeniu społecznemu, przejrzystych i wiarygodnych wyborów, akceptację wyników wyborów i następującej po nich zmiany rządów oraz prawo jednostek do udziału w sprawach publicznych społeczeństwa, w którym żyją.

2. Strony zwiększają rolę parlamentów, propagują niezależność i pluralizm mediów, a także zachowują i poszerzają przestrzeń sprzyjającą wolności społeczeństwa obywatelskiego w celu poprawy demokratycznej odpowiedzialności. Strony wzmacniają krajowe, regionalne i zdecentralizowane zdolności, aby zapewnić poszanowanie zasad demokracji i praktyk demokratycznych.
3. Strony propagują zasady dobrych rządów. Strony podejmują konkretne środki, aby tworzyć sprzyjające włączeniu społecznemu, odpowiedzialne i przejrzyste instytucje publiczne. Strony wspierają zdolności do opracowywania i wdrażania polityki, rozwijają odpowiedzialną, skuteczną, przejrzystą i profesjonalną służbę cywilną oraz usprawniają świadczenie wysokiej jakości usług publicznych.
4. Strony przyspieszają wdrożenie usług e-rządzenia i infrastruktury usług cyfrowych jako środka zwiększającego dostęp do usług publicznych i ich dostępność, usprawniającego praktyki demokratyczne i sprawowanie rządów, a tym samym wspierającego, chroniącego prawa człowieka i podstawowe wolności oraz realizującego je.
5. Strony ustanawiają lub wzmacniają mechanizmy oraz instytucje służące zwalczaniu korupcji, przekupstwa, nadużyć finansowych i przestępstw korporacyjnych, w tym poprzez wdrażanie i propagowanie odpowiednich norm i instrumentów międzynarodowych, w szczególności Konwencji ONZ przeciwko korupcji, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 31 października 2003 r. Strony propagują przejrzyste zarządzanie zasobami publicznymi i odpowiedzialność, zachęcając do działań wspierających wartości kultury przejrzystości, legalności i zmiany zachowań w celu wyeliminowania korupcji, a także dalej opracowują przepisy ułatwiające odzyskiwanie i zwrot mienia.
6. Strony wzmacniają systemy zarządzania w celu ograniczenia migracji nieuregulowanej, zwalczania przemytu migrantów i powiązanych siatek przestępczych, a także zwalczania handlu ludźmi, ze szczególnym naciskiem na ochronę ofiar.

Artykuł 40

Praworządność i wymiar sprawiedliwości

1. Strony propagują poszanowanie prawa oraz współpracują na rzecz konsolidacji praworządności. Strony dążą do zapewnienia niezależnego, bezstronnego i skutecznego sądownictwa oraz do wzmocnienia instytucji wymiaru sprawiedliwości. Strony podejmują niezbędne działania na rzecz zapewnienia dostępu dla wszystkich do wymiaru sprawiedliwości w ramach sprawiedliwości proceduralnej.
2. Strony przeciwstawiają się wszystkim formom tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania przez podmioty państwowe i niepaństwowe we wszystkich kontekstach oraz potępiają je, w tym poprzez wspieranie ratyfikacji i skutecznego wdrożenia Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karan, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 10 grudnia 1984 r., oraz protokołów fakultatywnych do tej konwencji.
3. Strony wspierają reformy wymiaru sprawiedliwości w celu zapewnienia skutecznych systemów i procedur sądowych oraz nowoczesnych systemów penitencjarnych. Strony współpracują na rzecz zwiększenia zdolności kluczowych podmiotów w sądownictwie oraz organów ustawodawczych.

Artykuł 41

Zarządzanie finansami

1. Strony propagują należyte zarządzanie finansami publicznymi, w tym skuteczną mobilizację i wykorzystanie dochodów publicznych, zrównoważone zarządzanie długiem publicznym oraz zrównoważone, przejrzyste, konkurencyjne i przewidywalne systemy zamówień publicznych, a także wsparcie dla krajowych organów nadzoru.
2. Strony wprowadzają przepisy, podejmują konkretne środki oraz umacniają odpowiednie instytucje i mechanizmy w celu wdrożenia zasad dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych.
3. Strony współpracują na rzecz zwalczania uchylania się od opodatkowania, unikania opodatkowania i nielegalnych przepływów finansowych oraz zapewniają skuteczność, efektywność, przejrzystość i sprawiedliwość systemów podatkowych.

TYTUŁ V

Rozwój społeczny

Artykuł 42

Strony są zdeterminowane, aby do 2030 r. wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach, wspierać rozwój społeczny poprzez zapewnienie sprzyjającego włączeniu społecznemu i sprawiedliwego dostępu do usług społecznych oraz większego bezpieczeństwa żywnościowego, skutecznie zwalczać nierówności, propagować równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i młodzieży, zapewnić każdemu środki niezbędne do godnego życia oraz stworzyć warunki do skutecznego udziału ludności w życiu demokratycznym i wnoszenia przez nią aktywnego wkładu w zrównoważony wzrost gospodarczy. Strony podejmują konkretne środki w celu propagowania spójności społecznej i ochrony socjalnej jako podstawowej inwestycji przyczyniającej się do eliminacji ubóstwa i zwalczania nierówności oraz jako istotnego środka do większego reinwestowania korzyści gospodarczych w społeczeństwo i ludzi. Strony promują kulturę i sport jako czynniki wpływające na rozwój społeczny i zrównoważony wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu, a także na włączenie społeczne oraz pokojowe społeczeństwa.

Rozdział 1

Usługi społeczne

Artykuł 43

Edukacja

1. Strony wspierają sprzyjający włączeniu społecznemu i sprawiedliwy dostęp do wysokiej jakości edukacji na poziomie podstawowym, średnim i wyższym, do opieki we wczesnym dzieciństwie oraz do kształcenia i szkolenia technicznego i zawodowego, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki, w tym regionalne ramy edukacyjne regionu Pacyfiku. Strony wspierają rozwój umiejętności cyfrowych i kultury informatycznej. Strony zwracają szczególną uwagę na kobiety i dziewczęta, grupy zmarginalizowane i szczególnie wrażliwe, w tym osoby z niepełnosprawnościami.
2. Strony podejmują środki służące poprawie jakości kształcenia się formalnego i pozaformalnego, wspieraniu rozwoju umiejętności poprzez kształcenie i szkolenie techniczne i zawodowe, aby zwiększyć liczbę wysoko wykształconych i wykwalifikowanych pracowników dopasowanych do potrzeb i możliwości rynku pracy.
3. Strony propagują inicjatywy, które wspierają i umożliwiają rozwój i szersze wykorzystanie nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki.
4. Strony dążą do poprawy infrastruktury i wyposażenia ośrodków edukacyjnych. Strony poprawiają jakość edukacji, prowadząc politykę opartą na dowodach, opracowując programy nauczania oraz poprawiając jakość doskonalenia i rozwoju zawodowego nauczycieli.

Artykuł 44

Opieka zdrowotna

1. Strony dążą do zapewnienia powszechnego zabezpieczenia zdrowotnego i sprawiedliwego dostępu do usług medycznych, w tym poprzez wzmocnienie krajowych systemów opieki zdrowotnej, modernizację obiektów i wyposażenia oraz zapewnienie przystępnych cenowo wysokiej jakości leków podstawowych i szczepionek.
2. Strony podejmują środki mające na celu skuteczniejsze zapobieganie chorobom niezakaźnym i ich zwalczanie, aby zmniejszyć zachorowalność na te choroby, w tym poprzez zwiększenie inwestycji w promocję zdrowia oraz strategię profilaktyki pierwotnej i wtórnej. Strony uwzględniają przy tym swoje odpowiednie ramy polityki, które wspierają zapobieganie chorobom niezakaźnym i ich zwalczanie. Strony podejmują działania mające na celu sprostanie wyzwaniom związanym ze zdrowiem psychicznym poprzez rozwój opieki zdrowotnej i usług na poziomie społeczności lokalnych, w tym tych dotyczących zaburzeń psychospołecznych.

3. Strony wzmacniają krajowe i regionalne systemy nadzoru i monitorowania służące wykrywaniu chorób zakaźnych i innych stanów zagrożenia zdrowia o znaczeniu krajowym, regionalnym i międzynarodowym oraz szybkiemu i skutecznemu reagowaniu na nie, w tym chorób zakaźnych mogących wywołać pandemię, takich jak grypa. Strony współpracują na rzecz wdrożenia podejścia „jedno zdrowie”, aby rozwiązać problem oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe i jej skutków dla zdrowia ludzi i zwierząt.

Artykuł 45

Woda i infrastruktura sanitarna

1. Strony wzmacniają starania na rzecz ułatwienia dostępu do wystarczającej ilości bezpiecznej i przystępnej cenowo wody do użytku osobistego i w gospodarstwie domowym, zwracając szczególną uwagę na ludzi w szczególnie trudnej sytuacji. Strony wspierają działania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa wodnego w obliczu skutków wzrostu liczby ludności, zmienności klimatu i zmiany klimatu, w tym poprzez zwiększenie efektywności zużycia wody, zapewnienie bezpieczeństwa wody pitnej, zrównoważone korzystanie z zasobów wodnych oraz rozwój krajowych systemów zlewni i magazynowania wody.

2. Strony zwiększają fizyczny i przystępny cenowo dostęp dla wszystkich do bezpiecznej, higienicznej, pewnej, akceptowalnej społecznie i kulturowo oraz zapewniającej prywatność i poszanowanie godności infrastruktury sanitarnej we wszystkich sferach życia. Strony wspierają i wzmacniają udział społeczności lokalnych we wprowadzaniu i utrzymywaniu urządzeń sanitarnych oraz praktyk higienicznych w gospodarstwach domowych, szkołach i placówkach opieki zdrowotnej oraz zarządzaniu nimi, w szczególności na obszarach zmagających się z trudnymi wyzwaniami, takich jak obszary wiejskie i regiony oddalone, małe wyspy i nieformalne osiedla miejskie.

3. Strony uznają znaczenie wspólnej wiedzy i technologii, w tym budowania zdolności niezbędnych do planowania, dostarczania i utrzymywania wysokiej jakości systemów wodno-sanitarnych i infrastruktury wodno-sanitarnej.

Artykuł 46

Mieszkalnictwo

1. Strony zwiększają starania na rzecz zapewnienia sprawiedliwego dostępu do odpowiedniego, bezpiecznego i przystępnego cenowo mieszkalnictwa dla wszystkich, w tym tych w szczególnie trudnej sytuacji. Strony zajmują się kwestią nierówności między gospodarstwami domowymi w miastach i na obszarach wiejskich, a także między wyspami oddalonymi i wyspami głównymi. Strony propagują wymianę najlepszych praktyk, w tym w zakresie kodeksów budowlanych, w celu zwiększenia odporności środowiskowej oraz zapewnienia mieszkalnictwa przyjaznego klimatowi.

2. Strony pracują nad zapewnieniem powszechnego dostępu do zrównoważonych usług energetycznych dla wszystkich, poprawą dostępu do energii elektrycznej oraz wspieraniem efektywności wykorzystania energii przez gospodarstwa domowe.

Artykuł 47

Bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie

1. Strony dążą do zapewnienia dostępu dla wszystkich do wystarczającej ilości przystępnej cenowo, bezpiecznej i pożywnej żywności, w tym poprzez wspieranie lokalnej pożywnej żywności oraz inwestowanie w zrównoważone systemy żywnościowe, w tym transport i przechowywanie odporne na zmianę klimatu. Strony zwracają szczególną uwagę na zapewnienie dostępności odpowiednich źródeł żywności w sytuacjach kryzysowych podczas odbudowy po klęsce żywiołowej.

2. Strony współpracują na rzecz położenia kresu wszystkim formom niedożywienia i wyeliminowania przyczyn leżących u podstaw braku bezpieczeństwa żywnościowego i żywienia.

3. Strony wspierają dywersyfikację rolnictwa i lokalną produkcję żywności, zarówno na własne potrzeby, jak i do celów handlowych. Strony dążą do wzmocnienia odpornych i zróżnicowanych systemów rolniczych oraz zasobooszczędnego rolnictwa poprzez stosowanie odpornych i odżywczych odmian roślin uprawnych dających duże zbiory. Strony przeciwdziałają nadmiernej eksploatacji zasobów rybnych, mając na uwadze to, że ryby stanowią istotne źródło bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego.

4. Strony propagują zdrowe odżywianie, zmniejszając zależność od importowanej żywności o niskiej wartości odżywczej, wzmacniając przepisy dotyczące określania wartości odżywczej, wspierając programy edukacyjne i programy podnoszenia świadomości społecznej w zakresie odżywiania i zdrowej diety oraz promując produkcję i spożywanie lokalnej zdrowej żywności.

Rozdział 2

Nierówność, spójność społeczna i ochrona socjalna

Artykuł 48

Ochrona socjalna

1. Strony propagują tworzenie dobrze funkcjonujących rynków pracy i polityk zatrudnienia sprzyjających włączeniu społecznemu, ukierunkowanych na zapewnienie godnej pracy dla wszystkich, w tym poprzez poprawę warunków dotyczących zdrowia i bezpieczeństwa pracowników. Strony podejmują działania mające na celu rozwiązywanie problemów związanych z gospodarką nieformalną, w tym w zakresie dostępu do kredytów i mikrofinansowania oraz wzmocnienia środków ochrony socjalnej, aby ułatwić płynne przejście do gospodarki formalnej. Strony zwalczają wszystkie formy czerpania zysków z wykorzystywania, w tym wykorzystywania seksualnego i wyzysku pracowników, zarówno w sektorze formalnym, jak i nieformalnym.

2. Strony pracują nad rozszerzeniem zakresu ochrony socjalnej, szczególnie dla osób w trudnej sytuacji i grup zmarginalizowanych, a także osób zatrudnionych formalnie i nieformalnie, w celu stopniowego osiągnięcia powszechności, poprzez zapewnienie podstawowego bezpieczeństwa finansowego oraz odpowiednich systemów ochrony socjalnej reagujących na nagłe zmiany.

Artykuł 49

Równość płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt

1. Strony wzmacniają polityki, programy i mechanizmy mające na celu zapewnienie, poprawę i rozszerzenie równego uczestnictwa i równych możliwości dla mężczyzn i kobiet we wszystkich sferach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Strony zachęcają do ratyfikacji oraz wspierają skuteczne wdrażanie Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 1979 r., oraz protokołu fakultatywnego do tej konwencji. Strony zapewniają systematyczne włączanie perspektywy płci do głównego nurtu wszystkich obszarów polityki. Strony uwzględniają swoje odpowiednie ramy polityki, w tym regionalną architekturę Pacyfiku na rzecz równości płci.

2. Strony wspierają upodmiotowienie ekonomiczne kobiet, identyfikują możliwości gospodarcze dla kobiet oraz zapewniają poszanowanie i propagowanie ich praw gospodarczych i socjalnych. Strony ułatwiają kobietom dostęp do usług finansowych i zatrudnienia oraz kontrolę i użytkowanie gruntów i innych aktywów produkcyjnych. Strony podejmują środki mające na celu wspieranie kobiet prowadzących działalność gospodarczą, zmniejszanie zróżnicowania wynagrodzenia ze względu na płeć oraz usuwanie innych dyskryminujących przepisów i praktyk. Strony pracują nad zwiększeniem odporności kobiet na skutki zmiany klimatu oraz zabezpieczają ich źródła utrzymania w rolnictwie, rybołówstwie i akwakulturze oraz w branży kultury. Strony wzmacniają zbieranie, opracowywanie, analizę i rozpowszechnianie dostępnych danych statystycznych dotyczących upodmiotowienia ekonomicznego kobiet.

3. Strony zobowiązują się przyjąć środki ustawodawcze i polityczne niezbędne do likwidacji dziecięcych, wczesnych i przymusowych małżeństw oraz wyeliminowania wszystkich form przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć, w szczególności przemocy domowej, wszystkich form seksualnego wykorzystywania i wyzysku pracowników oraz wszystkich form molestowania w sferze publicznej i prywatnej, w tym poprzez kampanie uświadamiające na rzecz zmiany zachowań.

4. Strony podejmują środki mające na celu wzmocnienie udziału i wagi opinii kobiet i dziewcząt w życiu publicznym i politycznym, w tym w procesach wyborczych i politycznych, procesach sprawowania rządów i rozwoju, we władzach lokalnych, w mechanizmach opartych na tradycji i zwyczaju, w przywództwie, organach konstytucyjnych, przedsiębiorstwach państwowych oraz w staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania.

5. Strony wzmacniają instytucje krajowe i regionalne, aby zająć się kwestiami związanymi ze wszystkimi formami przemocy wobec kobiet i dziewcząt oraz rozwiązać te kwestie, w tym zapewniając zapobieganie wszystkim formom przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć oraz ochronę przed nimi, mechanizmy prowadzenia postępowań w sprawie molestowania i mechanizmy odpowiedzialności oraz opiekę i wsparcie dla ofiar. Strony podejmują starania na rzecz dostosowania krajowych przepisów ustawowych i wykonawczych oraz ram regionalnych do odpowiednich konwencji międzynarodowych i ram regionalnych.

6. Strony zobowiązują się do pełnego i skutecznego wdrożenia deklaracji pekińskiej i pekińskiej platformy działania oraz Programu Działań Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju, a także wyników ich konferencji przeglądowych. Strony wprowadzają polityki i opracowują programy służące zapewnieniu powszechnego dostępu do przystępnych cenowo, wszechstronnych i zintegrowanych wysokiej jakości świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego z odpowiednim doradztwem, informacjami i programami edukacji seksualnej, uwzględniając – w stosownych przypadkach – opracowane przez UNESCO międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej, a także udzielaniu świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego. W stosownych przypadkach Strony wspierają skuteczne wdrożenie deklaracji ministerialnej w sprawie ludności i rozwoju Azji i Pacyfiku.

Artykuł 50

Młodzież

1. Strony ustanawiają struktury sprawowania rządów w celu wykorzystania dywidendy osób młodych i wzmocnienia ich pozycji oraz zwiększenia ich wpływu na procesy decyzyjne i ich aktywnego udziału w życiu politycznym oraz staraniach na rzecz budowania pokoju i pojednania. Strony wspierają większy udział młodzieży w działaniach na rzecz środowiska, w szczególności w programach monitorowania zmiany klimatu i przystosowania do niej.

2. Strony wspierają przedsiębiorczość młodzieży oraz godne zatrudnienie dla osób młodych, zwracając szczególną uwagę na młodzież kształcącą się, pracującą lub szkolącą się, aby pomóc im w zdobyciu umiejętności istotnych dla rynku pracy, umożliwiających zatrudnienie.

3. Strony wspierają programy społeczne i programy dotyczące wymiaru sprawiedliwości mające na celu zapobieganie przestępczości nieletnich oraz integrację w życiu gospodarczym i społecznym. Strony wspierają instytucje, takie jak szkoły, organizacje wyznaniowe i grupy młodzieżowe, które mogą przyczyniać się do budowania odporności szczególnie wrażliwych społeczności i zagrożonej młodzieży.

4. Strony podejmują środki służące poprawie i wzmocnieniu systemów ochrony dzieci i zabezpieczeń w tej dziedzinie. Strony wspierają środki mające na celu położenie kresu pracy dzieci i znęcaniu się nad dziećmi, wczesnym i przymusowym małżeństwom oraz karom cielesnym.

Artykuł 51

Osoby z niepełnosprawnościami

1. Strony propagują, chronią i realizują prawa osób z niepełnosprawnościami bez jakiejkolwiek dyskryminacji. Strony podejmują konkretne środki w celu zapewnienia ich pełnego włączenia do społeczeństwa poprzez zapewnienie równego dostępu do usług społecznych, w tym w zakresie edukacji i zdrowia, oraz skutecznego udziału w rynkach pracy i innych możliwościach gospodarczych.

2. Strony zachęcają do ratyfikacji oraz wspierają skuteczne wdrażanie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, uwzględniając swoje odpowiednie ramy polityki.

Artykuł 52

Kultura, sport i kontakty międzyludzkie

1. Strony propagują ochronę i wzmacnianie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz różnorodność form wyrazu kulturowego w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia i wspierania wyważonej wymiany kulturalnej. Strony współpracują i wspierają inwestycje na rzecz wspierania ochrony i promowania tradycyjnej sztuki i kultury, wiedzy tubylczej i różnorodności kulturowej.

2. Strony wspierają branżę kultury i branżę kreatywną oraz turystykę kulturalną jako czynniki napędzające zatrudnienie i zrównoważony wzrost. Strony dążą do upowszechniania mobilności osób zawodowo związanych z kulturą i pracą twórczą oraz obiegu dzieł sztuki, a także realizują wspólne inicjatywy w różnych sferach kultury i twórczości. Strony zachęcają do upodmiotowienia ekonomicznego kobiet i młodzieży poprzez łańcuchy wartości w kulturze, wzmocnienie partnerstwa publiczno-prywatnego na rzecz produkcji kulturalnej oraz uwzględnianie kultury w głównym nurcie polityki, biorąc pod uwagę swoje odpowiednie ramy polityki, w tym regionalną strategię kulturalną regionu Pacyfiku.

3. Strony wspierają kreatywność i innowację, dzielenie się wiedzą oraz współtworzenie na szczeblu międzynarodowym i regionalnym, a także możliwości dostępu do rynku dla dóbr kultury i usług kulturowych. Strony opracowują sektorowe ramy regulacyjne oraz rozwijają wsparcie instytucjonalne, które, między innymi, chronią prawa własności intelektualnej w odniesieniu do utworów.

4. Strony wspierają wymianę w sektorze kultury, w tym wymianę między instytucjami takimi jak muzea i konserwatoria, oraz zachęcają do dialogu międzykulturowego między ludźmi, a także między właściwymi zainteresowanymi stronami. Strony wspierają mobilność młodzieży i osób pracujących z młodzieżą jako środek wspierający dialog międzykulturowy oraz zdobywanie wiedzy, umiejętności i kompetencji poza systemami kształcenia formalnego. Strony starają się realizować odpowiednie inicjatywy w dziedzinie zwiększania mobilności w szkolnictwie wyższym, z myślą o propagowaniu współpracy i modernizacji w szkolnictwie wyższym oraz zachęcaniu do mobilności osób uczących się oraz mobilności akademickiej.

5. Strony promują sport jako czynnik napędzający zrównoważony rozwój i wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu, włączenie społeczne, niedyskryminację oraz postępy w dziedzinie praw człowieka. Strony dążą do budowania zdolności, rozwijania odpowiedniej infrastruktury oraz zachęcania ludzi do większego udziału w zajęciach sportowych i innych zajęciach wychowania fizycznego, ze szczególnym naciskiem na młodzież i kobiety. Strony wspierają sport jako sposób prowadzenia dialogu międzykulturowego i współpracy między narodami, zapobiegania konfliktom i przemocy oraz zapewnienia pojednania pokonfliktowego.

NA DOWÓD CZEGO, niżej podpisani pełnomocnicy, należycie do tego upoważnieni, podpisali niniejszą umowę.

Съставено в Апия, Самоа, на петнадесети ноември две хиляди двадесет и трета година.

Hecho en Apia, Samoa, el quince de noviembre de dos mil veintitrés.

Apia, Samoa, dne patnáctého listopadu dva tisíce dvacet tři.

Udfærdiget i Apia, Samoa, den femtende november to tusind og treogtyve.

Geschehen zu Apia, Samoa, am fünfzehnten November zweitausenddreißig.

Kahe tuhane kahekümne kolmanda aasta novembri viieteistkümnendal päeval Apias, Samoas.

Έγινε στην Απία, Σαμόα, στις δεκαπέντε Νοεμβρίου δύο χιλιάδες είκοσι τρία.

Done at Apia, Samoa, on the fifteenth day of November in the year two thousand and twenty three.

Fait à Apia, Samoa, le quinze novembre deux mille vingt-trois.

Arna dhéanamh in Apia, Samó, an cúigiú lá déag de Shamhain sa bhliain dhá mhíle a fiche trí.

Sastavljeno u Apiji, u Samoi, petnaestog studenoga dvije tisuće dvadeset treće.

Fatto ad Apia, Samoa, addì quindici novembre duemilaventitré.

Apijā, Samoa, divtūkstoš divdesmit trešā gada piecpadsmitajā novembrī.

Priimta Apijoje, Samoa, du tūkstančiai dvidešimt trečių metų lapkričio penkioliką dieną.

Kelt Apiában, Szamoa, a kétezerhuszonharmadik év november havának tizenötödik napján.

Magħmul f'Apia, Samoa fil-ħmistax-il jum ta' Novembru fis-sena elfejn u tlieta u għoxrin.

Gedaan te Apia, Samoa, de vijftiende november tweeduizend drieëntwintig.

Sporządzono w Apii w Samoa dnia piętnastego listopada dwa tysiące dwudziestego trzeciego roku.

Feito em Apia, em Samoa, aos quinze dias do mês de novembro de dois mil e vinte e três.

Întocmit la Apia, Samoa, la cincisprezece noiembrie două mii douăzeci și trei.

V Apii, Samoa, pātnāsteho novembra dvetisīcdvadsa'tri.

V Apii, Samoa, petnajstega novembra dva tisoč triindvajset.

Tehty Apiassa Samoassa viidentenätoista päivänä marraskuuta vuonna

kaksituhattakaksikymmentäkolme.

Som skedde i Apia, Samoa den femtonde november tjugohundratjugotre.

Voor het Koninkrijk België
Pour le Royaume de Belgique
Für das Königreich Belgien

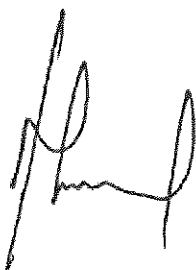

Deze handtekening verbindt eveneens de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap, het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Cette signature engage également la Communauté française, la Communauté flamande, la Communauté germanophone, la Région wallonne, la Région flamande et la Région de Bruxelles-Capitale.

Diese Unterschrift bindet zugleich die Deutschsprachige Gemeinschaft, die Flämische Gemeinschaft, die Französische Gemeinschaft, die Wallonische Region, die Flämische Region und die Region Brüssel-Hauptstadt.

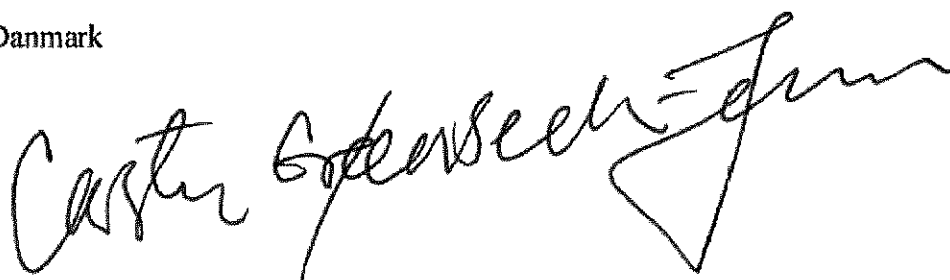
За Република България

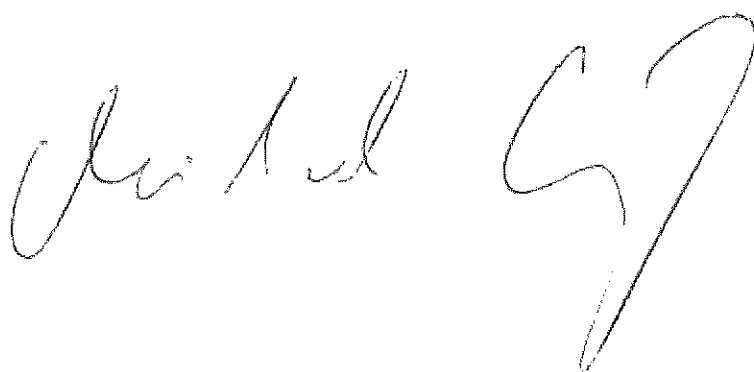
Za Českou republiku

For Kongeriget Danmark

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Carsten Giesecke', with a stylized, elongated flourish extending from the end.

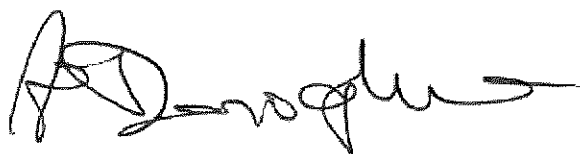
Für die Bundesrepublik Deutschland

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Michael G', with a large, sweeping flourish that extends downwards and to the right.

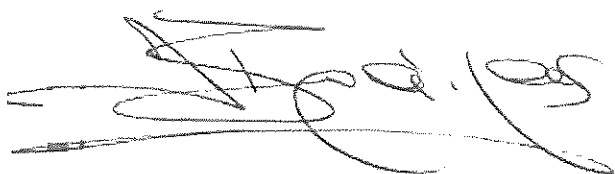
Eesti Vabariigi nimel

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A. Oja', with a large, sweeping flourish that extends downwards and to the right.

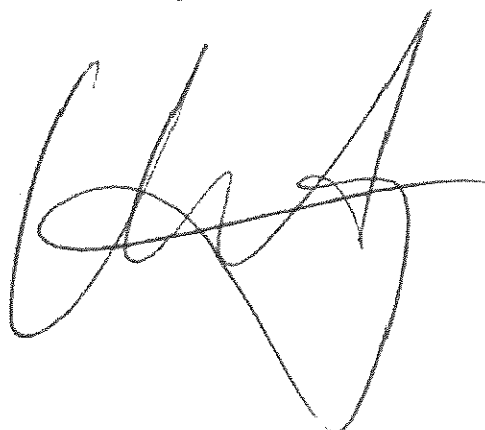
Thar ceann na hÉireann
For Ireland

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A. Donoghue', with a large, sweeping flourish that extends downwards and to the right.

Για την Ελληνική Δημοκρατία

Por el Reino de España

A. R.

Pour la République française

Za Republiku Hrvatsku

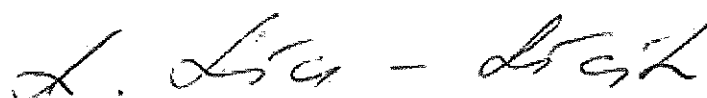
Per la Repubblica italiana

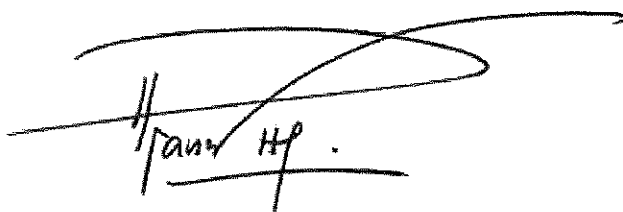
Για την Κυπριακή Δημοκρατία

Latvijas Republikas vārdā –

Lietuvos Respublikos vardu

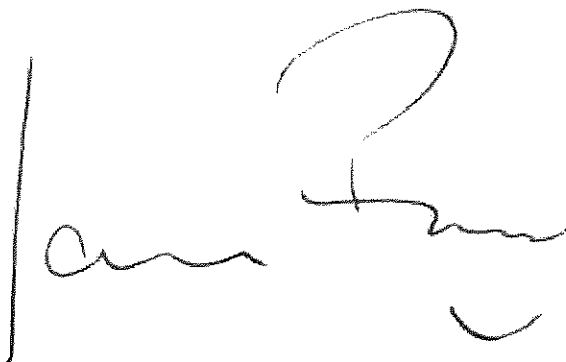
Pour le Grand-Duché de Luxembourg

Magyarország részéről

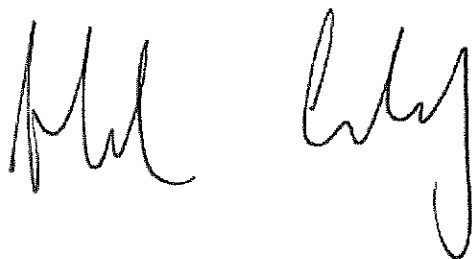
Għar-Repubblika ta' Malta

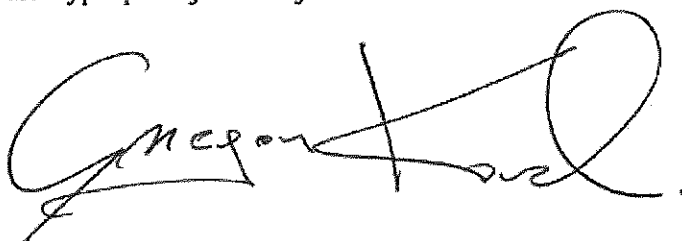
Voor het Koninkrijk der Nederlanden

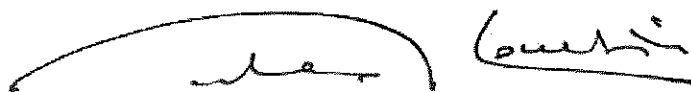
Für die Republik Österreich

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Pela República Portuguesa

Pentru România

Za Republiko Slovenijo

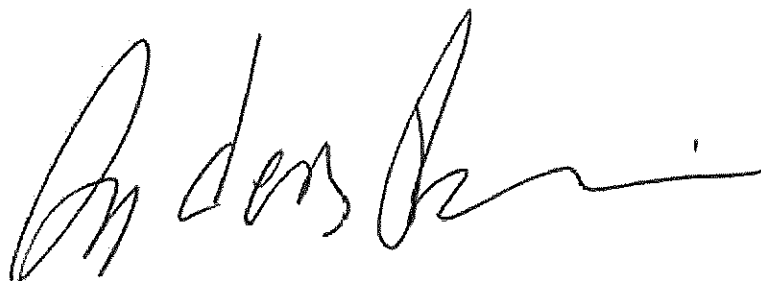
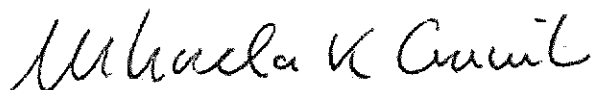
Za Slovenskú republiku

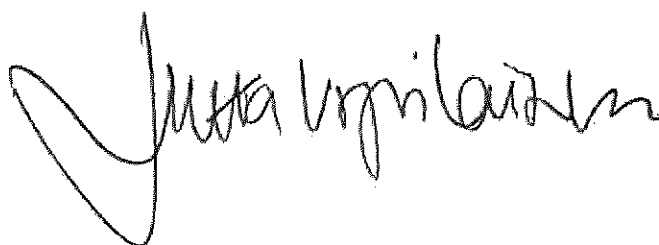
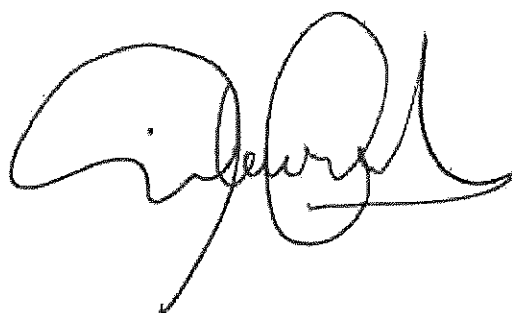
Suomen tasavallan puolesta
För Republiken Finland

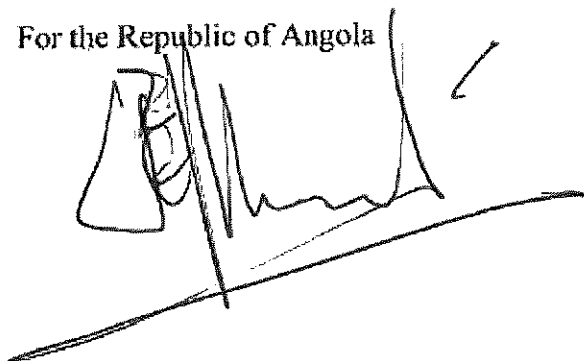
För Konungariket Sverige

Za Evropský svaz
Por la Unión Europea
Za Evropskou unii
For Den Europæiske Union
Für die Europäische Union
Euroopa Liidu nimel
Για την Ευρωπαϊκή Ένωση
For the European Union
Pour l'Union européenne
Thar ceann an Aontais Eorpaigh
Za Europejską uniję
Per l'Unione europea
Eiropas Savienības vārdā –
Europos Sąjungos vardu
Az Európai Unió részéről
Għall-Unjoni Ewropea
Voor de Europese Unie
W imieniu Unii Europejskiej
Pela União Europeia
Pentru Uniunea Europeană
Za Európsku úniu
Za Evropsko unijo
Euroopan unionin puolesta
För Europeiska unionen

For the Republic of Angola

A handwritten signature in black ink, appearing to be a stylized 'A' followed by a series of vertical and horizontal strokes, with a long horizontal line extending to the right.

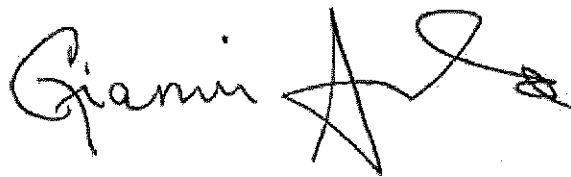
For Antigua and Barbuda

For the Commonwealth of the Bahamas

For Barbados

A handwritten signature in black ink, reading 'Simone Luddler' in a cursive script.

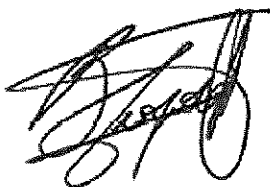
For Belize

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Gianin" followed by a stylized, abstract flourish.

For the Republic of Benin

For the Republic of Botswana

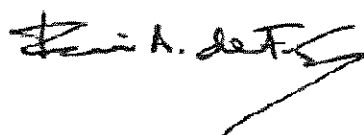
For Burkina Faso

A handwritten signature in black ink, consisting of several overlapping, stylized loops and strokes.

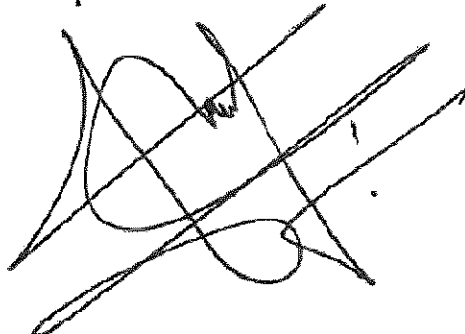
For the Republic of Burundi

A stylized handwritten signature consisting of a large circle on the left and a long, sweeping horizontal line extending to the right.

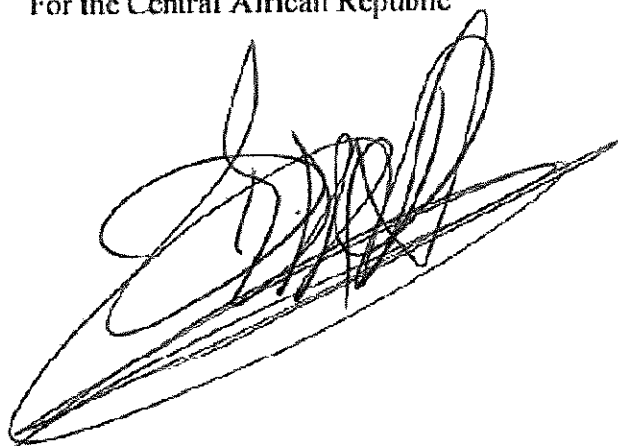
For the Republic of Cabo Verde

A handwritten signature in cursive script, appearing to read "Ferreira A. de F." followed by a long, sweeping horizontal line.

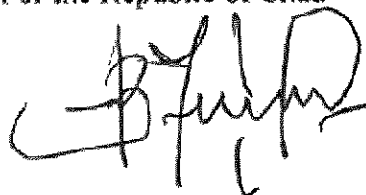
For the Republic of Cameroon

A complex, abstract handwritten signature with multiple overlapping loops and a long, sweeping horizontal line at the bottom.

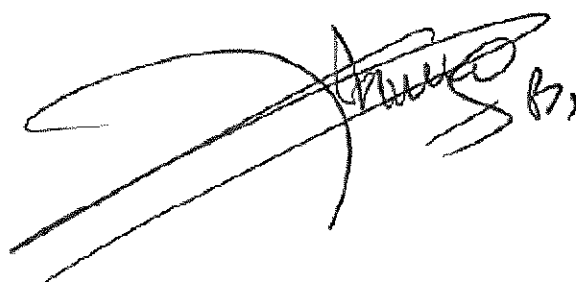
For the Central African Republic

A complex, abstract handwritten signature with multiple overlapping loops and a long, sweeping horizontal line at the bottom.

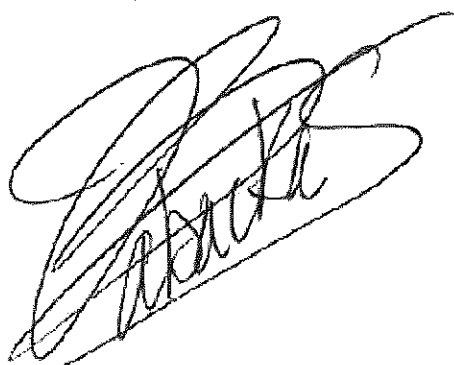
For the Republic of Chad

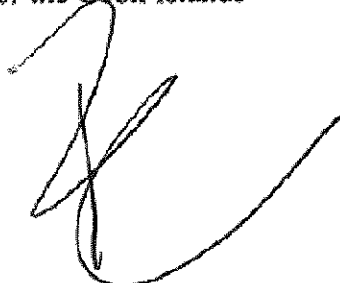
For the Union of the Comoros

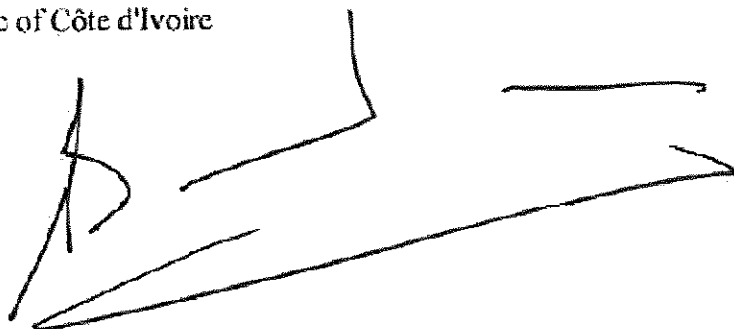
For the Republic of the Congo

For the Cook Islands

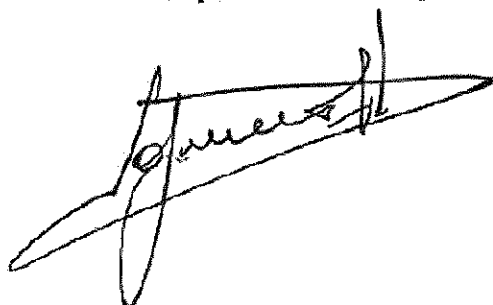

For the Republic of Côte d'Ivoire

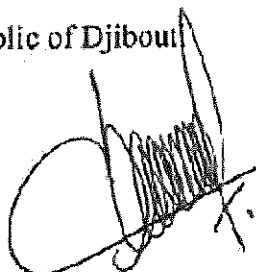
A stylized handwritten signature consisting of several sharp, angular strokes, including a prominent vertical line on the left and a long horizontal stroke at the bottom.

For the Republic of Cuba

For the Democratic Republic of the Congo

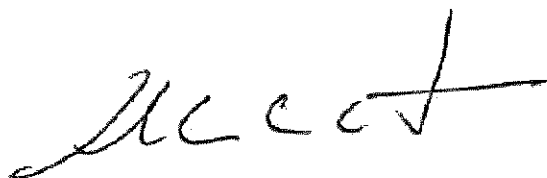
A handwritten signature with a large, sweeping loop on the left and a series of smaller, connected loops and strokes extending to the right.

For the Republic of Djibouti

A handwritten signature featuring a large, open loop on the left and a dense, scribbled area of vertical lines on the right.

For the Commonwealth of Dominica

For the Dominican Republic

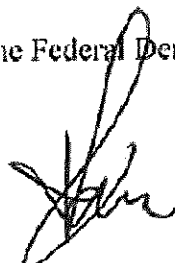
A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. C. C. T.' with a long horizontal stroke at the end.

For the Republic of Equatorial Guinea

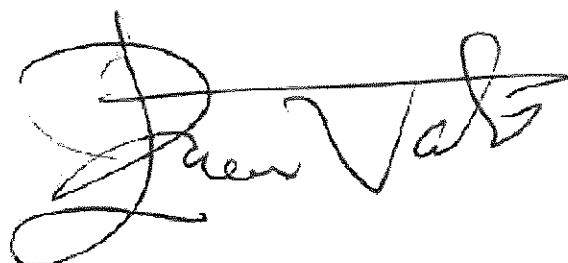
For the State of Eritrea

For the Kingdom of Eswatini

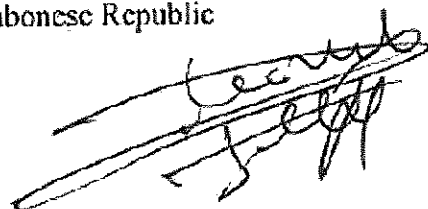
For the Federal Democratic Republic of Ethiopia

ሀይለማርያም
10/1

For the Republic of Fiji

For the Gabonese Republic

For the Republic of The Gambia

for the day

For the Republic of Ghana

e Republic of Ghana

For Grenada

For Grenada

For the Republic of Guinea

e Republic of Guinea

For the Republic of Guinea-Bissau

For the Cooperative Republic of Guyana

For the Republic of Haiti

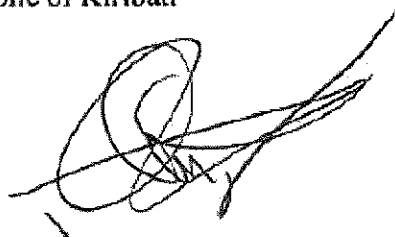
A handwritten signature in black ink, appearing to be a stylized name, possibly 'Jean-Pierre' or similar, written in a cursive script.

For Jamaica

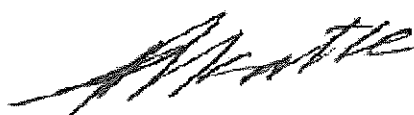
For the Republic of Kenya

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'R. Odinga', written in a cursive style.

For the Republic of Kiribati

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized loop followed by a horizontal stroke.

For the Kingdom of Lesotho

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. Molea', written in a cursive style.

For the Republic of Liberia

A handwritten signature in black ink, followed by the date 'Nov. 30. 2023' written in a cursive style.

For the Republic of Madagascar

For the Republic of Malawi

For the Republic of Maldives

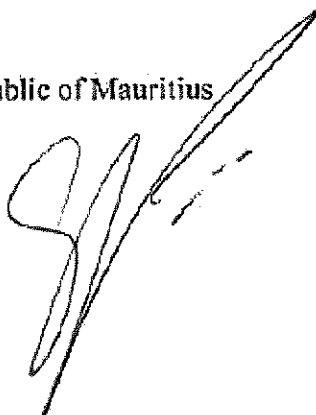
For the Republic of Mali

For the Republic of the Marshall Islands

For the Islamic Republic of Mauritania

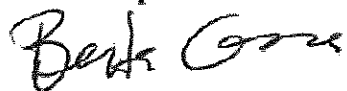
For the Republic of Mauritius

For the Federated States of Micronesia

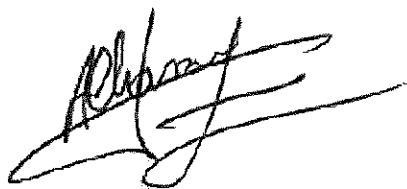
For the Republic of Mozambique

For the Republic of Namibia

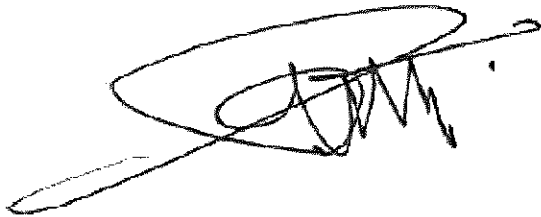
For the Republic of Nauru

The Republic of Niger

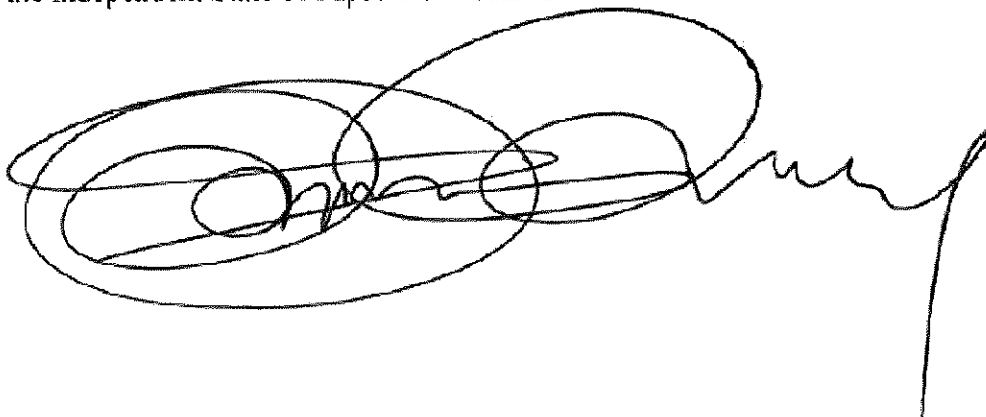
For the Federal Republic of Nigeria

For Niue

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, sweeping loop followed by several smaller, more intricate strokes.

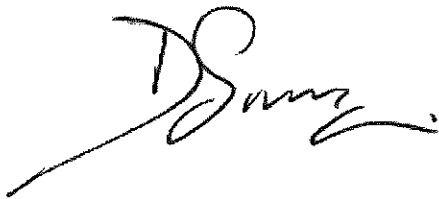
For the Republic of Palau

For the Independent State of Papua New Guinea

A handwritten signature in black ink, featuring a large, complex loop structure with multiple overlapping circles and a long, trailing stroke extending to the right.

For the Republic of Rwanda

For the Federation of Saint Kitts and Nevis

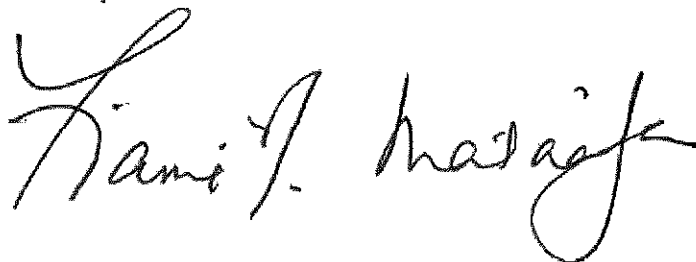
A handwritten signature in black ink, appearing to be 'D. Samy', written in a cursive style.

For Saint Lucia

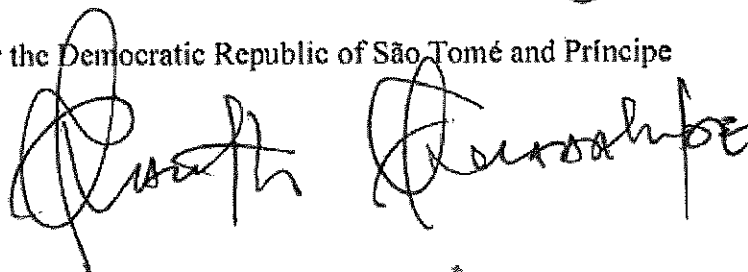
For Saint Vincent and the Grenadines

A handwritten signature in black ink, reading 'Andrea Bowman', written in a cursive style.

For the Independent State of Samoa

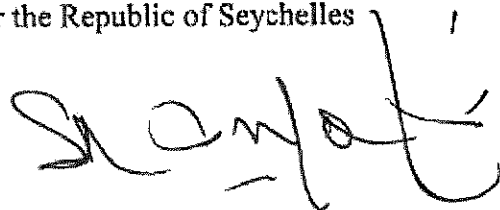
A handwritten signature in black ink, appearing to read "Tani I. Mafafa". The signature is fluid and cursive, with a large initial 'T' and a long, sweeping tail.

For the Democratic Republic of São Tomé and Príncipe

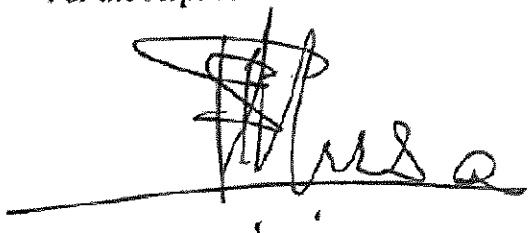
A handwritten signature in black ink, appearing to read "Paulo Pereira". The signature is cursive and somewhat stylized, with a large initial 'P' and a long, sweeping tail.

For the Republic of Senegal

For the Republic of Seychelles

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Sanyal". The signature is cursive and stylized, with a large initial 'S' and a long, sweeping tail.

For the Republic of Sierra Leone

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Musa', written over a horizontal line.

For Solomon Islands

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Manele', written in a cursive style.

For the Federal Republic of Somalia

For the Republic of the Sudan

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Rashid', written in a cursive style.

For the Republic of Suriname

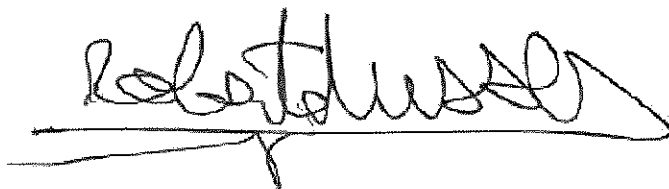
A stylized, handwritten signature in black ink, consisting of several vertical strokes and a large, sweeping loop on the left side.

For the United Republic of Tanzania

For the Democratic Republic of Timor-Leste

A handwritten signature in black ink, featuring a large, stylized 'Z' or 'B' shape followed by a long, horizontal stroke.

For the Togolese Republic

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Robert Kussler' with a long, horizontal stroke underneath.

For the Kingdom of Tonga

For the Republic of Trinidad and Tobago

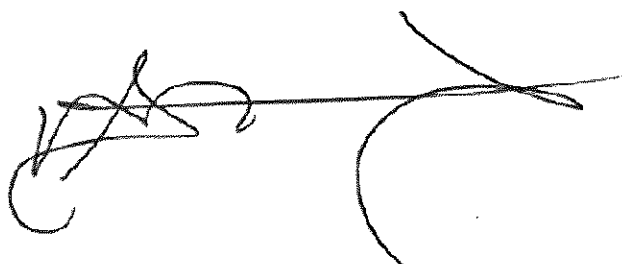
For Tuvalu

For the Republic of Uganda

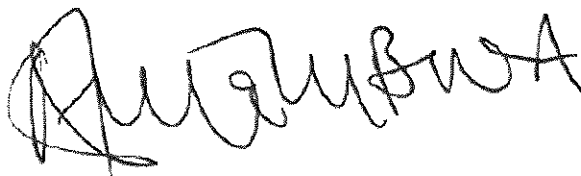
For the Republic of Vanuatu

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized 'V' followed by a series of loops and a vertical line extending downwards.

For the Republic of Zambia

A handwritten signature in black ink, featuring a large, stylized 'Z' followed by a series of loops and a horizontal line extending to the right.

For the Republic of Zimbabwe

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized 'Z' followed by a series of loops and a horizontal line extending to the right.

ZAŁĄCZNIK I

PROCESY POWROTU I READMISJI

1. Definicje

Do celów niniejszego załącznika stosuje się następujące definicje:

- 1) „państwo składające wniosek” oznacza państwo (jednego z członków OACPS lub jedno z państw członkowskich Unii Europejskiej), które składa wniosek o readmisję na podstawie art. 74 ust. 3 części ogólnej niniejszej umowy;
- 2) „państwo rozpatrujące wniosek” oznacza państwo (jednego z członków OACPS lub jedno z państw członkowskich Unii Europejskiej), któremu przedłożono wniosek o readmisję na podstawie art. 74 ust. 3 części ogólnej niniejszej umowy.

2. Readmisja osób nieposiadających ważnego dokumentu podróży

Procesy powrotu i readmisji przebiegają w następujący sposób:

Jeżeli osoba, której dotyczy wnioszek o readmisję, jest w posiadaniu nieważnego paszportu, ważnego lub nieważnego dowodu tożsamości lub innego urzędowego dokumentu tożsamości ze zdjęciem lub jeżeli tożsamość tej osoby została potwierdzona za pomocą wszelkich odpowiednich środków, w tym w wyniku wyszukiwania w rejestrach wniosków wizowych lub wszelkich innych rejestrach urzędowych państwa składającego wniosek, po otrzymaniu odpowiednich informacji państwo rozpatrujące wniosek zapewnia ważne dokumenty podróży niezwłocznie po złożeniu wniosku przez państwo składające wniosek, chyba że podano uzasadniony powód, dla którego potrzeba dodatkowego czasu, w którym państwo rozpatrujące wniosek musi zapewnić dokumenty podróży w najkrótszym możliwym terminie; lub

W innych przypadkach, jeżeli konieczna jest weryfikacja obywatelstwa osoby, której dotyczy wniosek o readmisję, państwo rozpatrujące wniosek przystępuje do niezbędnej weryfikacji niezwłocznie po otrzymaniu wniosku od państwa składającego wniosek, stosując najbardziej odpowiednią i najbardziej skuteczną procedurę identyfikacji, w tym rozmowę identyfikacyjną na wniosek państwa składającego wniosek. Państwo składające wniosek i państwo rozpatrujące wniosek korzystają z rejestrów biometrycznych, jeżeli są one dostępne.

W każdym przypadku, gdy państwo rozpatrujące wniosek otrzyma wniosek o readmisję dotyczący jednego ze swoich obywateli, odpowiada najpóźniej w ciągu 30 dni od złożenia takiego wniosku, zgodnie z terminami przewidzianymi w standardzie 5.26 w rozdziale 5 załącznika 9 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, sporządzonym w Chicago w dniu 7 grudnia 1944 r., zapewniając swoim obywatelom odpowiednie dokumenty podróży do celów powrotu lub zapewniając państwo składające wniosek, że dana osoba nie jest jego obywatelem.

3. Środek transportu na potrzeby powrotu

Powrót odbywa się dowolnym środkiem transportu, po uprzednim powiadomieniu państwa rozpatrującego wniosek, zgodnie ze zobowiązaniami określonymi w art. 74 części ogólnej niniejszej umowy. Powrót drogą powietrzną nie jest ograniczony do korzystania z lotów regularnych.

4. Powrót małoletnich bez opieki

W celu zapewnienia najlepszego interesu dziecka małoletni bez opieki może zostać zwrócony wyłącznie członkowi swojej rodziny, wyznaczonemu opiekunowi, innym organom przewidzianym w przepisach krajowych lub do odpowiedniego ośrodka recepcyjnego w państwie rozpatrującym wniosek.

5. Umowy i porozumienia dwustronne

Na wniosek jednej ze Stron, Strony – bez uszczerbku dla bezpośredniego stosowania tytułu VI rozdział 4 części ogólnej niniejszej umowy oraz niniejszego załącznika – zawierają umowy lub porozumienia dwustronne regulujące szczególne zobowiązania w zakresie powrotu i readmisji obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej i członka OACPS. W tych umowach lub porozumieniach przewiduje się krótsze terminy identyfikacji i wydawania dokumentów podróży w celu dalszego ułatwienia wdrażania niniejszego załącznika. Jeżeli któraś ze Stron tej umowy lub tego porozumienia uzna to za konieczne, takie umowy lub porozumienia dwustronne obejmują ustalenia dotyczące powrotu i readmisji osób innych niż obywatele stron, w tym bezpaństwowców, których miejsce zwykłego pobytu znajduje się na terytorium państwa rozpatrującego wniosek.

Zobowiązania określone w tych umowach lub porozumieniach dwustronnych muszą być zgodne z postanowieniami niniejszego załącznika.

—

ZAŁĄCZNIK II

DZIAŁANIA EUROPEJSKIEGO BANKU INWESTYCYJNEGO

Artykuł 1

Osobowość prawna i status prawny

1. Europejski Bank Inwestycyjny (EBI) oraz każda jednostka zależna EBI posiadają osobowość prawną na terytorium członków OACPS, w tym w szczególności zdolność do zawierania umów, nabywania i zbywania majątku ruchomego i nieruchomego oraz do występowania jako strona w postępowaniu sądowym.
2. EBI oraz każda jednostka zależna EBI korzystają na terytorium każdego z członków OACPS z takich samych ustaleń podatkowych i celnych oraz statusu, jakie przysługują instytucji międzynarodowej działającej w danym państwie będącym członkiem OACPS, która jest najbardziej uprzywilejowana pod względem takich ustaleń i statusu.

Artykuł 2

Regulacje dotyczące bankowości i finansów

EBI oraz każda jednostka zależna EBI może prowadzić jako organizacja międzynarodowa na terytorium członków OACPS, w celach przewidzianych w niniejszej umowie, działalność przewidzianą w statucie EBI lub takiej jednostki zależnej, z ewentualnymi późniejszymi zmianami, w tym między innymi finansowanie za pomocą pożyczek, obligacji, gwarancji, instrumentów kapitałowych, quasi-kapitałowych lub jakichkolwiek innych instrumentów finansowych, udzielanie lub finansowanie pomocy technicznej, inwestowanie na rynkach pieniężnych, nabywanie i zbywanie papierów wartościowych oraz przeprowadzanie wszelkich innych operacji finansowych związanych z taką działalnością, a także prowadzenie rachunków bankowych w dowolnej walucie.

Artykuł 3

Waluty obce

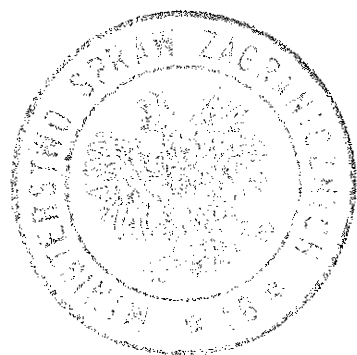
1. W przypadku wszystkich działań realizowanych przez EBI lub jakąkolwiek jednostkę zależną EBI, finansowanych przez UE w celu wsparcia realizacji celów niniejszej umowy, członkowie OACPS zapewniają, aby:
 - a) beneficjenci i kontrahenci mogli przeliczać na dowolną w pełni wymienialną walutę, po obowiązującym w danym momencie kursie wymiany, kwoty w walucie krajowej danych członków OACPS niezbędne do terminowego uiszczenia wszystkich kwot należnych EBI lub jakiejkolwiek jednostce zależnej EBI w związku z takimi działaniami; oraz
 - b) kwoty, o których mowa w lit. a), można było swobodnie, niezwłocznie i skutecznie przekazywać na terytorium danego członka OACPS lub poza nie w celu umożliwienia beneficjentowi lub kontrahentowi, o których mowa w lit. a), wywiązania się ze swoich zobowiązań wobec EBI lub takiej jednostki zależnej.
2. W przypadku wszystkich działań realizowanych przez EBI lub jakąkolwiek jednostkę zależną EBI, finansowanych przez UE w celu wsparcia realizacji celów niniejszej umowy, członkowie OACPS zapewniają, aby EBI lub taka jednostka zależna mogli:
 - a) przeliczać na dowolną w pełni wymienialną walutę, po obowiązującym w danym momencie kursie wymiany, kwoty w walucie krajowej danego członka OACPS otrzymane przez EBI lub taką jednostkę zależną;
 - b) swobodnie, niezwłocznie i skutecznie przekazywać przeliczone kwoty, o czym mowa w lit. a), poza terytorium danego członka OACPS na rachunki bankowe, które EBI lub taka jednostka zależna mogą swobodnie określić, lub dysponować takimi kwotami na terytorium danego członka OACPS; oraz
 - c) dokonywać przeliczenia na walutę krajową danego członka OACPS, po obowiązującym w danym momencie kursie wymiany, wszelkich kwot w dowolnej w pełni wymienialnej walucie.

Artykuł 4

Uznawanie orzeczeń sądów

Każdy członek OACPS zobowiązuje się, w odniesieniu do każdego sporu między EBI lub jakąkolwiek jednostką zależną EBI a beneficjentem lub stroną trzecią w związku z działalnością EBI lub jakąkolwiek jednostką zależną EBI w celu osiągnięcia celów niniejszej umowy, do:

- a) zapewnienia, aby sądy członka OACPS były uprawnione do uznawania prawomocnego orzeczenia wydanego w ramach rzetelnego procesu sądowego przez właściwy sąd lub trybunał, w tym Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej lub jakikolwiek sąd krajowy państwa członkowskiego Unii Europejskiej, lub jakikolwiek trybunał arbitrażowy, w zakresie dopuszczalnym przez konstytucję tego członka OACPS; oraz
- b) zapewnienia, aby wykonanie każdego takiego orzeczenia sądowego było zgodne z mającymi zastosowanie przepisami i procedurami krajowymi.

Oświadczam zgodność
fotokopli z ~~oryginałem~~/odpisem

Warszawa, dnia 20.03.2024

Ju I niewia

Juliusz Juchniewicz
Zastępca Dyrektora
DEPARTAMENT PRAWNO-TRAKTATOWY

2023/2862

28.12.2023

**Partnership Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the
Members of the Organisation of African, Caribbean and Pacific States, of the other part**

PART I - GENERAL PROVISIONS

PART II - STRATEGIC PRIORITIES

TITLE I - HUMAN RIGHTS, DEMOCRACY, AND GOVERNANCE IN PEOPLE-CENTRED AND RIGHTS-BASED SOCIETIES

TITLE II - PEACE AND SECURITY

TITLE III - HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

TITLE IV - INCLUSIVE, SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT

TITLE V - ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY AND CLIMATE CHANGE

TITLE VI - MIGRATION AND MOBILITY

PART III - GLOBAL ALLIANCES AND INTERNATIONAL COOPERATION

PART IV - MEANS OF COOPERATION AND IMPLEMENTATION

PART V - INSTITUTIONAL FRAMEWORK

PART VI - FINAL PROVISIONS

REGIONAL PROTOCOLS

AFRICA REGIONAL PROTOCOL

PART I - FRAMEWORK FOR COOPERATION

PART II - KEY AREAS OF COOPERATION

TITLE I - INCLUSIVE SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT

TITLE II - HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

TITLE III - ENVIRONMENT, NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND CLIMATE CHANGE

TITLE IV - PEACE AND SECURITY

TITLE V - HUMAN RIGHTS, DEMOCRACY AND GOVERNANCE

TITLE VI - MIGRATION AND MOBILITY

CARIBBEAN REGIONAL PROTOCOL

PART I - FRAMEWORK FOR COOPERATION

PART II - KEY AREAS OF COOPERATION

TITLE I - INCLUSIVE SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT

TITLE II - ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY, CLIMATE CHANGE AND SUSTAINABLE
MANAGEMENT OF NATURAL RESOURCES

TITLE III - HUMAN RIGHTS, GOVERNANCE, PEACE AND SECURITY

TITLE IV - HUMAN DEVELOPMENT, SOCIAL COHESION AND MOBILITY

PACIFIC REGIONAL PROTOCOL

PART I - FRAMEWORK FOR COOPERATION

PART II - KEY AREAS OF COOPERATION

TITLE I - ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY AND CLIMATE CHANGE

TITLE II - INCLUSIVE AND SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

TITLE III - OCEANS, SEAS AND FISHERIES

TITLE IV - SECURITY, HUMAN RIGHTS, DEMOCRACY AND GOVERNANCE

TITLE V - HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

ANNEXES

ANNEX I: RETURN AND READMISSION PROCESSES

ANNEX II: OPERATIONS OF THE EUROPEAN INVESTMENT BANK

THE KINGDOM OF BELGIUM,

THE REPUBLIC OF BULGARIA,

THE CZECH REPUBLIC,

THE KINGDOM OF DENMARK,

THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY,

THE REPUBLIC OF ESTONIA,

IRELAND,

THE HELLENIC REPUBLIC,

THE KINGDOM OF SPAIN,

THE FRENCH REPUBLIC,

THE REPUBLIC OF CROATIA,

THE ITALIAN REPUBLIC,

THE REPUBLIC OF CYPRUS,

THE REPUBLIC OF LATVIA,

THE REPUBLIC OF LITHUANIA,

THE GRAND DUCHY OF LUXEMBOURG,

HUNGARY,

THE REPUBLIC OF MALTA,

THE KINGDOM OF THE NETHERLANDS,

THE REPUBLIC OF AUSTRIA,

THE REPUBLIC OF POLAND,

THE PORTUGUESE REPUBLIC,

ROMANIA,

THE REPUBLIC OF SLOVENIA,

THE SLOVAK REPUBLIC,

THE REPUBLIC OF FINLAND,

THE KINGDOM OF SWEDEN,

Contracting Parties to the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, hereinafter referred to as the "Member States of the European Union",

and

THE EUROPEAN UNION,

hereinafter jointly referred to as the "EU Party",

of the one part, and

THE REPUBLIC OF ANGOLA,

ANTIGUA AND BARBUDA,

THE COMMONWEALTH OF THE BAHAMAS,

BARBADOS,

BELIZE,

THE REPUBLIC OF BENIN,

THE REPUBLIC OF BOTSWANA,

BURKINA FASO,

THE REPUBLIC OF BURUNDI,

THE REPUBLIC OF CABO VERDE,

THE REPUBLIC OF CAMEROON,

THE CENTRAL AFRICAN REPUBLIC,

THE REPUBLIC OF CHAD,

THE UNION OF THE COMOROS,

THE REPUBLIC OF THE CONGO,

THE COOK ISLANDS,

THE REPUBLIC OF CÔTE D'IVOIRE,

THE REPUBLIC OF CUBA,

THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF THE CONGO,

THE REPUBLIC OF DJIBOUTI,

THE COMMONWEALTH OF DOMINICA,

THE DOMINICAN REPUBLIC,
THE REPUBLIC OF EQUATORIAL GUINEA,
THE STATE OF ERITREA,
THE KINGDOM OF ESWATINI,
THE FEDERAL DEMOCRATIC REPUBLIC OF ETHIOPIA,
THE REPUBLIC OF FIJI,
THE GABONESE REPUBLIC,
THE REPUBLIC OF THE GAMBIA,
THE REPUBLIC OF GHANA,
GRENADA,
THE REPUBLIC OF GUINEA,
THE REPUBLIC OF GUINEA-BISSAU,
THE COOPERATIVE REPUBLIC OF GUYANA,
THE REPUBLIC OF HAITI,
JAMAICA,
THE REPUBLIC OF KENYA,
THE REPUBLIC OF KIRIBATI,
THE KINGDOM OF LESOTHO,
THE REPUBLIC OF LIBERIA,
THE REPUBLIC OF MADAGASCAR,
THE REPUBLIC OF MALAWI,
THE REPUBLIC OF MALDIVES,
THE REPUBLIC OF MALI,
THE REPUBLIC OF THE MARSHALL ISLANDS,
THE ISLAMIC REPUBLIC OF MAURITANIA,
THE REPUBLIC OF MAURITIUS,
THE FEDERATED STATES OF MICRONESIA,
THE REPUBLIC OF MOZAMBIQUE,
THE REPUBLIC OF NAMIBIA,
THE REPUBLIC OF NAURU,
THE REPUBLIC OF NIGER,
THE FEDERAL REPUBLIC OF NIGERIA,
NIUE,

THE REPUBLIC OF PALAU,
THE INDEPENDENT STATE OF PAPUA NEW GUINEA,
THE REPUBLIC OF RWANDA,
THE FEDERATION OF SAINT KITTS AND NEVIS,
SAINT LUCIA,
SAINT VINCENT AND THE GRENADINES,
THE INDEPENDENT STATE OF SAMOA,
THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF SÃO TOMÉ AND PRÍNCIPE,
THE REPUBLIC OF SENEGAL,
THE REPUBLIC OF SEYCHELLES,
THE REPUBLIC OF SIERRA LEONE,
SOLOMON ISLANDS,
THE FEDERAL REPUBLIC OF SOMALIA,
THE REPUBLIC OF THE SUDAN,
THE REPUBLIC OF SURINAME,
THE UNITED REPUBLIC OF TANZANIA,
THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF TIMOR-LESTE,
THE TOGOLESE REPUBLIC,
THE KINGDOM OF TONGA,
THE REPUBLIC OF TRINIDAD AND TOBAGO,
TUVALU,
THE REPUBLIC OF UGANDA,
THE REPUBLIC OF VANUATU,
THE REPUBLIC OF ZAMBIA,
THE REPUBLIC OF ZIMBABWE,

Members of the Organisation of the African, Caribbean and Pacific States (OACPS), hereinafter referred to as the "OACPS Members", of the other part,

hereinafter jointly referred to as the "Parties",

HAVING REGARD to the Revised Georgetown Agreement establishing the Organisation of African, Caribbean and Pacific States, on the one hand, and the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, on the other;

CONSIDERING their strong links and the close political, economic and cultural ties that unite them;

REAFFIRMING their attachment to the rules-based global order, with multilateralism as its key principle and the United Nations at its core;

CONFIRMING their commitment to sustainable development in line with the 2030 Agenda for Sustainable Development;

STRESSING the importance of regular dialogue on issues of mutual interest at all relevant levels;

REAFFIRMING their commitment to consolidating their partnership by coordinating actions in international forums based on common interests, shared values and mutual respect, and cognisant of their ability to shape global outcomes when acting jointly;

CONFIRMING their commitment to democratic principles and human rights as laid down in the Universal Declaration of Human Rights and other relevant international human rights instruments, as well as to the principles of the rule of law and good governance;

RECALLING their strong will to promote peace and security and their international obligations on the non-proliferation of weapons of mass destruction, as well as their determination to prevent and prosecute the most serious crimes of concern to the international community;

REAFFIRMING their commitment to foster multi-stakeholder cooperation in support of the achievement of sustainable development, taking account of the different roles played by different stakeholders, while ensuring that they all operate within the rule of law;

STRESSING the urgency to tackle global environmental challenges, the importance of the Paris Agreement on climate change, the urgent need to build stable and sustainable low-carbon economies and societies resilient to climate change, and to move forward to achieve common environmental, climate change and renewable energy goals;

RECOGNISING the importance of structural economic transformation in achieving inclusive and sustainable economic growth and development;

RECALLING their commitment to the principles and rules that govern international trade, in particular those agreed in the World Trade Organization;

RECALLING their commitment to respect labour rights, taking into account the principles laid down in conventions of the International Labour Organization;

RECOGNISING the important role of science, technology, research and innovation in accelerating the transition to knowledge-based societies, facilitated through the use of digital tools in pursuit of sustainable development;

RECALLING their commitment to fostering human and social development, eradicating poverty, and fighting discrimination and inequality, leaving no one behind;

ACKNOWLEDGING that changing demographic dynamics, combined with economic, social and environmental changes offer opportunities for, and pose challenges to, sustainable development;

REAFFIRMING that gender equality and empowerment of women and girls are essential to achieving inclusive and sustainable development;

RECOGNISING the importance of youth for shaping the future and contributing to sustainable development;

REAFFIRMING their commitment to promoting a people-centred partnership and to enhancing people-to-people contacts, including through cooperation and exchanges in the field of science, technology, innovation, education and culture;

REAFFIRMING their commitment to enhancing cooperation and dialogue on migration and mobility;

RECOGNISING the increasing risks caused by natural disasters, economic and other exogenous shocks including pandemics;

CONFIRMING their willingness to collaborate in support of regional and continental integration, particularly with a view to achieving the objectives set out in Agenda 2063 of the African Union and in the integration and cooperation frameworks of the Caribbean and Pacific;

RECALLING the principles of policy coherence for development and aid effectiveness, as well as the principles of the Addis Ababa Action Agenda (AAAA);

HAVING REGARD to the Partnership Agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States, of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part ⁽¹⁾, as last amended (the "Cotonou Agreement"),

HAVE AGREED AS FOLLOWS:

PART I

GENERAL PROVISIONS

Article 1

Objectives

1. The European Union and its Member States, hereinafter referred to as the "EU Party", of the one part, and the Organisation of the African, Caribbean and Pacific States (OACPS) Members, of the other part, hereinafter jointly referred to as the "Parties", hereby agree to conclude this Agreement, establishing a strengthened political partnership to generate mutually beneficial outcomes on common and intersecting interests and in accordance with their shared values.

2. This Agreement shall contribute to achieving the United Nations (UN) Sustainable Development Goals (SDGs), with the 2030 Agenda for Sustainable Development, adopted at the UN Sustainable Development Summit on 25 September 2015 (the "2030 Agenda"), and the Paris Agreement adopted under the UN Framework Convention on Climate Change, done at Paris on 12 December 2015 (the "Paris Agreement"), as overarching frameworks guiding the partnership under this Agreement.

3. The objectives of this Agreement are to:

- (a) promote, protect and fulfil human rights, democratic principles, the rule of law and good governance, paying particular attention to gender equality;
- (b) build peaceful and resilient states and societies, tackling ongoing and emerging threats to peace and security;
- (c) foster human and social development, and in particular to eradicate poverty and address inequalities, ensuring that everyone enjoys a life of dignity and that no one is left behind, with special attention paid to women and girls;
- (d) mobilise investment, support trade and foster private-sector development, with a view to achieving sustainable and inclusive growth and creating decent jobs for all;
- (e) combat climate change, protect the environment and ensure the sustainable management of natural resources; and
- (f) implement a comprehensive and balanced approach to migration, so as to reap the benefits of safe, orderly and regular migration and mobility, stem irregular migration while addressing its root causes, in full respect of international law and in accordance with the Parties' respective competences.

4. Partnership dialogue and action tailored to the specificities of the Parties shall constitute the main tools to achieve the objectives of this Agreement.

5. This Agreement shall facilitate the Parties' adoption of common positions on the world stage, reinforcing partnerships to promote multilateralism and the rules-based international order, with a view to driving global action forward.

⁽¹⁾ OJ EC L 317, 15.12.2000, p. 3.

Article 2

Principles

1. The Parties shall pursue the objectives of this Agreement in a spirit of shared responsibility, solidarity, reciprocity, mutual respect and accountability.
2. The Parties reaffirm their commitment to developing friendly relations among nations, based on respect for the principle of sovereign equality among all states, and to refraining from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations (the "UN Charter").
3. The Parties agree to implement each Regional Protocol in accordance with the broad principles agreed in the General Part, while taking account of the specificities of the regions. They also agree to tailor actions to the different needs of least developed countries (LDCs), landlocked countries, small island developing states (SIDS) and low-lying coastal states, taking into consideration the diverse challenges they face.
4. The Parties shall make decisions and undertake actions at the most appropriate domestic, regional or multi-country level.
5. The Parties shall systematically promote a gender perspective and ensure that gender equality is mainstreamed across all policies.
6. The Parties shall take an integrated approach to their cooperation that incorporates political, economic, social, environmental and cultural elements.
7. The Parties shall intensify efforts to further regional integration and cooperation to best manage security concerns, reap the economic gains of globalisation and address transnational challenges and opportunities as appropriate.
8. The Parties shall promote a multi-stakeholder approach, enabling the active engagement of a wide variety of actors in partnership dialogue and cooperation processes, including parliaments, local authorities, civil society and the private sector.
9. Cooperation within formal and ad hoc regional formats may be pursued in order to meet the objectives of the partnership under this Agreement more effectively and efficiently. The Parties may also agree on provisions and flexible procedures that enable interested Parties to deepen dialogue and cooperation on specific thematic and cross-regional issues.

Article 3

Partnership dialogue

1. The Parties shall engage in regular, balanced, comprehensive and substantive partnership dialogue on all areas of this Agreement, leading to commitments and, where appropriate, actions on both sides, for the effective implementation of this Agreement.
2. The Parties agree that the objective of the partnership dialogue shall be to exchange information, foster mutual understanding and facilitate the establishment of agreed priorities and shared agendas at national, regional and international levels. They shall cooperate and coordinate on issues of common interest and new challenges in international settings.
3. The Parties agree that the partnership dialogue shall be conducted in a flexible and tailor-made manner, shall take place at regular intervals in the appropriate format and at the most appropriate domestic, regional or multi-country level, and shall take full advantage of all possible channels, including in regional and international settings. They agree to monitor and evaluate the effectiveness of the partnership dialogue and to adapt its scope, as appropriate.
4. The Parties agree that parliaments, and, where appropriate, representatives of civil society organisations and the private sector, shall be duly informed, consulted and enabled to feed into the partnership dialogue. Regional and continental organisations shall be associated with the partnership dialogue, as appropriate.

Article 4

Policy coherence

1. The Parties shall work towards coherent policies at national, regional and international levels with a view to attaining the objectives of this Agreement, through a targeted, strategic and partnership-oriented approach.
2. The Parties shall individually and collectively foster synergies between policies with a view to avoiding or minimising negative impacts that their policies may have on the other Parties. The Parties shall undertake to inform and, where appropriate, consult with the other Parties on initiatives and measures that may significantly affect them.
3. The Parties reaffirm their commitment to policy coherence for development as a crucial element of achieving the SDGs.

Article 5

Actors

1. The Parties acknowledge that governments play a central role in defining and implementing priorities and strategies for their countries. They recognise the crucial role of parliaments in shaping and adopting legislation, agreeing budgets and holding governments to account. They acknowledge the role and contribution of local authorities in enhancing democratic accountability and complementing governmental action.
2. The Parties recognise the important role of sub-regional, regional, continental and intercontinental organisations in achieving the objectives of this Agreement, in particular those of the Regional Protocols.
3. The Parties acknowledge the important role and contribution of stakeholders, in all forms and national characteristics, namely civil society, economic and social partners, including trade union organisations, and the private sector, and agree to promote and strengthen their effective participation with a view to fostering more inclusive and multi-stakeholder policy processes. For those purposes, the Parties shall ensure that all those stakeholders, where appropriate, are informed and consulted on strategies and sectoral policies, provide input into the broad process of dialogue, receive capacity building in critical areas and participate in the implementation of cooperation programmes in the areas that concern them. Such participation in cooperation programmes shall be based on the extent to which they address the needs of the population and on their specific competencies, and have accountable and transparent governance structures.

Article 6

Structure

1. This Agreement consists of the General Part (Parts I to VI), three Regional Protocols ("the Regional Protocols") and Annexes.
2. The General Part and the Annexes shall be legally binding on the Parties.
3. The Regional Protocols shall be legally binding on the EU Party and on the African, the Caribbean and the Pacific OACPS Members, respectively. Nothing in the Regional Protocols and their interpretation and implementation can affect or deviate from the provisions under the General Part and the decisions of the OACPS-EU Council of Ministers.

Article 7

Cross-cutting themes

1. The Parties agree that systematic account shall be taken of the following cross-cutting themes to inform action in all areas of cooperation: human rights, democracy, gender equality, peace and security, environmental protection, the fight against climate change, culture and youth.

2. The Parties shall cooperate to support capacity building to effectively address challenges and achieve the objectives set out in this Agreement. They shall aim to foster the strengthening of institutions, promote the exchange of best practices and facilitate knowledge transfer and sharing.

3. The Parties shall strengthen the resilience of countries, communities and individuals, and particularly that of vulnerable populations, in the face of environmental and climate change-related challenges, economic shocks, conflicts and political crises and epidemics and pandemics.

PART II

STRATEGIC PRIORITIES

TITLE I

Human rights, democracy and governance in people-centred and rights-based societies

Article 8

The Parties reaffirm their determination to promote, protect and fulfil human rights, fundamental freedoms and democratic principles, and to strengthen the rule of law and good governance, in compliance with the UN Charter, the Universal Declaration of Human Rights and international law, in particular international human rights law and, where relevant, international humanitarian law.

The Parties shall promote people-centred and rights-based policies, encompassing all human rights and ensuring equal access to opportunities for all members of society, directed towards sustainable development centred on the human being. The Parties recognise that respect for democracy, human rights, fundamental freedoms, the rule of law and good governance is an integral part of sustainable development.

Article 9

Human rights, democracy and rule of law

1. The Parties, recognising that human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated, shall promote, protect and fulfil all human rights, be they civil, political, economic, social or cultural. They shall protect and ensure the full and equal enjoyment of all fundamental freedoms, such as the freedom of opinion and expression, the freedom of assembly and association, and the freedom of thought, religion and belief.

2. The Parties shall commit to the promotion of universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms for all, without discrimination based on any ground including sex, ethnic or social origin, religion or belief, political or any other opinion, disability, age, or other status. They commit to fighting all forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, and all forms of violence and discrimination, including all instances of advocacy of hatred. They commit to the recognition and advancement of the rights of indigenous peoples, as set out in the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP).

3. The Parties shall have partnership dialogue at bilateral level on the death penalty. Where the death penalty is provided for in national legislation and is still applied, the Parties shall adhere to due process and internationally agreed minimum standards.

4. The Parties reaffirm that the universally recognised democratic principles underpinning the organisation of the State ensure the legitimacy of its authority, the legality of its actions reflected in its constitutional, legislative and regulatory system, and the existence of participatory mechanisms. They shall preserve and strengthen the application of those principles by ensuring inclusive, transparent and credible elections with due respect for sovereignty, as well as by allowing and supporting participatory decision-making processes. The Parties shall promote the upholding of electoral best practices and cooperation between them, including on electoral observation within the EU Party and OACPS Members, as appropriate.

5. The Parties shall actively support the consolidation of the rule of law at national, regional and international levels, acknowledging its crucial importance for the protection of human rights and for the effective functioning of democratic institutions. That includes ensuring the existence of an independent, impartial and well-functioning judicial system, equality before the law, the right to a fair trial and due process and access to effective mechanisms of legal redress.

6. The Parties recognise the right to development based on the indivisibility, interdependence, universality and inalienability of all human rights, by virtue of which every human being and all peoples are entitled to participate in, contribute to, and enjoy economic, social, cultural and political development, in which all human rights and fundamental freedoms can be fully realised. They shall support measures for the enhancement of the right to development and shall ensure, *inter alia*, equality of opportunity for all to access, and benefit from, basic resources and essential services such as education, health services, food, housing, employment and the fair distribution of income.

7. The Parties agree that respect for human rights, democratic principles and the rule of law shall underpin their domestic and international policies and constitute an essential element of this Agreement.

Article 10

Gender equality

1. The Parties reaffirm their strong commitment to achieving gender equality, the full enjoyment of all human rights by all, as well as everyone's empowerment as a driver for sustainable development. They shall embody the principle of gender equality in their national constitutions or other appropriate legislation.

2. The Parties acknowledge that gender inequality deprives women of their basic human rights and opportunities. They shall adopt and strengthen enforceable legislation, legal frameworks and sound policies, programmes and mechanisms to ensure women's and girls' equal access to, equal opportunities in, equal control over, and full and equal participation in, all spheres of life, on an equal footing with men and boys.

3. The Parties shall focus, in particular, on improving the access of women, and where appropriate girls, to all resources they need throughout life for the realisation of their full potential and the full exercise of their human rights and fundamental freedoms, such as in respect of quality education, health, employment opportunities, access to and control over economic resources, political decision-making, governance structures and private undertakings, with a special emphasis on women in vulnerable situations. They shall promote women's full and effective participation in, and equal opportunities for, leadership at all levels of decision making in political, economic and public life.

4. The Parties undertake to prevent, combat and prosecute all forms of sexual and gender-based violence and discrimination in the public and private spheres, including trafficking and sexual exploitation and abuse. They shall take all necessary measures to tackle deeply rooted gender bias and eliminate all harmful practices such as child, early and forced marriage and female genital mutilation and cutting.

Article 11

Inclusive and pluralistic societies

1. The Parties undertake to ensure equal opportunities for all members of society in all spheres of life. They shall prevent, prohibit and eradicate discriminatory practices and shall adopt effective measures to ensure the full and equal enjoyment of all human rights.
2. The Parties shall protect and promote freedom of expression, freedom of opinion, freedom of assembly, and media independence and pluralism as pillars of democracy, noting that these are not only human rights but also prerequisites for democracy, development and dialogue.
3. The Parties shall foster inclusive and pluralistic societies, including multi-party democracy. They shall promote the key role of effective, transparent and accountable national and local assemblies and political parties. They shall also promote the active and genuine participation of all stakeholders and citizens, including women and youth, in responsive, inclusive, participatory and representative political processes and decision-making at all levels.
4. The Parties shall preserve and broaden an enabling space for an active, organised, transparent civil society, acknowledging its role in promoting and monitoring democracy, human rights, fundamental freedoms, social justice and inclusion, and as defender of rights holders and of the rule of law, thus strengthening domestic transparency and accountability.
5. The Parties, acknowledging that the internet offers a platform to share knowledge and ideas, shall endeavour to make full use of the potential of digital solutions to promote equal public access to information at all levels and participatory decision-making, and to enhance digital competence, while addressing the risks of abuse and promoting open attitudes towards, and respect for, diversity.

Article 12

Good governance

1. The Parties reaffirm that good governance rests on transparent, responsible, accountable and participatory governments, and appropriate oversight mechanisms. The Parties agree that good governance is critical to the respect of all human rights, democratic principles and the rule of law. They commit to universal access to public services without any discrimination. They further commit to transparency and accountability as integral elements of good governance and institution building.
2. The Parties commit to the transparent and accountable management of human, natural, economic and financial resources for the purposes of equitable benefit sharing and sustainable development.
3. The Parties commit to the creation of an enabling environment for transparency and accountability to thrive in public administration, including enhancing integrity and independence of governance institutions. The Parties shall develop and implement sound public finance management systems compatible with the fundamental principles of effectiveness, transparency and accountability, with a view to protecting public finances and improving the delivery of public services by eliminating administrative bottlenecks and tackling regulatory deficiencies.
4. The Parties shall ensure transparency and accountability in public funding, including financial assistance, and in the delivery of public services. They shall improve revenue collection and tackle tax evasion and avoidance and illicit financial flows. They agree to cooperate in the fight against money laundering and terrorism financing and engage in timely partnership dialogue at bilateral and international levels on matters related to anti-money laundering and terrorism financing.

5. The Parties shall combat corruption at all levels and in all its forms, developing and implementing or maintaining effective, coordinated anti-corruption policies that reflect the principles of the rule of law, proper management of public affairs and public property, integrity, transparency and accountability. They shall adopt legislative and other measures to prevent and prosecute bribery and embezzlement, misappropriation or other diversion of resources by public officials for their direct or indirect benefit, and to recover and return assets obtained through corruption.

6. The Parties recognise and commit themselves to implementing the principles of good governance in the tax area, including the global standards on transparency and exchange of information, fair taxation and the minimum standards against Base Erosion and Profit Shifting (BEPS). They shall promote good governance in tax matters, improve international cooperation in the tax area and facilitate the collection of tax revenues. They shall cooperate to enhance capacity to comply with those principles and standards and reap the benefits of a thriving rules-based financial sector. They agree to engage in timely partnership dialogue at bilateral and international levels on tax matters.

7. The Parties agree that good governance shall underpin their domestic and international policies and constitutes a fundamental element of this Agreement. They also agree that serious cases of corruption, including acts of bribery leading to such corruption, constitute a violation of that element.

Article 13

Public administration

The Parties, recognising the importance of well-resourced, efficient and effective civil service systems and processes with a strong human resource base, commit to fostering collaboration in this area. They also agree to cooperate with a view to modernising their public administrations and developing an accountable, efficient, transparent and professional civil service. In that regard, efforts shall aim at, *inter alia*, improving organisational efficiency, increasing institutions' effectiveness in service delivery, accelerating the deployment of e-governance and digital services and the digitalisation of public registries, and reinforcing the processes of decentralisation, in accordance with their respective economic and social development strategies.

Article 14

Statistics

1. The Parties, acknowledging that statistics are crucial for the achievement of sustainable development, shall develop and strengthen their statistical systems, including gathering, processing, quality control and dissemination of statistics, with a view to contributing to the long-term objective of quality, internationally comparable, accessible, timely and reliable disaggregated data, as those are key to inform decision-making in support of their respective social and economic development priorities, as well as to support and monitor progress.

2. The Parties commit to increasing statistical literacy and to promoting the use of data for decision-making by engaging with users in and out of government, and through the use of new technologies and data sources. They shall collaborate in the use of technology for data collection and protection and promote the dissemination of comparable statistics at national and regional levels.

3. The Parties shall ensure the professional independence of their statistical offices.

Article 15

Personal data

1. The Parties recognise their common interest in protecting every individual's right to privacy with respect to the processing of personal data, as well as the importance of maintaining strong data protection regimes and ensuring their effective enforcement. They shall ensure, *inter alia*, that personal data are processed fairly and in a transparent manner and collected for explicit, specified and legitimate purposes and not processed in a way incompatible with those purposes.

For the purpose of this Article, "processing" means any operation or set of operations which is performed on personal data or on sets of personal data, whether or not by automated means, such as collection, recording, organisation, structuring, storage, adaptation or alteration, retrieval, consultation, use, disclosure by transmission, dissemination or otherwise making available, alignment or combination, restriction, erasure or destruction.

2. The Parties shall ensure a high level of protection of every individual's personal data in accordance with existing multilateral standards and international legal instruments and practices. To that end, they shall establish appropriate legal and regulatory regimes and policies, as well as appropriate administrative capacity to implement them, including independent supervisory authorities.

TITLE II

Peace and security

Article 16

The Parties acknowledge that peace, stability and security, including human security and resilience, are critical for sustainable development and prosperity. There cannot be sustainable development without peace and security, and without inclusive development there cannot be sustainable peace and security. The Parties shall pursue a comprehensive and integrated approach to conflict and crises including situations of fragility, counter the proliferation of weapons of mass destruction, and address all serious crimes of concern to the international community. The Parties shall address new or increasing security threats, including terrorism and its financing, violent extremism, organised crime, the proliferation of weapons of mass destruction, piracy and trafficking in persons, drugs, arms and other illicit goods, and cybercrime and threats to cybersecurity.

Article 17

Conflicts and crises

1. The Parties shall apply an integrated approach to conflict and crises, including prevention, mediation, resolution and reconciliation efforts as well as crisis management, peacekeeping and peace support. They shall support transitional justice through context-specific measures promoting truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence. They shall contribute to institution- and state-building and human security, paying particular attention to situations of fragility.
2. The Parties shall cooperate to prevent and address the root causes of conflict and instability holistically. They shall pay special attention to the effective governance of natural resources, notably in relation to raw materials, so as to sustainably benefit society as a whole and ensure that illegal exploitation and trade do not contribute to causing and sustaining conflict.
3. The Parties recognise the importance of mutually respectful dialogue and consultation as a means of conflict resolution, involving local authorities and communities, as well as civil society organisations. In that context, they shall act in close cooperation with continental and regional organisations.
4. The Parties shall take all suitable action in a coordinated way to prevent an intensification of violence, to limit its territorial spread, and to facilitate the peaceful settlement of disputes. They shall pay particular attention to ensuring that financial resources are used in accordance with the principles and objectives of this Agreement, and to preventing the diversion of funds for belligerent purposes. The Parties shall also take measures to prevent mercenary activities and to address the problem of child soldiers and shall endeavour to set responsible limits on military expenditure.
5. The Parties shall take all suitable action in post-conflict situations to stabilise the situation during the transition in order to facilitate the return to a non-violent, stable and democratic situation. This may include supporting disarmament and demobilisation as well as the return and sustainable reintegration of former combatants into society. The Parties shall ensure the creation of the necessary links between emergency measures, rehabilitation and longer-term development goals.

6. The Parties shall promote the effective participation of all citizens, including women and young people, in peacebuilding, conflict prevention, mediation, resolution and humanitarian response, as well as in crisis management, peacekeeping and peace support. The Parties consider it important to address the situation of women and girls who are victims of gender-based violence in conflicts, and to address the distinct problem of crime and violence against vulnerable people and persons with disabilities.

Article 18

Non-proliferation of weapons of mass destruction

1. The Parties acknowledge that the proliferation of weapons of mass destruction (WMD) and their means of delivery, both to state and non-state actors, represents one of the most serious threats to international stability and security. The Parties therefore agree to cooperate in, and contribute to, countering the proliferation of WMD and their means of delivery, in full compliance with, and domestic implementation of, their existing obligations under international disarmament and non-proliferation treaties and agreements, as well as other relevant international obligations. The Parties agree that this provision constitutes an essential element of this Agreement.

2. The Parties furthermore agree to cooperate in countering the proliferation of WMD and their means of delivery: first through taking steps to sign, ratify or accede to, as appropriate, and fully implement and comply with all relevant international instruments; second through establishing and maintaining an effective system of export controls, controlling the export as well as the transit of WMD-related goods, including a WMD end-use control on dual-use technologies and containing effective sanctions for breaches of export controls; and third through cooperating in multilateral fora and export control regimes.

3. The Parties agree to establish regular partnership dialogue that will complement and consolidate their cooperation in countering the proliferation of WMD and their means of delivery.

4. The Parties, considering that chemical, biological, radiological and nuclear risks may have a highly disruptive effect on societies and recognising that they may stem from criminal activities, including illicit proliferation, trafficking, terrorism, accidents or natural hazards, such as pandemics, shall cooperate in order to reinforce institutional capacity to mitigate those risks.

Article 19

Serious crimes of concern to the international community

1. The Parties agree to act together to prevent genocide, crimes against humanity and war crimes by making use of appropriate bilateral and multilateral frameworks, in line with the principle of responsibility to protect.

2. The Parties, reaffirming that the most serious crimes of concern to the international community as a whole must not go unpunished, shall ensure the fair and effective investigation and prosecution thereof by taking measures at national, regional and international levels, as appropriate.

3. The Parties consider that the establishment and effective functioning of the International Criminal Court (ICC) constitutes an important development for international peace and justice. They reiterate their commitment to fully cooperate with national, regional and international criminal justice mechanisms, including the ICC, consistent with the principle of complementarity. They are encouraged to ratify and implement the Rome Statute of the ICC and related instruments, and to further enhance the effectiveness of the ICC. Efforts shall be made to strengthen criminal justice mechanisms at all levels.

*Article 20***Terrorism and violent extremism**

1. The Parties, reiterating their firm condemnation of all acts of terrorism and violent extremism and radicalisation, undertake to combat those acts through international cooperation, in accordance with the UN Charter and international law, relevant conventions and instruments. The Parties, recognising that the fight against terrorism, in all its forms and manifestations is a shared priority, shall work together at all levels to prevent and combat terrorism, violent extremism and radicalisation. The Parties, recognising the importance of tackling all factors contributing to violent extremism in all its forms, including religious intolerance, hate speech, xenophobia, racism as well as other forms of intolerance, commit to opposing violent extremism and foster religious tolerance and inter-religious dialogue.
2. The Parties agree that it is essential that the fight against terrorism be conducted with full respect for the rule of law and in full conformity with international law, including international human rights law, international refugee law and international humanitarian law, the principles of the UN Charter, relevant UN Security Council resolutions and statements and relevant international counter-terrorism-related instruments.
3. The Parties shall cooperate in protecting critical infrastructure, addressing terrorism-related challenges affecting borders, as well as strengthening civil aviation security.

*Article 21***Organised crime**

1. The Parties, acknowledging the negative political, economic, cultural and social implications of organised criminal activities, shall strengthen cooperation to prevent and combat those activities more effectively. They shall work together under an integrated approach to address root causes and provide alternatives to crime. In that regard, they shall address the links between organised crime and human trafficking and migrant smuggling, the illicit trafficking of weapons, hazardous materials, narcotics and their precursors, wildlife, timber and cultural goods, and other illegal economic and financial activities.
2. The Parties commit to increasing efforts to prevent, combat and eradicate trafficking in persons and to supporting in the drafting and implementation of appropriate legislative and institutional frameworks and strategies, with particular attention to persons in vulnerable situations, including women, children and unaccompanied minors, and to their specific needs. The Parties continue to uphold the standards of the UN Convention against Transnational Organized Crime, done at New York on 15 November 2000, and its Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children.
3. The Parties shall enhance efforts to recover and return stolen assets and combat all forms of organised crime. In that regard, they shall strengthen legal and administrative frameworks to fight money laundering and illicit financial flows, including fiscal fraud and public procurement fraud, and active and passive corruption in both the private and public sector, which can have a debilitating effect on domestic resource mobilisation.
4. The Parties shall promote citizen security, with a particular focus on strengthening institutions and the rule of law, protecting human rights, and fostering justice and security sector reforms. They shall promote multi-disciplinary programmes aimed at addressing vulnerable groups and supporting victims of violence, including gun violence, as well as mediation and other community-based prevention and reconciliation solutions.

*Article 22***Maritime security**

1. The Parties agree to the strengthening of maritime security, in particular addressing different forms of crime committed at sea and illegal trafficking, countering piracy and armed robbery at sea, protecting critical maritime infrastructures, and promoting freedom of navigation and the rule of law at sea, in line with the UN Convention on the Law of the Sea, done at Montego Bay on 10 December 1982 (UNCLOS).

2. The Parties agree to strengthen efforts in the area of maritime law enforcement to tackle maritime threats in countries most affected by crimes committed at sea. They agree to reinforce investigation and prosecution processes as a way of countering crimes committed at sea. They also agree to promote the implementation of piracy prosecution models within the national jurisdiction as a regional criminal justice response and deterrent mechanism against crimes committed at sea such as piracy, armed robbery, marine and water pollution, smuggling of migrants, drugs and arms trafficking and shipping of nuclear waste. The Parties agree to promote regional initiatives in the areas of maritime security, the fight against piracy and protection against marine pollution.

Article 23

Small arms and light weapons and other conventional weapons

1. The Parties acknowledge that the proliferation of illicit small arms and light weapons poses a grave threat to international peace and security.

2. The Parties agree to reinforce the fight against the illicit trade, excessive accumulation, and uncontrolled spread of small arms, light weapons and other conventional weapons and their ammunitions, including as a consequence of inadequately secured and improperly managed stocks and stockpiles, in line with the UN Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects. The Parties agree to promote intelligence-led tracking of trafficking networks to counter more effectively the risk that the large-scale outflows of state stocks continue to pose to regional stability. They shall work towards enhancing national capacities of competent law enforcement units and focal points to collect, seize, trace and analyse illicit firearms and related criminal justice data, to enhance understanding of and monitor illicit trafficking flows, and to support information exchange and international cooperation.

3. The Parties recognise the importance of putting in place controls on the international trade in conventional arms, including their import and export, in line with existing international standards, including the Arms Trade Treaty, done at New York on 2 April 2013, and relevant UN resolutions. They shall endeavour to apply those controls in a responsible manner, as a contribution to international and regional peace, security and stability and to the reduction of human suffering, as well as to the prevention of the diversion of conventional arms to unauthorised actors. The Parties also recognise the importance of domestic regulation of, and controls over, the legal acquisition and possession of firearms, with a view to reducing armed violence.

4. The Parties shall cooperate with a view to clearing mines and explosive remnants of war, including improvised explosive devices.

Article 24

Illicit drugs

1. The Parties shall endeavour to ensure a comprehensive, balanced, integrated and evidence-based approach towards preventing and addressing the illicit trade in drugs and new psychoactive substances, as well as promoting drug demand reduction. To that end, they shall address risk factors affecting individuals, communities and society, which may include a lack of services, infrastructure needs, drug-related violence, exclusion, marginalisation and social disintegration, in order to contribute to the promotion of peaceful and inclusive societies.

2. The Parties agree that drug policies and actions, including through the involvement of civil society, the scientific community and academia, shall be aimed at reinforcing structures for preventing and effectively addressing illicit drugs, reducing measurably the supply of, trafficking in, and demand for illicit drugs.

3. The Parties shall aim to reduce the adverse consequences of drug use for individuals and society as a whole, as well as to effectively reduce the diversion of and illicit trafficking in scheduled and non-scheduled precursors, including designer precursors.

4. The Parties shall cooperate closely with each other and with relevant international organisations with a view to maintaining coordinated efforts and actions against the illicit drug trade.

Article 25

Cybersecurity and cybercrime

1. The Parties recognise the importance of an open, secure and stable, accessible and peaceful information and communication technologies (ICT) environment based on the norms, rules and principles for responsible state behaviour and the application of existing international law. To that end, the Parties commit to strengthening cooperation to promote cyber security, to prevent and combat high-technology cyber and electronic crime and social media abuse, and to improve network security through the exchange of best practices that increase cyber resilience, including as regards the protection of critical infrastructure.
2. The Parties acknowledge the need to prevent and tackle cybercrime, including online child sexual exploitation and abuse, by cooperating and exchanging best practices to fight cybercrime offences, building on existing international norms and standards, including those of the Budapest Convention on Cybercrime, done at Budapest on 23 November 2001, and the African Union Convention on Cyber Security and Personal Data Protection, done at Malabo on 27 June 2014.

Article 26

Law enforcement cooperation

1. The Parties shall facilitate cooperation among regional and international law enforcement authorities, agencies and services with a view to disrupting and dismantling transnational crime and terrorist threats common to them. Such cooperation shall contribute to crime prevention and shall comprise, *inter alia*, exchanges of views on legislative frameworks, as well as administrative and technical assistance aimed at strengthening the institutional and operational capabilities of law enforcement authorities and the exchange of information and measures related to investigations.
2. The Parties, recognising the importance of secure borders, shall strive to manage existing and future challenges affecting borders, pursuing an integrated border management approach. They shall promote legitimate cross-sectoral responses aiming at preventing, detecting and, where appropriate, repressing cross-border crime and other risks.

TITLE III

Human and social development

Article 27

The Parties reaffirm their determination to work together towards sustainable development and poverty eradication in all its forms, to tackle inequalities and to promote social cohesion. They also agree to cooperate to ensure that everyone has the necessary means to enjoy a life of dignity with an adequate standard of living, including through appropriate social protection systems and social services. They shall pay special attention to women and girls, youth, children and the most vulnerable and disadvantaged people, in line with the principles of leaving no one behind, and of reaching the furthest behind first. They also agree to work together to address the challenges and opportunities presented by rapid population growth.

Chapter 1

Access to social services

Article 28

Education

1. The Parties shall support inclusive lifelong learning and equitable quality education at all levels. They shall work to ensure that all girls and boys complete free, equitable and quality primary and secondary education and have access to quality early childhood development, care and pre-primary education, with due regard to gender gaps. They shall work to ensure equal access for all women and men to affordable quality technical, vocational and tertiary education, including university. Special attention shall be given to investing in science, technology, engineering and mathematics (STEM) and to promoting digital and arts education for all.

2. The Parties shall intensify efforts to ensure that everyone has the knowledge, skills and capabilities to enjoy improved quality of life, to be fully engaged in society, to contribute to the social and economic well-being of their communities, and to participate actively and equitably in democratic and cultural life.

3. The Parties shall promote safe schools and well-functioning education systems, with adequate resources for planning, managing and ensuring the effectiveness of education and training provision, including through online and other non-conventional means. They shall cooperate to establish and strengthen quality assurance systems and the mutual recognition of qualifications. They shall facilitate the mobility of students, staff and academics between and among the African, Caribbean and Pacific countries and the European Union.

Article 29

Health

1. The Parties recognise that health is central to people's lives and a key indicator of sustainable development. They reaffirm their commitment to protecting and promoting the highest attainable standard of physical and mental health for all.

2. The Parties shall strengthen national health systems with sustainable health financing mechanisms and resources, operational infrastructures, skilled health workforces, including as regards recruitment and retention, and appropriate technologies, such as digital tools, in support of mobile health development.

3. The Parties shall promote universal health coverage, equitable and universal access to comprehensive and quality healthcare services and access to safe, effective, quality and affordable essential medicines and vaccines.

4. The Parties shall cooperate to prevent and address communicable diseases and other major transboundary health threats such as anti-microbial resistance, and to reduce the burden of non-communicable diseases through better prevention and control. They shall cooperate to address global health crises and prevent them from escalating, *inter alia* by supporting early warning systems for a swift exchange of information, preparedness and early action in life-saving humanitarian assistance, and the development of coherent and multi-sectoral plans to enhance the capacity of health systems. They shall support research and development, and the deployment of vaccines, diagnostics and medicines.

5. The Parties shall support universal access to sexual and reproductive health commodities and healthcare services, including for family planning, information and education, and the integration of reproductive health into national strategies and programmes.

Article 30

Food security and improved nutrition

1. The Parties recognise that achieving food security and improved nutrition constitutes a major global challenge in the fight against poverty and growing inequality and therefore agree to address the structural causes thereof, which include conflicts, crises, natural resource degradation and climate change.

2. The Parties shall promote resilient livelihoods, secure access to land, water and other resources, and promote inclusive and sustainable growth in agricultural production and productivity, and efficient value chains.

3. The Parties shall promote actions on adaptation to climate change and variability throughout the food production value chains.

4. The Parties shall aim to provide access for all to affordable, safe, sufficient and nutritious food, to increase the capacity for diversified food production, and to develop food security and nutrition policies and social protection mechanisms for food security and improved nutrition that enhance the resilience of the most vulnerable, particularly in countries facing recurrent crises.

5. The Parties shall strengthen coordinated, accelerated and cross-sectoral efforts to end hunger, address all forms of malnutrition and ensure that famine be avoided in all circumstances.

Article 31

Water, sanitation services and housing

1. The Parties shall promote universal access to adequate and safe drinking water, including through sustainable and integrated water resources and systems management, as well as through more efficient use of water and water recycling.
2. The Parties shall aim to ensure adequate and equitable access to sanitation services, including waste management and hygiene promotion for all, paying special attention to the needs of women and girls and those in vulnerable situations.
3. The Parties acknowledge that adequate, safe and affordable housing has a transformative impact on vulnerable and marginalised communities, and has significant impacts on people's health and their communities' socio-economic development. The Parties shall work towards ensuring access to adequate, safe and affordable housing for all through the development of policies, strategies, planning and building codes and towards upgrading slums.
4. The Parties shall promote access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all, and well-established energy systems that support, *inter alia*, the water, sanitation services and housing sectors.

Chapter 2

Inequality and social cohesion

Article 32

Social cohesion and protection

1. The Parties shall aim to enhance social cohesion by progressively achieving greater equality and social inclusiveness and by ensuring that human and social development advances in parallel with economic development, leaving no one behind. Special attention shall be paid to those who are in disadvantaged, vulnerable and marginalised situations, including the elderly and orphans, in line with the principles of solidarity and non-discrimination. In particular, they shall promote:
 - (a) economic policies oriented to a more inclusive society, allowing for better distribution of income and value created;
 - (b) equitable and sound fiscal and wage policies, allowing for better redistribution of wealth, ensuring adequate levels of social expenditure and reducing the informal economy;
 - (c) effective social policies and equitable access to social services, social assistance and security, and justice; and
 - (d) employment policies designed to achieve full and productive employment and decent work for all, including for young people and persons with disabilities, and to achieve equal pay for equal work.
2. The Parties shall promote the development and implementation of policies and systems of social protection and security in order to eradicate poverty and enhance social cohesion. They acknowledge the transformative role in societies of social protection policies and systems, fostering equity, promoting social inclusion and dialogue with social partners, and strengthening inclusive and equitable economic growth. They commit to building progressively universal, nationally owned social protection systems, including the adoption of minimum social protection floors.

3. The Parties shall promote the rights of persons with disabilities to ensure their full inclusion in society and their equal participation in the labour market, taking into account their specific needs. They shall take concrete steps to sign, ratify and fully implement the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, done at New York on 13 December 2006.

Article 33

Decent work

1. The Parties reaffirm their commitment to achieving full and productive employment and decent work for all women and men, including for young people and persons with disabilities. To that end, they shall promote the Decent Work Agenda as set out in the 2008 International Labour Organization (ILO) Declaration on Social Justice for a Fair Globalization.

2. The Parties reaffirm their obligations as members of the ILO and their commitments under the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and its Follow-Up. They reaffirm their commitment to social dialogue and to the promotion and effective implementation of the internationally recognised core labour standards, as defined by the relevant ILO conventions and protocols on the freedom of association and the right to collective bargaining, the abolition of forced labour and ending of modern slavery and human trafficking, the elimination of child labour with priority given to the worst forms, minimum age at work, equal remuneration and non-discrimination in respect of employment. They shall make sustained and continuous efforts to ratify or accede to, as appropriate, those conventions and protocols if they have not yet done so.

3. The Parties shall promote safe and secure working environments for all workers. They shall adopt and implement measures and policies regarding occupational safety and health, both in the formal and informal economy, and shall work towards establishing and maintaining an effective labour inspection system, in line with international labour standards as defined by the ILO.

Chapter 3

Population and development

Article 34

Demography

1. The Parties acknowledge that demographic growth and demographic shifts can have a significant impact on development gains and economic progress, and shall work together towards an integrated approach that minimises the challenges and maximises the benefits of the demographic dividend. To that end, they shall aim to establish, support, maintain and sustain structural reforms and transformations in economic and social systems to create decent education, employment and livelihood opportunities for an emerging young population.

2. The Parties shall support inclusive policy dialogue processes and incorporate demographic trends and projections into all policies in order to empower and promote the full and active participation of children and young people in society, and to empower and safeguard the needs of the elderly and enable their active engagement.

3. The Parties shall enhance urbanisation that is inclusive and sustainable, through effective urban governance and planning, with a view to minimising any adverse impact on the environment and addressing any other negative social and economic consequences caused by rapid population growth in urban areas. They shall work to effectively address the challenges and opportunities presented by rapid urbanisation, including through national urban policies, participatory integrated urban planning, delivery of municipal services including waste management, and financing of urban development and infrastructures, in order to create resilient and liveable cities and towns.

Article 35

Youth

1. The Parties agree to promote the active participation of young people in society, including in the development, implementation, and follow-up of policies affecting them. This shall include:
 - (a) support in acquiring knowledge, skills and capabilities to engage fully in society, including skills relevant to the labour market, through education, vocational and technical training, and access to digital technologies;
 - (b) the creation of decent employment opportunities, including through support for youth entrepreneurship; and
 - (c) the promotion of youth empowerment and responsible citizenship, by opening spaces for active youth participation in political and cultural life, and in building and sustaining peace, including with a view to countering radicalisation and violent extremism.
2. The Parties agree that the provision of a safe and nurturing environment for children is a vital element in fostering a healthy young population, able to reach its full potential, including physical, psychological, social and economic dimensions. They shall work to ensure that girls' and boys' rights and needs are recognised and realised from birth and early childhood to adolescence and their transition into adulthood. They shall work to improve the protection of children and their participation in decisions that concern them.

Article 36

Gender equality and women and girls' empowerment

1. The Parties acknowledge that gender equality and women's economic empowerment are essential to achieving equitable sustainable development and inclusive growth. They shall undertake reforms, including through the creation and consolidation of legal frameworks, to give women equal rights to economic and financial resources, as well as access to, ownership of and control over land and natural resources, inheritance, and other forms of property. They shall undertake actions to increase the full and effective participation of women in political life.

The Parties shall, in addition to equal access to employment and decent work conditions, promote the recognition of unpaid care and domestic work through the provision of public services, infrastructure and social protection policies, and the promotion of shared responsibilities within the household and the family at large.

2. The Parties commit to the full and effective implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action and the Programme of Action of the International Conference on Population and Development and the outcomes of their review conferences and commit to sexual and reproductive health and rights, in that context.
3. The Parties acknowledge that menstrual health management is important for women's and girls' health, as well as for their dignity, mobility and well-being, and they therefore agree to promote adequate and appropriate supporting measures.

Chapter 4

Culture

Article 37

Culture and sustainable development

1. The Parties reaffirm that culture is a key element of sustainable development and an integral component of its social, economic and environmental dimensions. They commit to the integration of a cultural perspective in their development policies and strategies, by taking into consideration cultural specificities, and local and indigenous knowledge systems.
2. The Parties shall strengthen the contribution of cultural actors to sustainable development through their participation in enhanced dialogue, professional networks and multi-stakeholder partnerships.

*Article 38***Cultural diversity and mutual understanding**

1. The Parties recognise that all human beings have the right to participate freely in the cultural life of the community, in line with the Universal Declaration of Human Rights, and commit to protecting and conserving cultural rights and freedom of artistic expression.
2. The Parties agree to promote a vision of human and social development that incorporates dialogue among cultures and the recognition of cultural diversity as common heritage of humanity. They commit to strengthening mutual understanding and knowledge of their respective cultures, with due respect for diversity, universal values and human rights, by fostering the cultural dimension in education, as well as cultural exchanges and joint initiatives geared towards encouraging intercultural dialogue.
3. The Parties recognise the role that culture plays in the preservation of peace and national cohesion. They affirm that respect for the diversity of cultures, tolerance, dialogue and cooperation, in a climate of mutual trust and understanding, are key to establishing and maintaining peace and security and in reconciliation processes, as well as restoring the collective memory and the social linkages among communities. They shall strengthen the role of culture in building resilience, as well as achieving sustainable post-crisis recovery and reconstruction, particularly in urban development.

*Article 39***Cultural heritage and creative sectors**

1. The Parties shall promote the recognition of heritage as a unifying factor, which may reflect diverse identities and legacies, while nurturing the creation of shared values. They shall work to safeguard, preserve, conserve and develop both tangible and intangible cultural heritage, in accordance with international standards and conventions as a vehicle for social cohesion, creativity and innovation.
2. The Parties agree that the cultural and creative sectors, including contemporary arts, are central to inclusive economic growth, diversification and the creation of job opportunities. To that end, they shall support cultural entrepreneurship and the long-term development of the cultural and creative sectors.
3. The Parties shall take measures, in accordance with existing international law, to prevent and combat the illicit import, export and transfer of ownership of cultural property. They shall promote conservation, capacity building and collaboration among cultural heritage professionals, source communities and cultural institutions, and shall pursue international cooperation and continuous dialogue to promote access to cultural heritage.

*TITLE IV****Inclusive, sustainable economic growth and development****Article 40*

1. The Parties recognise the importance of strengthening their economic relations in their mutual interest and for mutual benefit, with a view to achieving structural economic transformation through inclusive, sustainable economic growth and development in line with the SDGs, taking into account their respective levels of development. They shall pursue integrated strategies that incorporate the economic, social and environmental dimensions of sustainable development. They shall take appropriate measures to generate decent jobs for all and support the transition to low-emission, resource-efficient economies. They shall support the socio-economic empowerment of marginalised groups, women and youth.

2. The Parties shall support private sector development, and shall attract and retain domestic and foreign investment, including investments from their diaspora. They shall bolster trade and cooperate on science, technology, innovation and research with a view to establishing strong, competitive and diversified economies, deepening regional integration, and fostering the integration of OACPS Members' economies into regional and global value chains. They shall work towards improved macroeconomic and financial stability to generate increased investment and strengthen sustainable economic growth. They agree to enhance productive and regulatory capacities, strengthen entrepreneurship and promote manufacturing and industrialisation, focusing on innovation and value addition in the productive and services sectors. The Parties shall cooperate to strengthen capacities to facilitate structural economic transformation and to enhance sustainable trade.

3. The Parties shall promote public-private dialogue focusing on issues that positively impact their efforts on economic transformation and sustainable economic growth, and shall engage with all relevant stakeholders and ensure respect for, and protection of, human rights and core labour standards.

Chapter 1

Investment

Article 41

Mobilisation of sustainable and responsible investment

1. The Parties undertake to mobilise sustainable and responsible investment with a view to enhancing inclusive and sustainable economic growth and development. To that end, they shall establish a conducive investment climate, which attracts domestic and foreign investment, including investment from their diaspora, and maintains the right to regulate through transparent, predictable and efficient regulatory, administrative and policy frameworks.

2. The Parties agree to support the necessary economic and institutional reforms and policies that are grounded in a country's overall development strategy and that are coherent and synergistic at national, regional and international levels with a view to creating a conducive environment for sustainable investment and facilitating the development of a dynamic, viable and competitive private sector.

3. The Parties shall cooperate to establish sound financial systems to mobilise investment for sustainable projects. They shall take measures to support investment by increasing access to financing through technical assistance, grants, guarantees and innovative financial instruments to mitigate risk, boost investor confidence and leverage private and public sources of finance. In doing so, they shall also take account of the need to address market failures or sub-optimal investment situations while ensuring additionality of investment that would not have taken place without those support measures. They shall pay special attention to the priority sectors set out in Article 44(6).

4. The Parties agree to improve the regulatory environment as well as the quality, availability and accessibility of financial and non-financial services, to support the development of micro, small and medium-sized enterprises (MSMEs) in the context of domestic investment mobilisation.

5. The Parties understand and recognise the importance of responsible investment by the relevant actors as a means to achieving long-term sustainable economic, social and environmental value. In support of that objective, they shall promote corporate social responsibility (CSR) practices and responsible business conduct (RBC), including internationally recognised implementation guidelines, standards and applicable instruments that provide guidance to investors, governments and other actors on implementation of CSR and RBC as a complement to national laws and other applicable legislation.

Article 42

Investment facilitation and protection

1. The Parties agree to facilitate investment through legislation, regulations and policies aimed at reducing regulatory and administrative barriers, enhancing transparency and avoiding harmful competition for investment. They agree that such measures shall be developed in a transparent manner, and made publicly available to encourage public-private dialogue and provide the opportunity for all stakeholders to participate.

2. The Parties shall cooperate to promote the effective utilisation of digital tools to facilitate investment.
3. The Parties, in line with their respective strategies, agree on the importance of providing legal certainty and adequate protection to established investments, the treatment of which shall be non-discriminatory in nature and shall include effective dispute prevention and resolution mechanisms. In that regard, they reaffirm the importance of concluding international investment agreements that fully preserve their sovereign right to regulate investment for legitimate public policy purposes.
4. The Parties shall strengthen the capacity of relevant public and private institutions to effectively promote and facilitate investment, and to prevent and handle investment-related disputes.

Chapter 2

Economic growth, diversification and industrialisation

Article 43

Inclusive and sustainable growth

1. The Parties agree on the importance of economic transformation, private sector development and industrial advancement for inclusive and sustainable growth. They shall promote full and productive employment and decent work for all through enhanced competitiveness, diversification, digitalisation, innovation, access to finance, value addition in the manufacturing and services sectors, and linkages among sectors and industries. They shall pay particular attention to local MSMEs and to the formalisation of informal economic activities.
2. The Parties shall promote the transition to a low-emission and resource-efficient economy. They shall support sustainable consumption and production approaches, environmentally sound waste- and chemicals-management and measures reducing all forms of pollution. The Parties agree that well-managed urbanisation is a critical element in advancing sustainable economic development. They shall therefore cooperate on effectively addressing the challenges and opportunities presented by rapid urbanisation, and shall support urban development and infrastructures and effective rural-urban linkages.
3. The Parties agree to cooperate in the area of employment and social affairs, in particular to support the economic and social inclusion and empowerment of women, youth and the poorest and most vulnerable. They further agree to ensure respect for labour and social standards enshrined in the conventions and protocols of the ILO and to ensure access to justice under due process, including appropriate and effective remedies.

Article 44

Economic transformation and industrialisation

1. The Parties shall strengthen cooperation in the area of economic transformation, including industrialisation. They shall promote the transition from commodity dependence to diversified economies and promote beneficiation of natural resources, value addition and integration into regional and global value chains. They agree on the important role that the services sector plays in economic transformation and industrialisation.
2. The Parties shall cooperate to support the development of productive capacities, improved productivity, diversification and competitiveness. They shall endeavour to overcome supply-side constraints through, *inter-alia*, promoting technological innovation and enhancement and its dissemination, improved business and investment climates, strengthened regulatory capacities, macroeconomic stability as well as the development of efficient capital markets and sound financial systems for improved access to finance, particularly for the private sector. To that end, they affirm the importance of the digitalisation of the economy in accelerating productive capacity development. The focus shall be on sectors and industries with high value addition and high potential for decent job creation.

3. The Parties commit to improving macroeconomic and financial stability by pursuing sound and transparent fiscal and monetary policies and to promoting economic and structural reforms so as to create a conducive environment for increased investments and to foster private sector development. The Parties further recognise the importance of the independence of central banks in the setting of their policy objectives and in the conduct of monetary policies. They further agree to maintain dialogue and exchange information between their authorities, as appropriate, to improve the understanding of the fundamentals of the Parties' respective economies.

4. The Parties shall intensify efforts in technical and vocational education and training as well as in research and innovation, and link such measures more effectively to the opportunities and skills needs of the labour market. They shall cooperate to leverage each other's experiences, including in the development of productive capacities through skills development and promotion of technology transfer, fostering linkages between firms of OACPS Members and of the EU Party, with an emphasis on MSMEs.

5. The Parties reaffirm the significant role of infrastructure in addressing supply-side constraints and in the development of competitive regional and sub-regional value chains through the facilitation of the efficient movement of goods, services and capital. They shall cooperate to develop efficient and sustainable infrastructure, including air, land and sea transport, energy, water, and digital connectivity with due regard to the diverse needs of the least developed, landlocked and island economies. Accordingly, they shall cooperate to mobilise public and private resources including through investment for infrastructure development.

6. The Parties, with a commitment to pursue shared economic growth, agree to cooperate, *inter alia*, on the following areas, which shall be regarded as priority sectors: agriculture and agribusiness, livestock and leather, the blue economy, fisheries, mining and extractive industries, cultural and creative industries, sustainable tourism, sustainable energy, ICT and transport. The Parties underscore the significant role of those sectors in value addition, decent job creation, enhancing productive capacities and to the overall efforts on economic transformation. They shall accordingly cooperate to identify the drivers of growth for each sector, to mobilise investment and to address the constraints that undermine the establishment of backward and forward linkages.

7. The Parties shall promote dialogue, stimulate transfer of skills and technology, work to improve value chains, and strengthen cooperation for cross-fertilisation of experiences and dissemination of best practices in the agriculture sector. They shall also cooperate to support mechanisms and frameworks to increase sustainable and quality agricultural production.

Article 45

Private sector development

1. The Parties, recognising the importance of private sector development for economic transformation and job creation, shall aim to promote entrepreneurship and to develop and improve the competitiveness of enterprises. Particular focus shall be given to MSMEs, including start-ups, particularly through the promotion of enabling legal, administrative and institutional frameworks, with a view to their successful integration into sustainable supply and value chains. Attention shall also be paid to the informal sector and to upgrading informal economic activities into formal ones, and to encouraging the integration of sustainability-related objectives in business models. The Parties further agree to support the development of entrepreneurship among women and youth in the context of their economic empowerment and the promotion of inclusive development. They affirm the importance of building regional and national capacities in order to improve competitiveness in medium and high-tech manufacturing.

2. The Parties shall promote public-private sector dialogue and cooperation, including through private-sector business forums. They shall strengthen cooperation for cross-fertilisation of experiences and dissemination of best practices that foster entrepreneurship, promote business-to-business dialogue and contacts, and stimulate transfers of skills and technology.

3. The Parties agree on the need to set up strategies and to develop better financial inclusion policies and appropriate legislation, and to improve access to finance and to financial and non-financial services, including through innovative financing mechanisms, with particular attention to the provision of affordable credit for family farmers, smallholders, MSMEs, women and youth entrepreneurs.

4. The Parties acknowledge that both public and private sources of finance play a key role in supporting private sector development, particularly through tools and mechanisms such as public-private partnerships (PPP) and blended finance, and in stimulating investment across relevant sectors, including infrastructure development. Accordingly, they shall cooperate to develop transparent and predictable frameworks and strategies for the use of PPPs, including strengthening institutional capabilities to negotiate, implement and monitor projects under a PPP arrangement.

Chapter 3

Science, technology, innovation and research

Article 46

Science, technology and innovation

1. The Parties recognise the role of science, technology and innovation (STI) in expanding the frontiers of knowledge, in accelerating transition and leapfrogging towards sustainable development through economic transformation, value-chain addition and inter-firm linkages, in fostering knowledge development and human empowerment, particularly of women and youth, and in supporting decision- and policy-makers in the pursuit of sustainable development.

2. The Parties shall work towards developing knowledge societies. They agree to invest in human capital, promote the adoption of coherent and comprehensive policy and regulatory frameworks, and develop infrastructure connectivity and digital tools.

3. The Parties shall enhance cooperation on the basis of mutual benefit, building on existing mechanisms while exploring new paths in funding STI, subject to appropriate and effective protection of intellectual property rights. They shall promote indigenous, traditional and local knowledge as a tool for bridging knowledge and technology gaps in relevant sectors.

4. The Parties shall encourage investment in the creation, diffusion and transfer of new technologies, with particular attention to clean and innovative technologies that protect the environment. They shall promote renewable energy and cooperate in the development of productive and regulatory capacity.

5. The Parties shall address the potential impact of technologies on society, tackle issues related to cybersecurity and assure protection of personal data, and consider the effects of disruptive technology, including artificial intelligence and robotics.

6. The Parties recognise the role of space as an enabler for social and economic benefits, including in the areas of environment, climate change, ocean governance, transport, energy, agriculture, mining, and forestry. They shall cooperate on matters of common interest in civil space activities such as space research, Global Navigation Satellite Systems applications and services, development of satellite augmentation systems, use of Earth Observation applications and services and Earth Science.

Article 47

Research and development

1. The Parties agree that research and development is critical in the creation of economic prosperity and opportunities for decent work, and can make a pivotal contribution to achieving the objectives of this Agreement.

2. The Parties shall encourage the generation and dissemination of new knowledge, taking account of its potential impacts, including harmful effects, on the environment and society. They shall support skills enhancement to keep pace with technological advances and innovation, and shall support mobility and training of researchers. They shall promote partnerships between industry, academia and the public sector as well as activities of the private sector aimed at gathering knowledge and testing ideas in order to generate new products with real commercial potential, paying special attention to women and youth as innovators.

3. The Parties shall promote investments in research and development especially in high added-value segments of value chains, and shall endeavour to address societal challenges especially in the areas of environment, climate change, energy, food safety and security, and health.

Article 48

ICT and the digital economy

1. The Parties shall cooperate to reduce the digital divide by promoting cooperation with regard to the development of the digital society to benefit citizens and businesses through accessibility to digital technologies, including ICT adapted to local circumstances. The Parties shall support measures that enable easy access to ICT through, among others, the use of affordable and renewable energy sources and the development and redeployment of low-cost wireless networks. They shall also work towards greater complementarity and harmonisation of communication systems and their adaptation to new technologies.

2. The Parties agree on the central role of the digital economy as an amplifier and accelerator for change that can drive significant economic diversification, create jobs and enable leapfrog growth. They agree to advance digitalisation with a view to reducing transaction costs and lessening information asymmetries, with the overarching aims of improving productivity and sustainability.

3. The Parties shall promote and support digital entrepreneurship, particularly by women and youth, and the digital transformation of MSMEs. They shall encourage the development of e-commerce to revamp supply chains and expand markets, and encourage the expansion of e-banking, including to reduce costs of remittances, and the deployment of e-governance solutions.

4. The Parties shall cooperate on developing and managing privacy and data protection policies, promoting measures to facilitate data flows, and supporting the regulatory framework to promote the production, sale and delivery of digital products and services.

Chapter 4

Trade cooperation

Article 49

Trade and sustainable development

1. The Parties recognise that social and economic development and environmental protection are interdependent and mutually reinforcing. They reaffirm their commitment, with due regard to their respective levels of development, to enhancing the integration of sustainable development, which consists of economic development, social development and environmental protection, in every aspect of their trade relations in order to promote sustainable growth. To that end, the Parties shall encourage in their trade relationships a high level of environmental, social and labour protection in particular those commitments specified in Article 54, Chapters 1 to 3 of Title V and Chapter 2 of Title III of this Part, to achieve the objectives of the agreed SDGs under the 2030 Agenda. The Parties further agree that environmental and social measures should not be used for protectionist purposes.

2. The Parties agree that it is inappropriate to encourage trade and investment by lowering or offering to lower the level of domestic protection afforded in environmental or labour laws, or their enforcement.

3. The Parties recognise their respective rights to determine sustainable development policy objectives and priorities and establish their own levels of domestic protection in the social, labour and environmental areas, including climate change, as they deem appropriate, provided that the adopted laws and policies are not inconsistent with their commitments to internationally recognised protection standards and relevant agreements.

4. The Parties shall promote trade in products obtained through the sustainable management, conservation and efficient use of natural resources. The Parties shall also cooperate to promote trade and investment in goods and services of particular relevance for climate change mitigation, including in low-carbon manufactured and remanufactured products, renewable energy, and energy-efficient products and services, in accordance with their international commitments.

5. The Parties shall cooperate to promote coherence and mutual supportiveness between trade, labour and environmental policies, and shall strengthen dialogue, and exchange of information and best practices on trade-related aspects of sustainable development, including with the involvement of relevant stakeholders. In that context, they further agree to cooperate to promote corporate social responsibility practices and responsible business conduct, including internationally recognised guidelines, standards and applicable instruments, by incorporating those practices into trade and business activities. In addition, cooperation shall aim to address the challenges and opportunities posed by the trade-related aspects of private and public voluntary sustainable assurance schemes linked, *inter alia*, to labour, the environment, conservation of biodiversity, sustainable use and management of forest resources and sustainable fishing practices and trade in sustainably managed fishery products.

6. The Parties agree to maintain or establish, where appropriate, systems to support and monitor the effective implementation of the internationally recognised social, labour and environmental standards and relevant agreements, in the context of their trade relations, including by strengthening institutional capacities to adopt and enforce relevant legislation.

Article 50

Trade arrangements

1. The Parties recognise the importance of building on the achievements of the Cotonou Agreement in the context of their trade relations. They underline the significance of trade in their overall relations and undertake to promote the intensification and diversification of trade flows to their mutual benefit, in particular with a view to the integration of OACPS Members' economies into the regional and global value chains.

2. The Parties agree that trade cooperation shall be conducted in accordance with the rules-based multilateral trading system with a view to enhancing free, fair, and open trade for achieving sustainable growth and development, especially in OACPS Members. To that end, cooperation shall be in compliance with the obligations assumed by the Parties within the World Trade Organization (WTO) framework, including provisions for special and differential treatment.

3. The Parties acknowledge the importance of concluding trade arrangements, to achieve greater trade opportunities and foster their effective integration into the global economy. The Parties recognise their respective right to enter into regional or multilateral arrangements for reduction or elimination of non-tariff measures affecting trade in goods and services. The Parties further endeavour to limit possible negative impacts of their respective trade arrangements with third parties on the competitive positions that each Party enjoys in the others' home markets.

4. The Parties, bearing in mind the need for building on their existing preferential trade arrangements and Economic Partnership Agreements (EPAs) as instruments of their trade cooperation, recognise that cooperation shall primarily be strengthened to support concrete implementation of those existing instruments.

5. The Parties further agree that the EPA framework shall be inclusive and take into account the heterogeneity of situations in OACPS Members and regions at various stages of the EPA process and the level of development of the OACPS Members. The signatories to the EPAs reaffirm their commitments to take all necessary measures to ensure their full implementation, which should be conducive to their economic growth and development while contributing to the deepening of the regional integration processes within Africa, the Caribbean and the Pacific (ACP). The Parties recognise the importance of broadening the scope of EPAs and encouraging the accession of new Member States. The Parties agree to maintain or establish, at the appropriate levels, ACP-EU arrangements to monitor implementation of EPAs and assess their impact on the development of OACPS Members' economies across ACP regions and on their regional integration processes.

6. The Parties to the respective EPAs agree that the references contained therein to the provisions on appropriate measures in the Cotonou Agreement are understood as references to the corresponding provisions in this Agreement.

7. The Parties further agree that their cooperation shall contribute to intensifying regional integration efforts and processes within Africa, the Caribbean and the Pacific and to further encouraging intra-ACP regional trade.

8. The Parties underline the importance of their active participation in the WTO as well as in other relevant international organisations by becoming members of those organisations and closely following their agenda and activities. They agree to cooperate closely in identifying and furthering their common interests in international economic and trade cooperation, in particular in the WTO. In this context, particular attention shall be paid to improving access to the European Union and other markets for goods and services originating in the OACPS Members.

9. The Parties agree on the importance of flexibility in WTO rules to take account of the different levels of development of the ACP countries and regions as well as the difficulties faced in meeting their obligations. They therefore further agree to cooperate to develop the necessary and appropriate capacity to effectively implement their WTO commitments. The Parties also recognise the innovative approach to special and differential treatment inherent in the WTO Trade Facilitation Agreement (TFA) that enables LDCs and developing countries to fully implement their commitments contingent on the delivery of the requisite trade support in conformity with their implementation notifications under the TFA.

10. The Parties recognise the importance of enhancing dialogue to address trade and trade-related issues of common interest. They agree to promote the involvement of civil society and the private sector in that dialogue.

Article 51

Trade in services

1. The Parties agree that trade in services is a powerful engine for the growth and development of their economies and further reaffirm their respective rights and obligations under the WTO General Agreement on Trade in Services (GATS).

2. The Parties commit to cooperating in and enhancing trade in services, especially in modes of supply of export interest to them, including the movement of natural persons for business purposes, and in sectors that they consider as priorities, including the ICT sector, tourism, transport, environmental services, financial services, and sporting services and other priority sectors as appropriate.

3. The Parties, taking into consideration Article 39(2), shall cooperate to strengthen capacity in the supply of services related to cultural and creative industries.

4. The Parties shall cooperate to address barriers to trade in services with a view to facilitating access to markets and enhancing trade. They further agree to strengthen their cooperation to support the development of domestic regulatory frameworks and capacities, improve the ability of service providers to comply with the EU Party and OACPS Members' regulations and standards at continental, regional, national, and sub-national levels, and encourage the establishment of mutual recognition agreements, where appropriate, in the service sectors of mutual interest referred to in paragraph 2.

5. The Parties acknowledge the importance of cost-effective and efficient maritime transport services as the main mode of transportation facilitating trade. The Parties shall improve the competitiveness of maritime transport services by strengthening connectivity to improve the safe flow of goods and people in the maritime transport sector. To that end, they shall cooperate in the appropriate forums to liberalise maritime transport as the main mode of transportation to facilitate trade. They shall enable access to the international maritime transport markets and to ports and services at the ports, on a non-discriminatory and commercial basis. The Parties shall cooperate in efforts to develop and promote cost-effective and efficient maritime transport services in the OACPS Members with a view to increasing the participation of OACPS Members' operators in international shipping services.

Article 52

Trade-related areas

1. The Parties acknowledge the growing importance of non-tariff measures (NTMs) in trade as tariff barriers fall. They therefore recognise the need for cooperation with a view to monitoring and removing unnecessary obstacles to trade, thereby increasing and facilitating trade between the EU Party and OACPS Members and among OACPS Members. In this respect, the Parties agree to maintain or establish, where appropriate, arrangements to address NTMs that may negatively affect exports to the other side's market.

2. The Parties agree to enhance their cooperation in the field of standardisation and certification of goods to prevent, identify and eliminate unnecessary technical barriers to trade within the scope of the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade (the "TBT Agreement") and shall endeavour to build on it by increasing and strengthening transparency. The Parties further agree to cooperate to establish and enhance technical capabilities and institutional infrastructure on matters concerning technical barriers to trade.

3. The Parties reaffirm the rights of each Party to adopt or enforce sanitary and phytosanitary (SPS) measures to protect human, animal or plant life or health in its territory, while ensuring that such SPS measures adopted by each Party do not create unnecessary obstacles to trade, pursuant to the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary measures (the "SPS Agreement"). To that end, the Parties agree to enhance their collaboration for the effective implementation of the principles and disciplines of the SPS Agreement while taking account of their respective levels of development. In that context, the Parties shall cooperate to address sanitary and phytosanitary issues, including management of anti-microbial resistance, and animal welfare matters, in order to strengthen the Parties' capacities and improve access to the other Party's markets while safeguarding the appropriate level of protection of humans, animals and plants.

4. The Parties acknowledge that the intellectual property system is intended to promote economic, social and cultural progress by stimulating creative work and technological innovation, especially between the EU Party and the ACP regions, while contributing to a more sustainable and inclusive economy. In that context, the Parties reaffirm the importance of the protection and enforcement of intellectual property rights, as stated in Article 7 of the WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (the "TRIPS Agreement"), which should contribute to the promotion of technological innovation and to the transfer and dissemination of technology, to the mutual advantage of producers and users of technological knowledge and in a manner conducive to social and economic welfare, and to a balance of rights and obligations. The Parties recognise the need to protect intellectual property rights, including copyright and related rights, trademarks, geographical indications, industrial designs, topographies of integrated circuits, plant variety rights and patents. That protection shall also include protection against unfair competition and protection of undisclosed information. The Parties underline the importance, in this context, of adherence to the TRIPS Agreement, the Convention on Biological Diversity, done at Rio de Janeiro on 5 June 1992, and the conventions referred to in Part I of the TRIPS Agreement, in line with their level of development. The Parties further underline the importance of cooperation and technical assistance in the field of intellectual property for the measures, procedures and remedies necessary to ensure the enforcement of intellectual property rights with a view to achieving an effective level of protection, especially in the OACPS Members.

5. The Parties reaffirm that the introduction and implementation of effective and sound competition policies and rules are of crucial importance in order to improve and secure an investment-friendly climate, a sustainable industrialisation process and transparency in the access to markets. They therefore undertake to implement national or regional rules and policies to effectively tackle anti-competitive business practices, including subsidies related to economic activities granted by the Parties, which have the potential to distort the proper functioning of markets and to negatively affect the other Parties' trade interests. The Parties undertake to ensure a level playing field between public and private market participants. They also agree to reinforce cooperation in this area with a view to formulating and supporting effective competition policies with the appropriate national and regional authorities that progressively ensure the efficient enforcement of competition rules. In that context, the Parties agree to cooperate to develop the adequate capacities with a view to establishing the appropriate legal framework for competition protection and its enforcement through appropriate competition agencies, in particular in the territory of the OACPS Members.

6. The Parties agree to increase cooperation to ensure better operation of international commodity markets and market transparency.

7. The Parties recognise the importance of transparent public procurement to promote economic development and industrialisation. The Parties agree on the importance of cooperation to enhance the mutual understanding of their respective public procurement systems. The Parties commit to the principles of, and shall cooperate on, the transparency, competitiveness and predictability of procurement systems.

*Article 53***Trade facilitation**

The Parties recognise the importance of reducing trade costs to achieve inclusive and sustainable growth in their economies. They shall therefore cooperate to simplify import, export, transit and other customs procedures, including digitalisation of customs and clearance procedures, as well as to increase the transparency of customs and trade regulations and facilitate legitimate trade, building on their respective commitments under the TFA. In line with the TFA, the OACPS Members require adequate and predictable technical assistance to build their capacities to implement this Agreement fully. The Parties further commit to providing that assistance based on the implementation needs of the OACPS Members, as notified under the TFA.

*TITLE V****Environmental sustainability and climate change****Article 54*

1. The Parties agree that environmental degradation, unsustainable use of natural resources and climate change pose a serious threat to the attainment of sustainable development and place at risk the lives, quality of life and livelihoods of current and future generations. In that regard, the Parties reaffirm the need for a high level of environmental protection and effective conservation and sustainable management of natural resources, including biological diversity. They also reaffirm the need to agree on ambitious action to manage and reduce the negative effects of climate change and to set their economies on sustainable, resilient low-carbon growth paths, while contributing to the creation of decent jobs for all.
2. The Parties shall mainstream environmental sustainability, the fight against climate change and the pursuit of environmentally sustainable growth into all policies, plans and investments. They shall endeavour to build effective alliances in international settings on relevant issues with a view to driving global action forward and ensuring constructive engagement with local authorities, civil society and the private sector. The Parties shall effectively implement the multilateral environmental agreements to which they are parties.
3. The Parties shall seek to build and strengthen resilience, particularly of vulnerable populations, in the face of environmental and climate change-related challenges, and of natural and man-made disasters.
4. The Parties, in promoting environmental sustainability, tackling climate change and natural disasters, shall take into account: (i) the vulnerability of SIDS, LDCs, landlocked developing countries (LLDCs) and coastal populations including their efforts to adapt, especially to the threat posed by climate change and the depletion of natural resources; (ii) the exposure and vulnerability of countries to worsening droughts, floods, coastal erosion, water scarcity, land and forest degradation, biodiversity loss, deforestation and desertification problems; (iii) the need to minimise, avert and address loss and damage associated with the adverse effects of climate change, including slow onset events such as sea-level rise; (iv) the links between climate change strategies and disaster risk reduction, resilience and food security; (v) the crucial role of natural ecosystems for ensuring food security and nutrition, and fighting climate change; (vi) the nexus between environmental degradation and climate change with displacement and migration; and (vii) the negative impact of climate change and environmental degradation on peace and security.

Chapter 1**Environmental sustainability***Article 55***Environment and natural resources**

1. The Parties shall work towards preserving, protecting, improving and rehabilitating the environment. To that end, they shall promote measures at national, regional and global level, including in the areas of high biodiversity value and protection of natural ecosystems, air quality, water quality, water scarcity and droughts, waste management, industrial pollution and industrial hazards and chemicals management.

2. The Parties shall support the conservation and sustainable management and use of natural resources, including land, water, forest, biodiversity and ecosystems. They shall promote action to end trafficking of protected species of flora and fauna, and address both the demand for, and supply of, illegal wildlife products. They shall promote the sustainable governance of tenure of land, fisheries and forests.
3. The Parties shall promote legal instruments, integrated environment and development strategies, and good governance for the integration of biodiversity considerations in all relevant sectors in order to halt biodiversity loss and maintain the delivery of ecosystem services. The Parties shall promote ecosystem-based approaches and nature-based solutions to achieve environmental objectives. They recognise the importance of ecosystems and biodiversity for addressing climate change and for the conservation and restoration of all ecosystems, including aquatic and terrestrial ecosystems. They shall also establish, manage and improve the governance of protected areas.
4. The Parties recognise that natural ecosystems, in particular forests, offer habitats for animals and plants, and play a major role in mitigating and adapting to climate change, in biodiversity conservation and in preventing and combating desertification and land degradation. The Parties also recognise that forests, wetlands and savannahs provide water and soil protection and protection from natural hazards, and deliver other environmental services. Taking into account the above, the Parties shall promote the conservation and restoration of all ecosystems, including forests.
5. The Parties shall pursue the fight against desertification, land degradation and drought, and shall strive to restore and rehabilitate degraded land and soil to bring about sustainable land management and achieve a land degradation-neutral environment. They shall reduce biodiversity loss, create employment opportunities and help enhance the provision of ecosystem services and functions, including by enhancing drought risk preparedness and resilience, as well as further reducing risks and the impact of sand and dust storms.
6. The Parties shall promote fair and equitable access and benefit sharing arising from the utilisation of genetic resources and appropriate access to such resources, as internationally agreed.
7. The Parties shall support the promotion of circular economy approaches and sustainable consumption and production practices, and endeavour to make use of the investment opportunities offered by the best available clean technologies.

Chapter 2

Oceans, seas and marine resources

Article 56

Ocean governance

1. The Parties recognise the increasing human pressures and their cumulative impacts on seas and oceans, and acknowledge their nature as an interconnected common good whose conservation, protection and governance is a shared responsibility that requires the collective and coordinated actions of stakeholders. The Parties reaffirm the universal and unified character of UNCLOS as the basis for national, regional and global action and cooperation in the marine and maritime sectors.
2. The Parties shall strengthen ocean governance and effectively address the increasing pressures on seas and oceans, which threaten marine ecosystems' resilience and their contribution to climate change mitigation and adaptation.
3. The Parties shall promote and improve the protection and restoration of marine ecosystems and the conservation and sustainable management of marine resources, including in areas beyond their respective jurisdiction, with a view to achieving healthy and productive oceans. They shall promote sustainable fisheries management at national, regional and global levels, by cooperating with relevant regional fisheries management organisations and by combating illegal, unreported and unregulated fishing. The Parties shall promote the conservation of endangered aquatic species and actions to control pollution and marine litter as well as address the impacts of climate change, including ocean acidification.

4. The Parties shall promote the sustainable development of a blue economy with the aim of securing the oceans' contribution to food security and nutrition, improving livelihoods, creating job opportunities, and ensuring social equity and cultural well-being for current and future generations.
5. The Parties shall support the implementation of blue growth policies and strategies to promote an integrated ocean management that restores, protects and maintains the diversity, productivity, resilience, core functions and intrinsic value of marine ecosystems.
6. The Parties shall promote dialogue and cooperation on all aspects of ocean governance, including on matters related to climate change, sea-level rise and its possible effects and implications, seabed mining, fisheries, marine pollution and research and development.

Chapter 3

Climate change

Article 57

Climate commitments

1. The Parties acknowledge that the adverse impacts of climate change and climate variability pose a threat to the lives and livelihoods of people. They confirm their commitment to take urgent action to prevent climate change, to address its impacts and to cooperate in an urgent and coordinated manner at international, regional, inter-regional and national levels in order to strengthen the global response to climate change.
2. The Parties shall effectively implement the United Nations Framework Convention on Climate Change, done at New York on 9 May 1992, and the Paris Agreement.
3. The Parties are committed to meeting the overall goal of holding the increase in the global average temperature to well below 2 °C above pre-industrial levels and pursuing efforts to limit the temperature increase to 1.5 °C above pre-industrial levels, enhancing the ability to adapt, reducing vulnerabilities and strengthening resilience, making all investments and financial flows consistent with the Paris Agreement.

Article 58

Climate action

1. The Parties agree to undertake climate action to address adaptation, mitigation, as well as means of implementation and to be focused on the most vulnerable countries, including SIDS, low-lying coastal states, LDCs and LLDCs.
2. The Parties agree to implement and track progress towards their nationally determined contributions (NDCs) and to strive to formulate and communicate mid-century, long-term low greenhouse gas emission development strategies in order to achieve the temperature goal agreed in the Paris Agreement, while taking into account their common but differentiated responsibilities and respective capabilities, in the light of different national circumstances. They commit to enhancing the linkages between NDCs, the 2030 Agenda and their national strategies.
3. The Parties agree to engage in adaptation planning, implementation and monitor progress in the implementation of national adaptation plans (NAPs) and other strategies. They commit to setting up and strengthening effective governance structures for that purpose. They recognise the need to further strengthen the integration of NAPs and other adaptation strategies into national strategies and processes in order to achieve climate-resilient sustainable development.

*Article 59***Climate change and security**

The Parties shall address the security threat that climate change and environmental degradation pose, particularly in situations of fragility and on the most vulnerable countries. The Parties shall develop resilience strategies taking into account the security threat.

Chapter 4**Natural disasters***Article 60***Disaster risk reduction and management**

1. The Parties recognise the negative impacts on sustainable development of natural disasters, including tsunamis, earthquake and volcanic eruptions, as well as the increasing frequency and intensity of climate-related phenomena such as cyclones and hurricanes, flooding and droughts.
2. The Parties shall promote coherent policies and strategies at all levels to identify vulnerabilities and other drivers of risk. They shall cooperate to enhance disaster resilience to the short and long-term impacts of disasters and pay particular attention to coordination, complementarity and synergies between disaster risk reduction and climate change adaptation strategies. The Parties shall undertake early warning and preventive action and improve risk reduction and preparedness by strengthening grassroots-level communication and risk governance and by effectively integrating disaster risk reduction into development strategies.
3. The Parties shall systematically integrate comprehensive risk assessment, management and resilience into their action, ensuring that individuals, communities, institutions and countries can better prepare for, withstand, adapt to and quickly recover from shocks and aftershocks, including when impacts exceed best efforts to adapt, without compromising long-term development prospects.
4. The Parties shall address disaster risks taking an integrated multi-hazard approach, covering the understanding of disaster risk, the strengthening of its governance, and building institutional capacities for effective implementation of risk-informed investments. They shall ensure inclusive and equitable outcomes to build the resilience of the most vulnerable.
5. The Parties shall develop strategies to strengthen urban and rural resilience with a view to improving disaster risk management, with particular attention to unplanned settlements.

*Article 61***Disaster response and recovery**

1. The Parties agree that early and coordinated response to natural disasters is critical for rehabilitation and post-disaster recovery. The Parties agree on the importance of coordinated needs assessments, enhanced disaster preparedness and capacity for local, early and effective responses that meet the needs of crisis-affected people, including through effective communication strategies.
2. The Parties agree that disaster response and recovery efforts shall prioritise, in the short term, emergency assistance and rehabilitation, including support for early recovery. They agree that post-emergency assistance shall aim at linking the short-term relief with longer-term development through a sustainable recovery process, building back better, including reconstruction efforts and the rehabilitation of the social-economic and cultural fabric. This entails enhanced coordination between humanitarian and development stakeholders from the onset of the crisis to properly build resilience of affected populations.

TITLE VI

Migration and mobility

Article 62

The Parties reaffirm their commitment to enhancing cooperation on migration and mobility, guided by the principles of solidarity, partnership and shared responsibility. They shall adopt a comprehensive, coherent, pragmatic and balanced approach, in full respect of international law, including international human rights law and, where applicable, international refugee law and international humanitarian law, and the principle of sovereignty taking into account their respective competences. They recognise that migration and mobility can have positive impacts on sustainable development when well managed and acknowledge the need to address the negative impacts irregular migration can have on countries of origin, transit and destination. The Parties agree to work on enhancing capacities with the aim of efficient and effective management of migration in all its aspects. They reiterate their commitment to ensuring respect for the dignity of all refugees and migrants and protection of their human rights. The Parties shall address all relevant aspects of migration and mobility referred to in this Title in their regular partnership dialogue.

Chapter 1

Legal migration and mobility

Article 63

Legal migration and mobility

1. The Parties shall seek to reap the dividends of safe, orderly and regular migration and mobility, in full respect of international law and in accordance with their respective competences. In that regard, they shall work to develop and use legal pathways for migration, including labour migration and other mobility schemes, taking into account national priorities and labour market needs.
2. The Parties shall work to implement transparent and effective requirements for admission and residence for the purpose of work, research, studies, training and voluntary service, with a view to facilitating circular migration and mobility. The Parties shall strengthen transparency of information regarding applicable migration rules.
3. The Parties shall consider circular migration as a means to foster growth and development in countries of origin and destination. To that end, they shall consider schemes for circular migration, and shall implement and improve, as appropriate, the legal frameworks for facilitating the re-entry procedures of nationals of a Member State of the European Union or of an OACPS Member who reside legally in the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, and consider aspects of their reintegration in the countries of origin to ensure that their gained experience or qualifications can benefit the local labour market and community.
4. The Parties shall dialogue on procedures guiding legal migration, including family reunification and, as appropriate, portability of pension rights. The Parties shall further pursue an open exchange on visa issues and on the facilitation of mobility and people-to-people contacts, including in areas such as tourism, culture, sports, education, research, and business, with a view to fostering mutual understanding and promoting shared values.
5. The Parties shall promote cooperation between relevant agencies and institutions, local authorities, civil society and social partners, with a view to encouraging joint research projects, identification of skills gaps as well as investment and job opportunities and the evaluation of labour migration policies and strategies.
6. The Parties shall cooperate to improve transparency and comparability of all qualifications, with the aim of facilitating their recognition for access to further learning as well as their acceptance in the labour market.
7. The Parties shall cooperate to improve and modernise civil status registry systems, with a view to enhancing the security and issuance of identity cards and passports.

Article 64

Integration and non-discrimination

1. The Parties shall pursue efforts to adopt effective integration policies for those who reside legally in their territories which are aimed at granting rights and imposing obligations comparable to those of their citizens and to promote social cohesion. In that respect, the Parties shall support the development and implementation of strategies to integrate nationals of a Member State of the European Union or of an OACPS Member who reside legally in the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, into labour markets and host societies, supporting and strengthening cooperation and coordination of various actors working on integration at national, regional and local levels, including local government and civil society.

2. The Parties agree to ensure fair treatment of nationals of a Member State of the European Union or of an OACPS Member who reside legally in the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, enhancement of non-discrimination in economic, social and cultural life, as well as the development of measures against racism and xenophobia.

3. The Parties agree that the treatment accorded to nationals of a Member State of the European Union or of an OACPS Member who reside legally in the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, shall be free from any discrimination based on nationality as regards working conditions, remuneration and dismissal, in relation to the own nationals of each Member State of the European Union and the OACPS Member, respectively. To that end, the Parties shall cooperate to ensure that migration rules and recruitment mechanisms are guided by fair and ethical principles that ensure that all nationals of a Member State of the European Union or of an OACPS Member who reside legally in the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, are treated fairly and with dignity in the host countries and are protected against exploitation.

Chapter 2

Migration and development

Article 65

Migration and development

The Parties agree that well-managed migration can be a source of prosperity, innovation and sustainable development and further agree to cooperate and support countries of origin, *inter alia* by boosting growth and employment opportunities, promoting investment, private sector development, trade and innovation, education and vocational training, health, social protection and security, especially for youth and women. The Parties shall cooperate to create conditions that would limit the negative impact of the loss of skills on the development of countries of origin.

Article 66

Diaspora and development

The Parties acknowledge the meaningful role of diasporas and the different forms of contributions that diaspora members make to the development of their countries of origin, including through finance, investment, transfer of knowledge, expertise and technology, cultural linkages, networks and mechanisms, as well as in national reconciliation processes.

Article 67

Remittances

1. The Parties shall seek to promote cheaper, more secure, faster and legally compliant transfer of remittances, so as to facilitate productive domestic investments, including through the use of new technologies and innovative instruments.

2. The Parties shall cooperate to reduce the transaction costs of remittances to less than 3 % and to eliminate remittances corridors with costs higher than 5 %, in accordance with internationally agreed targets, and to improve regulatory frameworks for enhanced involvement of non-traditional players.

*Article 68***South-south migration**

1. The Parties acknowledge the relevance of south-south migration in terms of both challenges and opportunities, including the potential benefits of well-managed south-south migration for the sustainable development of origin, transit and destination countries. To that end, the Parties shall support policies and actions to promote economic and social development in origin, transit and destination countries.
2. The Parties shall exchange experience and best practices on mitigating the social and economic impact of south-south migration flows on countries of origin, transit and destination, and shall enhance cooperation at national and regional levels.

*Article 69***Natural disasters, climate change and environmental degradation**

1. The Parties shall take into account the nexus between migration, including displacement, and natural disasters, climate change and environmental degradation.
2. The Parties shall take action to address the needs of displaced persons by adopting strategies towards mitigation, adaptation and resilience to natural disasters, the adverse effects of climate change and environmental degradation, at all relevant levels, including inter-regional levels.

*Chapter 3***Irregular migration***Article 70***Root causes of irregular migration**

1. The Parties confirm the shared political commitment to address the root causes of irregular migration and forced displacement and to develop adequate responses thereto.
2. The Parties reaffirm their determination to stem the flows of irregular migration, in full respect of international law and human rights. In that regard, they acknowledge the negative impacts of irregular migration on countries of origin, transit and destination, including related humanitarian and security challenges. The Parties acknowledge the increased risk of migrants experiencing human rights violations and becoming victims of trafficking and abuse and agree to implement measures to protect those migrants from all forms of exploitation and abuse.

*Article 71***Smuggling of migrants**

1. The Parties shall increase joint efforts to prevent cross-border crime of migrant smuggling, and jointly enhance efforts to end the impunity of criminal organisations through effective investigation and prosecution.
2. The Parties shall ensure that appropriate legislative and institutional frameworks are in place, in line with the UN Convention against Transnational Organized Crime, in particular its Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air. They also commit to improving information sharing and to fostering operational, police and judicial cooperation.

*Article 72***Trafficking in persons**

The Parties shall combat trafficking in persons in line with the UN Convention against Transnational Organized Crime and its Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children. The Parties shall also enhance prevention, including by countering the impunity of all perpetrators, and ensure that all victims have access to the rights they are entitled to, taking into account in particular the vulnerability of women and children.

*Article 73***Integrated border management**

The Parties shall promote and support integrated border management, including border control, information and intelligence gathering and sharing, and the prevention of the production and use of fraudulent documentation, as well as operational, police and judicial cooperation on investigations and criminal prosecutions.

*Chapter 4***Return, readmission and reintegration***Article 74***Return and readmission**

1. The Parties reaffirm their right to return illegally staying migrants and reaffirm the legal obligation of each Member State of the European Union and each OACPS Member to readmit their own nationals illegally present on the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, without conditionality and without further formalities other than the verification provided for in paragraph 3. To that end, the Parties shall cooperate on return and readmission and shall ensure that the rights and dignity of individuals are fully protected and respected, including in any procedure initiated to return illegally staying migrants to their countries of origin.

2. Each Member State of the European Union shall accept the return of and readmission of any of its nationals who is illegally present on the territory of an OACPS Member, at that State's request without further formalities than the verification provided for in paragraph 3 for those persons who do not hold a valid travel document.

Each OACPS Member shall accept the return and the readmission of any of its nationals who is illegally present on the territory of a Member State of the European Union, at that Member State's request without further formalities than the verification provided for in paragraph 3 for those persons who do not hold a valid travel document.

In respect of the Member States of the European Union, the obligations set out in this paragraph apply only with regard to persons who hold the nationality of a Member State of the European Union. In respect of the OACPS Members, the obligations set out in this paragraph apply only with regard to persons who are considered as their nationals in accordance with their respective legal system.

3. The Member States of the European Union and the OACPS Members shall respond swiftly to readmission requests of each other. They shall carry out verification processes using the most appropriate and most efficient identification procedures with a view to ascertaining the nationality of the person concerned and to issue appropriate travel documents for return purposes, as set out in Annex I. Nothing in that Annex shall prevent the return of a person under formal or informal arrangements between the State to which a readmission request is submitted and the State submitting a readmission request.

4. Notwithstanding the procedures provided for in Article 101(5), if a Party considers that another Party has failed to respect the time limit referred to in Annex I in line with Standard 5.26 of Chapter 5 of Annex 9 to the Convention on International Civil Aviation, it shall notify the other Party accordingly. If that other Party continues to fail to comply with those obligations, the notifying Party may take proportionate measures starting as from 30 days of the notification.

5. The Parties agree to monitor the implementation of these commitments in the framework of the regular partnership dialogue.

*Article 75***Reintegration**

The Parties shall explore ways to cooperate in order to promote voluntary return and to facilitate sustainable reintegration of returned persons including, where relevant, through sustainable reintegration programmes. Particular attention shall be paid to the needs of returning persons in vulnerable situations, such as children, older persons, persons with disabilities and victims of trafficking.

Chapter 5

Protection and asylum

Article 76

Refugees and other displaced persons

1. The Parties are committed to reinforcing the protection and dignity of refugees and other displaced persons in accordance with international law and international human rights law, including the principle of non-refoulement, and, where applicable, international refugee law and international humanitarian law.
2. The Parties shall support the integration of refugees and other displaced persons in host countries as appropriate and strengthen the capacities of first asylum, transit and destination countries. The Parties shall cooperate to provide refugees and displaced persons in transit and host countries with security in refugee camps, and access to justice, legal assistance, witness protection, medical and socio-psychological support.
3. The Parties shall pay particular attention to persons in vulnerable situations and to their specific needs, including women, children and unaccompanied minors, taking into account the principle of the best interests of the child.

PART III

GLOBAL ALLIANCES AND INTERNATIONAL COOPERATION

Article 77

The Parties reaffirm the importance of cooperating at the international level with a view to promoting and defending their common interests and preserving and strengthening multilateralism. They commit to joining forces for a more peaceful, cooperative and just world which rests solidly on the common values of peace, democracy, human rights, the rule of law, gender equality, sustainable development, preservation of the environment and the fight against climate change. They agree on the importance of building and reinforcing global alliances to achieve an effective multilateral system that delivers results in tackling global challenges for a safer and better world for all.

Article 78

Multilateralism and global governance

1. The Parties are committed to the rules-based international order with multilateralism as its key principle and the UN at its core. They shall promote international dialogue and seek multilateral solutions to drive global action forward.
2. The Parties shall take the necessary steps for the ratification of or accession to, as appropriate, the implementation and the domestication of relevant international treaties and conventions.
3. The Parties shall endeavour to strengthen global governance and to support necessary reforms and the modernisation of multilateral institutions to make them more representative, responsive, effective, efficient, inclusive, transparent, democratic and accountable.
4. The Parties shall deepen their multi-stakeholder approach to multilateralism by more effectively engaging civil society, the private sector and social partners in developing responses to global challenges.

Article 79

Cooperation in international organisations and forums

1. The Parties shall strive to adopt joint resolutions, declarations and statements, to coordinate positions and, where appropriate, voting, and to take joint actions based on a commonality of interests, mutual respect and equality, so as to ensure enhanced presence and a stronger voice in international and regional organisations and forums.

2. The Parties shall establish appropriate operational modalities for effective cooperation and coordination at the international level, including through convening ministerial meetings at OACPS Members-EU Party level. They shall endeavour to identify on a regular basis, at both political and operational levels, common ground on a series of strategic themes and to join forces on issues of mutual and global interest to drive global action forward.

3. The Parties may actively seek to closely cooperate and establish strategic partnerships with third countries and groupings that share their values and interests, with a view to maximising cooperative solutions to common challenges wherever possible.

Article 80

Areas of international action

1. The Parties agree to cooperate and undertake joint actions on issues related to the strategic priorities identified in Part II, as well as in other areas of concern as they deem necessary.

2. The Parties shall strengthen cooperation and dialogue to secure international peace and security. They shall adopt an inclusive and integrated approach to prevent and address conflicts and crises, rooted in broad, deep and durable regional and international partnerships. They shall work at national, regional and international levels to enhance the effectiveness of multilateral engagement for sustainable peace and security through strengthened partnerships with the UN and regional and sub-regional actors. They shall address serious crimes of concern to the international community and international security threats such as organised crime, terrorism and violent extremism, and shall cooperate to promote and strengthen the international arms control, non-proliferation and disarmament architecture, as well as to enhance cyber security and combat cybercrimes.

3. The Parties shall engage in international forums to uphold international norms and agreements to promote and protect human rights for all, to achieve gender equality, and to enhance democracy and the rule of law. They shall cooperate with the UN's human rights bodies and mechanisms and fully support the work of the UN Human Rights Council. They shall establish cross-regional alliances to serve common values and interests, as appropriate.

4. The Parties shall cooperate to advance the attainment of the SDGs and other internationally agreed roadmaps for the promotion of human and social development. They shall cooperate closely at the international level to:

- (a) end extreme poverty and hunger;
- (b) address and respond to food insecurity;
- (c) promote universal access to quality and affordable social services such as education, health, water, sanitation and housing;
- (d) empower women and youth; and
- (e) protect the most vulnerable in society and facilitate their inclusion in, and contribution to, economic, social and political life, leaving no one behind.

They shall cooperate to strengthen the coherence and consistency of the international financial and monetary system to secure enhanced access to development financing in support of sustainable development.

5. The Parties shall work together at the international level to achieve inclusive, sustainable economic growth and development through measures aimed at structural economic transformation, the creation of decent jobs for all, and the integration of the OACPS Members into the global economy, including through regional and continental integration. The Parties shall preserve and reinforce the rules-based multilateral trading system, with the WTO at its core, in all its functions, to ensure that it can effectively address global trade challenges and harness the development potential of trade.

6. The Parties shall intensify cooperation to promote strong and decisive collective action on environmental sustainability and on climate change, raising global ambition and leading the way to reach the long-term goals of the Paris Agreement. They shall uphold international norms and agreements that provide global public goods and protect future generations, including efforts to strengthen international ocean governance.

7. The Parties shall work with partners around the world to pursue a comprehensive and holistic approach on all aspects related to migration and mobility, based on the principles of solidarity, shared responsibility, and partnership.

PART IV

MEANS OF COOPERATION AND IMPLEMENTATION

Article 81

Effective and diversified means of cooperation

1. The Parties agree to mobilise both financial and non-financial resources in order to achieve the objectives set out in this Agreement on the basis of mutual interests, in the spirit of genuine partnership, and in line with the principle of "leaving no one behind". They underscore the importance of financing for development as being key to the implementation of the 2030 Agenda and the Paris Agreement.

2. The Parties agree that means of cooperation shall be diversified, encompassing a range of policies and instruments, from all available sources and actors. They also agree that means of cooperation shall be tailored to reflect, and be implemented on the basis of, the objectives, strategies and priorities of different countries and regions established at national, regional, continental and inter-regional levels.

3. The Parties reaffirm their commitment to the development effectiveness principles, namely ownership of development priorities by partner countries, inclusive partnerships, focus on results, transparency and mutual accountability.

Article 82

International development cooperation

1. The EU Party reaffirms their political commitment to enhance development cooperation resources with a view to achieving sustainable development, particularly by eradicating poverty and combating environmental degradation and climate change. The EU Party commits to making available the appropriate level of financial resources in line with its internal regulations and procedures.

2. The Parties agree that, in the allocation of resources, priority shall be given to countries most in need, where such resources can have most impact, in particular LDCs, low-income countries, countries in crisis and conflict, post-crisis and/or post-conflict fragile and vulnerable situations, including SIDS, and LLDCs. Due attention shall also be paid to the specific challenges faced by middle-income countries, particularly in relation to inequality, social exclusion and their access to resources.

3. The EU Party shall mobilise resources to support programmes in African, Caribbean and Pacific States and shall contribute to regional, inter-regional and intercontinental cooperation and initiatives aimed at strengthening cooperation between the Parties on issues of mutual interest and common concern.

4. The Parties agree that cooperation may take different forms, such as sector policy support programmes, administrative and technical cooperation measures, capacity building, triangular arrangements, and may be provided through different types of financing and procedures, including budget support, budgetary guarantees and blending operations.

5. The EU Party and the more advanced OACPS Members shall undertake to develop new forms of engagement, including innovative financial instruments and co-financing.

6. The Parties shall cooperate and promote the use of financial resources to foster domestic resource mobilisation, to provide humanitarian and emergency assistance, to address unforeseen circumstances, new needs or emerging challenges, to facilitate trade, and to promote international initiatives or priorities.

7. The Parties agree that any decision to provide budget support shall:

- (a) be based on a clear set of eligibility criteria and a careful assessment of the risks and benefits;
- (b) be based on country ownership, mutual accountability and a shared commitment to universal values and principles;
- (c) include reinforced policy dialogue, improved governance and complementing efforts to collect more and spend better; and
- (d) be differentiated in such a way as to respond better to the political, economic and social context of the beneficiary country.

8. The Parties agree to promote predictability and security of resource flows and step up efforts to further improve the way in which they manage and implement development cooperation, notably through greater coordination and coherence and by taking into account their respective comparative advantages, including transition experiences.

9. The Parties agree that programming shall be based on an early, continuous and inclusive dialogue between the EU Party and the OACPS Members, including national and local authorities, regional, continental and international organisations, and involving parliaments, civil society, the private sector and other stakeholders in order to enhance democratic ownership of the process and to encourage support for national and regional strategies. They agree that, where appropriate, programming shall be synchronised with the strategy cycles of beneficiaries and commit to the use of their institutions, systems and procedures. They also agree that programming shall provide a specific, tailor-made multi-annual framework for cooperation, including diversified means of cooperation.

10. The Parties agree that cooperation with third countries and other actors, including south-south and triangular cooperation, shall be encouraged in case of a clear added value and proven comparative advantage.

11. The Parties may decide to conduct a review of the management and impact of financial resources, at a mutually agreeable time, with a view to improving the effectiveness of aid programming and allocations.

12. The Parties shall strengthen dialogue and cooperation in the sound use of financial resources, including through cooperation with the European Anti-Fraud Office, where appropriate.

Article 83

Domestic public resources

1. The OACPS Members that are parties to this Agreement reaffirm their commitment to enhancing domestic resources mobilisation. They shall promote environments that increase domestic private flows and boost trade as an engine for development.

2. The OACPS Members that are parties to this Agreement shall endeavour to enhance revenue collection through modernised tax systems, improved tax policy, more efficient tax collection, and strengthened and reformed tax administration. They shall work towards improving the fairness, transparency, efficiency and effectiveness of their tax systems, including by broadening the tax base and continuing efforts to integrate the informal sector into the formal economy in line with country circumstances. They shall strengthen fiscal legitimacy by enhancing the efficiency and effectiveness of their public expenditure.

3. The Parties agree to increase efforts to combat illicit financial flows with a view to eradicating them, to cooperate in the recovery of lost assets and capital, and to strengthen good practices on assets return in order to foster sustainable development. They shall promote anti-corruption, anti-fraud and anti-money laundering measures, and undertake measures to tackle tax avoidance, tax evasion and other harmful tax practices, through increased international cooperation, improved domestic regulation as well as strengthened capacities and exchange of information.

4. The Parties shall enhance and cooperate to strengthen good financial and tax governance, transparency, and accountability. They commit to scaling up international tax cooperation in an inclusive, fair and transparent manner and, in that regard, agree to cooperate in international forums on international tax matters.

Article 84

Domestic and international private resources

1. The Parties acknowledge that private capital flows are vital complements of national development efforts. They shall develop policies and, where appropriate, strengthen regulatory frameworks and instruments to better align private sector incentives with public goals. They shall cooperate to mobilise sustainable and responsible investment, to encourage the private sector to engage as a partner in the development process, and to invest in areas critical to sustainable development.

2. The Parties shall endeavour to use blending of grants and loans as well as guarantees as levers to attract private finance and address market failures, while limiting market distortions.

3. The Parties acknowledge that remittances are a key private source of financing for sustainable development. They shall put in place relevant legislation and regulatory frameworks to create a competitive and transparent market for cheaper, faster and safer transfers of money through legal and official channels in both source and recipient countries, and to establish innovative and affordable transfer solutions. They shall encourage the generation of innovative financial products and create incentives to strengthen their diaspora's contribution to development. They shall promote dialogue among all relevant public and private stakeholders to facilitate remittance flows with a view to enhancing their impact on development.

Article 85

Debt and debt sustainability

1. The Parties commit to making debt sustainable in the long term through coordinated policies geared towards financing, mitigating, restructuring or managing debt as appropriate. They agree to assist countries in building debt management capacities and developing medium- and long-term debt strategies.

2. The Parties underscore the importance of debtors and creditors working together to prevent and resolve debt crises. They agree on the need to strengthen dialogue, information sharing and transparency, so that debt sustainability assessments and analyses are based on comprehensive, objective and reliable data.

3. The Parties, considering the links between debt and economic growth, commit to engaging in dialogue and cooperation in the context of international discussions on the general problem of debt, without prejudice to specific discussions taking place in relevant forums.

4. The Parties agree to contribute, as appropriate, to internationally approved debt relief initiatives in order to alleviate the debt-servicing burden of OACPS Members.

PART V

INSTITUTIONAL FRAMEWORK

Article 86

Joint institutions

1. The Parties hereby establish the following joint institutions at the level of the members of the OACPS and the EU Party: the OACPS-EU Council of Ministers, the OACPS-EU Ambassadorial Level Senior Officials Committee (OACPS-EU ALSOC) and the OACPS-EU Joint Parliamentary Assembly. The Parties hereby also establish, as joint institutions for each of the Regional Protocols, a Council of Ministers, a Joint Committee and a Parliamentary Assembly.

2. The Parties shall endeavour to ensure coordination and complementarity between the joint institutions of this Agreement and the joint institutions of other frameworks or agreements to which they are party, including the EPAs, without prejudice to relevant provisions therein.

Article 87

Summit of Heads of State or Government

The Parties may meet at the level of Heads of State or Government, upon joint agreement, in an appropriate format, on the basis of a mutually agreed timetable and agenda.

Article 88

OACPS-EU Council of Ministers

1. The OACPS-EU Council of Ministers shall comprise, on the one hand, a representative of each OACPS Member at ministerial level and, on the other hand, representatives of the European Union and of its Member States at ministerial level. It shall be co-chaired by the Chair nominated by the OACPS Members on the one hand and by the Chair nominated by the EU Party on the other hand.

2. The OACPS-EU Council of Ministers shall meet in principle every three years and whenever it is deemed necessary on the initiative of the Co-chairs, in a form and composition appropriate to the issues to be addressed. Observers may take part in meetings as appropriate.

3. The OACPS-EU Council of Ministers may set up committees and working groups to deal with specific issues more effectively and efficiently, such as issues on trade and development finance. It may also delegate powers to the OACPS-EU ALSOC.

4. The functions of the OACPS-EU Council of Ministers shall be to:

- (a) provide strategic political guidance;
- (b) oversee the effective and consistent implementation of this Agreement;
- (c) adopt policy guidelines and take decisions to give effect to specific aspects necessary for the implementation of the provisions of this Agreement; and
- (d) adopt joint positions and agree on joint actions on international cooperation and facilitate coordination in international organisations and forums.

5. The OACPS-EU Council of Ministers shall adopt decisions that are binding on all Parties unless otherwise specified, or make recommendations concerning any of its functions listed in paragraph 4 by common agreement of the Parties. Its proceedings shall be valid only if the representatives of the European Union, at least half of the Member States of the European Union and at least two thirds of the members representing the governments of the OACPS Members are present. Any member of the OACPS-EU Council of Ministers unable to attend may be represented. The representative shall exercise all the rights of that member. The OACPS-EU Council of Ministers shall submit a report to the Joint Parliamentary Assembly on the implementation of this Agreement. It shall examine and take into consideration resolutions and recommendations adopted by the Joint Parliamentary Assembly.

6. The OACPS-EU Council of Ministers may take decisions or make recommendations by written procedure. The use of a written procedure may be proposed by any of the Parties and may be initiated following the agreement of the Co-chairs. The rules laid down in paragraph 5 shall apply *mutatis mutandis* to the written procedure.

7. The OACPS-EU Council of Ministers shall adopt its rules of procedure at its first meeting, but no later than six months after the entry into force of this Agreement.

Article 89

OACPS-EU Ambassadorial Level Senior Officials Committee

1. The OACPS-EU Ambassadorial Level Senior Officials Committee (OACPS-EU ALSOC) shall comprise, on the one hand, a representative of each OACPS Member at ambassadorial or senior official level and the Secretary General of the OACPS in an *ex officio* capacity and, on the other hand, representatives of the European Union and of its Member States at ambassadorial or senior official level. The OACPS-EU ALSOC shall meet annually and in special sessions at the request of the Co-chairs, and in particular to prepare for the sessions of the OACPS-EU Council of Ministers. It shall be co-chaired by the same Parties that hold the office of Co-chairs of the OACPS-EU Council of Ministers. It shall take its decisions and make recommendations by common agreement of the Parties. Observers may take part in meetings as appropriate.

2. The OACPS-EU ALSOC shall prepare the sessions of, and assist, the OACPS-EU Council of Ministers in the fulfilment of its tasks and carry out any mandate entrusted to it by the OACPS-EU Council of Ministers.

3. The OACPS-EU ALSOC shall adopt its rules of procedure at its first meeting, but no later than six months after the entry into force of this Agreement.

Article 90

OACPS-EU Joint Parliamentary Assembly

1. Each Member of the three Regional Parliamentary Assemblies shall be member of the OACPS-EU Joint Parliamentary Assembly. The OACPS-EU Joint Parliamentary Assembly shall meet once every year, as further set out in its rules of procedure as referred to in paragraph 3. It shall be co-chaired by a member of the European Parliament and a member of parliament of the OACPS Members, nominated according to their respective procedures.

2. The functions of the OACPS-EU Joint Parliamentary Assembly, as a consultative body, shall be as follows:

- (a) adopt resolutions and make recommendations with a view to achieving the objectives of this Agreement; and
- (b) promote democratic processes, foster cooperation between parliaments, and facilitate greater understanding between the peoples of the OACPS Members and those of the European Union.

3. The OACPS-EU Joint Parliamentary Assembly shall adopt its rules of procedure at its first meeting, but no later than six months after the entry into force of this Agreement.

Article 91

Regional Summit

The Parties to each Regional Protocol may decide to meet at the level of Heads of State or Government at intervals to be agreed upon by the respective Parties on the basis of a mutually agreed timetable and agenda.

Article 92

Regional Councils of Ministers

1. The Parties hereby establish a Council of Ministers for each of the three Regional Protocols:

- (a) the Africa-EU Council of Ministers shall comprise, on the one hand, a representative of each State Party in Africa at ministerial level and, on the other hand, representatives of the European Union and of its Member States at ministerial level;
- (b) the Caribbean-EU Council of Ministers shall comprise, on the one hand, a representative of each State Party in the Caribbean at ministerial level and, on the other hand, representatives of the European Union and of its Member States at ministerial level; and
- (c) the Pacific-EU Council of Ministers shall comprise, on the one hand, a representative of each State Party in the Pacific at ministerial level and, on the other hand, representatives of the European Union and of its Member States at ministerial level.

Each Regional Council of Ministers shall be co-chaired by the Chair nominated respectively by the African, Caribbean or Pacific States Parties, on the one hand, and by the Chair nominated by the EU Party on the other hand, according to their own procedures.

Each Regional Council of Ministers shall meet at intervals to be agreed upon by the respective Parties, in a composition appropriate to the issues to be addressed and on the initiative of the Co-chairs, and shall take decisions by common agreement.

2. The functions of each Regional Council of Ministers shall be to:

- (a) set priorities and, as appropriate, establish plans of action in relation to the objectives of their respective Regional Protocol;
- (b) adopt decisions and make recommendations to give effect to specific aspects of their respective Regional Protocol, including decisions concerning the revision or amendment thereof, in accordance with Article 99(5); the decisions shall be binding on all Parties to the respective Regional Protocol, unless otherwise specified; and
- (c) conduct dialogue and exchange views on any issues of common interest.

3. Each Regional Council of Ministers shall adopt decisions or make recommendations by common agreement. Its proceedings shall be valid only if the representatives of the European Union, at least half of the Member States of the European Union and at least two thirds of the members representing the respective African, Caribbean and Pacific region are present. Any member of any Regional Council of Ministers unable to attend may be represented. The representative shall exercise all the rights of that member.

4. Each Regional Council of Ministers:

- (a) may adopt decisions or make recommendations by written procedure; the rules laid down in Article 88 shall apply *mutatis mutandis* to the written procedure of the Regional Council of Ministers;
- (b) may set up subcommittees and working groups to deal with specific issues more effectively and efficiently, and may delegate powers to the respective Regional Joint Committee;
- (c) shall submit a report to the OACPS-EU Council of Ministers on the implementation of its respective Protocol; and
- (d) shall adopt its rules of procedure at its first meeting, but no later than six months after the entry into force of this Agreement.

*Article 93***Regional Joint Committees**

1. Each Regional Joint Committee shall comprise, on the one hand, a representative of each African OACPS Member for the Africa-EU Protocol, each Caribbean OACPS Member for the Caribbean-EU Protocol, and each Pacific OACPS Member for the Pacific-EU Protocol, at ambassadorial or senior official level, and, on the other hand, representatives of the European Union and of its Member States at ambassadorial or senior official level.
2. Each Regional Joint Committee shall be co-chaired by the same Parties that hold the office of Co-chairs of the respective Regional Council of Ministers. When appropriate, it may decide to invite observers on the proposal of any Party following the agreement of the Co-chairs.
3. Each Regional Joint Committee shall prepare the sessions and assist the respective Regional Council of Ministers in the fulfilment of its tasks and carry out any mandate entrusted to it by the respective Regional Council of Ministers.
4. Each Regional Joint Committee shall adopt its rules of procedure at its first meeting, but no later than six months after the entry into force of this Agreement.

*Article 94***Regional Parliamentary Assemblies**

1. The Parties hereby establish a Regional Parliamentary Assembly for each of the three Regional Protocols that shall be co-chaired by a Member of the European Parliament, on the one hand, and a Member of the Parliament from the respective African, Caribbean or Pacific Parties, nominated as Chair, on the other hand, in accordance with their own procedures:
 - (a) the Africa-EU Parliamentary Assembly shall comprise, on the one hand, Members of the European Parliament and, on the other hand, Members of Parliament of each State Party in Africa, in equal number;
 - (b) the Caribbean-EU Parliamentary Assembly shall comprise, on the one hand, Members of the European Parliament and, on the other hand, Members of Parliament of each State Party in the Caribbean, in equal number;
 - (c) the Pacific-EU Parliamentary Assembly shall comprise, on the one hand, Members of the European Parliament and, on the other hand, Members of Parliament of each State Party in the Pacific, in equal number.
2. As a consultative body, each Regional Parliamentary Assembly shall meet in particular in advance of meetings of the relevant Regional Council of Ministers. In that regard, each Regional Parliamentary Assembly shall be supplied in a timely manner with the agenda of the relevant Regional Council of Ministers, on the basis of which it may make recommendations to that Council of Ministers, and shall be informed of the decisions and recommendations of the relevant Regional Council of Ministers.
3. Each Regional Parliamentary Assembly:
 - (a) may adopt resolutions and discuss any issues pertaining to their respective Regional Protocol;
 - (b) may promote democratic processes through dialogue and consultation and facilitate greater understanding between the peoples of the European Union and those of Africa, the Caribbean and the Pacific;
 - (c) shall liaise with the OACPS-EU Joint Parliamentary Assembly on issues pertaining to this Agreement, in order to ensure coordination and coherence; and
 - (d) shall adopt its rules of procedure at its first meeting, but no later than six months after the entry into force of this Agreement.

*Article 95***Engagement with stakeholders**

1. The Parties agree that engagement with stakeholders, notably local authorities, civil society, and private sector representatives, is integral to well-informed decision-making and to furthering the objectives of this Partnership.
2. Stakeholders shall be informed in a timely manner and be able to provide inputs into the broad process of dialogue, particularly in view of the meetings of the respective Council of Ministers.
3. In order to promote such engagement, open and transparent mechanisms for structured consultation with stakeholders shall be set up as appropriate.
4. The results of the consultations with stakeholders shall be communicated to the relevant Council of Ministers, Joint Committee or Parliamentary Assembly, as appropriate.

*PART VI***FINAL PROVISIONS***Article 96***Territorial application**

This Agreement shall apply, on the one hand, to the territories in which the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union apply and under the conditions laid down in those Treaties, and, on the other hand, to the territories of the OACPS Members.

*Article 97***Other agreements or arrangements**

No treaty, convention, agreement or arrangement of any kind between one or more Member States of the European Union and one or more OACPS Members shall impede the implementation of this Agreement.

*Article 98***Consent to be bound, entry into force and provisional application**

1. The Parties shall express their consent to be bound by this Agreement in accordance with their respective internal rules and procedures.
2. This Agreement shall enter into force on the first day of the second month following the date on which the European Union and its Member States and at least two thirds of the OACPS Members have completed their respective internal procedures for that purpose and deposited their instruments expressing their consent to be bound with the General Secretariat of the Council of the European Union (the "depository"), which shall send a certified copy to the OACPS Secretariat.
3. An OACPS Member that has not completed the procedures set out in paragraph 2 by the date on which this Agreement enters into force in accordance with paragraph 2 may do so only within 12 months of that date. For such OACPS Members, this Agreement shall become applicable on the first day of the second month following the deposit of their instruments expressing their consent to be bound with the depository, which shall send a certified copy to the OACPS Secretariat. Such OACPS Members shall recognise the validity of any measure taken to implement this Agreement after the date of its entry into force in accordance with paragraph 2.

4. Notwithstanding paragraphs 2 and 3, the European Union and the OACPS Members may apply this Agreement provisionally in whole or in part, pending its entry into force and in accordance with their respective internal procedures. Provisional application shall commence on the first day of the second month after the date of signature of this Agreement. Before the commencement of the provisional application, the European Union shall notify the OACPS Members of the parts of this Agreement that shall be provisionally applied.

Article 99

Duration and revision

1. This Agreement is concluded for an initial period of 20 years. Three years prior to the end of that initial period, the Parties shall enter into a dialogue with a view to reviewing the provisions that shall subsequently govern their relations. This Agreement shall be tacitly extended for a single period of five years unless a decision terminating or extending it is agreed upon by the Parties before the end of the initial period of 20 years.
2. The Parties may submit proposals for amendments to this Agreement to the OACPS-EU Council of Ministers no later than six months prior to the relevant meeting of the OACPS-EU Council of Ministers. Any amendments shall be approved by the OACPS-EU Council of Ministers and be subject to the procedures laid down in Article 98 for the entry into force and provisional application of this Agreement.
3. Within six months of the expiry of the 2030 Agenda, the Parties shall enter into negotiations with a view to reviewing and revising the strategic priorities of this Agreement, including the Africa Regional Protocol, the Caribbean Regional Protocol and the Pacific Regional Protocol, and to introducing any other necessary amendments. The amended Agreement shall enter into force in accordance with the procedures laid down for the entry into force and provisional application of this Agreement.
4. The Parties may submit proposals for amendments to the Annexes to this Agreement to the OACPS-EU Council of Ministers no later than six months prior to the relevant meeting of the OACPS-EU Council of Ministers. Any amendments shall be approved by the OACPS-EU Council of Ministers.
5. The Parties to the respective Regional Protocol may submit proposals for amendments to their Protocol to the respective Regional Council of Ministers and to the OACPS-EU Council of Ministers no later than 120 days prior to the relevant meeting of the respective Regional Council of Ministers. Any amendments shall be adopted by the respective Regional Council of Ministers and immediately notified to the OACPS-EU Council of Ministers, which may give its consent within 120 days of the date of notification, including through written procedure or delegation of power to the OACPS-EU ALSOC. The OACPS-EU Council of Ministers may refuse to give its consent for an amendment deemed not to be consistent with this Agreement, and shall notify the relevant Regional Council of Ministers of the reasons for its refusal. The absence of a refusal of consent within 120 days of the date of notification is deemed to constitute consent. The amended Regional Protocol shall enter into force on the first day of the second month following the date of consent.
6. The OACPS-EU Council of Ministers may adopt any transitional measures necessary if a new agreement is envisaged between the Parties and until such agreement enters into force or is provisionally applied.

Article 100

Termination

This Agreement may be terminated by the EU Party in respect of each OACPS Member and by each OACPS Member in respect of the EU Party. The termination shall take effect six months after receipt by the depositary of the written notification thereof, which shall send a certified copy to the OACPS Secretariat.

*Article 101***Dispute settlement and fulfilment of obligations**

1. The Parties shall take any general or specific measures required to fulfil their obligations under this Agreement. They shall address divergences and disputes over the application of this Agreement between them and address questions of interpretation related to this Agreement in accordance with this Article.

2. Without prejudice to the procedures referred to in paragraphs 3 to 9 of this Article and Article 74(4), any question related to the interpretation of this Agreement may be resolved through consultations within the OACPS-EU Council of Ministers or, upon the Parties' agreement, a special subcommittee or any other appropriate mechanism reporting to the OACPS-EU Council of Ministers. The Parties shall present the relevant information required for a thorough examination of the matter, with a view to addressing it in a timely and amicable manner.

3. For the purposes of paragraphs 4 to 9, the term "Party" refers to the European Union and its Member States, on the one part, and each OACPS Member, on the other part.

4. The Parties shall address divergences between them within the partnership dialogue, with a view to preventing situations arising in which one party might deem it necessary to have recourse to the consultations provided for in paragraphs 5 and 6.

5. If either Party considers that the other Party has failed to fulfil any of the obligations under this Agreement, it shall notify the other Party, presenting all relevant information required for a thorough examination of the situation, with a view to reaching a mutually acceptable solution within 90 days of the date of notification. Should this be deemed not sufficient, the Parties shall hold structured and systematic consultations. Where they are unable to reach a mutually acceptable solution within 120 days of the commencement of consultations, the notifying Party may take measures proportionate to the failure to fulfil the specific obligation.

6. Notwithstanding paragraph 5, if either Party considers that the other Party is in violation of any of the essential elements as set out in Articles 9 and 18, except in case of special urgency, or in serious cases of corruption as set out in Article 12, it shall notify the other Party, presenting all relevant information required for a thorough examination of the situation, with a view to seeking a mutually acceptable solution within 60 days of the date of notification. Should this be deemed not sufficient, the Parties shall hold structured and systematic consultations. While preserving the bilateral character of the consultations, a special joint committee shall be involved upon agreement of the Parties concerned during the structured and systematic consultations phase. The Special Joint Committee, consisting of an equal number of representatives of the EU Party and OACPS Members abiding by the principles of genuine partnership and mutual accountability, shall provide advice on the fulfilment of obligations and assist as appropriate so that the Party concerned takes the necessary actions to comply with the obligations arising from this Agreement. The Party concerned remains solely responsible for complying with its obligations under this Agreement. Where they are unable to reach a mutually acceptable solution within 90 days of the commencement of consultations, the notifying Party may take appropriate measures.

7. If either Party considers that a violation of any of the essential elements constitutes a case of special urgency, it may take appropriate measures with immediate effect, without prior consultations. Cases of special urgency shall refer to exceptional cases of a particularly serious and flagrant violation of one of the essential elements referred to in Articles 9 and 18.

8. "Appropriate measures" referred to in paragraphs 6 and 7 shall be taken in full respect of international law and shall be proportionate to the failure to implement obligations under this Agreement. Priority shall be given to those which least disturb the functioning of this Agreement. Appropriate measures may include the suspension, in part or in full, of this Agreement. After taking the appropriate measures, at the request of either Party, consultations may be called in order to examine the situation thoroughly and find solutions allowing the withdrawal of appropriate measures.

9. The Parties agree that consultations shall be conducted at the level, and in the form, considered most conducive to reaching a mutually acceptable solution. They agree that, while preserving the bilateral character of the consultations, relevant regional and international actors may be involved in the consultation process upon agreement of the Parties concerned.

Article 102

Accession

1. Any new Member State of the European Union shall become a Party to this Agreement from the date of its accession to the European Union by means of a clause to that effect in the act of accession. If the act of accession to the European Union does not provide for such automatic accession of the new Member State to this Agreement, the Member State concerned shall accede to this Agreement by depositing an act of accession with the depositary, which shall send a certified copy to the OACPS Secretariat.

2. Any request for accession to this Agreement made by an independent state that is a member of the OACPS or any other independent state whose structural characteristics and economic and social situation are comparable to those of the members of the OACPS, shall be presented to the OACPS-EU Council of Ministers. If the request is approved by the OACPS-EU Council of Ministers, the state concerned shall accede to this Agreement by depositing an act of accession with the depositary, which shall send a certified copy to the OACPS Secretariat.

3. The Parties shall review the effects on this Agreement of the accession to it of new states.

4. The OACPS-EU Council of Ministers may decide on any transitional or amending measures that might be necessary.

Article 103

Observer status

In pursuit of the objectives of this Agreement, third actors, including regional and continental organisations, may be granted the status of observer in the institutions established by Part V of the General Part of this Agreement by decision of the relevant joint institution.

Article 104

Authentic texts

This Agreement is drawn up in duplicate in the Bulgarian, Croatian, Czech, Danish, Dutch, English, Estonian, Finnish, French, German, Greek, Hungarian, Irish, Italian, Latvian, Lithuanian, Maltese, Polish, Portuguese, Romanian, Slovak, Slovenian, Spanish and Swedish languages, each text being equally authentic.

REGIONAL PROTOCOLS
AFRICA REGIONAL PROTOCOL

PART I
FRAMEWORK FOR COOPERATION

Chapter 1
Nature and scope

Article 1
Genuine partnership

1. For the purposes of this Protocol, "Parties" means the relevant parties bound by this Protocol pursuant to Article 6 of the General Part of this Agreement.
2. Relations between the Parties shall be governed by the provisions of the General Part of this Agreement and the strategic priorities under this Protocol, which shall be complementary and mutually reinforcing, in accordance with Article 6 of the General Part of this Agreement.
3. The Parties shall implement this Protocol in a spirit of shared ownership, reciprocity, mutual accountability and transparency, with complementary responsibilities at national, regional and international levels.

Article 2
Strategic priorities

1. The Parties shall take specific measures in the following key areas of engagement set out in Part II of this Protocol:
 - (a) inclusive and sustainable economic growth and development;
 - (b) human and social development;
 - (c) environment, natural resources management and climate change;
 - (d) peace and security;
 - (e) human rights, democracy and governance;
 - (f) migration and mobility.
2. The Parties may agree on other areas of engagement and cooperation by mutual consent.

Article 3
Regional and continental integration and cooperation

1. The Parties shall foster interconnections and strategic linkages between Africa and the European Union.
2. The Parties shall support regional and continental integration in Africa as effective ways to achieve peace and prosperity and to deliver on the priorities of this Protocol, taking into consideration the objectives of Agenda 2063 of the African Union (AU) ("Agenda 2063") and other relevant regional frameworks.

3. The Parties shall support regional economic integration in Africa through, inter alia, the build-up of larger markets, greater interconnectivity and the free movement of persons, goods, services, capital, labour and technology, in the context of the implementation of the Treaty establishing the African Economic Community, done at Abuja on 3 June 1991, and the Agreement establishing the African Continental Free Trade Area, done at Kigali on 21 March 2018.
4. The Parties shall support the AU and regional organisations in promoting peace, security, democracy and governance in the context of regional and continental mechanisms such as the African Peace and Security Architecture (APSA) and the African Governance Architecture (AGA).
5. The Parties agree to ensure coherence and complementarity between this Protocol and the continent-to-continent partnership as defined in successive AU-EU Summits and related outcome documents. In their aspiration to achieve the continental priorities as articulated in Agenda 2063, the Parties recognise the role of the AU as well as of regional economic communities (RECs) on continental and cross-regional issues. In that context, they may engage in dialogue and cooperation on cross-regional and continental issues with African countries that are not party to this Agreement.
6. The Parties agree to engage and strengthen cooperation with the RECs, acknowledging their role as building blocks under the African integration agenda. They also agree to cooperate with other relevant regional and continental actors that are willing and able to promote common goals.
7. The Parties shall encourage regional cooperation with the Overseas Countries and Territories (OCTs) associated with the EU and the outermost regions of the EU in areas of common interest.

Chapter 2

Actors and processes

Article 4

Institutional provisions

1. The joint institutions established by this Protocol, the composition and function of which are defined in the General Part of this Agreement, are as follows:
 - (a) the Africa-EU Council of Ministers;
 - (b) the Africa-EU Joint Committee;
 - (c) the Africa-EU Parliamentary Assembly.
2. The Parties shall take account of the strategic and political guidance of the AU-EU Summits in their cooperation and in the implementation of this Protocol.

Article 5

Consultation with stakeholders

The Parties shall set up mechanisms for open and transparent consultation with all relevant stakeholders, including local authorities, representatives of civil society and the private sector, in order to keep them informed and gather their input for the political processes and implementation of this Protocol, in accordance with Article 5(3) of the General Part of this Agreement.

Article 6

Implementation and monitoring

1. The Parties, for each area of engagement, shall promote effective cooperation arrangements and shall carry out the related activities at the most appropriate domestic, regional, multi-country and continental level. To that end, they recognise the role of regional and continental organisations in implementing this Protocol and shall seek to reinforce the involvement of relevant stakeholders.
2. The Parties shall monitor the implementation of this Protocol, including through a multi-stakeholder approach. They may review it on a regular basis and, as appropriate, may revise and expand its scope in existing and new areas of engagement, in accordance with the procedure laid down in Article 99(5) of the General Part of this Agreement.

PART II

KEY AREAS OF COOPERATION

TITLE I

Inclusive sustainable economic growth and development

Article 7

The Parties shall promote inclusive and sustainable economic growth and development for mutual interest and benefit by fostering structural economic transformation and diversification, creating quality jobs with decent work conditions, and advancing regional economic integration. They shall invest in human capital and skills, promote a sound macro-economic framework and create a business environment that is conducive to greater flows of investment and private sector development. They shall take measures and cooperate to strengthen capacities in order to mitigate climate change and minimise other environmental risks, supporting a paradigm shift in production and consumption, and promoting climate-resilient infrastructures, renewable energy and clean technologies, sound management of waste and chemicals, and integrated water management, with a view to decoupling economic growth from environmental degradation and to enabling a gradual transition to circular economies. They shall harness key sectors with high growth and high potential for decent job creation, leading to integration into regional and global high-value chains. They shall endeavour to ensure that everyone benefits from unlocked business opportunities, paying special attention to women and youth, and that core labour standards are promoted and implemented, including through effective social dialogue.

Chapter 1

Economic transformation

Article 8

Economic governance

1. The Parties shall improve macro-economic stability and promote structural reforms and appropriate economic, fiscal and monetary policies that create the much-needed space for investment expansion, job creation and private sector development, and strengthen resilience to economic shocks. They shall facilitate the process of economic reform by improving shared understanding and exchange of information on the fundamentals of their economies and the formulation and implementation of economic policies.

2. The Parties agree to support the principles of good economic governance, adopt measures to improve public finance management, work towards public debt sustainability, strengthen national and regional statistical systems and regional, multilateral surveillance mechanisms, and promote transparent budget execution with public access to documents, effective control systems and a competitive, transparent and accountable public procurement system.

Article 9

Human capital and skills

1. The Parties shall strengthen human capital by investing in the areas of education, skills enhancement and capacity building with a view to matching the demands of the labour market and enhancing labour productivity, paying particular attention to the principles of gender equality and non-discrimination. They shall ensure that national education systems and curricula are geared towards future employment requirements and deliver on national capacity needs.

2. The Parties shall promote demand-driven technical and vocational education and training systems, including by partnering with the private sector, which are adapted to the needs and opportunities of local and regional labour markets, in particular, in rural and remote areas.

3. The Parties shall cooperate to develop and implement policies that improve digital skills and literacy and integrate them into the education system.

Article 10

Business environment and investment climate

1. The Parties shall improve national and regional regulatory frameworks and simplify business regulations and processes, reduce and streamline administrative formalities, reinforce cooperation and build capacities to implement effective competition policies. They shall adopt open, transparent and clear regulatory frameworks for business and investment, with protection for property rights, land rights and intellectual property rights. They shall ensure effective, transparent and predictable tax systems and improve the role of customs authorities in facilitating trade, while enforcing the rules in place to combat fraud and other infringements. They shall promote policies that enhance the relevance, efficiency and effectiveness of labour market institutions, striking the right balance between flexibility and worker protection.

2. The Parties shall support financial sector reforms through measures that promote the improvement of access to finance and financial services, especially for micro, small and medium-size enterprises (MSMEs), the development and interconnectivity of financial markets, and the integration of capital markets so as to ensure the efficient allocation of savings to productive investment and the private sector. They shall aim to foster competition between financial service providers, to develop viable banking and non-banking financial sectors and to strengthen mobile and digital financial services with a view to increasing access to finance, especially for MSMEs. They shall also aim to enhance their collaboration in the implementation of international standards and to ensure open markets, protection of consumers and other users and increased access to mobile services.

3. The Parties shall endeavour to provide business and investors with relevant and easily accessible information on business opportunities and on how to set up new businesses in Africa and the EU. They shall support structured public-private dialogue, networking between economic operators and the development of business partnerships, to ensure that private sector perspectives are taken into account in efforts to reduce investment risks and in addressing obstacles to sustainable investment while prioritising investment-climate reform agendas.

4. The Parties shall support capacity building of public authorities to pursue policy improvements and regulatory reforms to the business environment and investment climate, including through training and expertise and knowledge transfers.

5. The Parties agree that business environment and investment climate related issues shall be appropriately reflected upon in their dialogue.

*Article 11***Infrastructure**

1. The Parties shall support sustainable and resilient development in key infrastructures such as energy, transport, information and communications technology (ICT) and digital connectivity to facilitate the transformation of their economies, taking into consideration the Programme for Infrastructure Development in Africa.
2. The Parties shall cooperate in identifying, promoting and jointly financing projects expected to facilitate the transformation of their economies. They shall cooperate to build and maintain well-targeted infrastructure, including industrial parks and export-processing zones, in order to support competitive industries and sectors linked to global markets.
3. The Parties shall improve the governance of the infrastructure sector. They shall mobilise investment, enhance domestic resource mobilisation, encourage public-private partnerships and harness private sector skills and innovation in the provision of infrastructure and related services.
4. The Parties agree to facilitate sustainable and resilient infrastructure development and maintenance through enhanced financial, technological and technical support, with particular attention to least developed countries, landlocked developing countries and small island developing states (SIDS).

*Article 12***Intellectual property**

1. The Parties shall strengthen cooperation on intellectual property rights, including in the formulation of the regulatory framework for their promotion, protection and enforcement, taking into account the underlying policy objectives.
2. The Parties shall cooperate to strengthen capacities to promote, protect and enforce intellectual property rights at domestic, regional and continental levels.
3. The Parties shall ensure that enforcement procedures are available under their law so as to enable right holders to take effective action against any act of infringement of intellectual property rights.
4. The Parties shall build capacities to promote the registration and protection of geographical indications (GIs) for both African and European agricultural and food products. They shall undertake actions to support the implementation of the AU Continental Strategy for Geographical Indications in Africa, as well as support local communities to take full advantage of GIs to move up regional and global value chains.

*Article 13***Investment**

1. The Parties undertake to work jointly to unlock sustainable and responsible investment from domestic and foreign, public and private sources. They shall pay particular attention to sectors that are essential for economic development, have high potential for sustainable job creation, particularly in value-adding sectors, and foster environmental sustainability.
2. The Parties agree to facilitate investment through legislation, regulation and policies, which they shall develop in a transparent manner, encouraging public-private dialogue and providing all stakeholders with the opportunity to participate.
3. The Parties shall boost efforts towards improving the investment climate and business environment. They shall support measures that bridge gaps in foreign investors' knowledge of local investment conditions. They shall promote business contacts and information networks, and facilitate joint investments and joint ventures.

4. The Parties shall promote effective and more strategic use of public investment to crowd in private sector investment through blending, guarantees and other innovative financial instruments, in order to leverage additional resources from capital markets, de-risk investment and facilitate access to finance. The Parties shall take into account other initiatives that contribute to the financing and promotion of private sector investment in Africa in order to ensure coherence.

5. The Parties shall promote corporate social responsibility (CSR) and responsible business conduct (RBC) throughout the entire value chain, by providing supportive policy frameworks that encourage businesses' uptake of relevant practices and supporting adherence to, and the implementation, follow-up and dissemination of, relevant international standards, such as the UN Guiding Principles on Business and Human Rights, the OECD Guidelines for Multinational Enterprises and the ILO Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprise and Social Policy. They shall recognise the contribution to sustainability and CSR of other voluntary initiatives, including industry self-regulation.

Article 14

Industrialisation

1. The Parties shall promote inclusive and sustainable industrialisation in Africa through innovation and technological development, with a focus on high added-value and labour-intensive sectors.

2. The Parties shall promote the transformation of African economies and their transition from commodity dependence to diversified economies through the local treatment and processing of raw materials, added-value manufacturing and integration into regional and global value chains, including by taking into consideration the Strategy for Accelerated Industrial Development in Africa.

3. The Parties shall work towards unlocking bottlenecks that hamper industrial development. They shall address supply-side constraints, promote improved productivity, encourage the use of advanced ICT and artificial intelligence, and support digital transformation, taking into account social, mobility, analytics and cloud (SMAC) technologies. They shall foster climate-smart and environment-friendly practices and the use of clean, affordable energy.

4. The Parties shall seek to create industrial linkages through greater value addition for, *inter alia*, agriculture and resource-rich countries. They shall foster relations between smaller and larger industries in Africa. They shall develop the services sector to ensure that it contributes efficiently to industrialisation.

5. The Parties shall facilitate the development of MSMEs in Africa, including by developing linkages within Africa and synergies with EU companies. They shall support policies for the development of entrepreneurship among youth and women in the context of their economic empowerment and the promotion of inclusive development.

Article 15

Private sector development

1. The Parties shall promote and strengthen the role of the private sector as an effective driver of sustainable development based on CSR and RBC. They shall provide an enabling environment to unlock the potential of opportunity-driven entrepreneurship and to better harness Africa's entrepreneurial base, combining a mix of tools such as financing, services and training, business culture and regulatory frameworks, innovation and the application of modern technologies. They shall pay particular attention to the informal sector and the formalisation of informal economic activities.

2. The Parties shall establish the right business framework and support MSMEs and start-ups to seize growth opportunities, including by promoting initiatives for their internationalisation. They shall strengthen MSME support services by focusing on accompanying measures, market access, capacity building and business upgrading. They shall promote and support innovation and entrepreneurship, especially among youth and women.

3. The Parties shall support structured dialogue between African and EU private sectors and cooperation between African and EU MSMEs to help create an improved business environment enabling growth in all economic sectors.
4. The Parties shall promote private sector commitment and action on green business development and the circular economy, including through the development of social entrepreneurship and the facilitation of access to sustainable finance.
5. The Parties shall encourage and facilitate wider use of their respective currencies in their international transactions.

Article 16

Trade cooperation

1. The Parties, acknowledging the importance of trade as a major contributor to economic growth and development, shall bolster trade opportunities for their mutual benefit. They shall cooperate to build trade capacity and to put in place the framework conditions and policies to facilitate increased trade flows between them.
2. The Parties agree that trade cooperation shall be implemented in full conformity with the provisions of the WTO, including special and differential treatment.
3. The Parties agree that trade cooperation shall primarily build on existing preferential trade arrangements and Economic Partnership Agreements (EPAs).
4. Signatories to the EPAs shall support their implementation, including the possibility of broadening their scope and the accession of new members where appropriate.
5. The Parties shall cooperate to support, with their respective means, the implementation of the African Continental Free Trade Area.
6. The Parties agree that the implementation of the EPAs, the Agreement establishing the African Continental Free Trade Area and other applicable trading arrangements are complementary and mutually supportive and contribute to the deepening of the regional and continental integration process under the AU trade and structural transformation agenda.
7. The Parties agree to maintain or establish, at the appropriate levels, joint arrangements to monitor implementation of the EPAs and discuss other applicable trading arrangements, and assess their impact on the development of African economies and on their regional and continental integration processes.
8. The Parties shall support regional economic integration processes, including through trade facilitation and regulatory harmonisation and shall promote intra-African trade and the integration of African countries into regional and global value chains. They also agree to facilitate and stimulate the creation and consolidation of regional markets for goods and services.
9. The Parties shall support initiatives that reduce and eliminate unnecessary technical barriers to trade within the scope of the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade (the "TBT Agreement"). They shall cooperate to strengthen sanitary and phyto-sanitary regulations and practices pursuant to the WTO Agreement on Sanitary and Phyto-Sanitary (SPS) measures (the "SPS Agreement"). In particular, the Parties shall cooperate to develop international standards that support the relevant policy frameworks of the Parties. They shall cooperate to enhance transparency in the development of regulatory measures and the implementation of standards, technical regulations and conformity assessment procedures (testing, certification, calibration). They shall address among others, issues of metrology and accreditation of laboratories and other conformity assessment bodies combined with adequate market surveillance infrastructure.
10. The Parties shall cooperate in the area of trade facilitation, building on their respective commitments under the WTO Trade Facilitation Agreement (TFA). They shall adopt measures, including technical assistance, to implement the TBT Agreement, the SPS Agreement and the TFA, and shall support compliance with international standards through appropriate capacity building.

11. The Parties shall stimulate market development through infrastructure linkages and prioritise the removal of unnecessary barriers and constraints facing exports between Africa and the European Union.

12. The Parties, according to their level of development and priorities, commit to enhancing market access for goods to African and EU markets, in order to maximise the benefits of existing trade agreements.

Chapter 2

Key sectors

Article 17

Agriculture

1. The Parties shall cooperate to increase sustainable and quality agricultural production, productivity and processing, with a view to enhancing food and nutrition security, improving livelihoods, creating decent jobs, improving value chains and increasing incomes. They shall strengthen climate-resilient practices, promote the sustainable management and use of natural resources and ecosystem services, eliminate incentives that generate unsustainable production patterns, and utilise the most sustainable, energy-efficient and low-carbon technologies. They shall ensure the transition to sustainable food systems by paying attention to all dimensions of sustainability and shall strengthen the resilience of their agri-food systems to climate and environmental risks and exogenous shocks.

2. The Parties shall cooperate to boost public and private investment, better link African and EU businesses in the agri-food sector, exchange best practices and bring together EU and African expertise for agricultural development. They shall support the implementation of the Comprehensive Africa Agriculture Development Programme (CAADP).

3. The Parties shall bolster investment, putting in place investor-friendly rules and regulations to promote responsible private investment and allow it to thrive in the agri-food sector. They shall support the development of sustainable agri-food value chains, *inter alia* through improved rural infrastructures, enhanced vocational training and education, agricultural research and technologies, and facilitated access to finance and markets.

4. The Parties shall cooperate to improve opportunities for agricultural producers, processors and exporters to access national, regional and international markets. They shall promote capacity building in the area of SPS standards, fair-trade schemes for agro-processing, access to services, agricultural advice and appropriate technologies, with a particular focus on the capacity of young farmers, women, smallholders and family farmers. They shall build the capacities of family farming organisations and MSMEs in production and processing techniques through empowerment policies, particularly for young people and women.

5. The Parties shall cooperate on agriculture sector governance, notably through support measures for information and early warning systems to prevent crises, through inclusive policy-making and by building the capacities of professional organisations at national, regional and continental levels. They shall facilitate access to agricultural land and inheritance rights, including for family farmers, young people and women.

Article 18

Livestock and leather

1. The Parties shall cooperate to improve sustainable livestock production, pastoralism and cross-border transhumance, to develop livestock value chains, including by enhancing the capacity of professional organisations, and to support the processing, conservation, trade and development of animal products such as leather, milk and meat, taking account of environmental sustainability, climate resilience, socio-economic development and inclusive growth. They shall also cooperate to modernise infrastructure for processing and marketing livestock and livestock products with a view to facilitating access to markets and strengthening inter-regional markets in Africa.

2. The Parties shall cooperate to develop and modernise the livestock sector in keeping with the objectives of the CAADP, taking into consideration the Livestock Development Strategy for Africa.

3. The Parties shall cooperate to improve animal health, enhance veterinary services and ensure the sustainable management of agro-pastoral resources. They shall encourage the establishment of appropriate national and regional regulatory frameworks and the strengthening of veterinary research capabilities. They shall cooperate to address the risks emerging from transboundary animal diseases by strengthening monitoring mechanisms and cross-border epidemiological cooperation.

Article 19

Blue economy and fisheries

1. The Parties shall support the blue economy, reconciling sustainable economic growth with improved livelihoods, social equity, the conservation of marine and inland ecosystems and their biodiversity, and resilience to climate change, and strengthening food security and transparent, reliable and secure food systems.

2. The Parties agree to promote sustainable and responsible investment in the blue economy and support targeted intervention to stimulate greater private sector investment. They shall promote integrated watershed management and marine spatial planning to reconcile multiple-use demands and environmental protection. They shall further promote technology development and transfer and the sharing of knowledge, innovations, best practices and lessons learned with regard to a sustainable blue economy.

3. The Parties shall promote sustainable marine and inland fisheries for job creation, income generation, the fight against poverty, and enhanced food security and improved nutrition. They shall facilitate joint ventures, promote value-addition and address post-harvest losses through appropriate measures, and foster improved access to markets. They shall enhance the social and economic benefits of small-scale fisheries including artisanal fisheries by building sustainable fisheries value chains and strengthening investments and local capacities while paying attention to the participation of vulnerable and marginalised persons.

4. The Parties shall ensure the conservation and sustainable management and use of marine and inland fisheries resources in order to maintain fish stocks at sustainable levels, prevent overfishing, support the implementation of climate-smart policies and minimise the negative impacts of fishing on the natural environment. They shall promote regional cooperation and foster best practices in fisheries management, including the promotion of collecting and reporting of fisheries data and statistics.

5. The Parties shall cooperate to develop sustainable marine and inland aquaculture through effective spatial planning, an ecosystem-based approach, better access to finance and an enhanced level playing field for investors, while ensuring that it meets the concerns of local communities.

6. The Parties shall promote the sustainable development of coastal and maritime tourism that generates revenue and creates jobs, with due consideration to the environmental and social dimensions.

7. The Parties shall explore the potential of innovative, new and emerging sustainable maritime activities, including tidal energy. They shall establish the necessary regulatory and policy frameworks for future development, supporting research and reducing technical bottlenecks to facilitate access for investors while avoiding risks to the marine environment.

8. The Parties shall support the implementation of blue economy strategies and action plans. They shall facilitate the engagement of the private sector and other stakeholders in the development and implementation of a sustainable blue economy. They shall pay due attention to the development of SIDS, recognising their dependence on the ocean.

Article 20

Extractive industries and processing

1. The Parties shall promote the extractive industries sector to achieve inclusive and sustainable growth and development and the transformation of African economies. The Parties shall encourage investment in extractive industries and processing, taking into account the principle of countries' sovereignty over natural resources. They shall promote greater integration between African and EU value chains.
2. The Parties shall promote fair, responsible and undistorted access to extractive resources, fully respecting countries' sovereignty over their natural resources, and shall foster sustainable trade between African and EU operators, upholding the rights of affected communities. They shall support the development, harmonisation and implementation of coherent policies and robust regulatory and legal frameworks for the exploration, exploitation, handling, licensing, contracting, taxation, processing and exporting of extractive resources. They shall encourage local MSMEs' participation in the extractive industries sector by facilitating the transfer of skills and technology so as to contribute to their competitiveness, with a view to them becoming full actors in the value chains.
3. The Parties shall promote good governance in the extractive sector for socioeconomic development. They shall strengthen domestic legislation to ensure compliance with internationally recognised principles and guidelines, taking into consideration regional strategies as appropriate. They shall combat tax fraud and tax evasion, and ensure that all operators pay the taxes, fees and royalties due to host countries. They shall use national, regional and international legal means to fight illegal exploitation and trade in mineral resources.
4. The Parties shall support national, regional and international initiatives to improve transparency and accountability in the use and management of extractive resources, including by promoting the Kimberley Process and the Extractive Industry Transparency Initiative and other relevant initiatives on the responsible and sustainable extraction and sourcing of minerals, such as the OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas.
5. The Parties shall support the development of appropriate legislation and mechanisms, taking into account the needs of artisanal and small-scale miners, local communities and civil society, while fostering their engagement, to ensure the inclusive and sustainable exploitation of extractive resources. They shall promote environmental sustainability, climate-smart practices, decent work conditions, the health and safety of local communities and respect for human rights, in line with international obligations and commitments. They shall cooperate to build the productive capacities of local entrepreneurs in the extractive value chains and artisanal and small-scale miners, and shall encourage social partnerships between mining companies, local communities and other relevant stakeholders. They shall promote national and regional mapping and exploration activities to improve the quality of geological information and geo-data management systems in Africa.

Article 21

Manufacturing

1. The Parties shall cooperate to foster sustainable manufacturing in Africa, developing tailor-made strategies designed to reduce dependency on low-end primary production and to create value addition at local and regional levels.
2. The Parties shall develop policies to attract more domestic and foreign direct investment in the manufacturing sector. They shall cooperate to support the capacity of MSMEs. They shall promote innovation and advanced manufacturing clusters, networks and partnerships.
3. The Parties shall endeavour to increase the proportion of labour-intensive manufacturing. They shall cooperate to assimilate new and emerging technologies with a view to transforming supply chains and modernising production.
4. The Parties shall support efforts to increase trade in manufactured goods through linkages with markets and trade facilitation, including for enhanced quality standards and infrastructure. They shall strengthen regional integration to unlock Africa's manufacturing potential and improve its competitiveness in global markets.

Article 22

Services

1. The Parties shall take measures that support the development of a vibrant and robust services sector to pave the way for increased trade in services, exports and investments, and strengthened regional integration and inter-regional cooperation.
2. The Parties shall develop sector-specific policies and measures to address regulatory hurdles, improve institutional and regulatory frameworks and strengthen capacity in the supply of services. They shall support the implementation of the WTO General Agreement on Trade in Services (GATS), deepen regional cooperation, reduce the fragmentation of services markets in Africa, strengthen the generation and analysis of data on trade in services, and support the monitoring of services integration and the impact of reforms in lowering trade costs.
3. The Parties shall cooperate to enhance trade in services, including the movement of natural persons for business purposes between Africa and the EU, with a particular focus on key sectors for their economic growth and development, such as ICT, health, financial services, distribution, tourism, construction and related engineering services, in line with existing international agreements.
4. The Parties shall cooperate to strengthen capacity in the supply of services relating to cultural and creative industries.

Article 23

Transport

1. The Parties shall cooperate towards achieving modern, safe, secure and sustainable transport systems, enhancing interconnectivity within Africa and between Africa and the EU.
2. The Parties shall improve the overall governance of the transport sector, developing and implementing efficient regulations that allow fair competition within and between transport modes. They shall aim to reduce the environmental impact of transport modes by promoting clean energy through improved fuel standards and energy-efficient technologies.
3. The Parties shall bolster investment to support the further development of transport infrastructures and networks (namely road, air, water, rail), paying particular attention to missing-link infrastructures and their maintenance, taking into account the Programme for Infrastructure Development in Africa. They shall improve access to basic infrastructures for rural and remote communities in order to enhance their socio-economic development. They shall work towards strengthening sustainable port infrastructure and facilities and shall explore the possibility of creating green ports.
4. The Parties shall cooperate in the aviation sector, including by supporting the establishment and strengthening of the single African air transport market. They shall bolster investment, broaden and deepen regulatory cooperation and enhance safety and security and airspace surveillance, including their capability to respond to related threats and risks.

Article 24

Sustainable energy

1. The Parties shall endeavour to accelerate access to sustainable and affordable energy, to develop resilient energy infrastructures, particularly in rural areas, and to promote the development of renewable energy and efficient energy use. They shall promote the use of the most efficient energy and low-carbon technologies in all sectors, particularly in agriculture, manufacturing, extractive industries and tourism.
2. The Parties shall promote energy security and establish and reinforce effective energy interconnections within Africa and between Africa and the EU, so as to ensure reliable and affordable energy supply. They shall address regulatory, economic, societal and other challenges related to the development of strategic sustainable energy corridors.

3. The Parties shall facilitate open, transparent, competitive and functioning energy markets by adopting legal and regulatory frameworks that drive investment in sustainable energy, energy storage and energy efficiency. They shall phase out environmentally harmful fossil fuel subsidies. They undertake to strengthen the partnership between African and EU private sectors, and the engagement of their public and private sectors, in order to boost investment in sustainable energy generation, energy efficiency and energy access. They shall mobilise investment in a diversified and clean energy mix for electricity, favouring renewable resources. They shall support the implementation of relevant national and regional energy initiatives in Africa, including by contributing to the objectives of the African Renewable Energy Initiative.
4. The Parties shall promote energy efficiency and energy savings at all stages of the energy chain, from generation to consumption. They agree to work towards increasing sustainable energy generation and storage capacity, and to improve transmission and distribution infrastructure by promoting solutions that are safe, sustainable, resource-efficient and climate-smart, and that contribute more effectively to eradicating poverty.
5. The Parties shall support the development and uptake of clean, diverse, cost-effective and sustainable energy technologies, with a focus on renewable and low-emission energy technologies and on energy efficiency and energy saving measures, by strengthening capacities and promoting Africa-EU partnerships, linkages and joint ventures between economic operators. They shall promote joint networks for research and innovation on renewable energy and energy efficiency.
6. The Parties shall support sectoral reforms and the development of appropriate regulatory and policy frameworks to ensure regional interconnectivity and cooperation in the area of energy. They shall strengthen regional power pools as a vehicle for integrated cross-border energy markets and trading.

Article 25

ICT and the digital economy

1. The Parties shall increase access to open, affordable and secure ICT, including by supporting private and public investments. They shall endeavour to establish the necessary regulatory institutions to license service providers, promote competitive behaviour and ensure the fair treatment of consumers and data and consumer protection.
2. The Parties shall improve access to digital technologies and services, and establish affordable digital connectivity, including through a conducive policy and regulatory framework. They shall improve the business environment and facilitate access to finance and business support services to foster digitally enabled entrepreneurship and mainstream digitalisation, so as to improve the efficiency and effectiveness of interventions in all economic sectors with the objective of achieving inclusive economic growth and transformation.
3. The Parties shall cooperate to create an enabling environment, specifically through the establishment and adaptation of appropriate, legal and institutional frameworks, to unlock the potential of the digital economy, including e-commerce, in job creation and economic development, with a particular focus on women and youth.
4. The Parties shall support the transition towards knowledge-based economies.

Article 26

Tourism

1. The Parties shall cooperate to create an enabling environment for a balanced and sustainable development of tourism, which fosters economic development, generates employment and promotes the integration of environmental, cultural and social considerations, including by addressing challenges particular to the tourism industry.

2. The Parties shall bolster investment in the promotion and development of tourism products, with due regard to the competitive position of MSMEs. They shall strengthen linkages between tourism and other relevant economic sectors, such as agriculture, forestry, transport, the blue economy, cultural industries and heritage, with a view to optimising the socio-economic benefits of tourism.

3. The Parties shall enhance the protection and promotion of cultural heritage and natural resources, paying particular attention to environmental and wildlife protection. They shall respect the integrity and interests of local communities and maximise their involvement in the process of tourism development, in particular rural and community tourism and ecotourism.

4. The Parties shall develop initiatives that promote sustainable tourism and improve service standards. They shall promote training and exchanges of experiences and share information and statistics of mutual interest in the tourism sector.

Chapter 3

Science, technology development, research and innovation

Article 27

Science and technology development

The Parties shall strengthen cooperation in the areas of science and technology for mutual benefit, with the aim of promoting social and economic development, tackling global societal challenges and improving regional competitiveness.

Article 28

Research and innovation

1. The Parties agree to mobilise resources to foster research and innovation activities aimed at supporting inclusive economic growth and development, and the transition towards knowledge-based societies and economies.

2. The Parties shall encourage the development of research infrastructures and facilities. They shall foster basic and applied research, including in the areas of engineering and artificial intelligence, and encourage open data in pursuit of mutually beneficial scientific excellence. They shall promote research undertaken in African universities, institutes and research centres, paying special attention to capacity building and the transfer of technology and know-how. They shall enhance participation in global research, technology development and transfer, innovation and knowledge production.

3. The Parties shall promote and support innovative mobility and training schemes for students, academics and researchers, and build the capacity of higher education institutions to network effectively in research and innovation. They shall encourage dialogue, knowledge exchange and collaboration between the academic community, researchers and innovators, and the private sector, with a view to enhancing productivity and competitiveness and strengthening entrepreneurial ecosystems.

Article 29

Space and geospatial technology

1. The Parties shall harness the potential benefits of space science, technology, innovation and applications on matters of common interest in the area of civil space activities, such as space research, global navigation satellite systems applications and services, the development of satellite augmentation systems, earth observation and earth science, particularly the use of early warning and surveillance. They shall cooperate to develop a responsible and sustainable space market and industry that promotes and responds to their respective needs.

2. The Parties shall cooperate to conduct activities that exploit space technologies and applications for sustainable development and for the improvement of people's welfare and that address Africa's socio-economic opportunities and challenges taking into consideration the African Space Policy and Strategy. They shall improve access to space-derived data, information, services and products.

TITLE II

Human and social development

Article 30

The Parties shall work towards eradicating poverty in all its forms by 2030, combating inequality, achieving gender equality, and creating the conditions to enable everyone to enjoy a life of dignity, participate in democratic life and make an active contribution to sustainable economic growth. They shall foster social protection, with a view to eradicating poverty and fighting inequalities, and as a means of creating a self-strengthening cycle towards inclusive, equitable and sustainable development. They shall invest in human capital as an integral part of human and social development, and a way to increase the employability of young people for enhanced productivity and entrepreneurship.

Chapter 1

Human development

Article 31

Education

1. The Parties shall aim to achieve universal, inclusive and equitable access to quality education at all levels, from pre-school to higher education, including improved enrolment and retention rates. They shall enhance the quality of formal education and non-formal learning, cooperate in curriculum development and improve infrastructure and equipment in education centres. They shall pay particular attention to the specific needs of women and girls, as well as to the most vulnerable and marginalised groups, including persons with disabilities, and those in situations of emergency and fragility.
2. The Parties shall promote the expanded delivery and application of science, technology, engineering and mathematics (STEM) and arts, for all. They shall promote the use of accessible and affordable digital technologies and the development of digital skills and literacy for all.
3. The Parties shall endeavour to boost enrolment and quality in tertiary education, technical and vocational training, and work-based and adult learning, to build a critical mass of skilled innovation workers and highly educated people and to respond effectively to specific economic needs.
4. The Parties shall work together to encourage the recognition and transparency of qualifications, and improved quality assurance and relevance. They shall increase support for specific initiatives to facilitate the mobility of students, staff, academics and researchers between Africa and the EU. They shall foster partnerships between institutions and promote the development and transfer of knowledge.

Article 32

Health

1. The Parties shall aim at achieving universal health coverage and equitable access to quality essential healthcare services, including through strengthened national health systems and functioning modern healthcare facilities.

2. The Parties shall cooperate to eliminate preventable maternal, child and neo-natal mortality and morbidity. They shall aim to deliver universal access to sexual and reproductive health services. They shall cooperate to address the growing incidence and burden of non-communicable diseases.
3. The Parties shall cooperate to tackle communicable and vector-borne diseases, including neglected tropical diseases. They shall cooperate to address pandemics such as HIV/AIDS, tuberculosis and malaria, and to reduce substantially the rate of resultant deaths. They shall support access to safe and affordable essential medicines, vaccines and diagnostics, including universal access to anti-retroviral treatment for people with HIV/AIDS.
4. The Parties shall strengthen capacity for emergency preparedness and response to detect, prevent and respond to disease outbreaks and other health threats, such as antimicrobial resistance, taking a "one health" approach. They agree to scale up support for national and regional health prevention, surveillance and monitoring systems.
5. The Parties shall cooperate in the promotion of local knowledge and regulation of traditional medicine in public health activities.

Article 33

Water, sanitation and housing

1. The Parties shall work towards ensuring that everyone has access to modern and liveable habitats with quality basic services.
2. The Parties shall promote access to affordable and decent housing for all in sustainable human settlements, taking account of effective territorial planning and land tenure, and of use and management systems when enacting housing policies. They shall work towards reducing the proportion of people living in slums and shall cooperate to upgrade slums and informal settlements.
3. The Parties shall foster universal access to sufficient, safe, physically accessible and affordable water for personal and domestic use, including through sustainable and integrated water resources and systems management, and more efficient water use and recycling.
4. The Parties shall boost physical, affordable and acceptable access to sanitation for all, in all spheres of life, that is safe, hygienic, secure, and socially and culturally acceptable, and that provides privacy and ensures dignity.
5. The Parties shall increase access to sustainable energy services for all and support efficiency in households' energy usage.

Article 34

Food security and improved nutrition

1. The Parties shall enhance access to safe and nutritious food with a view to achieving the zero hunger target and eradicating famines and other types of food crises. They shall support the establishment of adequate systems of food supply and storage.
2. The Parties shall fight all forms of malnutrition, including through improved food production and distribution, and better sanitation and environmental conditions. They shall support sustainable agricultural production and productivity, including at the level of small-scale fisheries to unleash their full potential as critical sources for food and nutrition security, by inter alia improved access to finance for small producers and developed irrigation, storage and transport infrastructure to facilitate market access and ensure food product safety and quality.
3. The Parties shall build resilience of the most vulnerable populations to food-related shocks through strengthened social safety nets. They shall enhance coordination between development and humanitarian action, so as to better anticipate, prevent and prepare for famines and other types of food crisis, and ensure timely action to make food locally available.

Chapter 2

Inequality and social cohesion

Article 35

Inequality and social protection

1. The Parties shall promote the development and implementation of policies and systems of social protection and security, in order to eradicate poverty, fight inequalities and enhance social cohesion.
2. The Parties shall support the transformative role of social protection policies and systems, which foster equity, promote social inclusion and dialogue with social partners, and strengthen inclusive, equitable and sustainable economic growth. They shall aim at building progressively universal, nationally owned social protection systems, including through the adoption of minimum social protection floors, with particular attention to persons in vulnerable situations.
3. The Parties shall cooperate in support of attaining and sustaining income growth of the bottom 40 % of the population at a rate higher than the national average.
4. The Parties shall endeavour to ensure that all persons working in the formal sector are provided with social security. They shall also endeavour to boost the number of people in the informal sector and rural economy that have access to social security, with the goal of progressively reaching universality.
5. The Parties shall develop initiatives to support the transition from the informal to the formal economy, including access to credit and micro-finance, and strengthened social protection measures.
6. The Parties shall promote and facilitate dialogue between employers' and workers' organisations in the formal and informal economy, and civil society organisations, including through capacity building.

Article 36

Decent work

1. The Parties shall support the development and implementation of macroeconomic, employment and social policies that focus on the creation of full and productive employment and decent work for all, particularly for youth and women as well as for vulnerable persons and groups.
2. The Parties shall develop and maintain inclusive and well-functioning labour markets and shall adopt measures that address the informal economy and prevent unfair labour practices.
3. The Parties shall support measures that ensure equal employment opportunities and equal remuneration for work of equal value and guarantee adequate paid parental leave in both the public and private sectors. They shall adopt prevention and protection measures against all forms of discrimination in the workplace, ensure respect for fundamental rights at work and enhance healthy and safe conditions for workers.
4. The Parties shall work towards the elimination of child labour, prioritising the worst forms of it.

*Article 37***Persons with disabilities**

1. The Parties shall promote, protect and ensure the full and equal enjoyment of all human rights by all persons with disabilities, in view of the effective implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.
2. The Parties shall take measures to ensure the full inclusion in society of persons with disabilities and their participation in all spheres of public and private life, including in democratic and political affairs and decision-making processes. They shall prevent, combat and eliminate any harmful practices and all forms of exploitation, violence and abuse or discrimination against persons with disabilities and shall protect relatives, caregivers or intermediaries from discrimination on the basis of their association with persons with disabilities.
3. The Parties shall promote equal and barrier-free access to social services, transportation and other physical infrastructure as well as to recreational and cultural activities for persons with disabilities, and shall support alternative methods of communication, where appropriate, to enable their full inclusion in society.
4. The Parties shall promote equal access to labour markets, prohibiting any discrimination on the basis of disability with regard to all forms and conditions of employment. They shall support the employment of persons with disabilities in the public and private sectors through targeted policies and incentive measures, including for self-employment and entrepreneurship.

*Article 38***Culture, sport and people-to-people contacts**

1. The Parties shall support culture as an engine for sustainable and economic development. They shall create an enabling environment for cultural innovation, diversity and development, as well as for the creation, protection, production and distribution of cultural works. They shall encourage the use of new information and communication technologies to promote their culture.
2. The Parties shall enhance the protection and promotion of tangible and intangible cultural heritage, and the diversity of cultural expression, with a view to enhancing mutual understanding and fostering balanced cultural exchanges.
3. The Parties shall endeavour to promote the mobility of culture professionals and the circulation of works of art, and to carry out joint initiatives in various cultural and creative sectors. They shall encourage intercultural exchanges and dialogue among youth organisations and civil society from Africa and the EU.
4. The Parties shall support the development of creative industries. They shall work towards putting in place support measures with a view to stimulating artistic creation and facilitating exchange of artistic expression.
5. The Parties shall promote sport as a driver for sustainable development, social inclusion, non-discrimination and the advancement of human rights. They shall endeavour to develop adequate facilities and to encourage people's participation in sporting and other physical education activities. They shall also support sport as a means for intercultural dialogue and cooperation between nations, prevention of conflict and violence, and post-conflict reconciliation.

Chapter 3

Population and development

Article 39

Demography

1. The Parties acknowledge the need to manage the opportunities and challenges of demographic change in order to better meet the aspirations and hopes of future generations in Africa and the EU.
2. The Parties shall ensure the systematic collection, analysis, storage and dissemination of statistics and data on all the population in accordance with ethical, confidentiality and privacy standards and shall take data and trends into account in their development plans.
3. The Parties shall empower and invest in youth and women, acknowledging their critical role in demographic processes. They shall promote the human rights of women and youth and shall provide them with the education and skills they need. They shall mobilise investment and unlock economic opportunities, so as to harness the potential of large youth populations.

Article 40

Gender equality and empowerment of women

1. The Parties shall strengthen cooperation aimed at improving and expanding equal participation and opportunities for all, in all sectors of political, economic, social and cultural life. They shall ensure that the gender perspective is systematically mainstreamed across all policies and programmes.
2. The Parties shall cooperate to promote the human and social development of women and girls. They shall endeavour to remove all barriers in health and education in order to eliminate gender disparities. They shall work towards universal and equal access to formal education and vocational training in order to reach the full potential of women and girls and help realise their aspirations. They shall ensure that learning materials and teaching methods are gender-responsive and shall encourage women and girls to undertake studies in the STEM disciplines.
3. The Parties shall facilitate equal access by women to economic opportunities, employment, credit and financial services, and control over and use of land and other productive assets. They shall support women entrepreneurs, eliminate the gender pay gap and remove discriminatory regulations and practices. They shall take effective measures to identify and take action against acts of sexism and to address root causes of gender discrimination such as negative social norms and gender stereotypes, including in mass media.
4. The Parties shall strengthen the voices of women and girls and their participation in political life through measures to achieve gender parity in electoral, policy and governance processes and in senior government positions, including constitutional bodies and state-owned businesses, and shall promote their active role in peacebuilding and reconciliation efforts.
5. The Parties shall enact and enforce legislation that protects women and girls from all forms of violence, including sexual and gender-based violence, sexual exploitation and abuse, and trafficking.

6. The Parties shall commit to the full and effective implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action and the Programme of Action of the International Conference on Population and Development and the outcomes of their review conferences. They shall further stress the need for universal access to quality and affordable comprehensive sexual and reproductive health information and education, taking into consideration the UNESCO international technical guidance on sexuality education, as well as the need for the delivery of relevant health-care services. They shall promote and encourage the ratification and the effective implementation of the Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa, done at Banjul, 26 June 1981 (the "Maputo Protocol"), and support the effective implementation of the Maputo Plan of Action 2016-2030, as appropriate.

Article 41

Youth

1. The Parties shall support youth entrepreneurship and shall undertake to secure decent employment for young people, including by supporting them in acquiring labour market-relevant skills through education, vocational and technical training, and enhanced access to digital technologies, and to facilitate access to land and credit. They shall establish youth-friendly employment services to connect young people to employment opportunities.
2. The Parties shall cooperate to empower young people and shall work to open space for their active inclusion in decision-making processes and their participation in democratic and political life as well as in peacebuilding and reconciliation efforts. They shall promote policies and programmes for marginalised youth, including youth advocacy programmes, to offer them the opportunity and motivation to reintegrate into society.
3. The Parties shall support initiatives aimed at ensuring access to quality basic services for all children, preventing the recruitment and use of children in conflict situations and ending all forms of violence and harmful practices against children, including child, early, and forced marriage, child labour, child abuse and corporal punishment, with a special focus on children in situations of vulnerability.

Article 42

Sustainable urbanisation and rural development

1. The Parties shall boost the potential of cities as hubs for sustainable and inclusive growth and for innovation.
2. The Parties shall promote sustainable land-use planning and equitable management of land markets, paying particular attention to transparent and regulated land acquisitions and property rights. They shall also promote sustainable urban mobility and smart, safe cities that make use of opportunities from digitalisation and technologies. They shall integrate sustainable energy production and energy-efficiency solutions, encourage productive use of energy, improve the management of waste and address all forms of pollution. They shall enhance urban mobility solutions and ensure that the provision of services and infrastructure is designed to be climate- and environment-friendly and that resources are used efficiently. They shall build cities' resilience to shocks and harness opportunities for a low-emission and climate-resilient economy.
3. The Parties shall promote a balanced territorial development of rural economies and communities, with a special focus on employment and income generation. They shall accelerate rural diversification through adding value to local products and exploiting natural and cultural resources. They shall promote inclusive, balanced and integrated territorial and urban policies, multi-level governmental coordination actively engaging local authorities and communities, and forging stronger links between rural and urban areas.

TITLE III

Environment, natural resources management and climate change

Article 43

The Parties shall take ambitious action to mitigate and adapt to climate change, protect and improve the quality of the environment, and manage natural resources sustainably, with a view to stopping and reversing climate change and environmental degradation, and attaining sustainable development. They shall adopt specific measures to reduce and prevent loss of biodiversity, maintain and restore ecosystems, protect and fight illegal trade in wildlife, promote the sustainable management of water, land and other natural resources, strengthen ocean governance, combat all forms of pollution, promote sound waste management, and build resilience to natural disasters. They shall work together to prevent climate change impacts and environmental degradation from continuing to act as threat multipliers with serious implications for peace and security. They shall accelerate the transition to greener pathways for development in key economic sectors, promote circular economies and resource efficiency, and support clean and sustainable energy and low-carbon technologies, ensuring that economic growth goes hand in hand with the transition to low emissions and environmental sustainability. They shall endeavour to build effective alliances in international settings, with a view to driving global action forward. They shall build capacity to implement multilateral environmental agreements to which they are party and shall mainstream environmental sustainability, climate change objectives and the pursuit of environmentally sustainable growth in national and local policies, plans and investments. They shall promote the constructive engagement of local authorities, civil society and the private sector, and respect for the rights of all, including indigenous peoples as set out in the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) and local communities.

Chapter 1

Environmental sustainability and natural resources management

Article 44

Biodiversity and ecosystems

1. The Parties shall cooperate to ensure that biodiversity and ecosystems are preserved, protected and restored, so that the significant economic, social and cultural services they provide continue to support human well-being and economic growth. They shall develop and implement national biodiversity strategies and action plans in line with the Convention on Biological Diversity and its Protocols.
2. The Parties shall enact legislation and adopt integrated strategies for the incorporation of biodiversity considerations in all relevant sectors. They shall support innovative options, such as nature-based solutions or agro-ecology, as well as valuing ecosystems services, in maximising mainstreaming of biodiversity.
3. The Parties shall take an inclusive approach to address key drivers of habitat loss such as land use change, the expansion of subsistence agriculture, and the development of commercial agriculture, urban areas and energy infrastructures. They shall take measures to control forest exploitation, land clearing for cultivation, fires, grazing by animals and invasive species. They shall protect, conserve and promote the sustainable use and rehabilitation of forests, woodlands, rangelands, wetlands and other areas with vegetation cover. They shall maintain and enhance species and the genetic diversity of plants and animals whether terrestrial, fresh-water or marine.
4. The Parties shall step up their efforts to establish, effectively manage and improve the governance of protected areas for biodiversity conservation.
5. The Parties shall strengthen the involvement of local communities and indigenous peoples, as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP), in the conservation of ecosystems, including through the promotion of environment-friendly and sustainable tourism and the creation of jobs and other economic opportunities.

*Article 45***Circular economy**

1. The Parties shall prevent or minimise the generation of waste at source. They shall improve product reusability, recyclability and resource efficiency in order to adapt production and consumption to the achievement of a circular economy, including through adequate waste collection and sorting services and environmentally sound recycling initiatives and facilities. They undertake to adopt policies on the circular economy in order to protect the environment and human health, make products more energy- and resource-efficient, broaden consumer choice and improve waste management.
2. The Parties shall establish the necessary domestic regulatory frameworks and enforcement mechanisms for the environmentally sound management of chemicals and waste and for the implementation of relevant multilateral agreements. They shall take the necessary measures to combat dumping and illegal trade in hazardous waste, including radioactive materials, chemical and organic waste, in conformity with the provisions of the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Waste and their Disposal, done at Basel on 22 March 1989, and taking into consideration the provisions of the Bamako Convention on the Ban of the Import into Africa and the Control of Transboundary Movement and Management of Hazardous Wastes within Africa, done at Bamako on 30 January 1991. They shall prevent or minimise hazardous substances in material cycles and manage chemicals in products throughout their lifecycle. They shall support informed decision-making on appropriate measures to protect the environment and human health, including against pollution resulting from inappropriately managed waste, and to remediate associated environmental damage.
3. The Parties shall effectively address all forms of pollution. They shall take measures aimed at the detection, prevention and reporting of pollution. They shall increase efforts to prevent plastic pollution and to remove plastics and micro-plastics from the environment. They shall explore opportunities for strengthened cooperation on combating air pollution. They shall raise awareness of the public health and environmental risks of pollution and the multiple benefits of improved air quality, including through public outreach campaigns.

*Article 46***Ocean governance**

1. The Parties shall strengthen ocean governance in accordance with the UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) to ensure safe, secure, clean and sustainably managed oceans, reducing the pressures on oceans and seas and promoting the sustainable development of the blue economy and strengthening ocean knowledge.
2. The Parties shall ensure the conservation and sustainable management and use of living marine resources at bilateral, regional and multilateral levels, particularly in the context of sustainable fisheries partnership agreements and regional fisheries management organisations.
3. The Parties shall maintain or adopt initiatives to combat illegal, unreported and unregulated (IUU) fishing, including, where appropriate, the implementation of policies and measures to exclude IUU products from trade flows. They shall promote and effectively implement and enforce monitoring, control and surveillance measures, such as observer schemes, vessel-monitoring systems, fishing licences and authorisations, catch recording and reporting, transshipment control, inspections and port state control as well as associated measures to ensure compliance, including sanctions according to domestic regulations, aimed at the conservation of fish stocks and the prevention of overfishing.
4. The Parties agree to take the necessary steps to prohibit certain forms of fisheries subsidies which contribute to overcapacity and overfishing, to eliminate subsidies that contribute to IUU fishing and to refrain from introducing such new subsidies, recognising that appropriate and effective special and differential treatment for African developing and least developed countries should be an integral part of the WTO fisheries subsidies negotiation.

5. The Parties shall reduce the pressures on the oceans by protecting, preserving and restoring coastal and marine ecosystems, valorising marine and coastal natural capital and fighting marine pollution, including oil spills, the destruction of the seabed, noise pollution and marine litter, including plastics and micro-plastics from land- and sea-based sources. They shall support and strive for the regulation of greenhouse gas (GHG) emission reductions from ships and shall actively support the urgent implementation of the initial International Maritime Organization strategy on reduction of GHG emissions from ships. They shall scale up ocean and coastal clean-up operations, paying particular attention to accumulation zones in ocean gyres.
6. The Parties shall take actions related to oceans that contribute to climate change mitigation and adaptation.
7. The Parties shall develop measures related to the conservation and sustainable use of marine biodiversity on the basis of the best available scientific information.
8. The Parties recognise the general concerns raised about the impact of seabed mining on the marine environment and its biodiversity. They shall use the best available science, apply the precautionary principle and ecosystem approach, promote research and share best practices in fields of mutual interest related to seabed mineral resources, in order to ensure sound environmental management of activities for the protection and preservation of the marine environment and its biodiversity.

Article 47

Land management and land degradation

1. The Parties shall cooperate to prevent land degradation and to develop long-term integrated strategies for the conservation and sustainable management of land.
2. The Parties shall promote integrated approaches and adopt measures for the conservation and improvement of soil. They shall combat soil erosion and degradation, and the deterioration of its physical, chemical and biological properties. They shall address pollution caused specifically by agricultural activities, including aquaculture and animal husbandry. They shall ensure sustainable and equitable land rights and tenure and sustainable land, water and forest resource management, and shall create sustainable economic opportunities for people living in rural areas. They shall ensure that non-agricultural forms of land use, including but not limited to public works, mining and the disposal of waste, do not result in erosion, pollution or any other form of land degradation.
3. The Parties shall take measures for effective land-use planning and infrastructure that strengthen resilience in hazard-prone countries, while enhancing disaster-response capabilities. They shall plan and implement mitigation and rehabilitation measures based on best practices, best scientific knowledge and local knowledge and experience in areas affected by land degradation.

Article 48

Forests

1. The Parties shall promote sustainable forest management and use of forest resources. They shall halt deforestation and forest degradation, and combat illegal logging and associated trade.
2. The Parties shall support forest landscape restoration initiatives to reverse deforestation, establish forest reserves, restore degraded forest landscapes, carry out afforestation programmes where necessary and limit forest grazing to seasons and intensities that will allow forest regeneration.
3. The Parties shall promote sustainable value chains of agriculture and forest commodities, prioritising the creation of jobs and other economic opportunities in the conservation of ecosystems.

4. The Parties shall support the implementation of the EU Forest Law Enforcement, Governance and Trade (FLEGT) Action Plan, including by concluding and implementing voluntary partnership agreements. They shall strengthen coherence and positive interactions at country level between the FLEGT Action Plan and the Warsaw Framework for Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (REDD+).

5. The Parties shall strengthen the involvement of local authorities and communities in forest protection. They shall raise public awareness of deforestation at all levels and encourage the consumption of resource- and energy-efficient products from sustainably managed forests. They shall promote and support the use of alternative and sustainable cooking fuel for local populations.

Article 49

Wildlife

1. The Parties shall support *in situ* conservation of Africa's key landscapes for biodiversity conservation, particularly trans-border protected areas that are habitats for key wildlife species, and enable adequate connectivity to allow for wildlife migration and species-range adaptation to climate change. They shall also strengthen agencies responsible for protected areas and promote the involvement of rural communities in the sustainable management of wildlife and woodlands.

2. The Parties shall combat wildlife trafficking by supporting the formulation and enforcement of policies and laws to make it a serious crime, strengthening anti-poaching measures and law enforcement monitoring, and promoting international coordination in the context of the International Consortium to Combat Wildlife Crime (ICCWC), including the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), done at Washington on 3 March 1973, and other relevant international frameworks. They shall raise public awareness, educating and influencing consumers, destroy stockpiles and promote high-profile diplomacy and advocacy.

3. The Parties shall support efforts to promote sustainable consumption of bush-meat, while developing affordable alternative sources of protein and developing sustainable livelihoods.

Article 50

Water and freshwater management

1. The Parties shall manage their water resources in a sustainable manner, with a view to maintaining high levels in terms of quantity and quality. They shall promote integrated water resources management and implement policies for the planning, conservation, management, use and development of underground and surface water, and for the harvesting and use of rainwater. They shall protect and restore water sources and ecosystems, prevent water pollution, collect and treat wastewater, and enable environmentally sound urban development. They shall optimise the contribution of the water sector in order to mitigate and adapt to climate change.

2. The Parties shall promote cooperation for transboundary water-resource management, with a view to achieving freshwater sustainability, preventing land degradation and desertification, building resilience to water-related hazards, for example floods, droughts and pollution, including through water collection and storage systems, and preventing the risks of conflicts.

3. The Parties shall support sustainable water management and good water governance at all levels. They shall strengthen dialogue and encourage partnerships between public authorities, the private sector and civil society.

4. The Parties shall promote the sustainable exploitation and management of freshwater fisheries with a view to maintaining healthy fish stocks and minimising any negative impacts on the natural environment. They shall combat IUU fishing that is in violation of domestic laws. They shall strengthen capacities, promote regional cooperation, and adopt measures to improve the management and governance of freshwater fisheries at national and regional levels. They shall mainstream climate change mitigation and adaptation in freshwater fisheries and aquaculture, promote the restoration and conservation of aquatic ecosystems and their biodiversity, and combat all forms of pollution affecting lakes and rivers.

Chapter 2

Climate change and natural disasters

Article 51

Climate action

1. The Parties shall pursue the objectives and be guided by the principles of the UN Framework Convention on Climate Change. They shall enact comprehensive and inclusive domestic climate policies and programmes to accelerate the implementation of the Paris Agreement.
2. The Parties shall formulate, communicate and maintain successive and ambitious nationally determined contributions (NDCs), develop and implement ambitious national adaptation plans, as appropriate, develop long-term visions towards low emissions and climate-resilient development, and invest in climate change mitigation and adaptation capacities. They shall develop monitoring, reporting and verification as well as evaluation systems to track progress on climate action.
3. The Parties shall design long-term strategies to reduce emissions arising from the transport sector (road, aviation and maritime). They shall promote smart urban mobility and foster the implementation of policy approaches and positive incentives for reducing emissions from unsustainable land management, deforestation and forest degradation. They shall engage in promoting renewable energy and energy efficiency and encourage countries to engage in energy transition. They shall phase out inefficient fossil fuel subsidies that encourage wasteful consumption and minimise the possible adverse impacts on their development, in a manner that protects the poor and the affected communities. They shall strengthen international cooperation to conserve and enhance, as appropriate, GHG sinks and reservoirs.
4. The Parties shall promote an ambitious phase-down of hydrofluorocarbons under the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, done at Montreal on 16 September 1987, by cooperating to support the ratification of the Kigali Amendment thereto and shall work towards ensuring its swift implementation to achieve an ambitious global phase-down of the production and consumption of hydrofluorocarbons.
5. The Parties shall recognise and act on the threat that climate change and environmental degradation pose to peace and security, particularly in situations of fragility and in the most vulnerable countries. They shall take measures for and work together in strengthening adaptation and resilience measures to ensure conflict prevention through early-warning systems, taking into account the security challenges linked to adverse effects of climate change and environmental risk factors, and strengthen the link between early warning and early action across policy areas, including through risk and impact assessments.
6. The Parties shall aim at averting, minimising and addressing loss and damage associated with the adverse effects of climate change, including extreme weather events and slow onset events, in their domestic and international efforts, and, in that context, shall recognise the important role of sustainable development in reducing the risk of loss and damage.
7. The Parties shall take action to align financial flows with a pathway towards low GHG emissions and climate-resilient development.

8. The Parties shall aim at enhancing knowledge and capacity on policy options and instruments and best practices to improve resource efficiency along the entire life-cycle of natural resources and products. They shall work together towards strengthening scientific and technical, human and institutional capacity for climate action and environmental management and monitoring at all relevant levels, with particular attention to the most vulnerable countries. They shall promote the use of space technologies and information systems.

9. The Parties shall strengthen coordination across all levels of governance to encourage and enable local authorities to make and implement ambitious climate and energy commitments. They shall promote synergies between public administration, civil society organisations and private businesses and foster participation of the private sector towards a low GHG emission and climate-resilient economy, including through joint research. They shall promote existing initiatives such as the Global Covenant of Mayors for Climate and Energy and shall support the implementation of their action plans.

Article 52

Drought and desertification

1. The Parties shall combat desertification through improvement in land governance, the fight against land degradation and the sustainable management of land and water. They shall accelerate progress towards the implementation of the national action plans and the land degradation neutrality targets of the UN Convention to Combat Desertification, done at Paris on 17 June 1994, as well as other relevant international and regional initiatives, including the Great Green Wall initiative.

2. The Parties shall cooperate to prepare for and respond to emergencies caused by drought and shall work to increase resilience to environmental degradation, desertification, related health threats and humanitarian crises by addressing factors that cause vulnerability.

Article 53

Resilience to natural disasters

1. The Parties shall cooperate to build the resilience of people, societies and infrastructure to natural disasters, taking into account the impact of climate change. They shall promote the exchange of information and good practices on the implementation and monitoring of the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 through national and local integrated strategies.

2. The Parties shall promote disaster risk management, including the comprehensive assessment of risks, the implementation of risk reduction plans at all levels, strengthening the link between disaster risk reduction and climate change adaptation, and the collection and use of disaster statistics and loss data. They shall promote the development of a culture of risk prevention and financial protection, including through appropriate and innovative tools such as risk transfer mechanisms.

3. The Parties shall prepare for and respond to emergencies caused by extreme weather events and natural disasters such as floods and rising sea levels, coastal erosion and silting. They shall cooperate to assess and alleviate the impact of extreme weather events and natural disasters.

4. The Parties shall strengthen capacity for regional disaster and emergency response, including civil protection mechanisms, and the capacity of local communities and institutions, focusing on the most vulnerable and marginalised households and groups.

5. The Parties shall support the use of space technologies and information systems to improve prevention, preparedness, response and recovery measures.

TITLE IV

Peace and security

Article 54

The Parties shall foster cooperation and coordination at regional, inter-regional, continental and global levels in the promotion and maintenance of peace and security in Africa and Europe. They shall buttress joint efforts and mechanisms to secure peace, prevent and combat terrorism and violent extremism, address all forms of organised crime and security threats, and enhance maritime security, taking account of the complexity of all those challenges and the need to address their root causes. They shall cooperate to ensure sustainable financing for all peace and security activities.

Article 55

Regional and multilateral cooperation

1. The Parties shall strengthen dialogue and institutional cooperation to address peace and security challenges. They shall strengthen support for a more efficient operationalisation of APSA, as envisioned in Agenda 2063. They shall encourage synergies between APSA and AGA in line with the AU's reform agenda.
2. The Parties shall support efforts of the AU and the RECs and regional mechanisms and other regional security cooperation arrangements in achieving peaceful, inclusive and resilient societies. They shall strengthen cooperation between the AU, the EU and the UN, and multilateral cooperation with other relevant international and organisations and third countries, as appropriate.
3. The Parties shall promote local ownership, inclusiveness, resilience and sustainability of all actions, engaging with national and local authorities, communities and civil society.

Article 56

Conflicts and crises

1. The Parties shall work towards ensuring the peaceful resolution of all inter- and intra-state conflicts in Africa. They shall implement an integrated approach to conflicts and crises compliant with international human rights law and international humanitarian law, deepening their strategic cooperation and enhancing joint action in all phases of the conflict cycle, from prevention and early-warning to lasting peacebuilding, through mediation, crisis management, stabilisation, as well as security sector reform.
2. The Parties shall support initiatives and mechanisms to prevent conflicts and avoid endangering peace and security. They shall take coordinated action to address the root causes of conflicts and crises, tackle the risks of emerging and escalating violent conflicts, and reinforce support for diplomatic initiatives, mediation efforts and multi-party dialogue to resolve disputes and conflicts by peaceful means. To that end, they shall support the full operationalisation of the Continental Early Warning System.
3. The Parties shall cooperate in the areas of crisis management and peaceful conflict resolution, including through cooperation between African-led peace support operations, EU crisis management operations and UN peacekeeping operations, where such operations are deployed in the same zone.
4. The Parties shall cooperate in relation to post-conflict stabilisation, consolidate and support the implementation of crisis settlement processes, accompany constitutional and electoral processes, and promote transitional justice, reconciliation processes and reintegration measures for victims of armed conflicts and wars. They shall support the rehabilitation and reconstruction of areas devastated by war.

5. The Parties shall promote the Women, Peace and Security (WPS) and the Youth, Peace and Security (YPS) agendas and shall strengthen the active role of women and youth in peace and security, from early warning, mediation, resolution of conflicts, peacebuilding and peacekeeping, in line with the relevant UN Security Council Resolutions (UNSCRs), notably UNSCRs 1325 (2000) and 2250 (2015), as well as AU and EU policies and decisions.

Article 57

Terrorism, violent extremism and radicalisation

1. The Parties shall prevent and combat terrorism in all its forms, addressing those factors that may create an environment conducive to violent extremism and radicalisation, including through fostered religious tolerance and inter-religious dialogue, and responding to the challenges posed by the links between terrorism and transnational organised crime, in full respect of the rule of law and international law, including human rights law, refugee law and international humanitarian law.

2. The Parties shall enhance cooperation to enable individuals and communities to prevent and increase resilience against acts of terrorism, violent extremism and radicalisation. They shall endeavour to engage with all relevant stakeholders, including youth, religious leaders and civil society, to promote mutual understanding, diversity and inter-faith dialogue, to identify tailor-made interventions, and to counter online and offline recruitment, radicalisation and incitement to commit terrorist acts. They shall cooperate on enhanced support for the victims of terrorism.

3. The Parties shall cooperate towards the implementation of all relevant resolutions of the UN Security Council, including UNSCRs 2396 (2017) and 2462 (2019), and the UN General Assembly, and of international conventions and instruments, including the UN Global Counter-Terrorism Strategy and the UN Plan of Action to Prevent Violent Extremism.

4. The Parties shall intensify efforts in exchanging information and expertise on terrorist groups and their support networks, fully respecting the rule of law and international human rights law. They shall support initiatives for law enforcement cooperation and strengthen capacity to fight terrorism in a human rights compliant manner, including through training and professionalisation of security forces. They shall cooperate to suppress the financing of terrorism by identifying, detecting, confiscating and freezing or seizing any funds and any other assets used or allocated for the purpose of committing a terrorist act.

5. The Parties shall prevent perpetrators of terrorist acts, violent extremism and radicalisation from acquiring weapons of mass destruction.

Article 58

Organised crime

1. The Parties shall tackle all forms of organised crime, in particular, trafficking in persons, small arms and light weapons, illicit drugs, hazardous materials, cultural goods and wildlife, as well as environmental crime, through enhanced border control management, information and data gathering and sharing, and the exchange of expertise and technical assistance. They shall adopt legislative and other measures in compliance with the UN Convention against Transnational Organized Crime and its supplementing Protocols.

2. The Parties shall appropriately address trafficking in persons, in line with the standards of the UN Convention against Transnational Organized Crime and its Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children. They shall prevent trafficking in persons by strengthening law enforcement and judicial cooperation to counter impunity for all perpetrators involved in the trafficking chain, and by discouraging the demand behind all forms of exploitation. They shall ensure appropriate protection of victims, taking into account the gender specificity of the crime, with women and girls disproportionately targeted and mainly for sexual exploitation.

3. The Parties shall adopt legislative and other measures to prevent and combat migrant smuggling by strengthening law enforcement and judicial cooperation to investigate and prosecute the smuggling of migrants and related crimes in compliance with the UN Convention against Transnational Organized Crime and its supplementing Protocols, including the Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air.

4. The Parties shall strengthen cooperation with a view to preventing and combating the use of their financial institutions and designated non-financial businesses and professions to finance terrorism and launder the proceeds of criminal activities, including corruption. They shall exchange information and enforce the proper measures to fight against money laundering and terrorism financing to ensure the full and effective implementation of the Financial Action Task Force recommendations. They shall support the establishment of national asset recovery legislation and bodies, as well as the confiscation of criminal assets and their mobilisation for public benefit purposes extending criminal liability of crime perpetrators and facilitators and ensuring the disruption of illicit financial flows, depriving criminals from profits.

5. The Parties shall enact legislation and develop initiatives to tackle crime, including urban crime and violence. They shall promote firearms control with a view to preventing and reducing the negative effects of armed violence on society and people and creating a safe environment for sustainable development. They shall combat all forms of violence and shall support victims of violence.

Article 59

Small arms and light weapons

1. The Parties shall promote the effective implementation of the Arms Trade Treaty and the UN Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition. They shall support the Action Plan for the Implementation of the African Union Strategy on the Control of Illicit Proliferation, Circulation and Trafficking of Small Arms and Light Weapons, and the UN Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects.

2. The Parties shall cooperate against the illicit proliferation and trafficking of small arms and light weapons that sustains armed conflict and terrorism and fuels armed crime such as cattle rustling and poaching, including through improved stockpile management, destruction of surplus weapons and ammunition, marking, record-keeping and tracing, and export and import controls.

Article 60

Cybersecurity and cybercrime

1. The Parties shall endeavour to develop and implement legislation and measures to uphold an open, free, secure, stable, accessible and peaceful information and communications technology environment. They shall work to promote the development and implementation, within the framework of the UN, of internationally accepted norms of responsible behaviour in cyberspace, in full compliance with international human rights obligations.

2. The Parties shall cooperate to prevent and combat cybercrime and the distribution of illegal content online. They shall exchange information on the education and training of cybercrime investigators, the investigation of cybercrime and digital forensic science, while ensuring a high level of data protection. They shall promote a culture of cybersecurity and shall cooperate to prevent and fight cybercrime, building on existing international norms and standards, including those of the Budapest Convention on Cybercrime and the AU Convention on Cyber Security and Personal Data Protection.

*Article 61***Illicit drugs**

1. The Parties shall strengthen the balanced, integrated and evidence-based approach of their drugs policies. They shall endeavour to prevent and counter the cultivation, production and trafficking of illicit drugs and psychoactive substances, including by adopting more effective drug-related crime prevention and law enforcement measures, in conformity with applicable international human rights obligations.
2. The Parties shall intensify and accelerate efforts on the demand side, engage in prevention and education programmes, and take the necessary measures to address the health and social impacts of drugs. They shall foster dialogue with relevant stakeholders, including civil society, the scientific community and academia, in order to effectively address illicit drug use.

*Article 62***Maritime security**

1. The Parties shall take initiatives at national, regional and continental levels that contribute to the advancement of maritime security, notably in the Red Sea, the Horn of Africa, the Indian Ocean and the Gulf of Guinea. They shall foster cooperation between the AU, the EU and the UN, and with regional and sub-regional organisations, and encourage complementarity of efforts.
2. The Parties shall cooperate to combat all kinds of transnational organised crime at sea, including trafficking in persons, small arms and light weapons, illicit drugs and wildlife, and the smuggling of migrants. They shall deter, prevent and repress acts of piracy and armed robbery at sea, including thefts of oil and gas, with a view to ensuring secure and open trade routes.
3. The Parties shall increase multilateral efforts to respond effectively to crimes committed on the high seas. They shall develop measures to enhance coastal states' and regional organisations' law enforcement capacity and ownership, and shall promote regional coordination and information exchange to tackle maritime threats and counter different forms of crime committed at sea.
4. The Parties shall develop and enhance inter-regional information-sharing mechanisms and shall encourage maritime surveillance and domain awareness and cooperation between coast guards and navies of coastal states.
5. The Parties shall promote and respect the freedom of the high seas, the freedom of navigation and other principles, rights and obligations laid down in international law, while promoting the universal application of UNCLOS, as well as other relevant international legal instruments.

*Article 63***Law enforcement cooperation**

1. The Parties shall strengthen dialogue and cooperation on law enforcement, including through strategic cooperation between AU bodies such as AFRIPOL and EU bodies such as EUROPOL, to facilitate the prevention, detection, investigation and prosecution of activities of transnational organised criminal and terrorist networks in the Africa region and the EU.
2. The Parties shall cooperate in the area of search and rescue and in other emergency situations, and shall encourage states to conclude bilateral agreements in that context.
3. The Parties shall enhance cooperation on integrated border management and improve information and data gathering and sharing.

4. The Parties agree to work to enhance police capacities, including through targeted police training programmes at strategic, operational and tactical levels, adapted to the realities of the African context.

TITLE V

Human rights, democracy and governance

Article 64

The Parties shall promote resilient, sustainable and inclusive societies rooted in accountable, effective and transparent institutions and decision-making processes at all levels, where human rights, fundamental freedoms, the rule of law and democratic principles are respected, promoted and fulfilled. They shall work to accelerate progress towards gender equality. They shall ensure an open and enabling space for individuals and civil society to voice their aspirations and concerns, express their opinions and make contributions to all political, economic, social and cultural matters, contributing to increasing confidence in public institutions.

Article 65

Human rights

1. The Parties shall enact and implement legislation that contributes to the protection, promotion and fulfilment of human rights, whether they are civil, political, economic, social or cultural. They shall support the ratification, domestication and implementation of the African Charter on Human and Peoples' Rights, as well as the AGA instruments.
2. The Parties shall apply in full the principle of non-discrimination based on any ground including sex, ethnic or social origin, religion or belief, political or any other opinion, disability, age, or other status, while prioritising the adoption of comprehensive equality and anti-discrimination law. They shall take steps to achieve full enjoyment of all human rights by women and girls and their empowerment, including by encouraging the signing, ratification, where still needed, and implementation of the Maputo Protocol. They shall make every effort to promote and protect the rights of the child, including by encouraging the signing, ratification, where still needed, and implementation of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child. They shall adopt measures to promote the full enjoyment of human rights by persons belonging to minorities, persons with disabilities and persons with albinism, as well as indigenous peoples as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP).
3. The Parties shall effectively fight against impunity, ensuring the rule of law and the independent, impartial and effective functioning of the justice system. They shall guarantee the right of victims and survivors to adequate, effective and prompt reparation.
4. The Parties shall support the African human rights system, notably the African Commission on Human and Peoples' Rights and the African Court on Human and Peoples' Rights, in guiding African states to comply with international human rights law obligations. They shall observe and preserve the integrity and independence of those bodies and shall ensure that all African states respect the judgements of the African Court on Human and Peoples' Rights.
5. The Parties shall strengthen the capacity of civil society and protect human rights defenders acting at national, regional and continental level. They shall cooperate to raise awareness on human rights, including through cooperation with national human rights institutions, education systems and the media.

Article 66

Gender equality

1. The Parties shall ensure equality before the law and equal access to justice, protection and benefit of the law for all. They shall take measures aimed at ensuring, improving and expanding equal participation and opportunities in all spheres of political, economic, social and cultural life. They shall ensure that the gender perspective is systematically mainstreamed across all policies and programmes.

2. The Parties shall cooperate to prevent and eliminate all forms of sexual and gender-based violence, discrimination and harassment, as well as domestic violence, and shall combat trafficking in persons. They shall undertake all necessary measures to mobilise a concerted drive to end child, early and forced marriage, female genital mutilation and cutting and other harmful practices that discriminate against women and girls. They shall provide support to victims and survivors of all forms of violence. The Parties commit to the full, effective and non-discriminatory implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, done at New York on 18 December 1979, as well as its Optional Protocol.

3. The Parties shall ensure that women's and girls' social rights are respected and promoted, notably by removing all barriers in the area of quality education and health and eliminating gender disparities. They shall reinforce the economic rights of women and girls.

4. The Parties shall ensure that the legislation in place recognises women's and girls' right to fully participate in all domains of public life and create conditions and opportunities for women to take up equal positions, including in political leadership and decision-making. They shall strengthen the role of women and advance their participation at all levels in the field of peace and security, as well as prevention and resolution of conflicts, violence and extremism.

Article 67

Democracy

1. The Parties shall promote and strengthen the universal values and principles of democracy. They shall protect the separation of powers, promote political pluralism and strengthen transparency, participation and confidence in democratic processes as well as trust between political leaders and the people, including by supporting the ratification and implementation of the African Charter on Democracy, Elections and Governance.

2. The Parties shall ensure the integrity of electoral processes by guaranteeing inclusive, transparent and credible elections respecting electoral cycles and constitutional provisions, with due respect for sovereignty. They shall promote international and regional standards and best practices in the management of elections as well as strengthen independent and impartial election commissions, ensuring a level playing field between all political parties and candidates. They shall enhance cooperation on electoral observation, including follow-up on electoral observation recommendations, as appropriate, and shall strengthen cooperation with the AU and the RECs. They shall strengthen national mechanisms that redress election-related disputes in a timely manner.

3. The Parties shall strengthen the capacity of elected parliaments to perform their legislative, budgetary and oversight roles, respecting the prerogatives of all their members.

4. The Parties shall enact domestic laws and regulations recognising different levels of government that have the mandate to exercise their competencies in accordance with delegated powers. They shall strengthen local administration and decentralise power to democratically elected local authorities as provided for in national laws.

5. The Parties shall promote inclusive and pluralistic societies. They shall remove any restrictions to freedom of association, freedom of expression and freedom of peaceful assembly. They shall preserve and broaden an enabling space for civil society in advocacy and policy shaping, as well as ensuring free and independent media, to hold governments to the highest levels of transparency and accountability in the management of public affairs. The Parties shall foster constructive state-citizen relations and shall raise awareness of democratic principles and human rights, including through education systems and the media.

Article 68

Rule of law and justice

1. The Parties shall cooperate in consolidating the rule of law and strengthening institutions at all levels in the administration of justice. They shall uphold the independence of the judiciary and aim to ensure the independent, impartial and effective functioning of the justice system and to enhance citizens' effective and equitable access to justice and legal aid.

2. The Parties shall prevent, condemn and eradicate all forms of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment and punishment by state and non-state actors in all contexts, including in the contexts of terrorism, crisis management and migration, while supporting the ratification and effective implementation of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, done at New York on 10 December 1984, and its Optional Protocol.

3. The Parties shall ensure that violations and abuses of international human rights law and violations of international humanitarian law, including war crimes, crimes against humanity and genocide, as well as the recruitment of child soldiers and sexual and gender and identity-based violence, are properly investigated and prosecuted. They shall strengthen domestic legislation and domestic judicial systems, including through effective inter-state cooperation and mutual legal assistance for States wishing to conduct domestic prosecutions of the most serious international crimes.

4. The Parties shall facilitate justice reforms, ensuring modernised, transparent and efficient court systems and procedures, providing adequate training and improving access to legislation, case-law and other legal information, modernising penitentiary systems and maximising their rehabilitative role, and tackling human rights violations by security forces.

Article 69

Good governance

1. The Parties shall support efforts to consolidate good governance by promoting democratic culture and practices, building and strengthening accountable, transparent and responsive governance institutions at all levels, and inculcating political pluralism, transparency and tolerance. They shall support the full implementation of the AGA instruments and encourage effective coordination and harmonisation of governance policies among African states.

2. The Parties shall enhance the ability of governments at all levels to deliver quality public services, to ensure effective, transparent, accountable and inclusive public administration, to promote the impartiality and effectiveness of law enforcement bodies and to foster citizens' participation and access to public information.

3. The Parties shall support the use of digital technologies and accelerate the deployment of user-friendly and simplified e-governance solutions as a means to enhance access to and the availability of public information and services, and to improve transparency and accountability, while preventing abuse and promoting and protecting human rights and fundamental freedoms.

Article 70

Public administration, statistics and personal data

1. The Parties shall build capacities for policy design and implementation, develop a professional and efficient civil service, improve legislative and governance mechanisms and strengthen the ability of governments to deliver quality public services.

2. The Parties shall ensure impartiality, fairness, due process, and continuity in the delivery of public services, and support institutions that are accountable, inclusive and transparent with respect to the delivery of effective and efficient public services, including by promoting the African Charter on Values and Principles of Public Service and Administration.

3. The Parties shall support the production, storage, management and dissemination of statistical data and information at national, regional and continental levels, including by promoting the African Charter on Statistics as the policy framework for statistics development in Africa. They shall develop robust, secure and inclusive identification systems to ensure the provision of a legal identity for every citizen, including by strengthening the system of civil registration and vital statistics.

4. The Parties shall ensure a high level of protection of every individual's right to privacy with respect to the processing of personal data, in accordance with existing multilateral standards and international legal instruments and practices. They shall endeavour to maintain strong data protection regimes and to ensure their effective enforcement through independent supervisory authorities.

Article 71

Corruption

1. The Parties shall establish and strengthen legislation, institutions and other measures to prevent and combat corruption in all its forms, fraud, financial corporate crimes and related offences in the public and private sectors, including by implementing and promoting relevant international standards and instruments, notably the UN Convention against Corruption, done at New York on 31 October 2003. They shall adopt legislative and other measures that are required to prevent corruption and to ensure that corruption legislation is effectively enforced, that impartial investigations and prosecutions are conducted and that effective, proportionate and dissuasive sanctions for corruption and corruption-related crimes are applied. They shall adopt legislative and other measures to provide effective protection from potential retaliation, including in the work-related context, and from intimidation of whistle-blowers who report on corruption and related offences and of witnesses who give testimony about such offences, including the protection of their identities.

2. The Parties shall adopt legislative measures to enable the freezing and confiscation of proceeds and instrumentalities, or of other property the value of which corresponds to that of such proceeds and instrumentalities, derived from acts of corruption and related offences. They shall cooperate to recover such proceeds and instrumentalities and to return them to their prior legitimate owners in the country of origin, in accordance with the UN Convention against Corruption. They shall adopt legislative and other measures to combat the laundering of the proceeds of corruption.

3. The Parties shall ensure transparency and accountability in the management of public resources, including recovered and returned assets. They shall encourage actions that support the values of a culture of transparency, integrity and legality and a change in people's attitudes to corrupt practices. They shall strengthen the capacity and expertise of public administration in fighting corruption. They shall promote the establishment of specialised bodies in the field of anticorruption.

4. The Parties shall cooperate in the investigations of acts of corruption and related offences, including when committed in international business transactions.

Article 72

Financial governance

1. The Parties shall promote sound public financial management, including effective and transparent domestic revenue mobilisation, budget management and the use of public revenues in line with the principles of the Addis Tax Initiative. They shall promote sustainable public debt management, sustainable procurement systems and support for national oversight bodies.

2. The Parties shall improve the governance and revenue management of natural resources, enabling communities and societies to thrive from their use, including through compliance with the Extractive Industries Transparency Initiative and the Kimberley Process.

3. The Parties shall combat tax fraud, tax evasion, tax avoidance and illicit financial flows and shall strengthen asset recovery. They shall work towards ensuring the efficiency, effectiveness, certainty, transparency and fairness of tax systems.

4. The Parties shall take concrete measures, including by enacting legislation, and strengthen relevant institutions and mechanisms to implement the principles of good governance in the tax area.

TITLE VI

Migration and mobility

Article 73

The Parties shall adopt a comprehensive and balanced approach to address migration. They reaffirm their commitment to protect the human rights of all refugees and migrants and shall address migration in a spirit of solidarity, genuine partnership, shared responsibility, and in accordance with their respective competences, as well as in full respect of international law, including international human rights law. They acknowledge that African and European interests on migration are intertwined and that, when well-managed, migration and mobility can be a source of prosperity, innovation and sustainable development. They shall engage in dialogue and cooperate on all aspects linked to legal and irregular migration, including by taking concrete measures on legal migration, stemming irregular migration and tackling its root causes, preventing and combating the smuggling of migrants, addressing trafficking in persons, saving lives and ensuring protection, strengthening diaspora engagement and investment for sustainable development, maximising the impact of remittances, enhancing cooperation on return, readmission and sustainable reintegration of returnees, as well as paying particular attention to persons in vulnerable situations, such as women, children and unaccompanied minors, and to their specific needs. The Parties agree to cooperate in pursuing an integrated border management approach to facilitate the legitimate movement of people across the borders and stem irregular migration. They shall deepen cooperation and dialogue building on existing initiatives, notably the follow-up to the Joint Valletta Action Plan, the Rabat and Khartoum Processes, and the AU-EU Continent-to-Continent Migration and Mobility Dialogue. The Parties shall encourage triangular cooperation between sub-Saharan, Mediterranean and European countries on migration-related issues. The Parties shall foster dialogue in addressing all migration issues and shall cooperate to foster appropriate and relevant response strategies.

Article 74

Legal migration and mobility

1. The Parties shall endeavour to increase knowledge transfer and sharing and enhance mobility schemes that facilitate academic exchanges for students, researchers, academic professionals and institutions.
2. The Parties shall endeavour to facilitate visits for business and investment purposes.
3. The Parties shall aim to develop pathways in accordance with their respective competences, towards the effective management of labour migration and mobility, including appropriate social protection measures and the fight against all forms of exploitation.
4. The Parties shall cooperate to improve transparency and comparability of qualifications, with the aim of facilitating their recognition as well as their acceptance in the labour market.
5. The Parties shall dialogue, as appropriate, on procedures guiding portability of pension rights for legally residing migrants.
6. The Parties shall cooperate on awareness raising campaigns related to legal migration in order to inform the decisions of migrants and inform them on the possibilities regarding safe and legal migration pathways. They shall also make available information about possibilities of change of status in their respective legal orders.
7. The Parties shall work to implement transparent and effective requirements for admission and residence for the purpose of work research, studies, training and voluntary service with a view to facilitating circular migration and mobility.
8. The Parties shall facilitate access to procedures for family reunification for migrants taking into account the best interests of the child.
9. The Parties shall cooperate to improve and modernise civil registration systems and to issue biometric travel documents based on the specifications of the International Civil Aviation Organization, including by making efforts to combat identity fraud and document forgery.

*Article 75***Intra-African mobility**

1. The Parties acknowledge the relevance of intra-African mobility and its potential significant benefits as regards regional integration and the sustainable development of host countries and countries of origin.
2. The Parties commit to further supporting intra-African cooperation to manage migration, taking into consideration the AU Migration Policy Framework for Africa.

*Article 76***Diaspora, remittances and sustainable development**

1. The Parties shall encourage and support diaspora engagement in the sustainable development of their countries of origin. They shall cooperate to promote and facilitate diaspora investment, and business creation as a means of boosting local development and entrepreneurship in countries of origin, as well as of transferring knowledge, experience and technology.
2. The Parties shall aim to significantly reduce the transaction costs of remittances to less than 3 %, especially for low and middle-income countries, and eliminate remittance corridors with costs higher than 5 % in accordance with internationally agreed targets, cooperate to increase access points for remittance services, particularly in rural areas, promote financial inclusion, including via innovative financial instruments and new technologies, and improve regulatory frameworks for enhanced involvement of non-traditional players.
3. The Parties shall support the work of institutions that assist in the implementation of strategies and instruments for use of diaspora remittances and investment for sustainable development.

*Article 77***Irregular migration, smuggling of migrants and trafficking in persons**

1. The Parties shall cooperate to address and develop adequate responses to the root causes of irregular migration and forced displacement. They shall cooperate to support countries of origin with appropriate strategies, including with the aim of promoting economic growth and sustainable development.
2. The Parties undertake to stem irregular migration through enhanced cooperation on integrated border management, on improved information and data gathering and sharing, and on the fostering of police and judicial cooperation, with particular reference to countries of origin and transit of migratory flows. They shall cooperate to develop and maintain, where appropriate, communication networks to support maritime surveillance and save lives at sea.
3. The Parties shall establish and implement legislation, strengthen institutions and shall increase collaborative efforts to address trafficking in persons, including protecting and assisting victims of trafficking, and prevent and combat smuggling of migrants in accordance with the UN Convention against Transnational Organized Crime and its supplementing Protocols, in particular the Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air and the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children.
4. The Parties shall cooperate to monitor irregular migration routes, step up national, regional and cross-regional actions, and enhance joint efforts to dismantle the criminal networks that smuggle migrants and traffic persons. They shall cooperate to share relevant information and criminal intelligence on trafficking and smuggling routes and criminal networks, including as regards modus operandi and financial transactions, to improve data collection and to strengthen analysis and dissemination strategies. They shall ensure effective implementation of relevant legislation and measures against those who exploit irregular migrants. They shall intensify efforts on investigations and criminal prosecutions of perpetrators.

5. The Parties shall support awareness campaigns on the risks related to irregular migration, using all available means at regional, national and local levels in line with relevant strategies and programmes.

Article 78

Return, readmission and reintegration

1. The Parties reaffirm their right to return illegally staying migrants and reaffirm the legal obligation of each Member State of the European Union and each OACPS Member to readmit their own nationals illegally present on the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, without conditionality and without further formalities other than the verification provided for in paragraph 3. To that end, the Parties shall cooperate on return and readmission and shall ensure that the rights and dignity of individuals are fully protected and respected, including in any procedure initiated to return illegally staying migrants to their countries of origin.

2. Each Member State of the European Union shall accept the return and the readmission of any of its nationals who is illegally present on the territory of an OACPS Member, at that State's request without further formalities than the verification provided for in paragraph 3 for those persons who do not hold a valid travel document.

Each OACPS Member shall accept the return and the readmission of any of its nationals who is illegally present on the territory of a Member State of the European Union, at that Member State's request without further formalities than the verification provided for in paragraph 3 for those persons who do not hold a valid travel document.

In respect of the European Union, the obligations set out in this paragraph apply only with regard to persons who hold the nationality of a Member State of the European Union. In respect of the OACPS Members, the obligations set out in this paragraph apply only with regard to persons who are considered as their nationals in accordance with their respective legal system.

3. The Member States of the European Union and the OACPS Members shall respond swiftly to readmission requests of each other. They shall carry out verification processes using the most appropriate and most efficient identification procedures, with a view to ascertaining the nationality of the person concerned and to issue appropriate travel documents for return purposes, as set out in Annex I. Nothing in that Annex shall prevent the return of a person under formal or informal arrangements between the State to which a readmission request is submitted and the State submitting a readmission request.

4. Notwithstanding the procedures provided for in Article 101(5) of the General Part of this Agreement, if a Party considers that another Party has failed to respect the time limit referred to in Annex I in line with Standard 5.26 of Chapter 5 of Annex 9 to the Convention on International Civil Aviation, it shall notify the other Party accordingly. If that other Party continues to fail to comply with those obligations, the notifying Party may take proportionate measures starting as from 30 days of the notification.

5. The Parties agree to monitor the implementation of these commitments in the framework of the regular partnership dialogue.

Article 79

Protection and asylum

1. The Parties undertake to secure a high level of protection and assistance to forcibly displaced persons, including refugees, asylum seekers and internally displaced persons, in full compliance with international law, international human rights law and, where applicable, international refugee law and international humanitarian law, including the fundamental principle of non-refoulement.

2. The Parties recognise that refugee camps should be the exception and, to the extent possible, a temporary measure in response to an emergency, and that sustainable integration of refugees should be preferred. They shall strengthen cooperation to facilitate sustainable integration of refugees in host communities and their countries of asylum. They shall support the implementation of the UN Comprehensive Refugee Response Framework.
 3. The Parties shall ensure that refugees and asylum seekers can exercise their human rights through safe access to basic services, in line with international obligations.
 4. The Parties shall uphold the best interests of the child at all times, and shall grant full access to the education system in safe learning environments for all refugee children. They shall apply a gender-responsive approach in addressing the vulnerabilities of children and ensure that children are not criminalised or subject to punitive measures because of their refugee status or that of their parents.
-

CARIBBEAN REGIONAL PROTOCOL

¶

PART I**FRAMEWORK FOR COOPERATION****Chapter 1****Nature and scope***Article 1***Genuine partnership**

1. For the purposes of this Protocol, "Parties" means the relevant parties bound by this Protocol pursuant to Article 6 of the General Part of this Agreement.
2. Relations between the Parties shall be governed by the provisions of the General Part of this Agreement and this Protocol, which are complementary and mutually reinforcing, in accordance with Article 6 of the General Part of this Agreement.
3. The Parties agree that this Protocol shall be implemented, with complementary responsibilities at national, regional and international levels, based on the principles of mutual respect and accountability, equality and shared ownership, and by engaging all relevant stakeholders. They shall implement this Protocol in a manner that builds on and advances the deep political, economic and cultural ties among the Parties to this Agreement.
4. The Parties shall support regional integration and cooperation processes, intensify efforts in support of multilateralism and the rules-based global order, and develop and implement multi-dimensional and coherent policies and measures in pursuit of all dimensions of sustainable development, taking into consideration their respective policy frameworks and relevant international agreements.

*Article 2***Strategic priorities**

1. The Parties reaffirm the broad and comprehensive nature of the Caribbean Regional Partnership and agree that the strategic priorities of this Protocol are, *inter alia*, to:
 - (a) strengthen their political partnership, which shall be underpinned by regular and effective dialogue and the promotion of common interests;
 - (b) deepen economic relations, promote transformation and diversification, and support inclusive and sustainable economic growth and development through trade, investment, private sector development and sustainable industrialisation;
 - (c) improve environmental sustainability and climate resilience, pursue the sustainable management of natural resources and strengthen disaster management;
 - (d) build inclusive, peaceful and secure societies, with a special focus on advancing human rights, gender equality, justice and governance, including financial governance, and citizen security;

(e) invest in human and social development, addressing poverty and growing inequalities, harnessing migration, leveraging the diaspora's knowledge, entrepreneurial skills and investment, and ensuring that nobody is left behind.

2. The Parties shall accord special attention to Haiti as the only least developed country in the Caribbean, with a view to addressing its structural weaknesses while supporting the consolidation of its institutions, improving governance and reducing poverty and social inequalities.

Article 3

Multilateralism and alliance-building

1. The Parties reaffirm their strong commitment to multilateralism. They shall enhance cooperation and, where appropriate, establish common positions in the framework of the United Nations (UN) and other international and regional organisations and forums.

2. The Parties shall strengthen dialogue and consultations to build strategic alliances on global issues of common concern, including climate change, ocean governance, sustainable development, human and social development, human rights and issues related to peace and security, and conflict prevention and resolution. They shall cooperate to address the vulnerabilities of small island developing states (SIDS) within relevant global policy frameworks.

3. The Parties undertake to sign, ratify or accede to, as appropriate, and implement key relevant and applicable international treaties and conventions.

Article 4

Regional integration and cooperation

1. The Parties shall promote regional integration and cooperation in the Caribbean region as an important means of achieving peace and prosperity, building sustainable and resilient economies and societies, and increasing competitiveness in international markets. They shall support the establishment and strengthening of complementary domestic policies and capacity, thereby contributing to the fostering of regional stability, cohesion and prosperity in the Caribbean.

2. The Parties agree to advance the universal recognition of the Caribbean as a zone of peace. They shall also promote the sustainable development of the Caribbean Sea in light of its role as enabler of regional integration and cooperation in the region.

3. The Parties shall enhance cooperation with regional integration organisations and countries and territories that share the same values and are willing and able to promote common goals, and contribute to the economic, social and political development of the Caribbean region as a whole. They shall support, where appropriate, the development of regional approaches to issues of common concern, including with the wider Caribbean and Latin America.

Chapter 2

Actors and processes

Article 5

Institutional provisions

1. The institutions established by this Protocol, the composition and functions of which are defined in the General Part of this Agreement, are as follows:

- (a) the Caribbean-EU Council of Ministers;
- (b) the Caribbean-EU Joint Committee;
- (c) the Caribbean-EU Parliamentary Assembly.

2. The Parties may decide to meet at the level of Heads of State or Government to provide strategic political steering to, and oversight of, the Caribbean-EU partnership.

Article 6

Overseas Countries and Territories and outermost regions in the Caribbean region

1. The Parties shall strengthen the close and historic economic, cultural and people-based ties between Caribbean OACPS Members and the Overseas Countries and Territories (OCTs) associated with the EU and the outermost regions of the EU (ORs). The Parties shall facilitate the participation of the OCTs and the ORs in regional integration and cooperation processes, as well as regional organisations, where appropriate, especially in the areas of: trade, investment and economic cooperation; private sector development; energy; connectivity and digitalisation; human and social development; and climate change, environmental sustainability, sustainable management of natural resources and tourism.
2. The Parties agree that the OCTs in the Caribbean region shall be granted the role of observers in the joint institutions established by this Protocol.

Article 7

Consultation with stakeholders

The Parties shall establish and develop consultation and dialogue mechanisms with all relevant stakeholders, including local authorities, representatives of civil society and the private sector, to inform, advise and consult them, and to secure their input to political processes and for the implementation of this Protocol. Consultation and dialogue shall take place with a view to providing inputs to the meetings of the Caribbean-EU Council of Ministers.

Article 8

Implementation and monitoring

1. The Parties shall implement their commitments at the most appropriate level, in accordance with their respective policy frameworks. They shall develop and apply measures to maximise the impact of the implementation of this Protocol and reinforce the involvement of all interested stakeholders.
2. The Parties shall monitor and review this Protocol to ensure that implementation adheres fully to the principle of genuine partnership and accords with its strategic priorities. They may review it on a regular basis and, as mutually agreed, expand its scope, notably to new areas of engagement, in line with the procedure set out in Article 99 of the General Part of this Agreement.

PART II

KEY AREAS OF COOPERATION

TITLE I

Inclusive sustainable economic growth and development

Article 9

The Parties shall promote sustainable and inclusive economic growth and development through economic transformation and diversification, reinforced economic resilience, advanced regional integration and cooperation, strengthened economic and trade relations, and improved transition towards full employment and decent work for all. They shall cooperate to facilitate greater flows of trade and investment, by improving macroeconomic and financial stability and the business environment, to promote digital transformation, to advance private sector development and industrialisation, and to promote low-emission and climate-resilient economies, ensuring that all people benefit from unlocked business opportunities. They shall respect and protect human rights and core labour standards, including through social dialogue, promote environmental sustainability and foster shared prosperity. They agree to concentrate efforts on key and emerging economic sectors, with a multiplier effect on sustainable growth, value addition, job creation and poverty eradication.

Chapter 1

Overall economic framework

Article 10

Enablers of economic development

1. The Parties shall improve macro-economic and financial stability, strengthen public finance management and work towards public debt sustainability. They shall support Caribbean regional economic integration and cooperation to enable countries to benefit from deeper integration into regional and global value chains. They shall harmonise and simplify business regulations and processes, adopt sound competition policies, including transparency on public subsidies, and ensure effective and predictable tax systems, including at intra-regional level.
2. The Parties shall create an enabling legal environment, strengthen the efficiency of public administrations and judicial systems, improve the business climate through reform of regulatory requirements, enhance access to finance and ensure the protection of land and property rights and intellectual property rights.
3. The Parties shall promote policies that enhance the relevance, efficiency and effectiveness of labour markets and support labour mobility, including the intra-regional dimension thereof. They shall promote quality education and skills development, and shall develop appropriate technical and vocational education and training. They shall ensure that progress in human capital is adapted to the needs and opportunities of labour markets and is enhanced by private sector involvement.
4. The Parties shall support the development of key infrastructures such as energy, transport, water and sanitation and digital connectivity. They shall cooperate to exploit opportunities arising from technological advancement and the digital economy, including in the area of artificial intelligence.
5. The Parties shall cooperate to improve access to finance, especially for micro, small and medium-sized enterprises (MSMEs), including through regulated banking and non-banking services. They shall develop and strengthen digital financial services, including through enhanced cooperation on the implementation of agreed international standards and ensuring efficient and reliable markets, consumer protection and increased access to mobile-based financial services.
6. The Parties shall address all forms of pollution resulting from economic activities, including through a clear definition and attribution of responsibilities to industry and business operators throughout the supply chain on the basis of the extended producer responsibility and polluter pays principles. They shall support green growth initiatives, increased resource-use efficiency and the adoption of clean and environmentally sound technologies and industrial processes.
7. The Parties shall develop the circular economy by promoting the sustainable consumption and production of resources, including through strengthened scientific and technological capacity, standards, exchange of best practices and the rationalisation of inefficient fossil fuel subsidies.
8. The Parties shall promote the registration and protection of geographical indications and undertake action to support the increased use of technology and innovations to create greater value in regional and global value chains.

Article 11

Investment

1. The Parties undertake to bolster public and private investment, especially in added-value sectors with a high potential for sustainable job creation and high economic growth.

2. The Parties shall harmonise and streamline rules, procedures and requirements relating to investment. To that end, they shall prioritise the specific needs of MSMEs. They shall support the development of regional investment policies, strategies and tools.
3. The Parties shall encourage and facilitate investment in the Caribbean, including by strengthening business facilitation measures. They shall further support investment by enhancing transparency, information and investors' awareness of business opportunities and investment conditions and procedures. They shall facilitate the strengthening of technical analysis and skills on economic trends and risk management for investment.
4. The Parties shall make strategic use of public finance to strengthen investment mechanisms and instruments and to leverage additional public and private investment, including through blended finances, guarantees and other innovative financial instruments, while taking due account of debt sustainability.

Article 12

Private sector development and industrialisation

1. The Parties shall support private sector development and sustainable industrialisation, and shall design policies to enhance entrepreneurship, diversification and productivity. They shall further support the competitiveness of enterprises, through, *inter alia*, strengthened compliance capacity to apply relevant international standards, enhanced innovation measures and improved access to innovative financing. They shall promote institutional capacity to contribute to trade and economic policy-making.
2. The Parties shall prioritise the development of women's and youth entrepreneurship, in particular by developing targeted business support and training, and access to affordable and reliable technology and finance.
3. The Parties shall support the growth and competitiveness of MSMEs, promote regional business development and facilitate business-to-business contacts between economic operators in the Caribbean and the EU.
4. The Parties shall pay special attention to the informal sector and to upgrading informal economic activities into formal ones, including through targeted business development support.
5. The Parties shall encourage and facilitate the establishment and strengthening of regional private sector trade and professional bodies through, *inter alia*, enhanced technical, research, policy advocacy and institutional capacity.
6. The Parties shall boost digitalisation and shall promote research, development and innovation initiatives in key economic sectors, including by bolstering linkages between industry, research and academic institutions, in order to improve the volume of high-value products, enhance competitiveness and develop new markets.
7. The Parties shall promote increased public-private partnerships as a means of mobilising domestic and foreign capital.
8. The Parties shall support increased resource-use efficiency and the adoption of cleaner and more environmentally sound technologies and industrial processes.
9. The Parties shall promote industrial development with a view to achieving sustainable economic growth. They shall adopt targeted policies designed to facilitate industrial growth and opportunities, notably through the creation of linkages and value-adding activities. They shall develop and implement sustainable national and regional industrial policies to enhance private sector competitiveness, particularly in medium- and high-tech manufacturing and exports. They shall encourage and facilitate the development of appropriate technologies to advance the diversification of their economies into the production of high-value industrial products.
10. The Parties shall encourage wider use of their respective currencies in international transactions.

Article 13

Trade cooperation

1. The Parties shall advance regional integration and cooperation processes in the Caribbean, including through strengthened trade facilitation and regulatory harmonisation to enable countries and economic operators to take advantage of trading with their neighbours and foster their integration into key regional and global value chains. They shall take concrete steps to support the development of the CARICOM Single Market and Economy (CSME) and the Organisation of Eastern Caribbean States (OECS) Economic Union.
2. The Parties shall support the implementation of the Economic Partnership Agreement between the CARIFORUM States, of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part (the "CARIFORUM-EU EPA"), to reinforce its effectiveness as a tool for promoting sustainable development and to ensure its commercial relevance. To that end, they shall cooperate to strengthen mechanisms, procedures and institutions to enhance national and regional productive and regulatory capacities. They shall also cooperate to institute appropriate support policies to facilitate greater trade flows, including through strengthened production and entrepreneurship, quality infrastructure, enhanced digital support frameworks, increased investment in value-adding sectors and the development of effective e-commerce.
3. The Parties shall foster trade within the wider Caribbean region, including the OCTs associated with the EU and other territories, as a means of promoting inclusive and sustainable development.
4. The Parties shall support the implementation of the WTO Trade Facilitation Agreement and facilitate trade through, *inter alia*, adopting support measures to reduce both trade costs and financial and regulatory burden of MSMEs.
5. The Parties shall pursue innovative special and differential treatment for new multilateral or bilateral trade agreements where applicable, for instance by ensuring that flexibilities in trade commitments reflect demonstrated implementation capacity needs.

Chapter 2

Prioritised economic sectors

Article 14

Services

1. The Parties shall enhance the regulatory and productive capacity of key services subsectors through, *inter alia*, the development of sectoral policies, legislative frameworks and national and regional regulation capacity to enable service suppliers to seize market opportunities under the CARIFORUM-EU EPA, the CSME, the OECS and other intra-Caribbean regional arrangements. They shall pay particular attention to professional, convention, data-processing, recreational, cultural and creative industries, and to sporting, educational, financial, communication, audio-visual, transport, environmental and tourism services.
2. The Parties shall develop strategies and appropriate policies to improve access to trade finance and financial services. They shall also enhance capacity to collect, store, disseminate and analyse services trade data and statistics.
3. The Parties shall cooperate to promote and strengthen the role of services in trade competitiveness and deepen value chains through, *inter alia*, fostering innovation in services-related manufacturing and enhancing the role of services as inputs into the production of goods.
4. The Parties shall support the enhancement of the capacity of regional professional bodies to contribute to the negotiation and effective promotion of mutual recognition agreements.

Article 15

Blue economy

1. The Parties shall promote the development of sustainable and innovative blue economies. In doing so, they shall seek to balance economic growth and the creation of decent jobs with enhanced food and nutrition security, improved livelihoods, social equity and strengthened ocean ecosystems, while reducing environmental risks and negative ecological impacts. They shall support the application of precautionary and science-based approaches to the conservation and protection of marine ecosystems and biodiversity, and the sustainable use of natural resources. They shall promote domestic and foreign investment, and develop the necessary regulatory framework and infrastructure to promote blue economy activities. They shall also promote bilateral and multilateral collaboration to support the development of sustainable and innovative blue economies.
2. The Parties shall enhance sustainable fisheries development by promoting sustainable fisheries value chains and building local capacities to process fisheries products and meet the regulatory requirements of international markets, taking into consideration the needs of artisanal fisheries and ensuring safe, healthy and decent working conditions for fishers and workers.
3. The Parties shall cooperate to develop sustainable aquaculture, including mariculture, through effective spatial planning, adherence to an ecosystem-based approach and an enhanced level playing field for investors, while ensuring that the concerns of local communities are addressed.
4. The Parties shall seize opportunities in marine biotechnology through, *inter alia*, supporting research, fostering collaboration among academics, economic operators and policy-makers, promoting technological transfer and reducing technical bottlenecks to facilitate access for investors, while avoiding risks to the marine environment.

Article 16

Agriculture

1. The Parties shall cooperate to increase and diversify sustainable agricultural production and productivity, with a view to enhancing food security and nutrition, improving livelihoods, creating decent jobs and expanding incomes by accessing regional and international markets. They shall strengthen climate-resilient farming practices, especially in smallholdings, promote the sustainable management and efficient use of natural resources and ecosystem services, and eliminate incentives that generate unsustainable production.
2. The Parties shall strengthen national and regional research, training, science and innovation in smart agriculture.
3. The Parties shall bolster investment in and develop the agri-food sector, and shall institute rules and regulations that are supportive of increased investment in the sector. They shall cooperate to improve opportunities for producers, processors and exporters to access markets and capture greater value in local, regional and global value chains, including by promoting greater use of technology and innovation, bolstering their capacity to comply with non-tariff barriers, in particular technical barriers to trade and sanitary and phytosanitary standards, and promoting fair-trade and organic schemes to create added value in agro-processing.
4. The Parties shall ensure equal land and inheritance rights for women, enhance their access to finance and markets, as well as to support services and agricultural advice. They shall also support youth entrepreneurship, including through the provision of targeted extension services, technology and financing.

Article 17

Extractive industries

1. The Parties shall promote fair and non-discriminatory access to the sustainable extraction of, and trade in, minerals and raw materials, fully respecting the sovereignty of countries over their natural resources and upholding the rights of affected communities. They shall promote the equitable sharing of resources and combat the illegal exploitation of mineral resources through national, regional and international legal means.
2. The Parties shall promote the transparency, accountability and responsible management of extractive industries, consistent with the Extractive Industry Transparency Initiative and other relevant regional and international commitments.
3. The Parties shall strengthen corporate social responsibility and responsible business conduct throughout the entire value chain, including through the development and implementation of relevant legislation, where appropriate, taking into account relevant international standards.

Article 18

Sustainable energy

1. The Parties shall cooperate to strengthen energy security, to secure access to sustainable energy for all, including for the most vulnerable consumers and key economic sectors, and to build the resilience of energy infrastructure in order to improve the accessibility, durability and affordability of clean energy.
2. The Parties shall facilitate open, transparent and functioning energy markets that drive inclusive and sustainable investment, especially in renewable energy generation and co-generation, transmission and distribution, and energy efficiency. They shall cooperate in enhancing entrepreneurship in the sector.
3. The Parties shall cooperate to increase public and private investment in renewable energy and energy efficiency, paying attention to the development and implementation of relevant national and regional energy initiatives and supportive quality infrastructure systems.
4. The Parties shall promote energy efficiency and energy savings at all stages of the energy chain, from generation to consumption.
5. The Parties shall cooperate to establish and reinforce effective energy interconnections and to promote the energy transition of the Caribbean region through the development and use of clean, diverse, cost-effective and sustainable energy technologies, including renewable and low-emission energy technologies, to promote the transfer of technology and to develop human and technical capacity and research and innovation.

Article 19

Connectivity

1. The Parties shall strengthen sustainable, comprehensive and rules-based intra-regional connectivity. They shall cooperate to improve transport links, information and communication technologies (ICT) and digital infrastructure in a resilient and sustainable manner. They shall pursue economic opportunities by, *inter alia*, strengthening the technical and human capacity of key actors.
2. The Parties shall cooperate towards the development of quality and sustainable transport and related infrastructure systems, thereby facilitating and improving the movement of people, including those with reduced mobility, and of goods. They shall aim to provide improved access to rural, urban, air, maritime, inland-waterway, rail and road-transport facilities, including through the development and promotion of intra-regional cooperation throughout the Caribbean region.

3. The Parties shall bolster investment in and improve the overall governance of the transport sector, including by eliminating capacity constraints and by developing and implementing efficient regulations enabling fair competition within and between transport modes.

4. The Parties shall increase access to open, affordable and secure ICT for all, including by supporting targeted investment. They shall develop the necessary legislative frameworks and regulatory institutions to license service providers, promote competitive behaviour, ensure the fair treatment of consumers and support data and consumer protection.

5. The Parties shall enhance access to open, affordable, secure and reliable broadband connectivity for all and develop digital infrastructure, including through improved undersea cables and other modern transmission technologies. They shall develop policy and regulatory frameworks to facilitate the effective licensing of service providers, promote competitive behaviour and fair treatment and protection of consumers, and ensure the confidentiality of communications and the rights of persons with regard to the processing of personal data.

6. The Parties shall promote the establishment of a regional digital economy to generate decent jobs and economic development, through the creation of a supportive regulatory framework to promote digital entrepreneurship, mobilise investment, and facilitate private sector boosting of digitalisation. They shall cooperate to eliminate unnecessary barriers, to develop e-trust and e-signature platforms supporting increased trade, to foster the emergence of new products, to promote the development and use of relevant international standards, open data and advance the protection of consumers and personal data.

Article 20

Tourism

1. The Parties shall cooperate to promote the balanced and sustainable development of tourism in order to foster inclusive economic development. They shall ensure the integration of environmental, cultural and social considerations, and the sustainable use and conservation of biodiversity and other natural resources in tourism policy planning and development.

2. The Parties shall bolster investment to promote and develop tourism products and services and thereby generate decent jobs, by forging innovative partnerships with key economic operators, investing in human capital development and marketing, and facilitating business-to-business contacts to boost competitiveness and improve service standards. In that regard, they agree to pay special attention to MSMEs.

3. The Parties shall strengthen linkages between the tourism sector and other relevant economic sectors, in particular agriculture, manufacturing, the blue economy and transport. They shall mobilise investment in sustainable energy, basic infrastructure and services, digital technologies, statistics and human development, in order to enhance the competitiveness and sustainability of the tourism industry.

4. The Parties shall take steps to generate the strongest socio-economic benefits from tourism. They shall enhance the preservation and promotion of cultural patrimony and of natural resources and promote all innovative forms of tourism, while respecting the integrity and interests of indigenous peoples, as set out in the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) and of local communities and maximising the involvement of these stakeholders in the process of tourism development.

Article 21

Research, innovation and technology

1. The Parties shall cooperate on science, research, innovation and technological development, with a view to supporting economic diversification, promoting social and economic development, improving regional competitiveness and facilitating the emergence of an inclusive digital economy. They shall develop the interconnection and interoperability of research networks, computing and scientific data infrastructure and services, and shall promote such development in their regional context.

2. The Parties shall promote the development of research capacity, infrastructure and facilities, publications and scientific data. They shall promote and support innovative training and mobility schemes for academics and researchers. They shall enhance the capacity of higher education institutions to collaborate effectively in research and in scientific and technological innovation, including through access to academic exchange schemes. They shall facilitate collaboration among public administrations, academic institutions and enterprises. They shall promote open data and innovation in order to advance economic progress and to pursue mutually beneficial scientific excellence.

3. The Parties shall support the development of knowledge-based economies and inclusive digital societies. They shall promote the preservation and use of traditional knowledge, biodiversity and the sustainable management of other natural resources, and the transfer of technology and expertise.

4. The Parties shall cooperate on matters of common interest in the area of civil space activities, such as space research, global navigation satellite systems application and services, development of satellite augmentation systems and earth observation and earth science, particularly as regards the use of early warning and surveillance mechanisms.

Article 22

Culture and creative industries

1. The Parties shall promote culture and the creative industries as drivers of sustainable social and economic development and decent jobs. They shall adopt measures, *inter alia* in support of creative development and the digitalisation of artistic performances and productions. They shall exchange best practices in the promotion of cultural development and entrepreneurship.

2. The Parties shall promote sustainable development through strengthened cultural exchanges, the promotion of co-productions, joint cultural and creative initiatives, and enhanced mobility of cultural and creative professionals and allied educational practitioners. They shall support the circulation of works of art in full observance of established international conventions.

3. The Parties shall support intercultural dialogue between youth, civil society organisations and individuals from the EU and the Caribbean region.

Article 23

Manufacturing

1. The Parties shall cooperate to foster sustainable manufacturing with a view to deepening value addition, especially in the export of high-technology products, to facilitate increased diversification and to maximise its potential for backward linkages with key economic sectors such as agriculture, the blue economy and extractive industries and services.

2. The Parties shall develop policies to attract domestic and foreign direct investment in the manufacturing sector. They shall promote business facilitation to advance peer-to-peer collaboration, deepen commercial partnerships and develop industrial hubs, ecosystems and networks.

3. The Parties shall cooperate to develop measures to increase the competitiveness of the manufacturing sector by improving production capacity and addressing constraints such as skilled labour shortages, logistics and infrastructure deficits, and limited access to finance and market analysis. They shall support research and innovation, promote the development and application of key enabling technologies and strengthen linkages between industries and research and academic institutions.

4. The Parties shall support the enhancement of trade in manufactured goods through, *inter alia*, improved linkages to export markets, enhanced trade regulatory capacity, trade facilitation, and strengthened compliance capacity to apply relevant international labour and environmental standards.

Article 24

International business and financial services

The Parties shall work towards the development of a rules-based international business and financial services sector in the Caribbean through, inter alia, supporting targeted cooperation to strengthen the Caribbean regulatory frameworks to comply with internationally agreed standards, develop appropriate sectoral policies, improve skills development, and enhance the use of technologies and digitalisation. The Parties shall make best endeavours to ensure that internationally agreed standards for regulation and supervision in the international business and financial services sector are implemented and enforced in their territories.

TITLE II

Environmental sustainability, climate change and sustainable management of natural resources

Article 25

The Parties recognise the existential threat to affected countries and impact on livelihoods posed by the long-term nature of challenges related to climate and environmental sustainability. They shall take ambitious action to mitigate and adapt to climate change, protect and improve the quality of the environment, and pursue sustainable use and management of natural resources, so as to build resilience to climate change and reverse environmental degradation. They shall adopt concrete measures to address the loss of biodiversity, maintain and restore ecosystems, promote ocean governance, reverse deforestation, and prevent and respond to natural disasters and anthropogenic hazards, including through climate finance, the promotion of technology transfer and capacity building, as appropriate. They shall invest in green growth, promote circular economies and support the transition towards climate-resilient and low-emission development, ensuring that economic growth fully complements environmental sustainability. They shall cooperate at the level of the wider Caribbean region and pursue south-south and triangular cooperation.

Article 26

Climate action

1. The Parties shall develop comprehensive and inclusive domestic climate policies and programmes, implement concrete action to accelerate the full implementation of the UN Framework Convention on Climate Change and its Paris Agreement, and to sustain multilateral action on climate change.
2. The Parties shall promote the integration of climate change policies and measures for mitigation and adaptation into national and regional strategies and plans and policy dialogues. They shall cooperate to promote adaptation action, including averting, minimising and addressing the loss and damage associated with the adverse effects of climate change. They shall develop monitoring, reporting and verification, and evaluation systems to track progress on climate action.
3. The Parties shall cooperate to prepare, communicate and update progressively ambitious nationally determined contributions (NDCs), pursue the national and regional mitigation measures needed to achieve the objectives of such contributions and develop long-term strategies for low-carbon and climate-resilient development.
4. The Parties shall develop and implement national adaptation plans and national and regional strategies. They shall integrate adaptation measures across all key vulnerable sectors, including infrastructures, and shall develop an effective governance system to implement adaptation actions and facilitate the exchange of knowledge and good practices on climate change at national and regional levels.
5. The Parties shall act to reduce greenhouse gas emissions, including from aviation and shipping activities, in line with their international commitments and obligations, including under the Paris Agreement.

6. The Parties, considering the threats that climate change poses to peace and security and the well-being of people and communities, shall cooperate to strengthen adaptation and mitigation capacities and promote resilience-building measures to address their vulnerability.
7. The Parties shall promote the phasing-out of the production and consumption of hydrofluorocarbons under the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, done at Montreal on 16 September 1987, by cooperating to support the ratification of the Kigali Amendment thereto and ensuring its swift implementation.
8. The Parties shall rationalise and phase out inefficient fossil fuel subsidies that encourage wasteful consumption, and minimise the possible adverse impacts in a manner that protects poor and vulnerable communities. They shall promote the switch to renewable and cleaner energy sources in line with actions under the NDCs.
9. The Parties shall cooperate to advance low-carbon economies and climate resilience by strengthening green growth in key and emerging economic sectors, including through the adoption of eco-innovation, the promotion of technology transfer, the development of standards and the exchange of best practices.
10. The Parties shall develop innovative financing tools and align financial flows with a pathway to low-carbon and climate-resilient development, with a focus on inclusive climate finance that seeks to protect the poorest and most vulnerable from the adverse effects of climate change. They shall promote economic policy instruments that support climate change action, such as carbon pricing, market-based instruments and carbon taxes, as appropriate.
11. The Parties shall promote strengthened coordination across all levels of government to implement ambitious climate and energy commitments. They shall encourage and empower local authorities and support initiatives such as the Global Covenant of Mayors for Climate and Energy, and the Accelerating Renewable Energy Transition in SIDS.
12. The Parties shall work together to strengthen their scientific and technical human and institutional capacity for climate action and environmental management and monitoring, including through the use of space technologies and information systems and for the provision of comprehensive climate services, in particular to vulnerable stakeholders.

Article 27

Biodiversity, ecosystems and natural resources

1. The Parties shall support the conservation, sustainable use and restoration of eco-systems, including with a view to improving the livelihoods of indigenous peoples, as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP), and local communities, while enhancing the delivery of ecosystem services and enabling the sustainable development of their countries. They shall protect, restore and enhance biodiversity and shall take measures to accelerate the implementation of the Convention on Biological Diversity and the Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity, done at Nagoya on 29 October 2010. They shall collaborate in multilateral negotiations on preserving natural resources, ecosystems and biodiversity. They recognise that the Caribbean Sea includes fragile ecosystems and unique biodiversity and shall therefore cooperate to support their protection. They shall take measures to avoid or reduce the impact of invasive alien species on local species and ecosystems on people's livelihoods.
2. The Parties shall promote sustainable integrated water management systems, preserve and protect water sources and ecosystems, collect and treat wastewater, address land degradation and the pollution of water and groundwater resources, and tackle uncertainty about water availability through collection and storage systems.
3. The Parties shall cooperate to sustainably manage and protect soils with a view to preserving their critical role in, *inter alia*, agriculture, housing and infrastructure, as well as in mitigating climate change and adapting to its impacts and in serving as natural reservoirs of rainwater.

4. The Parties shall protect wildlife and shall combat wildlife trafficking by supporting the adoption and enforcement of policies and laws to make it a serious crime. They shall strengthen anti-poaching measures and law enforcement monitoring, and promote international coordination, including in the context of the International Consortium to Combat Wildlife Crime (ICWC), the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), done at Washington on 3 March 1973, and other relevant international frameworks. They shall take steps to raise public awareness, educate and influence consumers, destroy stockpiles of illegally trafficked wildlife and wildlife products, enhance the role of local communities and promote high-profile diplomacy and advocacy on the need to protect wildlife.

5. The Parties shall work towards establishing and updating the necessary regulatory frameworks and enforcement mechanisms to improve management of all waste and hazardous substances. They shall collaborate to prevent or minimise the generation of waste at source and to improve product reusability, recyclability and resource efficiency, including through efficient collection systems and effective recycling, in order to adapt production and consumption towards the achievement of a circular economy. They shall take measures to prevent or minimise hazardous substances in material cycles and to manage chemicals in products throughout their lifecycle. They shall cooperate to enhance the proper management of hazardous substances and nuclear contaminants, and to end the illicit transboundary movement of such substances and contaminants across the Caribbean Sea.

6. The Parties shall address all forms of pollution and shall raise awareness of the public health and environmental risks of air pollution and the multiple benefits of improved air quality, including through public outreach campaigns.

7. The Parties shall work to develop frameworks to protect fragile ecosystems and biodiversity, including by supporting measures to combat environmental crimes. They shall cooperate to research, conserve and sustainably use biodiversity, including by establishing knowledge hubs and research partnerships. They shall promote the use of internationally recognised environmental management systems as a means to minimise any negative impact on the environment. They shall strengthen the involvement of indigenous peoples as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) and local communities in the conservation of ecosystems, prioritising the creation of jobs and other economic opportunities.

Article 28

Forests

1. The Parties shall promote the sustainable management and use of forestry resources. They shall cooperate to reverse deforestation, support reforestation, halt forest degradation and restore the ability of forests to provide ecosystem services.

2. The Parties shall promote sustainable value chains of forest products, prioritising job creation and the harnessing of economic opportunities in the conservation of ecosystems. They shall combat illegal logging and associated trade, and shall promote responsible mining operations.

3. The Parties shall support the implementation of sustainability mechanisms, such as the EU Forest Law Enforcement, Governance and Trade (FLEGT) Action Plan, including by concluding and/or implementing voluntary partnership agreements. They shall strengthen coherence and positive interactions at country level between sustainability mechanisms and the Warsaw Framework for Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (REDD+).

4. The Parties shall strengthen the involvement of local authorities and communities in the sustainable management of forests. They shall raise public awareness on deforestation at all levels and encourage the production and consumption of resource- and energy-efficient products from sustainably managed forests.

Article 29

Ocean governance

1. The Parties shall strengthen ocean governance, in accordance with the UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), to ensure safe, secure, clean and sustainably managed oceans, reduce the pressures on oceans and seas, and promote the sustainable development of the blue economy. They shall cooperate to strengthen national and regional capacities to manage ocean and coastal resources responsibly and accountably, develop measures for the sustainable use, management and conservation of marine biological diversity of areas within and beyond national jurisdiction, promote knowledge and research, and facilitate technology transfer on ocean governance. They shall take action related to oceans that contributes to climate change mitigation and adaptation.
2. The Parties shall cooperate to ensure the conservation and sustainable management and use of living marine resources at bilateral, regional and multilateral levels, and regional fisheries management organisations.
3. The Parties shall promote the sustainable development and management of fisheries resources through, *inter alia*, the adoption of necessary regulatory frameworks, enhanced management, compliance and enforcement capacities, improved access to finance, the promotion of best practices and the transfer of technology. They shall maintain or adopt initiatives to combat illegal, unreported and unregulated (IUU) fishing, including, where appropriate, the implementation of traceability systems and measures to exclude IUU products from trade flows. They shall promote and effectively implement monitoring, control and surveillance, and related enforcement measures to ensure compliance, in order to conserve fish stocks and prevent overfishing, in accordance with UNCLOS.
4. The Parties agree to take necessary steps to prohibit certain forms of fisheries subsidies which contribute to overcapacity and overfishing, eliminate subsidies that contribute to IUU fishing and refrain from introducing such new subsidies, recognising that appropriate and effective special and differential treatment for developing and least developed countries should be an integral part of the WTO fisheries subsidies negotiations and any subsequent agreement that might arise.
5. The Parties shall cooperate to preserve and restore coastal and marine ecosystems and their biodiversity, and promote the valorisation of marine and coastal natural capital. They shall develop measures to prevent and mitigate the impact of ocean acidification on marine biodiversity ecosystems, including coral reefs, on the sustainability of fisheries and on the livelihood of coastal communities that depend on marine resources.
6. The Parties shall tackle marine pollution, including noise pollution, and reduce marine debris, especially plastics and micro-plastics. They shall target the root causes of marine litter, including through waste prevention and management policies and measures. They shall scale up ocean and coastal clean-up operations, paying particular attention to accumulation zones in ocean gyres.
7. The Parties shall support the regulation of the reduction of greenhouse gas emissions related to the maritime industry, and actively support the urgent implementation of the initial International Maritime Organization strategy on reduction of greenhouse gas emissions from ships.
8. The Parties shall develop area-based conservation measures and management tools to protect and restore coastal and marine areas and resources, including marine protected areas, in line with national and international law, and based on the best available scientific information and knowledge of local communities.
9. The Parties shall promote dialogue and cooperation on all aspects of ocean governance, including on matters related to sea-level rise and its possible effects and implications.
10. The Parties recognise the general concerns raised about the impact of seabed mining on the marine environment and its biodiversity. They shall use the best available science, apply the precautionary principle and an ecosystem approach, promote research and share best practices in fields of mutual interest relating to seabed mineral resources, in order to ensure sound environmental management of activities for the protection and preservation of the marine environment and its biodiversity.

Article 30

Resilience to natural disasters and comprehensive disaster management

1. The Parties shall cooperate to build the resilience of people, societies and infrastructure to natural disasters, and to increase monitoring, early warning and risk assessment capacities to improve prevention, mitigation, preparedness, response and recovery measures in line with the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 (the "Sendai Framework").
2. The Parties shall strengthen resilience by investing in disaster risk prevention and preparedness, integrating risk reduction efforts in recovery actions and promoting financial risk insurance and affordable risk transfer solutions. They shall promote the collection and use of disaster statistics and loss data, the comprehensive assessment of risk and the implementation of risk reduction plans at all levels.
3. The Parties shall adopt measures to strengthen the link between disaster risk reduction and climate change adaptation, and promote the exchange of information and best practices on the implementation and monitoring of the Sendai Framework. They shall prioritise climate and natural hazard resilience at the core of all reconstruction and recovery efforts, including by implementing a "building back better" approach.
4. The Parties shall cooperate to address the impact of natural disasters and anthropogenic hazards through the timely and efficient delivery of humanitarian assistance and relief.
5. The Parties shall strengthen inclusive risk governance at all levels. They shall also increase monitoring, early warning and risk assessment capacities, and improve domestic and regional prevention, mitigation, preparedness, response and recovery measures, including civil protection mechanisms to strengthen capacity for national and regional disaster risk reduction and climate innovation centres of excellence. They shall promote the involvement of affected communities, civil society and local authorities in devising and implementing policy responses, focusing on the most vulnerable and marginalised households and groups.
6. The Parties shall enhance environmental resilience through, *inter alia*, supporting the use of ICT and space technologies to accelerate disaster prevention, preparedness, and response and recovery processes. They shall foster opportunities to bolster research and disseminate best practices on disaster risk management.

TITLE III

Human rights, governance, peace and security

Article 31

The Parties shall foster dialogue and cooperation with the aim of strengthening security in all its dimensions and achieving peaceful and resilient societies. They shall promote and fully protect human rights, human dignity, fundamental freedoms and democratic principles, build accountable and transparent institutions, strengthen governance and justice systems and guarantee an adequate and appropriate enabling space to individuals and groups to express their aspirations and contribute to the shaping of policies. For that purpose, the Parties shall pay special attention to promoting the rights of the young, women and girls, indigenous peoples, as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP), older persons and persons with disabilities. They shall intensify efforts to promote citizen security and prevent and combat organised crime, in particular in relation to illicit drugs, maritime security, cybersecurity, money laundering, border management, corruption, all forms of trafficking, and illicit trade in small arms and light weapons and their ammunition.

Chapter 1

Human rights, justice and governance

Article 32

Human rights

1. The Parties shall contribute to the protection, promotion and fulfilment of human rights in compliance with international law. They shall promote and contribute to the universal ratification and implementation of international human rights instruments, implement those instruments which they subscribe to, and consider accession to those to which they are not yet party. They shall apply in full the non-discrimination principle as set out in Article 9 of the General Part of this Agreement placing a priority on adopting and implementing comprehensive equality and anti-discrimination laws.
2. The Parties shall cooperate to strengthen legal protection to ensure accountability for human rights violations and abuses and to foster access to justice, and provide appropriate and effective remedies for victims and survivors of such violations and abuses.
3. The Parties shall advance efforts to attain gender equality and the full enjoyment of all human rights by women and girls and their empowerment.
4. The Parties shall promote and protect the rights of the child, fight against child labour and child abuse and combat all forms of child exploitation.
5. The Parties shall promote the rights of persons with disabilities and take stronger measures to ensure their full inclusion in society.
6. The Parties shall continue to develop and support human rights monitoring mechanisms, including their reporting obligations. They shall recognise and observe the independence of national human rights institutions, and foster a safe and enabling environment where human rights defenders can operate freely and have access to regional and international mechanisms, as appropriate. They shall promote the participation of national human rights institutions and human rights defenders in consultative structures and processes. They shall ensure the full and effective participation of indigenous peoples in all matters that concern them, as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP). They shall ensure that consultative processes also take account of the role of traditional knowledge and the concerns of local communities.
7. The Parties shall cooperate to raise awareness of human rights and democracy, including through education systems and the media.

Article 33

Rule of law and justice

1. The Parties shall cooperate to enhance effective and equitable access to justice by all and shall cooperate in the consolidation of the rule of law and in the strengthening of institutions at all levels in the areas of law enforcement and administration of justice. For that purpose, the Parties shall enhance access to legal services by persons in vulnerable situations.
2. The Parties shall cooperate to ensure the independence, accountability and impartiality of the judiciary. They shall pursue modernised and efficient court systems and procedures, including by sharing best practices, improve the capacity to deliver justice in an expeditious and fair manner, develop the use of legal alternative dispute resolution mechanisms, reduce backlogs and excessive pre-trial detention, provide adequate training, and improve access by legal practitioners and the public to legislation, case-law and other legal information.

3. The Parties shall oppose and condemn all forms of torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment. They shall prevent and address violations by security forces and enhance respect for the rule of law along the security and judiciary chains, including through ethics training. They shall strengthen the fight against impunity and the denial of victims' right to justice and redress, with a particular emphasis on bringing perpetrators of human rights violations to justice.

4. The Parties shall cooperate to modernise penitentiary systems and maximise their rehabilitative role, including by improving respect for prisoners' rights, implementing rehabilitation and education programmes, increasing the rate of social reintegration of inmates, supporting the care for prisoners, working towards the eradication of overcrowding, improving prison management, administration and conditions in line with international best practices and standards, and providing alternatives to imprisonment for lesser crimes.

Article 34

Governance

1. The Parties shall take concrete measures to build inclusive, accountable and transparent public institutions. They shall strengthen the capacity for policy design and implementation, develop an accountable, efficient, transparent and professional civil service, strengthen the delivery of quality public services, improve legislative and governance mechanisms, and promote the impartiality and effectiveness of law enforcement bodies.

2. The Parties shall strengthen the capacities of parliaments and local, municipal, national and regional institutions to ensure and enhance respect for democratic principles and practices.

3. The Parties shall promote respect for freedom of expression and media independence and pluralism, and preserve and broaden an enabling space for civil society, with a view to improving democratic accountability.

4. The Parties shall accelerate wider use of e-governance and digital services infrastructure as a means to enhance access to, and the availability of, public services, thereby supporting the development of accountable and transparent public institutions.

5. The Parties shall develop and strengthen institutions, legislation and mechanisms to prevent and combat corruption, bribery, fraud and corporate crimes, including on the confiscation and return of recovered assets. They shall ensure that anti-corruption legislation is effectively enforced and that impartial investigations and prosecutions are conducted, and that effective, proportionate sanctions and penalties for corruption and corruption-related crimes are applied. They shall promote and implement relevant international standards and instruments, notably the UN Convention against Corruption, done at New York on 31 October 2003, acknowledging that corruption is a transnational issue which is linked to other forms of transnational and economic crime and which requires joint and multi-disciplinary efforts also at international level.

Article 35

Public finance and financial governance

1. The Parties shall promote sound public financial management, including strengthened and effective use of public revenues, sustainable public debt management, sustainable procurement systems and support for national oversight bodies. They shall promote greater accountability, transparency, fairness, legality and integrity in the management of public resources. They shall support measures to build effective, equitable and transparent public expenditure systems. They shall cooperate to strengthen the mobilisation of domestic resources in Caribbean SIDS, in support of their sustainable development and enhanced economic resilience.

2. The Parties shall cooperate to strengthen public finances, through, *inter alia*, enhancing capacity to comply with international standards, developing policy frameworks and measures to increase the efficiency, effectiveness, transparency and fairness of tax systems, and collaborating in the framework of the UN and other relevant global public finance bodies.

3. The Parties shall take measures to combat illicit financial flows, tax fraud and tax evasion, and reduce opportunities for tax avoidance, including through bilateral and multilateral consultations. The Parties shall apply the principles of good governance in the tax area in, *inter alia*, enacting legislation, developing comprehensive policies, adopting concrete measures and strengthening relevant institutions and mechanisms.

Chapter 2

Crime and security

Article 36

Human and citizen security

1. The Parties shall pursue an integrated approach aimed at preventing and reducing risks of crime and promoting reconciliation, rehabilitation and reintegration initiatives.
2. The Parties shall prosecute, combat and seek to prevent all forms of violence, including sexual, gender-based and domestic violence. They shall aim at supporting, assisting and empowering victims and survivors and at adopting measures to counter marginalisation, victimisation and stigmatisation.
3. The Parties shall address gang violence through comprehensive risk-reduction, prevention and education measures, provision of adequate social services, community-based actions for breaking the cycle of violence, and generation of alternative livelihood opportunities for youth and vulnerable people. They shall address access to and the use of small arms and light weapons and their ammunition, with a view to preventing and reducing the negative effects of armed violence on society and people.
4. The Parties shall tackle the social and security problems created by the deportation of foreign criminals and individuals who have served their sentences, and shall strive to cooperate to facilitate their rehabilitation and reintegration into society, and to minimise the rate of recidivism. They shall ensure the timely exchange of relevant information on deportation through the appropriate channels, in accordance with applicable administrative or judicial cooperation agreements, and shall promote cooperation among law enforcement agencies, as set out in this Protocol.

Article 37

Organised crime

1. The Parties shall tackle all forms of organised crime, including through collaboration at national, regional and international levels, and by adopting legislative and other measures in compliance with the UN Convention against Transnational Organized Crime and its supplementing protocols. They shall cooperate to increase their ability to comply with international reporting requirements. The Parties shall fight migrant smuggling and trafficking in persons, illicit drugs, endangered wild animals and plants, hazardous substances and waste. The Parties shall also address environmental crimes including illegal logging and its associated trade. The Parties shall also cooperate to combat trafficking in small arms and light weapons and their ammunition and other conventional weapons and dual-use items. In doing so, they shall cooperate, *inter alia*, to strengthen the detection of illegal small arms and light weapons and their ammunition, trace their origin, support their destruction, enhance capacity to investigate and prosecute gun-related crimes effectively, and share best practices.
2. The Parties shall enhance the protection of victims of trafficking in persons, advance the investigation and prosecution of perpetrators, collaborate to prevent and identify cases of trafficking in persons and develop effective measures for reintegration of victims into their societies. The Parties shall ensure that all victims have access to their rights, taking into account the particular vulnerability of women and children. The Parties shall promote exchange of information, including criminal intelligence, and shall strengthen capacities to develop policies and implement actions to address trafficking in persons and migrant smuggling.

3. The Parties shall cooperate to prevent and combat the use of their financial institutions and designated non-financial businesses and professions to finance terrorism and launder the proceeds of criminal activities. They shall promote information exchange and cooperation, including on capacity building and other forms of technical assistance. They shall enforce measures to fight money laundering and terrorism financing, to disrupt illicit financial flows, thereby depriving criminals of profits, and to ensure the effective and full implementation of Financial Action Task Force recommendations. They shall support the establishment and strengthening of national asset recovery legislation and bodies, the confiscation of criminal assets, their return and mobilisation for public benefit purposes, and extending the criminal liability of the perpetrators and facilitators of crime.

4. The Parties shall strengthen cooperation to prevent and combat high-technology, cyber- and electronic crimes and the distribution of illegal content online. They shall strengthen capacity to address cybercrime by, *inter alia*, pooling and training human resources and fostering collaboration among policy-makers, economic operators and researchers. They shall exchange information on the education and training of cybercrime investigators, the investigation of cybercrime and digital forensic science. They acknowledge that the Budapest Convention on Cybercrime and other applicable international standards provide a basis for promoting international cooperation and contribute to the development of domestic policies on cybercrime.

5. The Parties shall take measures to enhance individuals' and communities' resilience to terrorism and violent extremism. They shall intensify efforts to exchange information and expertise on terrorist groups and their support networks, fully respecting the rule of law, human rights and the right to privacy. They shall cooperate to bring perpetrators of terrorism to justice and shall adopt measures to facilitate the rehabilitation and reintegration into society of nationals of each Member State of the European Union and of each Caribbean State party, respectively, who have been radicalised.

Article 38

Illicit drugs

1. The Parties shall cooperate to mitigate the challenges, including as regards security and health, posed by the cultivation, production and consumption of illicit drugs and psychoactive substances, and the trafficking and transit of these substances through their territories. Such cooperation shall be on a bilateral, regional, multilateral or triangular level as appropriate.

2. The Parties shall cooperate to reduce the supply of and demand for drugs, on the basis of the principle of common and shared responsibility and on an integrated, balanced and evidence-based approach.

3. The Parties shall cooperate to improve judicial and law enforcement capacities, including their reporting capabilities. They shall identify, disrupt and dismantle transnational organised criminal groups through strengthened mechanisms for the exchange of information and drug-related criminal intelligence, while promoting joint investigations and operations, including with neighbouring countries.

4. The Parties shall address risk factors related to drug abuse affecting individuals, communities and societies. They shall strengthen the rule of law and build accountable, effective and inclusive institutions and public services to combat drug-related violence.

5. The Parties shall adopt measures to support alternative developmental activities to replace illegal drug cultivation and production in rural and urban areas, and to enhance the economic welfare of affected vulnerable populations, while simultaneously fostering social inclusion at community level and in the wider society.

6. The Parties shall intensify and accelerate efforts to reduce demand and shall take the necessary measures to address the health and social impacts of drugs. They shall take age- and gender-appropriate measures tailored to the specific needs of vulnerable groups through, *inter alia*, prevention, treatment, care, rehabilitation and social reintegration programmes.

7. The Parties shall address new and emerging threats related to the illegal production, use and abuse of synthetic substances including opioids and shall develop and enhance programmes and improve reporting mechanisms to address the illicit use of precursor chemicals.

Article 39

Law enforcement cooperation and integrated border management

1. The Parties shall foster dialogue and cooperation on law enforcement, and strategic judicial cooperation. They shall promote cooperation between law enforcement agencies to exchange information and criminal intelligence in a timely manner, encourage the sharing of best practices and develop capacities.
2. The Parties shall support regional security cooperation by strengthening integrated border management, information and intelligence sharing, and data gathering and analysis, while respecting relevant legal frameworks on the protection of personal data. They shall promote the peaceful resolution of border disputes and controversies in line with international law. They shall support confidence-building measures and specific development strategies, where appropriate, to increase trust and reduce possible border tensions.

Article 40

Maritime and aviation safety and security

1. The Parties shall develop cooperation on maritime and aviation matters, with a view to improving safety and security, and shall enhance, *inter alia*, the targeting and management of high-risk cargo, in accordance with international law and relevant UN resolutions.
2. The Parties shall enhance maritime security, in accordance with UNCLOS, by responding to threats to ships and critical maritime installations and assets, improving monitoring and enforcing relevant laws and regulations. They shall take action against piracy, armed robbery and all forms of organised crime at sea, including through the use of space technologies.

TITLE IV

Human development, social cohesion and mobility

Article 41

The Parties are determined to eradicate poverty in all its forms by 2030, effectively tackle inequality, achieve gender equality and empower women and youth to ensure that everyone has the necessary means to enjoy a life in dignity. They are also determined to promote social cohesion, and create the conditions for the effective participation of people in democratic life and their active contribution to sustainable economic growth. They shall pay special attention to persons in vulnerable situations, including women, children, elderly, indigenous peoples as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) and local communities and persons with disabilities. They shall take concrete measures to promote social protection as a fundamental investment for poverty eradication and fighting inequality, and as an important means to create a self-strengthening cycle towards inclusive and sustainable economic development, by reinvesting economic gains more broadly into society and people and increasing social resilience. The Parties shall adopt a comprehensive and balanced approach to migration. They shall address migration in a spirit of solidarity, partnership and shared responsibility, and in accordance with their respective competences. The Parties shall harness the benefits of migration, promote the integration of migrants, leverage the diaspora's knowledge, entrepreneurial skills and investment and maximise the use of remittances as a source of funding for inclusive and sustainable development. They shall also pursue an open dialogue on mobility between the European Union and the Caribbean and they shall cooperate to reduce the negative impact of loss of skills on the development of countries.

Chapter 1

Social services

Article 42

Education

1. The Parties shall consolidate and promote inclusive, affordable and equitable access to, and enhance the quality of, education at all levels, including through strengthened and inclusive national education systems and improved infrastructure and equipment, with particular attention to persons with disabilities. They shall support the advancement of gender equality, to develop an enabling environment in which boys and girls have equal educational opportunities and comparable educational attainment.
2. The Parties shall support the expanded delivery and application of science, technology, engineering and mathematics and arts at all levels of the education system.
3. The Parties shall promote the use of accessible and affordable innovative technologies for educational purposes and the development of digital skills and literacy for all.
4. The Parties shall cooperate to reinforce enrolment and quality in tertiary education, technical and vocational training, and non-formal, work-based and lifelong learning, with a view to increasing the number of highly educated people and skilled workers.
5. The Parties shall cooperate to strengthen academic development, promote the mutual recognition of qualifications and facilitate the mobility of students, staff and academics between the Caribbean and the European Union.
6. The Parties shall cooperate to promote academic research, development and innovation, through, *inter alia*, enhancing collaboration among key institutions and advancing the use of scientific research and analysis in pursuit of mutually beneficial academic excellence.

Article 43

Health

1. The Parties shall promote universal and affordable health coverage and equitable access to health services, including through strengthened national health systems, the development of sustainable quality infrastructure and access to safe and affordable essential medicines, vaccines and diagnostics.
2. The Parties shall cooperate to address the growing incidence and burden of non-communicable diseases, taking steps towards prevention and control, including through the promotion of healthy diets and lifestyles, the use of digital tools and health education.
3. The Parties shall strengthen national and regional capacities to detect and respond rapidly and effectively to outbreaks of communicable diseases and other health emergencies of national and international concern, following a "one health" approach that encompasses human health, animal health, plants and ecosystems.
4. The Parties shall cooperate to address public health emergencies through, *inter alia*, the use of early warning systems for the swift exchange of information, the development of coherent and multi-sectoral plans to enhance the capacity of health systems, the provision of essential and affordable medicines, vaccines and health equipment, including diagnostics, and the delivery of humanitarian assistance and relief. They shall strengthen international cooperation to mitigate the impact of global public health emergencies.
5. The Parties shall promote research and the sharing of knowledge, experiences and best practices in the health sector.

*Article 44***Housing, water and sanitation**

1. The Parties shall support universal access to decent, safe and affordable housing, with particular emphasis on vulnerable and marginalised people, including indigenous peoples as set out in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP), and local communities, in order to generate a positive impact on people's health, advance communities' socio-economic development and address the inequalities between urban and rural households. They shall promote climate-smart housing and infrastructure, through, *inter alia*, the design and enforcement of building codes.
2. The Parties shall enhance access to safe, affordable and sustainable water supply, including through the development of sustainable and integrated water resources management, solid waste management and the promotion of water recycling measures.
3. The Parties shall promote adequate, equitable and affordable access to sanitation and hygiene services for all, paying special attention to the needs of women and girls and those in vulnerable situations.
4. The Parties shall promote universal and improved access to affordable electricity and increase efficient and sustainable energy usage for all.

*Article 45***Sustainable urbanisation and rural development**

1. The Parties shall promote an enabling environment for sustainable rural and urban development. They shall foster sustainable land-use planning, paying particular attention to transparent and regulated land acquisitions and property rights, sustainable urban mobility and smart and safe cities.
2. The Parties shall promote a balanced development of rural economies and communities, with a particular focus on employment and income generation. They shall accelerate rural diversification by adding value to local production and shall harness natural and cultural resources.
3. The Parties shall promote inclusive, balanced and integrated urban and rural policies, and multi-level governmental coordination, by actively engaging local authorities and communities and by forging stronger links between rural and urban areas.

*Article 46***Food security and improved nutrition**

1. The Parties shall cooperate to ensure that all have access to sufficient, affordable, safe and nutritious food, with a view to ending all forms of malnutrition and averting food crises. For that purpose, they shall pay special attention to the most vulnerable countries, including those affected by disasters and persons in vulnerable situations.
2. The Parties, acknowledging the negative impact of reduced agricultural output, high reliance on imported food items and overexploitation of fish stock on food security and nutrition, shall support the sustainable development of local agriculture, fisheries and food production.
3. The Parties shall cooperate to address the impact of food crises and ensure timely action to make food available locally by developing policy interventions and infrastructure, including investing in climate-resilient transport and storage systems. In that context, they shall address the needs of the most vulnerable populations.

Chapter 2

Social cohesion

Article 47

Equality, social protection and decent work

1. The Parties shall promote equality by adopting policies in support of progressively attaining and sustaining income growth of the poorest members of the population at a rate higher than the national average.
2. The Parties shall promote equitable and sound fiscal, economic and social policies oriented to more inclusive societies, with improved income distribution to reduce inequality and inequity.
3. The Parties shall work towards the extension of social protection coverage, especially for persons in vulnerable situations, with the aim of progressively reaching universality, through social safety nets, basic income security and adequate and shock-responsive social protection systems. They shall promote research and sharing of knowledge, experiences and best practices on social protection.
4. The Parties shall promote the creation of inclusive and well-functioning labour markets and employment policies directed towards achieving international standards for decent work for all, and fair wages that provide for a decent standard of living, including enhancing health and safety conditions for workers. They shall combat all forms of exploitation, including sexual and work exploitation, in both formal and informal sectors.
5. The Parties shall address issues related to the informal economy, including innovative access to financial services, credit and micro-finance, and strengthened social protection measures, with a view to facilitating a smooth transition to the formal economy.
6. The Parties shall take concrete measures to promote the rights of persons with disabilities with a view to advancing the effective implementation of relevant international agreements, promoting their full inclusion in society without discrimination of any kind and their equal access to social services and labour markets.
7. The Parties shall promote social cohesion through, *inter alia*, protecting and enhancing tangible and intangible cultural heritage and the diversity of cultural expressions.

Article 48

Gender equality and empowerment of women and girls

1. The Parties shall strengthen policies, programmes and mechanisms aimed at promoting gender equality and ensuring and improving equal opportunities for participation in all sectors of political, economic, social and cultural life. They shall ensure that the gender perspective is systematically mainstreamed across all policies, including through the creation and consolidation of legal frameworks.
2. The Parties shall ensure women's and girls' physical and psychological integrity by adopting legislative and policy measures to end child, early and forced marriages, and by eliminating all forms of sexual and gender-based violence, particularly domestic violence against women and men, trafficking in persons, all forms of sexual and work exploitation, and all forms of harassment in the public and private spheres. They shall facilitate access to justice and shall promote prevention and awareness-raising campaigns to advance behavioural change, in order to secure gender equality and women's and girls' empowerment.
3. The Parties shall support the effective implementation of all relevant international agreements, including the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, done at New York on 18 December 1979, and encouraging the ratification of its Optional Protocol.

4. The Parties shall ensure that the rights of women and girls are respected and promoted. They shall strengthen their social rights, in particular in the areas of health and education, including access to family planning services. They shall reinforce women's economic rights, including by facilitating their access to economic opportunities, financial services, enabling technology, employment and the control and use of land and other productive assets. They shall support women entrepreneurs, reduce the gender pay gap, and remove other discriminatory regulations and practices.

5. The Parties shall strengthen the participation and voice of women and girls in political life, including through enhanced access to electoral, policy and governance processes and positions, and in community-building efforts.

6. The Parties shall empower women's and girls' organisations and strengthen national and regional institutions' capacity to address issues relating to violence against women and girls, including prevention and protection from all forms of sexual and gender-based violence. They shall develop harassment investigation and accountability mechanisms, provide victims with care and support, and promote conditions of safety and security for women and girls.

7. The Parties shall commit to the full and effective implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action and the Programme of Action of the International Conference on Population and Development and the outcomes of their review conferences. They shall further stress the need for universal access to quality and affordable comprehensive sexual and reproductive health information and education, taking into consideration the UNESCO international technical guidance on sexuality education, as well as the need for the delivery of sexual and reproductive health-care services. They shall pursue the effective implementation of the Montevideo Consensus on Population and Development, as appropriate.

Article 49

Youth

1. The Parties shall develop targeted policies to promote youth empowerment and facilitate their engagement in political, social, civic and economic life.

2. The Parties shall support youth entrepreneurship and promote the creation of sustainable jobs in all sectors with decent working conditions for young people, including by supporting them in acquiring labour market-relevant skills through education, technical and vocational training and enhanced access to technologies, and by supporting employment services to connect young people to employment opportunities and access to financial services and partnerships for start-ups.

3. The Parties shall establish governance structures to promote responsible youth citizenship, increase the influence of young people in decision-making processes and foster their active participation in political life and in community-building efforts. They shall promote increased participation of youth in environmental action, in particular climate change monitoring and adaptation programmes.

4. The Parties shall undertake measures to improve access for youth to justice and strengthen child protection systems. They shall take all appropriate measures to protect children from all forms of physical or mental violence, injury, abuse, neglect or negligent treatment, maltreatment and exploitation, including sexual abuse.

5. The Parties shall promote social and justice programmes for the prevention of juvenile delinquency and for the integration of youth into economic and social life. They shall support institutions, such as schools, social and faith-based organisations and youth groups, that contribute to building resilience in at-risk youth and vulnerable communities.

Article 50

Sports

The Parties shall promote sport and physical education as a driver for sustainable development, health and well-being, social inclusion, non-discrimination and human rights advancement. They shall collaborate to harness the economic, cultural and social power of sports by, *inter alia*, developing adequate facilities, promoting participation in sport and other physical activities, and exchanging best practices. They shall promote the mobility of sports people and associated professionals as a means to strengthen intercultural dialogue and cooperation.

Chapter 3

Migration, mobility and development

Article 51

Migration, mobility and development

1. The Parties acknowledge the contribution of legally residing migrants and their diaspora to the economic, social, political and cultural life of their host countries. They shall support their integration by promoting, *inter alia*, entrepreneurship, business support and skills development in accordance with their respective competences. They reaffirm their commitment to respect the human rights of all migrants and forcibly displaced persons, including refugees and asylum seekers, in full respect of international law, with a special emphasis on people in vulnerable situations, particularly women and children.
2. The Parties shall pursue an open dialogue to promote mobility and short-term stays in order to enhance exchange in areas such as tourism and business, as well as to foster mutual understanding and promote shared values. That exchange shall also take into account the specific situation of the OCTs associated with the EU and the outermost regions of the EU, in recognition of their physical proximity and economic and cultural ties and other areas of cooperation.
3. The Parties shall consider the development of schemes for circular migration, and shall implement and improve, as appropriate, the legal frameworks for facilitating the re-entry procedures of nationals of a Member State of the European Union or of an OACPS Member who reside legally in the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively. They shall consider aspects of reintegration of nationals of a Member State of the European Union or of an OACPS Member who reside legally in the territories of the OACPS Members or the Member States of the European Union, respectively, in the countries of origin to ensure that their gained experience or qualifications can benefit the local labour market and community.
4. The Parties shall cooperate to reduce the negative impact of loss of skills on the development of countries. They shall further adopt a coherent approach to advance the training of select professionals in the Caribbean, which includes expanding training schemes and promoting the enrolment of EU citizens.
5. The Parties, recognising the importance of remittances as a source for inclusive and sustainable development if properly managed, shall aim to reduce the transaction costs of remittances to less than 3 % and eliminate remittances corridors with costs higher than 5 % by 2030, promote financial inclusion via innovative financial instruments and new technologies, and improve regulatory frameworks for enhanced involvement of non-traditional economic actors. The Parties shall enhance the contribution of diaspora to the sustainable development of their countries of origin, by promoting and facilitating diaspora investment, and business creation as a means to boost local development and entrepreneurship in countries of origin as well as to transfer knowledge, experience and technology.

6. The Parties shall develop measures to harness the benefits of south-south migration and mitigate any negative impact on the basis of the principles of solidarity, shared prosperity and responsibility.
 7. The Parties shall promote the exchange of best practices of Caribbean-EU and intra-regional mobility schemes, including free movement of persons in regional integration processes.
-

PACIFIC REGIONAL PROTOCOL

PART I

FRAMEWORK FOR COOPERATION

Chapter 1

Nature and scope

Article 1

Genuine partnership

1. For the purposes of this Protocol, "Parties" means the relevant parties bound by this Protocol pursuant to Article 6 of the General Part of this Agreement.
2. Relations between the Parties shall be governed by the provisions of the General Part of this Agreement and the specific aims set out in this Protocol, which are complementary and mutually reinforcing, in accordance with Article 6 of the General Part of this Agreement.
3. The Parties agree to strengthen their relations and intensify cooperation with a view to promoting shared values, common interests, responsibilities and obligations. This genuine partnership shall be implemented in the spirit of mutual respect and accountability, equality and shared ownership.

Article 2

Multilateralism

1. The Parties shall strengthen dialogue and cooperation and intensify efforts in support of multilateralism and the rules-based global order.
2. The Parties shall endeavour, through appropriate partnership dialogue as referred to in Article 3 of the General Part, to build strategic coalitions on a number of global issues, in particular as regards climate change, ocean governance, biodiversity, inclusive and sustainable economic development, human rights and issues related to peace and security. Where appropriate, they shall coordinate their positions in the frameworks of the United Nations (UN) and other international and regional organisations and forums. They shall take concrete measures to sign, ratify or accede to, as appropriate, and implement key international treaties and conventions.

Article 3

Aims

The Parties reaffirm the broad and comprehensive nature of this Protocol and agree that its aims are, *inter alia*, to:

- (a) strengthen their political partnership, underpinned by regular dialogue and the promotion of common interests;
- (b) improve environmental and climate resilience, and pursue the sustainable management of natural resources;
- (c) build democratic, peaceful and rights-based societies, based on the rule of law and good governance, and make progress on gender equality and financial governance;
- (d) support inclusive and sustainable economic growth through bolstered investment and private sector development, with special attention to the blue economy and enhanced connectivity;

- (e) support concrete measures aimed at strengthening ocean governance and the conservation and sustainable management of living marine resources including fisheries; and
- (f) invest in human and social development, addressing inequalities and ensuring that nobody is left behind, with special attention to the promotion of youth and to the economic, social and political empowerment of women and girls.

Article 4

Regional integration and cooperation

1. The Parties shall support the process of regional integration and cooperation in the Pacific as a way of managing cross-country challenges and facilitating the implementation of this Protocol in order to reap full benefits from it, taking into consideration their relevant policy frameworks, including the Framework for Pacific Regionalism.
2. The Parties agree to step up cooperation with regional organisations, countries and territories that share the same values and are willing and able to promote and address common goals, contributing to the political, economic and social development of the Pacific region as a whole.
3. The Parties shall promote and support south-south and triangular cooperation as a means of strengthening regional cooperation.

Chapter 2

Actors and processes

Article 5

Institutional provisions

1. The joint institutions established by this Protocol, as defined in the General Part of this Agreement, including their composition and functions, are the following:
 - (a) the Pacific-EU Council of Ministers;
 - (b) the Pacific-EU Joint Committee;
 - (c) the Pacific-EU Parliamentary Assembly.
2. The Parties may decide to meet at the level of Heads of State or Government, as deemed necessary, on the basis of a mutually agreed timetable and agenda.

Article 6

Overseas Countries and Territories in the Pacific region

1. The Parties agree to strengthen the links between the Overseas Countries and Territories (OCTs) associated with the EU in the Pacific region and the Pacific OACPS Members.
2. The Parties shall endeavour to involve the OCTs in regional integration, cooperation and organisations, as appropriate, especially in the areas of climate change, environmental sustainability, sustainable management of natural resources, connectivity, and trade and investment.
3. The Parties agree that the OCTs in the Pacific region shall be granted the role of observers in the joint institutions established by this Protocol.

*Article 7***Mechanisms for consultation and engagement with stakeholders**

The Parties shall establish consultation and dialogue mechanisms with all relevant stakeholders, including local authorities, representatives of civil society, and the private sector, in order to keep them informed of, and gather inputs for, the effective implementation of this Protocol, including in view of the Pacific-EU Council of Ministers.

*Article 8***Implementation, monitoring and evaluation**

1. The Parties, when implementing actions for each area of cooperation, shall, in accordance with the legal framework set up by this Agreement, take into consideration their respective strategic and policy frameworks, including regional strategies adopted by Pacific OACPS Members, as appropriate.
2. The Parties shall take action and implement measures at the most appropriate domestic, regional and multi-country level. They shall seek to maximise the impact on, and reinforce the involvement of, interested stakeholders, including through capacity building.
3. The Parties shall monitor this Protocol to ensure that actions and measures are implemented effectively and efficiently, including through a multi-stakeholder approach. They may adapt it to evolving circumstances and expand its scope to enhance cooperation in existing and new areas, in accordance with the procedure set out in Article 99(5) of the General Part of this Agreement.
4. The Parties shall conduct regular independent monitoring and evaluation assessments of the activities envisaged in the key areas of cooperation under this Protocol.

PART II**KEY AREAS OF COOPERATION***TITLE I****Environmental sustainability and climate change****Article 9*

The Parties, acknowledging the serious threat posed by climate change, sea-level rise and environmental degradation to the achievement of sustainable development and to the lives of people, and recognising the significant risks for small island developing states, shall build resilience to climate change and shall reverse environmental degradation. They shall take ambitious action to mitigate and adapt to climate change, to avert, minimise and address the risks of loss and damage, to protect and improve the quality of the environment, and to support the sustainable management of natural resources. They shall adopt measures to tackle biodiversity loss, maintain and restore ecosystems, promote ocean governance, and prevent and respond to disasters. They shall invest in green growth, circular economies and renewable energy, ensuring that economic growth goes hand in hand with environmental sustainability.

Article 10

Climate action

1. The Parties, recalling the objectives, principles and provisions of the UN Framework Convention on Climate Change and the Paris Agreement and stressing the need to step up the global efforts to tackle climate change in light of the findings of the Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change on the impacts of global warming of 1.5 °C above pre-industrial levels, agree to contribute to global emission reduction, in line with keeping the increase in global average temperature to well below 2 °C above pre-industrial levels and pursue efforts to limit global warming to a 1.5 °C pathway. They recognise the importance of reaching net zero global anthropogenic emissions as soon as possible. They commit, to that end, to successive nationally determined contributions (NDCs) that will represent a progression beyond their current NDCs and reflect their highest possible ambition, in light of different national circumstances, and reaffirm their objective of each achieving climate neutrality by 2050.

2. The Parties shall develop comprehensive and inclusive domestic climate policies and programmes, including through legislative and governance frameworks, and shall carry out concrete actions to scale up the implementation of the Paris Agreement. They shall develop monitoring, reporting and verification, and evaluation systems to track progress on climate action.

3. The Parties shall accelerate and intensify efforts to adapt to the impacts of climate change, including by developing and implementing ambitious national adaptation plans. They shall develop and implement policies, strategies and legislative frameworks with a view to integrating adaptation into relevant socioeconomic and environmental sectors.

4. The Parties, recognising that fossil fuel energy and the transport sector contribute significantly to carbon emissions, undertake to develop energy efficiency and renewable energy solutions and to further reduce carbon emissions from the land-, aviation- and maritime-transport sectors. They shall strengthen cooperative action on technology development and transfer. They shall aim to rationalise and phase out inefficient fossil fuel subsidies that encourage wasteful consumption and to minimise the possible adverse impacts, in a manner that protects the poor and affected communities.

5. The Parties shall apply integrated, holistic and balanced non-market approaches to addressing climate change and its impacts, taking into account the vulnerability of small island developing states and taking into consideration their relevant policy frameworks, including the Framework for Resilient Development in the Pacific (FRDP) and the Pacific Resilience Partnership.

6. The Parties shall support action to align finance flows with a pathway towards low greenhouse gas emissions and climate-resilient development. They shall cooperate to mobilise climate finance from a wide variety of sources, instruments and channels to support the development and implementation of national adaptation plans and NDCs beyond current levels, in line with the Paris Agreement.

7. The Parties shall promote an ambitious phase-down of hydrofluorocarbons under the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, done at Montreal on 16 September 1987, and the Kigali Amendment thereto. They shall encourage all the Parties to the Protocol to ratify and ensure the swift implementation of that Amendment.

8. The Parties shall strengthen coordination across all levels of governance and shall take action based on and guided by the best available science and, as appropriate, traditional knowledge, indigenous and local knowledge systems. They shall encourage and enable local authorities to make and implement ambitious climate and energy commitments. They shall promote existing initiatives, such as the Global Covenant of Mayors for Climate and Energy, and the implementation of their action plans.

9. The Parties shall work together towards developing knowledge networks for climate adaptation and response and strengthening scientific, technical, human and institutional capacity for climate action and environmental management and monitoring, including through space technologies and information systems.

*Article 11***Environment and sustainable management of natural resources**

1. The Parties shall support the conservation, sustainable use and restoration of ecosystems and the services they provide, linking biodiversity to livelihoods. They shall protect, restore and enhance biodiversity, in line with the Convention on Biological Diversity and the Post-2020 Global Biodiversity Framework. They shall support the development of long-term strategies focused on mainstreaming biodiversity in national and regional frameworks in the Pacific region, ensuring coordination and coherence across institutions, and generating evidence to inform decision-making.
2. The Parties shall promote an integrated approach to, and strengthen enforcement mechanisms for, the sustainable management and use of natural resources and the environment at all levels, including the development of a circular and green economy, taking into account the needs of current and future generations and, where appropriate, indigenous, traditional and customary practices.
3. The Parties shall cooperate to ensure the sustainable management of their forest resources and other tree resources, reduce and reverse deforestation, combat illegal logging and trade in illegal wood and wood-based products, restore the functions of natural forests, including the provision of ecosystem services, and promote responsible mining, taking into account demands for sustainable development, including the economic, social and environmental needs of their growing populations.
4. The Parties shall promote sustainable integrated water management systems, preserving and protecting water sources and ecosystems, collecting and treating wastewater, addressing land degradation, the pollution of water and groundwater resources, and the uncertainties of water availability through water collection and storage systems.
5. The Parties shall cooperate to combat the threat of invasive alien species in terms of local species' extinction, biodiversity, ecosystem functions and services, people's livelihoods and resilience, and trade and economic development.
6. The Parties shall effectively address all forms of pollution. They shall work towards establishing the necessary regulatory frameworks and enforcement mechanisms for the sound management of chemicals and waste. They shall aim to prevent or minimise the generation of waste at source, and to improve product reusability, recyclability and resource efficiency in order to adapt production and consumption to the achievement of a circular economy. They shall take measures to prevent or minimise hazardous substances in material cycles and to manage chemicals in products throughout their lifecycle.

*Article 12***Disaster resilience**

1. The Parties shall cooperate to build the resilience of people, societies, institutions and infrastructure to disaster events. They shall take into account the strong links between disasters and climate change and the impacts of disasters on human and social development, the livelihoods of people, especially of vulnerable groups and individuals, cultural heritage, environmental integrity, economic development and human security. They shall endeavour to implement and monitor the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030, including through the exchange of information and best practices, taking into consideration their relevant policy frameworks, including the FRDP.
2. The Parties shall promote a holistic approach to disaster risk reduction, including taking into consideration the FRDP, by investing in risk prevention and preparedness, integration of risk reduction efforts in recovery actions and the promotion of financial risk insurance. They shall support the resilience of public services, infrastructure, food security and water security, ensuring that investments consider and respond to a realistic understanding of future risks. They shall put climate resilience at the core of all reconstruction and recovery efforts, including by implementing a "building back better" approach.

3. The Parties shall cooperate to strengthen access to, and the transfer and systematic use of, relevant technologies for resilience building. They shall invest in the collection and use of disaster statistics and loss data, comprehensive risk assessment, the implementation of risk reduction plans at all levels, and stronger links between disaster risk reduction and climate change adaptation. They shall support the use of space technologies and information to improve prevention, preparedness, response and recovery measures.

4. The Parties shall work towards strengthening inclusive risk governance at all levels, including capacity development for national and regional disaster risk reduction and climate innovation centres of excellence. They shall work towards increasing monitoring, early warning and risk assessment capacities, improving domestic and regional capacity and capability for prevention, mitigation, preparedness, response and recovery measures, including civil protection mechanisms, as well as capacity of local communities and institutions, focusing on the most vulnerable and marginalised households and groups.

5. The Parties shall monitor disaster risk- and climate risk-management priorities and objectives and evaluate them against international best practices.

TITLE II

Inclusive and sustainable economic development

Article 13

1. The Parties shall pursue integrated strategies and implement reforms to build resilient and diversified economies, promote economic growth and transformation, strengthen business and trade relations, and support the transition towards full, quality employment. They undertake to create a business environment that is conducive to greater flows of investment and to private sector development. They shall strengthen and deepen intra-regional economic cooperation, including the mobility of goods and services. They shall encourage and facilitate wider use of their respective currencies in international transactions.

2. The Parties shall promote measures in support of the transformative nature of science, technology, innovation and research. They shall work towards achieving circular, low-emission and climate-resilient economies and ensuring that all people benefit from unlocked business opportunities, that core labour standards are respected and upheld, including through social dialogue, and that the socio-economic empowerment and inclusion of vulnerable people, women and youth is promoted, including through appropriate social protection measures. They agree to concentrate efforts on key sectors with a multiplier effect on sustainable growth, job creation and poverty eradication, including the possibility of cooperating on new economic areas.

Chapter 1

Economic growth and diversification

Article 14

Enablers of economic development

1. The Parties shall pursue measures that support the attainment of higher levels of economic productivity through diversification, technological upgrading and innovation, as a priority, and that improve macro-economic and financial sector stability, simplify and harmonise business regulations and processes, strengthen effective and predictable tax systems, and improve the efficiency of public administration and judicial systems. They shall adopt sound competition policies and ensure the protection of land rights, property rights and intellectual property rights.

2. The Parties agree to promote sound business facilitation legislation, regulations and policies aimed at reducing regulatory and administrative barriers and enhancing transparency while developing entrepreneurial skills and a business culture aimed at increasing investment and private sector development. They shall also promote corporate social responsibility and responsible business conduct, including as regards environmental considerations.

3. The Parties agree to address and enhance human capital development, in particular through investment in, and support for, the creation of a highly educated, trained, skilled, qualified and efficient workforce sufficiently trained to access decent employment, including in new dynamic growth sectors, matching the demands of labour markets and enhancing private sector involvement. They shall place particular emphasis on enhancing digital literacy, technical and vocational education and training and tertiary education programmes.

4. The Parties shall promote policies that enhance the relevance, efficiency and effectiveness of labour-market institutions. They shall promote intra-regional labour mobility in support of the development needs of the Pacific OACPS Members and to respond positively to the needs of the private sector and to contribute to improved economic integration, greater investment and enhanced business productivity.

5. The Parties shall support the development of key infrastructures such as energy, transport and water, as well as of information and communication technologies (ICT) services and digital connectivity.

6. The Parties shall promote the development of rural areas and the diversification of the rural economy, including by strengthening linkages between resilient infrastructures, tourism, agriculture and industry.

7. The Parties shall support measures to improve the quality, availability and accessibility of insurance, financial and non-financial services for private enterprises, in both the formal and informal sectors. They shall improve access to affordable finance, including by developing viable banking and non-banking systems and strengthening digital financial services that facilitate value addition through the integration of firms, particularly micro, small and medium-sized enterprises, into regional and global value chains, and through enhanced production, trade regulatory capacity, entrepreneurship, improved business facilitation, the diversification of products and export destinations, and technological enhancement and innovation, including of e-commerce platforms.

Article 15

Investment

1. The Parties commit to encouraging, creating and maintaining a conducive environment for responsible investment for their mutual benefit. They shall streamline and accelerate administrative procedures and requirements, and shall support measures that create a predictable and secure investment climate, facilitate partnerships and promote public-private sector dialogue.

2. The Parties agree to attract and retain sustainable and responsible public and private investment, including foreign direct investment, through blending, guarantees and other innovative financial instruments to boost investor confidence. They shall endeavour to provide investors with adequate and easily accessible information on business opportunities in both the EU and the Pacific OACPS Members.

3. The Parties undertake to cooperate in facilitating investments through an appropriate intervention mix, with particular attention to youth and women.

*Article 16***Private sector development**

1. The Parties shall support the development of a dynamic, competitive and responsible private sector, including through the adoption of the necessary policies and economic, institutional and legislative reforms at national or regional level, or both. They shall take measures to strengthen and improve private sector productivity and efficiency. They shall pay special attention to the growth and improved competitiveness of micro, small and medium-sized enterprises, to business incubators and to the development of cottage industries.
2. The Parties shall seize the opportunities of technological progress and the digital economy. They shall endeavour to mobilise investment in support of research and innovation, and the digital economy, and to encourage the private sector to boost digitalisation, in particular in terms of investments, innovation, market knowledge, access and expertise.
3. The Parties shall promote industrial development with a view to the achievement of sustainable economic growth. They shall adopt targeted policies aimed at facilitating industrial growth and opportunities, notably through the creation of linkages and value-adding activities, including small-scale industries. They shall encourage the development of appropriate technologies and processes and the diversification of niche products. They shall develop and implement strategies that build regional and national capacity for competitiveness in medium- and high-tech manufacturing and exports.
4. The Parties shall support increased resource-use efficiency and the adoption of cleaner and more environmentally sound technologies and industrial processes. They shall effectively address all forms of pollution resulting from economic activities, including through a clear definition of responsibilities and their attribution to the industry and business operators throughout the supply chain, on the basis of the extended producer responsibility and the polluter pays principles.

*Article 17***Science, technology, innovation and research**

1. The Parties shall cooperate in scientific research, technological development and innovation, with the aim of promoting social and economic development, tackling societal challenges and improving regional competitiveness. They shall develop the interconnection and interoperability of research networks and of computing and scientific data infrastructures and services, promoting such development within their regional context.
2. The Parties shall facilitate, as appropriate, access to each other's science, technology and innovation programmes, research infrastructures and facilities, publications and scientific data in areas of relevance, including climate change and oceans.
3. The Parties shall cooperate on matters of common interest in the area of civil space activities, such as space research, Global Navigation Satellite System applications and services, development of satellite augmentation systems, Earth Observation and Earth Science, particularly on the use of early warning and surveillance.

*Article 18***Remittances**

The Parties, recognising the importance of remittances as a major source for inclusive and sustainable development, shall endeavour to reduce the transaction costs of remittances to less than 3 % and eliminate remittances corridors with costs higher than 5 % by 2030, to promote financial literacy awareness and financial inclusion via innovative financial instruments, and to improve regulatory frameworks for enhanced involvement of non-traditional players, including through the use of new technologies.

Chapter 2

Trade cooperation

Article 19

Trade integration

1. The Parties undertake to boost trade opportunities to their mutual advantage as well as with the wider region including the OCTs. They shall aim to foster the smooth and gradual integration of the OACPS Pacific Members into the world economy, especially by making full use of the potential of regional integration and trade with other regions.
2. The Parties shall support the implementation and functioning of the existing Interim Partnership Agreement between the European Community, of the one part, and the Pacific States, of the other part, encouraging the accession of interested countries and where appropriate broadening the scope of that agreement.
3. The Parties shall support regional economic integration processes in the Pacific region, including trade facilitation and regulatory harmonisation, to enable countries to take advantage of trading with their neighbours and to foster their integration into regional and global value chains.

Article 20

Trade capacity

1. The Parties shall cooperate in building trade capacity, including through strengthened production and entrepreneurship, and increased investment in value-adding sectors. They shall ensure that the framework conditions and the right domestic policies are in place to facilitate greater trade flows.
2. The Parties shall cooperate in the area of trade facilitation, building on their respective commitments under the WTO Trade Facilitation Agreement. Such cooperation shall take into account the specific needs of Pacific OACPS Members, including those related to geographic constraints, technology, trade finance and connectivity. They shall endeavour to reduce trade costs related to imports, exports, transit and other customs procedures on the movement of goods and services, including the automation of customs procedures.
3. The Parties shall cooperate to prevent, identify and eliminate unnecessary technical barriers to trade as well as unnecessary non-tariff barriers restricting their exports. In particular, they shall cooperate to ensure compliance with international standards through appropriate capacity-building support, and improved quality control mechanisms and certification laboratories.
4. The Parties shall cooperate to strengthen sanitary and phytosanitary regulations and practices, including through institutional and regulatory mechanisms and adequate information systems and infrastructures.
5. The Parties shall cooperate to implement administrative cooperation and verification arrangements in their trade relations.
6. The Parties, recognising the contribution of digital technology to trade facilitation, agree to cooperate towards appropriate Pacific regional digital platforms for national and cross-border trade.

Article 21

Services

1. The Parties shall support the development of a robust and vibrant services sector, acknowledging its importance in terms of its contribution to economic growth and job creation, in providing inputs to all economic activities and in facilitating transformative production and export processes.
2. The Parties shall cooperate to strengthen capacity in the supply of services. They shall pay particular attention to services related to the movement of natural persons for business purposes, financial and other business services, tourism, cultural and creative industries, and construction and related engineering services.
3. The Parties agree to encourage the establishment of mutual recognition agreements where appropriate, including with a view to facilitating the recognition of professional qualifications. They shall cooperate to address barriers to trade in services, with a view to fostering competition, creating employment, spurring growth and development, and improving the quality of their services sector.

Chapter 3

Key sectors

Article 22

Blue economy

1. The Parties shall promote a blue economy that is well managed and sustainable, and that aims to reconcile sustainable economic growth with employment creation, improved livelihoods and social equity, fair economic benefits, and strengthened food security, based on the conservation of marine ecosystems and biodiversity, and the sustainable use of resources.
2. The Parties shall cooperate to develop sustainable aquaculture through effective spatial planning, an ecosystem-based approach and an enhanced level playing field for investors, ensuring that it meets the concerns of local communities.
3. The Parties shall enhance sustainable fisheries development, including at the level of artisanal fisheries, by promoting sustainable value chains through enhanced investment in productivity and local processing capacities, while ensuring the sustainability of fisheries resources and improved food security and safety.
4. The Parties shall seize opportunities in the area of marine biotechnology, supporting research and reducing technical bottlenecks to facilitate access for investors, while avoiding risks to the marine environment.
5. The Parties shall promote research, innovation and the sharing of knowledge, best practices and lessons learned on the blue economy, including strengthening spatial planning and sound investment decision-making.
6. The Parties shall promote marine renewable energy with a view to accelerating the clean energy transition on all islands.

Article 23

Agriculture

1. The Parties shall promote sustainable agriculture and support agro-ecological practices and actions to build climate-resilient agriculture and ensure value addition and diversification, so as to improve livelihoods, expand incomes and create decent employment.

2. The Parties shall cooperate to increase opportunities for producers, processors and exporters, particularly smallholders, to access markets at national, regional and international levels, including through improved agricultural extension support, rural infrastructures and access to finance. They shall cooperate to ensure compliance with internationally accepted practices and standards, taking into consideration their relevant policy frameworks.
3. The Parties shall promote food security by developing inclusive and biodiverse nutrition-sensitive value chains, including through local value-addition and processing and enhanced capacities of value chain agents. They shall engage in the registration and protection of geographical indications for agricultural and food products from the Pacific region and the European Union.
4. The Parties shall cooperate to combat pests, diseases and invasive species affecting their agriculture.

Article 24

Tourism

1. The Parties undertake to ensure a balanced and sustainable development of tourism, maximising its potential for economic growth, the creation of decent jobs and increased government revenues while ensuring the integration of environmental, cultural and social dimensions.
2. The Parties shall enhance the protection and promotion of cultural heritage and natural resources, and shall strengthen linkages between tourism and other relevant economic sectors, in particular transport, agriculture and the blue economy.
3. The Parties shall cooperate to promote sustainable development practices and shall aim to optimise the socio-economic benefits of tourism, protecting land, oceans, people and cultures, respecting the integrity and interests of local communities, and supporting their involvement in the process of tourism development, in particular rural and community tourism and eco-tourism. They shall encourage investment in new technology for research and statistical development, climate and disaster resilience, biodiversity, waste management, renewable energy and energy efficiency, water and food security, and community livelihoods and participation.
4. The Parties shall bolster investment in the promotion and development of tourism products and services. They shall promote the development of innovative partnerships with relevant airlines and cruise operators and invest in human capital development, tourism training and capacity building, marketing, including digital marketing, and encourage business contacts and exchanges of skilled personnel, with a view to boosting competitiveness, improving service standards and for the further development of the tourism sector.

Article 25

Sustainable energy

1. The Parties recognise the importance of the energy sector for economic prosperity and for human and social development and human security, as well as the need for a smooth transition to a low-carbon economy. They shall endeavour to strengthen energy security and the resilience of energy infrastructures to improve accessibility and affordability of clean energy.
2. The Parties agree to support energy reforms in the Pacific region that contribute to reducing the carbon intensity of its development processes, increasing the efficiency of supply and end-use energy consumption, enhancing the resilience of energy infrastructure and decreasing net greenhouse gas emissions, taking into consideration their relevant policy frameworks, including the Framework for Action on Energy Security in the Pacific and the FRDP.

3. The Parties shall facilitate open, transparent and functioning energy markets that drive inclusive and sustainable investment in responsible generation, transmission and distribution, and in energy efficiency.
4. The Parties shall promote energy efficiency and energy savings at all stages of the energy chain, from generation to consumption, and shall strengthen, improve and transform power production, generation and distribution facilities, including by strengthening and expanding urban and rural power distribution grids.
5. The Parties shall promote the energy transition of the Pacific region through the development and uptake of clean, diverse, cost-effective and sustainable energy technologies, including renewable and low-emission energy technologies.

Article 26

Connectivity

1. The Parties, recognising the geographical constraints faced by Pacific island states, shall strengthen connectivity across the Pacific region, ensuring that it is sustainable, comprehensive, rules-based, and that it fosters investment and a level playing field for businesses. They shall endeavour to build safe, secure, resilient and sustainable transport links, by air, land and sea, and digital networks, from mobile to fixed, from the internet backbone to the last mile, from cable to satellites. They undertake to work towards energy connectivity, with the aim of fostering modern, efficient and clean solutions and to promote people-to-people contacts.
2. The Parties undertake to restructure, strengthen and improve transport and related infrastructure systems, facilitating and improving the movement of passengers, including those with reduced mobility, and of goods, and providing cost-effective, safe, secure and sustainable access to reliable and effective urban, air, maritime, inland-waterway, rail and road-transport services. They shall improve the overall governance of the transport sector, by developing and implementing efficient regulations to facilitate harmonisation across the Pacific region, to allow fair competition and interoperability within and between transport modes, as well as to activate and promote the participation of the private sector in transport projects, including on maintenance and on the elimination of capacity constraints and of missing-link infrastructures.
3. The Parties acknowledge the importance of cost-effective and efficient maritime transport services as the main mode of transport facilitating trade. They shall cooperate in the maritime transport sector to promote the efforts of Pacific OACPS Members in developing competitive ports and port services, including navigation infrastructure, with a view to improving the movement of goods and people.
4. The Parties shall cooperate in the aviation sector, including considering an increase in routes and frequency of air services into the Pacific region. They shall also cooperate to strengthen and improve aviation safety and security, and airspace surveillance, including capability to respond to related threats and risks. They agree to strengthen and improve air and sea travel navigational aid facilities, including air traffic control and cartography.
5. The Parties shall aim at boosting access to open, affordable and secure broadband connectivity and digital infrastructures, including through improved undersea cables. They shall take measures to facilitate easy access to ICT and support the appropriate utilisation of artificial intelligence and Internet of Things and the deployment of extensive low-cost wireless networks, adapted to local circumstances. They shall endeavour to establish the necessary regulatory institutions to license service providers, promote competitive behaviour and ensure consumer welfare and protection, strengthening regional cooperation, taking into consideration the relevant policy frameworks of the Parties, including the Pacific Regional ICT Strategic Action Plan.

Article 27

Extractive industries

1. The Parties, acknowledging the contribution of extractive industries to economic development, shall facilitate sustainable and responsible investment through appropriate legislation, policies and regulatory frameworks consistent with international best practices. They shall aim to ensure fair and undistorted access to extractive resources, while fully respecting national laws and the sovereignty of countries over their natural resources, and upholding the rights of affected local communities.
2. The Parties agree to promote the responsible management of extractive resources, including the development of legislative frameworks, taking into account environmental impacts. They shall promote transparency and accountability, in line with the principles set out in the Extractive Industry Transparency Initiative.
3. The Parties shall promote the use of relevant technologies to facilitate the sustainable and responsible exploration and exploitation of extractive resources.

Article 28

Forestry

1. The Parties shall promote the sustainable management of forests and the sustainable use of forest resources, reduce and halt deforestation and forest degradation, conserve forest biodiversity and ecosystems, combat illegal logging and associated trade, and promote resource- and energy-efficient products from sustainably managed forests.
2. The Parties shall promote sustainable value chains of agro-industries and forest commodities and products, prioritising the creation of jobs and other economic opportunities in the conservation of ecosystems. They shall cooperate in the sustainable management of forests, including the legal and sustainable provision of products for commercial gain and the sustainable commercialisation of forest flora and fauna, in full respect of international best practices and standards and relevant international agreements. They shall collaborate and promote the use of appropriate technology and methods to identify and develop herbs and other forest-based materials that would contribute to medicinal products, while ensuring that no loss of biodiversity is incurred, that no ecosystem imbalance is created, and that access to medicinal products is not hindered.
3. The Parties shall cooperate to improve the governance and sustainability of forests, including by taking into consideration the EU Forest Law Enforcement, Governance and Trade (FLEGT) Action Plan and by encouraging the development of voluntary partnerships agreements. They shall strive to strengthen coherence and positive interactions at country level between the FLEGT Action Plan and climate action in the forest- and land-use sector, including in the context of other international initiatives, particularly the Warsaw Framework on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (REDD+). They shall engage in the development and review of policies, legislation, regulations, strategies and plans for climate action in the forest- and land-use sector, in line with countries' NDCs. They shall take steps to improve the quality of inventories for emissions and removals from the forest sector.
4. The Parties shall support the development of forest adaptation and conservation strategies, and initiatives to enhance forest health, reverse deforestation, restore degraded forest landscapes, enhance resilience to climate change and re-establish forest cover. Recognising the importance of natural and virgin forests in providing ecosystems, climate and cultural services that our societies depend upon, they shall cooperate to develop and implement suitable approaches and positive incentives for their adaptation and conservation.
5. The Parties shall support the strengthening and capacity building of regional, sub-regional and national institutions and agencies responsible for the sustainable management of forests. They shall raise public awareness of deforestation at all levels and encourage the consumption of resource- and energy-efficient products from sustainably managed forests. They shall promote and support the use of alternative, sustainable and clean cooking fuel for local communities. They shall strengthen the involvement of local authorities and communities in forest protection.

TITLE III

Oceans, seas and fisheries

Article 29

The Parties acknowledge the essential role of oceans for life on earth, sustainable development and people's livelihoods. They agree to step up efforts to protect the oceans and seas from the adverse consequences and impact of different pressures such as climate change, ocean acidification and coral bleaching, overexploitation, illegal, unreported and unregulated (IUU) fishing and other destructive and unsustainable activities. They shall promote the sustainable development of the blue economy, protect marine ecosystems and biodiversity, reduce pollution of all kinds and deploy climate change mitigation and adaptation policies.

Chapter 1

Ocean governance

Article 30

Sustainable oceans

1. The Parties acknowledge each other's efforts to ensure improved and integrated ocean governance, strengthened regional and sub-regional fisheries conservation and management measures, the monitoring, control and surveillance of fisheries, other region-specific strategies, and instruments for the effective management of the oceans.
2. The Parties shall take the necessary steps to implement relevant international and regional treaties, conventions and agreements on ocean governance to which they are party, and the conservation and management of resources provided for therein.
3. The Parties shall strengthen governance of the oceans for their sustainable use and conservation, in accordance with the UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) and taking into consideration relevant regional frameworks, including by promoting an integrated management approach, taking into account social, economic and environmental dimensions of sustainable development.
4. The Parties shall cooperate to mitigate and alleviate pressure on the oceans and their resources, for safe, secure, clean and sustainably managed oceans, as well as to strengthen knowledge regarding oceans. They shall cooperate on the protection, preservation and restoration of coastal and marine ecosystems.
5. The Parties shall cooperate to prevent and reduce marine pollution and fight noise pollution and marine litter, including plastics and micro-plastics, oil spills and nuclear contaminants. They shall support and strive for the regulation of the reduction of greenhouse gas emissions from ships, actively supporting the urgent implementation of the initial International Maritime Organization strategy on reduction of greenhouse gas emissions from ships. They shall enact legislation and regulations governing the discharge of harmful waste and litter, including imposing penalties for violation.
6. The Parties agree to base their decisions on the best available science, with due regard to the principles of the ecosystem-based approach, the precautionary principle and the importance of traditional and indigenous knowledge.
7. The Parties shall strengthen cooperation on research, design and implementation of conservation and management measures, marine spatial planning and the establishment of marine protected areas and marine sanctuaries, in line with international law, based on the best available science, and taking into account indigenous and local communities' knowledge.

8. The Parties shall cooperate to build capacity and expertise in ocean governance, including through marine scientific research and the transfer of marine technology, in accordance with UNCLOS.

9. The Parties shall promote dialogue and cooperation on all aspects of ocean governance, including on matters related to climate change, sea-level rise and its possible effects and implications, seabed mining, fisheries, marine pollution, and research and development.

10. The Parties recognise the general concerns raised about the impact of seabed mining on the marine environment and its biodiversity. They shall use the best available science, apply the precautionary principle and ecosystem approach, promote research and share best practices in fields of mutual interest related to seabed mineral resources, in order to ensure the sound environmental management of activities for the protection and preservation of the marine environment and its biodiversity.

Article 31

Biodiversity of areas beyond national jurisdiction

1. The Parties shall cooperate, including through competent international and regional organisations and arrangements, on the conservation and sustainable use of marine biodiversity in areas beyond national jurisdiction, based on the best available science.

2. The Parties shall promote capacity building and the transfer of marine technology for the conservation and sustainable use of marine biodiversity in areas beyond national jurisdiction, including through international cooperation.

Chapter 2

Fisheries

Article 32

Sustainable conservation and management of fisheries resources

1. The Parties shall cooperate to ensure the conservation and sustainable management and use of fisheries resources at bilateral, sub-regional, regional and multilateral levels, as appropriate.

2. The Parties shall cooperate to ensure that fisheries resources are conserved and managed effectively and harvested sustainably, and that social and economic returns are optimised.

3. The Parties agree to promote transparent and science-based conservation and management measures in line with international law, in particular the rules and principles set out in UNCLOS and the UN Fish Stocks Agreement, and respecting conservation and management measures adopted by regional fisheries management organisations, where applicable.

4. The Parties shall cooperate to ensure the sustainable economic development of coastal fisheries through effective policies, laws and regulations. They shall promote access to fisheries resources by local communities and small-scale and artisanal fishers, and shall promote food security and inter-generational and intra-generational equity.

Article 33

Illegal, unreported and unregulated fishing

1. The Parties in accordance with international obligations shall maintain or adopt initiatives to combat IUU fishing in their respective jurisdictions, in other jurisdictions and on the high seas, recognising that such activities constitute a serious threat to the effective conservation, management and sustainable exploitation of fisheries.

2. The Parties shall implement policies and measures to exclude IUU fishing products from trade flows. They shall implement and enforce monitoring, control and surveillance measures, such as observer schemes, vessel-monitoring systems, fishing licences and authorisations, catch recording and reporting, transshipment control, inspections and port state control and associated measures, to ensure compliance, including enforcement action and sanctions in accordance with domestic regulations, with the aim of conserving fish stocks, preventing overfishing and promoting sustainable fisheries.

3. The Parties, in accordance with their obligations under existing national laws and sub-regional, regional and international instruments, agree not to grant entry to, deny service to, or to expel from their ports, vessels of Parties found to have engaged in IUU fishing in other jurisdictions and on the high seas, or that have a history of IUU fishing.

4. The Parties shall endeavour to ratify relevant international agreements in relation to IUU fishing, notably the Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing, done at Rome, 22 November 2009, and shall promote complementarity and consistency between international and regional measures and strategies to combat IUU fishing.

Article 34

Harmful fisheries subsidies

The Parties agree to take necessary steps to prohibit certain forms of fisheries subsidies which contribute to overcapacity and overfishing, and to eliminate subsidies that contribute to IUU fishing and refrain from introducing such new subsidies, recognising that appropriate, effective, special and differential treatment for developing and least developed Pacific States should be an integral part of the WTO fisheries subsidies negotiation.

TITLE IV

Security, human rights, democracy and governance

Article 35

The Parties shall cooperate towards achieving peaceful and resilient societies, protect, promote and fulfil human rights, and shall strengthen democratic principles and good governance. They shall support accountable and transparent institutions at all levels and shall take concrete steps on tax good governance and on the fight against corruption, fraud and money laundering. They shall address new or expanding threats to security, including terrorism, threats to cybersecurity and all forms of transnational organised crime, particularly in relation to maritime security, cybercrime, human security and environmental security, while safeguarding human rights, including through regional cooperation, taking into consideration their relevant policy frameworks, including the principles set out in the Boe Declaration on Regional Security and relevant EU common foreign and security policy strategies. They shall endeavour to facilitate, whenever appropriate in line with existing international obligations, the work of human rights mechanisms, including that of the office of the UN High Commissioner for Human Rights, on relevant matters.

Chapter 1

Security

Article 36

Peace and security

1. The Parties shall cooperate to ensure peace, security and justice through the protection, promotion and fulfilment of human rights, good governance, strengthened human security, environmental security, and conflict prevention and peace building.

2. The Parties shall address all forms of identity-based violence, including sexual, gender-based, inter-communal, ethnic and religious violence. They shall support reconciliation processes through transitional justice mechanisms, including traditional or customary practices, where and when they are not incompatible with internationally recognised human rights. They shall provide support to all victims of violence.

3. The Parties shall cooperate to enhance maritime security, in accordance with UNCLOS and taking into consideration relevant regional frameworks, by sharing information, responding to threats to ships and maritime installations and assets, and enforcing relevant laws and regulations. They shall cooperate, including through the use of space technologies, to address security issues that arise from transnational crime such as drug trafficking, piracy and armed robbery at sea, forced labour, trafficking in persons and the smuggling of migrants.

4. The Parties shall endeavour to develop new initiatives to prevent and combat terrorism in all its forms, in full respect of the rule of law and international law, addressing factors that may create an environment conducive to violent extremism and radicalisation. They shall develop new or strengthen existing legislation and strategies, and cooperate to combat and counter terrorism, terrorist financing and associated threats as appropriate, in full conformity with international law, where applicable. They shall cooperate towards the implementation of all relevant resolutions of the UN Security Council (UNSCRs), including UNSCRs 2396 (2017) and 2462 (2019), and of the General Assembly. They shall refrain from providing any form of support to state and non-state actors that attempt to develop, acquire, manufacture, possess, transport, transfer or use nuclear, chemical, biological or any other weapons and their means of delivery for terrorist purposes. They shall enhance cooperation to enable individuals and communities to prevent, and increase resilience to, acts of terrorism, violent extremism and radicalisation.

5. The Parties reaffirm that climate change is an existential threat to the livelihoods, security and well-being of peoples and communities, and commit to making progress on the implementation of the Paris Agreement. They shall promote the global recognition of climate change as a security risk and shall work together to prevent climate change impacts from continuing to act as a threat multiplier, such as threats from rising sea levels and extreme weather events, with serious implications for peace and security. They shall recognise and act on the threat of climate change to peace and security by strengthening adaptation and resilience measures as well as early warning systems.

6. The Parties shall strengthen cooperation to promote cybersecurity and to prevent and combat cybercrime and cyber-enabled crime, including the cyber-enabled theft of intellectual property. They shall cooperate to share best practices for protecting more effectively national and regional critical infrastructures from cyber-attacks. They shall promote multi-stakeholder internet governance and address issues relating to the online distribution of illicit or harmful materials. They shall exchange information on the education and training of cybersecurity technical experts and cybercrime investigators, the investigation of cybercrime and digital forensic science. They shall strengthen international cooperation to promote security and stability in cyberspace. They shall recognise that cybercrime is a global problem and acknowledge the need to build on existing international norms and standards, including those of the Budapest Convention on Cybercrime.

Article 37

Organised crime

1. The Parties shall strengthen and implement legislation and strategies to combat transnational organised crime, including, but not limited to, trafficking in persons, illicit drugs, small arms and light weapons, illegal logging and associated trade, illegal trade of endangered species including endangered marine species, wild animals and plants, as well as derived products, and other illegal economic and financial activities.

2. The Parties shall cooperate with a view to maintaining coordinated efforts to prevent and combat the use of their financial systems to finance criminal activities. They shall exchange information and enforce appropriate measures to fight against money laundering, terrorism financing and illicit financial flows, in line with relevant international standards and frameworks, notably the Financial Action Task Force recommendations.

3. The Parties shall strengthen dialogue and cooperation in the area of law enforcement, with the aim of combating the activities of transnational organised criminal and terrorist networks. They shall improve coordination between national and regional security mechanisms through open dialogue and the exchange of strategic information in support of early warning and cooperation with relevant international organisations, partners and stakeholders.

Chapter 2

Human rights, democracy and governance

Article 38

Human rights

1. The Parties recognise that human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated and agree to respect, protect, fulfil and promote all human rights, be they civil, political, economic, social or cultural. They shall take necessary steps in accordance with relevant international treaties to ensure the full and equal enjoyment of all human rights and fundamental freedoms, including freedom of opinion and expression, freedom of assembly and association, and freedom of thought, religion and belief. They shall address and fight all forms of racism, discrimination, gender-based discrimination, including their manifestation through gender-based violence, trafficking in persons, with women and girls being especially targeted for sexual exploitation, hate speech and hate crimes, xenophobia and related intolerance.
2. The Parties shall intensify efforts to achieve gender equality and the full enjoyment of all human rights by women and girls and their empowerment. They shall promote, protect and fulfil the rights of the child.
3. The Parties shall promote the rights of persons belonging to minorities and advance the rights of indigenous peoples, as set out in the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP).
4. The Parties shall support measures to enhance a rights-based approach to development, encompassing all human rights, and take the necessary steps to ensure, *inter alia*, equality and non-discrimination for all in the enjoyment of human rights, including access to and control over the resources and services essential for the right to an adequate standard of living. These include, but are not limited to, the rights to education, health, including sexual and reproductive health, food, drinking water and sanitation, adequate housing, work and justice. The steps to be taken for the realisation of these rights shall include accessible services addressing the causes and adverse impacts of climate change and the promotion of fair and equitable distribution of resources.
5. The Parties shall cooperate towards the realisation of human rights in the Pacific region, including through the establishment and strengthening of independent national and regional human rights mechanisms and institutions, and through the strengthening of an enabling and safe environment for the active engagement of civil society, human rights defenders, and other relevant stakeholders, including through their capacity building and access to regional and international human rights mechanisms.

Article 39

Democracy and governance

1. The Parties shall uphold democratic processes and institutions in accordance with internationally recognised principles and national legal frameworks, including accountable governments elected through peaceful, inclusive, transparent and credible elections, the acceptance of election results and the ensuing government transition and individuals' right to participate in the public affairs of the society they live in.

2. The Parties shall enhance the role of parliaments, promote media independence and pluralism, and preserve and broaden an enabling space for civil society, with a view to improving democratic accountability. They shall strengthen national, regional and decentralised capacities to ensure respect for democratic principles and practices.
3. The Parties shall promote the principles of good governance. They shall take concrete measures to build inclusive, accountable and transparent public institutions. They shall support capacities for policy design and implementation, develop an accountable, efficient, transparent and professional civil service, and strengthen the delivery of quality public services.
4. The Parties shall accelerate the deployment of e-governance services and digital services infrastructure as a means of enhancing access to and the availability of public services, improving democratic practices and governance, and promoting, protecting and fulfilling human rights and fundamental freedoms.
5. The Parties shall establish or strengthen mechanisms and institutions to combat corruption, bribery, fraud and corporate financial crimes, including by implementing and promoting relevant international standards and instruments, notably the UN Convention against Corruption, done at New York on 31 October 2003. They shall promote transparent management of public resources and accountability, encourage actions that support the values of a culture of transparency, legality and behaviour change in order to ensure the eradication of corruption, and further develop legislation to facilitate the recovery and return of assets.
6. The Parties shall strengthen governance systems to stem irregular migration and to combat smuggling of migrants and related criminal networks, as well as trafficking in persons, with a specific focus on victim protection.

Article 40

Rule of law and justice

1. The Parties shall promote respect for the law and cooperate to consolidate the rule of law. They shall aim to ensure an independent, impartial and effective judiciary and to strengthen institutions in the administration of justice. They shall take the necessary steps to provide access for all to justice under due process.
2. The Parties shall oppose and condemn all forms of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment by state and non-state actors in all contexts, including by supporting the ratification and effective implementation of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, done at New York on 10 December 1984, and its Optional Protocol.
3. The Parties shall promote justice reforms to ensure efficient court systems and procedures, and modern penitentiary systems. They shall cooperate to enhance the capacities of key actors in the judiciary and legislative bodies.

Article 41

Financial governance

1. The Parties shall promote sound public financial management, including effective mobilisation and use of public revenues, sustainable public debt management, sustainable, transparent, competitive and predictable public procurement systems, and support for national oversight bodies.
2. The Parties shall enact legislation, take concrete measures and strengthen relevant institutions and mechanisms to implement the principles of good governance in the tax area.
3. The Parties shall cooperate to combat tax evasion, tax avoidance and illicit financial flows, and ensure the efficiency, effectiveness, transparency and fairness of tax systems.

TITLE V

Human and social development

Article 42

The Parties are determined to eradicate poverty in all its forms by 2030, foster human and social development through inclusive and equitable access to social services and enhanced food security, effectively tackle inequality, promote gender equality and women and youth empowerment, ensure that everyone has the necessary means to enjoy life in dignity, and create the conditions for people to participate effectively in democratic life and contribute actively to sustainable economic growth. They shall take concrete measures to promote social cohesion and social protection as a fundamental investment for poverty eradication and fighting inequality, and as an important means of reinvesting economic gains more broadly in society and people. They shall promote culture and sport as drivers for sustainable human and social development and inclusive economic growth, as well as for social inclusion and peaceful societies.

Chapter 1

Social services

Article 43

Education

1. The Parties shall support inclusive and equitable access to quality education at primary, secondary and tertiary levels, early childhood care and technical and vocational education and training, taking into consideration their relevant policy frameworks, including the Pacific Regional Education Framework. They shall promote the development of digital literacy and skills. They shall pay special attention to women and girls, and marginalised and vulnerable groups, including people with disabilities.
2. The Parties shall take measures to improve the quality of formal and non-formal learning and to support the development of skills through technical and vocational education and training, with a view to increasing the number of highly educated and skilled workers matching labour market needs and opportunities.
3. The Parties shall promote initiatives that encourage and enable the development and wider use of science, technology, engineering and mathematics.
4. The Parties shall endeavour to improve infrastructure and equipment of education centres. They shall improve the quality of education through evidence-based policies, curriculum development and enhanced quality of teacher training and professional development.

Article 44

Health

1. The Parties shall aim to achieve universal health coverage and equitable access to healthcare services, including through strengthened national health systems, modernised facilities and equipment, and quality and affordable essential medicines and vaccines.
2. The Parties shall take measures towards strengthening the prevention and control of non-communicable diseases, with a view to reducing their incidence, including by increasing investment for health promotion, and primary and secondary prevention strategies. They shall take into consideration their relevant policy frameworks that promote the prevention and control of non-communicable diseases. They shall address the challenges associated with mental health through the development of healthcare and community-based services, including those addressing psychosocial disorders.

3. The Parties shall strengthen national and regional surveillance and monitoring systems to detect and respond rapidly and effectively to communicable diseases and other health emergencies of national, regional and international concern, including infections with pandemic potential such as influenza. They shall cooperate to implement a "one health" approach to address antimicrobial resistance and its consequences for both human and animal health.

Article 45

Water and sanitation

1. The Parties shall strengthen efforts to foster access to sufficient, safe and affordable water for personal and domestic use, paying special attention to people in vulnerable situations. They shall promote action to strengthen water security against the impacts of population growth, climate variability and climate change, including through improved water-use efficiency, drinking-water safety, sustainable use of water resources, and the development of national water catchment and storage systems.

2. The Parties shall boost physical and affordable access to sanitation for all, in all spheres of life, that is safe, hygienic, secure, socially and culturally acceptable and that provides privacy and ensures dignity. They shall support and strengthen local communities' participation in establishing, managing and maintaining facilities and hygiene practices in households, schools and healthcare facilities, particularly in areas facing difficult challenges, such as rural and remote areas, small islands and informal urban settlements.

3. The Parties acknowledge the importance of shared knowledge and technology, including the capacity building required to plan, deliver and maintain quality water and sanitation systems and infrastructure.

Article 46

Housing

1. The Parties shall strengthen efforts to secure equitable access to adequate, safe and affordable housing for all, including those in vulnerable situations. They shall address the issue of inequalities between urban households and rural areas, and between remote and main islands. They shall promote the sharing of best practices, including on building codes, with a view to enhancing environmental resilience and achieving climate-smart housing.

2. The Parties shall work towards achieving universal access to sustainable energy services for all, improving access to electricity and supporting efficiency in households' energy usage.

Article 47

Food security and improved nutrition

1. The Parties shall aim to ensure that all have access to sufficient, affordable, safe and nutritious food, including by promoting local nutritious food and investing in sustainable food systems, including climate-resilient transportation and storage. They shall pay particular attention to ensuring the availability of adequate sources of emergency food during disaster recovery.

2. The Parties shall cooperate to end all forms of malnutrition and address the underlying causes of food and nutrition insecurity.

3. The Parties shall support agricultural diversification and local food production for both subsistence and commercial purposes. They shall aim to strengthen resilient and diversified farming systems and resource-efficient agriculture by using resilient and high-yield nutritional crop varieties. They shall address overexploitation of fisheries resources, considering that fish is a critical source for food and nutrition security.

4. The Parties shall promote healthy diets, reducing reliance on imported food with low nutritional value, strengthening nutrition-labelling regulation, fostering education and public awareness programmes on nutrition and healthy diet practices, and promoting the production and consumption of local healthy food.

Chapter 2

Inequality, social cohesion and social protection

Article 48

Social protection

1. The Parties shall promote the creation of inclusive and well-functioning labour markets and employment policies geared to ensuring decent work for all, including enhancing health and safety conditions for workers. They shall address issues related to the informal economy, including access to credit and micro-finance, and strengthened social protection measures, with a view to facilitating a smoother transition to the formal economy. They shall combat all forms of exploitation for profit, including sexual and work exploitation, in both formal and informal economies.

2. The Parties shall work towards extending social protection coverage, especially for people in a situation of vulnerability and marginalised groups as well as those who are formally and informally employed, with the aim of progressively reaching universality, through basic income security and adequate and shock-responsive social protection systems.

Article 49

Gender equality and empowerment of women and girls

1. The Parties shall strengthen policies, programmes and mechanisms aimed at ensuring, improving and expanding equal participation and opportunities for men and women in all spheres of political, economic, social and cultural life. They shall encourage the ratification and support the effective implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, done at New York on 18 December 1979, and its Optional Protocol. They shall ensure that the gender perspective is systematically mainstreamed across all policies. They shall take into consideration their relevant policy frameworks, including the Pacific regional architecture for gender equality.

2. The Parties shall support women's economic empowerment, identify economic opportunities for women and ensure that their economic and social rights are respected and promoted. They shall facilitate women's access to financial services and employment, and control over and use of land and other productive assets. They shall take measures to support women entrepreneurs, cut the gender pay gap and remove other discriminatory regulations and practices. They shall work towards building women's resilience to climate change impacts and shall sustain their livelihoods in agriculture, fisheries and aquaculture, and cultural industries. They shall strengthen the collection, compilation, analysis and dissemination of accessible statistical data on women's economic empowerment.

3. The Parties undertake to adopt the necessary legislation and policy measures to end child, early and forced marriage, and to eliminate all forms of sexual and gender-based violence, particularly domestic violence, all forms of sexual and work exploitation and all forms of harassment in the public and private spheres, including through awareness-raising initiatives for behavioural change.

4. The Parties shall take measures to enhance women's and girls' participation and voice in public and political life, including in electoral, policy, governance and development processes, local government, traditional and customary mechanisms, leadership, constitutional bodies, state-owned enterprises, peace building and reconciliation.

5. The Parties shall strengthen national and regional institutions to address and handle issues related to all forms of violence against women and girls, including prevention of and protection against all forms of sexual and gender-based violence, harassment investigation and accountability mechanisms, and care and support for victims. They shall endeavour to align national legislation and regulations, and regional frameworks with the relevant international conventions and regional frameworks.

6. The Parties shall commit to the full and effective implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action, the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, and the outcomes of their review conferences. They shall enact policies and design programmes that aim at achieving universal access to affordable, comprehensive and integrated quality sexual and reproductive health services with adequate counselling, information and sexual education programmes, taking into consideration the UNESCO international technical guidance on sexuality education, as appropriate, as well as the delivery of sexual and reproductive health-care services. The Parties shall support the effective implementation of the Asian and Pacific Ministerial Declaration on Population and Development, as appropriate.

Article 50

Youth

1. The Parties shall establish governance structures to benefit from the youth dividend and to empower young people and increase their influence in decision-making processes and their active participation in political life and in peacebuilding and reconciliation efforts. They shall promote increased participation of young people in environmental action, particularly climate change monitoring and adaptation programmes.

2. The Parties shall support youth entrepreneurship and decent employment for young people, paying particular attention to those in education, employment or training, to help them acquire labour market-relevant skills for employment.

3. The Parties shall foster social and justice programmes for the prevention of juvenile delinquency and integration into economic and social life. They shall support institutions, such as schools, faith-based organisations and youth groups, which may contribute to building resilience in vulnerable communities and with youth at risk.

4. The Parties shall take measures to improve and strengthen child protection systems and safeguards. They shall support measures to end child labour and abuse, early and forced marriage, and corporal punishment.

Article 51

Persons with disabilities

1. The Parties shall promote, protect and fulfil the rights of persons with disabilities without discrimination of any kind. They shall take concrete measures to ensure their full inclusion in society through equal access to social services, including education and health and effective participation in labour markets and other economic opportunities.

2. The Parties shall encourage the ratification, and support the effective implementation of, the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, taking into consideration their relevant policy frameworks.

Article 52

Culture, sport, and people-to-people contacts

1. The Parties shall promote the protection and enhancement of tangible and intangible cultural heritage, and the diversity of cultural expression, with a view to enhancing mutual understanding and fostering balanced cultural exchanges. They shall cooperate and promote investment to support the preservation and promotion of traditional arts and culture, indigenous knowledge and cultural diversity.

2. The Parties shall promote creative and cultural industries and cultural tourism as drivers for jobs and sustainable growth. They shall endeavour to promote the mobility of culture and creative professionals and the circulation of works of art, and carry out joint initiatives in various cultural and creative spheres. They shall encourage the economic empowerment of women and youth through culture value chains, by strengthening public-private partnerships for cultural production and mainstreaming culture, taking into consideration their relevant policy frameworks, including the Pacific Regional Cultural Strategy.

3. The Parties shall promote creativity and innovation, knowledge-sharing, international and regional co-creation, and market access opportunities for cultural goods and services. They shall develop sector-specific regulatory frameworks and institutional support that, *inter alia*, protect intellectual property rights for creative works.

4. The Parties shall promote exchanges in the cultural sector, including among institutions such as museums and conservatories, and shall encourage intercultural dialogue between people as well as relevant stakeholders. They shall support the mobility of young people and youth workers as a means of promoting intercultural dialogue and the acquisition of knowledge, skills and competences outside formal educational systems. They shall endeavour to implement relevant initiatives in the field of higher education mobility, with a view to promoting cooperation and modernisation in higher education and encouraging learner and academic mobility.

5. The Parties shall promote sport as a driver for sustainable development, inclusive economic growth, social inclusion, non-discrimination and the advancement of human rights. They shall endeavour to build capacities, develop adequate facilities and encourage people's increased participation in sporting and other physical education activities, with particular emphasis on youth and women. They shall support sport as a means for intercultural dialogue and cooperation between nations, the prevention of conflict and violence, and post-conflict reconciliation.

IN WITNESS WHEREOF, the undersigned Plenipotentiaries, duly authorised to this effect, have signed this Agreement.

Съставено в Апия, Самоа, на петнадесети ноември две хиляди двадесет и трета година.

Hecho en Apia, Samoa, el quince de noviembre de dos mil veintitrés.

Apia, Samoa, dne patnáctého listopadu dva tisíce dvacet tři.

Udfærdiget i Apia, Samoa, den femtende november to tusind og treogtyve.

Geschehen zu Apia, Samoa, am fünfzehnten November zweitausenddreißig.

Kahe tuhande kahekümne kolmanda aasta novembri viieteistkümnendal päeval Apias, Samoas.

Έγινε στην Απια, Σαμόα, στις δεκαπέντε Νοεμβρίου δύο χιλιάδες είκοσι τρία.

Done at Apia, Samoa, on the fifteenth day of November in the year two thousand and twenty three.

Fait à Apia, Samoa, le quinze novembre deux mille vingt-trois.

Arna dhéanamh in Apia, Samó, an cúigiú lá déag de Shamhain sa bhliain dhá mhíle a fiche trí.

Sastavljeno u Apiji, u Samoi, petnaestog studenoga dvije tisuće dvadeset treće.

Fatto ad Apia, Samoa, addì quindici novembre duemilaventitré.

Apijā, Samoa, divtūkstoš divdesmit trešā gada piecpadsmitajā novembrī.

Priimta Apijoje, Samoa, du tūkstančiai dvidešimt trečių metų lapkričio penkioliką dieną.

Kelt Apiában, Szamoa, a kétezerhuszonharmadik év november havának tizenötödik napján.

Magħmul f'Apia, Samoa fil-ħmistax-il jum ta' Novembru fis-sena elfejn u tlieta u għoxrin.

Gedaan te Apia, Samoa, de vijftiende november tweeduizend drieëntwintig.

Sporządzono w Apii w Samoa dnia piętnastego listopada dwa tysiące dwudziestego trzeciego roku.

Feito em Apia, em Samoa, aos quinze dias do mês de novembro de dois mil e vinte e três.

Întocmit la Apia, Samoa, la cincisprezece noiembrie două mii douăzeci și trei.

V Apii, Samoa, pātnāsteho novembra dvetisīcdvadsaťtri.

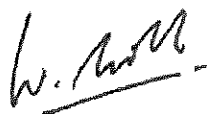
V Apii, Samoa, petnajstega novembra dva tisoč trindvajset.

Tehty Apiassa Samoassa viidentenätoista päivänä marraskuuta vuonna

kaksituhattakaksikymmentäkolme.

Som skedde i Apia, Samoa den femtonde november tjugohundratjugotre.

Voor het Koninkrijk België
Pour le Royaume de Belgique
Für das Königreich Belgien

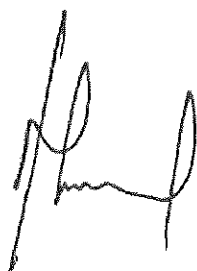

Deze handtekening verbindt eveneens de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap, het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Cette signature engage également la Communauté française, la Communauté flamande, la Communauté germanophone, la Région wallonne, la Région flamande et la Région de Bruxelles-Capitale.

Diese Unterschrift bindet zugleich die Deutschsprachige Gemeinschaft, die Flämische Gemeinschaft, die Französische Gemeinschaft, die Wallonische Region, die Flämische Region und die Region Brüssel-Hauptstadt.

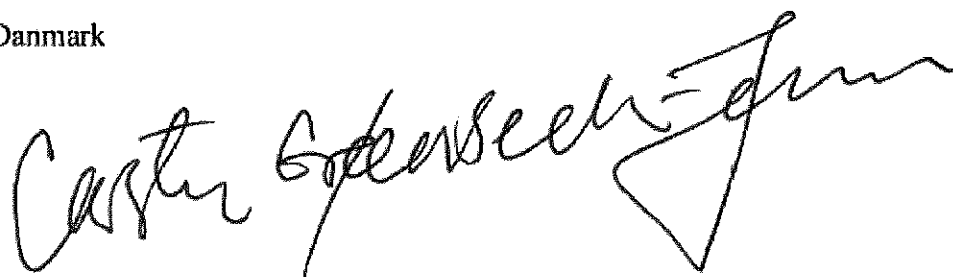
За Република България

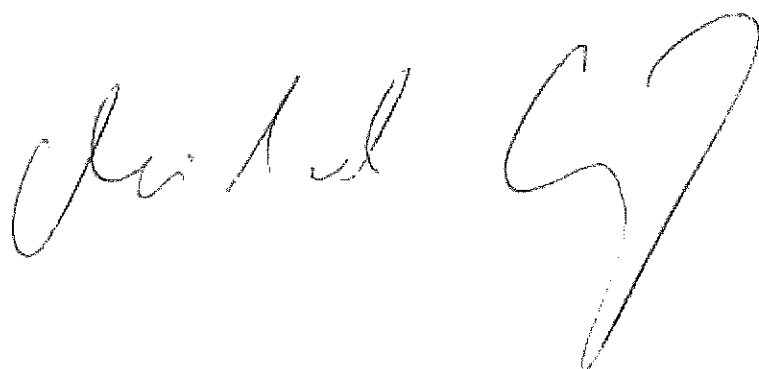
Za Českou republiku

For Kongeriget Danmark

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Carsten G. Jensen', written in a cursive style.

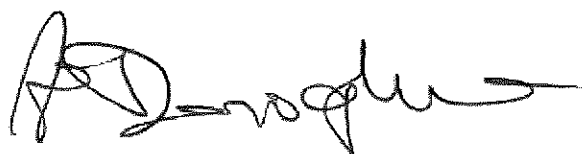
Für die Bundesrepublik Deutschland

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Michael G.', written in a cursive style.

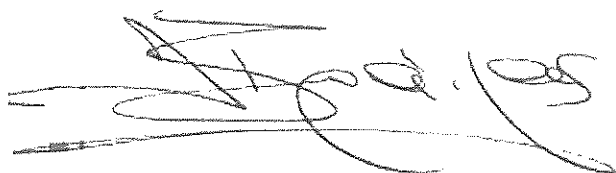
Eesti Vabariigi nimel

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A. Oja', written in a cursive style.

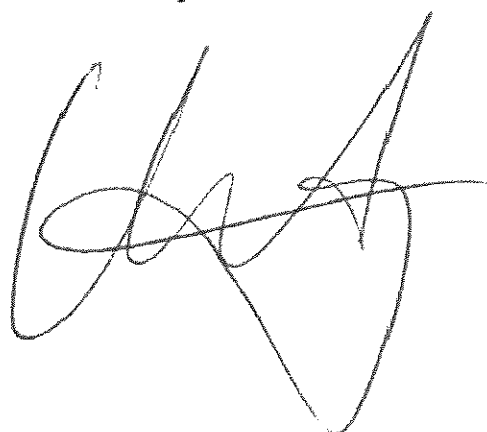
Thar ceann na hÉireann
For Ireland

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A. D. Hughes', written in a cursive style.

Για την Ελληνική Δημοκρατία

Por el Reino de España

A. R.

Pour la République française

Za Republiku Hrvatsku

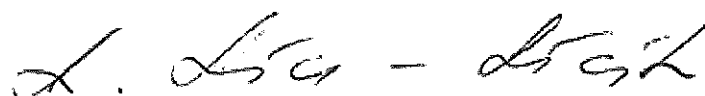
Per la Repubblica italiana

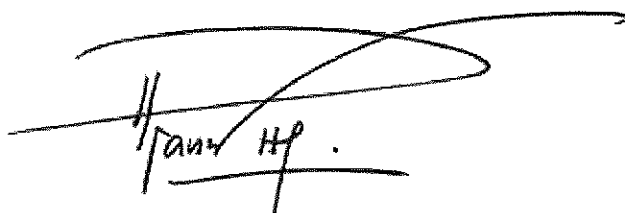
Για την Κυπριακή Δημοκρατία

Latvijas Republikas vārdā –

Lietuvos Respublikos vardu

Pour le Grand-Duché de Luxembourg

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'S. C. H.', with a horizontal line underneath.

Magyarország részéről

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'dr. M.', written in a cursive style.

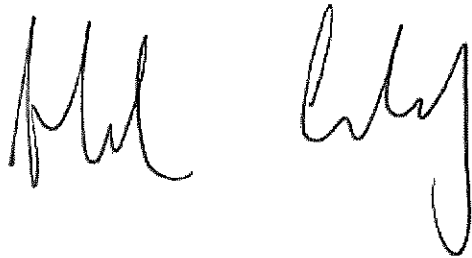
Għar-Repubblika ta' Malta

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Jan R.', written in a cursive style.

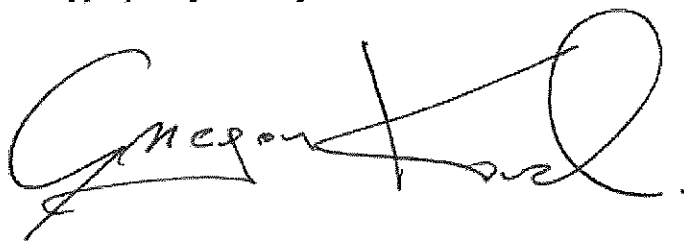
Voor het Koninkrijk der Nederlanden

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'H. de Vries', written in a cursive style.

Für die Republik Österreich

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Pela República Portuguesa

Pentru România

Za Republiko Slovenijo

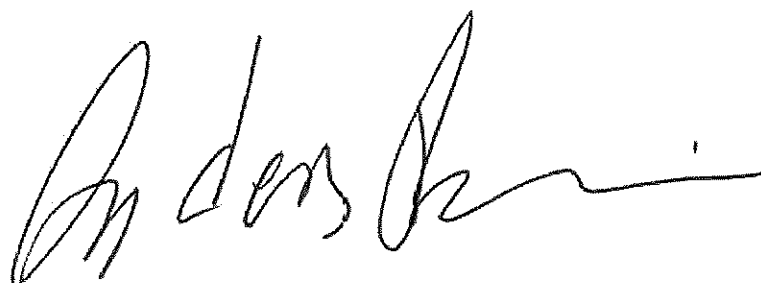
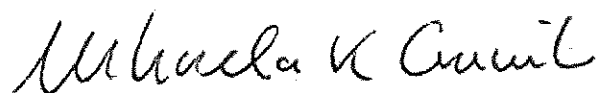
Za Slovenskú republiku

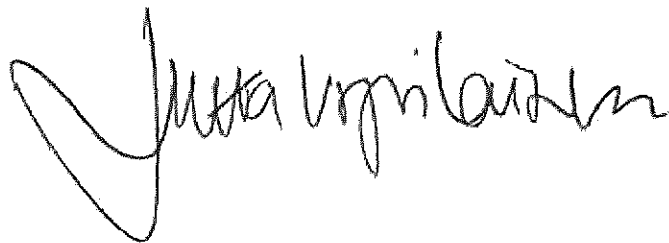
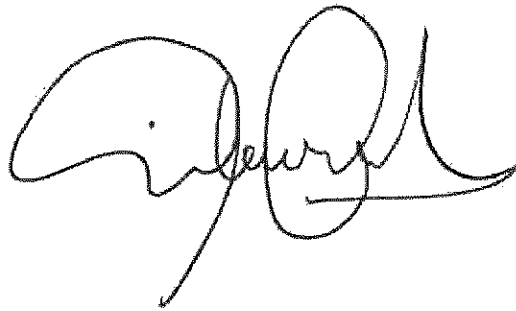
Suomen tasavallan puolesta
För Republiken Finland

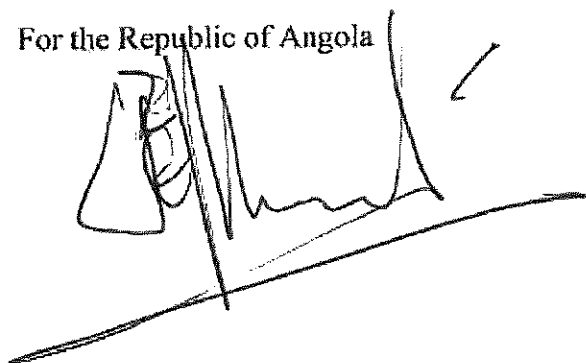
För Konungariket Sverige

За Европейския съюз
Por la Unión Europea
Za Ěvropskou unii
For Den Europæiske Union
Für die Europäische Union
Euroopa Liidu nimel
Για την Ευρωπαϊκή Ένωση
For the European Union
Pour l'Union européenne
Thar ceann an Aontais Eorpaigh
Za Európsku uniju
Per l'Unione europea
Eiropas Savienības vārdā –
Europos Sąjungos vardu
Az Európai Unió részéről
Għall-Unjoni Ewropea
Voor de Europese Unie
W imieniu Unii Europejskiej
Pela União Europeia
Pentru Uniunea Europeană
Za Európsku úniu
Za Evropsko unijo
Euroopan unionin puolesta
För Europeiska unionen

For the Republic of Angola

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. M. M.', written over a horizontal line. There is a small checkmark to the right of the signature.

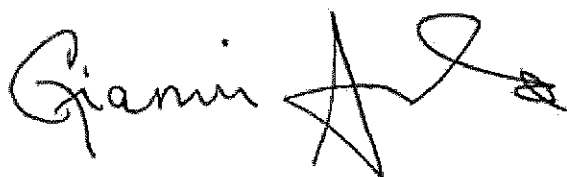
For Antigua and Barbuda

For the Commonwealth of the Bahamas

For Barbados

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Simone Luddler', written in a cursive style.

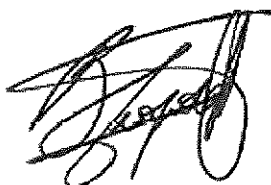
For Belize

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Gianin" followed by a stylized, abstract flourish.

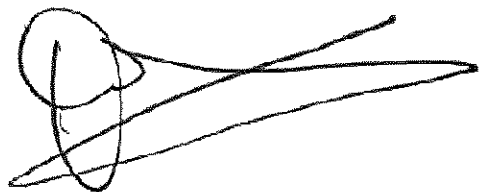
For the Republic of Benin

For the Republic of Botswana

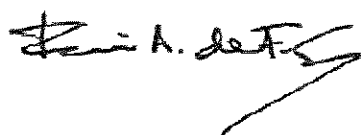
For Burkina Faso

A handwritten signature in black ink, consisting of several overlapping, stylized loops and strokes.

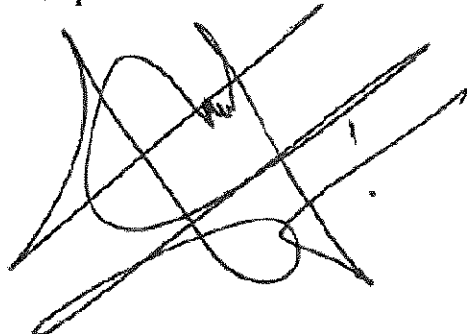
For the Republic of Burundi

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized loop on the left and a long, sweeping horizontal stroke extending to the right.

For the Republic of Cabo Verde

A handwritten signature in black ink, featuring a cursive style with the letters 'A. de F.' clearly visible.

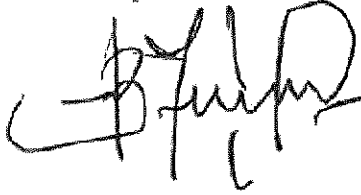
For the Republic of Cameroon

A handwritten signature in black ink, characterized by a complex, overlapping pattern of loops and lines.

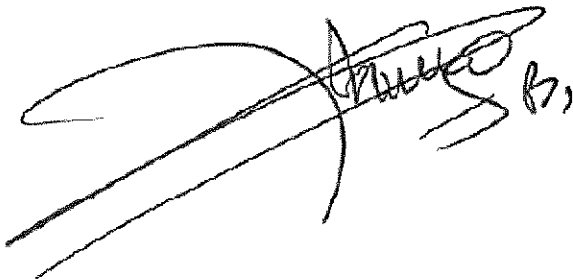
For the Central African Republic

A handwritten signature in black ink, featuring a large, stylized loop on the left and a long, sweeping horizontal stroke extending to the right.

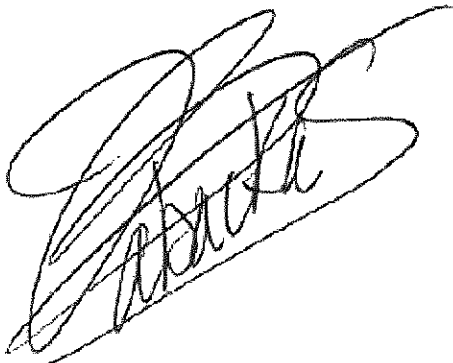
For the Republic of Chad

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'B. F. M.', written in a cursive style.

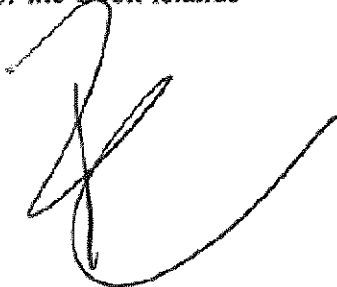
For the Union of the Comoros

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. S. B.', written in a cursive style.

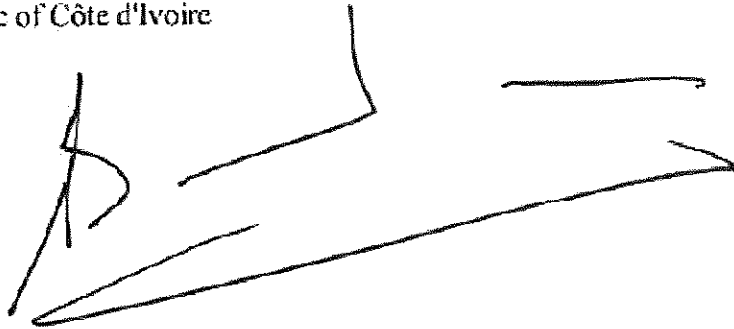
For the Republic of the Congo

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'A. B.', written in a cursive style.

For the Cook Islands

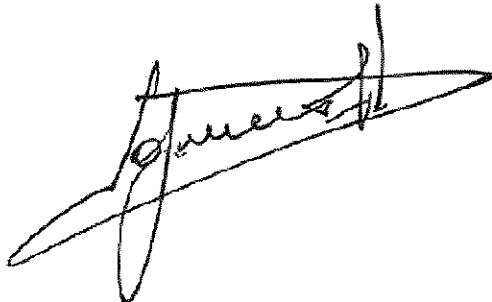
A handwritten signature in black ink, appearing to be 'J. B.', written in a cursive style.

For the Republic of Côte d'Ivoire

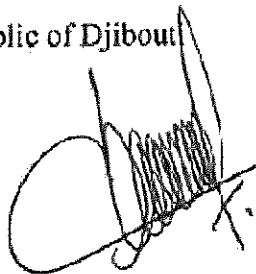
A stylized handwritten signature consisting of several sharp, angular strokes, including a large 'A' shape and a long horizontal line.

For the Republic of Cuba

For the Democratic Republic of the Congo

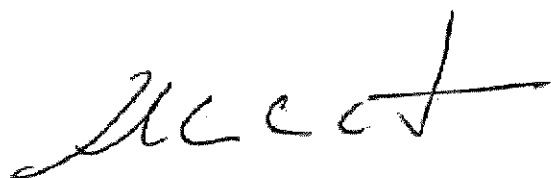
A handwritten signature with a large, sweeping loop on the left and a series of smaller, connected loops on the right.

For the Republic of Djibouti

A handwritten signature featuring a large, dense, scribbled area in the center, with a long, curved line extending from the bottom left.

For the Commonwealth of Dominica

For the Dominican Republic

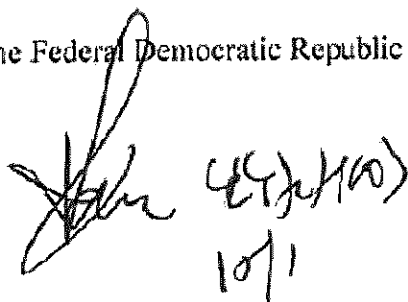
A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. C. C. J.', written in a cursive style.

For the Republic of Equatorial Guinea

For the State of Eritrea

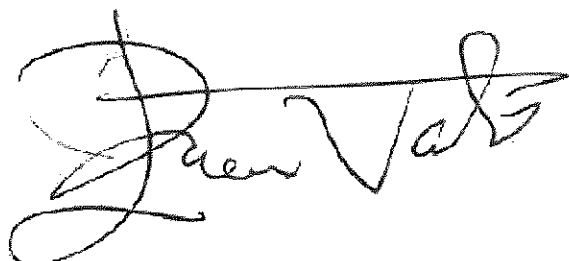
For the Kingdom of Eswatini

For the Federal Democratic Republic of Ethiopia

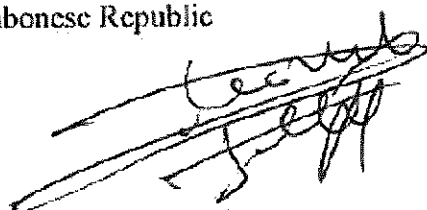
Handwritten signature and text in Amharic script, likely representing the official representative of Ethiopia.

For the Republic of Fiji

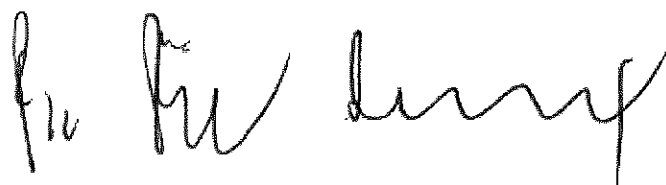
Handwritten signature, likely representing the official representative of Fiji.

For the Gabonese Republic

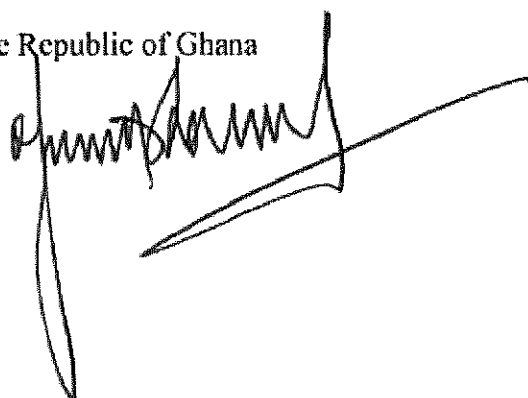

Handwritten signature, likely representing the official representative of the Gabonese Republic.

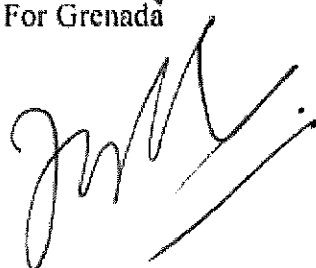
For the Republic of The Gambia

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'F. F. J. J. J.', written in a cursive style.

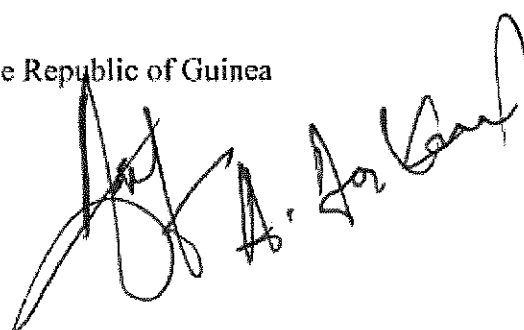
For the Republic of Ghana

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'K. A. A.', written in a cursive style.

For Grenada

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. A. A.', written in a cursive style.

For the Republic of Guinea

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'A. A. A.', written in a cursive style.

For the Republic of Guinea-Bissau

For the Cooperative Republic of Guyana

For the Republic of Haiti

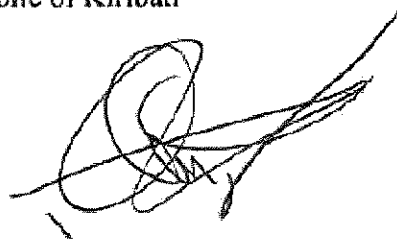
A handwritten signature in black ink, appearing to be a stylized name, possibly 'Jean-Pierre' or similar, written in a cursive script.

For Jamaica

For the Republic of Kenya

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'R. Odinga', written in a cursive style.

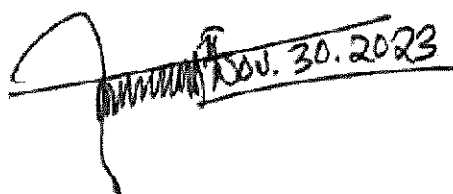
For the Republic of Kiribati

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized loop followed by a series of horizontal strokes.

For the Kingdom of Lesotho

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. M. M. M.', written in a cursive style.

For the Republic of Liberia

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'J. B. B.', written in a cursive style. Below the signature, the date 'Nov. 30. 2023' is written in a straight line.

For the Republic of Madagascar

For the Republic of Malawi

For the Republic of Maldives

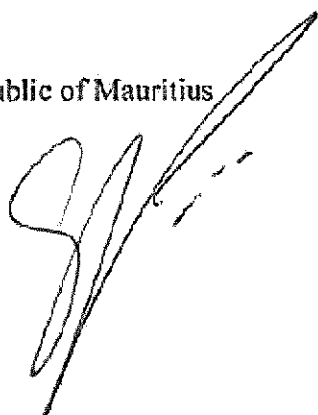
For the Republic of Mali

For the Republic of the Marshall Islands

For the Islamic Republic of Mauritania

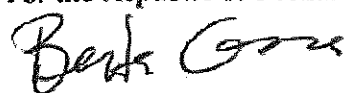
For the Republic of Mauritius

For the Federated States of Micronesia

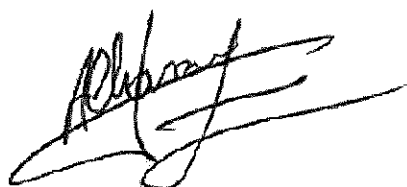
For the Republic of Mozambique

For the Republic of Namibia

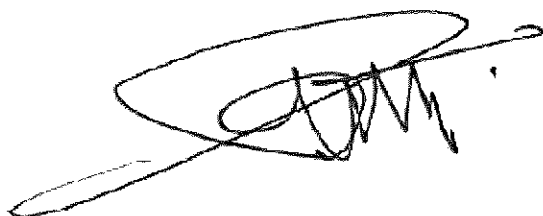
For the Republic of Nauru

The Republic of Niger

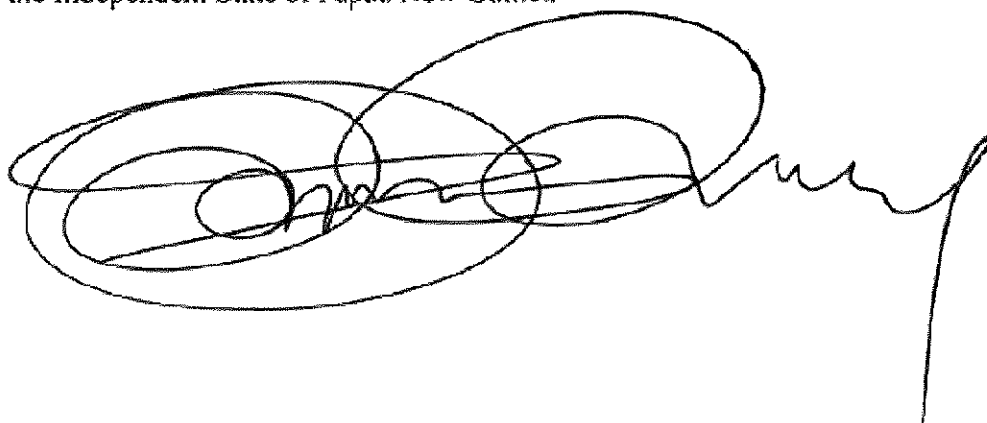
For the Federal Republic of Nigeria

For Niue

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, sweeping loop followed by several smaller, more intricate strokes.

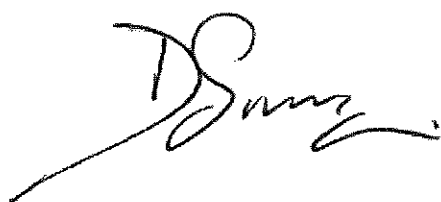
For the Republic of Palau

For the Independent State of Papua New Guinea

A handwritten signature in black ink, featuring a large, complex loop structure with multiple overlapping circles and a long, trailing stroke extending to the right.

For the Republic of Rwanda

For the Federation of Saint Kitts and Nevis

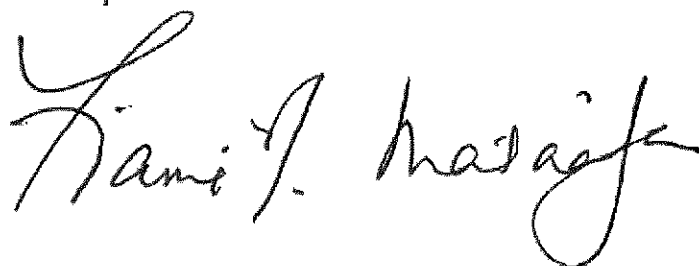
A handwritten signature in black ink, appearing to be 'D. Sanyal', written in a cursive style.

For Saint Lucia

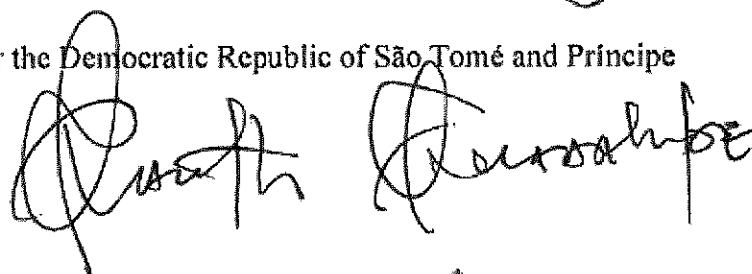
For Saint Vincent and the Grenadines

A handwritten signature in black ink that reads 'Andrea Bowman' in a cursive script.

For the Independent State of Samoa

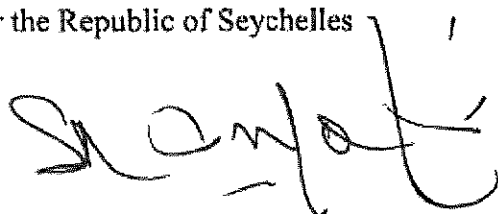
A handwritten signature in black ink, appearing to read "Lami T. Masagie". The signature is fluid and cursive, with a large initial 'L' and a distinct 'T'.

For the Democratic Republic of São Tomé and Príncipe

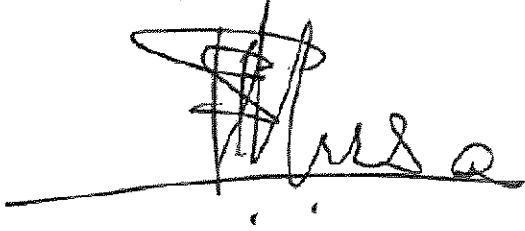
A handwritten signature in black ink, appearing to read "Paulo Pereira". The signature is cursive, with a large 'P' and a distinct 'P' at the end.

For the Republic of Senegal

For the Republic of Seychelles

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Sanyal". The signature is cursive, with a large 'S' and a distinct 'y'.

For the Republic of Sierra Leone

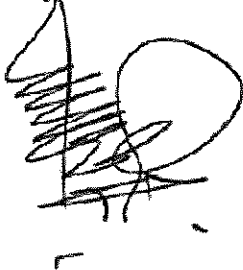
A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Musa', written over a horizontal line.

For Solomon Islands

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Marele', written in a cursive style.

For the Federal Republic of Somalia

For the Republic of the Sudan

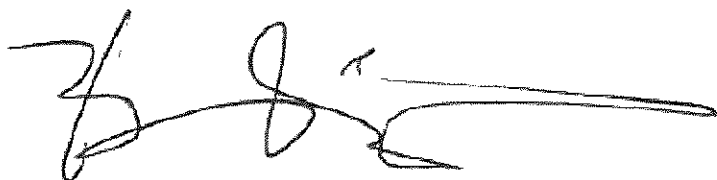
A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Musa', written over a horizontal line.

For the Republic of Suriname

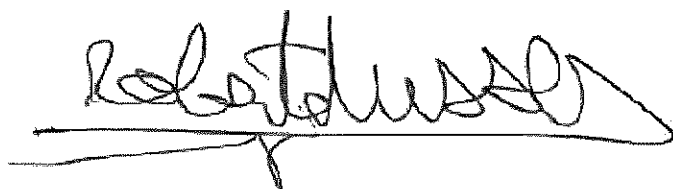
A stylized handwritten signature in black ink, consisting of several vertical strokes and a large loop on the left side.

For the United Republic of Tanzania

For the Democratic Republic of Timor-Leste

A handwritten signature in black ink, featuring a large 'Z' shape followed by a long horizontal stroke.

For the Togolese Republic

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Robert Kuss' with a long horizontal stroke underneath.

For the Kingdom of Tonga

For the Republic of Trinidad and Tobago

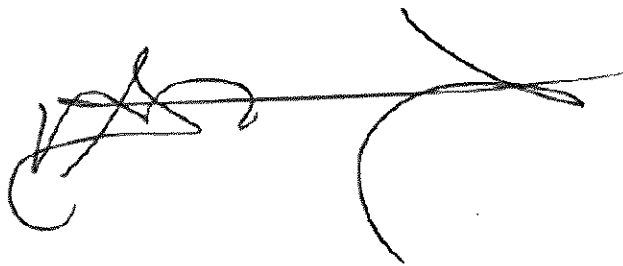
For Tuvalu

For the Republic of Uganda

For the Republic of Vanuatu

A stylized handwritten signature consisting of a circle with a vertical line through it and some internal scribbles.

For the Republic of Zambia

A handwritten signature featuring a horizontal line with a large, sweeping curve underneath it.

For the Republic of Zimbabwe

A handwritten signature that appears to be a stylized representation of the word 'Zimbabwe'.

—

ANNEX I

RETURN AND READMISSION PROCESSES

1. Definitions

For the purposes of this Annex, the following definitions apply:

- (1) "requesting State" means the State (one of the OACPS Members or one of the Member States of the European Union) submitting a readmission request pursuant to Article 74(3) of the General Part of this Agreement;
- (2) "requested State" means the State (one of the OACPS Members or one of the Member States of the European Union) to which a readmission request pursuant to Article 74(3) of the General Part of this Agreement is submitted.

2. Return and readmission of persons without a valid travel document

Return and readmission processes shall be carried out as follows:

If the person subject to the readmission request is in possession of an expired passport, a valid or an expired identity card or another official identity document with a photograph, or if the person's identity has been confirmed by all appropriate means, including as a result of a search carried out in the visa application records or any other official records of the requesting State, the requested State shall, on receipt of the relevant information, provide valid travel documents as soon as possible after the request of the requesting State, unless justifiable reason is provided for additional time, in which case the requested State shall provide the travel documents in the shortest possible time; or

In other cases, if the nationality of the person subject to the readmission request needs to be verified, the requested State shall proceed with the necessary verification immediately following the receipt of the request from the requesting State by using the most appropriate and most efficient identification procedures, including an identification interview upon request of the requesting State. The requesting and the requested States shall consult biometric registries, where available.

In any event, when it receives a readmission request for one of its nationals, the requested State shall respond at the latest within 30 days of that request, in line with the time limits provided for in Standard 5.26 of Chapter 5 of Annex 9 to the Convention on International Civil Aviation, done at Chicago on 7 December 1944, by providing its nationals with appropriate travel documents for return purposes or by satisfying the requesting State that the person concerned is not one of its nationals.

3. Means of transport for return

Return shall take place, with prior notification to the requested State, by any means of transport in line with the obligations set out in Article 74 of the General Part of this Agreement. Return by air shall not be restricted to the use of scheduled flights.

4. Return of unaccompanied minors

In order to ensure the best interest of the child, an unaccompanied minor can only be returned to a member of his or her family, a nominated guardian, other authorities provided for in the national laws, or adequate reception facilities of the requested State.

5. Bilateral agreements and arrangements

At the request of a Party, the Parties shall, without prejudice to the direct applicability of Chapter 4 of Title VI of the General Part of this Agreement and this Annex, conclude bilateral agreements or arrangements governing specific obligations for the return and readmission of nationals of the Member State of the European Union and of the OACPS Member concerned. Those agreements or arrangements shall include shorter time frames for the identification and issuance of travel documents to further facilitate the implementation of this Annex. Such bilateral agreements or arrangements shall cover, if deemed necessary by any of the parties to that agreement or arrangement, arrangements for the return and readmission of persons other than nationals of the parties, including stateless persons, who have their habitual residence in the territory of the requested State.

The obligations set out in those bilateral agreements or arrangements shall be compatible with the provisions set out in this Annex.

ANNEX II

OPERATIONS OF THE EUROPEAN INVESTMENT BANK

Article 1

Legal personality and status

1. The European Investment Bank (the "EIB") and any subsidiary of the EIB shall have legal personality in the territory of the OACPS Members, including in particular the capacity to contract, to acquire and dispose of movable and immovable property and to be party to legal proceedings.
2. The EIB and any subsidiary of the EIB shall enjoy in the territory of each OACPS Member the same treatment in respect of tax and customs arrangements and status accorded to the international institution operating in that OACPS Member that is most favoured in respect of such arrangements and status.

Article 2

Banking and finance regulation

The EIB and any subsidiary of the EIB may pursue as an international organisation within the territory of the OACPS Members for the purposes contemplated by this Agreement the activities envisaged by the statute of the EIB or of such subsidiary, as it may be amended, including, but not limited to, financing by means of loans, bonds, guarantees, equity, quasi-equity or any other financing instruments, providing or financing technical assistance, investing on money markets, buying and selling securities and carrying out any other financial operation linked to any such activity, and the operation of bank accounts in any currency.

Article 3

Foreign exchange

1. For all operations carried out by the EIB, or any of its subsidiaries, financed by the EU to support the achievement of the objectives of this Agreement, the OACPS Members shall ensure that:
 - (a) beneficiaries and counterparties may convert into any fully convertible currency, at the then current exchange rate, the amounts in the national currency of the OACPS Member concerned that are necessary for the timely payment of all sums due to the EIB or to any subsidiary of the EIB in respect of such operations; and
 - (b) the amounts referred to in point (a) are freely, immediately and effectively transferable inside or outside the territory of the OACPS Member concerned so as to enable the beneficiary or counterparty referred to in point (a) to meet its obligations to the EIB or to such subsidiary.
2. For all operations carried out by the EIB, or any of its subsidiaries, financed by the EU to support the achievement of the objectives of this Agreement, the OACPS Members shall ensure that the EIB or such subsidiary may:
 - (a) convert into any fully convertible currency, at the then current exchange rate, the amounts in the national currency of the OACPS Member concerned that are received by the EIB or by such subsidiary;
 - (b) freely, immediately and effectively transfer the amounts converted as referred to in point (a) outside the territory of the OACPS Member concerned to such bank accounts as the EIB or such subsidiary may freely determine, or dispose of such amounts within the territory of the OACPS Member concerned; and
 - (c) convert into the national currency of the OACPS Member concerned, at the then current exchange rate, any amounts in any fully convertible currency.

*Article 4***Recognition of court decisions**

Each OACPS Member undertakes, in respect of any dispute arising between the EIB or any subsidiary of the EIB and a beneficiary or any third party regarding the activities of the EIB or any subsidiary of the EIB to achieve the objectives of this Agreement to:

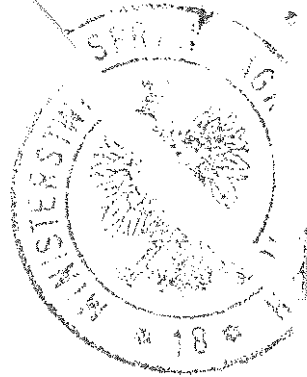
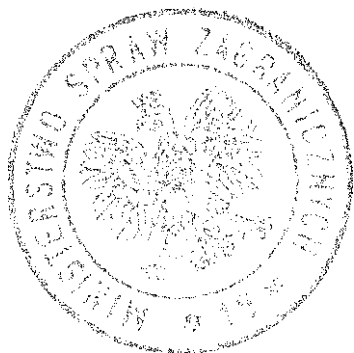
- (a) ensure that the courts of the OACPS Member have the authority to recognise a final decision delivered by due process by a court or tribunal of a competent jurisdiction, including the Court of Justice of the European Union or any national court of a Member State of the European Union, or any arbitration tribunal to the extent permissible by the constitution of that OACPS Member; and
 - (b) ensure the execution of any such decision in accordance with its applicable national rules and procedures.
-

Ciwierdzam zgodność
fotokopli z oryginałem/~~ednism~~

Warszawa, dnia 20.03.2024

Juchniewia

Juliusz Juchniewicz
Zastępca Dyrektora
DEPARTAMENT PRAWNO-TRAKTATOWY

Minister do spraw Unii Europejskiej

Adam Szłapka

DPUE.920.1098.2023.DL(19)
Warszawa, 17 kwietnia 2024 r.
Dot. RM-06111-31-24

Pani Joanna Knapieńska
Sekretarz Rady Ministrów

Opinia

o zgodności z prawem Unii Europejskiej Umowy o partnerstwie między unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a członkami Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, z drugiej strony, sporządzonej w Apii dnia 15 listopada 2023 r., wyrażona przez ministra właściwego do spraw członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej

Szanowna Pani Minister,

w związku z przedłożonym projektem wniosku o ratyfikację umowy międzynarodowej pozwalam sobie wyrazić poniższą opinię.

Nie zgłaszam zastrzeżeń co do zgodności umowy z prawem Unii Europejskiej

Z wyrazami szacunku

z upoważnienia

Agnieszka Bartol-Saurel
Sekretarz Stanu
/dokument podpisany elektronicznie/

Do wiadomości:
Pan Radosław Sikorski
Minister Spraw Zagranicznych